

УИЛЯМ ФОКНЪР

СЛЕЗ НА ЗЕМЯТА,
МОЙСЕЙ,
ЗА ЕДНО ЖЕНСКО СЪРЦЕ,
РЕКВИЕМ ЗА ЕДНА СВЕТИЦА,
СТРЪВНИЦАТА
И ДРУГИ
РАЗКАЗИ
И НОВЕЛИ

•ХРИСТО Г. ДАНОВ•

УИЛЯМ ФОКНЪР СЛЕЗ НА ЗЕМЯТА, МОИСЕЙ

Превод: Кръстан Дянков

chitanka.info

ГОРЯЩИТЕ ОБОРИ

Дюкянът, в който заседаваше мировият съдия, вонеше на сирене. Скръстило крака на бурето с гвоздеи в дъното на препълненото помещение, момчето усещаше, че му мирише на сирене, а и на нещо повече: от мястото, където седеше, се виждаха подредените лавици, гъсто натъпкани с твърдите налякали живи очертания на консервените кутии, чиито етикети неговият стомах разчиташе не по буквите, които нищо не значеха за мозъка му, а по алените дяволи и сребърните извивки на рибите — те, сиренето, което усещаше да мирише, и херметично затворените меса, които по внушение на червата си вярваше, че подушва на последователни талази, мигновени и кратки в постоянната воня, потискаха вонята и усещането на онзи неопределен страх най-вече от отчаяние и мъка, който идва с познатия свиреп напор на кръвта. Не виждаше масата, където е седнал съдията и пред която са застанали баща му и противникът на баща му (*нашият противник*, мислеше той в отчаянието си; *нашият! моят и неговият, на двамата! А той ми е баща!*), но чуваше само другите двама, защото баща му още не бе изрекъл и дума.

— А с какви доказателства разполагате вие, мистър Харис?

— Нали ви казах. Шопарът влязъл в моята царевица. Хващам го аз и му го връщам. А той няма къде да го затвори. Казвам му, предупреждавам го. Втория път затворих шопара в моята кошара. Като дойде да си го вземе, дадох му тел колкото да си ограда кочината. На третия път пак му затварям шопара и не го пускам. Качвам се на коня, отивам до неговата къща и гледам телта, дете му я дадох, още стои на двора, както си беше навита на макарата. Казах му, ще си получи шопара, ако ми плати един долар. Същата вечер пристига един черен с долара и взема шопара. Непознат негър. „Каза — вика — да ти кажа, че дърво и сено лесно горят.“ „Какво?“ — викам. „Това ми каза, това ти казвам — дърво и сено лесно горят.“ И нея нощ оборът ми пламна. Стоката изкарах, ама обора загубих.

— Къде е тоя негър? Намерихте ли го?

— Нали ви казвам, непознат негър. Де да знам какво е станало с него.

— Но това не е доказателство. Не разбирате ли, че не е никакво доказателство?

— Питайте момчето там. То знае. — За миг момчето си помисли, че става дума за по-големия му брат, но Харис добави: — Не тоя. Малкия. Момчето — и както клечеше, дребен за годините си, дребен и жилав като баща си, с кърпени и избелели гащи, вече съвсем омалели, с права несресана кафеникава коса и очи сиви и диви като буреносен облак, той видя как мъжете между него и масата се превръщат в пътека от безжалостни лица, в чийто край съзря съдията, един смачкан посивял мъж без яка и с очила, който му кимаше да излезе. Не усещаше пода под босите си нозе; вървеше сякаш под осезаемата тежест на безмилостните следящи го лица. Непохватен в черното си неделно палто, навлечено не заради делото, а поради заминаването, баща му дори не го погледна. *Той иска от мен да излъжа*, помисли си момчето, отново обзето от тази бясна мъка и отчаяние. *И аз ще трябва да се подчиня*.

— Как ти е името, момче? — попита съдията.

— Полковник Сарторис Сноупс — изшептя момчето.

— Хайде бе! — каза съдията. — Я говори по-високо! Полковник Сарторис ли? Според мен всеки, който носи името на полковник Сарторис, трябва да казва само истината, нали? — Момчето мълчеше. *Противник! Противник!* — мислеше си то; в тоя миг не можеше дори да гледа, не можа да види, че лицето на съдията е благо, нито да долови, че гласът му, когато се обърна към човека, именуван Харис, е разтревожен: — Искате ли да разпитам момчето? — Не можеше да чува и в последвалите дълги секунди, когато в малкото претъпкано помещение не се долавяше абсолютно никакъв звук, освен тихото и напрегнато дишане, стори му се, че се е хванал за края на една лозница и се клатушка, увиснал над бездна, а когато тази люлка стига горния си край, изведнъж изпада в един безкраен миг на хипнотизиращо притегляне и временна безтегловност.

— Не! — отсече Харис и избухна. — Проклятие! Да се маха! — Сега времето и живият свят отново се втурнаха под нозете му, гласовете отново стигаха до него през миризмата на сирене и консервирано месо, страх и отчаяние и старата тъга на кръвта:

— Делото е приключено. Вината ти, Сноупс, не мога да докажа, но мога да ти дам съвет. Махни се от тоя край и повече не се връщай.

Едва сега баща му продума, гласът му бе студен и дрезгав, равен, без натъртвания:

— Така и смятам да направя. Нямам намерение да оставам в край, между хора, които... — и каза нещо не за пред хора, злобно, без да има никого пред вид.

— Така може — рече съдията. — Взимай си фургона и до довечера да си заминал. Прекратявам делото.

Баща му се обърна и той последва непохватното черно палто, жилавата фигура, която вървеше малко вдървено от това, че преди трийсет години, яздейки краден кон, право в петата го улучила сачма от мушкетата на офицер от военната полиция на Конфедерацията; след малко гърбовете пред него станаха два, тъй като някъде от тълпата се появи големият му брат, не по-висок от бащата, но по-пълен, непрекъснато дъвчеш тютюн, минаха между двете редици мъже със сурови лица, излязоха от дюкяна, после дойде овехтелият навес, хлътналите стъпала и се намериха сред кучетата и поотрасналите момчетия, в прахоляка на мекия майски ден, където, щом отминаха, някакъв глас изсъска:

— Подпалвач на обори!

Обърна се, ала никого не видя; само някакво лице в червена мъгла, месечинесто, по-едро от пълна луна, а притежателят му — на половината от неговия ръст; скочи в червената мъгла към лицето, но когато главата му се удари в земята, не усети никакъв удар, не почувствува никакво сътресение; надигна се и повторно скочи и отново не усети никакъв удар, нито вкус на кръв, пак се надигна, видя, че другото момче е хукнало да бяга и вече се готвеше да скочи да го гони, когато ръката на баща му го дръпна назад, а дрезгавият студен глас се обади над него:

— Качвай се в колата!

Тя стоеше в горичката от рожкови и черници, от другата страна на пътя. Двете му тромави сестри в празнични премени, майка му и леля му в басмени рокли и дантелени бонета вече се бяха качили и седяха посред жалките останки от десетина, ако не и повече пренасяния, които дори момчето си спомняше — очуканата печка, потрошените легла и столове, часовника със седефен циферблат, част

от зестрата на майка му, повреден, спрял в някакъв отдавна мъртъв и забравен ден на два часа и четиринайсет минути. Тя плачеше, но щом го видя, обърса лице с ръкава си и понечи да слезе от фургона.

— Стой горе! — каза бащата.

— Ранен е. Трябва да взема вода и да му измия...

— Връщай се в колата! — каза баща му, после сам се метна в нея изотзад. Покатери се на капрата, дето вече седеше големият брат, и с обелената върбова пръчка диво шибна два пъти мършавите мулета; не че се горещеше. В това дори нямаше нищо садистично: това беше същото онова отношение, на което след години потомците му щяха да се подчиняват и да форсират моторите, преди да са пуснали автомобилите в движение — в едно и също време да удряш с камшика и да дърпаш поводите. Фургонът потегли, дюкянът с притихналата тълпа от мрачно наблюдаващи ги мъже остана назад и един завой ги скри. *Завинаги*, помисли си той. *Сега сигурно е доволен, след като вече...* но не довърши, да не би да се изпусне и да изрече това на глас. Ръката на майка му го докосна по рамото.

— Боли ли? — попита тя.

— Не — каза той. — Не боли. Но не пипай.

— Не можеш ли да си почистиш кръвта, че ще засъхне.

— Довечера ще се измия — каза той. — Казах ти, не пипай!

Фургонът вървеше. Момчето не знаеше къде отиват. Никой от тях не знаеше, а и никой не попита, защото както винаги беше нанякъде, както винаги на ден, два или три дни път ги чакаше някаква къща. Сякаш баща му си уреждаше работата в следващата ферма още преди да... отново спря мисълта си. Баща му винаги правеше така. Когато имаше изгледи ползата да бъде поне наполовина възможна, в неговата вълча независимост и дори кураж имаше нещо, което поразяваше непознатите, като че спящата му граблива свирепост им внушаваше не толкова чувството на зависимост, колкото предчувствието, че свирепото му убеждение в правотата на собствените му постъпки би било от полза за всички, чиито интереси съвпадат с неговите.

През нощта стануваха в горичка от дъбове и букове, през която минаваше поток. Нощите бяха още хладни, но за тях имаха огън, запалиха го с един кол, задигнат от съседна ограда и нацепен надълго — малък, спретнат огън, едва ли не скъпернически, хитър огън. Баща

му имаше навика да пали такива огньовете винаги, дори и в мразовитото време. Да беше по-голямо, момчето щеше да забележи това и да се запита защо пък не голям огън; защо един човек, който не само е видял разхищението и разрухата на войната, но и в кръвта си носеше унаследено ненаситното разсипничество на чужди неща, защо такъв човек да не изгори всичко наоколо? Тогава може би щеше да направи още една стъпка и да си помисли, че именно това е причината: този скъпернически пламък е жив плод на ония нощи, прекарани в горите, когато, хванал юздите на коне (трофейни, както ги наричаше), четири години се е крил от всички, и от сини, и от сиви^[1]. Пък ако беше още по-голямо, момчето може би щеше да предугади истинската причина: стихията на огъня съответства на някакъв подмолен извор в бащиното му съществуване, тъй както за други мъже родни стихии са стоманата или барута — едничкото им оръжие да бранят своята недосегаемост, без която не си струва да се живее; ето защо на тази стихия трябва да се гледа с уважение и да не се разхищава.

Но сега не мислеше така — откак се помнеше, тези огньовете бяха все така скъпернически. Изяде си вечерята край огъня и вече дремеше над тенекиената паница, когато баща му го повика и той отново последва тромавия гръб, твърдата и безмилостна хрома походка нагоре по склона до осветения от звездите път, и там, като се обърна, видя баща си, изправен пред звездите, без лице и без плът, само една черна, плоска и безкръвна фигура, сякаш изкована от калай в железните гънки на сюртука, шит не за него, и чу гласа му — дрезгав като калай и студен като калай:

— За малко да им кажеш. Щеше да ме обадиш. — Той не отвърна. Баща му го удари с опакото на ръката си по главата, силно, но без да се горещи, точно както бе ударил двете мулета пред дюкяна, точно както би ги ударил с каква да е пръчка, за да размаже на място някоя конска муха, а гласът му, все тъй без да се горещи и гневи, продължи: — Ще ставаш мъж. И трябва да се учиш. Трябва да се научиш да държиш на кръвта си, щото иначе никой от кръвта ти няма да държи на тебе. Да не мислиш, че тия двамата сутринта не знаят това? Не разбра ли, гледаха само как да ме пипнат, защото си знаят, че съм ги метнал. Е? — По-късно, двайсет години по-късно, Сартри би си помислил: „Какво ли пък, ако бях казал, че хората са гледали да разберат само истината, правдата... сигурно отново щеше да ме

удари.“ Но сега нищо не каза. Не заплака. Остана на мястото си. — Отговаряй! — рече баща му.

— Да — прошепна той. Баща му се обърна.

— Върви да спиш. Утре пристигаме.

На другия ден пристигнаха. В ранния следобед фургонът спря пред небоядисана двустайна къща, почти същата като останалите десетина, пред които беше спирал в спомените на десетгодишното момче, и пак, както при другите десетина случая, майка му и леля му слязоха и се заеха да разтоварват, а двете му сестри, баща му и брат му не мръднаха.

— Тука и за свини не става — рече едната от сестрите.

— Гледай си работата, ще стане. Като свиня ще живееш и пак ще ти харесва — каза баща му. — Слизайте от тия столове и помогнете на майка си да разтовари.

Двете сестри се смъкнаха, едри като крави, сред водопад от евтини кордели; едната издърпа смачкан фенер от разтуреното легло във фургона, а другата — една проскубана метла. Баща му подаде поводите на по-големия син и схванато се прехвърли през колелото.

— Като разтоварят, вкарай впряга в обора и им дай да хапнат — после каза: — Ела с мен — и момчето отпървом си помисли, че все още говори на брат му.

— Аз ли? — попита той.

— Да — каза баща му, — ти.

— Абнър — обади се майка му. Бащата спря и погледна назад: остър пронизващ поглед изпод рошавите сивеещи спрехави вежди.

— Мисля, че трябва да си кажем две думи с човека, който се гласи от утре да стане собственик на тялото и душата ми за осем месеца.

Върнаха се по пътя. Преди една седмица — или по-скоро преди миналата вечер — би попитал къде отиват, но сега не. Баща му го бе удрял и по-рано, но никога преди не си правеше труд да му обяснява защо; а сега сякаш и ударът, и последвалото го спокойствие с все още незагълхналия оскърбителен глас не издаваха нищо друго, освен ужасния недостатък да си малък, да си лек и на години, и на тегло, а достатъчно тежък, за да не излетиш, освобождавайки се от земята, както очевидно трябваше да стане, но пък недостатъчно тежък да

стоиш отгоре ѝ здраво, да ѝ се съпротивляваш и да се мъчиш да промениш с нещо онова, което става по нея.

Скоро видя горичката от дъбове, кедри и други разцъфнали дървета и храсти, в която трябваше да се намира къщата, но къщата още не се виждаше. Тръгнаха покрай ограда от гъсто израсли орлови нокти и шипки и стигнаха вратник от две тухлени колони, между които вратата се люлееше отворена; сега в края на пометената алея той най-после видя къщата и в този миг забрави баща си, страха и отчаянието и дори когато отново си спомни за баща си (който продължаваше да крачи), страхът и отчаянието вече не се върнаха. Досега се бяха местили дванайсет пъти, но се въртяха все из тоя сиромашки край, в земя от малки ферми, ниви и къщурки и той никога преди не бе виждал къща като тази. *Голяма като дворец*, дойде му на ум и го обзе успокоение и радост, за чиито произход, тъй като беше твърде малък, не можа да се досети. *Те не се страхуват от него. Хора, чиито живот е част от този мир и от това спокойствие, са недостъпни за него, а той за тях не е нищо повече от жужаща оса, която може в миг да ужили, но само толкова; очарованието на този мир и величие, предало се дори на хамбарите, на оборите и на яхърите, е недосегаемо за скъперническите огънове, които би наклал...* но и спокойствието, и радостта мигновено отстъпиха, щом отново погледна непохватния черен гръб, тази схваната и неумолима хрома фигура, която съвсем не изглеждаше джудже пред къщата, просто защото никога и никъде не е изглеждала голяма, и която сега, на фона на несмутимата колонада, повече от всякога внушаваше непостижимата прилика с нещо, което е било грубо изрязано от метал, но безплътно, тъй; че дори и встрани от слънцето, пак не би хвърлило сянка. Наблюдавайки го, момчето забеляза, че баща му крачи по абсолютно права линия, видя как сакатият му крак стъпи точно в средата на прясната конска фъшкия, току-що изтърсена наред алеята; баща му можеше да я избегне, стига да бе свърнал встрани. Всичко избледня, но само за миг, макар че и това мисълта му не можеше да подреди в слова, а той вървеше все тъй като омагьосан от къщата и дори си я пожела, но без завист, без мъка и, естествено, без свирепия и ревнив гняв, който, чужд за него, вървеше отпреде му в желязното черно палто. *Може би и той си мисли същото. Дано това го промени, вече да не е такъв, какъвто сигурно не може да не бъде.*

Прекошиха колонадата. Сега стъпката на сакатия крак отекваше по дъските с твърдата безвъзвратност на часовник, това бе звук, който далеч не отговаряше на изместеното от тялото пространство, звук, който не можеше да бъде смазан дори от бялата врата пред тях, сякаш в него се съдържаше оня минимум от порочна свирепост, който не може да бъде смазан от нищо — плоската широка черна шапка, официалното сукнено палто, навремето черно, а сега добило онзи зеленикав блясък на износеното, който може да се види по телцата на старите къщни мухи, повдигнатият ръкав, твърде широк, вдигнатата като закривени щипци ръка. Вратата се отвори точно пред тях и момчето разбра, че негърът сигурно ги е наблюдавал през цялото време. Стар, с прибрана посивяла коса и ленен жакет, той застана, препречвайки вратата с тялото си, и каза:

— Преди да влезеш, бели човече, изтрий си краката. Майорът не си е вкъщи.

— Махай се от пътя ми, черна муцуно! — каза баща му, без да се горещи, блъсна вратата и негъра и влезе с шапка на глава. Момчето видя отпечатъците на хромия крак върху прага, после те се появиха по светлия килим, следвайки неумолимата като машина отмереност на крака, който сякаш носеше (и предаваше) два пъти по-голяма тежест от тежестта на тялото му. Някъде зад тях негърът викаше „Мис Лула! Мис Лула!“ и след малко, погълнато сякаш от топла вълна при вида на приветливата извивка на стълбите, постлани с пътека, на висящия над главите блясък от канделабрите и безмълвните искри на златните рамки, момчето чу леки стъпки и видя и нея, истинска лейди — каквато никога не бе виждал — в сива гладка рокля с дантела по врата, с вързана през кръста престилка и навити ръкави; като се приближаваше по вестибюла, тя обърса тестото (от бисквити или от торта) по ръцете си и без изобщо да погледне баща му, се взря в следите по светлия килим с израз на недоверчиво учудване.

— Опитах се — извика негърът, — казах му...

— Моля, бихте ли се махнали? — рече тя с треперещ глас. — Майор Де Спейн отсъства.

Баща му още мълчеше. Той дори не се обади. Дори не я погледна. Стоеше непохватен на средата на килима, с шапка, а рошавите му оловносиви вежди леко помръдваха над пясъчните очи, които в краткия миг на колебанието очевидно изучаваха къщата. След

това, все тъй замислен, той се обърна; момчето забеляза, че се извъртя на здравия крак, а сакатият описа около него дъга и остави подире си продълговато, последно и бледо петно. Баща му не го и погледна, той нито веднъж не сведе очи към килима. Негърът отвори вратата. Тя се затвори зад тях сред истерични и неясни женски викове. Баща му спря на горното стъпало и изстърга на ръба му мръсотията от ботуша си. На градинската врата отново спря, отпусна се непохватно на хромия крак и се обърна към къщата.

— Бяла и хубава, нали? И това е пот. Негърска пот. А може би му се струва недостатъчно бяла и затова иска да примеси и малко бяла пот.

Два часа по-късно момчето сечеше дърва зад къщата, в която майка му, леля му и двете сестри (по-скоро майка му и леля му, не момичетата; дори на това разстояние и заглушени от стените, равните и високи гласове на двете момичета безпогрешно издаваха празно безделие) нагласяха печката, за да сготвят. Изведнъж чу копита и видя облечен в лен конник на чудесна дореста кобила, когото позна още преди да забележи навития на руло килим пред негърчето, което идеше след него на тлъст кестеняв впрегатен кон. Все тъй в галоп, зачервеното от гняв лице се скри зад ъгъла на къщата, където на двата килнати стола седяха баща му и брат му. Миг по-късно, още не бе замахнал с брадвата, той отново чу копитата и видя, че дорестата кобила вече се измъква от двора и отново поема в галоп. Тогава баща му взе да вика едната сестра, която скоро се показа от кухненската врата, повлякла заднешком по земята навития килим; другата вървеше след килима.

— Ако не искаш да мъкнеш — каза първата, — иди пригответи коритото.

— Хей, Сарти! — извика втората. — Пригответи коритото!

Баща му се появи изрязан на вратата, безучастен към околната мизерия, каквато беше и към сладникавото изящество на бялата къща, а над рамото му надничаше загриженото лице на майка му.

— Хайде — каза той, — вдигнете го. — Двете сестри се наведоха, кръстати и сънливи, и навеждайки се, разкриха невероятно изобилие от избеляло бельо и вихрушка от евтини кордели.

— Ако съм толкоз умна, че да си донасям килим чак от Франция, нямаше да го слагам на място, дето идват и стъпват хора — каза

първата. После вдигнаха килима.

— Абнър — обади се майка му, — нека аз да го изпера.

— Ти върви да приготвиш нещо за ядене — каза баща му. — Аз ще го оправя.

Момчето ги наблюдава от дръвника цял следобед. Килимът бе разстлан в прахоляка до врящия котел, двете му сестри се навеждаха над него с привичната си дълбока и сънлива съпротива, а бащата стоеше ту над едната, ту над другата, неумолим и мрачен, подканяше ги, ала глас повече не извиси. До него стигаше острата миризма на домашен сапун; видя как майка му веднъж се показа на вратата и ги погледна с изражение, вече не тревожно, а по-скоро отчаяно; видя как баща му се обърна, в това време замахна с брадвата и с крайчеца на окото си долови, че онзи вдига от земята парче плоска изсъхнала глина, разглежда го и го хвърля в котела, при което майка му извика:

— Абнър, Абнър, недей моля ти се! Абнър!

Когато и той привърши, вече се смрачаваше. Улиците запяха. От стаята, където след малко щяха да вечерят със студените останки от обяда, се носеше аромат на кафе, макар че като влезе, разбра, че ще пият кафе може би само защото в огнището имаше още огън, пред който, проснат върху облегалките на два стола, съхнеше килимът. Следите от крака на баща му бяха изчезнали. На тяхно място сега имаше дълги, воднисти и мътни ивици, сякаш там в безреда е минала някаква лилипутска косачка.

Килимът остана да виси на столовете, а те вечеряха със студената гозба и като се пръснаха без ред и без претенции в двете стаи, приготвиха се да лягат — майка му в едното легло, на което по-късно трябваше да легне и баща му, брат му на другото, а той, лелята и сестрите му — върху сламеници на пода. Но баща му още не лягаше. Последното нещо, което момчето видя, беше безплътният остър силует на шапката и сюртука, който се навежда над килима, и му се стори, че още преди да затвори очи, силуетът се изправи над него, закри полузагасналия огън и го разбуди с тропота на хромия си крак.

— Изведи мулето! — заповяда баща му.

Като се върна с мулето, баща му стоеше в черното на вратата с навития килим на рамо.

— Няма ли да яздиш? — попита Сарти.

— Не. Вдигни си крака.

Той сви коляно в ръката на баща си, жилавата, изненадваща сила влезе леко в действие, издигна се, с нея се издигна и той и се намери върху голия гръб на мулето (едно време имаха седло — спомняше си момчето, макар не точно кога и къде), а пред него със същата лекота баща му преметна килима. Сега, на звездната светлина, те тръгнаха не по следобедната пътека, а по прашния път, буйно обрасъл с орлови нокти, влязоха през главната порта и след мрачния тунел на алеята стигнаха стъмнената къща; той остана на мулето и усети грубото триене на килима, който се повлече през бедрата му и изчезна.

— Не искаш ли да ти помогна? — прошепна тон. Баща му не отвърна и той отново чу ударите на сакатия крак — отекваха под колонадата със своята дървена и безпогрешна като часовник решителност, сякаш изгубили чувството за мярка, пресилваха тежестта, която носят. Свлечен, не дори отметнат от рамото на баща му (момчето разбра това дори в мрака), килимът се удари в стената с невероятно силен звук, като гръмотевица, после отново се чу кракът, небързащ, страхотен; в къщата се запали светлина и момчето изтръпна, ускори дъх и затихна, а кракът ни най-малко не забърза, слезе по стъпалата и момчето го видя.

— Сега няма ли да се качиш? Можем и двамата. — Светлината в къщата мигна, проблесна и потъна. *Сега слиза по стълбите*, мина му през ума. Бе подкарал мулето и вече се намираха зад конюшните, когато баща му се метна зад него; Сарти дръпна юздите и шибна животното по врата, но то не успя да мине в тръс, защото иззад него се протегна твърдата суха ръка и тази твърда възлеста ръка накара мулето да забави ход.

При първите алени лъчи на слънцето вече бяха на полето и впрягаха мулетата в плуговете. Този път дорестата кобила се появи преди още да я чуе, а ездачът, разгърден и гологлав, целият настръхнал, заговори с разтреперания глас на жената от бялата къща; баща му вдигна поглед веднъж и отново се наведе над хамута да го достегне; човекът на кобилата продължи да говори на извития му гръб:

— Не разбирате ли, че сте ми съсипали килима? Никой ли нямаше при вас, поне една от жените... — млъкна, все тъй настръхнал, момчето го гледаше, брат му се подпираше на вратата на яхъра, дъвчеше и очевидно без никакъв интерес бавно и упорито примигваше. — Сто долара ми струва! Но ти кога ли си имал сто

долара. И няма и да имаш! Затуй ще имаш да ми даваш дваисет крини царевица от реколтата. Ще ти се пише в договора и когато отидеш при шерифа, можеш да го подпишеш. Това едва ли ще утеши мисиз Де Спейн; но дано те научи да си изтриваш краката, преди да влизаш в къщата ѝ.

И си отиде. Момчето погледна баща си, който все още мълчеше, без да вдига поглед — сега той оправяше жеглите.

— Татко — обади се той. Баща му се обърна с неразгадаемо лице, с рунтавите вежди, под които сивите очи студено блестяха. Изведнъж момчето забърза към него и също тъй изведнъж спря. — Какво повече иска от тебе? Като не е доволен, да е стоял и да ти каже как. Никакви дваисет крини няма да получи! Нищо няма да получи! Като съберем царевицата, ще я скрием. Аз ще я пазя...

— А ти нагласи ли лемежа, както ти казах?

— Не, сър.

— Тогава какво чакаш?

Това беше в сряда. До края на седмицата все му се случваше тъй, че непрекъснато имаше работа — кога по силите му, кога не, работеше с прилежание, не чакаше да го карат, да му повтарят; беше наследил това от майка си, само че за разлика от нея много от нещата, които вършеше, му бяха приятни, като например да насече дърва с късата брадва, която майка му и леля му бяха докопали или кой знае как спестили пари да му я подарят на Коледа. С помощта на двете жени (а един следобед дори на една от сестрите) той скова кочина за младия нерез и барака за кравата — това влизаше в договора на баща му със собственика — и един следобед — баща му отсъствуваше, заминал някъде с едното муле — излезе на полето.

Трябваше да орат само с едното муле — брат му държеше плуга да не се изкривява браздата, а той — поводитите, крачеше до задъханото животно и газейки до глезени в хладната влага на обърнатите черни буци, си мислеше: *Дано с това свърши. Дано и тия дваисет крини, май не са малко за някакъв си килим, дано му се видят малко, та веднъж завинаги да се откаже от досегашните си привички* — мислеше и дори тъй се замечта, че брат му рязко викна зад него да внимава с мулето. — *А може би няма да успеят да съберат дваисет крини. И тогава сигурно като направят сметката, всичко ще им дигнат — и зърното, и килима, и пожара... ужаса и мъката,*

разкъсването на две като между два конски впряга, — всичко ще изчезне, завинаги ще се стопи.

Дойде събота. Като вдигна очи изпод мулето, което запрягаше, забеляза баща си с черния сюртук и шапката.

— Не това — рече баща му. — Фургона.

Седнал на кревата във фургона зад капрата, дето бяха баща му и брат му, два часа по-късно, след един последен завой, той видя почернелия прогнил дюкян с разпокъсаните афиши за тютюн и някакъв пенкилер, с олющените фургоци и оседлани коне, вързани пред верандата. Изкачи се по разядените стъпала след баща си и брат си и отново видя смълчаните наблюдаващи ги лица, които им направиха път да минат. Видя човека с очилата, седнал на голата маса, и без да му казват, разбра, че това е мировият съдия; отпрати свиреп, възбуден, предизвикателно враждебен поглед към човека с яката и връзката, когото бе виждал само два пъти в живота си, и то галопиращ на кон, и на чието лице сега бе изписан не гняв, а недоумяващо недоверие — момчето нямаше как да схване, че то се дължи на невероятното обстоятелство да бъде съден от един от изполичарите си, затова се приближи, застана пред баща си и викна към съдията:

— Той не е виновен! Нищо не е палил...

— Марш във фургона! — каза баща му.

— Палил? — повтори съдията. — Да разбирам ли, че този килим е бил и запален?

— Че кой казва такова нещо? — рече баща му. — Бързо във фургона! — Но той не се подчини, чисто и просто се оттегли в дъното на помещението, също тъй претърпкано, както и онова, другото, но този път не седна, а остана притиснат о неподвижните тела, вслушан в гласовете:

— Значи, твърдите, че два̀сет крини царевица са твърде много за повредата, нанесена от вас на килима?

— Той донесе килима и каза, че искал да се изчистят следите. Изчистих следите и му занесох килима.

— Но килимът не е бил върнат в същото състояние, в което се е намирал, преди да го изцапате.

Баща му не отвърна и около половин минута не се чуваше нищо друго, освен дишане, едва чути непрекъснати въздишки на хора в напрегнато очакване.

— Значи, отказвате да отговорите, мистър Сноупс? — Баща му и този път нищо не каза. — Тогава аз ви признавам за виновен, мистър Сноупс. Признавам ви за виновен, задето сте повредили килима на майор Де Спейн и ще ви държа отговорен за това. Но двацет крини зърно ми изглеждат малко множко за човек във вашето положение. Майор Де Спейн твърди, че той струва сто долара. През октомври царевицата ще струва около петдесет цента. И предполагам, че ако майор Де Спейн може да понесе загуба от деветдесет и пет долара за нещо, което е платил в брой, то и вие можете да понесете загуба от пет долара, които още не сте и спечелили. Осъждам ви да заплатите на майор Де Спейн загуби в размер на десет крини зърно в повече от предвиденото по вашия договор, като ще му се изплатите от получената при жътвата реколта. Закривам заседанието.

Всичко свърши бързо, утринта все още беше в първите си часове. Помисли, че сега ще се приберат у дома и сигурно ще излязат на полето — бяха закъснели, изпреварени от всички други фермери. Но вместо това баща му свърна зад фургона, даде знак на брат му да подкара след него и прекоси пътя към ковачницата отсреща, а той го последва по петите, настигна го и заговори, зашептя на грубото безмълвно лице под овехтялата шапка:

— Той и тия десет крини няма да получи. И една... Ние ще...

Най-сетне баща му сведе към него бърз поглед с абсолютно спокойно лице, с мечешки настръхнали вежди, надвиснали над студените очи, а гласът му се обади добър, почти нежен:

— Тъй ли мислиш? Добре, но все пак да почакаме до октомври.

Поправката на фургона — трябваше да се подменят една-две спици и да се затегнат шините — не продължи много, с шините се оправиха, като вкараха колата в потока зад ковачницата и я оставиха там, а мулетата сегиз-тогиз натапяха муцуни във водата; момчето седеше с разхлабените юзди на капрата, гледаше към склона или през окадения тунел на навеса, където отекваха бавни удари на чук и където, леко приседнал на един изправен кипарисов пън, баща му говореше и слушаше; там го и завари, когато изкара мокрия фургон от потока и спря мулетата пред вратата.

— Отведи ги на сянка и ги разпрегни — заповяда баща му. Свърши всичко и се върна. Баща му, ковачът и още един, приклеknал на пети току до вратата, разговаряха за реколти и животни; момчето

също клекна във вонящия на амоняк прах, сред обрезки от копита и люспи от ръжда, и чу дългата история, която баща му, без да бърза, разказваше за онова време още преди раждането на големия му син, когато бил прекупвач на коне. После баща му се премести зад гърба му в другия край на работилницата и застана пред окъсан миналогодишен афиш от цирк, загледа се прехласнато и тихо в алените коне, невероятните пози и гънки на тюлове и бедра, в похотливите усмивки на комедиантите и рече:

— Време е за ядене.

Но не у дома. Клекнал с брат си до стената, той видя, че баща му излиза от дюкяна и след малко вади от книжната кесия парче сирене, което внимателно разделя точно на три части с джобния си нож, а после от същата кесия изважда и бисквити. Клекнали и тримата на сянка, те ядоха бавно, без да говорят; след туй влязоха в дюкяна и от тенекиено канче пиха възтопла вода, която миришеше на кедрово буре и млад букак. Но и този път не си тръгнаха. Сега ги задържа конският пазар, една висока желязна ограда, по която и край която седяха и стояха мъже и от която извеждаха коне — да ги разходят в тръс, а после да ги водят напред-назад по пътя; размяната и продажбите вървяха бавно и слънцето взе да клони на запад, а те — и тримата — гледаха и слушаха, брат му с мътните очи и своя вечен и неизбежен тютюн, баща му — с редките си неотправени към никого забележки за едно или друго от животните.

Вкъщи се прибраха след залез. Вечеряха на лампа и след вечеря момчето застана на прага — нощта бе покрила всичко. Заслуша се в улулиците и жабите и внезапно чу майка си:

— Недей, Абнър! Ох, божке! Не! Недей, Абнър!

Скочи, обърна се и през вратата забеляза, че вътре има нова светлина — върху масата гореше парче свещ, затъкнато в гърлото на шише, а баща му, все още с шапка и по палто, едновременно строг и комичен, сякаш нарочно облечен тъй за някаква позорна и разбойническа церемония, източваше газта от резервоара на лампата в петгалоновия бидон, от който я пълнеха; майка му го дърпаше за ръката и той накрая премести лампата в едната си ръка и с другата я отблъсна, не диво и злобно, просто силно я блъсна към стената, тя разпери ръце да запази равновесие, отвори уста и на лицето ѝ се появи

онова безнадежно отчаяние, което личеше и в гласа ѝ. Тогава баща му го видя, че е застанал на вратата.

— Бягай до хамбара и ми донеси тенекията с маслото, дете смазваме колелата — каза той.

Момчето не мръдна. Най-сетне можа да проговори.

— Какво... — извика то, — какво си намислил...

— Върви ми донеси маслото — повтори бащата. — Беж!

Усети, че се движи, че затича, че излиза от къщата и се отправя към обора: това беше старият навик, наследената кръв, кръвта, която не е имал право сам да избира, която му е била предадена ще не ще, която бе текла толкова дълго (и кой знае къде, изстисквана от насилието, жестокостта и алчната жажда), преди да се влее в него. *Сега може да не спирам — помисли си той. — Може да тичам, да тичам и нито веднъж да не се обърна, потрябвало ми е да го виждам! Само че не мога. Не мога!* Сега в ръката му висеше ръждясалата тенекия, течността се бълникаше и той тичешком се върна в къщата, влезе и като я подаваше на баща си, чу в другата стая майка си да плаче.

— Че поне изпрати някой негър! — извика момчето. — Миналия път нали негър прати!

Този път баща му не го удари. Ръката му се спусна по-бърза от удара, същата ръка, която бе оставила тенекията на масата с такава едва ли не трогателна грижа, спусна се към него тъй светкавично, че не можа да я проследи, хвана го за яката на ризата и още невидял кога е оставила тенекията, го вдигна над пода до лицето, замръзнало в бездиханна ярост, а студеният мъртвешки глас прозвуча над него и достигна брат му, който се облягаше на масата, дъвчейки с постоянното любопитно кравешко движение на челюстите встрани:

— Изпразни тенекията в бидона и тръгвай. Ще те стигна.

— Най-добре го вържи за леглото — каза брат му.

— Ти прави каквото ти казвам — рече бащата. Момчето усети, че се движи, кокалестата ръка държеше ризата му на топка някъде между плешките, нозете му едва докосваха пода, намери се в другата стая, видя сестрите си, разкрачили тлъсти бедра на двата стола до студеното огнище, и там майка му и леля му седяха прегърнати на леглото. — Дръжте го! — каза баща му. Лелята уплашено трепна. — Не ти — додаде бащата. — Лени. Дръж го. Хайде да те видя! — Майка му го

хвана за китката. — По-здраво, по-здраво! Знаеш какво ще направи, само да си го пуснала! Ще иде оттатък — и той кимна с глава към пътя. — Май по-добре да го завържа.

— Аз ще го държа — прошепна майка му.

— Да видим — и баща му тръгна, сакатият крак тежко отмери стъпките му по дъските и накрая изчезна.

Сега той захвана да се бори. Майка му го държеше с две ръце, а той се мятеше и разтърсваше ръцете ѝ. Знаеше, че в последна сметка ще надвие. Но нямаше време да чака.

— Пусни ме! — извика. — Не искам да те удрям.

— Пусни го! — каза лелята. — Ако той не отиде, ей богу, аз ще отида.

— Не разбираш ли, че не мога? — проплака майка му. — Сарти! Недей! Помогни ми, Лизи!

Но той се отскубна. Леля му посегна към него, но вече бе късно. Извъртя се и хукна, майка му се препъна на колена и завика на едната сестра:

— Хвани го, Нет! Хвани го!

Но и сега беше късно. Сестрите му бяха близначки, едновременно родени, ала и двете поотделно правеха впечатление на туловища от живо месо, обем и тегло, в които могат да се сместят по двама души от семейството. Сестра му, още не почнала да се размърдва на стола, само извъртя глава и в един миг той видя удивителната пустош в това младо женско лице, лишено от всякаква изненада, показващо единствено израза на говежди интерес. Беше вън от стаята, от къщата, в меката прах на осветения от звездите път, сред тежкия дъх на зрели орлови нокти, а бледата лента на пътя се разгъваше под препускащите нозе ужасяващо бавно; най-сетне стигна пътната врата, шмугна се, затича с барабанящо сърце и дробове по алеята към осветената къща, към осветената врата. Не похлопа, втурна се вътре, хълцащ от недостиг на въздух, неспособен дума да каже; не разбра кога се е появило, но изведнъж зърна удивеното лице на негъра с ленения жакет.

— Де Спейн! — извика момчето, останало без дъх. — Къде е... — и видя белия човек да се показва от една бяла врата в дъното на вестибюла. — Оборите! Оборите!

— Какво? — каза човекът. — Оборите ли?

— Да! — викна момчето. — Оборите!

— Дръж го! — заповяда човекът.

Но и този път беше късно. Негърът сграби ризата му, а ръкавът, вече прогнил от пране, се откъсна и той отново се намери във, на алеята — сякаш нито за миг не е спирал да тича, сякаш бе тичал дори когато викаше в лицето на човека.

Зад него се разнесе гласът на белия:

— Конят ми! Докарайте ми коня!

За миг си помисли дали да не драсне през парка и да се прехвърли през оградата направо на пътя, но нито познаваше парка, нито бе сигурен колко висока може да е обраслата с лози ограда и затова не посмя да рискува. Тичаше по алеята, а кръвта и дъхът му степенеха; скоро се озова отново на пътя, но не го забеляза. Не чуваше нищо. Галопиращата кобила чу едва когато насмалко не връхлетя върху него, но дори и сега не смени посоката, сякаш под напора на дивата мъка необходимостта в миг му бе дала криле и чак в последния момент, когато конят прогърмя край него и начаса се превърна в летяща сянка на фона на звездите, той се хвърли встрани в задушения от буренак крайпътен ров и тогава, както и преди изчезването на коня и ездача, стръмно и samozабравило се над него увисна тихото небе на лятната нощ; разнесе се продължителен вихрен тътен, невероятен и беззвучен, закри звездите, а той отново рипна на пътя, хукна наново и след като чу изстрела и миг по-късно още два, разбра, че е твърде късно, поспря, не усети кога е престанал да тича, извика „Татко! Татко!“ и без да усети кога е хукнал отново, се затича, запрепъва се, праметна се през някакъв предмет, дигна се и без да спира, погледна през рамо, видя някакво сияние, полетя отново сред невидимите дървета, задъхан, разхълцан:

— Татко! Татко!

В полунощ седеше на билото на някакъв хълм. Не знаеше, че е полунощ, нито знаеше колко далеч е избягал. Но сега зад него вече нямаше сияние и седнал с гръб към онова, което от четири дни бе наричал дом, той гледаше тъмните гори, в които щеше да потъне, само да събере малко дъх и сили, малък, непременно треперещ в сразяващия мрак, сгъшен в остатъка от тънката прогнила риза, в тъгата и отчаянието — вече не ужас и страх, а само тъга и отчаяние. *Татко,*

моят татко! — помисли си той и внезапно извика на глас, но не високо, по-скоро шептейки:

— Той беше безстрашен! Беше! Нали е ходил на война. Нали е бил в кавалерията на полковник Сарторис!

Не знаеше, че баща му е ходил на война като редник, в оня чуден стар европейски смисъл, без униформа, без да признава ничия власт и без да е верен на никой началник, никоя армия и никое знаме, отишъл на война просто ей тъй, като „Малбрук“: за плячка — нищо, дори по-малко от нищо не е значело за него каква ще бъде тази плячка — вража или собствена.

Съзвездията бавно се търкаляха. След малко щеше да настъпи утрото, а после и изгревът и той щеше да изпита глад. Но тогава щеше да бъде утре, сега усещаше само студ, а от това можеше да го отърве само движението. Вече дишаше по-равномерно, реши да стане и да продължи и тогава разбра, че е спал, защото бе почти утро, нощта се оттегляше. Позна по улулиците. Сега ги имаше навсякъде между тъмните дървеса под него, пеещи без прекъсване, с извивки, вечни, сбиращи се тъй, че в мига, когато щеше да настъпи ден, да бъдат всички заедно, птица до птица, без празно помежду им. Изправи се. Бе малко схванат, но движението ще го оправи, ще премахне студа, а после ще дойде и слънцето. Тръгна надолу към тъмните гори, в които сребърни, леещи се без прекъсване, ечаха гласовете на птиците — това забързано и неспирно тупане на забързаното, запяло в хор сърце на късната пролетна нощ. Назад не се и обърна.

[1] Сини и сиви — според цвета на униформите, армиите на Севера и Юга. — Б.пр. ↑

РОЗА ЗА ЕМИЛИ

I

Когато мис Емили Грирсън умря, на погребението ѝ се струпа цялото ни градче: мъжете — от нещо като почтителна преданост към един рухнал паметник, а жените — преди всичко от любопитство, да надникнат в нейния дом, в който, освен престарелия негър слуга, едновременно готвач и градинар, никой не бе влизал най-малко от десет години.

Къщата беше паянтова, голяма и четвъртита, на времето боядисана в бяло и украсена с куполи, островърхи кулички и вити балкончета в претрупано игривия стил на седемдесетте години от миналия век. Намираше се на една от нашите най-аристократични в миналото улици. Но гаражите и машините за чистене на памучно семе нахлуха и тук и заличиха знатните имена на квартала. Остана само къщата на мис Емили — тя извисяваше своята непреклонна и кокетна разруха над колите за памук и бензиновите помпи — още една сред многото неприятни за окото гледки. И ето че най-сетне мис Емили бе отишла да се присъедини към представителите на онези знатни имена, които лежаха вече в изпъстреното с кедри гробище, рамо до рамо с равните и безименни гробове на войниците от Конфедерацията и Съюза, паднали в битката за Джеферсън.

Приживе мис Емили бе традиция, дълг и грижа, бе нещо като наследствено задължение за града, задължение, родено в оня ден през 1894 година, когато кметът, полковник Сарторис — същият, който издаде наредбата никоя негърка да не излиза на улицата без престилка — ѝ опрости за вечни времена всички данъци от смъртта на баща ѝ насетне.

Разбира се, мис Емили не би приела благодеяние. Ето защо полковник Сарторис измисли някаква заплетена история, според която бащата на мис Емили бил дал на градската управа пари в заем, които управата предпочитала да изплати по този именно начин. Само човек от поколението на полковник Сарторис би могъл да скрои нещо такова и само една жена би могла да повярва.

Но когато дойдоха кметовете и общинските съветници от помладото поколение с по-съвременните си идеи, тази спогодба предизвика някои дребни недоразумения. На първи януари ѝ пратиха известие да си плати данъците. Дойде февруари, но от нея отговор нямаше. Писаха ѝ официално писмо, с което я молеха, когато ѝ е удобно, да се отбие в канцеларията на шерифа. Седмица по-късно ѝ писа лично кметът — предложи ѝ да я посети или да изпрати кола да я вземе; в отговор получи бележчица на късче старовремска хартия, каквато днес вече няма — с нежни, гладко изписани с избледняло мастило букви мис Емили съобщаваше, че никъде не излиза. Без нито дума в плика бе приложено и известието за данъците.

Общинският съвет свика нарочно заседание. Изпратиха при нея делегация; похлопаха на вратата, чийто праг не бе пристъпвал никой, откак мис Емили престана да дава уроци по рисуване върху порцелан, ще рече от осем-девет години насам. Старият негър ги въведе в дрезгаво осветен вестибюл, от който някъде нагоре, в още по-гъст полумрак, се виеше стълба. Лъхаше на прах и запустение — остра, неприятно влажна миризма. Негърът ги покани в гостната. Там имаше тежки кожени кресла. Той дръпна пердето на един от прозорците и те забелязаха, че кожата се е попукала; когато седнаха, край коленете им неохотно се надигнаха облаци безцветен прах. Ленивите пращинки затанцуваха в единствения слънчев лъч. До камината, на позлатен статив, вече потъмнял, те видяха портрета на стария Грирсън, бащата на Емили, рисуван с пастел.

Тя влезе и те се изправиха. Ниска пълна жена в черно, с тънка златна верижка, която слизаше към талията и се губеше в пояса ѝ, тя се подпираше на абаносово бастунче с помръкнала от времето златна дръжка. Беше с дребна кост и може би тъкмо затуй онова, което у другите би било закръгленост, у нея бе тлъстина. Бледата кожа ѝ придаваше подпухналия вид на труп, дълго лежал в неподвижна вода. Очите ѝ, потънали в месестите гънки на лицето, приличаха на въгленчета, залепени в парче тесто, и додето посетителите излагаха своята мисия, те подскачаха от лице на лице.

Не ги покани да седнат. Застана до вратата и спокойно ги изслуша. Внезапно парламентьорът млъкна. Едва сега дочуха тиктакането на невидимия часовник в края на златната верижка.

Гласът ѝ бе сух и студен:

— Аз нямам данъци в Джеферсън. Полковник Сарторис всичко ми е обяснил. Един от вас да се порови из общинските книжа, да ви успокои.

— Но ние проверихме. Нали именно ние сме общинските власти, мис Емили. Не получихте ли бележката на шерифа с неговия подпис?

— Някаква хартийка получих, да — отвърна мис Емили. — Може би той се смята за шериф?... Аз в Джеферсън данъци нямам!

— Но нали разбирате, в книгите никъде не се казва това. Трябва да се съобразяваме с...

— Обадете се на полковник Сарторис! В Джеферсън аз данъци нямам!

— Но, мис Емили...

— Срещнете се с полковник Сарторис! (А полковник Сарторис от десет години не беше между живите.) Данъци в Джеферсън нямам. Тоби! — Негърът се появи. — Изведи тези господа!

II

И тъй, тя им нанесе пълно поражение — също както преди трийсет години победи бащите им в историята с миризмата. От смъртта на баща ѝ току-що бяха минали две години. Малко преди това я бе напуснал и нейният любим — човекът, който, мислехме си тогаз, щеше да я вземе за жена. След смъртта на баща си тя се мяркаше рядко, а след като се запиля и любовникът ѝ, хората изобщо престанаха да я виждат. Някои жени имаха неблагоприятното да я посетят, но тя не ги прие. Единственият признак на живот в дома ѝ беше негърът — тогава още млад мъж, — който влизаше и излизаше с пазарската кошница.

„Нима може мъж да поддържа домакинство? Няма такива мъже!“ — казваха жените. И затова не се изненадаха, когато изведнъж замириса. Миризмата стана ново звено между вулгарния шумен свят и всесилните надменни Гирисън.

Една съседка се оплака на осемдесетгодишния кмет, съдията Стивънс.

— Но какво искате да сторим, госпожо? — попита я той.

— Как какво! Съобщете ѝ да престане! — отвърна жената. — Закони няма ли?

— Ще бъде излишно — рече съдията Стивънс. — Сигурно негърът е убил я плъх, я змия в двора. С него ще поприказвам.

На другия ден той получи още две оплаквания, едното от някакъв мъж, който неуверено изказа неодобрението си:

— На всяка цена трябва да направим нещо, господин съдия. Последен на тоя свят аз бих обезпокоил мис Емили, но трябва да се направи нещо.

Същата нощ общинският съвет се събра — три побелели бради и един от младите, от новото поколение.

— Много просто — каза той, — наредете ѝ да си почисти двора. Дайте ѝ срок и ако не го спази...

— По дяволите, сър! — прекъсна го съдията Стивънс. — Нима ще обвините една дама в лицето, че мирише на лошо?

И ето че на следващата вечер, след полунощ, четирима души прекосиха градината на мис Емили и като крадци се промъкнаха до къщата, душейки тухлените ѝ основи и прозорците на избата. Единият отмерено махаше с ръка като сеяч и бъркаше в торбата, окачена на рамото му. Разбиха вратата на избата, поръсиха с вар и мазето, и всички останали постройки. На връщане, когато пресичаха градината, един от прозорците, досега тъмен, ненадейно светна и в него се откри мис Емили — светлината падаше в гърба ѝ, а изправената ѝ снага стоеше неподвижна като паметник. Те пропълзяха тихомълком по тревата и се скриха в сенките на белите акации, които растяха край улицата. След седмица-две миризмата се изгуби.

По това време хората бяха почнали вече да я съжаляват. Като си спомниха как към края на живота си баба ѝ, старата лейди Уайът, напълно загуби разума си, всички в градчето решиха, че Грирсън се имат за нещо много повече, отколкото са в същност. За мис Емили никой от младите мъже не беше достатъчно добър. Отдавна вече си представяхме тяхната фамилия като някаква картина: нежната фигура на мис Емили в бяло, на преден план разкращеният силует на баща ѝ, обърнат с гръб към нея, сграбчил камшика в ръка, и двамата в рамката на разтворена навътре врата. Когато навърши трийсетте и все още продължаваше да момува, изпитахме не толкова задоволство, колкото облекчение; защото въпреки семейната налудничавост, тя не би пропуснала да се възползува от шансовете си, стига само да можеше да ги осъществи.

Като умря баща ѝ, стана ясно, че къщата е единственото, което ѝ остава, и хората бяха донякъде доволни. Най-сетне можеха да съчувствуват на мис Емили. Останала съвсем сама и вече обедняла, тя, мислехме ние, щеше да се очовечи. Сега и тя щеше да изпита вечното вълнение и старото познато отчаяние да имаш или да нямаш един цент в повече.

На другия ден след смъртта му, такъв бе у нас обичаят, всички жени се приготвиха да я посетят, да и поднесат съболезнованията си и да ѝ предложат услугите си. Мис Емили ги посрещна на вратата, облечена както обикновено, без ни най-малка следа от скръб по лицето. Каза им, че баща ѝ не е мъртъв. Три дни наред все същото

повтаряше — и на пасторите, които я посещаваха, и на лекарите, които се мъчеха да я убедят, че трябва да ги пусне при тялото му. И едва когато се наканиха да прибегнат до закона и силата, тя отстъпи и те незабавно погребяха баща ѝ.

По него време още не я смятахме за побъркана. Струваше ни се, че именно тъй трябва да бъде. Припомняхме си всички млади мъже, които баща ѝ бе прогонил, и разбирахме, че сега, когато нищо не бе ѝ останало, ще трябва да зачита паметта му, паметта на бащата, който я бе ограбил. Тъй става с хората.

III

Мис Емили дълго боледува. Когато я видяхме отново, бе с късо подрязани коси; имаше вид на младо момиче и далечна прилика с ангелите от църковните стъклописи — беше едновременно и печална, и безучастна.

Градът ни току-що бе договорил направата на плочници по улиците и през лятото, след бащината ѝ смърт, работата започна. Строителната компания пристигна с негри, мулета и машинария и с един надзирател на име Хоумър Барън — янки, едър, мургав и подвижен мъж с плътен глас и необикновено светли очи. Хлапетата вървяха на тумби подире му да го слушат как ругае негрите, а негрите пееха и в такт с песента вдигаха и стоварваха търнокопите. За кратко време той опозна всички в града. Чуеше ли се някъде по площада гръмък смях, в центъра на сбралите се винаги ще разпознаете Хоумър Барън. Не мина много и почнахме да го виждаме с мис Емили — возеха се в неделя следобед с жълтоколата бричка и дорестите коне на общинската конюшня.

В началото се зарадвахме — най-после мис Емили ще си има развлечение, само толкова и нищо повече. До една жените казваха: „Че как иначе, една Грирсън не може да помисли сериозно за северняк, при това надничар!“ Намериха се и други, от по-старите, които уверяваха, че и скръбта дори не е в състояние да накара една истинска лейди да забрави своя „noblesse oblige“. Разбира се, те не казваха точно „noblesse oblige“, а просто „Бедната Емили! Роднините ѝ са длъжни да се намесят!“ Тя имаше някакви сродници в Алабама, но преди години баща ѝ се спречкал с тях за имотите на старата лейди Уайът, побърканата, и оттогава двете роднински семейства бяха скъсали всякакви връзки помежду си. От Алабама не дойдоха дори за погребението му.

Още нерекли „Бедната Емили“ и одумките започнаха. „Какво мислите, има ли наистина нещо между тях?“ — питаха се едни други. „Разбира се, как другояче...“ — и туряха ръка на устата си да не се

разчува. Зад щорите, които спираха следобедното неделно слънце, шумолеше изопната коприна и сатен, а отвън долиташе далечното и пъргаво троп-троп, троп-троп на дорестите коне. „Бедната Емили!“

Мислехме я за победена, но тя продължаваше да държи високо глава, сякаш повече от всеки друг път настоява да признаем достойнството ѝ на последна Грирсън, като че бе чакала тъкмо този полъх на земното, за да ни докаже своята недостъпност. Така беше и когато купи отровата за плъховете, арсеника. То се случи година след като взеха да я съжаляват и да казват „Бедната Емили“. По това време ѝ гостуваха две братовчедки.

— Искам някаква отрова — рече тя на аптекаря. Беше преминала трийсетте, бе все още стройна, макар и по-слаба от по-рано, със студени високомерни очи и лице, чиято плът се бе опнала по слепоочията и клепачите — такива си представяхме лицата на фаропазачите край морето. — Искам някаква отрова — каза тя.

— Да, мис Емили. Каква? За плъхове? Ще ви препоръчам...

— Искам най-силната, която имате. Все едно за какво ще е.

Аптекарят изброи няколко.

— Всичко умъртвяват, и слон дори — пошегува се той. — Но това, което ви трябва, е...

— Арсеник — каза мис Емили. — Бива ли го?

— Дали го бива?... Арсеника? Да, госпожице. Но вие имате нужда от...

— Имам нужда от арсеник.

Аптекарят я изгледа. Тя устоя на погледа му, изправена, с лице, изпънато като платно.

— Е, добре — отстъпи аптекарят. — Щом настоявате... но законът изисква да ми кажете за какво ви е.

Отметнала глава назад да го погледне право в лицето, мис Емили впи очи в него, а той не издържа, извърна се, отиде, взе арсеника и го загъна в книжка. Негърчето, което му прислужваше, донесе пакетчето на мис Емили; аптекарят не пожела да се покаже втори път. В къщи, като свали опаковката, на кутийката под черепа и кръстосаните кости тя прочете „за плъхове“.

IV

На другия ден всички си казахме „Ще се отрови“ и решихме, че така ще е най-добре. Когато за първи път я видяхме с Хоумър Барън, помислихме: „Ще се омъжи за него.“ След това си рекохме: „Ще има да го гони!“ Сам Хоумър бе отбелязал веднъж — той обичаше мъжките компании и всички знаеха, че пие с младите в клуба „Северен елен“, — че не е от тия, дето лесно се женят. По-късно, когато в неделя следобед минаваха с лъскавия кабриолет — мис Емили вдигнала високо глава, а Хоумър Барън с килната шапка и пура между зъбите, стиснал поводите и камшика в жълтата си ръкавица, — ние заговорихме зад спуснатите щори: „Бедната Емили!“

Тогава жените заприказваха, че това било срам за града, лош пример за младите. Мъжете не искаха да се намесват, ала най-сетне жените принудиха баптисткия пастор да я посети. Той никога не разправи какво се бе случило при това посещение, отказа да я посети повторно. Следващата неделя двамата отново се разхождаха по улиците, а в понеделника жената на пастора писа писмо до роднините на мис Емили в Алабама.

И така, под нейния покрив пак живееха кръвни роднини — братовчедките ѝ, — а ние седнахме и зачакахме какво ще стане. В началото нищо не стана. После със сигурност решихме, че ще се съберат. Научихме, че мис Емили ходила при ювелира и поръчала сребърен мъжки несесер с инициали „Х. Б.“ върху всеки предмет. Два дни по-късно разбрахме, че купила комплект мъжко облекло, в това число и нощница, и си казахме: „Те са се венчали.“ Истински се зарадвахме. Радвахме се, защото двете братовчедки, които се оказаха още по-големи Грирсъновки и от самата Емили, явно не успяха да ѝ попречат.

Затова не се изненадахме, когато Хоумър Барън — улиците бяха вече застлани — си замина. Бяхме малко разочаровани, че всичко мина без шум, но вярвахме, че е заминал или да подготви пристигането на мис Емили в своя дом, или да ѝ даде възможност да се отърве от

братовчедките. (Изпъждането им стана всеобщ заговор и всички взехме страната на мис Емили — искахме да ѝ помогнем по-скоро да ги изгони.) Естествено, след седмица те си отидоха. И както очаквахме през всичкото време, три дни по-късно Хоумър Барън бе отново в града. Един съсед видял как надвечер по здрач негърът го въвел през задния вход.

Оттогава повече не видяхме Хоумър Барън. За известно време се изгуби и мис Емили. Негърът влизаше и излизаше с пазарската кошница, но предната врата си остана затворена. Сегиз-тогиз ще зърнем мис Емили на прозореца, за миг само — както в оная нощ, когато мъжете ходиха да ръсят с вар, — но кажи-речи половин година тя не стъпи на улицата. Тогаз ни стана ясно, че и това е трябвало да очакваме; изглежда онзи, свойствен на баща ѝ нрав, който ѝ бе пречил толкоз много в живота преди неговата смърт, е бил твърде силно и упорито вкоренен, за да умре заедно с него.

Когато отново видяхме мис Емили, тя беше напълняла, а косите ѝ вече сивееха. През следващите години косата ѝ ставаше все по-сива, додето най-последе доби равния сив цвят на стоманата. До деня на смъртта ѝ — тя умря на седемдесет и четири — косата ѝ си остана все тъй ярко стоманеносива, като коса на мъж в разцвета на силите си.

От този ден нататък предната врата не се отвори, ако не смятаме промеждутъка от шест-седем години — тогава тя прехвърляше вече четирийсетте, — когато даваше уроци по рисуване върху порцелан. В една от стаите на долния етаж подреди ателие, в което връстниците на полковник Сарторис провеждаха дъщерите и внучките си със същото постоянство, в същия дух, с който ги пращаха неделен ден на църква с двайсет и пет центова монета за дискаса. По това време опростиха данъците ѝ.

След това гръбнак и душа на градчето стана по-младото поколение. Ученичките по рисуване пораснаха, напуснаха я и не рачиха да изпратят при нея децата си с кутии бои, досадни четки и изрезки от женските списания. Предната врата се затвори след последната ученичка и си остана завинаги затворена. Когато в града ни се въведе безплатното разнасяне на писмата, единствена мис Емили не разреши да заковат металически номер на вратата ѝ, нито да ѝ сложат пощенска кутия. Отказа да ги изслуша.

Минаваха дни, месеци, години. Виждахме как негърът побелява и все повече се прегърбва. Той все тъй излизаше и влизаше с пазарската кошница. Всеки декември й пращахме известие за данъците, което след седмица се връщаше по пощата без нито дума. От време на време я съзирахме в един от прозорците на долния етаж — очевидно бе запечатала горния. Напомняше ни издяланата фигура на божество, изправено в храмова ниша. Дали изобщо ни забелязваше? В това никой не бе сигурен. Поколенията минаваха покрай нея едно подир друго, а тя си оставаше — чудновата, неизбежна, непроницаема, спокойна и своенравна.

И ето, че умря. Разболя се в изпълнената с прах и сенки къща, където за нея нямаше кой да се грижи, освен треперящия негър. Дори не разбрахме, че е болна. Отдавна се бяхме отказали от намерението да изтръгнем нещо от негъра. Той с никого не разговаряше, дори и с нея, и сякаш от неупотреба гласът му бе станал дрезгав и гъгнив.

Тя умря в една от стаите на долния етаж, в масивно орехово легло със завеси. Сивата ѝ глава се подпираше на пожълтялата, скапана от старост и липсата на слънце възглавница.

V

Негърът посрещна първите жени на предната врата, покани ги да влязат с техните приглушени, съскащи гласове и коси, любопитни погледи и изчезна. Мина през къщата, измъкна се от задния вход и повече никой не го видя.

Двете братовчедки довтасаха начаса. На другия ден я погребяха. Градът се стече да види мис Емили под грамадата купешки цветя; над ковчега и над злокобните шушукащи жени висеше пастеленото лице на баща ѝ, потънало в размишления, а най-старите от мъжете — неколцина от тях навлекли изчетканите си униформи от Гражданската война — стояха на верандата и по тревата и разговаряха за мис Емили като за своя връстница, въобразявайки си, че са танцували с нея и че може би са я ухажвали, объркваха се в аритметичната прогресия на времето, както правят старците, за които миналото съвсем не е чезнещ път, а просторна ливада, недокосната от никоя зима, отделена от настоящето с упорития застой на последното десетилетие.

Знаехме вече — там, на горния етаж, има стая, в която от четирийсет години никой не е влизал. Вратата трябваше да се изкърти. Изчакаха да спуснат мис Емили в гроба и я отвориха.

Види се от насилието, с което разбиха вратата, стаята се изпълни с проникващ навсякъде прах. Сякаш тънък, парлив на вкус мъртвешки саван бе паднал върху тази стая, украсена и подредена като за сватба, върху избелелия розов балдахин, върху лампите с розови абажури, върху тоалетната масичка, върху нежния кристален сервиз и мъжкия несесер, покрит с потъмняло сребро — тъй потъмняло, че монограмът не личеше. На масата имаше яка и вратовръзка, като че ей-сега свалени; когато ги вдигнаха, под тях, в прахта, остана блед полумесец. На стола висеше костюмът, грижливо сгънат, под него се търкаляха две безжизнени обувки и захвърлените чорапи.

Мъжът лежеше в кревата.

Дълго стояхме тук, загледани в многозначителната и безплътна гримаса. Виждаше се, навремето това тяло е лежало в прегръдка, но

дългият сън, който надживява любовта и побеждава дори любовната усмивка, сега му бе сложил рогата на изневярата. Това, което беше останало от него, изгнило под останките на нощницата, се бе превърнало в неотделима част от леглото. Над него и над възглавницата до главата му се стелеше равната покривка на търпеливия, дочакал времето си прах.

Едва сега забелязахме, че и на другата възглавница има вдлъбнатина от глава. Един от нас посегна, взе нещо от нея и като се надвесихме — в ноздрите ни лютеше нежният и невидим прах, — видяхме, че държи кичур дълги, стоманеносиви коси.

УАШ

Сътпен стоеше над сламеника, върху който лежах майката и детето. Светлината на ранното слънце се промъкваше през ивиците между разсъхналите дъски на стената и падаше на дълги черти, които, сякаш нарисувани със светъл молив, се прекършваха на разкрачените му нозе и камшика в ръката му, после преминаваха връз притихналите очертания на майката, вдигнала към него тихи неразгадаеми, свъсени очи, и по детето до нея, увито в къс избеляла, ала чиста материя. Зад тях, до грубото огнище, в което мъждееше невзрачен огнец, клечеше стара негърка.

— Добре, Мили — каза Сътпен, — жалко само, че не си кобила. Щях да ти отделя в яхъра една по-прилична ясла.

Момичето на сламеника не помръдна. Тя просто продължи да го гледа безизразно с младо намръщено, неразгадаемо лице, все още бледо от мъките на раждането. Сътпен се отмести и поднесе в насечените моливни резки светлина своето лице на шейсетгодишен мъж. После се обърна към клекналата негърка и тихо рече:

— Тая сутрин Гризелда се ожреби.

— Мъжко или женско? — попита негърката.

— Мъжко. Едно дяволски чудесно жребче... А това какво е? — И той посочи сламеника с ръката, в която държеше камшика.

— Това е май женско.

— Ха! — рече Сътпен. — Дяволски чудесно жребче. Ще одере кожата на стария Роб Рой, дето го яздох на Север в шейсет и първа. Помниш ли?

— Да, господарю.

— Ха! — И отново погледна сламеника. Сега никой не можеше да каже дали момичето още го гледа. Камшикът отново я посочи. — Виж там от какво имат нужда, каквото можем, ще направим. — Прекрачи прага на разкованата врата и нагази в гъстите бурени (в ъгъла на верандата, все тъй подпряна, стоеше ръждясалата вече коса,

която Уаш бе взел от него, за да ги подкастри) — там го чакаше конят му и Уаш с поводите в ръце.

Когато полковник Сътпен яхна коня и замина да се бие с янките, Уаш не го последва. „Оставам да се грижа за къщата на полковника и за негрите му“ — казваше той всекиму, питал или не питал — кльощав, съсипан от маларията човек със светли питащи очи, който изглеждаше на около трийсет и пет, макар всички да знаеха, че има не само дъщеря, ами и осемгодишна внучка. Но той не казваше истината и това бе известно на повечето от тях, малцината останали мъже между осемнайсет и петдесет, макар някои да вярваха, че сам той наистина си вярва, но дори и те смятаха, че е достатъчно умен, за да поставя ума си на изпитание с мисиз Сътпен и Сътпеновите роби. Знаеха, че ако не умен, той е поне твърде мързелив и тежкоподвижен, за да се залови с нещо подобно, че единствената му връзка с плантацията на Сътпен води началото си от даденото му преди години позволение от полковника да клечи в паянтовата колиба край блатото на имението му, която Сътпен бе струпал в ергенските си години да му служи за рибарски подслон и която от неупотреба така бе рухнала, че напомняше някой стар или болен див звяр, пропълзлял тук за всеобщ страх да пийне глътка вода в предсмъртната си агония.

Тези думи бяха стигнали и до ушите на Сътпеновите роби. Смяха се. Смееха му се не за първи път и зад гърба му го наричаха „бяла измет“. Срещнеха ли го, сами или на групи, по обраслия път от блатото и стария риболовен стан, питаха го: „Защо не си на война, бели човече?“

Спирайки, той се оглеждаше в пръстена от черни лица и бели очи и зъби, зад които бляскаше подигравка. „Защото имам дъщеря и семейство, нали ги поддържам — казваше той. — Махайте ми се от пътя, черни муцуни!“

„Черни муцуни? — повтаряха те. — Черни муцуни? — и се смееха. — Я го виж ти, той ще ни вика черни муцуни!“

„Да — казваше той, — ако бях отишъл, кой щеше да се грижи за моите хора? Аз си нямам черни муцуни.“

„Че какво ли имаш ти? Само оная колиба там долу, дето полковникът и нас не би пратил да живеем.“

Понякога ще ги изругае, друг път се нахвърляше върху тях, грабнал от земята някоя пръчка, а те се пръсваха пред него и уж се пръсваха, а сякаш все тъй го ограждаха с черния си смях, подигравателен, неизбежен, изплъзнал му се и този път, и той оставаше задъхан, неспособен за нищо, побеснял. Веднъж това се случи в самия заден двор на голямата къща. Беше след неприятната вест, дошла от планините в Тенеси и от Виксбърг, след като генерал Шерман бе прегазил плантацията и повечето от негрите бяха тръгнали след него. С федералните войски бе изчезнало почти всичко и мисиз Сътпен прати да обадят на Уаш, че може да обере мускадиновата лоза, която зрееше по беседката в задния двор. Този път го пресрещна една от слугините, една от малкото останали негри. Отстъпи негърката до кухненските стъпала, застана там и се обърна. „Спри, бели човече! Спри, дете си! Полковникът като си беше тука, по тия стъпала не си минавал. И сега няма да минеш!“

Това беше вярно. Но тук имаше и нещо като гордост: той никога не бе опитвал да влезе в голямата къща, макар да вярваше, че рече ли, Сътпен ще го пусне, ще го приеме. „На никоя черна муцуна няма да позволя да ми казва къде мога и къде не мога — рече си той. — Няма да допусна полковникът заради мене да гълчи негрите.“ Той и Сътпен бяха прекарвали заедно не един следобед в онези редки недели, когато къщата се изпразваше. Може би той съзнаваше, че това е ставало само защото Сътпен не е имал какво друго да прави, тъй като беше човек, който едва понасяше и самия себе си. И все пак фактът си беше факт, че те двамата стояха по цял следобед в беседката с мускадиновата лоза — Сътпен в люлката, а Уаш, приклепнал до стълба, между тях ведро с вода от цистерната, а те надигат дамаджана и отпиват по глътка. В останалите дни от седмицата той виждаше изящната фигура на Сътпен — бяха на едни години, само с няколко дни разлика, макар че никой от двамата не се сещаше за това (може би защото Уаш имаше внучка, докато синът на Сътпен бе още ученик) — виждаше изящната му фигура върху изящната фигура на черния жребец да галопира из плантацията. В такъв миг сърцето му биваше спокойно и гордо. Струваше му се, че този свят, в който негрите, за които в библията бе казано, че са били създадени и прокълнати от бога да бъдат наказание и слуги на всички хора с бяла кожа, имат по-свестен подслон над главите и са по-добре облечени от него и семейството му, че този свят,

в който навсякъде около себе си долавяше подигравателното ехо на черния присмех, е свят сън, измама, че всъщност истинският свят е този, в който галопира черният чистокръвен жребец и неговият самотен апотеоз; при това той си мислеше за онова място в библията, където се казва, че всички хора са създадени по подобие божие и че най-малкото в Божиите очи всички имат един и същ лик; ето защо, сякаш говорейки на себе си, той си казваше: „Какъв чудесен и горд човек! Ако сам господ слезе на земята, ето как ще се постарее да изглежда!“

Сътпен се върна в 1865 на черния жребец. Изглеждаше десет години по-стар. Синът му бе убит на фронта през зимата, когато умря и жена му. С грамота за храброст, написано лично от генерал Лий, той се върна в една разорена плантация, където вече година дъщеря му бе преживявала отчасти покрай мизерната щедрост на човека, комуто преди петнайсет години той бе разрешил да живее в оная порутена рибарска колиба, чието съществуване бе вече забравил. Уаш го посрещна все същият, все тъй изпит и без възраст, със светлите питащи очи, малко неуверен, малко угодлив, малко фамилиарен. „Е, полковник — рече той, — избиха ни, ама още не са ни били, нали?“

Цели пет години разговаряха за това. Сега вече пиеха долнокачествено уиски от едно камениново шише и вече не в беседката с лозата. Събираха се в задната половина на магазинчето, което Сътпен сколаса да отвори на шосето — една стая с лавици по стените, където Уаш бе и служител, и носач, и в която продаваше газ и опаковани храни, застояли и безвкусни сладкиши и евтини мъниста и кордели на негрите и бедните бели от чергата на Уаш — те идваха пешком или на дръгливи мулета, пазаряха се отегчително за даймове и четвъртинки с човека, който навремето можеше да препуска (черният жребец бе още жив; яхърът, в който живееше ревнуваното животно, бе в по-добро състояние от къщата на господаря) десетки мили в собствените си плодородни земи, човека, който храбро бе водил войниците в боя; накрая Сътпен гневно изгонваше всички от магазина, затваряше и заключваше вратите отвътре. И тогава той и Уаш се оттегляха в задната половина при шишето. Само че сега разговорите не бяха спокойни както едно време, когато Сътпен се изтягаше в люлката, произнасяйки високомерните си монолози, а Уаш клечеше до стълба, превил се от смях. Сега и двамата сядяха, макар че Сътпен заемаше

единствения стол, а Уаш се задоволяваше с някой сандък или буре, зависи кое ще му падне под ръка, но дори и това не траеше много, защото Сътпен скоро стигаше до онази степен на своето безплодно и гневно поражение, при която се изправяше и с олюляване и залитане заявяваше, че отново ще грабне пистолета и черния жребец, ще препусне до Вашингтон и собственоръчно ще застреля Линкълн, вече покойник, и генерал Шерман, вече цивилен гражданин. „Ще ги убия! — крещеше той. — Като кучета ще ги разстрелям, тяхната кучешка...“

„Разбира се, полковник, разбира се!“ — казваше Уаш и прихващаше Сътпен, преди да е паднал. След това спираше първия минаващ фургон или, ако такъв не се зададеше, изминаваше цяла миля до най-близките съседи, взимаше назаем техния и закарваше Сътпен у дома му. Сега вече можеше да влиза в къщата. Той бе правил това толкова дълго — да откарва Сътпен в какъвто фургон му попадне и да го изправя на крака с приказки и гъгниви придумвания, сякаш оня е кон, жребец. Дъщерята ги посрещаше и безмълвно отваряше вратите. Той пренасяше товара си през белия параден едно време вход, над главата му висеше полилеят, внесен парче по парче от Европа, вместо стъкло на единия прозорец бе прикована дъска, минаваше по плюшения килим, чиято мъхавост отдавна бе изчезнала, изкачваше парадното стълбище, сега вече само един бледен призрак от голи дъски между две ивици избеляла боя, и влизаше в спалнята. Тук го сварваше здрачът, той оставяше разперения си товар на леглото, събличаше го и чинно присядаше на съседния стол. След време на вратата се показваше дъщерята. „Вече сме добре — казваше й той, — не се безпокойте, мис Джудит.“

По това време се стъмваше и след малко той лягаше на пода до леглото, но съвсем не за да спи, защото скоро, понякога и преди полунощ, човекът в леглото се размърдваше, изпъшкваше и се обаждаше: „Уаш?“

„Тук съм, полковник. Ти спи! Още не са ни били!“

Още тогава той бе забелязал корделата около кръста на внучката си. Сега тя беше на петнайсет, вече зряла, преждевременно развита като връстниците си. Разбра откъде е тази кордела — нали всеки ден от три години бе виждал къде се продават, тъй че дори да го излъжеше отде е взета, което тя не направи, той изведнъж изпита и смелост, и

недоволство, и страх. „Ясно — рече ѝ той, — щом полковникът е пожелал да ти я даде, сигурно ти си имала грижата да му благодариш.“

Когато видя дрехата, наблюдавайки нейното потайно, предизвикателно и уплашено лице, а тя му обясни, че мис Джудит ѝ е помогнала да пришие корделата, сърцето му остана спокойно. Но следобеда, след като затвориха магазина и той последва Сътпен в задната стаичка, на лицето му бе изписана необикновена сериозност.

„Донеси шишето!“ — разпореди се полковникът.

„Почакай — рече Уаш, — има още време.“

Сътпен не отрече за корделата. „Че какво от това?“ — почуди се той.

Но Уаш издържа нахалния му поглед и тихо каза: „Знаем се от има-няма двацет години. И аз нито един път не съм отказал да сторя каквото си ми поръчал. Вече съм човек на шейсет. А тя какво? Едно момиче на петнайсет.“

„Искаш да кажеш, че мога с нещо да навредя на едно момиче? Аз, дето съм на твоите години?“

„Ако ти беше кой да е друг, щях да кажа, че си на моите години. Стар или не, нямаше да ѝ позволя да носи тая дреха, като знам, че излиза от твоите ръце. Но ти си различен.“

„Как различен? — Но Уаш само го гледаше със светлите си питащи и трезви очи. — Значи, затова се боиш от мене?“

Въпросът бе изчезнал от погледа на Уаш, сега гледаше спокойно, ясно. „Не се боя. Защото ти си храбър. И не защото си бил храбър в един миг или за един ден, та си получил от генерал Лий оная хартия, дето я показваш. А защото си храбър по начало, ти така живееш и дишаш. Ето къде е разликата. Нямам нужда от разни свидетелства, за да го знам. Каквото знам, е това, че с каквото и да се заловиш, каквото и да пипнеш, било то полк войници или едно невежо момиче, че дори и едно куче, всичко ще стане както трябва.“

Сега Сътпен отмести поглед, а после внезапно и рязко се обърна: „Донеси шишето!“

„Слушам, полковник“ — рече Уаш.

И така, в неделното утро две години по-късно, след като видя как акушерката-негърка — бе извървял три мили да я доведе — се шмугна през разкованата врата при стенещата му внучка, той остана със

спокойно сърце, но и доста загрижен. Знаеше какви ги дрънкат — негрите из колибите наоколо и белите мъже, които по цял ден висяха пред магазина, тихо наблюдавайки тях тримата: Сътпен, него и внучката му с нейното предизвикателно, ала все по-топящо се нехайство, тъй като с всеки ден положението ѝ ставаше все по-очевидно — наблюдаваха ги като трима актьори, които излизат на сцената и после се скриват. „Знам какво си казват — мислеше той, — просто ги чувам: *Уаш Джоунз най-сетне хвана стария Сътпен. Двайсет години му трябваха, но го пипна.*“

Скоро щеше да съмне. От колибата, в която зад платното на вратата мъждукаше лампа, долиташе гласът на внучката му, стон след стон, сякаш управляван от часовников механизъм, а мислите вървяха бавно и страшно, лениви и кой знае защо, примесени с тропота на галопиращи копита, додето най-после от този галоп ненадейно изникна изящната фигура на мъж върху изящната фигура на горд, препуснал жребец; и тогава онова, което възпираше мислите, се счупи, освободи ги, станаха ясни — не за оправдание и не дори за обяснение, а като този апотеоз, самотен, разбираем, извън глупостта на човешкия досег: „Той е по-голям от всички янки, които убиха сина му и жена му, отведоха негрите и разсипаха земята, по-голям от тая прокълнатата страна, за която живя и която му отказа правото да държи едно селско магазинче; по-голям от отречението, което поднесе до устата си като горчивата чаша в библията. Нима е могло да живее толкова близо до него цели двайсет години и нищо в мен да не се промени? Може да не съм колкото него голям, може никога да не съм препускал на кон. Но най-малкото съм се влачил подире му. Аз и той можем всичко да направим, стига само да ми каже какво трябва да извърша.“

И тогава съмна. В един миг той забеляза колибата и старата негърка на прага. След това схвана, че гласът на внучката му е секнал.

— Момиче — каза негърката. — Ако искаш, иди му кажи — и пак влезе в колибата.

— Момиче — повтори той, — момиче! — Изненадан, дочу галопиращи копита и видя как гордата фигура на конника отново се появява. Стори му се, че я следва с поглед, литнала през превъплъщенията, които бележат натрупването на годините, на времето, за да стигне върха, където префуча под една размахана сабя и едно разкъсано от изстрели знаме и се втурна през небеса с цвета на

вряща сяра, и за първи път в живота му мина през ума, че може би и Сътпен е стар като него. „Да се роди момиче — помисли си той изумен; после дойде приятната, почти детска мисъл: — Да, така е. Да пукна, но ми било писано в края на краищата да стана и працядо.“

Влезе в колибата. Движенията му бяха несръчни, пристъпи на пръсти, сякаш той вече не живее тук, сякаш детето, което току-що бе поело въздух и изплакало в белия ден, го е лишило от колибата, нищо, че е може би от неговата кръв. Върху сламеника не видя нищо, освен размазаното петно на изтощеното женско лице. Приклепнала до огнището, негърката се обади:

— Ако ще му казваш, по-добре върви! Съмна се.

Но това не бе нужно. Още не бе минал ъгъла на пруста, където бе подпрял взетата преди три месеца коса да почисти буренака, когато Сътпен сам се появи на стария жребец. Не се запита как е научил. Стори му се напълно естествено, че тъкмо това е вдигнало другия в този ранен неделен час, застана до него, додето оня слезе от седлото, пое поводите от ръката му, а по мършавото му лице се изписа почти малоумното изражение на изморено тържество.

— Момиче е, полковник! Да пукна, ако не си колкото мен на години...

Но Сътпен го отмина и влезе в колибата. Уаш остана във с поводите в ръка и чу как Сътпен приближава сламеника. Чу думите на Сътпен и нещо в него като че замря, преди да се е породило.

Слънцето се бе издигнало, пъргавото слънце на Мисисипи, ала му се струваше, че е застанал под едно непознато небе, на чуждо място, където разпознаваш нещата като насън, сън, в който падаш, без да си се издигнал. „Не може да съм чул каквото чух — помисли си той. — Знам, това е невъзможно.“ Въпреки това гласът, познатият глас, който бе изрекъл тия думи, продължаваше да говори, сега на негърката, за някакво жребче, което се родило призори. „Значи, затова е станал толкова рано — рече си той. — Затова! Не за мен и не за нея! И за своите не би се вдигнал.“

Сътпен излезе. Нагази буренака и тръгна с оная тежка решителност, която на младини щеше да бъде пъргавина. Без да вдига поглед към Уаш, каза:

— Дайси ще остане да я гледа. А ти по-добре...

След това сякаш разбра, че Уаш е пред него и млъкна.

— Какво има?

— Ти каза... — В ушите на Уаш собственият му глас прозвуча плоско, като на патица, като гласа на глух човек. — Каза, че ако е кобила, щял си да ѝ дадеш подходяща ясла в яхъра...

— Е? — каза Сътпен. Очите му се разшириха, после се свиха, досущ като юмруци, които се стягат и разпускат. Уаш пристъпваше към него леко приведен напред. Изненадата накара Сътпен да се закове за миг: цели двайсет години този човек не бе направил ни едно движение, ако не му заповядаш, беше като конете, които яздиш. Очите му отново се свиха и разшириха и без да помръдне, той сякаш отстъпи.

— Стой там! — внезапно и остро извика Сътпен. — Не ме пипай!

— Ще те пипна, полковник! — каза Уаш с равния тих, почти мек глас и продължи да пристъпва.

Сътпен вдигна ръката с камшика; старата негърка надникна иззад разкованата врата с черното си чудовищно птиче лице на изнурен гном.

— Не мърдай, Уаш! — извика Сътпен и замахна. Старата негърка скочи в буренака с бързината на коза и побягна. Сътпен удари повторно и камшикът се плъзна от лицето до коленете на Уаш. Когато Уаш се надигна и отново тръгна напред, в ръцете му се поклащаше косата, която Сътпен му бе заел преди три месеца и от която вече нямаше да има нужда.

Като влезе в колибата, внучката му се разшава на сламеника и го повика с раздразнен глас:

— Какво беше всичко това?

— Кое, моето момиче?

— Тази шумотевица навън.

— А, това ли? Нищо — рече той. Коленичи и несръчно докосна челото ѝ. — Искаш ли нещо?

— Глътка вода — сърдито каза тя. — Откога искам глътка вода, а никой не ми обръща внимание.

— Ей-сегичка — утеши я той. Изправи се вдървено, взе канчето с вода и подигна главата ѝ да пие, после я пусна и тя се обърна към детето с каменно лице. Само миг след това видя, че тя плаче. — Хайде, хайде — каза той. — Я виж мене, плача ли? Дайси вика, че бебето било в ред. Нали всичко мина? Сега няма за какво да плачеш.

Но тя продължи тихо да хълца. Тогава Уаш застана над сламеника и неловка, мисълта му за миг се върна към жена му, която също бе лежала тъй, после си спомни дъщеря си: „Жени. Пълна загадка. Уж ги искат, а като се родят, плачат. Загадка. За всеки мъж.“ Отдръпна се, приближи един стол до прозореца и седна.

Така в очакване той прекара целия безкраен, светъл и слънчев предиобед. Сегиз-тогиз ставаше и приближаваше сламеника, на пръсти. Но сега внучката му спеше, уж сърдита, а със спокойно и уморено лице; детето дремеше в гънката на ръката ѝ. После се връщаше на стола, отново седнаше и зачакваше, питайки се защо се бавят. Най-сетне си спомни, че е неделя. Следобедът преваляше, когато иззад колибата се показва някакво момченце, налетя на трупа, извика сподавено, вдигна очи като омагьосано и забеляза Уаш на прозореца, обърна се и хукна. Тогава Уаш се надигна и отново приближи сламеника. Внучката му беше будна, стресната може би от вика на момчето.

— Гладна ли си, Мили? — попита я той.

Тя не отговори, само извърна лице. Уаш стъкна огъня и се зае да сготви — предния ден бе донесъл малко сланина и студен царевичен хляб; наля вода в клеясалия кафеник и я стопли. Но като ѝ поднесе лицата, тя отказа да яде. Седна и хапна сам, тих и самотен, остави съдовете както си бяха и се върна до прозореца.

Сега вече, изглежда, почувства, просто усети мъжете, които се стичат отвсякъде с коне, пушки и кучета — любопитните и отмъстителните, мъже от породата на Сътпен, които са му правили компания на масата, когато Уаш не е смеел да се приближи до къщата повече от беседката с мускадиновата лоза, мъже, които са показали на низшите как се воюва, които може би също имат подписани от генерали документи, свидетелстващи, че са били измежду първите храбреци, които в старо време също са галопирали нахални и горди на изящни коне из своите изящни плантации — техните символи на възхищение и надежда и причинители на тяхното отчаяние и покруса.

Може би те очакваха, че той ще избяга именно от това. Струваше му се, че сега вече, ако бяга, то няма да е от нещо, а към нещо. Рече ли да избяга, то значеше просто да смени една тълпа самонадеяни и зли сенки с друга като нея, защото те бяха досущ еднакви по целия познат нему свят, а беше и стар, твърде стар, за да избяга надалеч. От тях

никога не би избягал, колкото и бързо да тича, колкото и надалеч да отиде. А човек на шейсет не може да стигне далеч. Не достатъчно далеч, та да се измъкне извън границите на света, в който тези хора живеят, определят реда и владеят живота. Стори му се, че сега за пръв път след пет години разбира как са могли да ги надвият не само янките, но и всяка друга армия от човеци, да надвият тях: безстрашните, славните, гордите, признати и избрани като най-достойни измежду всички да носят смелостта, честта и гордостта. Може би, ако бе отишъл на война, щеше по-рано да схване това. Но ако беше го схванал по-рано, как щеше да живее отпосле? Как би могъл пет години да помни предишния си живот?

Слънцето клонеше на залик. Детето се разплака. Пристъпи до сламеника и видя, че внучката му го кърми, все тъй сърдита, непроницаема и безжизнена.

— Не си ли гладна? — попита я той.

— Нищо не искам.

— Трябва да ядеш.

Този път тя не отвърна. Погледът ѝ бе прикован в детето. Той се върна на стола и видя, че слънцето е залязло. „Няма да чакам много“ — помисли си Уаш. Сега вече ги усещаше съвсем наблизко — любопитните и отмъстителните. Дори му се стори, че ги чува какво си говорят за него, при което любопитството им далеч надминаваше непосредствения гняв: *Старият Уаш Джоунз най-после рухна. Смяташе, че е надхитрил Сътпен, ала Сътпен го излъга. Мислеше, че е пипнал полковника да се ожени за внучката или да си плати, ама полковникът се измъкна.* „Но аз никога не съм очаквал това, полковник!“ — извика той, уплаши се от собствения си глас и погледна назад — внучката го наблюдаваше.

— С кого говориш? — попита тя.

— С никого. Мислех си нещо, пък то излезе на глас.

Лицето ѝ отново стана неясно и сърдито петно в полумрака.

— И аз тъй мисля. Мисля, че трябва да викаш по-силно, иначе няма да те чуе горе в къщата. И ще трябва май не само да викаш; как другояче ще го накараш да слезе тук?

— Добре, добре — каза той. — Ти само не се безпокой. — И мислите му отново потекоха: „Нали знаеш, че аз не се безпокоя. Знаеш, че никога нито съм очаквал, нито съм искал нещо от кой да е жив

човек. Но от теб съм очаквал. Само дето никога не съм ти казал. Казвал съм си: «От нищо не се нуждая. От какво може да се нуждае човек като Уаш Джоунз, защо трябва да се съмнява в човека, комуто генерал Лий сам е дал писмено свидетелство, че е храбрец?» Храбрец ли? По-добре да не беше се връщал в шейсет и пета. Такива като него и мене не е трябвало да вдишват въздуха на тая земя. Този от нас, който остане, най-добре да изчезне от лицето на земята, та да не може някой друг Уаш Джоунз със собствените си очи да види как животът му се изтръгва от него и се гърчи като суха съчка, хвърлена в огъня.“

Мислите му спряха. Внезапно и ясно чу конете; след малко видя фенер и движението на мъже, блясъка на цеви. Но не се отмести. Беше съвсем тъмно, вслуша се в гласовете и шума на тревите — заграждаха колибата. Фенерът приближи, светлината му падна върху стихналото тяло в буренака и спря. Конете бяха високи, като сенки. Някой слезе от тях, наведе се до фенера над трупа, в ръката му имаше револвер; после се изправи и погледна към колибата.

— Джоунз! — извика той.

— Тук съм — тихо рече Уаш от прозореца. — Ти ли си, майоре?

— Излез!

— Сега — тихо каза той. — Само да видя как е внучката.

— Ние ще видим. Излизай!

— Сега, майоре, минутка.

— Дай светлина! Запали си лампата!

— Ей-сега, минутка! — Гласът му потъна в колибата, но те не видяха, че той се спуска към цепнатината в комина, където държеше касапския си нож, единствената вещ в неговия немарлив живот и дом, с която се гордееше, тъй като бе остър като бръснач. После приближи сламеника и чу гласа на внучката си:

— Кой е? Запали лампата, дядо.

— Няма нужда от светлина, моето момиче. Един миг и край — коленичи, наведе се към гласа ѝ и прошепна: — Къде си?

— Тук съм — ядоса се тя. — Къде мога да бъда? Но какво... — Ръката му докосна лицето ѝ. — Какво е... Дядо! Дя...

— Джоунз! — извика шерифът. — Излизай!

— Минутка, майоре — каза той. Изправи се и пъргаво тръгна в мрака. Знаеше точно къде е тенекията с газ, знаеше, че е пълна, защото само преди два дни я бе напълнил в магазина, държа я там, додето

намери кола да му я докара дотук, пет галона не са малко. В огнището още имаше въглени; освен това паянтовата постройка беше като прахан: въглените, огнището, стените — всичко избухна с един единствен синкав пламък. И в него чакащите мъже видяха неговия див и неочакван скок към тях с високо вдигната коса. Конете се отдръпнаха и се завъртяха. Мъжете ги озаптиха и отново ги обърнаха към пламъците, в които, все тъй диво очертана, една изпита фигура се нахвърляше върху тях с косата в ръце.

— Джоунз! — извика шерифът. — Спри! Спри или ще стрелям! Джоунз! Джоунз! — Но сухата и бясна фигура продължи да скача в блясъка и рева на огъня. Вдигнала косата, тя полетя върху тях, върху подивелите светнали очи на конете и размаханите отблясъци на цевите, без вик, без звук.

ПОБЕДА В ПЛАНІНАТА

I

През прозореца на хижата петимата наблюдаваха конете, които изпъплиха по калната пътека и спряха пред вратата на двора. Мъжът, който водеше първия кон, бе с ниско прихлупена над лицето широкопола шапка и прегъваше смачкана снага под сиво износено наметало, от което стърчеше лявата му ръка, стиснала поводите. Юздата беше със сребърни халки, а конят — дръглив, опръскан с кал, ала чистокръвен дорест жребец, който вместо седло на гърба си носеше моркосиньо войнишко одеяло, завързано с връв. Вторият кон беше късотрупест, голямоглав, недорасъл и червен, също потънал в кал. Юздата му беше приспособена от канап и тел, а на кавалерийското седло върху гърба му, високо над разлюлените стремена, бе кацнало нещо безформено, малко по-голямо от дете, което в далечината бе сякаш облечено в непознати за човека одежди.

Един от тримата мъже на прозореца бързо се дръпна назад. Без да се обръщат, останалите го чуха, като прекоси живо стаята и след това се върна с дълга пушка в ръце.

— Недей — рече по-старият.

— Не виждаш ли наметалото? — каза по-младият. — Бунтовническо наметало.

— Какво от това — каза другият, — нали се предадоха? Признаха си, че са бити.

Видяха, че конете спират пред портата. Скована от хлътнали в дупките си греди от хикори, тя увенчаваше каменна ограда, която се спускаше стръмно по склона и се рисуваше като ясен релеф върху долината и далечната планинска верига, стапяща се в ниското и чезнещо небе.

Съществуването от втория кон се смъкна на земята, подавайки поводите на лявата, протегнатата изпод сивата наметка ръка, която държеше и жребеца. Видяха го да влиза в двора, да се изкачва по пътеката и след това се скри зад рамката на прозореца. После го чуха

да ходи по дъските на верандата и да хлопа на вратата. Не се помръднаха, а съществото отново похлопа.

След малко, без да обръща глава, старият рече:

— Иди виж.

Една от жените, по-старата, се откъсна от прозореца и се плъзна безшумно по пода — беше боса. Приблужи вратата и я откряна. Мразовитата и влажна светлина на гаснещия априлски следобед нахълта и я заля: дребна женица с безизразно съсухрено лице, облечена в сива разкривена дреха. Отвъд прага срещу нея стоеше създание, малко по-едро от голяма маймуна, нахлузило огромна синя куртка на редник от федералната армия, а на главата си вързало като палатка, чиито поли падаха около раменете му, парче брезент, срязано може би направо от чергилото на някоя лавкаджийска каруца; в отвора на тази палатка жената не видя нищо освен бялото на две очи, примигващи и призрачни, с които негърът огледа босоногата жена с избеляла басмена дреха и неприветливата гола вътрешност на хижата.

— Господарят майор Соши Уедъл ви праща своите комплименти и каза, че моли за подслон за себе си, едно момче и два коня — рече той надут, с глас на папагал. Жената го погледна. Лицето ѝ напомняше измита маска. — Бяхме ееей нататък да се бием с янките — продължи негърът. — И вече свършихме. Сега си отиваме у дома.

Жената проговори сякаш иззад лицето си, гласът ѝ долетя като иззад някаква парцалена кукла или нашарено платно:

— Ще го попитам.

— Плащаме си — каза негърът.

— Плащате? — Замълчавайки, тя сякаш се помъчи да го разбере. — Това тука да не е планински хан?

Негърът махна с ръка.

— Няма значение. Нощували сме и на много по-лоши места. Кажете там, че е дошъл Соши Уедъл. — В този момент той забеляза, че жената гледа зад него. Обърна се и видя човека с износеното сиво наметало на половин разстояние между портата и къщата. Той се приближи, качи се на верандата и свали с лявата си ръка широкополата мека шапка, носеща потъмнялото венче на пехотен офицер от войските на Конфедерацията. Имаше мургаво лице, тъмни очи и черна коса, едновременно изпит и налят, високомерен. Не беше много висок, но стърчеше над негъра пет-шест инча. Наметалото му бе доста износено,

избеляло на раменете, където светлината пада най-силно, а в полите — зацапано, смачкано и опръскано с кал, кърпено и съшивано, непрестанно четкано и загубило напълно мъхавостта си.

— Добър ден, госпожо — рече той. — Имате ли място в яхъра за моите коне и подслон за мен и за слугата?

Жената го изгледа неподвижна и замислена, като че вижда привидение, от което не се плаши.

— Трябва да проверя — каза тя.

— Ще заплатя — рече той. — Знам какви са времената.

— Първо да попитам — отвърна жената и понечи да се обърне, но спря. Зад нея се приближаваше старият. Беше едър, с дочени дрехи, кичур стоманеносива коса и бледи очи.

— Казвам се Сошиър Уедъл — каза човекът в сиво. — Идвам от Вирджиния и се прибирам у дома, в Мисисипи. Тук сме в Тенеси, нали?

— Вие сте в Тенеси — рече другият. — Влезте.

Уедъл се обърна към негъра:

— Заведи конете в яхъра.

Разкривен в широката куртка и брезентовото покривало на главата, негърът се отправи към портата с оная наперена надменност, която доби, като забеляза босите нозе на жената и мизерната гола вътрешност на хижата. Пое двата повода и завика на конете с ненужно надути крясъци, на които те не обърнаха никакво внимание, защото явно отдавна им бяха свикнали. Негърът сякаш също не се трогваше от собствените си викове, те бяха като че нещо обикновено, съпътстващо извеждането на конете зад портата, това изпаряване на коне и негър, забелязано от останалите в едно и също време.

II

През стената на кухнята момичето дочуваше гласовете на мъжете в стаята, откъдето, като видя приближаващия се непознат, баща ѝ я бе изгонил. Беше двайсетгодишна, едра, с мека коса и проста прическа, с големи нежни ръце, боса, облечена в една единствена, съшита от брашнени чували дреха. Стоеше неподвижно до стената, извила глава встрани, а очите ѝ бяха широко отворени, кротки и празни като на сомнамбул; бе доловила, че баща ѝ и непознатият влизат в стаята отвъд стената.

Кухнята представляваше дъсчена колиба, прикована до дървената стена на хижата. Калта между дъските до нея бе изсъхнала от горещината на печката, напомняше тебешир и на места вече се ронеше. Тя се наведе с бавно, безшумно и знойно като шепота на босите ѝ нозе движение и намери с око една от тези цепнатини. Забеляза празната маса, върху която имаше пръстена кана и кутия патрони с надпис „Армия на САЩ“. До масата, на плетените столове, седяха двамата ѝ братя, но към вратата погледна само по-младият, момчето, и тя разбра, че непознатият е вече в стаята, чу го. По-големият вадеше патроните един по един и ги нареждаше пред себе си в редица, изправени до ръката му като парад на дребни войничета; той бе обърнал гърба си към вратата, там, където сега стоеше непознатият. Дъхът ѝ притихна. „Вач можеше да го застреля — каза си тя, пое въздух и пак се наведе. — И сега не е късно.“

След това се чуха стъпки и до кухненската врата застана майка ѝ, прекосявайки и за миг дори затуляйки тясната цепнатина. Въпреки това тя не се отмести, когато майка ѝ влезе в кухнята. Клечеше пред цепнатината, сега дишаше равно и плитко, а зад гърба ѝ майката затрополя с колелата на печката. Едва сега съзря непознатия и притаи дъх, без дори да съзнава, че е престанала изобщо да диша. Видя го изправен до масата в дрипавото наметало, хванал шапката си с лявата ръка. Вач не вдигна поглед.

— Казвам се Сошиър Уедъл — каза пришелецът.

— Соши Уедъл — прошепна момичето в сухата, излющена, трошлива и прашна стена. Виждаше го цял, с омазненото, кърпено и неведнъж четкано наметало, с леко повдигната глава и морно лице, изпито, носещо отпечатъка на някаква несломима умора и въпреки това малко надменно, сякаш бе същество от друг свят, което диша друг въздух, чиито жили се топят от друга кръв. — Соши Уедъл — въздъхна тя.

— Пийнете малко уиски — каза Вач, без да помръдва.

Както стана с внезапно спрялото дишане, сега тя изведнъж не чуваше повече никакви думи, сякаш вече не е нужно да слуша, сякаш любопитството също няма място тук, в атмосферата, населявана от другокрайненеца, в която за миг се потопи и тя, наблюдавайки го изправен до масата, вперил очите си във Вач, а Вач, сега вече обърнал се на стола си, го гледаше с куршум в ръката. Тя дишаше тихо в процепа, през който идваха гласовете, гласове без страст и без значение, идващи от тъмната, тлееща, дива и детинска суетност на мъжете:

— Предполагам, че наглед са ви познати, а?

— Защо не? И ние сме ги използвали. Не винаги сме имали време или барут сами да си правим. От време на време се налагаше да прибягваме и до вашите. Особено напоследък.

— А може би ще ви станат още по-познати, ако някой от тях се пръсне в лицето ви.

— Вач! — Сега тя обърна очи към баща си, защото това бе неговият глас. По-малкият брат се бе надигнал от стола, приведен напред, с леко отворена уста. Беше седемнайсетгодишен. Но непознатият продължаваше да стои спокойно и да наблюдава Вач, ръката му притисна шапката до износеното наметало, а на лицето му все тъй се четеше надменното и малко загадъчно изражение.

— Защо не си покажете и другата ръка? — каза Вач. — Или ви е страх да дръпнете спусъка на пистолета.

— Не — рече непознатият, — не ме е страх да я покажа.

— Тогаз пийнете малко уиски — каза Вач и бутна каната с жест, говорещ за неуважение и дори презрение.

— Безкрайно съм ви задължен — отвърна непознатият, — но стомахът ми не позволява. Три години война се извинявах на стомаха

си, а сега, вече в мир, трябва да се извинявам за стомаха си. Но ако може една чаша за слугата? И след четирите години не би отказал.

— Соши Уедъл — прошепна момичето в ронещия се прах иззад който идваха гласовете, все още не повишени, ала завинаги враждебни и несдобrimi и вече осъдени — единият на сляпата жертва, другият на слепия палач:

— А задникът ви дали ще позволи?

— Мълчи, Вач!

— Оставете го, господине. Ако е бил във войската и една година дори, значи и той веднъж е бягал. А може и по-често, стига да се е бил с армията на Северна Вирджиния.

— Соши Уедъл — шепнеше момичето и се превиваше над цепнатината. Изведнъж Уедъл тръгна направо към нея с тежката чаша в лявата ръка, смачкал под мишница широкополата си шапка.

— Не оттам — спря го Вач. Непознатият се извърна. — Къде искате да отидете?

— Да занеса това на слугата — каза пришелецът. — В обора. Мислех, че през тая врата... — Сега лицето му беше в профил, изтощено, хлътноло, отпуснато; веждите му се вдигнаха въпросително и високомерно. Без да става, Вач килна глава назад и встрани.

— Махайте се от тая врата! — Но непознатият остана на мястото си. Измести само глава, сякаш просто да смени посоката на погледа си.

— Гледа към татко — каза си момичето. — Чака татко да му каже. Не го е страх от Вач. Знаех си.

— Махайте се от тая врата! — извика Вач. — Мръсен негър!

— Аха, значи, лицето, а не униформата! — каза непознатият. — Както разбирам, вие четири години се бихте, за да ги освободите.

Сега тя отново чу гласа на баща си:

— От предната врата, чужденецо, и после зад къщата.

— Соши Уедъл — каза си тя. Зад нея майка ѝ трополеше на печката. — Соши Уедъл. — Повтори го безгласно, въздъхна дълбоко и тихо, бавно и спокойно. — Като музика. Като песен — помисли си тя.

III

Негърът клечеше в преддверието на обора, чиито изпочупени и хлътнали в земята ясли бяха отдавна празни, ако не се смятаха техните два коня. Зад гърба му лежеше отворена протритата раница. Лъскаше чифт тънки салонни чепици с парченце плат и гребеше от тенекиена кутия с лустро, в която бе останал само белезникавият кръг по края. До него, на една дъска, се мъдреше вече лъсната обувка. Кожата бе напукана, а подметката, груба и крива, бе явно скоро закована от несръчна и груба ръка.

— Да се благодарим на бога, че хората не могат да ти видят подметките — рече негърът. — Да се благодарим на бога, че сме сред тая планинска измет. Хич няма да ми е приятно, ако янките видят какво носиш на краката си. — Разтърка с парцалчето, намигна, духна обувката и отново я затърка върху сгънатото си бедро.

— Вземи — каза Уедъл и му подаде чашата. Бе пълна с безцветна, водниста течност.

Негърът спря и обувката и парцалчето увиснаха.

— Какво? — После погледна чашата. — Какво е това?

— Изпий го — рече Уедъл.

— Но това е вода. За какво ми носиш вода?

— Изпий го — каза Уедъл, — не е вода.

Негърът пое чашата предпазливо, сякаш бе пълна с нитроглицерин. Разгледа я, примигна, поднесе я бавно под носа си и пак мигна.

— Откъде го взе? — Уедъл не отговори. Той бе взел лъснатата обувка и не откъсваше от нея очи. Негърът отново поднесе чашата под носа си. — Мирише почти както би трябвало. Но да се превърна на куче, ако изглежда както трябва. Тия хора имат намерение да те отровят. — Допря чашата до устните си и внимателно сръбна, после веднага я свали и примигна.

— Аз не съм пил — каза Уедъл и остави обувката.

— И по-добре — рече негърът. — Аз тука четири години се мъча да се грижа за тебе и да те върна у дома, както ми поръча господарката, а ти да спиш по хорските хамбари като скитник, като някой бездомен негър... — Допря чашата до устните си, надигна я и главата му се отметна назад. Свали чашата празна; беше със затворени очи. — Уф! — рече той и тръсна глава, сякаш е изтръпнал. — Мирише както трябва и точно на място пада. Но да стана куче, ако наглед е като хората! Според мен по-добре да не пиеш. Ако ти дадат още, пращай го на мене. Толкоз работи съм издържал, за господарката и на това ще издържа.

И отново пое обувката и парцалчето. Уедъл се наведе над раницата.

— Къде ми е пистолетът?

Негърът отново спря с обувка в едната ръка и парцал в другата.

— За какво ти е? — Наведе се и погледна калния склон пред къщата. — Тия хора да не са янки? — прошепна той.

— Не — каза Уедъл и зарови лявата си ръка в раницата. Негърът сякаш не го чу.

— В Тенеси? Нали ми каза, че сме в Тенеси, дето е Мемфис? Макар че аз не знам около Мемфис да има такива работи, нагоре-надолу, баири... Знам, нали като ходихме там с баща ти, нищо подобно не видях. Но щом казваш... А сега изведнъж — тия от Мемфис били янки!

— Къде е пистолетът? — повтори Уедъл.

— Казах ли ти аз! — рече негърът. — Правиш ги едни! Дето оставихме тия хора да видят, че бърхтиш баира пеша и водиш Цезар, щото според тебе бил уморен; пък аз съм яхнал другия кон, а ти пеша, макар че аз мога повече и от теб да ходя и колкото си щеш и когато си щеш, и ти знаеш, че е така, нищо че съм на четирийсе, а ти си на дваيسة и осем. Ще те обадя аз на майка ти, ще видиш!

Уедъл се изправи, държейки тежък револвер. Щракна с единствената си ръка, дръпна петлето и пак го пушна. Негърът го наблюдаваше, приклеknал като маймуна и загърнат в синята куртка на северняшката армия.

— Остави туй нещо — рече той. — Войната свърши. Нали отгатак във Фърджини ни казаха, че край на всичко? Сега нямаш нужда от пистолети. Остави го, чуваш ли?

— Отивам да се изкъпя — каза Уедъл. — Ризата ми...

— Да се къпеш ли? Къде? В какво? Тия тука никога не са виждали вана.

— На кладенеца. Готова ли ми е ризата?

— Ето я... но върни тоя пистолет, чуваш ли, Соши! Ще те обадя на майка ти. Всичко ще разкажа. Ах, защо не е сега господарят тука!

— Ти иди в кухнята — заповяда Уедъл. — Кажи им, че искам да се изкъпя в кладенеца. И ги помоли да дръпнат пердето на оня прозорец. — Пистолетът бе изчезнал под сивото наметало. Той се приближи до яслата, където бе вързан жребецът, конят вдигна муцуна към него, а очите му се обърнаха меки и диви. Потупа го с лявата си ръка, а той изпръхтя, не високо, със сладък и топъл дъх.

IV

Негърът влезе в кухнята през задната врата. Беше свалил брезентовата си забрадка и сега беше по синьо войнишко кепе, което, както и куртката, също му беше голямо, въртеше се на темето му тъй, че при всяка крачка халтавият му ръб потрепваше, сякаш има свой собствен живот. От него не се виждаше почти нищо, ако не се смята лицето между кепето и яката, напомнящо изсъхнал борнейски скалп и почти толкова малко, леко напращено, като че в студа е стояло заровено в купчина пепел от дърва. Старата жена стоеше до печката, на която съскаше и пърпореше тиган; когато негърът влезе, тя не вдигна глава. Момичето стоеше сред стаята с празни ръце. Погледна негъра, проследи го с бавен, сериозен, потаен и немигащ поглед, а той прекоси кухнята с пресилена, окарикатурена самоувереност, вдигна един от пъновете до печката и седна отгоре му.

— Ако времето ви е винаги такова, каквото е сега, все ми е едно дали тая земя ще бъде на янките — каза той, разкопча куртката и показа нозете и ходилата си, безформени и огромни, омотани в някаква кална и безименна материя, наподобяваща кожа, в която приличаха на два кални звяра колкото излегнали се млади псета; премести се към момичето, а момичето си помисли: *Това е кожа. Кой знае какво палто е нарязал да си омотае краката.* — Ами да — продължи негърът, — един път да си отида у дома, пък ако щат янките всичко да вземат!

— А вие къде живеете? — попита момичето.

Негърът я погледна.

— В Мисисипи. В имението. Никога ли не сте чували за Къщата-околия?

— Къща-околия?

— Точно така. Дядо му я нарекъл Къща-околия, защото е по-голяма и от околия. И с муле да тръгнеш през нея, пак няма да я обходиш от изгрев до залез. Така е. — И той бавно потри длани о бедрата си. Лицето му сега бе обърнато към печката; смръкна шумно. Пепелявият цвят по страните му бе вече изчезнал и лицето съвсем

почерня, съсухри се, устата му леко провисна, сякаш мускулите се бяха отпуснали от дълга употреба като остарели ластици, не мускулите за дъвчене, а тия, с които се говори. — Според мен май вече сме си близо. Познава се, най-малкото по миризмата на свинското, и при нас така мирише.

— Къща-околия — изрече момичето вгълбено и унесено, без да откъсва от негъра сериозните си немигащи очи. После извърна глава и погледна към стената с напълно спокойно лице, непроницаемо и бавно, дълбоко замислено.

— Точно така — рече негърът. — Дори янките са чували за Къщата-околия на господаря Френсиз Уедъл. Може и да сте го виждали по онова време, когато тръгна с каляската за Вашингтон да каже на вашия президент, че не одобрява това, което президентът прави с народа. Целия път до Вашингтон измина, все с каляката и с двама негри да я карат и да нагорещяват тухлите, с които си топлеше краката. А напред тръгна един от неговите с фургона и с резервните коне. Отнесе на президента ви цели две мечи кожи и осем бута, пушено еленско месо. Трябва да е минал точно ей тук, пред вашата къща. Сигурно баща ти или баща му са го забелязали. — Продължаваше да разказва, словоохотлив, с приспивателно напевен глас, лицето му постепенно се озаряваше, заблестя с някаква богата топлина, а майката все тъй се навеждаше над печката; момичето стоеше неподвижно и сковано, сгънало босите си гладки ходила до грубите бъчви, а огромното ѝ меко и младо тяло повдигаше грубата дреха с гладкото си млечно богатство, нещо неизказано струеше през немигащите ѝ очи, приковани в негъра, устата ѝ бе леко отворена.

Негърът говореше ли говореше с притворени очи и равен непресекващ глас, надутото, лениво показващ, че не може да му се противоречи, сякаш се намираше у дома, сякаш никога не е имало война и никога не е чувал непонятните слухове за свобода и за промяна, просто като че тази вечер той (според домашната йерархия прост коняр) се намира в хижата си заедно с останалите полски ратаи; в това време старата напълни паниците с готовата гозба, излезе и затвори вратата. Той отвори очи от шума, погледна вратата, след това момичето. Тя се бе загледала към вратата, където изчезна майка ѝ.

— На тебе не ти ли разрешават да ядеш с тях на масата? — попита я той.

Без да мига, момичето погледна негъра.

— Къща-околия — рече тя. — А Вач казваше, че и той бил негър.

— Кой? Той? Негър? Господарят Уедъл? А кой е Вач? — Момичето го гледаше. — Това е, защото никога никъде не сте ходили. И нищо не сте видели. Живеете си тука на голия хълм, дето и пушек не можеш да видиш. Той — негър, а? Да беше те чула майка му! — Той се огледа, отново съсухрен, очните му ябълки побеляха и се завъртяха насам-натам. Момичето продължаваше да го наблюдава.

— А там момичетата през цялото време ли носят обувки? — рече тя.

Негърът оглеждаше кухнята.

— Къде я държите тая изворна водица? Тук ли някъде?

— Изворна водица ли?

— Тази газ, дето се пие. — Негърът бавно примигна.

— Газ?

— Тая светлата газ за лампи, нали я пиете. Няма ли мъничко скрита някъде?

— О — каза момичето, — искаш да кажеш царевичното! — Отиде в единия ъгъл, вдигна от пода една разкована дъска (негърът не сваляше очи от нея) и измъкна още една пръстена кана. Напълни дебелостенна чаша, подаде му я, а той я изля на един дъх в гърлото си със затворени очи.

— Уф! — рече той и отри уста с опакото на ръката си. — Кажи сега, какво ме питаше?

— Носят ли момичетата в тази Къща-околия обувки?

— Жените носят. Пък ако нямат, Соши ще продаде стотина негри и ще им купи... Кой разправя, че Соши бил негър?

— Женен ли е? — попита момичето.

— Кой да е женен? Соши? — Тя не преставаше да го гледа. — Кога ще има време да се ожени, като от четири години се бием с янките? Четири години не си е бил в къщи, а там, дето бяхме, жени няма. — Вгледа се в момичето с леко кръвясали очи, а кожата му проблясваше ту тук, ту там, ту силно, ту по-слабо. Разтапяйки се от топлината, той сякаш се бе уголемил. — А теб к'во те засяга дали е женен?

Спогледаха се. Негърът чу дъха ѝ. В следващия миг тя изобщо не го виждаше, макар че нито бе мигнала, нито бе отместила глава.

— Според мен едва ли ще му остане време за момиче без обувки
— рече тя, приближи стената и се спря недалеч от цепнатината.
Негърът я проследи с очи. Влезе старата, взе от печката още един съд и
без да го погледне, отново хлопна вратата.

V

Край наредената за вечеря трапеза седяха четиримата мъже, всъщност мъжете бяха трима, а четвъртият бе още момче. Гозбата бе насипана в дебелостенни паници, а ножовете и вилиците бяха железни. На масата все още стоеше и каната. Сега Уедъл беше без своето наметало. Бе избръснат, със сресана назад и все още влажна коса. В светлината на лампата гънките на ризата му върху гърдите приличаха на пяна, а празният десен ръкав бе прибоден за лявото рамо с масивна златна карфица. Под масата тънките и кърпиени салонни обувки стояха неподвижни между тежките кондури на двамата мъже и босите нозе на момчето.

— Вач казва, че и вие сте негър — рече бащата.

Уедъл се облегна на стола си.

— Значи, това е обяснението — каза той. — Пък аз мислех, че си е по природа зъл. При това нали трябва да е победител.

— Негър ли сте? — попита бащата.

— Не — каза Уедъл. Сега гледаше момчето, чието обветрено, ала безизразно лице бе добило въпросителен израз. Дългата коса по врата му бе сякаш грубо подрязана с нож, а може би и с байонет. Момчето също го гледаше, неподвижно и унесено. *Като че съм призрак* — помисли си Уедъл. — *Дух. А може и да съм.* — Не — повтори той, — не съм негър.

— Тогава какъв сте? — каза бащата.

Уедъл се измести в единия край на стола, ръката му се облягаше на масата.

— Значи, вие в Тенеси питате гостите си какви са — рече той. Вач бе вдигнал каната и пълнеше една чаша. Бе навел лице, а ръцете му бяха огромни и корави. И лицето бе същото. Уедъл се загледа в него. — Струва ми се, разбирам как се чувствате — продължи той. — Веднъж и с мене беше така. По-рано. Но след четири години вече не е лесно да мислиш все едно и също. Трудно е изобщо да мислиш.

Неочаквано и грубо Вач изрече нещо, удари чашата о масата и течността се разплиска. Беше като вода, но миришеше неудържимо и властно. Сякаш в нея бе скрита някаква природна летливост, която отнесе разляното през масата и го пръсна върху пяната на поизбелелия, но безупречен лен връз гърдите на Уедъл и той ненадейно усети нейния хлад на голо.

— Вач! — обади се бащата.

Уедъл не помръдна; неговото надменно, въпросително и уморено изражение не се промени.

— Направи го, без да иска — каза той.

— А когато поискам — рече Вач, — съвсем няма да изглежда като случайност.

Уедъл го изглежда.

— Струва ми се, че ви казах вече. Казвам се Сошиър Уедъл. И съм от Мисисипи. Живея в селището Къщата-Око. Построено е от баща ми, от него е кръстено. Той беше главатар на индианското племе чоктоу, казваше се Френсиз Уедъл, може и да сте чували за него. Син на индианка от чоктоу и на френски емигрант от Ню Орлеанз, бивш Наполеонов генерал и рицар на Почетния легион. Казвал се е Франсоа Видал. Веднъж баща ми запрегна колата и отиде чак до Вашингтон да протестира пред президента Джексън за отношението на правителството към червенокожите; напред изпрати един фургон с храни, подаръци, а също и резервни коне за колата си с човек, който да се грижи за всичко, чистокръвен чоктоу и братовчед на баща ми. Едно време наследствената титла главатар се даваше на старейшините на нашия клан, но след като се европеизирахме по подобие на белите, изгубихме титлата, всъщност тя остана, но я взе родът, който не пожела да замърсява кръвта си. Запазихме само робите и земите. Главатарят сега живее в една хижа, малко по-голяма от колибите на негрите, той е нещо като главен ратай. Та именно във Вашингтон баща ми се запознал и се оженил за майка ми. Убиха го през Мексиканската война. Майка ми почина преди две години, в 1863 — хвана двойна пневмония една влажна нощ, докато закопаваха среброто, тъй като федералните войски на Севера бяха вече навлезли в нашата околия; пък и храната й беше слаба. А слугата ми не иска да повярва, че е мъртва. Не искаше да повярва, че сме позволили на Севера да я лиши от нейното вносно мартиниканско кафе и счукания сухар, който ядеше

всяка неделя по обяд и в сряда вечер. Според него цялата земя трябвало да се вдигне на оръжие. При това той е прост негър, частица от една потиснатата раса, за която свободата е като тежък товар. Всеки ден си записва какво съм сгрешил, за да ме обади на майка ми, като се върнем. Учих във Франция, но малко. И до преди две седмици бях майор в пехотата на Мисисипи под командването на един човек, за когото сигурно сте чували, Лонгстрийт.

— Значи сте майор — каза Вач.

— Да, очевидно в това ме обвинявате.

— Бунтовнически майор съм срещал и по-рано — каза Вач. — Искате ли да ви кажа къде го видях?

— Кажете — рече Уедъл.

— Лежеше до едно дърво. Наложих се да спрем и да залегнем, а той лежи до дървото и моли за вода. „Имате ли вода, приятели?“ — вика. „Имам — казвам му аз — вода колкото искаш.“ Трябваше да пропъля, нямаше как да се изправа. Стигнах до него и го повдигнах, тъй че главата му се опря на дънера. После му обърнах лицето напред.

— Нямахте ли байонет? — попита Уедъл. — Всъщност забравих, нямало е как да се изправите.

— След това изпълях назад. Пропълях около стотина крачки...

— Назад?

— Не беше далече. Кой свестен човек ще стреля толкова отблизо? Трябваше да изпъля назад и точно тогава проклетият мускет...

— Проклетият мускет ли? — Уедъл седеше на стола си леко обърнат встрани, ръката му бе на масата, а лицето — загадъчно и сдържано, язвително.

— С първия изстрел не улучих. Уж му подпрях главата и му обърнах лицето, а той отворил очи и ме гледа. Не улучих. Ударих го в гърлото и затова трябваше да стрелям втори път. Проклет мускет!

— Вач! — обади се бащата.

Вач бе подпрял ръце на масата. В главата, в лицето приличаше на баща си, макар че му липсваше неговата замисленост. Изражението му бе гневно, ала замръзнало и непроницаемо.

— Всичко заради тоя мускет! Стрелях три пъти. И му направих три очи, и трите отворени. Лицето му подпряно на дървото, а очите му

в един ред, и трите, и сякаш ме гледа. Направих му още едно око, да ме види по-добре. Но заради тоя мускет трябваше да стрелям още веднъж.

— Стига, Вач! — каза бащата и се изправи, подпирайки измършавялото си тяло на масата с две ръце. — Имаме чужд човек, Вач, внимавай! А и войната вече свърши.

— Хич не ме интересува! — каза Уедъл. Ръката му се премести на гърдите и се скри в пяната на ленения плат, а очите му, язвителни, загадъчни и внимателни, не се откъсваха от Вач. — Толкова много съм ги виждал такива като него, че един повече...

— Пийнете уиски — каза Вач.

— Може би искате да ми кажете нещо?

— Оставете пистолета — каза Вач, — пийнете уиски.

Уедъл отново сложи ръка на масата. Но вместо да му налее, Вач вдигна каната над чашата и застина. Погледът му прескочи рамото на Уедъл. Уедъл се обърна. В стаята бе влязло момичето, стоеше пред вратата, а на прага зад нея бе застанала майка и. Сякаш говорейки на пода под нозете си, майката рече:

— Помъчих се да я задържа както ми поръча. Помъчих се. Ама нали е силна като мъж! Като мъж вироглава.

— Прибирай се — каза бащата.

— Аз ли? — майката попита дъските.

Бащата произнесе някакво име, което Уедъл не чу; той дори не разбра, че е пропуснал да го чуе.

— Ти се прибирай!

Момичето се раздвижи. Никого не погледна, приближи стола на който бе оставено износеното и кърпено наметало на Уедъл и го разгъна, показвайки четирите груби краища, където, сякаш с нож, хастарът е бил изрязан. Все още гледаше наметалото, когато Вач я хвана за ръката, но сега тя отмести очи към Уедъл.

— Отрязал си го и си го дал на оня негър да си завие краката — рече тя.

На свой ред бащата хвана Вач. Уедъл не трепна; извърнал се през рамо, той забеляза, че момчето до него се е вдигнало на стола и младото му отпуснато лице се навежда към лампата. Освен дишането на Вач и бащата в стаята не се чуваше никакъв звук.

— Все още съм по-силен от тебе — каза бащата. — А и като мъж съм по-добър или поне колкото тебе.

— Това няма да е вечно — измърмори Вач.
Бащата се обърна през рамо към момичето.
— Прибирай се!

Тя тръгна назад с безшумни стъпки. Бащата отново произнесе името, което Уедъл не бе доловил; той и сега не го чу и пак не разбра, че го е пропуснал. Момичето излезе. Бащата погледна Уедъл. Уедъл с нищо не издаде, че нещо се е променило, само ръката му отново се скри някъде в пазвата. Вгледаха се един в друг — студеното северно лице и полугалското-полумонголоидно, слабо и изпито като бронзова отливка лице с очи като на мъртвите, в които е помръкнал само погледът, но не и зрението.

— Взимайте си конете и тръгвайте — рече бащата.

VI

В преддверието беше тъмно и студено, черният студ на планинския април хлуеше от пода и обгръщаше босите ѝ нозе и тялото под единствената груба дреха.

— Отрязал си хастара на наметалото, за да може негърът да си завие краката — издума тя. — Направил го за един негър! — Вратата зад нея се отвори. В светлината на лампата се изправи мъжка фигура и вратата се затвори зад гърба му. — Кой е? — попита тя. — Вач или татко? — Тогава нещо изплющя и я удари по гърба. Беше кожен ремък. — Ох, уплаших се, че е Вач — рече тя. Ударът се повтори.

— Марш в леглото! — каза баща ѝ.

— Мене можеш да биеш, но него не можеш.

Последва нов удар: плътен, мек и равен звук, който през единствената груба дреха от чувал достигна голата ѝ плът.

VII

В опустялата кухня негърът още миг седя на изправената цепеница до печката, загледан във вратата. След това внимателно се изправи, като се подпираше с ръка о стената.

— Уф! — изпъшка той. — Каквато е пролет, сега да сме си в имението! Додето стигнем, тия добичета ще пукнат. — Примигна към вратата, послуша се, после отново се размърда, предпазливо придържайки се о стената, спираше да погледне вратата и да се послуша, а от него се излъчваше нещо хитровато, несигурно и все пак внимателно. Достигна ъгъла и вдигна разкованата дъска, наведе се и като се долепи до стената, измъкна каната; в този миг изгуби равновесие и се просна по очи с лице, изкривено от искрена и нелепа изненада. Надигна се, седна на пода, внимателно стиснал каната между коленете си, после я грабна и почна да пие. Пи дълго. — Уф! — каза си той. — В имението такава нещо и на свинете няма да дадем. А тая тука планинска паплач... Отново отпи; под наведената кана лицето му изведнъж доби най-напред загрижен, а след това вцепенен израз. Остави каната и се помъчи да стане, падна върху каната, пак се изправи, олюля се, наведе се, завъртя се все с този израз на безумно вцепенение; след това се строполи с главата надолу и катурна каната.

VIII

Бяха се навели над негъра и разговаряха тихо — Уедъл, бащата и момчето.

— Ще трябва да го мъкнем — каза бащата.

Вдигнаха го. Уедъл разтърси главата му с единствената си ръка.

— Джубал! — рече той.

Негърът замахна несръчно.

— Остави ме на мира! — измънка той. — Ма'ани ги тия!

— Джубал! — повтори Уедъл.

Негърът се метна ненадейно и диво.

— Остави ме на мира! Ще те обадя на вожда! Всичко ще му кажа. — След това замлъкна, но продължи да мотолеви: — Полски ратаи. Ратаи-негри...

— Ще трябва да го отнесем — каза бащата.

— Да — съгласи се Уедъл. — Страшно съжалявам. Трябваше да ви предупредя. Но отде да зная, че ще докопа още една кана? — Наведе се и протегна единствената си ръка под раменете на негъра.

— Махнете се — спря го бащата. — Ние с Хюл ще се оправим. — Двамата с момчето вдигнаха негъра. Уедъл им отвори вратата. Пристъпиха в бездънния черен студ. Под тях се мярна оборът. Смъкнаха негъра по склона. — Изведи конете, Хюл — заповяда бащата.

— Конете ли? — сепна се Уедъл. — Та той сега не може да язди! Как ще седи на коня?

Вгледаха се един друг, всеки потърси в ледената тишина гласа на другия.

— Значи, няма да си тръгнете? — рече бащата.

— Съжалявам. Виждате, че сега не мога. Ще трябва да останем, додето съмне, да изтрезнее. И веднага потегляме.

— Оставете го тука. Оставете му единия кон, а вие тръгвайте. Какво толкоз, един негър!

— Съжалявам. Преди четири години, да. Но не сега. — Гласът му бе присмехулен, почти капризен, с оня тон на неразгадаема умора. — Дотук съм се грижил за него; и смятам да го заведа у дома.

— Аз съм ви предупредил — каза бащата.

— Много съм ви задължен. Като се развидели, ще тръгнем. Дано само Хюл бъде достатъчно любезен и ми помогне да го качим в плевника.

Бащата бе отстъпил.

— Пусни негъра, Хюл — заповяда той.

— Тук ще измръзне — каза Уедъл. — Трябва да го кача в плевника. — Той помъкна негъра, подпря го на стената и приклепна да стовари отпуснатото му тяло на рамото си. Тежестта се повдигна много лесно и той разбра защо, едва като чу гласа на бащата:

— Хюл! Ела тука!

— Да, да, по-добре върви — тихо каза Уедъл. — Сам ще го кача по стълбата. — Дочу бързото, младежко дихание на момчето, задъхало се може би от вълнение. Уедъл реши да не мисли за това въпреки безумната нотка в момчешкия глас:

— Аз ще ти помогна!

Сега Уедъл не се противопостави. Събуди негъра с плесница, туриха нозете му на стълбата и го забутаха нагоре. Насред стълбата негърът отново политна.

— Ще им разкажа! На вожда ще те обадя. И на господарката ще кажа. Полски ратаи... черни ратаи...

IX

В плевника легнаха един до друг под наметалото и двете одеяла от седлата. Сено нямаше. Негърът захърка. Дъхът му бе тежък, зловонен и остър. Вързан долу за яслата, чистокръвният жребец от време на време тропаше с крак. Уедъл лежеше по гръб, ръката му бе праметната през гърдите и държеше остатъка от липсващата ръка. Отгоре, в пукнатините на покрива, надничаше небето — това гъсто черно и мразовито небе, което утре отново ще ливне и ще се лее всеки ден, додето са в планините. „Ако изобщо напусна планината — мислеше той, отпуснал се неподвижно по гръб до хъркащия негър с втречени нагоре очи. — Слава богу! Мислех, че се е изчерпало, че съм изгубил правото да се страхувам. Но не съм. И това ме прави щастлив. Твърде щастлив. — Лежеше по гръб в студения мрак и мислеше за дома. — Къщата-Око. Животът ни е обобщен в слова, които са станали по-важни от него. Победа. Поражение. Мир. Дом. Ето защо се налага да правим толкова много неща, за да изпълним тия думи с някакво значение. Ужасно много неща! Особено когато си недотам щастлив да бъдеш победител. Толкова много неща! Чудесно е да те бият с камшика, по-спокойно е. Да те набият и да се проснеш под един пробит покрив, за да мислиш за дома. — Негърът изхърка. — Толкова много неща! — Той сякаш наблюдаваше безмълвните думи, които се оформяха в тъмното над устата му. — Какво би станало, ако да кажем някой изведнъж прихне на глас в салона на хотел «Гейозо» в Мемфис? Но аз съм тъй щастлив...“ В този миг се чу някакъв шум. Притихне съвсем, а ръката му хвана дръжката на пистолета, затоплена под мишницата на отрязаната ръка. Вслуша се в далечния, почти неуловим звук, който пълзеше по стълбата. Остана неподвижен, додето мътният отвор на дъсчената врата не се размаза.

— Стой където си! — каза той.

— Аз съм — рече гласът; бе гласът на момчето, все тъй с онзи бърз и задъхан тон, който Уедъл и сега не се помъчи да определи дали не се дължи на вълнение; той просто не го забеляза. Момчето се

приблужи на четири крака по сухата съскаща плява, покриваща пода на плевника. — Хайде, защо не стреляш? — Припълзъл на колене и ръце, той изведнъж се надвеси над Уедъл, едър и задъхан. — По-добре да съм умрял. Така ми се иска! И двамата да сме мъртви. Така мисли и Вач. Защо се спряхте при нас?

Уедъл не мръдна.

— А защо Вач иска да съм мъртъв? — попита той.

— Защото още ви чува, като викате. Ние с него спяхме заедно, един път се събужда посред нощ и щеше да ме удуши, добре че татко го усети, преди да се е разсънил, а той целият в пот и ви чува, като викате. С празни пушки, а викате. Вач ми е разправял как сте тичали като плашила през царевична нива. — Момчето се развика на глас: — Проклети да сте! Дяволите да ви вземат!

— Да — рече Уедъл, — и аз съм ги чувал, като викат. Но защо ти е ти да умреш?

— Защото тя искаше да дойде сама. Само че трябваше...

— Коя тя? Сестра ти?

— ... трябваше да мине през другата стая. А татко не спи. И й вика: „Ако излезеш от тая врата, да не си се върнала!“ А тя му вика: „Нямам такова намерение.“ Тогава се събуди и Вач. „Хайде — вика й, — накарай го да се ожени за тебе, че утре на изгрев да бъдеш вдовица!“ Тя се върна и ми разказа. Поръча ми да ти кажа.

— Какво да ми кажеш? — Момчето тихо заплака от сдържано, ала пълно отчаяние.

— Аз й казах, че ако ти си негър, а тя пак... казах й, че тогава...

— Какво? Какво ако тя пак? И какво ти поръча да ми кажеш?

— За прозореца на тавана, дето спим двамата с нея. Има една стълба, направих си я да се прибирам, като се връщам през нощта от лов, можеш да я използваш. Но я предупредих, че ако си негър и стане нещо, ще...

— Виж какво — остро каза Уедъл, — съвземи се! Ти сам не знаеш ли? Аз изобщо не съм я виждал, само като влезе в стаята и баща ти я изгони.

— Но тогава нали я видя? И тя те видя.

— Не — рече Уедъл.

Момчето спря да плаче и утихна.

— Какво не?

— Няма да го направя. Няма да ти използвам стълбата.

Момчето сякаш за миг се замисли, неподвижно, бавно дишащо и притихнало; след малко проговори със замислен, почти сънен глас:

— Лесно мога да те убия. Имаш само една ръка, нищо, че си по-голям... — Внезапно Хюл се изви с невероятна бързина; Уедъл дойде на себе си едва когато усети огромните му ръце на гърлото си. — Лесно мога да те убия. И никой пукната пара няма да даде.

— Шшшшт! — рече Уедъл. — По-тихо!

— Никой няма да обърне внимание. — Държеше го за гърлото и едва се удържаше да не стисне. Уедъл усети как бавното задушаване и тръпката се стапят някъде в лактите на момчето, преди да са стигнали китките му, сякаш връзката между мозъка и ръцете бе някъде повредена. — Никой няма да разбере. Само Вач ще се разсърди.

— Имам пистолет — рече Уедъл.

— Тогава стреляй. Хайде!

— Не.

— Какво не?

— Вече ти казах.

— Кълнеш ли се, че няма да го направиш? Кълнеш ли се?

— Чуй какво ще ти кажа — сега Уедъл говореше с утешителен и търпелив тон, като че убеждава дете, — просто искам да си ида у дома. Това е всичко. Четири години не съм се връщал. И нищо друго не искам. Разбираш ли? Искам да видя след четири години какво е станало с онова, което съм оставил.

— А какво правиш там? — Дланите на момчето се бяха отпуснали, но все тъй се намираха корави и вкопчени около врата на Уедъл. — Ходиш на лов, а? По цял ден, че и нощем, ако ти се прииска. Така ли? На кон и с негри да ти прислужват, да ти лъскат ботушите, да ти оседлават коня, а ти седиш на терасата и си хапваш, додето не дойде време за следващия лов.

— Горе-долу. Но от четири години не е било така и нали разбираш, не зная какво ще бъде.

— Вземи и мене.

— Но отде да зная какво е там? Може и нищо да не е останало, ни коне, ни дивеч. Там са били янките, майка ми умря след това и сега не ми е ясно какво ще заваря.

— Ще работя. И двамата ще работим. Може да се венчаем в Мейсфийлд. Не е далече.

— Да се венчаем? О, да, сетих се... А отде знаеш, че вече не съм женен? — Ръцете на момчето се стегнаха около гърлото му и го разтърсиха. — Пусни ме!

— Ако кажеш, че имаш жена, ще те убия — каза момчето.

— Не — рече Уедъл, — не съм женен.

— И въпреки това няма да се качиш по стълбата?

— Няма. Само веднъж съм я видял. И ако я видя втори път, може и да не я позная.

— А тя разправя друго. Не ти вярвам. Лъжеш.

— Не — каза Уедъл.

— Защото те е страх, нали?

— Да. Затова.

— От Вач, нали?

— Не от Вач. Просто ме е страх. Струва ми се, че късметът ме е напуснал. Знаех, много дълго продължи. И ме е страх, че ще разбера как съм забравил да се страхувам. Затова не искам да рискувам. Не мога да рискувам, за да ми стане ясно, че съм се откъснал от истината. Точно обратно на Джубал. Той все още вярва, че му принадлежи. И няма да повярва, че вече съм свободен. Дори не ми дава да говоря такива неща. Просто не му е нужно да се тревожи за истината, разбираш ли?

— Но ние ще работим. Тя може да не прилича на жените в Мисисипи, дете винаги ходят с обувки. Но ще се научим. Няма да те посраим.

— Не — рече Уедъл, — не мога.

— Тогава тръгвай, и то още сега! Веднага!

— А как? Виждаш го, че не може да язди, не може да се задържи на коня. — Момчето не отвърна; миг по-късно Уедъл усети неговата напрегнатост, пълната му неподвижност, макар сам той да не бе чул нищо. Но разбра, че приклекло над него и затаило дъх, момчето гледа към стълбата. — Кой е това? — прошепна Уедъл.

— Татко.

— Аз ще сляза — каза Уедъл. — Ти стой тука и ми дръж пистолета.

Х

Тъмнината беше безкрайна и мразовита. В огромния невидим мрак лежеше долината, а отсрещните студени и невидими планини чернееха на черното небе. Той прихвана остатъка на отрязаната си ръка и се разтрепера.

— Тръгвайте — каза бащата.

— Войната свърши — рече Уедъл. — Аз нямам нищо общо с победата на Вач.

— Взимайте си конете и негъра и да ви няма!

— Ако се боите за дъщеря си, видял съм я само веднъж и съвсем нямам намерение да я срещам повече.

— Тръгвайте — каза бащата. — Взимайте си каквото е ваше и хайде!

— Не мога. — Бяха застанали лице срещу лице в мрака. — За четири години се сдобих с абсолютна непоносимост към бягството.

— До съмване имате време.

— През тия четири години във Вирджиния съм имал и по-малко време. А тук е Тенеси. — Другият се бе извърнал и се стопи в черния склон. Уедъл влезе в обора и се качи по стълбата. Над хъркащия негър неподвижно клечеше момчето.

— Остави го тука — каза то. — Един нищо и никакъв негър. Остави го и тръгвай.

— Не — отсече Уедъл.

Хюл клечеше над хъркащия негър, не поглеждаше Уедъл, ала помежду им сякаш се издигаха, тихи и безшумни, гората, острите суховати гърмежи, отсеченият и див тътен на разгневени коне, струйките тънък дим.

— Мога да ти покажа една пряка пътека право за долината. За два часа си в полето. По светло вече ще бъдеш на десет мили от тук.

— Не мога. И той иска да се върне у дома. Трябва и него да заведе. — И се наведе, оправи несръчно наметалото с лявата си ръка и го затъкна около спящия негър. Чу как момчето си отива, но не се

обърна. След малко разтърси негъра. — Джубал! — повика го той. Негърът изстена, извъртя се тежко на другата страна и продължи да спи. Уедъл клекна над него като момчето. — Мислех, че завинаги съм го загубил — каза си той. — Мирът и спокойствието... Правото отново да се страхуваш.

XI

Когато конете преминаха разнебитената врата и се озоваха на изровения път, къщата се възправи в мрачното студено утро мършава и запустяла. Негърът бе яхнал чистокръвния жребец, а Уедъл — червения. Негърът трепереше, седеше изгърбен, с подвити колене, лицето му се бе скрило под брезентовата качулка.

— Казвах ли ти аз, че искат да ни отровят с тая течност? Казвах ти. Планински простаци! И ти не само че им позволи да ме отровят, ами и сам ми натика отровата в устата. О, господи, веднъж да се приберем в къщи!

Уедъл се обърна и погледна назад към очуканата и безизразна къща, която не даваше никакъв признак на живот, нито дори дим.

— Предполагам, че сега при нея има друг, някой млад любовник — Уедъл говореше високо, малко замислено, но присмехулно. — Пък и това момче! Хюл. Каза като стигнем едно място, дето пътят изчезвал и се появявала лаврова горичка, да свърнем вляво. По-нататък от лавровата горичка не бивало да ходим.

— Кой какво е казал? — попита негърът. — Никъде не отивам. Връщам се в плевника и лягам.

— Добре — каза Уедъл, — слизай!

— Да слизам?

— Ще ми трябват и двата коня. Като се напиш, ще походиш малко пешком.

— Пък аз ще те обадя на майка ти! — каза негърът. — Всичко ще разправя. Как и след четири години не ти дойде акълът и още не можеш от пръв поглед да познаеш кой е янки. Да ноцуваме при янки и да ги оставиш да отровят човек на господарката! Ще видиш ти!

— Пък аз мислех, че искаш да останеш — рече Уедъл. Той също трепереше. — Все пак не е студено.

— Да остана ли? Аз? А ти как, по дяволите, ще се прибереш без мене? Какво ще кажа на господарката, като се върна и тя ме попита къде си?

— Хайде — подкани го Уедъл. Пришпори червения кон, погледна спокойно къщата и потегли. Яхнал чистокръвния зад гърба му, негърът мърмореше с тъжна напевност. Пътеката по безкрайния хълм, по която едва изпъплиха вчера, сега се спускаше, беше кална, осеяна с камънак, като драскотина през тази гола и скалиста земя и под това разливащо се небе, което се спускаше чак до боровете и лаврите. След малко къщата се скри.

— И тъй, аз бягам — каза Уедъл. — Като се върна в къщи, ще се срамувам. Да. Но това значи, че още живея. Още живея, защото все още познавам както страха, така и желанието. Нали животът е потвърждение на миналото и едно обещание за бъдещето! Значи, още живея... А, ето! — Беше лавровата горичка. На около триста метра пред тях, тя сякаш изникна неподвижна и тайнствено мрачна в тежкия въздух, който бе всъщност вода. Задърпа рязко поводите, а прегърбеният и мърморещ негър с напълно скрито лице го настигна, отмина и едва тогава чистокръвният спря, сам и по своя воля. — Но тук не се вижда никаква пътека — рече Уедъл. В този миг от горичката изскочи някаква фигура и затича към тях. Уедъл напъха поводите под крака си и скри ръка под наметалото. Тогава видя, че е момчето. То ги приближи с побеляло лице, цялото напрегнато, очите му сериозни.

— Ей оттам трябва — каза то.

— Благодаря — рече Уедъл. — Много любезно от твоя страна да дойдеш и да ни покажеш, макар че сигурно и ние щяхме да се оправим.

— Да — каза момчето, сякаш не е чуло какво му говорят. То бе вече откачило оглавника на червения кон. — Точно от другата страна на храстите. Отгук не се вижда, но като се влезе в тях...

— Къде? — обади се негърът. — Всичко ще обадя. Четири години и пак не ти дойде акълът...

— Млъкни! — каза му Уедъл, после се обърна към момчето. — Много съм ти задължен. Ако искаш, задръж оглавника, нямам друго. А сега се прибирай. Ние ще намерим пътеката. Сега вече е лесно.

— Те също знаят пътеката — рече момчето и дръпна коня. — Елате.

— Почакай — каза Уедъл и спря коня. Хюл държеше оглавника и гледаше към горичката. — Искаш да кажеш, че ние знаем, ама и те знаят, така ли?

— По дяволите, тръгвайте! — извика момчето с растяща ярост.
— Хайде, че ми омръзна! Страшно ми омръзна.

— Добре — каза Уедъл и се огледа, присмехулен, язвителен. Лицето му бе изпито, измъчено, уморено. — Трябва да се върви. Не мога да остана тук, дори и да имах къде да се подслоня. Следователно трябва да избирам между три възможности. Тъкмо това най-много обърква човека — тази трета възможност. И то когато е схванал, че животът не е нищо друго, освен погрешният избор между две възможности, камо ли да трябва да избираш една от три. Ти се прибирай вкъщи.

Момчето се обърна и го изгледа.

— Ние ще работим — каза то. — Сега можем да се върнем у дома, тъй като татко и Вач са... Не, можем да слезем от планината по двама на кон, двама на единия и двама на другия. Като стигнем долината, ще се ожените в Мейсфийлд. Няма да ви посраим.

— Но нали тя си има един младеж, който я чака пред църквата в неделя, изпраща я до вкъщи, вечеря у вас и може би се посчепква с другите момчета за нея?

— Значи, не искаш да ни вземеш?

— Не. Връщай се вкъщи!

Момчето за миг остана на мястото си, хванало оглавника, навело лице, след това се извърна и тихо каза:

— Тогава да вървим. Трябва да побързаме.

— Чакай — рече Уедъл, — какво си намислил?

— Ще дойда донякъде с вас. Хайде! — И задърпа червения кон напред, към пътя.

— Стой! — извика Уедъл. — Връщай се вкъщи! Войната свърши и Вач знае това.

Момчето не отвърна. Поведо коня към храсталаците. Чистокръвният се дръпна назад.

— Тпру, Цезар! — викна негърът. — Чакай, Соши! Аз оттук не минавам...

Без да спира, момчето погледна назад през рамо.

— Ти стой там — каза то, — стой където си!

Пътеката представляваше едва забележима драскотина, която се раздвоява и заобикаля храстите.

— Сега вече виждам — каза Уедъл, — можеш да се прибиращ.

— Малко ще ви изпатя — каза момчето; гласът му бе толкова тих, че Уедъл разбра: Хюл сдържаше дъха си, целият изпънат и нащрек. Уедъл си пое дъх, а червеният кон подскочи надолу. „Глупости — помисли си той. — Още пет минути и тая игра ще свърши. Уж исках да възвърна правото си на страх, но май попрекалих.“ Пътеката се разшири. До него пристъпваше и чистокръвният. Момчето крачеше между двата коня и отново обърна глава към негъра.

— Нали ти казах, ти стой назад.

— Защо назад? — попита Уедъл и се вгледа в помръкналото и напрегнато лице на момчето. „Не мога да разбера: хванах ли се на тая игра или не“ — мина му през ума. И каза на глас: — Защо трябва да стои назад?

Момчето го погледна, спря и дръпна червения кон.

— Ще работим — каза то, — няма да те посрашим.

Уедъл почувствува, че мислите му отрезвяват. Спогледаха се с Хюл.

— Смяташ ли, че направихме погрешния избор? — попита Уедъл. — Нали трябваше да избираме. Една от три възможности.

Хюл сякаш и този път не го чу.

— Нали няма да си помислиш, че аз съм виновен? Кълнеш ли се?

— Да, кълна се — Уедъл говореше спокойно, приковал поглед в момчето; разговаряха като мъже или може би като две деца. — И какво според тебе трябва да направим?

— Да се върнем. Те ще бъдат далече. Тогава можем... — и дръпна поводите на червения кон. Чистокръвният отново ги настигна и продължи напред.

— Искаш да кажеш, че на това място... — Уедъл неочаквано пришпори коня и блъсна долепилото се до него момче. — Пусни ме! — Момчето се задържа за юздата и конят го повлече напред, отново настигнат от другия. Подвил високо коленете си, негърът стърчеше на чистокръвния, устата му не млъкваше и от нея се лееха готови фрази, заучени и изтъркани от употреба като стари обувки:

— Аз като му разправам, той пак!...

— Пусни се! — извика Уедъл и пришпори червения кон, обръщайки рамото му към момчето. — Пусни!

— Значи, няма да обърнеш назад, така ли? — викаше момчето. — Не искаш?

— Пусни! — каза Уедъл. Под мустаците зъбите му се белнаха в миг; той просто повдигаше коня с шпори. Момчето пушна юздата и попадна под врата на чистокръвния; обръщайки се назад, Уедъл видя в скока на коня си как момчето скача върху гърба на чистокръвния, изтласква негъра към опашката и негърът изчезва.

— Те мислеха, че ти ще яхнеш по-добрия кон — каза момчето с тънък запъхтян глас. — Пък аз им казах, че ти просто ще яздиш... надолу! — Момчето извика, защото чистокръвният прелетя край Уедъл. — Конят ще издържи! Бягай от пътеката! Пази се!

Уедъл пришпори червения кон; гърди до гърди двата коня стигнаха завой, където пътеката отново се раздвояваше и се гмурваше в меките хълбоци на лаври и рододендрони. Момчето погледна през рамо.

— Стой назад! — извика то. — Излез от пътеката!

Уедъл заби шпорите си в червения кон. На лицето му се появи гримаса на гневно раздражение, почти усмивка.

Тя не напусна мъртвото му лице, когато падна на земята с крак, все още здраво закачен за стремето. Конят подскочи от звука, повлече Уедъл встрани от пътеката, спря, завъртя се, изпръхтя и се наведе да пасе. Чистокръвният продължи, стигна завоя, обърна се назад и препусна обратно; одеялото се бе усукало под корема му, очите му се въртяха, той скочи над тялото на момчето, паднало на пътеката с проснати назад ръце и размазано в един камък лице, разтворило длани като жена, която ей-сега ще повдигне поли, за да прескочи локва. След това конят ритна назад и се закова над трупа на Уедъл, заклати глава и почна да вие, вперил поглед в лавровата горичка, където бавно се разсейваше облаче барутен дим.

Когато двамата мъже излязоха от горичката, негърът се изправи на четири крака. Единият се затича. Негърът го видя как се спуска напред и чу монотонния му глас: „Проклет глупак! Проклет глупак! Проклет глупак!“ След това мъжът внезапно спря и изпусна пушката; негърът забеляза как оня се вкаменява над падналата пушка и приковава очи в трупа на момчето, очи, пълни с болка и изненада като на човек, който се пробужда от сън. Тогава негърът забеляза другия. Спирайки за миг, вторият вдигна пушката и я напълни. Негърът замря. Застанал на лакти и колене, той наблюдаваше двамата бели и зениците му бавно се наливаха с див ужас и кръв. Сега се размърда и той,

обърна се и все тъй на четири крака прибяга до трупа на Уедъл под лавровите клони, клекна над него и отново се загледа във втория бял, който бавно се оттегляше по пътеката, без да спира да тъпче пушката. Белият спря, но негърът не затвори очи, дори не ги отмести. Впери ги в пушката и забеляза, че тя се удължава, издига се, бавно намалява и се превръща в кръгло черно петно върху бялото лице на Вач, сякаш някой изведнъж постави точка на белия лист. Негърът приклезна, очите му застинаха диви и червени като очите на звяр, хванат на тясно.

ЧЕРВЕНИ ЛИСТА

I

Двамата индианци прекосиха плантацията и се отправиха към поселището на робите. Спретнати, варосани, градени от печен кирпич, двете редици къщи, в които живееха робите на племето им, гледаха една срещу друга, а помежду им минаваше меката сянка на уличката, белязана и очертана от следите на боси нозе и няколко саморъчно направени играчки, занемели в прахта. Никакъв признак на живот.

— Зная какво ще намерим — каза първият индианец.

— Каквото няма да намерим — каза вторият. Макар и пладне, уличката беше празна, вратите на хижите — запустели и тихи; нямаше го дима на готварските огънове над попуканите и замазани комини.

— Да. Точно така стана, когато умря бащата на този, който сега е вожд.

— По-право на оня, който беше вожд.

— Да.

Първият индианец се наричаше Трите кошници. Може би имаше шейсет години. И двамата бяха тантурести, масивни, с вид на граждани, шкембести, големоглави, с едри, широки, на цвят прашни лица, носещи онова мътно спокойствие, което, внезапно изскочили от мъглата, имат главите, дялани по разрушените стени на Сиам или Суматра. Това бе извършило слънцето, палецото слънце и гъстата сянка. Косите им наподобяваха овсига, порасла на опожарена пръст. На едното си ухо Трите кошници бе заципал емайлирана кутийка за емфие.

— Винаги съм казвал, че така не е добре. В старо време нямаше квартали, нямаше негри. Човек си правеше каквото си иска. Имаше време. А сега времето отива да търсиш работа на ония, които предпочитат да се потят.

— Като коне и кучета.

— Като нищо свястно на света. От нищо не са доволни, дай им само да се потят. По-лоши са и от белите хора.

— И работа на вожда ли е да им търси работа?

— Казваш. Аз не обичам робството. Не е хубаво. Хубаво беше в старо време. Сега не.

— Ама и ти не го помниш старото време.

— Слушал съм от тия, които го помнят. И съм се мъчил да си го представя. Човек не е създаден да си лее потта.

— Така е. Виждаш ли каква им е станала кожата?

— Да. Черна. И горчи.

— Да не си ял?

— Веднъж. Бях млад, повече ми се ядеше. Сега е друго.

— Да. Скъпи са за ядене.

— А в месото им има нещо горчиво, не ми харесва.

— Много са скъпи за ядене, щом белите хора коне дават за тях.

Влязоха в уличката. Занемелите окаяни играчки — фетиши от дърво, парцали и пера — се търкаляха в прахоляка пред почернелите прагове, сред кости и парчета от кратуни. Но от никоя хижа не идваше звук, на никоя врата не се показва лице; така беше от вчера, след смъртта на Исетибиха. Те вече знаеха какво ще заварят.

В средната хижа, постройка малко по-голяма от останалите, негрите се събираха при определени фази на луната и оттук почваха своите церемонии, а после, паднеше ли нощта, отиваха на реката, на чието дъно криеха тъпаните. Тук, в това помещение, държаха само по-незначителните предмети, магическите украшения, церемониалния архив, който се състоеше от пръчки, нацапани със символи от червена глина. В средата на пода имаше огнище, а отгоре, в покрива — дупка. В огнището — изстинала пепел от изгорели дърва, а отгоре — железен котел. Прозорците бяха със затворени капаци. Когато двамата индианци влязоха, едничкото, което можеха да различат след ослепителното слънце, бе някакво движение, сянка, на която се белнаха чифт очи, тъй че цялото помещение им се стори пълно с негри. Двамата застанаха на прага.

— Да — каза Трите кошници. — Казах, че това не е хубаво.

— Мен да питаш, не стоявам тук — рече вторият.

— Това, дето ти мирише, е страхът на черните. Не мирише като нашия.

— Не стоявам тук.

— И твоят страх мирише.

— А може да мирише на Исетибиха.

— Да. Той знае. Той знае какво ще намерим тук. Знаел е, когато е умирал, какво ще намерим тук днеска. — В гъстия сумрак на помещението отвред ги преследваха очите и миризмата на негрите.

— Аз съм Трите кошници, когото познавате — каза той към помещението. — Праща ни вождът. И този, когото търсим, вече го няма, нали? — Негрите нищо не казаха. Миризмата на телата им сякаш преливаше и изтичаше в стихналия нажежен въздух. Изглежда, обмисляха нещо отвлечено, нещо неосезаемо. Наподобяваха октопод. Бяха като оголените корени на грамадно дърво, при което пръстта над тях в един миг се е натрошила върху разчекнатата, дебела, зловонна плетеница, даваща му своя безпросветен и яростен живот. — Хайде — подкани Трите кошници, — нали знаете какво е нашето поръчение. Няма ли го вече този, когото търсим?

— Нещо размишляват — рече вторият. — Не ми се стои тук.

— Нещо знаят — каза Трите кошници.

— Мислиш, че го крият?

— Не. Него го няма. От снощи го няма. Така стана и по-рано, когато умря дядото на този, който сега е вожд. Три дни сме го търсили. Три дни Дум не искаше да легне под земята и все казваше: „Виждам си коня, виждам си кучето. Но не си виждам роба. Какво направихте с него, та не ми давате спокойно да си легна?“

— Никой не обича да умира.

— Да. Всеки се държи. А от това винаги излизат неприятности. Хора без чест и без достойнство. Винаги неприятности.

— Не ми харесва тук.

— И на мене. Нали са диваци. Не чакай от тях да спазват обичаите. Затуй ти викам, че така не е хубаво.

— Да. Всеки се държи. Предпочита да работи на слънце, отколкото да слезе под земята с вожда. Но него го няма.

Негрите нищо не казаха, звук не издадоха. Бялото на очите им се въртеше диво и уплашено, а миризмата идеше гъста и силна.

— Да, страх ги е — каза вторият. — Тогава какво?

— Да отидем да говорим с вожда.

— Ще ни изслуша ли Мокитуби?

— Че как иначе. Няма да иска. Ама нали сега е вожд.

— Да, вожд е. Сега колкото си иска може да носи чехлите с червените токове. — Обърнаха се и излязоха. Отворът на вратата зееше

без врата. Нито една от хижите нямаше врата.

— Вече ги носи — каза Трите кошници.

— Зад гърба на Исетибиха. Но сега, откакто е вожд, те са негови.

— Да. На Исетибиха хич не му беше драго. Чувал съм. Знаем как веднъж казал на Мокитуби: „Като станеш вожд, чехлите ще бъдат твои. Но дотогава са мои.“ А сега Мокитуби е вожд и може да си ги носи.

— Да — каза вторият. — Сега той е вожд. Обуваше чехлите зад гърба на Исетибиха и не е ясно дали Исетибиха е знаел. После Исетибиха стана мъртвец, а не беше стар, и сега чехлите са на Мокитуби, защото е вожд. Ти какво мислиш?

— Не мисля — каза Трите кошници. — А ти?

— И аз — рече вторият.

— Добре — каза Трите кошници. — Значи си мъдър.

II

Къщата беше в дъбравата на хълмчето. Отпред беше един етаж висока и представляваше цялата надпалубна част на параход, закотвена на сухо. Била демонтирана от робите на Дум, бащата на Исетибиха, и докарана дотук, дванайсет мили от брега, като я търкаляли на кипарисови трупи. Това им отнело пет месеца. По него време къщата му се състояла само от една тухлена стена. Той опрял парахода надлъж до стената и сега напуканата и олющена позлата на корнизите в стил рококо се извиваше в арки на отминало великолепиe над златните букви, изписващи разни гръмки имена до вратите на каютите, засенчени с жалузи.

Едно от три деца и член на племето минго, по рождение Дум бил от главатарски произход, но по майчина линия. Когато бил още млад, а Ню Орлеанз — още европейски град, Дум направил пътешествие с товарна лодка по Мисисипи — от северния край до Ню Орлеанз, където се запознал с кавалера Съор Блонд дьо Витри, човек, чието обществено положение, както личало, било почти толкова съмнително, колкото и това на Дум. Попаднал сред комарджиите и гърлорезите от пристанището на Ню Орлеанз и под ръководството на своя наставник, Дум взел да се представя за вожд, за Човек, за наследствен собственик на онази земя, която принадлежала на семейството му по бащина линия; не друг, а кавалерът дьо Витри го нарекъл *du homme* Човек, откъдето дошло и Дум.

Виждали ги навсякъде заедно, индианеца, трътлестия мъж с голобрадо загадъчно и грубиянско лице, и парижанина, безотечественик и както разправяли, приятел на Каронделе^[1] и доверен човек на генерал Уилкинсън^[2]. После и двамата изчезнали, изпарили се от дотогавашните си подозрителни свърталища и оставили зад себе си легендата за парите, които Дум уж бил спечелил, и сплетнята за някаква млада жена, дъщеря на твърде заможна индианска фамилия от Запада, чийто брат, известно време след изчезването на Дум, обикалял старите му убежища с пистолет в ръка.

Половин година по-късно изчезнала и младата жена, качила се на парахода за Сент Луи, който една нощ спрял край дъсчен кей в северното течение на Мисисипи, и придружена от прислужницанегърка, жената слязла на брега. Посрещнали я четирима индианци с кон и кола, тръгнали, пътували бавно, защото тя вече била с доста издут корем, и след три дни стигнали плантацията; тук тя разбрала, че Дум вече е станал вожд. Нито веднъж не ѝ разказал как е постигнал това, съобщил ѝ само, че неговият чичо и братовчед му внезапно починали. По това време къщата се състояла от една тухлена стена, издигната от некадърни роби, до която била долепена разделена на стаи и покрита със слама колиба, из която се търкаляли кости и всякаква смет; колибата се намирала в центъра на неподражаем парк от гори, из чиито десет хиляди акра като домашни животни бродели елени. Тук Дум и жената се оженили и скоро след това се родил Исетибиха. Бракосъчетанието извършил един комбинатор, наполовина пътуващ проповедник и наполовина търговец на роби, който пристигнал, яздейки муле, по чиито хълбоци шибал памучен чадър и дамаджана за уиски от три галона. Оттам насетне Дум взел да наема все повече роби и да обработва част от земите си, както постъпвали белите. Но работа никога не стигала за всички и в пълно бездействие мнозинството от тях изцяло възстановили живота от африканската джунгла, с изключение на ония случаи, когато, забавлявайки гостите си, Дум пускал подире им гладните си кучета.

Когато Дум умрял, Исетибиха бил на деветнайсет. Той станал собственик на земята и на опеторилото се стадо черни, от които нямал никаква полза. Макар че титлата вожд преминала върху него, намерила се йерархия от чичовци и братовчеди, която управлявала племето и накрая свикала едно клечащо заседание по негърския въпрос, на което всички клекнали под изписаните със златни букви имена над параходните врати.

— Не можем да ги изядем — казал един.

— Защо не?

— Много са.

— Вярно — казал трети. — Почнем ли, ще трябва всичките да изядем. А месото никак не е полезно.

— Ами ако месото им е като на елените? То не е вредно.

— Да избием някои от тях, без да ги ядем — предложил Исетибиха.

Другите го изгледали.

— Защо? — попитал един.

— Вярно — рекъл втори. — Така не може. Много са скъпи. Помните ли какво главоболие беше да им търсим работа? Да направим като белите хора.

— Какво? — казал Исетибиха.

— Да обработим още земя, да посеем царевица, че да ги храним, да се умножат още и тогава да ги продадем. Ще разчистим всичката земя, ще насадим храна, ще развъждаме негри и ще ги продаваме на белите за пари.

— А какво ще правим с тия пари? — попитал трети.

Тук се позамислили.

— Ще решим — казал първият. Потънали в сериозна размисъл, все тъй клечейки.

— Това значи работа — казал третият.

— Ами да я свършат негрите! — рекъл първият.

— Да. Да я свършат! Вредно е да се потиш. Влага е това. Отваря порите.

— И влиза нощен въздух.

— Да. Нека негрите работят! Ясно е, че обичат да се потят.

Разчистили земята заедно с негрите и засяли зърно. Дотогава робите живеели в една огромна барака с покрив, килнат над единия ъгъл, нещо подобно на свинска кочина. А сега почнали да им строят селища и хижи и в хижите настанявали по двама млади негри да се размножават; след пет години Исетибиха продал четирийсет глави на един търговец от Мемфис, взел парите и под напътствията на свой вуйчо от Ню Орлеанз заминал за странство. По това време кавалерът Съор Блонд дьо Витри бил вече стар човек, живеел в Париж, носел перука и корсет, а съсредоточеното му старческо беззъбо лице било завинаги застинало в загадъчна и дълбоко трагична гримаса. Той взел от Исетибиха триста долара и в замяна на това го въвел в известни кръгове; след една година Исетибиха се завърнал у дома с едно позлатено легло, два полилея, на чиято светлина, както разправяли, мадам Помпадур оправяла косите си, докато иззад напудреното ѝ рамо Луи самодоволно се усмихвал на своя образ в огледалото, и чифт

чехли с червени токове. Те били малки за крака му, тъй като до деня, в който се отправил от Ню Орлеанз на път, той изобщо не бил носил никакви обувки.

Донесъл чехлите, загънати в тънка тоалетна хартия, и ги турил в единствения останал джоб на чифт дисаги, който дотогава бил натъпкан с кедрови стърготини. Вадил ги оттам само в случаите, когато синът му Мокитуби искал да играе с тях. На тригодишна възраст Мокитуби имал широко плоско монголоидно лице, което съществувало сякаш в пълна и неизмерима летаргия от нея то излизало само при вида на чехлите.

Майката на Мокитуби била миловидно момиче, което Исетибиха срещнал веднъж в динените лехи — там работела тя. Спрял, погледал я — широки и здрави бедра, силен кръст и спокойно лице. Него ден отивал на реката за риба, но по-далеч от дините не отишъл; кой знае, може би додето стоял и наблюдавал неподозиращото момиче, той си припомнил майка си, гражданката, бегълката с многото ветрила, дантели и негърска кръв и цялата евтина изтърканост на тази тъжна история. След една година се родил Мокитуби. На три години краката му вече не можели да влизат в чехлите. В тихите палеци следобеди Исетибиха го наблюдавал как се бори с чехлите, обзет от някакво чудовищно упорство, и кротко се смее в себе си. Така се смял — на Мокитуби и на чехлите — няколко години, защото Мокитуби не се отказал от опитите си да ги обуе, додето не станал на шестнайсет. Тогаз ги зарязал. Или по-скоро Исетибиха си мислел така. Защото Мокитуби се отказал от тези опити само в присъствие на баща си. Най-младата жена на Исетибиха му обадила един ден, че Мокитуби е откраднал и скрил чехлите. Тогава Исетибиха спрял да се смее, отпратил жената и като останал сам, казал си: „Да, и мен ми се ще да живея“, после пратил за Мокитуби и му рекъл: „Подарявам ти ги.“

По това време Мокитуби бил вече на двайсет и пет, още ерген. Исетибиха не бил висок, но бил по-висок от сина си с половин педя, а почти петдесет кила по-лек. Мокитуби вече страдал от своята болезнена тлъстина, лицето му било бледо, широко и неподвижно, ръцете и нозете му — подпухнали като от воднянка. „Сега са вече твои“ — казал Исетибиха и го загледал. Като влизал, Мокитуби скришом хвърлил на баща си бърз, забулен поглед.

„Благодаря“ — казал той. Исетибиха го погледнал. Не могъл да разбере гледа ли Мокитуби, вижда ли. „Не е ли все едно дали ти ги давам или ти ги подарявам?“ — попитал той.

„Благодаря“ — казал Мокитуби.

По това време Исетибиха употребявал емфие; един бял му бил показал как да поставя праха на устната си и да го разтрива в зъбите с клонче от кучешки дрян или стръкче от червена орхидея. „Добре — казал той, — човек не може да живее вечно.“ Погледнал сина си, после очите му на свой ред се замъглили и без да вижда, замислил се. Какво си е мислил, никой не може да каже, но по едно време само изрекъл с половин глас: „Да. Но чичото на Дум е нямал чехли с червени токове. — Погледнал пак сина си, а оня — тлъст и неподвижен. — Зад такава мутра може всякакви намерения да се таят, но човек ги узнава, когато стане късно. — После седнал на плетен стол с ремъци от еленова кожа. — Този дори не може да ги обуе. И той, и аз сме прокълнати от живото месо, което носим на себе си. Дори не може да ги обуе. Но нима аз съм виновен?“

Живя още пет години, после умря. Разболя се една нощ, стана му зле и макар че врачът пристигна и както си беше по жилетка от скунксова кожа, горя отгоре му някакви клечки, Исетибиха умря на следното утро.

Това стана вчера; изкопаха гроб и вече дванайсет часа хората прииждаха с коли и фургони, на коне и пешком да хапнат от печеното куче, сукоташа^[3] и сладките картофи, печени в пепел, и да присъстват на погребението.

[1] Франсиско Коронделе (1748–1807) — испански губернатор на Луизиана — Б.пр. ↑

[2] Джеймс Уилкинсън (1757–1825) — авантюрист, генерал, взел участие в присъединяването на Флорида към САЩ. — Б.пр. ↑

[3] Сукоташ — индианско ястие от зелена царевича и фасул. — Б.пр. ↑

III

— Ще минат три дни — каза Трите кошници, когато той и другият индианец се връщаха към къщата на вожда, — ще минат три дни и храната ще се свърши. И друг път ми се е случвало.

Вторият индианец се казваше Луи Шипката.

— И на това време, каквото е топло, той ще вземе да се вмирише.

— Да. Мъртвите са главоболие и грижа.

— А може и да не минат три дни.

— Да. А Човекът ще се вмирише, преди да го спуснат в земята. Стой и гледай и ще видиш, че съм прав.

Приблжиха къщата.

— Сега вече може да обуе чехлите — каза Шипката. — Сега може да ги носи пред всички.

— Още няма да може — каза Трите кошници. Шипката го изгледа. — Нали ще води гонитбата.

— Мокитуби? — учуди се Шипката. — И мислиш, че ще може? Човек, за когото и ходенето е мъка?

— А как иначе? Нали туй, дето скоро ще се вмирише, е негов баща!

— Вярно — каза Шипката. — За тия чехли той ще има още да плаща. Да, да. Той наистина ще ги купи. Ти какво мислиш?

— А ти какво мислиш?

— Ти какво мислиш?

— Нищо не мисля.

— И аз. Сега Исетибиха няма да има нужда от чехли. Да ги носи Мокитуби! На Исетибиха му е все едно.

— Да. И вождовете умират.

— Да. Остави го, нали пак си имаме вожд.

Навесът от дървесни кори над верандата се придържаше от лющени кипарисови колове на височина на параходната кают-компания и хвърляше сянка върху пръстената пътечка, на която в лошо време спъваха мулета и коне. В предния край на параходната палуба

седяха старец и две жени. Едната скубеше заклана птица, другата лющеше царевица. Старецът приказваше. Беше бос, с дълга ленена наметка и касторена шапка.

— Светът отива по дяволите — казваше той. — Съсипаха го белите хора. Дълги години преди белите да ни наложат своите негри, живеехме чудесно. Едно време старите хора седяха на сянка и дъвчеха варено еленско и царевица, пушеха тютюн и разговаряха за чест и за важни неща. А какво правим сега? От грижа за тия, дето обичат да се потят, старите се изтощават и направо в гроба. — Щом Трите кошници и Шипката преминаха по палубата, той млькна и вдигна очи към тях. Погледът му беше заядлив и гурелив, а лицето — покрито с безброй ситни бръчици. — И този е избягал — каза той.

— Да — рече Шипката. — Няма го.

— Знаех си. Казах. Ще отидат три седмици, както при смъртта на Дум. Само стой и гледай.

— Беше три дни, а не три седмици — каза Шипката.

— А ти присъствал ли си?

— Не — каза Шипката, — ама съм чувал.

— Пък аз присъствах — каза старецът. — Цели три седмици, през блата и гъсталаци...

Продължиха нататък и го оставиха да говори.

Бившият бюфет на парахода сега представляваше бавно гниеца черупка; полираният махагон и резбите сега едва личаха под плесента и само от време на време проблясваха в някакви кабалистични знаци, за да помръкнат отново. Продънените прозорци напомняха очи с перде. Тук имаше няколко чувала зърно или семе и предната част от рамата на фиакър, на чиято ос сега стърчаха и събираха ръжда два сгънати като сърпове яйове, застинали в грациозни пози, без да носят нищо на гърба си. В единия ъгъл безшумно и непрестанно нагоре-надолу във върбовата си клетка тичаше лисиче; три кльоцави бойни петлета подскачаха из прахоляка и всичко наоколо бе нашарено и белязано от техните изсъхнали курешки.

Като минаха тухлената стена, озоваха се в голямо помещение от пропукани стволоче. Тук беше задната част на фиакъра — рамата и откачената горна част, легнала на една страна; прозорчето ѝ бе замрежено с върбови пръчки и през тях надничаха главите, кротките като мъниста, ала гневни очи и оклюмали гребени на още няколко

бойни петлета. Подът беше от спечена глина. В единия ъгъл бе подпряно грубо рало и две дялани на ръка гребла от лодка. Провесено на четири каиша от еленова кожа, от тавана висеше позлатеното легло, което Исетибиха бе домъкнал от Париж. То нямаше ни пружини, ни дюшек, на рамката му бяха кръстосани ремъци, образуващи проста люлка.

Исетибиха караше последната си, най-млада жена да спи в леглото. Тъй като по рождение беше от тия, които страдат от задух, прекарваше нощите полуизлегнат на плетения си стол. Изпращаше я в леглото и след това, полубуден и полузаспал в мрака, се правеше, че спи — спеше три-четири часа — и се ослушваше да я чуе как с безкрайна предпазливост се измъква от завивката и ремъчното легло, за да полежи върху сламеника на пода до първите часове на предутринта. Тогава тя отново се промъкваше тихо до леглото и на свой ред се преструваше, че спи, а в тъмното до нея Исетибиха нечуто се смееше.

Канделабрите бяха привързани с ремъци на два кола и сега стояха облежнати в единия ъгъл, където се търкаляше и една десетгалонова бъчва от уиски. На плетения стол срещу глиненото огнище седеше Мокитуби. Не много по-висок от пет стъпки, той тежеше сто и двавет кила. Носеше сукнено палто на голо, а кръглият, гладък, медночервен балон на корема му висеше над долната половина от комплект бельо с дълги крачоли. На краката му се мъдреха чехлите с червените токове. Зад стола стоеше момче с голямо азиатско ветрило от драпирана хартия. Мокитуби седеше с неподвижно, широко и жълто лице, затворени очи и сплескани ноздри, протегнал напред тюленоподобните си лапи. На лицето му се четеше дълбоко трагичен и равнодушен израз. Той не отвори очи, когато влязоха Трите кошници и Шипката.

— От изгрев слънце ли ги е обул? — попита Трите кошници.

— От изгрев — каза момчето. Ветрилото не спираше. — Нали виждате.

— Да — рече Трите кошници, — виждаме. — Мокитуби не се и помръдна. Напомняше истукан, малайско божество в сюртук, по долни гащи, с разголена гръд и просташки чехли с алени токове.

— На ваше място няма да го безпокоя — рече момчето.

— Но не и на твое — каза Трите кошници. Той и Шипката клекнаха. Момчето непрекъснато размахваше ветрилото. — О, вожде — започна Трите кошници, — слушай! — Мокитуби не помръдна. — Той е изчезнал — добави Трите кошници.

— Нали ви казах — обади се момчето. — Знаех си, че ще избяга. Казах ви.

— Да — каза Трите кошници. — Ти не си първият, който ни казва онова, което трябваше да знаем предварително. И защо вие, помърдите от нас, не направихте вчера нищо, за да не стане тъй?

— Не му се е искало да умре — каза Шипката.

— А защо да не иска? — попита Трите кошници.

— Това, че все някой ден ще умре, не е обяснение — каза момчето. — Не можеш да ме убедиш, старче.

— Дръж си езика — рече Шипката.

— Цели двайсет години — почна Трите кошници, — додето останалите от неговата раса се потяха по полето, той служеше на вожда за сянка. Защо да не иска да умре, след като не е искал да лее пот?

— При това щеше да стане много бързо — додаде Шипката. — Няма да е бавна смърт.

— Хванете го и му кажете — каза момчето.

— Шшт! — рече Шипката. Както клечаха, погледнаха Мокитуби в лицето. Сякаш и той беше умрял. Потънал в собствената си плът, той дишаше някъде твърде дълбоко, за да му личи отвън.

— Слушай, вожде — каза Трите кошници, — Исетибиха е мъртъв. Той чака. Неговото куче и неговият кон са готови. Но робът му е избягал. Оня, който му придържаше гърнето, оня, който ядеше от неговата гозба, от неговата паница, избягал. Исетибиха чака.

— Да — потвърди Шипката.

— И това не е за първи път — продължи Трите кошници. — Случи се и когато Дум, твоят дядо, лежеше в очакване пред ямата в земята. Лежа и чака три дни и все повтаряше „Къде е моят негр?“ А Исетибиха, баща ти, отговаряше: „Аз ще го намеря. Ти почивай. Ще го доведе и тогаз ще тръгнеш на път.“

— Да — потвърди Шипката.

Мокитуби седеше неподвижен, със затворени очи.

— Три дни Исетибиха претърсваше из ниското — рече Трите кошници. — Дори да хапне не се върна, додето не доведе негъра. И тогава каза на Дум, на баща си: „Ето ти кучето, ето ти коня, ето ти и негъра. Почивай.“ Каза го Исетибиха, който от вчера е мъртъв. А сега неговият негър е избягал. Конят и кучето чакат, а негъра го няма.

— Да — потвърди Шипката.

Мокитуби не мръдна. Очите му бяха затворени; над ленивата му чудовищна маса тегнеше неизмеримо безразличие, нещо безкрайно неподвижно, което прескачаше плътта и оставаше глухо за нея. Клекнали, те го гледаха в лицето.

— Това се случи, когато баща ти току-що беше станал вожд — каза Трите кошници. — И никой друг, а сам Исетибиха доведе роба при баща си, който чакаше да влезе в земята. — Лицето на Мокитуби не трепна, очите му останаха затворени. След малко Трите кошници рече: — Махни му чехлите.

Момчето свали чехлите. Мокитуби взе да пъшка, голата; му гръд дълбоко се раздвижи, сякаш той отново изплуваше от дълбините на плътта си към живота, като че излизаше от водата, от морето. Но очите му още не се отваряха.

— Той ще води преследването — каза Шипката.

— Да — каза Трите кошници, — той е вожд и той ще води преследването.

IV

През целия ден, скрит в хамбара, негърът-телохранител на Исетибиха наблюдаваше смъртта на своя господар. Беше четирийсетгодишен мъж, родом от Гвинея. Имаше плосък нос, малка сплесната глава, вътрешните ъгълчета на очите му червенееха, а издадените му венци, от които стърчаха широки четвъртити зъби, имаха блед синкавочервен оттенък. Четиринайсетгодишен бил отведен от Камерун и търговецът пропуснал да му преброи зъбите. Беше личен слуга и пазач на Исетибиха от двацет и три години.

Предния ден, деня, в който Исетибиха легна болен, той изчака свечеряването и се върна в селището. В този спокоен час димът на готварските огнища бавно се стелеше над уличката от врата до врата и носеше до срещуположните врати аромата на същото месо и същия хляб. Жените наглеждаха огньовете, мъжете се бяха насъбрали в началото на уличката и го видяха, като слиза откъм господарската къща, внимателно стъпвайки с босите си нозе в непознатия сумрак. На чакащите мъже се стори, че очите му са леко светнали.

— Исетибиха още не е умрял — каза старейшината.

— Не е умрял — отвърна слугата. — Кой не е умрял?

В тъмнината лицата им бяха като неговото, възрастите не личаха, а мислите стояха запечатани и невнятни зад тях като зад посмъртните маски на маймуни. Миризмата на пушешците, на гозбите прииждаше остра и бавна в необикновената привечер като от друг свят, някъде високо над уличката и голите дечурлига в прахта.

— Ако оживее до залез, ще живее до изгрев — каза един.

— Кой каза?

— Говорят.

— Да. Говорят. Знаем само едно.

Погледнаха слугата, застанал сред тях с леко светнали очи. Дишаше дълбоко и бавно, с разголени гърди, запотен.

— Той знае. Той знае.

— Да кажат тъпаните!

— Да! Нека тъпаните да кажат!

Тъпаните загърмяха след падането на нощта. Държаха ги скрити на дъното на реката. Бяха направени от кухи кипарисови корени и ги криеха — защо? — не знаеше никой. Заравяха ги в тинята до брега на мочурището; там ги пазеше едно четиринайсетгодишно момче. Беше дребно и нямо; клечеше в калта по цял ден под облак от комари, голо, ако не се смята калта, с която се мажеше да се пази от комарите, и закачената на врата му влакнеста торба, съдържаща ребро от свиня, по което все още висяха черни ивици месо, и две свързани с тел люспи от кора. Бръщолевеше несвързани глупости и се лигавеше върху събраните си колене. Сегиз-тогиз иззад храсталаците зад него безшумно ще се покажат индианци, ще постоят и ще го погледат, ще си отидат след малко, а той няма и да ги усети.

От горната част на хамбара, където се кри до тъмно, а и след това, негърът дочуваше тъпаните. Бяха на три мили оттук, ала ги чуваше, сякаш са в хамбара под него, думтят ли думтят. Виждаше дори огъня и черните крайници, които се мярват в пламъците с бакърения си блясък и после изчезват. Само че сега огън нямаше да има. Там, както и при него на прашния таван, където по топлите, дялани с брадва в незапомнени времена греди се разнасяха шушнешките арпежи на плъховите крака, нямаше никаква светлина. Едничкият огън там сега е димящата купчина въглени срещу комарите, около която са наклекали жените, провесили тежки и мързеливи гърди с едри и гладки зърна в устата на мъжките рожби, замислени, безразлични към тъпаните, защото истинският огън би означавал живот.

Огън гореше в параходната къща, където, заобиколен от жените си, под привързаните канделабри и висящото легло лежеше умиращият Исетибиха. Негърът виждаше пушека и малко преди залез забеляза излизането на врача, облечен в своята жилетка от скунксови кожи; врачът запали две насмолени пръчки и ги втъкна в дъговия свод на параходната палуба. „Значи, още не е умрял“ — каза си негърът в шушнешката мрачина на тавана, сякаш отговаряйки си сам; съвсем ясно чуваше два гласа — единият негов и другият негов:

„Кой не е умрял?“

„Ти си мъртъв.“

„Да. Аз съм мъртъв“ — тихо си каза той. Дося му се да е там, при тъпаните. Представи си как изскача от храсталака, озовава се сред

тъпаните на своите голи, мазни, излинели и невидими крака. Но не можеше да направи това, защото скочи ли тъй, човек отива от живота в смъртта; той бе скочил в смъртта и не бе умрял, защото дойде ли за един човек смъртта, тя може да го вземе само ако го свари отсам, в живота. То става, когато смъртта застигне човека изотзад, докато е още в живота. Тихият шепот на плъховете замря като стихнал вятър в другия край на гредите. Веднъж бе ял плъх. Беше момче, току-що го водеха в Америка. Деветдесет дни живяха между палубите на кораба в помещение, високо само три стъпки, беше някъде в тропическите ширини, а отгоре им се носеше гласът на пияния капитан от Нова Англия, който високо и напевно четеше някаква книга — едва десет години по-късно разбра, че това било библията. Свил се там, той бе наблюдавал плъховете, които, цивилизовани от съжителството с човека, бяха загубили вродената си хитрост на окото и нозете; хвана един без затруднения, просто едва протегна ръка, и после го изяде, без да бърза, учудвайки се как тия животни са могли да оцелеят. По онова време все още носеше бялото парче плат, което му бе дал търговецът на роби, дякон в Унитариянската църква, и говореше единствено родния си език.

Сега беше гол, само по едни дочени панталони, които индианците бяха купили от бели; около бедрата му висеше вързан на ремък амулет. В амулета имаше половин седефено пенсне, купено от Исетибиха в Париж, и черепчето на мокасинова змия. Беше я убил и изял, но остави отровната глава. Сега лежеше на тавана, загледан в къщата, в парахода, заслушан в тъпаните, представяйки си, че е сред тях.

Лежа тук цялата нощ. На утрото видя, че врачът излиза по скунксовата си жилетка, качва се на мулето и заминава, а той съвсем се спотаи, проследи последното облаче прах от тънките крака на мулето и когато то се разнесе, установи, че още диша; стори му се необикновено, че още диша въздуха, че още се нуждае от въздух. Сниши се и притихнал се вгледа нататък, готов да се раздвижи, очите му леко светеха, но вече със спокойна светлина, а дишането му олекна, стана равномерно. Видя, че Луи Шипката излиза и поглежда небето. Беше се разсъмнало и петима индианци вече клечаха на палубата в празнични премени; до пладне там се събраха дваисет и пет души. Следобеда изкопаха ямата, в която щяха да се пекат месото и сладките

картофи; гостите вече наброяваха стотина — благоприлични, мълчаливи и търпеливи в неудобните си европейски труфила. Видя как Шипката изведе кобилата на Исетибиха от яхъра и я върза на едно дърво, а подир това се показва на вратата със старото куче, което лежеше до стола на Исетибиха. Върза и кучето за дървото, а то се спотаи и тъжно загледа лицата наоколо. След това почна да вие. Виеше и по залез, когато негърът се смъкна по задната стена на хамбара и се прехвърли в един от ръкавите на реката, където вече тъмнееше. И побягна. Чуваше виещото куче зад гърба си и все тъй тичайки, близо до извора се размина с друг негър. Единият неподвижен, другият хукнал, двамата мъже се спогледаха за миг сякаш през някаква наистина съществуваща преграда между два различни свята. Той продължи да тича в сгъстения мрак, затворил уста, стиснал юмруци, с непрекъснато сумтящи, широко разтворени ноздри.

Тичаше в нощта. Познаваше тия места добре, защото често бе ловувал тук с Исетибиха, следвайки на мулето си кобилата му по петите на някоя лисица или дива котка; познаваше ги също тъй добре, както ги познаваха и хората, които щяха да го преследват. Зърна ги за първи път малко преди залез на втория ден. Беше пробягал трийсет мили, все по дъното на потока, най-напред нагоре, после обратно надолу; легнал в гъстака от папай, той за първи път съзря преследвачите си. Бяха двама, по ризи и със сламени шапки, носеха под мишница грижливо навитите си панталони и нямаха оръжие. На средна възраст и възпълни, те едва ли можеха да се движат достатъчно бързо; щяха да минат най-малко дванайсет часа, додето се върнат там, откъдето сега ги наблюдаваше. „Значи, мога да отпочина до полунощ“ — каза си той. Беше достатъчно близко до плантацията, за да надуши дима на готварските огнища, и се сети, че май е огладнял, тъй като трийсет часа нищо не бе турял в уста. „Но по-важно е да си почина“ — помисли си той. Легнал в гъстите папай, повтаряше си, че трябва да почине, защото дори усилието да се отмори, нуждата и неизбежността да отпочине, караха сърцето му да бие не по-слабо, отколкото и при тичането. Стори му се, че е забравил как се почива, сякаш шестте часа нямаше да му стигнат, ако не за друго, най-малкото да се досети как се почива.

Щом се стъмни, отново се размърда. Мислеше да продължи без прекъсване и нечуто в нощта, тъй като нямаше де да иде, но още с

тръгването хукна с всички сили, изпъчил задъхващи се гърди, насочил широко трепкащите ноздри срещу душащата го шибача тъмнина. След като тича час, загуби се, обърка посоката и внезапно спря, а след разтуптяното сърце долови звука на тъпаните. Не бяха на повече от две мили; той тръгна след звука и усети мъждивия огън, вдъхна щипещия дим. Озова се сред тях, но тъпаните не спряха; само старейшината се приближи в диплите на пушека и застана пред лъхтящите, пулсиращи, разширени ноздри, пред помръкналия блясък на очите му върху зацапаното с кал лице — те неспирно се движеха сякаш под команда на дробовете му.

— Очаквахме те — каза старейшината. — А сега върви.

— Да вървя?

— Яж и върви. Мъртвите не бива да стоят при живите, сам знаеш.

— Да, знам. — Не се погледнаха. Тъпаните продължаваха.

— Ще ядеш ли? — попита старейшината.

— Не съм гладен. Подир пладне улових един заек и хапнах.

— Тогава вземи малко печено месо.

Прие месото, увито в листа, и отново нагази в реката. След малко тъпаните се умълчаха. Вървя до утринта. „Имам дванайсет часа — каза си той. — А може и повече, защото са ме преследвали през нощта.“ Клекна, изяде месото и обърса ръце в бедрата си. После стана, свали дочените панталони и отново клекна до тресавището, намаза се с кал — лицето, ръцете, тялото, краката, — сви се, обхвана колене и наведе глава. Като се развидели, премести се в тресавището, клекна там и заспа. Нищо не му се присъни. И добре че се премести, защото, събуждайки се внезапно посред бял ден — слънцето бе вече високо, — видя двамата индианци. Все още носеха грижливо навитите си панталони под мишница; стояха точно срещу мястото, където се криеше, тромави, дебели, омекнали, малко нелепи под сламените шапки, само по едни ризи.

— Уморителна работа — каза единият.

— Сега да ми е да си стоя у дома на сянка — каза другият. — Но вождът чака и земята стои отворена.

— Да — двамата тихо се огледаха; като се наведе, единият махна от долния край на ризата си полепнал репей. — Проклет да е този негър!

— Да. Кога са били нещо повече от изпитание и от грижа!

В ранния следобед, от върха на едно дърво, негърът надникна в плантацията. Видя трупа на Исетибиха в люлка между две дървета, на едно от които бяха вързани конят и кучето. Утъпканото място около парахода бе пълно с фургони, коне, мулета, каруци и оседлани коне. На пъстри гроздове жените, по-малките деца и старците клечаха покрай продълговатата яма, от която, бавен и гъст, се вдигаше димът на печено месо. Скоро мъжете и големите момчета щяха да бъдат в потока по следите му, грижливо сгънали празничните премени по чаталите на дърветата. Група мъже стояха недалеч от вратата, пред едновременния бюфет на парахода. Наблюдаваше ги и видя как след малко изнасят Мокитуби на носилка, направена от еленова кожа и клони от финикова слива; скрит високо в убежището от шума, негърът, набелязаната жертва, смълчано гледеше неизбежната си съдба с изражение, равно по сериозност на изражението на Мокитуби. „Да — каза си той, — значи, и той ще дойде. Ще дойде и онзи, чието тяло от петнайсет години е мъртво.“

Следобедата се сблъска с един от индианците. Срецнаха се точно по средата на един дънер, който прехвърляше мочура, негърът — изпит, сух, твърд, неуморен и отчаян, индианецът — дебел, размекнат, очебийно възплъщение на крайното и върховно нежелание и неподвижност. Индианецът не помръдна, не издаде звук; застанал на дънера, той видя как негърът скочи в тинята, доплува до брега и се шмугна в гъсталаците.

Малко преди залез слънце той лежеше до едно повалено дърво. В бавна процесия по дървото се движеше редица мравки. Улавяше ги и бавно ги ядеше с някаква разсеяност, като гост за вечеря, който си взима от чинията солени фъстъци. Мравките също имаха солен вкус и пораждаха неизмеримо отделяне на слюнка. Ядеше ги бавно, загледан в непрекъснатия им поток, който се изкачваше по дънера и с ужасяваща праволинейност отиваше към гибел и забвение. Целия ден нищо не бе хапвал; върху спечената маска от кал очите му се въртяха в зачервяващи се кръгове. На заник, когато пълзеше по брега към мястото, дете бе зърнал една жаба, внезапно по ръката го плесна мокасиновата змия — беше муден, но силен удар. Ухапа го непохватно и остави на ръката му две дълги резки, като резки, нанесени с бръснач; полупроснатата от своето засилване и яд, за миг тя изглеждаше напълно

безпомощна и несръчна в холеричния си гняв. „Здрасти!“ — каза негърът. Докосна главата ѝ, а тя отново го ухапа по ръката, после още веднъж, със силни, загребващи и неумели удари. „То е, защото не искам да умра — каза си той и повтори: — То е, защото не искам да умра.“ Каза го тихо, с някакво смирено и закъсняло удивление, сякаш говореше за нещо, което до изричането на тези думи сам не бе съзнавал, или най-малкото не подозираше дълбочината и силата на това желание.

V

Мокитуби взе чехлите със себе си. В движение не можеше да ги носи дълго, па макар и в носилката, на която се облягаше полуотпуснат, затова ги държеше в скута си върху квадратно парче кожа от млад елен — напуканите, разнищени чехли, вече обезформени, с олющени лачени горница и езици без токи, с червените си токове — лежаха върху тази скапана и тлъста маса, която едва даваше признаци на живот, и пътуваха с нея през тресавища и трънаци, носени от сменящи се мъже, които цял ден без прекъсване мъкнеха престъплението и неговата лачена цел, за да извършат онова, което бе нужно на жертвата. Мокитуби може би си въобразяваше, че в своето безсмъртие лети през пъкъла, понесен от осъдени души, които приживе са жаждали неговата гибел, а в смъртта са станали заслепени участници в неговото проклятие.

През кратката почивка, като подпряха носилката в средата на кръга от клекнали мъже, а неподвижният Мокитуби със затворени очи и най-сетне за миг озарено от смирение лице, схвана неизбежността на това, което го чака, той можа да обуе чехлите. Сложи му ги момчето, едва напъхвайки със сила огромните, размекнати и подпухнали ходила, при което на лицето му отново се появи онова трагично, страдалческо и безкрайно напрегнато изражение, което имат хората с лошо храносмилане. След това продължиха. Той не помръдваше, не издаваше звук, застинал в ритмичното поклащане на носилката, сякаш пестейки своята леност, или може би своите кралски добродетели, като например храбростта и силата на духа. След време оставиха носилката и се вгледаха в жълтото му лице на идол, цялото обсипано с капчици пот. Тогава някой — Трите кошници или Тоя с двамата бащи — каза:

— Свалете ги. Нужната почит вече е отдадена.

Свалиха чехлите. Лицето на Мокитуби остана същото, но чак сега дишането му стана видимо, въздухът влизаше и излизаше между бледите му устни с тихо свистене, а те отново клекнаха да дочакат куриерите и вестоносците.

— Още ли не?

— Още не. Сега отива на изток. До залез ще стигне устието на Типа. И тогава ще се върне. Можем утре да го хванем.

— Да се надяваме. Няма да е много скоро.

— Да. Вече три дни го търсим.

— Когато умря Дум, за три дни свършихме.

— Но оня беше стар човек. А този с млад.

— Да. И добре тича. Хванем ли го утре, печеля кон.

— Дано го спечелиш.

— Да. Неприятна работа.

В този ден храната в плантацията свърши. Гостите се разотидоха по домовете и на другия ден се върнаха с нова храна за още една седмица. Исетибиха вече смърдеше; когато по пладне стана горещо и лъхна ветрец, усетиха миризмата по цялата долина. Но негъра не хванаха нито тоя ден, нито на следващия. Беше на смрачаване на шестия ден, когато вестоносците дотичаха до носилката; бяха открили кръв.

— Наранил се е.

— Дано не е зле — каза Трите кошници. — Как ще пратим с Исетибиха човек, който няма да му бъде от полза?

— Или такъв, за когото Исетибиха сам ще трябва да се грижи — добави Шипката.

— Нищо не знаем — каза вестоносецът. — Скрил се е. Пропълзял е обратно в тресавището. Оставихме постове.

И припнаха с носилката. Мястото, където негърът бе пропълзял в блатото, се намираще на един час път. В бързината и вълнението забравиха, че Мокитуби е с чехлите; когато стигнаха, той беше припаднал. Свалиха чехлите и го свестиха.

Със смрачаването заградиха блатото. Клечаха, връхлетявани от облаци мушици и комари; вечерницата светеше ниско на запад, а съзвездията отгоре бавно се завъртяха. „Ще му дадем време — си казаха. — И утре е ден.“

„Ами да. Да му дадем време.“ Млъкнаха и като един се вторачиха в мрака към тресавището. След малко шумовете спряха. Скоро от тъмното изскочи вестоносецът.

— Опитва се да избяга.

— А вие го върнахте?

— Сам се върна. За миг и тримата се уплашихме. Надушвахме го как пълзи в тъмнината, надушвахме и нещо друго, ама не знаехме какво. Затуй се и уплашихме, но той ни каза. Каза ни да го заколим на място, защото сега било тъмно и нямало да види лицето на оня, който ще свърши тая работа. Но нас на друго ни миришеше. И той ни каза какво е. Змия го ухапала. Преди два дни го ухапала. Ръката му се подула и сега мирише лошо. Но нас на друго ни миришеше, защото издутото вече е спаднало и ръката му не е по-голяма от детска ръка. Той сам ни показа. Всички до един я опипахме — не по-голяма от детска. Поиска да му дадем секира, та да я отсече. Но и утре е ден.

— Да. Утре е като днес.

— Малко ни беше страх. Но той се върна в блатото.

— Добре.

— Да. Страх ни беше. Да кажем ли на вожда?

— Ще разбере — каза Трите кошници и се оттегли. Вестоносецът клекна и отново заразказва за негъра. Трите кошници се върна. — Вождът каза, че и така е добре. Върни се на пост.

Вестоносецът се изниза. Клекнали около носилката, отвреме-навреме подремваха. Някъде след полунощ негърът ги събуди. Развика се и почна да си говори сам, а гласът му ехтеше остър и изненадващ в мрака; после млъкна. Зазори се. По светложълтото небе бавно прелетя бял жерав. Трите кошници се сепна:

— Да вървим! Вече е днес.

Двамата индианци навлязоха с шумни движения в тресавището. Преди да стигнат до негъра, спряха, защото той изведнъж запя. Виждаха го — гол и облепен с кал, седи на един дънер и пее. Клекнаха тихо недалеч от него и го оставиха да свърши. Напяваше нещо на своя си език с лице, вдигнато към изгриващото слънце. Гласът му бе ясен, пълен, малко примитивен и тъжен. „Да му дадем още малко време“ — казаха си индианците и търпеливо зачакаха. Той млъкна и те го приближиха. Обърна се и ги изгледа през напуканата маска от кал. Очите му се бяха налели с кръв, а пресъхналите устни едва скриваха квадратните му къси зъби. Маската от кал едва се държеше на лицето му, сякаш току след слагането ѝ плътта се е стопила. Държеше лявата си ръка близо до гърдите. От лакътя надолу беше покрита с безформена и спечена черна кал. Надушваха го, вонеше страшно. Наблюдаваше ги безмълвен, додето единият не го докосна по ръката.

— Ела — каза индианецът. — Тичаш отлично. Няма от какво да се срамуваш.

VI

Когато приближиха плантацията в това опетнено с позор ясно утро, очите на негъра се завъртяха като очи на кон. Димът от ямата, дето се печеше месото, прииждаше ниско над земята, над приклекналите и чакащи гости из двора, над параходната палуба, над жените, децата и старците, всички в своите ярки, груби и неудобни премени. Бяха пратили вестоносци — един надолу, друг нагоре, а трупът на Исетибиха бе вече преместен до чакащия гроб заедно с кучето и коня. Въпреки това около къщата, дето бе живял, все още миришеше. Гостите вече тръгваха към гроба, когато носачите на Мокитуби изкачиха склона.

Негърът стърчеше над всички, неговата висока и тясна, сплескана с кал глава се подаваше над техните. Дишаше тежко, сякаш отчаяното усилие на тези шест напрегнати и отчаяни дни сега изведнъж се е стоварило отгоре му; и макар да вървяха бавно, голата му издрана гръд се надигаше с мъка над прилепената лява ръка. Непрестанно се оглеждаше встрани, като че нищо не вижда, като че виждането все не успяваше да се изравни с гледането. Устата му бе полуотворена над едрите бели зъби; задъхваше се. Гостите, вече тръгнали, спряха, обърнаха глави, някои с късове месо в ръцете, а негърът ги гледаше в лицата с дивите си, но сдържани, немигащи очи.

— Искаш ли най-напред да ядеш? — попита Трите кошници. После повтори въпроса.

— Да — каза негърът. — Точно така. Искам да ям.

Тълпата сега бе почнала да се връща назад и вестта стигна и до най-отдалечените: „Най-напред ще яде.“

Приближиха парахода.

— Седни — каза Трите кошници.

Негърът седна на края на палубата. Още запъхтян, с надигащи се и хлътващи гърди, с непрестанно въртящите се очи, той продължаваше да се обръща наляво и надясно. Сякаш невъзможността да вижда идваше отвътре, от безнадеждността, не толкова от липсата на зрение.

Донесоха храна и мълчаливо се втренчиха да видят как ще яде. Напълни уста и задъвка, но както дъвчеше, полусдъвканата каша почна да излиза от ъглите на устата му, да се стича по брадата и да капе на гърдите му; скоро спря да дъвче и остана тъй — гол, покрит със засъхнала тиня, с паница на колене, устата му пълна с огромно количество сдъвкана храна и отворена, с разширени очи, които безспирно се въртят, задъхан, едвам дишащ. Търпеливи, неумолими, чакащи, индианците го наблюдаваха.

— Хайде — каза най-сетне Трите кошници.

— Вода — каза негърът, — искам вода.

Кладенецът се намираше на склона по посока на негърското село. Склонът се спускаше надолу, изпъстрен от сенките на мирното пладне, часа, когато, задрямал на стола си, Исетибиха очакваше своя обяд и после дългия следобеден сън, когато негърът, неговият телохранител и слуга, ще бъде свободен. Тогава присядаше на кухненската врата и разговаряше с жените. Поляната между кухнята и селото лежеше тиха и мирна, жените си подвикваха през поляната, а димът от огньовете, на които се готвеше обедът, се рееше над дечурлигата, прилични на абаносови играчки в прахоляка.

— Хайде — каза Трите кошници.

Негърът тръгна след тях, най-висок от всички. Гостите отиваха към Исетибиха, коня и кучето, които ги чакаха. Негърът вървеше, изправил високо глава, въртеше я на всички страни, гърдите му се задъхваха.

— Ела — каза Трите кошници, — нали искаш вода.

— Да — каза негърът, — да. — Обърна очи към къщата, после към селището, където днес не горяха огньове, на вратите не се показваха лица, в прахта нямаше деца. — Ето тук ме ухапа, в тая ръка си заби зъбите, веднъж, дважд, че три пъти. А аз й казах „здрости“.

— Ела сега — рече Трите кошници. Негърът тръгна, но сякаш остана на място, коленете му се вдигаха високо, главата му стърчеше, като че искаше да подкара някакъв механизъм, който се задвижва с ходене. Очните му ябълки блестяха диво, но въздържано, като очи на кон. — Нали искаш вода. Ето!

В кладенеца имаше кратуна. Подадоха му я пълна и го зяпнаха да видят как ще пие. Той надигна кратуната и бавно потопи спеченото си лице, а очите му неспирно се въртяха. По гърлото го познаха, че пие,

бистрата вода рукна от двете страни на кратуната по брадата и гърдите му. Водата свърши.

— Хайде — каза Трите кошници.

— Почакай — каза негърът. Потопи кратуната повторно и я надигна към лицето си, а очите му отгоре неспирно се въртяха. Видяха гърлото му как преглъща и как непогълнатата вода се пръска встрани и в порой от капки се стича по брадата му и чертае вадички по калната му гръд. Търпеливи, сериозни и благоприлични, те чакаха — хората от племето, гостите, роднините. Водата свърши, а кратуната се вдигаше по-високо и по-високо, празна, черното гърло продължаваше да подражава безплодното движение, от което не получаваше вече никаква вода. Парче размекната от водата кал се плъзна по гърдите му и се разби в калните му нозе, а в празната кратуна чуха стон: „Ах-ах-ах!“

— Хайде — каза Трите кошници, взе кратуната от негъра и я закачи над кладенеца.

ЗА ЕДНО ЖЕНСКО СЪРЦЕ

Такива неща ставаха едно време, когато все още вожд бе старият Исетибиха, а Икемотуби, неговият племенник, и Дейвид Хоганбек, белият лоцман, задиряха сестрата на Хърман Кошницата.

В ония дни племето вече живееше в плантацията. След срещата си Исетибиха и генерал Джексън бяха закопали бойните секири и подписали една хартия, според която през горите минаваше межда; естествено, никой не можеше да я види. Тя вървеше право като полет на пчела между дърветата и от едната ѝ страна се намираше плантацията с вожд Исетибиха, а от другата — Америка с вожд генерал Джексън. Тъй че станеше ли сега нещо от едната страна на тази черта, то бе винаги за нещастие на едни и за щастие на други, в зависимост от това какво притежава бледоликият, както вечно е било. Случеше ли се от другата страна на тази невидима черта, нещото незабавно се превръщаше в тъй нареченото от белите престъпление и стига да откриеха кой го е извършил, то неизменно се наказваше със смърт. Всичко това ни се струваше глупаво. Веднъж се вдигна врява, която продължи цяла седмица, и то не защото е изчезнал един бял, за когото и белите дори не биха съжалявали, а поради общото заблуждение, че е бил изяден. Като че ли можеше да се намери човек, пък ако ще не знам колко да е гладен, който ще се осмели да яде от месото на един страхливец и крадец, и то в такъв край, където винаги, дори зиме, може да се намери нещо за хапване; тази страна — както обичаше да казва Исетибиха, след като остаря толкоз много, че от него вече не се искаше нищо друго, освен да седи на припек и да одумва развалата на хората, лудостта и алчността на политиците, — за която Великият Дух е сторил много повече, отколкото човекът. Затуй пък беше свободна страна и хрумнеше ли му на бледоликия да си измисля и най-глупавите закони за своята половина, то си беше негова работа и никой не би му обърнал внимание.

Тогава именно Икемотуби и Дейвид Хоганбек срещнаха сестрата на Хърман Кошницата. В същност по-рано или по-късно я срещнаха

всички — и млади, и стари, ергени и вдовци и дори някои, които не бяха овдовели, но по една или друга причина си нямаха друга работа в колибите и затова се заглеждаха навън; впрочем кой би могъл да каже на каква възраст трябва да стане мъжът или най-малкото колко ли клет ще да е бил в младежката си отстъпчивост, че да не се заглежда подир сестрата на Хърман Кошницата и да не хапе горчивите си палци? Защото тя бе олицетворение на хубостта, ходеше в облак от красота. По-скоро седеше в този облак, тъй като не се ли наложеше, никога не излизаше. Един от първите звуци в селото по ранина биваше гласът на Хърмановата леля, която викаше по сестра му, дете още не е станала и не е отишла с другите момичета на извора за вода, което тя никога не вършеше, ако самият Хърман Кошницата не я вдигне и прати насила; следобед лелята отново викаше с пълен глас защо не е отишла да пере на реката с другите момичета и жените, което тя също не вършеше особено често. А и нямаше защо. Ако някой на седемнайсет, осемнайсет или деветнайсетгодишна възраст изглежда като сестрата на Хърман Кошницата, едва ли би имало нужда да пере.

Един ден Икемотуби, който я знаеше от малка, без да се смятат първите й две години, я срещна отново. Той бе сестрин син на Исетибиха. Една нощ се качи на парахода заедно с Дейвид Хоганбек и замина. Залязваха много слънца и месечини, три пъти дохождаха и си отиваха наводнения, и когато изтече година, откак старият Исетибиха бе заровен в земята и синът му Мокитуби бе провъзгласен за вожд, Икемотуби, сега вече нарицаем Дум, се завърна, водейки новия си приятел на име кавалер Съор Блонд дьо Витри и осем души роби, от които нямаше никаква нужда, с шапка от бродирана със злато дантела, наметало и златна кутийка с емфие, както и кошница с капаци, в която се мъдреха четири все още живи кученца. След два дни синчето на Мокитуби умря и след още три Икемотуби, сега нарицаем Дум, стана вожд. Но тогава още никой не му викаше Дум. Все още си беше Икемотуби, един от младите, най-добър от всички, яздеше най-майсторски и най-бързо, танцуваше най-дълго, напиваше се най-много и бе най-обичан от момчета и момичета, пък дори и от по-възрастни жени, които вече би трябвало да мислят за по-други неща. И така един ден той срещна сестрата на Хърман Кошницата, която знаеше от малка, без да се смятат първите и две години.

Когато Икемотуби я погледнал, Нощната Кукумявка, Джон Силвестровия и другите момци отвърнали поглед от нея. Защото беше най-добър от тях, а и докато все още се наричаше Икемотуби, всички го обичаха. Винаги държаха за него готов кон, а той, разголен до кръста, с коса и кожа, наплескани с меча мас (напоследък взе да слага в маста и малко мед), препускаше с новото си пони без седло и само с едно въже вместо юзда край пруста, на който седеше сестрата на Хърман Кошницата и ронеше царевица или чистеше фасул в сребърния кърчаг, който леля ѝ била наследила от втората си братовчедка от реброто на пралея си, жена на стария Дейвид Колбърт, а в това време Плаващия Дънер (един момък, комуто никой не обръщаше внимание, защото не яздеше, не се занимаваше с бой на петли, не играеше на зарове, а успеаха ли да го накарат, танцуваше толкоз мудно, че другите все се препъваха в него, но най-вече излагаше и себе си, и останалите, защото пийнеше ли пет-шест рога уиски, и то чуждо, почваше да повръща), подпрян на един от стълбовете на навеса, свиреше на устна хармоника. Тогава някой от младите хващаше понито и сега, възседнал своята стъпяща в раван кобила, навлякъл изрисуваната на цветя жилетка, фрак и калпака от боброва кожа, в които изглеждаше по-красив и от комарджиите по параходите и по-богат дори от търговеца на уиски, Икемотуби отново преминаваше край пруста, където сестрата на Хърман Кошницата пускаше в кърчага втората шепа очистен фасул, а Плаващия Дънер, вече седнал, подпираше с гръб някой стълб на пруста и свиреше с хармониката. Тогаз младите поемаха кобилата, Икемотуби се приближаваше с разкошните си дрехи и седнаше на пруста, а сестрата на Хърман Кошницата загребваше нова шепа фасул, пък Плаващия Дънер се излягаше на дъските и духаше ли духаше с хармониката. Тогаз ще дойде търговецът на уиски, Икемотуби и момците поканваха Плаващия Дънер в гората и го мъкнеха, додето капнат. Сума течност отиваше на халос и както обикновено Плаващия Дънер повръщаше след седмия или осмия рог и заспиваше, а Икемотуби се връщаше до пруста на Хърман Кошницата, където хармониката поне ден-два нямаше да се чува.

Накрая Нощната Кукумявка измисли нещо — да изпратят на Хърмановата леля подарък. Но едничкото, което Икемотуби имаше в повече от лелята, бе понито. Ето защо след известно време Икемотуби каза:

— Види се, туй момиче много ми е завъртяло главата.

И прати Нощната Кукумявка да завърже понито за кухненската врата на Хърман Кошницата. После се сети как Хърмановата леля едва смогва да вдигне момичето от леглото и да го прати на извора за вода. Освен това, нали по мъж е втора братовчедка на праплеменницата на жената на стария Дейвид Колбърт, главатар на всички индианци чикасо от нашия край, тя гледаше на Исетибиха и цялото му семейство като на дребни нищожества!

— Но нали се говори, че Хърман Кошницата я вдигал и пращал на извора — каза баща ми. — Освен това никога не съм го чувал да твърди, че жената на стария Дейв Колбърт или племенницата на жена му или която и да било друга жена, племенница или леля, се имат за нещо повече от другите. Дай коня на Хърман!

— Друго ще направя — рече Икемотуби. Защото от Начез до Нешвил нито в плантацията, нито в Америка можеше да се намери кон, чиято опашка неговото пони би понесло да гледа пред себе си. — Ще предложи на Хърман надбягване — каза той. — Тичай — заръча на баща ми — и настигни Нощната Кукумявка, преди да се е изтърсил у тях.

Баща ми върна понито навреме. За всеки случай, тъй като не се знаеше дали лелята на Хърман Кошницата не е гледала през прозореца на кухнята или нещо друго, Икемотуби прати Нощната Кукумявка и Силвестровия Джон до вкъщи да му донесат кафеза с бойните петлета, макар че от тази работа почти нищо не очакваше, тъй като лелята на Хърман Кошницата вече притежаваше най-добрите петли в селището и всяка неделя обираше до обяд всички заложи пари. Хърман Кошницата отказа да се обвързва, ето защо конното надбягване щеше да бъде само за удоволствие и за пари. Икемотуби каза, че от парите кой знае каква полза няма да види и че от тия денонощни мисли по това проклето момиче езикът му е забравил вкуса на удоволствието. Но в такива случаи винаги се появяваше търговецът на уиски и поне за ден-два селото нямаше да слуша никакви хармоники.

По същото време на Хърмановата сестра спря око и Дейвид Хоганбек. Откакто параходът за първи път дойде до селото, той също я бил виждал по веднъж всяка година. Наближеше ли края на зимата, почвахме да следим резката, която Дейвид Хоганбек бе издълбал на пристана да показва кога водата е достатъчно дълбока за нагазването

на парахода. Реката достигаше резката и две слънца по-късно в плантацията чуваха сирената. И тогава целият народ — мъже, жени, деца и кучета, и дори сестрата на Хърман Кошницата, понеже Икемотуби ѝ предоставяше кон, с изключение на Плаващия Дънер, който оставаше, но макар и още доста студеничко не вътре в къщата, където лелята на Хърман не го пускаше да влиза, за да не се препъва в него, като шета насам-натам, а въвн на пруста, загърнал под одеялото не само себе си, но и един мангал, — целият народ заставаше на пристана да гледа как горният етаж и коминът се движат сред дърветата, да слуша въздишките на комина, а умълчи ли се той — витлата, които бързо-бързо бият водата. Тогава чуваме и цигулката на Дейвид Хоганбек и параходът изминаваше останалото разстояние като ездитен кон, пушекът се въргаляше назад, корпусът разплискваше водата встрани като кон, който хвърля кал, и на единия прозорец зървахме собственика на кораба, капитан Стюдънмеър, задъвквал вечния си тютюн, на другия — Дейвид Хоганбек с цигулката, а между тях главата на момчето-роб, което въртеше колелото и едва стигаше до половината на капитан Стюдънмеър и до третината на Дейвид Хоганбек. Търговията продължаваше цял ден, но Дейвид Хоганбек не взимаше в нея никакво участие. Танците пък траеха цяла нощ и в тях най-голямо участие се падаше на Дейвид Хоганбек. Беше по-едър и от двама момци, качени един върху друг, и макар на пръв поглед да нямаше вид на човек, комуто е дадено да танцува или да тича, двойните му размери побираха сякаш два пъти повече уиски от всеки друг и можеше да танцува два пъти повече от останалите, докато нашите момци един по един капваха и останеше само той. Ставаха конни надбягвания и угощения, но Дейвид Хоганбек нямаше коне и не яздеше, тъй като никой кон не би го удържал при тая бързина, затова пък всяка година сядаше и срещу пари надяждаше кои да са двама души, избрани от племето. После водата отново се издигаше до резката, нанесена от него на пристана, и настъпваше часът, в който параходът си тръгваше, докато в реката все още има достатъчно вода.

Но корабът не тръгна. Реката непрекъснато спадаше, а Дейвид Хоганбек засвири на цигулка до пруста на Хърман Кошницата, където сестра му готвеше нещо в сребърния кърчаг; Икемотуби подпираше един от стълбовете с разкошните си дрехи и бобровия калпак, а Плаващия Дънер лежеше по гръб на пруста, стиснал в шепи устната

хармоника, само че никой не можеше да го разбере дали свири. Резката на пристана се показа, Дейвид Хоганбек продължаваше да свири на цигулка до пруста на Хърман Кошницата, а Икемотуби си донесе от къщи люлеещия се стол, да изчака заминаването на Дейвид Хоганбек, който трябваше да показва на парахода обратния път до Начез. Цял следобед народът стоя на пристана да гледа как робите хвърлят в търбуха му дърва, че да се вдигне парата; цяла нощ Дейвид Хоганбек пи и танцува двойно повече и от самия себе си, следователно четворно повече от Икемотуби, дори от Икемотуби! По-старите хора стояха на пристана и гледаха как робите хвърлят дърва в търбуха на парахода не толкова, за да има сили да тръгне, колкото да засилят гласа на сирената му. Капитан Стюдънмеър бе вързал края на въжето, което отпушва сирената, за дръжката на вратата. На другия ден сам капитан Стюдънмеър дойде на пруста и сграбчи единия край на цигулката.

— Уволнен си — каза той.

— Добре — каза Дейвид Хоганбек. Капитан Стюдънмеър отново сграбчи края на цигулката.

— Трябва да се върнем в Начез да се разплатим, тук пари нямам.

— Остави парите в кръчмата — рече Дейвид Хоганбек, — пък аз ще докарам кораба другата пролет.

Настъпи нощ. Показа се лелята на Хърман Кошницата да им каже, че ако имат намерение да стоят цяла нощ, поне Дейвид Хоганбек да престане с цигулката, та все някой да може да дремне. После повика племенницата си да спи. След това се показа и самият Хърман Кошницата.

— Хайде, приятели — каза той, — бъдете разумни!

След него отново се показа лелята и ги заплаши, че следващия път ще излезе с пушката на покойния Хърманов чичо. Тогаз Икемотуби и Дейвид Хоганбек оставиха Плаващият Дънер да лежи на дъските и се смъкнаха от пруста.

— Лека нощ — рече Дейвид Хоганбек.

— Ще дойда да те изпратя — каза Икемотуби. Така и двамата прекосиха цялото село до парахода. Той бе потънал в мрак, в търбуха му вече нямаше огън, тъй като капитан Стюдънмеър все още спеше върху задната веранда на Исетибиха. Сега Икемотуби каза:

— Лека нощ.

— Ще дойда да те изпратя — рече Дейвид Хоганбек. Двамата отново прекосиха селото до къщата на Икемотуби. Този път на Дейвид Хоганбек не му остана време да пожелае лека нощ, защото доближавайки къщата, Икемотуби тутакси се извърна и пое назад към парахода. След малко припна — за него Дейвид Хоганбек все още нямаше вид на човек, който може да тича бързо. Но той не бе изглеждал и като човек, който може без прекъсване да танцува, тъй че стигайки до парахода, той се обърна и хукна обратно. Дейвид Хоганбек обаче го следваше по петите. Когато стигнаха къщата на Икемотуби, Икемотуби бе само едно рамо пред Дейвид Хоганбек и като дишаше тежко, съвсем очевидно тежко, отвори на Дейвид Хоганбек:

— Къщата ми не е кой знае каква къща, но е и твоя.

Тази нощ двамата спаха в леглото на Икемотуби. На следващия следобед, макар че Хърман Кошницата и пръста си не мръдна, а само му пожела успех, Икемотуби изпрати оседланата си кобила с баща ми и Силвестровия Джон да вземат лелята на Хърман Кошницата, а сам той и Хърман Кошницата организираха надбягване. Този път той яздеше далеч по-бързо, отколкото някога се е язило в плантацията и спечели надбягването с много, много дължини; лелята на Хърман Кошницата ги гледаше, а Икемотуби принуди Хърман да вземе всичките пари, като че той е спечелил надбягването. Тази нощ той прати Нощната Кукумявка да отведе понито за въжето и да го завърже пред кухненската врата на Хърман Кошницата. Но тази нощ лелята на Хърман изобщо не си направи труд да ги предупреждава. Още първия път се показва е пушката на покойния Хърманов чичо и само миг по-късно Икемотуби разбра, че тя и с него не би се пошегувала. Ето защо оставиха с Дейвид Хоганбек Плаващия Дънер да лежи на пруста и по време на първия им пробег от къщата на Икемотуби до парахода се отбиха до нас, макар че когато най-сетне баща ми и Нощната Кукумявка намериха Икемотуби да му кажат, че лелята на Хърман Кошницата е откарала понито далеч навътре в гората и го е скрила, поради което още не са го открили, Икемотуби и Дейвид Хоганбек дълбоко спяха в леглото на Дейвид Хоганбек на парахода.

На другата сутрин пристигна търговецът на уиски и същия следобед Икемотуби и момчетата замъкнаха Плаващия Дънер в гората, а баща ми и Силвестровия Джон се върнаха да вземат талижката на търговеца. След това баща ми и Джон, възправени на капрата,

Плаващия Дънер, проснат по очи върху покрива на талигата, под който обикновено пътуваха буретата с уиски, а Икемотуби, застанал изправен до него и навлякъл протритата генералска куртка, която генерал Джексън бе подарил на Исетибиха, със скръстени ръце и стъпил с крак върху гърба на Плаващия Дънер, преминаха в бавна процесия пред пруста, където Дейвид Хоганбек свиреше на цигулка, а сестрата на Хърман Кошницата бъркаше някакво ястие в сребърния кърчаг. И когато тази вечер баща ми и Нощната Кукумявка откриха Икемотуби, за да му съобщят, че все още не са установили мястото, където лелята на Хърман Кошницата е скрила понито, Икемотуби и Дейвид Хоганбек се намираха в дома на Икемотуби. На другия ден Икемотуби и момчетата поканиха Дейвид Хоганбек в гората. Този път мина доста време и когато най-после се показаха, Дейвид Хоганбек караше талигата, а краката на Икемотуби и останалите се клатушкаха през задната вратичка на тази подвижна къща на уискито като сноп изсъхнали лозови пръчки; генералската куртка на Исетибиха бе привързана с ръкавите си около врата на едното муле. Тази нощ никой не отиде да дири понито, а когато Икемотуби се пробуди, в първия миг не разбра къде се намира. Затова пък още преди да се размърда в купчината момци, за да се измъкне от къщичката на уискито, той дочу цигулката на Дейвид Хоганбек — защото през нощта нито лелята на Хърман Кошницата, нито Хърман Кошницата, нито в крайна сметка пушката на покойния чичо на Хърман Кошницата не успяха да придумат Дейвид Хоганбек да напусне пруста и да си иде, или поне да не свири на цигулка.

И така на другата сутрин Икемотуби и Дейвид Хоганбек клечаха на едно тихо място в гората, а останалите момчета, с изключение на Силвестровия Джон и Нощната Кукумявка, които все още тършуваха за понито, стояха наоколо и пазеха.

— Тогаз да се бием за нея — предложи Дейвид Хоганбек.

— Да се бием — съгласи се Икемотуби. — Но вие белите и ние се бием различно. Ние се бием с ножове, ръгаме здравата и бързо. Ако да речем аз загубя, нищо. Защото съм съгласен да ме наръчкаш. Но ако аз спечеля? Не ми се ще да те намушкам така, че да свършиш. Защото, ако наистина спечеля, ти трябва да си жив, та да видиш. На сватбата искам да присъстваш, а не да се въргаляш в някое одеяло или на дървен чардак да чакаш кога ще се отвори земята.

Баща ми разправяше как Икемотуби сложил ръка на рамото на Дейвид Хоганбек и се усмихнал.

— Щом това ме задоволява, да не клечим повече. Какво има да му разискваме. Мисля, че разбираш.

— Мисля, че разбирам — казал Дейвид Хоганбек.

Баща ми разправяше как след това Икемотуби свалил ръка от рамото на Дейвид Хоганбек.

— Опитахме с уиски — казал той.

— Опитахме — рекъл Дейвид Хоганбек.

— Не успях нито с понито, нито с генералската куртка — казал Икемотуби. — Уж ги пазех като последни козове.

— Не бих казал, че не си успял с куртката — отвърнал Дейвид Хоганбек. — Много ти отиваше.

— Тц! — казал Икемотуби. — И на мулето му отиваше. — Баща ми разправяше как сега вече не се усмихвал и приклепнал до Дейвид Хоганбек, взел да чертае нещо по земята с клонче. — Тъй че остава ми едно — рекъл. — И там ще ме биеш, отсега си знам.

И тъй цял ден нищо не хапнаха. Тази нощ, когато оставиха Плаващия Дънер да лежи под навеса на Хърман Кошницата, вместо да се разхождат и след това да се гонят напред-назад между къщата на Икемотуби и парахода, втурнаха се и двамата да тичат. И като легнаха в гората да поспят, се отърваха не само от изкушението да ядат, но и от всякакви подобни съблазни. Оттук до плантацията ги чакаше още едно здраво тичане за апетит преди състезанието. Утрото се пукна и те хукнаха към мястото, където на коне ги очакваха баща ми и момчетата, за да обадят на Икемотуби, че още не са открили къде под слънцето е могла да скрие понито лелята на Хърман Кошницата, и да ги придружат до поляната, гдето ставаха конните надбягвания. Струпан около масата, народът вече ги чакаше, люлеещият се стол на Икемотуби бе донесен от пруста на Хърман Кошницата за стария Исетибиха, а зад него бяха нагласили скамейката за съдиите. В началото, за да им позволят да си отдъхнат, дадоха почивка, по време на която едно десетгодишно момче обиколи хиподрума. След това Икемотуби и Дейвид Хоганбек заеха местата си от двете страни на масата, а Нощната Кукумявка даде сигнал за почване.

Най-напред всеки получи по толкова супа от пилешки дреболии, колкото противникът му можеше да загребе с две шепи от казана. След

това всеки трябваше да изяде такъв брой яйца от дива пуйка, който да отговаря на годините му — Икемотуби двайсет и две, Дейвид Хоганбек — двайсет и три. Икемотуби се отказа от това си предимство и заяви, че и той ще изяде двайсет и три яйца. Но Дейвид Хоганбек запротестира, че тъй като бил по-голям, полагало му се повече от Икемотуби и затова каза, че иска двайсет и четири. Накрая Исетибиха ги сгълча да не се разправят повече, ами да лапат, а Нощната Кукумявка се зае да брой черупките. После поднесоха мечешко — език, лапи и топена лой; Икемотуби застина и прикова очи в своя дял, докато Дейвид Хоганбек вече нагъваше. Като презполови мечешкото, Икемотуби пак поспря, а Дейвид Хоганбек вече свършваше. Но след малко всичко бе в ред — на лицето му се появи онази едва доловима усмивка, която момчетата бяха забелязвали към края на някое дълго бягане, когато вече го крепеше не мисълта, че е още жив, а че се нарича Икемотуби. И той продължи да яде, а Нощната Кукумявка броеше костите. Тогава жените поставиха на масата едно печено шопарче, Дейвид Хоганбек заобиколи и застана откъм опашката, но още недал знак за почване, Нощната Кукумявка трябваше да подаде знак за спиране.

— Дайте ми малко вода — примоли се Икемотуби. Баща ми протегна кратуната и той отпи една глътка. Но сякаш ударила се в дъното на гърлото му, водата отскочи и се върна обратно. Икемотуби остави кратуната, вдигна края на ризата си, захлупи в нея лице, обърна се и побягна, а народът му стори път.

Следобед те дори не потърсиха спокойствието на горската поляна. Всички се събраха в дома на Икемотуби, баща ми и другите момчета застанаха кротко до стената. Сега Икемотуби вече не се усмихваше.

— Прав бях вчера — каза той, — знаех си, че ще изгубя, ама на! Трябваше да свършим с ножовете. Нали виждаш... — и отново намери сили да се усмихне като в края на някое дълго бягане, когато момчетата разбираха, че няма да се предаде, и то не от мисълта, че още е жив, а че се нарича Икемотуби. — Нали виждаш, загубих, а не мога да се примиря.

— Аз си знаех, че ще те бия, още преди да почнем — рече Дейвид Хоганбек. — И ти знаеше.

— Да — съгласи се Икемотуби, — но въпреки това аз предложих надяждането.

— Сега какво предлагаш? — попита Дейвид Хоганбек. По-късно баща ми разправяше, че в този миг обикнали Дейвид Хоганбек със същата преданост, с която обичаха Икемотуби; в този момент се възхищавали и от двамата — Икемотуби, застанал пред Дейвид Хоганбек с онази усмивка и с длан върху гърдите му... с една дума в онези дни имало истински мъже.

— Още едно нещо и край — каза Икемотуби. — Пещерата. — Съблякоха се и двамата, а баща ми и момчетата ги намазаха по телата и косите с мечешка мас, в която имаше стрит джоджен — този път не само за бързина, но и за подкрепа, тъй като пещерата се намираше на двеста и трийсет мили, в земите на стария Дейвид Колбърт. Представляваше черна дупка в хълма, до която пътеката на дивите зверове само приближаваше и след това рязко се дръпваше встрани и в която и да го пребиеш от бой, не би влязло дори куче; тук идваха момчетата от племето в своята първа нощ далеч от племенния огън и лягаха да докажат, че са достатъчно сърцати да станат мъже; защото открай време сред народа се говореше, че тук шепотът или дори раздвиженият от внезапно движение въздух би причинил срутване на тавана — ето защо всички вярваха, че съвсем не е нужно кой знае какво, за да събориш целия хълм в пещерата. Икемотуби измъкна от стария куфар два пистолета, извади патроните и наново ги зареди. — Който стигне пръв пещерата, влиза и стреля — каза той. — Излезе ли жив, печели.

— Ами ако не излезе? — попита Дейвид Хоганбек.

— Значи, ти печелиш — каза Икемотуби.

— Или ти — рече Дейвид Хоганбек.

Икемотуби отново му се усмихна.

— Или аз. Макар вчера да ти казах, че за мен такова нещо няма да означава победа. — Икемотуби натъпка в две кожени муски още барут, памук и куршуми — една за себе си и една за Дейвид Хоганбек, — тъй щото оня, който пръв влезе в пещерата, да не изгуби облога толкова бързо. Само по едни ризи и обуца, с муските на врата и пистолетите в ръка, те излязоха от дома на Икемотуби и хукнаха.

Това стана вечерта. Паднала нощ — разправяше Икемотуби — и тъй като Дейвид Хоганбек не знаел пътя, той продължавал да води. Но

когато съмнало, Дейвид Хоганбек почнал да се ориентира по слънцето и разните околни белези, които Икемотуби му описал, додето почивали до един поток, и взел преднина. Така известно време напред излизал ту Дейвид Хоганбек, ту Икемотуби, Дейвид Хоганбек задминал Икемотуби щом оня седнел до някоя вада да си натопи краката, а Икемотуби само се усмихвал и му махвал с ръка. След това го настигал и тъй като вече се намирали на открито, тичали из прерията един до друг; Икемотуби поставял леко ръка върху рамото на Дейвид Хоганбек, не отгоре, а изотзад, по-скоро към гърба; след миг му се усмихвал и се откъсвал напред. Слънцето залязло, стъмнило се, Икемотуби почнал да задържа, додето чуе стъпките на Дейвид Хоганбек и след това отново хуквал и сега вече Дейвид Хоганбек трябвало да налучка пътя по шума от неговите стъпки. Ето как Икемотуби дочул падането на Дейвид Хоганбек, върнал се назад, намерил го в тъмното и го обърнал по гръб, открил някъде в мрака вода, натопил си ризата и след това изстискал водата в устата на Дейвид Хоганбек. После се развиделило. Икемотуби се събудил, забелязал едно гнездо с пет безкрили птиченца, изял двете и донесъл останалите три на Дейвид Хоганбек; след това продължил, прехвърлил някакъв валог, зад който Дейвид Хоганбек не можел да го види, и седнал да го чака.

Както тичал Икемотуби отново описал през рамо някои от отличителните белези на пътя, който трябвало да следва, макар че те вече не били необходими на Дейвид Хоганбек — сега той изобщо не могъл да настигне Икемотуби, а го следвал, макар че по едно време го наближил на петнайсет-двайсет крачки. Този път паднал Икемотуби. Били отново на открито и проснал се на земята, Икемотуби дълго наблюдавал приближаващия се Дейвид Хоганбек. Слънцето залязло още веднъж, още веднъж се смрачило, а той лежал и се вслушвал в стъпките на приближаващия Дейвид Хоганбек. После се изправил и тръгнал бавно в мрака, а Дейвид Хоганбек го следвал на стотина крачки. Като чул падането на Дейвид Хоганбек, той отново легнал. На утрото Икемотуби видял, че Дейвид Хоганбек се изправя на крака и бавно тръгва към него, помъчил се да стане и той, ала не можал и му се сторило, че Дейвид Хоганбек ще го настигне. Все пак се надигнал — Дейвид Хоганбек бил само на пет-шест разкрача. Продължили така, докато Дейвид Хоганбек паднал. Икемотуби си помислил, че само е

видял падането му, но в следващия миг разбрал, че и той се намира на земята; вдигнал се тогава на ръце и изпъзлял на четири крака още петнайсетина крачки, след което също се отпуснал. А пред него, точно при залязващото слънце, се издигал хълмът с пещерата. Хълмът останал там и през нощта, там го видял и на сутринта.

И така пръв в пещерата влязъл Икемотуби и приготвил заредения пистолет. После разправяше как поспрял за миг на входа, може би още веднъж да погледне слънцето или просто да види къде е паднал Дейвид Хоганбек. Но Дейвид Хоганбек продължавал да тича, оставали му още петнайсет-двайсет крачки. На всичко отгоре, заради тая пуста сестра на Хърман Кошницата, слънцето вече месеци нито му светило, нито го греело. Икемотуби навлязъл в пещерата и като се обърнал, видял, че Дейвид Хоганбек също влиза и се развикал:

— Назад, глупако!

Но Дейвид Хоганбек не спрял и дори когато Икемотуби насочил пистолета към тавана и дръпнал спусъка. Разнесъл се гръм, трясък, някаква чернота и прахоляк; Икемотуби разправяше как си помислил „Аха, почва.“ Само че нищо не станало, защото в мига преди да падне чернилката Икемотуби забелязал как Дейвид Хоганбек се хвърля напред по ръце; мракът също бил измамен, защото малко след това видял слънцето и деня, видял ги през тунела, образуван от ръцете и коленете на Дейвид Хоганбек, който, все още на четири крака, продължавал да крепи с гръб пропадналия таван на пещерата.

— Бързо — казал Дейвид Хоганбек, — между краката ми! Не мога...

— Глупости, братко — рекъл Икемотуби, — побързай ти, ще те смачка. Почвай да пълзиш назад!

— Бързо, бързо! — извикал Дейвид Хоганбек през зъби. — Бързай, да те вземат дяволите!

Икемотуби го послушал; после си спомняше порозовелите от слънцето бедра и пищялки на Дейвид Хоганбек, розовото парче камък, крепящо целия таван на пещерата върху гърба на Дейвид Хоганбек. Не си спомняше само как е намерил дебелия дънер, нито как е могъл да го отнесе до пещерата и да го пъкне в дупката до Дейвид Хоганбек и как сам е превил гръб под него да го повдигне, усещайки, че е поел поне малка част от тежестта на тавана.

— Хайде — рекъл той, — бързо!

— Не — обадил се Дейвид Хоганбек.

— Побързай, братко — казал Икемотуби, — аз държа.

— Не мога да мръдна — рекъл Дейвид Хоганбек. Икемотуби също не можел да помръдне, защото сега трябвало да държи тавана с гръб и с крака. Протегнал тогаз ръка, хванал Дейвид Хоганбек за задника и го дръпнал назад, оня паднал по очи на земята, а тежестта на тавана, която сигурно е била малко поубита от дървото, сега легнала изцяло отгоре му и Икемотуби си помислил: „Аха, тоя път сигурно.“ Но се пречупило дървото, а не гърбът му, той се преметнал и се озовал по корем напреко върху Дейвид Хоганбек. Приличали на две захвърлени пръчки, а от устата на Дейвид Хоганбек бликнал фонтан ясна кръв.

На втория ден Дейвид Хоганбек престанал да повръща кръв, макар че Икемотуби бе пробягал около четирийсет мили, когато баща ми го пресрещнал на пътя с кон за Дейвид Хоганбек.

— Имам вести за тебе — казал му баща ми.

— Значи сте намерили понито — казал Икемотуби. — Добре, сега давай да вървим, че тоя проклет бял глупак...

— Почакай, брате — спрял го баща ми. — Имам вести за тебе.

След малко Икемотуби отвърнал:

— Добре де.

Само че когато капитан Стюдънмеър нае фургона на Исетибиха да се върне в Начез, той взе със себе си и робите от парахода. Ето защо, наложи се не друг, а баща ми и момчетата да запалят пещта и да вдигнат пара. Дейвид Хоганбек стоеше на горната палуба и от време на време дърпаше въжето на сирената да проверява налягането; при всеки неин рев на пристана се трупаха все нови и нови хора, додето накрая, може би единствено с изключение на стария Исетибиха, тук се събра цялото село — застанаха на брега и зяпнаха момчетата, които хвърляха дърва в търбуха на парахода — гледка, каквато в нашия край никога не е била виждана. Най-сетне парата се засили достатъчно, параходът потегли, край него на брега потеглиха и хората — още малко да погледат своите момчета, Икемотуби и Дейвид Хоганбек. Корабът се отдалечи и напусна мястото, където седем дни и нощи Икемотуби и Дейвид Хоганбек седяха до пруста на Хърман Кошницата, заплашвани от лелята на Хърман Кошницата с пушката на покойния Хърманов чичо — онзи същия пруст, на който сега с хармоника в шепите лежеше

Плаващия Дънер, а неговата невяста ронеше царица или може би фасул в сребърния кърчаг, завещан от втората братовчедка на праплеменницата на жената на стария Дейв Колбърт.

Икемотуби отсъства дълго време и когато се върна, вече се наричаше Дум, водеше новия си бял приятел, когото никой не рачи да обикне, и осемте роби, от които нямаше да има никаква нужда, защото мине се не мине, някой от нас трябваше да става, да ходи тук-там и да им намира работа; върна се с разкошните позлатени дрехи и златната кутийка с емфие, от което умряха четирите кученца, с една дума, върна се с всички ония неща, които застанаха между него и нас. Но преди тръгването на парахода той все още бе Икемотуби, просто едно от момчетата, едно момче, което обичаше, а не бе обичано, което чуваше какво му говорят и гледаше нещата право в очите, ала като всички момчета, които са били, и всички момчета, които ще бъдат, не искаше да разбере.

— За нея ли? — казваше Икемотуби. — Не, аз за нея не плача. Нито затуй, че е Плаващия Дънер. Тия сълзи са за мене, за това, че такива синковци като Плаващия Дънер могат да ме разплачат!

— Не мисли за нея — съветваше го Дейвид Хоганбек.

— Не мисля. Няма вече. Не виждаш ли? — каза Икемотуби, а лъчите на залязващото слънце се промъкнаха през прозореца и обляха лицето му, сякаш са вода, а не лъчи. — Имаше един умен човек от нашите, дето разправяше, че жените са като пеперудите, летят от цвят на цвят, а накрая ще кацнат на конската фъшкия.

— Нещо подобно е казал и един от нашите мъдреци, Соломон му е името — рече Дейвид Хоганбек. — Изглежда, за всички мъже истината е една, който и да я казва.

— Аха — съгласи се Икемотуби. — Най-малкото сърцата им тупат еднакво. — И дръпна въжето на сирената, тъй като в този миг параходът отминаваше къщата, в която живееха Плаващия Дънер и жена му. Сирената прозвуча както първата нощ, когато капитан Стюдънмеър все още си въобразяваше, че Дейвид Хоганбек ще се върне да ги изведе обратно до Начез. Дейвид Хоганбек издърпа въжето от ръката на Икемотуби. Не биваше да изразходват много пара, тъй като параходите не винаги плават. Понякога пълзят, а друг път и това не щат, само че тогава Дейвид Хоганбек ще дръпне сирената като ездач, който иска да напомни на упорития кон кой е господарят. И така

параходът плаваше и пълзеше, плаваше и пълзеше, додето най-сетне хората по брега взеха да изостават, свирна още веднъж преди последния завой и черните фигури на момчетата, подскачащи да тъпчат търбуха му с дърва изчезнаха и селото и нощта повече не чува гласа им. Такива неща ставаха едно време.

KOCA

I

Това момиче, Сюзан Рийд, беше сираче. Живееше у едно семейство на име Бърчет, което имаше и други деца, още две-три. Някои казваха, че Сюзан им била племенница ли, братовчедка ли, нещо такова. Други, както е обичайно, се стремяха да очернят Бърчет, та дори и мисиз Бърчет: знаете как. И това бяха повечето жени.

Когато Хокшоу дойде в града, тя беше на около пет. Беше му първо лято зад стола в бръснарницата на Макси и мисиз Бърчет за пръв път доведла Сюзан. Макси ми е разправял как той и останалите бръснари три дни гледали, че мисиз Бърчет се мъчи да вкара Сюзан в бръснарницата. По това време беше тъничко момиченце с големи уплашени очи и права мека коса, нито руса, нито тъмна. Макси казваше как накрая Хокшоу излязъл на улицата, правил каквото правил петнайсет минути, довел я в дюкяна и я настанил на своя стол — той, дето нито един път не беше казал нещо повече от „да“ и „не“ на който и да било мъж или жена в градчето. „Да пукна — разправяше Макси, — ако Хокшоу не е чакал точно нея.“

Било й първото подстригване. Подстригал я Хокшоу, а тя седяла под кърпата като подплашено зайче. Шест месеца по-късно вече идвала сама и оставяла Хокшоу да подрязва косата й, — разбира се, още приличала на зайче с това уплашено лице и тия големи очи и щръкналата над кърпата коса, за чийто цвят няма дума. Ако Хокшоу бивал зает, казваше Макси, влизала и сядала на пейката за чакащи близо до неговия стол с протегнати право напред крачета и го чакала, додето се освободи. Макси разправяше, че почнали да я смятат за редовен клиент на Хокшоу, все едно че е от ония, дето идват за бръснене в събота вечер. Веднъж, както казваше Макси, другият бръснар, Мат Фокс, й предложил той да я подстриже, тъй като Хокшоу бил зает, но Хокшоу се обърнал като светкавица: „Още миг и свършвам — рекъл. — Аз ще я взема.“ Макси казваше, че откакто работел при него вече цяла година по това време, за първи път го чул да казва нещо повече от обикновеното си отрицание.

Есента момичето тръгнало на училище. Всяка сутрин и следобед минавало покрай бръснарницата. Още се срамувало, бързало като всички момиченца, а жълто-кафявата му главица префучавала на височината на витрината, сякаш е на кънки. В началото се движела сама, но много скоро главата ѝ почнала да се появява сред облаче от други глави, разговарящи и изобщо не поглеждащи към витрината, а Хокшоу стоял до стъклото и ги изпращал с поглед. Макси разправяше, че той и Мат нямало защо да гледат часовника, за да познаят кога е осем без пет или три без пет, защото разбирали по Хокшоу. Той някак се понасял към витрината, без сам да съзнава какво прави, и почвал да се оглежда кога ще минат учениците. Когато отивала в бръснарницата да се подстриже, Хокшоу ѝ давал две или три ментови бонбончета, докато на другите деца давал по едно. Макси ми каза.

Не, каза ми го Мат Фокс, другият бръснар. Пак той ми каза и за куклата, която Хокшоу ѝ подарил на Коледа. Не знам откъде е разбрал. Защото Хокшоу не му е казал. Беше узнал някак, той знаеше за Хокшоу повече неща от Макси. Този същият Мат бе женен. Малко пълничък, отпуснат човечец, с пепеляво лице и очи, които гледаха уморено и тъжно, нещо такава. Смешен човек и също такъв добър бръснар като Хокшоу. И той много-много не приказваше, та просто недоумявам как е могъл да научи толкова неща за Хокшоу, когато от него и разговорлив човек нищо не би измъкнал. Според мен, тия, дето много говорят, нямат време да научат нещо друго, освен повече думи.

Както и да е, Мат ми каза, че Хокшоу ѝ давал подаръци за всяка Коледа, дори и когато пораснала. Тя все тъй идвала при него, сядала на неговия стол и той все тъй я наблюдавал всяка сутрин и следобед, като отива и се връща от училище: вече голямо момиче и не се срамувала.

И да не си помислите, че беше същото момиче! Порасна, и то страшно бързо. Там беше цялата работа я! Казваха, че тъй ставало със сираците и не знам още какво си. Но не е това. Момичетата не са като момчетата. Момичетата се раждат направо отбити от кърменето, а момчетата никога не се отбиват истински. Ще срещнеш мъж на шейсет години, но да пукна, ако не му се иска за миг да се върне в детската си количка.

Не че тя беше лоша. Няма такъв случай жена да се роди лоша, защото те всички се раждат лоши, раждат се с лошотията си. Работата е да ги омъжиш още преди лошотията им да се е проявила естествено.

Но нали все се мъчим да се придържаме към някакви правила, според които жената не можела да се омъжва, ако не е навършила определена възраст! А природата не обръща внимание на никакви правила, още по-малко пък жените, те на нищо не обръщат внимание. Сюзан просто израсна много бързо. И стигна дотам, дето лошотията се проявява, преди правилата да са казали, че ѝ е време. Не помагат. Казвам го, защото и аз имам дъщеря.

Та и тя така. Мат казваше, че според тяхната сметка нямала повече от тринайсет години, когато мисиз Бърчет един ден я напердашила, дето си слага червило и пудра. Същата година я виждали заедно с две-три други момичета да се кикотят и заливат от смях по улицата точно в ония часове, когато трябвало да са на училище; все тъй тънка и с тая коса, ни руса, ни тъмна, а лицето ѝ наплескано с един пръст мазила, та като се засмее, чак ти се струва, че ей-сега ще се напука като засъхнала кал, и все с вечната си проста басмена рокличка, ама тъй дръпната тук-там, че се виждат работи, каквито тринайсетгодишни деца нямат за показване; не е да речеш като големите момичета с техните коприни, крепове и прочие.

Мат разправяше как я видял един ден — минавала и той изведнъж се сетил, че нито един път не я бил виждал с чорапи. Помислил си и не можал да си спомни някога да е носела чорапи през лятото, докато накрая разбрал, че това, дето го забелязал, не било липсата на чорапи, а че краката ѝ били като на жена. И само на тринайсет години!

Мен ако питате, това не е зависело от нея. Тя не е виновна. И Бърчетови не са ѝ виновни. Защото никой, никой друг не може като мъжете да бъде тъй добър с тях, с лошите искам да кажа, тия, дето нямат късмет и рано си показват лошотията. Да вземем само начина, по който всички мъже в града се отнасяха към Хокшоу. Дори след като всички хора разбраха и приказките почнаха, дори тогава не се намери ни един да се изпусне пред Хокшоу. Мислеха си може би, че и той знае, че не може да не е чул какво се говори, но в дюкяна приказваха за нея само когато го нямаше. С всички мъже беше същото, защото нямаше нито един да не е виждал Хокшоу на витрината — стои там и я наблюдава, или на улицата — когато се случи да мине покрай нея. Все ставаше тъй, че той ще е някъде около киното, когато пуска, а тя ще излезе с някое момче; тръгна с момчета, още нямаше четиринайсет.

Хората разправяха как се измъквала скришом от къщи да се среща с тях и после се промъквала обратно, а мисиз Бърчет си въобразявала, че е с някоя приятелка.

Пред Хокшоу никога не говореха за нея. Чакаха го да си отиде, било за вечеря, било в тия необикновени двуседмични отпуски, които взимаше през април и за които никой нищо не успя да разбере — къде отива, какво прави, нищо. Махнеше ли се той, почваха открито да я наблюдават — как се разнася насам-натам и си търси белята; бе сигурно, че рано или късно ще си я намери, дори ако Бърчетови можеха да подочуят нещо предварително. Беше напуснала училище още преди една година. Цяла година Бърчет и мисиз Бърчет смятаха, че ходи на училище всеки ден, а тя изобщо не се вестяваше там. Ще се намери някой — най-често ученик, макар че тя не правеше разлика: ученици, женени мъже, всякакви, — който всеки месец ще ѝ задигне отнякъде ученическа книжка, а тя сама ще си я попълни и ще я отнесе на мисиз Бърчет за подпис. И дяволът не знае как става тъй, че като обичат една жена, хората сами ѝ се оставят да ги лъже.

Напуснала, значи, училище и се хванала на работа в магазина „Всичко за десет цента“. Ходела в бръснарницата за подстригване цялата нарисувана, с едни безцветни дрехи, които едва се крепяха, все едно че ги няма, а лицето ѝ — едновременно нащрек, нагло и сдържано, косата ѝ сплъстена и усукана около него. Но дори и боклуците, с които я мажеше, не можаха да изменят нейния кафяво-жълтеникав оттенък. Косата изобщо не ѝ се променяше. Сега вече не сядала само при Хокшоу. Дори столът му да е празен, сядала при някой от другите, разговаряла с бръснарите, изпълвала целия дюкян с шум, с парфюми и с нозете си, които се протягали изпод бялата кърпа. В такива случаи Хокшоу не я поглеждал. И да не бил зает, правел се на такъв: напрегнат и с наведен поглед, сякаш има много работа, скрит зад собствените си заключения.

Такова било положението, когато преди две седмици той заминал в своята априлска отпускат — тайното пътешествие, което хората се бяха отказали да разгадават още преди десет години. Пристигнах в Джеферсън няколко дни след заминаването му и се отбих в бръснарницата. Говореха за него и за нея.

— Още ли ѝ прави подаръци за Коледа? — попитах аз.

— Преди две години ѝ купи ръчен часовник — каза Мат Фокс — Шейсет долара даде.

Макси бръснеше един клиент. Спря с бръснача в ръка, острието цялото в пяна.

— Абе, да пукна аз, ама той сигурно... мислите ли, че е бил първият...

— Още не ѝ го е дал — рече сериозно Мат.

— Да му умра на часовника! — каза Макси. — Глупаво е, като почнат стари мъже да се занаят с млади момичета. Ама човек да излъже младо момиче и след това с нищо да не ѝ се отплати...

Мат се огледа; и той бръснеше някакъв човек.

— А какво ще кажеш, ако чуеш, че не и го е дал, защото смята, че е още твърде млада да получава скъпоценности от чужди хора?

— Да не искаш да кажеш, че той не знае? Че не знае онова, което всички в града, освен може би мистър и мисиз Бърчет, знаят от три години?

Мат продължи да бръсне клиента, лакътят му се движеше в една и съща посока, а бръсначът напредваше на малки подскоци.

— Отде ще знае? Кой може да му е казал, освен някоя жена. Пък той познава само една, мисиз Кауън. А според мене тя си мисли, че вече е чул.

— Факт! — каза Макси.

Така стояха нещата, когато Хокшоу си взел отпуската преди две седмици. Свърших си работата в Джеферсън за ден и половина и продължих нататък. Към средата на следващата седмица стигнах Дивижън. Не бързах. Исках да му дам време. Когато пристигнах, бе сряда сутринта.

II

Ако някога е имало любов, човек може да каже, че Хокшоу я бе забравил. Любовта, разбира се. Когато преди тринайсет години (по онова време продавах работно облекло по пътищата на Алабама и Северен Мисисипи) го видях за първи път зад стола в бръснарницата на Портърфийлд, рекох си: „Ето ти един ерген по рождение! Мъж, който се е родил четирийсетгодишен.“

Дребен, с пясъчно лице, което човек не би запомнил и само след десет минути не би и познал, той носеше костюм от син шевиот и черна папионка от ония, дето се закопчават на врата и ги продават с готов възел. Макси ми беше казал, че все тъй носел шевиотения костюм и връзката, когато година по-късно слязъл от Южната железница в Джеферсън с един мукавен куфар, имитация на кожа. След година го видях повторно в Джеферсън зад стола в бръснарницата на Макси и нямаше да го позная, ако не беше именно столът. Същото лице, същата вратовръзка; тук да умра, ако не ми се стори, че сякаш са го вдигнали заедно със стола, с клиента и с всичко и са го преместили на цели шейсет мили, без косъм да му падне от главата. Дори трябваше да погледна през витрината към площада, да се уверя, че не сме една година по-рано в Портърфийлд. И едва тогава си спомних, че като бях преди месец и половина в Портърфийлд, не го забелязах там.

Минаха още три години и чак тогава разбрах за него. В Дивижън се отбивах около пет пъти годишно — мястото се състоеше от един магазин, четири-пет къщи и една дъскорезница, точно на границата между Мисисипи и Алабама. Една от къщите ми беше направила впечатление: хубава къща, една от най-хубавите, но вечно затворена. Ако се случеше да съм в Дивижън късно напролет или в началото на лятото, около къщата винаги се забелязваха признаци, че тук някой е работил. Дворът биваше почистен от буренака, цветните лехи подредени, оградата и покривът — попристегнати. Минех ли през Дивижън есен или зиме, дворът отново биваше обрасъл, а коловете на

оградата тук-там измъкнати, сигурно хората ги вдигаха да поправят собствените си огради, а може би и за огрев, не знам. А къщата — все затворена: от комина на кухнята никога не излизаше дим. Един ден запитах собственика на магазина и той ми разказа.

Къщата принадлежала на едного на име Старнз, но от семейството всички измрели. Минавали за чудесни хора, защото имали малко земя на ипотека. Старнз бил от ония мързеливи мъже, на които земята им трябва, колкото да си набавят хляб и тютюнец. Имали дъщеря, която взела, че се сгодила за едно младо момче, син на фермер-изполичар. Майката не одобрявала годежа, но бащата явно нямал нищо против. Може би защото младият човек (казвал се Стриблинг) бил добър работник, а може би и защото Старнз бил твърде ленив, за да протестира. Както и да е, сгодили се, Стриблинг спестил някоя и друга пара и заминал за Бирмингам да учи бръснарство. Една част от пътя изминал от фургон на фургон, другата половина ходил пеша. Всяко лято се връщал да се вижда с момичето.

Един ден Старнз умрял както си седял на стола на верандата; разправяли, че от мързел повече не можел да диша. Тогава повикали Стриблинг. В Бирмингам той вече развъртял добър занаят и спестявал пари; казвали, че вече бил избрал жилище, предплатил за покъщнина и така нататък и че през лятото щели да се женят. Върнал се. Старнзови нямали нищо друго, освен една ипотека, тъй че Стриблинг платил погребението. Струвало доста пари, много повече, отколкото струвал самият Старнз, а и за мисиз Старнз трябвало да се помисли. Ето защо Стриблинг почнал на нова сметка да пести.

Вече бил взел жилището под наем, предплатил за мебели и за венчални пръстени, бил си купил разрешително за встъпване в брак, когато отново спешно го повикали да се върне. Този път било момичето. Имала някаква треска. Простички хора, знаете как става — нито лекар, нито ветеринар. Заколваш или застрелваш — това е. Но разболе ли се някой от лоша настинка — или ще оздравее, или до два дена ще умре от холера. Като се върнал Стриблинг, тя вече буйствала. Наложило се да ѝ отрежат косата. Стриблинг свършил тая работа, нали уж бил по тая част, професионал, така да се каже. А тя била слабо, хилаво момиче с дълга права коса, ни кестенява, ни руса.

Тя изобщо не го познала, не разбрала кой ѝ отрязал косите. И тъй си отишла, без нищо да разбере, без дори да усети, че умира.

Повтаряла само едно: „Грижете се за мама. Ипотеката. На татко хич няма да му стане драго, ако узнае, че не е изплатена. Извикайте Хенри! (Това бил той: Хенри Стриблинг, или Хокшоу. На следната година го видях в Джеферсън. «Значи, ти си Хенри Стриблинг» — думам му.) Ипотеката! Повикайте Хенри! Ипотеката! Повикайте Хенри!...“ И умряла. От нея останала една снимчица, която Хокшоу изпратил заедно с кичур от косата ѝ до някакво фермерско списание, да направят от косата рамка за снимката. Но и двете се изгубили някъде по пощата — и косата, и снимката. Тъй не ги и получил обратно.

Погребал и момичето и на следващата година (трябвало да се върне в Бирмингам да освободи жилището и да се отърве от покъщнината, за да може отново да спестява) поставил на гроба ѝ плоча. После пак заминал и хората чули, че е напуснал работата си в Бирмингам. Изоставил всичко и изчезнал, а се говорело, че след време бръснарницата щяла да бъде негова. Но той напуснал и се появил чак през април, за годишнината от смъртта на момичето. Дошъл да види мисиз Старнз и след две седмици пак си заминал.

След заминаването му разбрали, че се е отбивал в околийската банка да плаща лихвите по ипотеката. Правил това всяка година до смъртта на мисиз Старнз. Тя умряла точно когато и той бил в Дивижън. Две седмици почиствал мястото, постягал го тук-там да не ѝ създава затруднения през годината, а тя го оставяла да работи, защото се имала за по-горна от него, нали била от новобогаташите. Но и тя умряла. „Нали помниш какво поръча Софи? — рекла му накрая. — Ипотеката. Като се видя сега с мистър Старнз, трябва да го успокоя.“

И нея погребал. И за нея купил надгробен камък. Сега вече почнал да изплаща майката на ипотеката. Старнз имал някакъв роднина в Алабама и хората в Дивижън предполагали, че роднината ще пристигне да си търси правата. Но може би роднината чакал Хокшоу да изплати ипотеката. А той правел вноските всяка година, идвал и почиствал имота. Разправяли как шетал из къщата като жена, миел, търкал. Коствало му по две седмици всеки април. После отново заминавал — никой не знаел къде — и се връщал през април да внесе парите в банката и да почисти празната чужда къща.

Това се е било случвало вече пет години подред, когато го видях в дюкяна на Макси в Джеферсън, една година след като го бях видял в Портърфийлд, с шевиотения костюм и черната папионка. Макси

разправяше, че със същите дрехи слязъл от влака, когато пристигнал в Джеферсън с мукавения куфар. Макси ми е казал как два дни го гледали да обикаля площада, очевидно никого не познавал и нямал спешна работа, защото не бързал; просто се разхождал по площада, сякаш го разглежда.

Не друг, а младежите, безделниците, които по цял ден залагали долари в двора на местния клуб и чакали да се зададат младите момичета с техния кикот откъм пощата и около лимонадената барака в късния следобед, да кълчат бедра и където минат, да оставят подире си аромата на разни парфюми, не друг, а тези безделници му дали новото име. Решили, че е детектив, може би точно защото това е последното, в което някой би го заподозрял. Ето защо го нарекли Хокшоу^[1] и цели дванайсет години зад стола в дюкяна на Макси в Джеферсън той си остана Хокшоу. На Макси казал, че е от Алабама.

— От кой край — попитал Макси. — Алабама не е малка. Бирмингам? — Макси нарочно казал това, защото Хокшоу можел да е от всяко друго място в Алабама, само не и от Бирмингам.

— Да — казал Хокшоу, — от Бирмингам.

И това беше всичко, което успели да измъкнат от него, преди да го видя зад стола и да си спомня за Портърфийлд.

— Портърфийлд ли? — учуди се Макси. — Че там бръснарницата я държи зет ми. Ще рече, миналата година си работил в Портърфийлд, така ли?

— Да — каза Хокшоу, — там работех.

Макси ми разказа за отпуските му. Как Хокшоу не си взел лятната отпуска, а вместо нея поискал две седмици през април. Не обяснил защо. Макси казал, че април е тежък месец за отпуска, а Хокшоу предложил да работи дотогава и да напусне. „Искаш да напуснеш?“ — попитал го Макси. Това било през лятото, след оня ден, когато мисиз Бърчет за пръв път довела Сюзан Рийд в бръснарницата. „Не — казал Хокшоу. — Тук ми харесва. Само че искам две свободни седмици през април.“ „По работа ли?“ — попитал Макси. „По работа“ — казал Хокшоу.

Когато Макси взел своята отпуска, прескочил до Портърфийлд да се види със зет си; може и да е бръснал клиентите му — нали точно тъй моряците си прекарват отпуските: гребат лодки в изкуствени езера. Зет му казал, че Хокшоу наистина е работил при него, не си взел

отпуска до април, тогава заминал и повече не се вестил. „Работил е в Боливар, Тенеси и във Флорънс, Алабама — все за по една година и после напускал. И не се връща. Само почакай и ще видиш“ — казал зет му.

Макси разказваше как се върнал и най-сетне попитал Хокшоу защо е работил по една година в шест различни града на три щата, Алабама, Тенеси и Мисисипи. „И защо напускаш? Ти си добър бръснар, един от най-добрите детски бръснари, които съм виждал. Защо напускаш?“ А Хокшоу отвърнал: „Просто обикалям.“

Дошъл април и той си взел двете седмици. Обръснал се, стегнал мукавения куфар и взел северния влак. „На гости, а?“ — попитал го Макси. „Наблизо“ — казал Хокшоу.

Заминал, значи, с шевиотения костюм и черната папионка. Макси ми каза как след два дни разбрал, че Хокшоу изтеглил от банката всичките си спестявания за годината. Живеел под наем у мисиз Кауън, ходел на църква и никакви пари не харчел. Тютюн дори не пушел. Ето защо Макси и Мат, пък и аз бяхме сигурни, че всеки в Джеферсън си е мислил едно и също: събирал е човекът сили цяла година и сега ще го удари на интимни преживявания сред охолствата на Мемфис. При мисиз Кауън живееше и Мич Юинг, от товарната магазия на гарата. Той съобщил на Макси, че Хокшоу си взел билет само до първото разклонение. А оттам можело да се отиде или до Мемфис, или до Бирмингам, или до Ню Орлеанз. „Абе нали го няма! — казал Макси. — Помнете ми думата, тоз човек ние повече няма да го видим.“

Така мислели всички, докато не минали две седмици. На петнайсетия ден Хокшоу влязъл в дюкяна точно навреме, като че изобщо не е отсъствал от града, свалил си сакото и почнал да си точи бръсначите. Никому не казал къде е бил. Наблизо — това било всичко.

Понякога си мислех дали да не им кажа. Отбивах се в Джеферсън и го намирах все там, зад стола. И все същият си беше, не остаряваше в лице — нещо като косата на Сюзан Рийд, и тя не си промени цвета, с какво ли не я маза. Стои си на мястото, завърнал се от отпуската си „наблизо“, пести пари за идната година, ходи на църква в неделя и винаги има кесийка ментови бонбони за дечурлигата, които идваха да ги подстригва; и така, додето не стане време отново да грабне мукавения куфар, да изтегли годишните си спестявания и да се

върне в Дивижън, за да плати вноската по ипотеката и да почисти къщата.

По някой път не го сварвах в Джеферсън и тогава Макси ми разказваше как подстригвал косата на Сюзан Рийд, кълцал каквото кълцал, а после ѝ държал огледалото да се огледа, като че ли е актриса. „Не ѝ взима пари — беше се обадил Мат. — Вместо нея, той дава от джоба си.“ „Негова работа — беше рекъл Макси. — Мен ме интересува четвърт доларът. Хич не ме е грижа откъде идва.“

Може би, ако беше пет години по-късно, щях да им кажа: „Това е било нейната цена.“ Защото накрая белята не закъсня. Или поне така разправяха. Не знам. Знам само едно: повечето от тия, дето одумват момичетата и жените, го правят или от завист, или да си отмъстят, едните не са посмели, а другите не са успели. Но през един април, когато го нямало, взели да шушукат как най-после си намерила майстора и как се опитала сама да се оправи с терпентин и се разболяла.

Както и да е, около три месеца не я виждали по улиците; някои казваха, че била в болницата в Мемфис. Когато отново се появила в дюкяна, седнала при Мат, макар че в тоя момент столът на Хокшоу бил свободен, сякаш си е решила да му прави напук. Макси разправяше, че приличала на изрисуван призрак, излиняла и с лош вид, въпреки пъстрите дрехи и прочие. Но като седнала при Мат, изпълнила цялата бръснарница с приказки, със смях, с парфюми и е дългите си, като че разголени нозе. Хокшоу се направил на много зает около празния си стол.

Понякога си мислех: да им обадя ли? Но никому нищо не казах, освен на Гейвин Стивънз. Той е областен прокурор, умен човек, не е от ония юристи, дето все ум раздават и си пазят службицата. Учил е в Харвард, а когато здравето ми се влоши (бях книговодител в една банка в Гордънвил, разболях се и като се връщах у дома след болницата, се запознах с него във влака от Мемфис), той именно ми предложи да се заловя с търговско пътничество и ми намери сегашната работа. Разказах му всичко още преди две години. „А сега момичето му е сърдито, пък той е твърде стар тепърва да търси друго, да го изучи, да го възпитава — казах му аз. — Някой ден ще изплати ипотеката, ще пристигнат ония Старнзови от Алабама да си вземат къщата и с него е свършено. И какво ще прави тогава?“

„Не знам“ — каза ми Стивънз.

„Да не вземе и той да умре?“ — казах аз.

„И това може“ — каза Стивънз.

„Добре — рекох аз, — та няма е първият, който се хвърля на вятърни мелници?“

„Нито пък е първият, който ще умре“ — каза Стивънз.

[1] Hawkshaw (англ.) — детектив, таен агент. — Б.пр. ↑

III

Миналата седмица бях в Дивижън. Беше сряда. Погледнах къщата и какво да видя — току-що боядисана. Собственикът на магазина ми каза, че Хокшоу направил и последната вноска. Ипотеката на Старнз беше изплатена.

— Сега Старнз от Алабама може да дойде и да си я вземе — каза той.

— И все пак Хокшоу изпълни обещанието си пред нея, пред мисиз Старнз — рекох аз.

— Хокшоу ли? — каза той. — Така ли му викат? Ей, да пукна! Хокшоу. Виж ти!

Три месеца по-късно се отбих в Джеферсън. Като минавах покрай бръснарницата, надникнах, без да спирам. Зад стола на Хокшоу стоеше друг млад човек. „Интересно дали Хокшоу си е оставил кесийката с ментовите бонбони“ — казах си, но не спрях. Замислих се. Значи, най-сетне си е заминал. Чудех се къде ли ще бъде, когато го настигне старостта и вече не ще може да се мести; дали няма да умре зад стола в някоя малка забутана бръснарница от три стола, по риза, с папионка и панталони от син шевиот?

Продължих, видях се с моите клиенти, обядвах и следобед посетих Стивънз в кантората му.

— Видях, че си имате нов бръснар в града — казах.

— Да — рече Стивънз. Погледна ме, после добави: — Ти не чу ли?

— Какво да чуя? — казах аз. А той отвърна очи.

— Получих ти писмото — рече той, — в което пишеш, че Хокшоу изплатил ипотеката и боядисал къщата. Разкажи!

И аз му разказах как съм бил в Дивижън един ден след като Хокшоу си е заминал оттам. Как говореха за него на верандата пред магазина и се питаха кога ли ще се появят роднините от Алабама. Къщата боядисал собственоръчно, почистил и двата гроба; според мен не е искал да безпокои Старнз и затуй не почистил и неговия. Отидох

да ги видя. Дори плочите беше измил, а на гроба на момичето оставил ябълково клонче, цялото в цвят. И тъй като хората много говореха, стана ми интересно и отидох и аз да видя къщата отвътре. Продавачът имаше ключ и не вярваше Хокшоу да се разсърди.

Вътре беше чисто като в болница. Печката лъсната, сандъкът за дърва — пълнен. Продавачът ми каза, че Хокшоу правел това всяка година — пълнел сандъка с дърва. „Роднините от Алабама сигурно ще останат доволни“ — подхвърлих аз. Върнахме се в гостната. В единия ъгъл имаше хармониум, лампа и една библия на масата. Лампата беше чиста, стъклото лъснато, изобщо не миришеше на газ. Над камината, като картина, висеше оброчно разрешителното за встъпване в брак с дата 4 април 1905 г.

„Тук държи сметките по ипотеката“ — каза ми продавачът (казва се Бидуел), приближи масата и отвори библията. На първата страница в две колони имаше данни за раждания и за смърти. Името на момичето било Софи. Намерих го в колоната за ражданията, а в колоната на умрелите беше предпоследно, написано от мисиз Старнз. Изглежда ѝ е отнело най-малко десет минути да го напише. Имаше следния вид:

Софи Старнз Починала 16 април 1905 година.

Последното име бе написано от самия Хокшоу — чисто и красиво, сякаш писано от счетоводител:

Мисиз Уил Старнз. 23 април 1916 г.

„Сметките са накрая“ — каза Бидуел. Обърнахме страниците и те там, всичките сметки, грижливо водени от самия Хокшоу. Започваха със 16 април 1917 г., 200 долара. Следващата е била нанесена, когато е направил следващата вноска в банката: 16 април 1918 г., 200 долара; 16 април 1919 г., 200 долара; 16 април 1920 г., 200 долара и тъй нататък до последната — 16 април 1930 г., 200 долара. После бе събрал числата в колонката и отдолу бе написал:

Изцяло платени. 16 април 1930 г.

Приличаше ми на изречение, написано в тетрадката на някой стар търговски колеж, сякаш перото, без да го пита, бе изляло от себе си всички тия завъртулки. Не изглеждаше написано със самохвалство; чисто и просто бе някак приповдигнато, особено краят, като че е изтекъл от перото, преди той да е успял да го спре.

— Значи е направил каквото ѝ е обещал — каза Стивънз.

— Точно това казах и на Бидуел — рекох аз.

Но Стивънз продължи, сякаш не беше ме чул:

— Значи, сега старата госпожа може спокойно да почива. Предполагам, че перото е искало да каже тъкмо това, когато не е послушало ръката му: че сега прахът ѝ може да почива в мир. А той не е на повече от четирийсет и пет. Едва ли е по-стар, но какво пък, когато е писал най-отдолу „изцяло платени“, под ръката му бавни и тъмни са преминали годините и отчаянието...

— Само дето това момиче му се разсърди — казах аз. — Четирийсет и пет не са малко тепърва да търси друго. Току-виж станал на петдесет и пет.

Стивънз ме изгледа.

— Мислех, че си чул — каза той.

— Да — отвърнах аз, — нали минах покрай дюкяна и погледнах. Знаех си, че няма да го има. През цялото време си знаех, че ще се премести, веднага щом изплати ипотеката. Може би изобщо не е разбрал за момичето. Или пък е знаел, но му е било все едно.

— Мислиш, че не е знаел?

— Не виждам какво е можел да стори. Знаем ли? Вие какво мислите?

— Не зная. И не ми се ще да зная. Зная нещо друго, много по-хубаво.

— Какво е то? — попитах аз. Той ме гледаше. — Непрекъснато ми разправяте, че не съм чул нещо-си. Какво не съм чул?

— За момичето — каза Стивънз. — Вечерта, когато Хокшоу се върна от последната си отпуска, двамата се венчаха. И този път я взе със себе си.

СУХ СЕПТЕМВРИ

I

В тази кървавочервена септемврийска дрезгавина, последица от шейсетте и два дни без капка дъжд, всичко пламна като изсъхнала трева — мълвата, приказките, всичко. Ставаше дума за мис Мини Купър и един негър. Засегнати, обидени, уплашени, никой от тях — събралите се в бръснарницата тази съботна вечер, където вентилаторът на тавана само разбъркваше разваления въздух, без да го освежава, и на повтарящи се тласъци отново връщаше върху тях миризмата на гранясали помади и лосион, техния собствен застоял дъх и воня, — никой от тях не знаеше с точност какво се е случило.

— Знам само, че не е Уил Мейз — рече един от бръснарите. Беше човек на средна възраст, слабоват, с жълтеникава кожа и кротко лице и в момента бръснеше клиент. — Познавам го Уил Мейз. Свестен негър. И мис Мини Купър познавам.

— Какво знаеш за нея? — попита втори бръснар.

— Каква е тя? — обади се един от клиентите. — Младо момиче?

— Не — каза бръснарят. — Към четирийсет. Не е омъжена. Затуй не ми се вярва...

— Не му се вярвало! Глупости! — викна тронав младеж с копринена риза, цялата в петна от пот. — На кого ще вярваш, на един негър или на бяла жена?

— Не вярвам да е Уил Мейз — каза бръснарят. — Познавам си го аз.

— Тогава сигурно знаеш кой е. Може би вече си му казал да избяга от града, негролюбец неден!

— Не ми се вярва някой нещо да е направил. Каквото и да се случи, не вярвам. Остава си за ваша сметка, ако някои жени остаряват неомъжени и още не са разбрали, че никой мъж не може...

— Ти си бил страшен бял бе! — обади се клиентът и се размърда под кърпата. Младежът бе скочил на крака.

— Така, значи! — извика той. — Или обвиняваш една бяла жена в лъжа?

Без да извърща поглед, бръснарят вдигна разтворен бръснач над полустаналия клиент.

— Това проклето време — обади се друг, — от него човек, всичко може да направи. Та дори и на нея.

Никой не се засмя. С кроткия си, но упорит глас, бръснарят каза:

— Никого в нищо не обвинявам. Просто знам, пък и вие знаете, че жена, която никога...

— Проклет негролюбец! — викна младежът.

— Затваряй си устата, Буч! — каза друг. — Като съберем фактите, време има...

— Кой? Кой ще ги събере? — каза младежът. — Факти! Дяволи!...

— Ти си бил чудесен белокож — рече клиентът, — не си ли? — С разпенената си брада приличаше на пустинните плъхове по филмите. — Кажим им, приятелю — обърна се той към младежа, — ако в този град няма бели мъже, можеш да разчиташ на мен, нищо че съм търговски пътник и не съм от вашия край.

— Правилно, момчета — каза бръснарят. — Първо разберете истината! Познавам аз Уил Мейз.

— За бога! — изкрещя младежът. — Като си помислиш, че един бял мъж в града...

— Затваряй си устата, Буч! — обади се другият. — Имаме достатъчно време.

Клиентът се изправи и погледна този с достатъчното време.

— Да не би да искаш да кажеш, че нещо може да извини една черна муцуна, която е нападнала бяла? Или твърдиш, че си бял и затова не те интересува? По-добре върви си на север, отдето си дошъл. Югът няма нужда от такива като тебе.

— На север ли? — обади се другият. — Аз съм роден и израсъл в този град.

— За бога! — рече младежът. Огледа се с втренчени, слисани очи, сякаш се мъчеше да си спомни какво е искал да каже или да направи. После обърса потното си лице с ръкав. — Да ме вземат дяволите, ако позволя една бяла...

— Кажим им, приятелю — каза търговският пътник. — Ей богу, само да посмеят...

Летящата врата с трясък се отвори. На прага застана набит, но отпуснат човек с разтворени нозе. Яката на бялата му риза беше разкопчана, на главата си имаше касторена шапка. Пламнали и нахални, очите му обиколиха събраните. Казваше се Маклендън. Офицер по време на войната във Франция, той бе награден с орден за храброст.

— Е — рече той, — седим си, значи, тука, а черните синковци се гаврят с бели жени по улиците на Джеферсън, така ли?

Буч отново скочи. Копринената му риза бе залепнала на масивните рамене, а под всяка мишница се очертаваше по една тъмна месечина.

— Нали и аз това им разправям! Точно това...

— Ама наистина ли е станало? — попита трети. — Както казва и Хокшоу, не й е за пръв път. Нали имаше някаква история с човека на покрива, дето я гледал, като се съблича? Има една година оттогава.

— Какво? — развика се клиентът. — Това пък какво е? — Бръснарят непрекъснато го натискаше да седне и той стоеше наведен, с вдигната глава, а бръснарят продължаваше да го натиска.

Маклендън се извърна към третия.

— Дали е станало, а? Че има ли някакво значение? Или да ги оставим черните синковци, докато наистина стане, това ли?

— Точно това им казвам и аз! — извика Буч и изруга: надълго, завързано и съвсем неуместно.

— Моля, моля — обади се четвърти, — не толкова високо! Приказвайте по-тихо!

— Разбира се — каза Маклендън, — от приказки няма нужда. Аз свърших. Кой е с мен? — И се завъртя на пети, като ги изгледа до един.

Бръснарят притискаше лицето на търговския пътник, а в другата му ръка стърчеше бръсначът.

— Най-напред, момчета, разберете фактите. Аз познавам Уили Мейз. Не е той. Повикайте шерифа, всичко да си върви по реда!

Маклендън завъртя към него скованото си от гняв лице. Бръснарят не вдигна поглед. Ще речеш, хора от две различни раси. Останалите бръснари също млъкнаха над своите излегнати клиенти.

— Искаш да кажеш — рече Маклендън, — че вярваш повече на един чернокож, отколкото на една бяла жена? Добре, мръсен негролюбец...

Третият се изправи и хвана ръката на Маклендън; той също бе участвал във войната.

— Хайде, хайде! Да обмислим. Кой знае какво точно е станало?

— Да обмисляме ли? Глупости! — Маклендън освободи ръката си. — Който идва с мен, да стане! А тия, дето... — и той отново ги обиколи с поглед, прокарайки ръкав през лицето си.

Надигнаха се трима. Търговският пътник се изправи на стола.

— Идвам — каза той и дръпна кърпата от врата си. — Махайте този парцал! Аз съм с него. Не съм тукашен, но, за бога, щом нашите майки, жени и сестри почнат... — Изтри размазаното си лице в кърпата и я запрати на пода. Маклендън изруга останалите. Надигна се още един и го приближи. Другите седяха като на тръни, не се и погледнаха, след това един по един наставаха.

Бръснарят вдигна кърпата от пода, сгъна я грижливо.

— Момчета — каза той, — недейте! Уил Мейз нищо не е сторил. Знам аз.

— Да вървим! — каза Маклендън. Обърна се, а от задния му джоб се показва дръжката на тежък пистолет. Излязоха. Летящата врата трясна след тях и затрептя в безжизнения въздух.

Бръснарят обърса бръснача бързо и внимателно, прибра го, изтича до дъното на дюкяна и взе шапката си от стената.

— Ще се върна колкото е възможно по-скоро — каза той на другите бръснари. — Не мога да оставя...

И хукна навън. Двамата бръснари го последваха до вратата, наведоха глави през нея и го проследиха с поглед. Въздухът висеше неподвижен и замрял. Човек можеше да долови с език металическия му вкус.

— Какво може да стори? — рече първият. Вторият задъхано повтаряше: „Исусе Христе! Исусе Христе!“ — Все ми е едно дали ще съм Уил Мейз или Хокшоу, побеснее ли Маклендън...

— Исусе, Исусе! — шептеше вторият.

— Наистина ли мислиш, че той го е направил? — попита първият.

II

Тя беше трийсет и осем или трийсет и девет годишна. Живееше с недъгавата си майка и една хилава, прежълтяла, но все още държаща се леля в малка дървена къща и всяка сутрин между десет и единайсет се показваше на верандата с една нощна, обшита с дантели шапчица, седнаше там и се люлееше на стола до обяд. След обяд полягваше за малко, додето настъпи следобедният хлад. Обличаше тогава една от трите (или четири) тюлени рокли, каквито си правеше всяко лято, и слизаше в града да обиколи магазините с другите жени — ровеха из стоките и с безстрастни гласове се пазаряха за цените, без да имат ни най-малкото намерение да купуват.

Беше от приемливите — не от знатните на Джеферсън, но от достатъчно добрите — и все още можеше да мине за недотам от обикновените, притежаваше ярки, леко измъчени маниери, каквото бе и облеклото ѝ. На младини имаше нежно пъргаво тяло и оная малко скована живост, която ѝ бе дала възможност известно време да се задържи във водовъртежа на обществения живот в града, който можеше да се илюстрира със забавите в гимназията и църковния живот на нейните връстници, все още деца, за да притежават ясно класово съзнание.

Беше една от последните, които разбраха, че губят почва, че онези, сред които се е отличавала със своя малко по-ярък и силен пламък, вече са почнали да научават удоволствията от снобизма (за мъжете) и от оправданието — за жените. Тогава лицето и почна да приема своя мъдър и малко измъчен израз. Продължаваше да го носи по забавите и пикниците в сенчестите колониади и летните поляни като маска или по-скоро като знаме, а в очите ѝ се четеше объркаността, идваща от яростното отрицание на истината. Една вечер, на една от вечеринките, чула две момичета и едно момче, съученици, да си говорят и повече не прие нито една покана.

Момчетата, с които бе израснала, се омъжваха пред очите ѝ, създаваха семейства и деца, ала край нея не се завъртя нито един мъж

и от няколко години децата на нейните връстнички ѝ викаха вече „лельо“, а майките развеселени им разказваха колко известна била като момиче леля им Мини. След това, в неделните следобеди, градът почна да я вижда с касиера на банката. Вдовец на около четирийсет, той бе до прозрачност бледен и вечно намирисваше или на бръснарница, или на уиски. Притежаваше първия автомобил в града, един червен кабриолет, а Мини си сложи шофьорско боне и забрадка, каквито градът също за първи път видя. Взеха да казват „Горката Мини!“, а някои добавяха „Че какво пък, не е млада, може сама да се грижи за себе си.“ По това време тя замоли старите си съученички децата им да ѝ викат „братовчедке“, а не „леличко“.

Бяха изминали дванайсет години, откак общественото мнение я бе обвинило в прелюбодеяние, и осем години от преместването на касиера в една мемфиска банка, откъдето всяка Коледа си идваше за по един ден, за да го прекара в ловната хижа край реката на ежегодния ергенски гуляй. Иззад пердетата съседите следяха кога ще мине мъжката компания и на втория ден на Коледа, когато се ходеше по гости, ѝ разказваха как го видели, колко добре изглеждал, как подочули, че е преуспял в големия град и скришом, със светнали очи наблюдаваха нейното изтощено лице. В този час обикновено от устата ѝ лъхаше на уиски. Носеше ѝ го един млад човек, продавач от лимонадения павилион, който се оправдаваше: „Защо не? Купувам го за старото момиче, нека и то се повесели.“

Сега вече майка ѝ не излизаше от стаята; къщата въртеше хилавата леля. В сравнение с всичко това ярките ѝ рокли и бездейните празни дни бяха някак страшно недействителни. Вечер излизаше само с жени, съседки, и ходеше на кино. А следобед слагаше някоя от новите си рокли и слизаше сама в града, където младите ѝ „братовчедки“ се разхождаха в късните часове с нежните си копринени шапчици, тънки и непохватни ръце и вече осъзнали се бедра, сбрани на купчини или разкикотени в компанията на момчета, движещи се на двойки; тя ги отминаваше пред лимонадения павилион и продължаваше покрай плътно наредените един до друг магазини, на чиито врати седяха замечтани мъже, които вече и главите си дори не обръщаха подире ѝ.

III

Бръснарят бързаше по улицата, над която в мъртвия въздух висяха редки светлини, заобиколени от рояк насекоми, лампи, светещи ярко и неподвижно. Денят бе загинал в облак прах; небето над помръкналия площад, разпокъсано от неулегналия прахоляк, беше ясно като вътрешността на пиринчена камбана. Някъде ниско на изток светлееше сияние, предвещаващо дважд изпълнилата се месечина.

Когато ги настигна, Маклендън и трима други се качваха в автомобила, спрял пред някакъв вход. Дебелата глава на Маклендън се наведе и се взря изпод ниския покрив на колата.

— Значи, размисли — посрещна го той. — Чудесно! Иначе представяш ли си утре, като научи градът какви си ги дрънкар тая вечер?...

— Хайде, хайде — прекъсна го другият бивш войник. — Хокшоу си е на място, човекът. Хайде, Хок, качвай се при нас!

— Не го е направил Уил Мейз, момчета — каза бръснарят, — ако изобщо някой го е направил. И вие знаете не по-зле от мен, че в никой друг град негрите не са по-добри от нашите. И знаете как жените могат да си въобразяват най-различни неща за мъжете, особено когато няма никаква причина, та и мис Мини...

— Ясно, ясно — рече ветеранът. — Само искаме да си поговорим с него; това е всичко.

— Глупости! Ще си говорим! — извика Буч. — Като свършим със...

— Млъквай, за бога! — прекъсна го ветеранът. — Или искаш всички в града...

— Кажим им бе, кажи на всички — каза Маклендън. — Нека знаят синковците, че с бяла жена...

— Да тръгваме! Да тръгваме! Ето го и другия автомобил. — В началото на алеята се показа втори автомобил и изскърца в облак прах. Маклендън подкара своя и поведе. Прахолякът легна над улицата като мъгла. Лампите висяха забулени като във вода. Излязоха от града.

Изровен път водеше вдясно. Над него, както навсякъде, също се стелеше прах. В небето се издигнаха тъмните очертания на фабриката за лед, тук негърът Мейз работеше като нощен пазач.

— По-добре да спрем тук, а? — подхвърли ветеранът. Маклендън не отвърна, форсира колата и внезапно спря с фарове, блеснали срещу стената.

— Слушайте, момчета — почна бръснарят, — ако е тук, не доказва ли това, че не е той? Не доказва ли? Ако беше той, досега да е избягал. Не виждате ли, че е тука? — Вторият автомобил приближи и също спря. Маклендън слезе. До него скочи и Буч. — Слушайте, момчета! — извика бръснарят.

— Угасете светлините! — заповяда Маклендън. Потънаха в бездиханен мрак. И в него не се долавяше никакъв звук, освен от дробовете им, търсеци въздух в спечената прах, която ги обгръщаше от два месеца; последва затихващото скърцане от стъпките на Маклендън и Буч, а миг по-късно и гласът на Маклендън:

— Уил!... Уил!

Ниско на изток се разля бледата кръв на луната. Издигна се над билото и посребри въздуха и прахта; стори им се, че дишат, потопени в гърне с разтопено олово. Не се чуваше ни нощна птица, ни насекомо, нищо, освен дишането им и далечното пропукване на изстиващ метал в автомобилите. При всеки допир на телата им ги избиваше суха пот, тъй като влага вече нямаше.

— Господи! — рече някакъв глас. — Да се махаме!

Но никой не помръдна, докато най-сетне някъде отпред мракът не се изпълни с невнятни звуци. Сега вече всички налязоха от колите и напрегнато зачакаха в душната тъмнина. Долята нов звук — удар, след това съскащият взрив на нечий дъх и тихата ругатня на Маклендън. Останаха още миг така и се втурнаха напред. Тичаха в грозд и се препъваха, сякаш бягат от нещо.

— Убийте го! Убийте го мръсника! — прошепна един глас. Маклендън ги спря.

— Не тук — каза той. — Откарайте го в колата.

— Убийте го! Убийте това черно куче! — промърмори гласът.

Повлякоха негъра към автомобила. Бръснарят чакаше до стъпалото. Усети как се изпотява и разбра, че след малко ще повърне.

— Какво е станало, господари? — обади се негърът. — Нищо не съм направил, бог ми е свидетел, мистър Джон. — Някой измъкна белезници. Отнасяха се с него делово, като че е стълб, тих и упорит, изведнъж изпречил се на пътя им. Той се остави да го хванат с белезниците и бързо и непрестанно оглеждаше лицата около себе си, до едно неясни. — Кои сте тука, господари? — попита той, навеждайки се да се взре в лицата им; дори усетиха дъха му и миризмата на пот. После изрече едно-две имена. — Та какво казвате, че съм направил, мистър Джон?

Маклендън отвори вратата на автомобила.

— Качвай се! — каза той.

Негърът не помръдна.

— Какво ще правите с мен, мистър Джон? Нищо не съм сторил. Бели хора, господари, нищо не съм направил! Кълна се! — И спомена още едно име.

— Качвай се! — повтори Маклендън и блъсна негъра. Останалите изкараха дъха си със сухо съскане и го заудряха кой както свари; той се сви, изруга и замахна с окованите си ръце към лицата им; фрасна бръснаря по устата и бръснарят също го удари.

— Вкарайте го! — каза Маклендън. Хвърлиха се отгоре му. Негърът престана да се съпротивлява, качи се и кротко седна. Другите заеха местата си. Седеше между бръснаря и ветерана и свиваше нозе да не ги докосне, а очите му бързо и непрестанно отскачаха от лице на лице. Буч се прилепи отвън на стъпалото. Автомобилът потегли. Бръснарят попиваше с носна кърпа устата си.

— Какво ти е, Хок? — попита го ветеранът.

— Нищо — рече бръснарят. Стигнаха шосето и обърнаха в противоположна на града посока. Вторият автомобил изостана и се загуби в прахоляка. Продължиха нататък с нарастваща скорост; задминаха и последните къщи.

— Проклет да е, целият вони! — рече ветеранът.

— Ще го оправим — каза търговският пътник, седнал отпред до Маклендън. Буч изруга от стъпалото в горещата въздушна струя. Неочаквано бръснарят се наведе и докосна ръката на Маклендън.

— Джон, спри да сляза — каза той.

— Скачай, негролюбесто! — отвърна Маклендън, без да извърща глава. Караше бързо. Зад тях в прахта просветваха, сякаш увиснали във

въздуха, фаровете на втората кола. Скоро Маклендън свърна в някакъв тесен, изровен и занемарен път. Водеше към старата изоставена тухларница — редица червеникави купчини и бездънни ями, обрасли с буренак и диви лози. По-рано бяха обърнали мястото на пасбище, но един ден собственикът установи, че му е изчезнало едно муле и колкото и внимателно да ровиха с пръти в ямите, тъй и не достигнаха дъната им.

— Джон — повтори бръснарят.

— Скачай де! — каза Маклендън, форсирайки през дупките на пътя. До бръснаря се обади негърът:

— Мистър Хенри!

Бръснарят се изправи. Над тях се носеше тесният тунел на пътя и изчезваше назад. Движението им наподобяваше диханието на угаснала пещ — малко по-хладно, ала вече мъртво. Автомобилът подскачаше от дупка на дупка.

— Мистър Хенри — каза негърът.

Бръснарят взе да блъска яростно вратата.

— Внимавай! — извика му ветеранът, но той вече бе успял да отвори вратата с ритник и да се прехвърли на стъпалото. Ветеранът се пресегна през негъра да го хване, но бръснарят бе скочил. Автомобилът продължи, без да намалява скорост.

Инерцията го изхвърли и той полетя в обраслата с прашни треви канавка. Около него се вдигна прах, задушаваше го, гадеше му се, но остана да лежи сред едва долавящото се зловещо пропукване на лишените от сок стебла, додето премина и замря и втората кола. Тогава се надигна, накуцвайки стигна шосето и като отупа дрехите си от прахта, тръгна към града. Луната бе вече високо, най-сетне изчистена от прах, и след малко в прахта се забелязаха светлините на първите къщи. Продължаваше да накуцва. Изведнъж чу мотори, зад него прахолякът светна от фарове, той сви встрани от пътя и отново се скри в шубраците, докато отминат. Сега колата на Маклендън се движеше отзад. В нея имаше четирима души, Буч го нямаше на стъпалото.

Прахта ги погълна, блясъкът и шумът замряха. Известно време зад тях се носеше прашна вихрушка, но скоро прахта, вечната прах я дръпна към себе си и тя се стопи. Бръснарят излезе на пътя и закуца към града.

IV

Като се обличаше за вечеря тази съботна вечер, тя усети, че плътта ѝ гори в треска. Ръцете ѝ трепереха сред кукички и халки, очите ѝ гледаха трескаво, а под гребена косата ѝ се усукваше трошлива и пукаща. Още се гласеше, когато приятелките ѝ пристигнаха и седнаха, додето си навлече прозрачното бельо, чорапите и новата тюлена рокля.

— Имаш ли достатъчно сили да излезеш? — попитаха те със светнали очи, в които играеше тъмно блясъче. — Като ти попремине уплахата, трябва да ни разкажеш какво се е случило. Какво ти е казал, какво е направил, всичко.

Като закрачиха към площада в тъмнината на дърветата, тя задиша по-дълбоко, като плувец, който се готви да скача във водата, тръпките спряха; четирите вървяха бавно, едно, поради ужасната горещина и второ, от загриженост за нея. Но като приближиха площада, тя отново се разтрепера. Вървеше с изправена глава и застинали встрани ръце, а до нея зашептяха гласовете на четирите приятелки, в чиито погледи сега също личеше някаква трескавост и нещо просветващо.

Излязоха на площада, тя в средата, крехка в новата си рокля. Цялата се тресеше. Забавяше крачки като децата, когато лижат сладолед, главата ѝ бе все тъй изправена, очите — светнали върху измъченото знаме или маска на лицето; отминаха хотела и насядалите по тротоара търговски пътници, които се извъръщаха след нея и си говореха: „Ето я! Тази е. Средната с розовата рокля.“ „Тази ли? А какво направиха с негъра? Не го ли...?“ „Разбира се. Подредиха го.“ „Подредиха го, а?“ „Разбира се, пратили го на малко пътешествие.“ Отминаха и дръгстора, където дори младежите, висящи пред вратата, вдигаха ръце към шапките си и проследяваха с поглед движението на бедрата и прасците ѝ.

Продължиха нататък, минаваха покрай отложените шапки на мъжете, внезапно снижените гласове, почтителни и предпазливи.

— Виждаш ли? — казаха приятелките ѝ. Гласовете им прозвучаха като продължителни, зареяни въздишки на съскащото им задоволство. — На площада няма нито един негър. Нито един.

Стигнаха киното. С осветеното си преддверие и разноцветните афиши, показващи живота в неговите ужасни и прекрасни превръщания, то напомняше миниатюрен панаир. Устните ѝ взеха да изтръпват. В тъмното, когато почне прожекцията, всичко ще бъде в ред, тя ще задържи смеха си, да не го изразходва толкова бързо и тъй рано. И тя забърза пред проследяващите я лица и удивлението, едва изречено шепнешком. Заеха обичайните си места, откъдето срещу сребърното сияние на екрана се виждаше пътеката и двойките момчета и момичета, идващи и преминаващи по нея.

Светлините угаснаха като духнати. Екранът посребря и заразкава за един живот, който се разгъваше пред тях красив, изпълнен със страсти и печал, а младите двойки продължаваха да влизат, уханни и шумящи в полумрака, очертанятия на гърбовете им, два по два, бяха изящни и нежни, стройните им живи тела — непохватни, божествено млади, а отвъд тях сребърната мечта растеше неизбежна и безкрайна. Тя прихна. В старанието си да потисне смеха, вдигна още повече шум. Заобръщаха се глави. Все тъй се смееше и когато нейните приятелки я вдигнаха и отведоха, а тя застана на бордюра, смееща се на висок глас, докато не я напъхаха в спрялото такси.

Свалиха розовия тюл, прозрачното бельо и чорапите и я сложиха да легне; после натрошиха лед за слепоочията и пратиха за лекар. Откриха го късно, затова продължаваха да се суетят с приглушени възклицания, подновяваха леда, вееха ѝ. Докато ледът биваше пресен и още студен, тя спираше да се смее и за малко утихваше, стенойки сегиз-тогиз. Но скоро смехът отново бликваше и гласът ѝ се превръщаше в крясък.

— Шшшшшт! Шшшшшт! — казваха те, подменяха торбичките с лед, приглаждаха косите ѝ и диреха побелели косми. — Горката! — А после помежду си: — Допускаш ли, че наистина е имало нещо? — Очите, им гледаха с потъмнял блясък, скришно и страстно. — Шшшшшт! Горкичката! Горката Мини!

V

Беше полунощ, когато Маклендън спря пред своята спретната нова къща. Добре поддържана и още дъхаща на вар, тя приличаше на кафез за птици, почти толкова малка, боядисана в бистро бяло и зелено. Той заключи колата, качи се на верандата и влезе. Жена му се надигна от стола до малката лампа. Маклендън спря наред стаята и така я изгледа, че тя сведе очи.

— Я виж часовника! — рече той, вдигна ръка и посочи. Тя стоеше пред него с наведено лице и с някакво списание в ръка. Бледа и напрегната, изглеждаше много уморена. — Колко пъти ще се разправяме да не стоиш до късно, чакаш да видиш кога ще си дойда, а?

— Джон — почна тя. Остави списанието. Застанал на пети, той я гледаше с пламнали очи, лицето му плувнало в пот.

— Докога ще се разправяме? — И се приближи до нея. Тя вдигна чело. Хвана я за рамото, а тя неподвижна го гледаше.

— Недей, Джон. Не мога да заспя... Горещината ли, какво ли... Моля ти се, Джон! Пусни, боли ме.

— Докога ще се разправяме? — Той я пусна, удари я, тя полетя назад към стола, падна в него и го видя, че излиза.

Той прекоси къщата, раздра ризата си, застана на тъмната остъклена задна веранда, попи потта от главата и раменете си и захвърли ризата. После извади пистолета от задния джоб, сложи го на масата до леглото, седна, събу се, отново се изправи и изрита панталоните. Отново бе потънал в пот, наведе се и трескаво заопипва за ризата. Най-сетне я намери, избърса се отново и застана, едва дишайки, прилепил гърди до прашното стъкло. Никъде никакво движение, никакъв звук, дори буболечка не скриптеше. Тъмният свят бе сякаш паднал, ударен под студената луна и втренчените, немигащи звезди.

СЛЕЗ НА ЗЕМЯТА, МОИСЕЙ^[1]

[0] Християнската митология на американските негри е изцяло изградена върху библейски сюжети, откъдето идва и персонажът на повечето религиозно-ритуални песни (спиричуълз): Моисей, Фараонът и пр. — Б.пр. ↑

I

Лицето бе черно, гладко, непроницаемо; очите бяха видели много неща. Къдравата коса бе сресана само в една посока, равно подрязана с бръснач, покриваше черепа като шапка и лъщеше като лакирана; от това главата напомняше бронзов бюст, непогиващ и вечен. Носеше от ония спортни облекла, които в рекламите на магазините за мъжка мода се наричат „ансамбли“, риза и панталони, скроени от един и същ светлобежов фланелен плат, твърде скъпи и твърде сложно ушити, с много гънки и басти; беше се полуизлегнал на стоманеното легло в стоманената клетка, пред която вече двацет часа стоеше въоръжена охрана, пушеше цигари и отговаряше с глас, който можеше да мине за всичко друго под слънцето, освен за гласа на южняк, още по-малко негър; разпитваше го млад мъж с очила и широка шапка, каквито имат преброителите на населението. Белият седеше срещу него на стоманен стол.

— Самуел Уоршъм Бийчъм. Двацет и шест годишен. Роден близо до Джеферсън, Мисисипи. Без семейство. Без...

— Чакай — следователят бързо записваше, — това не е името, под което те изпра... с което си живял в Чикаго.

Другият изгърси пепелта от цигарата си.

— Не. Друг човек уби полица.

— Добре, добре. Занятие?

— Бързо забогатяващ.

— „Никакво“ — бързо записа следователят. — Родители?

— Естествено, двама. Не ги помня. Отгледа ме баба ми.

— Как се казва? Жива ли е?

— Не зная. Моли Уоршъм Бийчъм. Ако е жива, живее във фермата на Карадърз Едмъндз, на седемнайсет мили от Джеферсън. Това ли е всичко?

Следователят затвори папката и се изправи. Беше с година-две по-млад от другия.

— Като не те знаят кой си, как ще разберат... как мислиш ще те върнат у дома?

Другият изтърси пепелта от цигарата, продължавайки да се излежава на стоманеното легло в скъпите си холивудски дрехи и обувки, по-хубави от тези на следователя.

— Че какво ме интересува това? — рече той.

Следователят си отиде. Пазачът отново заключи стоманената врата. А другият продължаваше да лежи на стоманеното легло и да пуши, докато не дойдоха да му изуят скъпите панталони, да обръснат скъпата прическа и да го отведат от клетката.

II

В тази същата знойна и ослепителна юлска утрин, нажежен и заслепяващ, вятърът, който клатеше черничевите листа пред прозореца на Гейвин Стивънз, нахлу и в кантората, но с движението си не създаде нищо повече от илюзията за хлад. Засуети се из книгата на околийския прокурор върху писалището и лъхна в разрошения кичур преждевременно побеляла коса на мъжа, който седеше зад него с линеещо, умно и живо лице, в посмачкан ленен костюм, на чийто ревер се поклащаше ключът на Фи-Бета-Капа^[1], окачен на верижка от часовник — това бе самият Гейвин Стивънз, член на Фи-Бета-Капа, възпитаник на Харвард, с докторат по философските науки от Хайделберг, за когото кантората бе не само любимо занятие за убиване на времето, макар че именно тя му осигуряваше хляба; неговото истинско призвание бе започнатият от дваисет и две години и недовършен превод на Стария завет от английски обратно на старогръцки. Само че посетителката, изглежда, бе напълно чужда на всичко това, макар видът ѝ да говореше, че при този ветрец тя не би трябвало да има тегло и устойчивост по-големи от тези на недокоснат къс пепел, останал след изгарянето на някоя хартийка. Това бе дребна негърка — старица, с хлътнало, невероятно състарено лице под бялата забрадка и черната сламена шапка, която спокойно би побрала цяло дете.

— Бийчъм ли? — каза Стивънз. — Значи, живеете във фермата на мистър Карадърз Едмъндз.

— Напуснах — рече тя. — Идвам да си търся момчето. — И после, като седна на коравия стол срещу него и без повече да шавне, тя се разбъбра: — Род Едмъндз продаде моя Бенджамин. Продаде го в Египет. Взел го фараонът...

— Почакайте — прекъсна я Стивънз. — Почакайте, леличко. — Защото имаше опасност паметта и спомените да се объркат. — Щом не знаете къде е внукът ви, отде знаете, че е в беда? Или мистър Едмъндз ви отказа помощта си да го намерите?

— Продаде го Род Едмъндз — каза тя. — В Египет го продаде. Де ще знам къде е. Знам само едно: фараонът го е взел. А ти си тук законът. От теб искам да ми намериш момчето.

— Добре — съгласи се Стивънз, — ще се помъча да го намеря. А като няма да се връщате у дома, къде ще спите в града? Искане доста време, особено като не се знае къде е отишъл и цели пет години не се е обаждал.

— Ще спя при Хемп Бийчъм, брат ми.

— Добре — каза Стивънз. Не се изненада. Познаваше Хемп Бийчъм, откакто помнеше и себе си, но старицата не бе срещал никога преди това. Но и да бе я виждал, пак нямаше да се изненада. Такива си бяха. Можеш да ги познаваш години, години може да ти работят под различни имена, додето изведнъж по една чиста случайност научаваш, че са брат и сестра.

Седнал в горещия лъх на въздуха, който не бе никакъв ветрец, той се вслуша в бавните й мъчителни стъпки по външната стълба и се сети за внука. Преписката по този въпрос бе минала през писалището му преди пет-шест години, след което я отнесоха на щатския прокурор — ставаше дума за Буч Бийчъм, името, под което се подвизаваше младежът през онази година, която прекара едва ли не цялата в градския затвор: дете от дъщерята на старата негърка, осиротяло от майка си още с раждането и захвърлено от бащата, което бабата бе взела и опитала да отгледа. Опитала, защото още на деветнайсет внукът напуснал фермата, дошъл в града и близо цяла година лежал за комарджилък и побоища, за да хлътне най-сетне със сериозното обвинение, че е разбил и обрал един магазин.

Заловен с кръв по ръцете, при което замахнал с къс желязна тръба към полицаия, който го изненадал, той се строполил на земята, защото полицаият го ударил с дръжката на пистолета, разпусвал се през размазаната си уста, а зъбите му, каквито били кървави, се оголили в някакъв безумен смях. След две нощи избягал от тъмницата и повече никой не го видял — бил вече кажи-речи пълнолетен и имал нещо от баща си, който го създал, а после изоставил; сега лежеше в щатския затвор за убийство — не само насилие ще да е носело това семе, имало е в него и нещо много зло и опасно.

Ето кого ще трябва да намеря, помисли Стивънз. Защото и за миг не се поколеба в предчувствията на старицата. Щом и тя е могла

да угади къде е момчето и какво горе-долу е премеждието му, той нямаше да се учуди, макар да мислеше, че по-късно сигурно ще се учуди от това, колко бързо е открил къде е то и в какво се състои работата.

Най-напред помисли да телефонира на Карадърз Едмъндз, в чиято ферма е бил изполичар мъжът на старата негърка, но след това се сети — както и тя му бе споменала, — че Едмъндз вече е отказал да се намесва в тази история. Седеше неподвижен, а горещият вятър рошеше непослушната му бяла грива. Сега му стана ясно какво е искала да каже старата негърка. Спомни си, че именно Едмъндз бе човекът, който най-напред изпрати момчето в Джеферсън. Бе го хванал да се вмъква в лавката на фермата и му бе заповядал да се измита, забранявайки му повече да се вестява там. *Не шерифът и не полицията*, помисли си той, *а нещо много по-всеобхватно...* Стана, откачи старата си износена, но още прилична панамена шапка, слезе по външната стълба и прекоси празния площад под надвисналата жегга на приближаващото пладне, отправяйки се към редакцията на околийския вестник. Там завари издателя — неописуемо дебел, по-възрастен, но не толкова побелял човек, с черна папионка на ластик и старомодно скроена риза.

— Една стара негърка на име Моли Бийчъм — почна Стивънз. — Живее с мъжа си във фермата на Едмъндз. Думата е за внука й. Помниш го, Буч Бийчъм, преди пет-шест години, оня, дете се мота из града една година и все в затвора лежа, а накрая го хванаха една нощ, че разбива магазина на Раунсуел. Та същият сега се е забъркал в още по-голяма каша. Не мога да не й вярвам. И от нейно име, както и от името на многобройните граждани, които представлявам, опасявам се, че този път е много зле и че е последно...

— Почакай — рече издателят и дори не се наложи да става от писалището си. Измъкна от шиша на масата дописка от телеграфната агенция и я подаде на Стивънз. Бе предадена от град Джолиет, Илиной, и носеше днешна дата:

Негър от Мисисипи в навечерието на екзекуцията за убийство на чикагски полицай разкрива лъжливото си име,

попълвайки следователския въпросник. Самуел Уоршъм Бийчъм...

Пет минути по-късно Стивънз отново прекоси празния площад, над който още по-ниско виснеше обедната жега. Бе възнамерявал да се прибере в пансиона, където живееше, да обядва, ала се отказа. *Освен това не си заключих кантората*, мислеше той. И все пак как е могла да се озове в града на това слънце и от седемнайсет мили? Може дори да ги е извървяла.

— Значи, както изглежда, не бях искрен, като казах, че се опасявам... — рече си той на глас, изкачвайки се по стълбата, сега вече скрит от маранята и безветрения блясък на слънцето, и влезе в кантората си. Спря се. После каза: — Добър ден, мис Уоршъм.

И тя бе доста стара — слаба, изправена, с прибран старовремски кок от посребрена коса под избеляла шапка от преди трийсет години с ръждивочерен цвят и окъсан, също избелял чадър, който от черен бе станал зеленикав. И нея познаваше открай време. Живееше сама в порутената къща, останала от баща ѝ, даваше уроци по рисуване върху порцелан и с помощта на Хемп Уоршъм, потомък на един от бащините ѝ роби, и жена му отглеждаше кокошки и зеленчук за продаван.

— Дойдох за Моли — рече тя. — Моли Бийчъм. Разказа ми, че вие...

Тогавя той ѝ обади. Тя го наблюдаваше, изпънала се на коравия стол, на който бе седяла и негърката, а ръждивият чадър се опираше на коляното ѝ. В скута ѝ, под скръстените ръце, лежеше старомодна чанта от мъниста, голяма почти колкото куфар.

— Тази вечер ще бъде екзекутиран.

— Нищо ли не може да се направи? Родителите на Моли и Хемп принадлежаха на баща ми. Моли и аз сме родени в един месец. Израснахме заедно, като сестри.

— Телефонирах — каза Стивънз. — Разговарях с началника на полицията в Джолиет и с областния прокурор в Чикаго. Съдили са го съвсем справедливо, и добър адвокат е имал. Пари също е имал. Занимавал се е с тъй наречените номера, тоест онова, от което хора като него печелят добре. — Тя продължаваше да го наблюдава,

изпъната и неподвижна. — Той е убиец, мис Уоршъм. Застрелял е полицаи в гърба. Лош син на лош баща. След това всичко си е признал.

— Зная — каза тя. Сега той долови, че не го гледа, че най-малкото не го вижда. — Това е ужасно.

— Убийството също е ужасно — каза Стивънз. — Така е по-добре. — Тя отново го погледна.

— Не мислех за него. Мислех си за Моли. Тя не бива да узнае.

— Да — съгласи се Стивънз, — вече приказвах с мистър Уилмот от вестника. Съгласи се нищо да не печата. Ще се обадя и на мемфиския вестник, дано само не е вече късно... Да можехме да я придумаме още днес следобед да си замине, преди мемфиският вестник... А там, където единственият бял човек, когото може да види, е мистър Едмъндз... и на него ще телефонирам; сигурен съм, че и да чуят, другите чернокожи не биха й казали. Чак след два-три месеца може да ида нататък и да й съобщя, че е починал и са го погребали някъде на Север... — Този път тя го наблюдаваше с такъв израз, че той млъкна, а тя седеше на коравия стол и не сваляше от него очи.

— Но тя ще иска и той да се върне с нея.

— И той? — учуди се Стивънз. — Трупът му? — Тя го гледаше и в израза й нямаше нито изненада, нито укор. Той просто олицетворяваше някакво старо, от незапомнени времена, женско увлечение по кръвта и тъгата. Стивънз си мислеше: *Дошла е дотук в тази жег!* Освен ако Хемп не я е докарал с кабриолета, с който носи яйцата и зеленчука на пазара.

— Той е единственото дете на голямата й дъщеря, същата, която се помина. Той също трябва да бъде прибран у дома.

— Да бъде прибран у дома — тихо повтори Стивънз. — Веднага ще се погрижа. Ей-сега ще позвъня.

— Много сте любезен. — Едва сега тя трепна и се раздвижи. Той забеляза как ръцете й придърпват чантата и здраво я стискат. — Аз ще поема разноските. Кажете ми само имате ли представа колко...

Погледна я право в очите. И без да мигне, изрече лъжата, бързо и лесно:

— Десет-дванайсет долара ще стигнат. Ковчег от там ще дадат и ще остане само за превоза.

— Ковчег? — Тя отново го наблюдаваше с израз на любопитство и едновременно на безпристрастие, сякаш е дете. — Той е неин внук,

мистър Стивънз. Когато го взе да го отгледа, даде му името на баща ми, Самуел Уоршъм. Не само ковчег, мистър Стивънз. Аз разбирам, че това може да стане с големи месечни вноски.

— Не само ковчег — рече Стивънз. Каза го със същия тон, с който бе повторил „Да бъде прибран у дома“. — Зная, че и мистър Едмъндз ще поиска да помогне. А както подозирам, старият Лук Бийчъм също има някакви пари в банката. Ако ми позволите...

— Не е необходимо — каза тя. И отвори чантата. Видя как отброи на масата двацет и пет долара в омачкани банкноти и звонкови монети от четвъртдоларови до центове. — Това ще стигне за непосредствените разходи. Пък аз ще ѝ кажа... Сигурен ли сте, че няма никаква надежда?

— Сигурен съм. Довечера той ще умре.

— Тогава следобед ще ѝ кажа, че вече е мъртъв.

— Ако искате, да ѝ кажа аз.

— Аз ще ѝ кажа — настоя тя.

— Тогава, ако искате, да дойда и да ѝ поговоря?

— Ще бъде много любезно от ваша страна. — И си тръгна, изправена на своите крехки и леки нозе, които, слизайки по стълбата, му се сториха дори пъргави. Той отново телефонира на началника в Илиной, обади се и на едно погребално бюро в Джолиет. После още веднъж прекоси горещия и празен площад. Почака съвсем малко, докато издателят се върне от обяд.

— Ще го караме у дома — каза той. — Мис Уоршъм, ти, аз и още някои. Ще струва...

— Чакай — каза издателят, — чакай. Какви други?

— Още не знам. Но ще струва около двеста. Телефонните разноски не включвам, за тях ще се погрижа аз. Като се видим с Карадърз Едмъндз, все ще измъкна нещо и от него. Не знам колко, но все ще е нещо. Да речем около петдесет. За останалото сме ти и аз. Тя настояваше да ми остави двацет и пет, което е точно два пъти повече от онова, което се помъчих да я убедя, че ще струва, и точно четири пъти повече от онова, което тя може да си позволи...

— Чакай — рече издателят, — чакай.

— Той ще пристигне вдругиден с влак номер четири, а ние ще го посрещнем — мис Уоршъм и баба му, старата негърка, с моя автомобил, а ти и аз с твоя. Мис Уоршъм и старата ще го откарат до

родното му място, тоест където старата го е отгледала, или по-скоро се е опитала да го отгледа. Катафалката ще струва към петнайсет, без да броим цветята...

— Цветя ли? — извика издателят.

— Цветя — каза Стивънз. — Кажи го всичко двеста и двайсет и пет. И по всяка вероятност най-много ще се падне на теб и на мен. Ясно?

— Не е ясно — каза издателят. — Но какво да сторя, като не мога да не приема. Поврага, дори да не приема, новината си я бива. Ще ми бъде за пръв път да плащам за дописка, която предварително съм обещал, че няма да печатам.

— Която предварително си обещал да не печаташ — каза Стивънз.

През остатъка от този горещ и вече безветрен следобед, докато чиновници от общината, мирови съдии и пристави, изминали по петнайсет-двайсет мили от всички краища на околията, се качваха по стълбата до празната кантора, повикваха го на име, почиваха си за миг, след това си тръгваха, връщаха се и сядаха да чакат с цигара в уста, Стивънз тичаше от магазин на магазин, от кантора на кантора, обикаляше площада — търговци и чиновници, собственици и служители, лекари, зъболекари, адвокати и бръснари и с готовата си реч бързаше да ги убеди:

— Работата е да върнем един мъртъв негър в бащиния му дом. Заради мис Уоршъм го правим. Нищо, че не е по списък и без подпис, дайте ми един долар и толкоз. Може и половин долар. Или четвърт.

Същата нощ след вечеря той се отправи в бездиханния и пълен със звезди мрак към къщата на мис Уоршъм в края на града и похлопа на небоядисаната парадна врата. Прие го Хемп Уоршъм — старият негър с корем, подут от зеленчуците, с които той, жена му и мис Уоршъм редовно се хранеха, със замъглени старчески очи и венец от бяла коса, напомняща главата на римски пълководец.

— Тя ви чака — рече той. — И любезно моли да се качите в стаята й.

— Там ли е и леля Моли? — попита Стивънз.

— Всички сме там — каза Уоршъм.

Стивънз пресече осветения хол (знаеше, че цялата къща все още се осветява с газени лампи и че още няма течаща вода) и се заизкачва

пред негъра по чистото небоядисано стълбище, облепено с овехтели книжни тапети, после го последва през вестибюла до чистата и оскъдно наредена спалня, издаваща безпогрешния тънък аромат на стара мома. Както бе казал Хемп, тук бяха всички — жена му, една огромна светлокожа жена с ярък тюрбан, която се подпираше на вратата, мис Уоршъм, все така изпъната на своя прост дървен стол, и старата негърка в единствения люлеещ се стол до камината, в която дори тази вечер едва-едва припламваха шепа въглени.

Тя държеше глинена лула с тръстиково стъбло, но не пушеше, в почернялата чашка на лулата пепелта бе мъртва и бяла; поглеждайки я в същност едва сега, Стивънз си помисли: *Боже мой, та тя не е поедра от десетгодишно дете!* После седна и четиримата — мис Уоршъм, старата негърка, брат ѝ и той — образуваха полукръг пред тухлената камина, в която тлееха най-древните символи на човешкото сцепление и солидарност.

— Вдругиден, лельо Моли — рече Стивънз, — той ще си бъде у дома. — Старата негърка дори не го погледна; тя изобщо не го поглеждаше.

— Мъртъв — отрони тя. — Фараонът го взе.

— Тъй, тъй, о боже — каза Хемп. — Фараонът го взе.

— Продаде моя Бенджамин — рече старата негърка. — Продаде го в Египет — и почна бавно да се люлее на стола.

— Тъй, тъй, о боже — прибави Хемп.

— Шшт! — обади се мис Уоршъм. — Тихо, Хемп!

— Телефонирах на мистър Едмъндз — каза Стивънз. — Всичко ще приготви.

— Род Едмъндз го продаде — обади се старата негърка, продължавайки да се люлее напред-назад. — Продаде моя Бенджамин.

— Шшт — рече мис Уоршъм, — тихо, Моли! Замълчи!

— Не — каза Стивънз, — не го е продавал, лельо Моли. Не беше мистър Едмъндз. Мистър Едмъндз не е... *Но тя не може да ме чуе*, помисли си той. Тя не го поглеждаше. Тя изобщо не го погледна.

— Продаде моя Бенджамин. В Египет го продаде.

— В Египет го продаде — повтори Хемп.

— Род Едмъндз продаде моя Бенджамин.

— На фараона го продаде.

— На фараона го продаде и сега е мъртъв.

— Аз да вървя — каза Стивънз и живо се изправи. Мис Уоршъм също стана, но той не я дочака да тръгне пред него. Спусна се бързо към долния хол, едва ли не тичайки. Дори не бе сигурен идва ли тя подире му или не. *Ей-сега ще бъда навън, помисли той. И там ще има въздух, простор, само да дишаш!* След миг я чу зад гърба си — крехките, леки, пъргави, но небързаци нозе, същите, които бе чул да слизат днес по стълбата на кантората му; някъде зад тях се носеха гласовете:

— Продаде моя Бенджамин. В Египет го продаде.

— В Египет го продаде. Тъй, тъй, о боже.

Спусна се по стълбите почти тичешком. Сега вече не бе далеч, можеше да вдъхне и усети простия уханен мрак и затова си позволи да спре и да почака, да се обърне точно на вратата и да проследи мис Уоршъм, която идваше зад него: високо изправената бяла старовремска глава, приближаваща се в едновременната газена светлина. Сега дочу трети глас, може би това бе жената на Хемп — истински неизтощим сопран, който се вливаше без думи в подвикванията и пригласите на брата и сестрата:

— Продаде го в Египет и сега е мъртъв.

— Тъй, тъй, о боже. Продаде го в Египет.

— Продаде го в Египет.

— И сега е мъртъв.

— На фараона го продаде.

— И сега е мъртъв.

— Съжалявам — каза Стивънз. — Моля да ми простите. Трябваше да се досетя. Не биваше да идвам.

— Нищо, нищо — рече мис Уоршъм. — Скръбта е обща.

На по-другия също такъв светъл и палещ ден, моторната катафалка и двата автомобила чакаха пристигането на южната железница. Имаше още десетина други коли, но едва с пристигането на влака Стивънз и издателят на вестника почнаха да забелязват броя на събралите се — и черни, и бели. И тогава, пред очите на безмълвните бели безделници — мъже, юноши и момчетия — и приблизително петдесетина негри и негърки, човекът от негърското погребално бюро вдигна сивосребърния ковчег от влака и го отнесе до катафалката, чевръсто издърпа венците и цветята, тия символи на неизбежния и

безвъзвратен човешки край, плъзна ковчега навътре, хвърли цветята обратно и затръшна вратата.

Мис Уоршъм и старата негърка се качиха в автомобила на Стивънз, управляван сега от наетия шофьор, а той и издателят се настаниха в автомобила на издателя. След това последваха катафалката, която се заклатушка по дългото нагорнище от гарата, доста бърза за своята виеща първа скорост, стигнаха превала и все тъй бързо, но вече с някакво мазно, почти владическо пърпорене намалиха, влизайки в площада, прекосиха го, заобиколиха паметника на Конфедерацията и съдилището, а търговците, чиновниците, бръснарите и всички, които бяха дали на Стивънз исканите долари, половинки или четвъртинки, както и ония, които нищо не бяха дали, наблюдаваха смълчани от врати и прозорци, после кривнаха в улицата, която в края на града се превръщаше в селския път, водещ до тяхната цел на седемнайсет мили оттук, и отново набраха скорост; напред катафалката, все тъй следвана от двата автомобила с четирима души — жената с високо изправена побеляла глава, старата негърка, издателят и рицарят на справедливостта, истината и правото, докторът по философия от Хайделбергския университет, — официално допълващи като неделима част катафалката на негъра-убиец, сега вече заклан вълк.

В крайнините на града катафалката забърза още повече. Прелетяха край чугунената табела, на която пишеше „Джеферсън“, паважът изчезна и покатервайки се на още един безконечен хълм, пътят се превърна в чакъл. Стивънз се пресегна и завъртя ключа. Колата на издателя доближи канавката, а той занастъпва спирачките, забавиха, катафалката и другият автомобил стремително взеха преднина, сякаш полетели, а лекият, отдавна невидял дъжд летен прахоляк фучеше изпод свистящите им колела; след малко се скриха. Издателят обърна непохватно колата, едва не орони зъбците на скоростите и след продължително хъркане и маневри автомобилът му отново се озова на пътя, с предница, обърната обратно към града. С крак на амбреажа, той за миг се отпусна.

— Знаеш ли какво ме помоли тази сутрин старицата още на гарата? — попита той.

— Естествено, не — каза Стивънз.

— Попита ме: „Ще пишете ли за всичко туй във вестника?“

— Какво?

— Точно това — рече издателят. — И повтори: „Ще пишете ли във вестника? Всичко искам да се пише. Всичко.“ Идеше ми да ѝ кажа: „Ами ако случайно знам как по-точно е умрял, и това ли да пиша?“ И, бога ми, и да ѝ бях казал, и дори да знаеше истината, сигурен съм, че пак щеше да отговори „да“. Но нищо не казах. Рекох само: „Защо бе, лелко, че ти не можеш да го прочетеш“. А тя ми вика: „Мис Бел ще ми го покаже и аз ще си го гледам. Вие само го пишете във вестника. И хем всичко да пишете!“

— О! — възкликна Стивънз. *Да, помисли си той, за нея сега вече няма никакво значение. След като е трябвало да стане, а тя не е могла да го предотврати, и понеже сега всичко е свършено, какво я интересува как е умрял! Искаше само да си го заведе у дома, и то както подобава, с ковчег и с цветя и с катафалка, а тя да премине из града след катафалката.* — Хайде — рече той, — да се връщаме в града, че от два дни не съм си поглеждал книгата.

[1] С гръцки букви се означават многобройните студентски научни дружества в САЩ — Б.пр. ↑

ТОВА ВЕЧЕРНО СЛЪНЦЕ

I

Сега понеделник в Джеферсън по нищо не се различава от останалите дни. Улиците са павирани, телефонната компания и електроцентралата непрекъснато секат сенчестите дъбове, кленове, рожкови и брястове, за да отворят място за железните стълбове с гроздовете от подпухнали, призрачни и безкръвни зърна; имаме градска пералня, която в понеделник сутрин събира мръсното бельо на седмицата с ярко боядисани, специално пригодени автомобили и вързопите политат като привидение след тревожните и спрехави електрически сирени с продължителното свистене на гума и асфалт, напомнящо раздирането на коприна; дори негърките, които по стар обичай все още взимат прането на белите, го пренасят с автомобили.

Но преди петнайсет години в понеделнишките утрини тихите прашни и сенчести улици се изпълваха с негърки, понесли на своите изправени и увити като с чалми глави стегнати в чаршафи и грамадни като памучни бали вързопи — пренасяха ги, без да ги докосват, от кухненските врати на белите къщи до опушените котли край колибите си в Негърската Дупка.

Нанси слагаше бохчата на главата си, а върху бохчата нагласяше черната сламена моряшка шапка, с която не се разделяше ни зиме, ни лете. Беше висока, с дългнесто печално лице, малко хлътноло над липсващите зъби. Понякога я придружавахме по пътечката до пасбището да гледаме как пази равновесие с вързопа и шапката, която нито веднъж не се килна и не трепна дори когато Нанси слизаше в рова, изкачваше се от другата страна и се провираше под оградата. Коленичеше, изпълзваше на четири крака през дупката, а главата ѝ изправена, неподвижна, вързопът сигурен като скала или като балон, после се вдигаше на нозе и продължаваше нататък.

Понякога прането се събираше и разносяше от мъжете на перачките, но Джизъс никога не помагаше на Нанси, дори още преди татко да го изгони и дори когато Дилси се разболяваше и Нанси идваше да ни готви.

По това време пращаха все нас, ще слезем по пътеката до хижата на Нанси и ще я повикаме да ни приготви закуската. Спирахме при рова, защото татко ни бе заръчал да си нямаме вземане-даване с Джизъс — нисък и силно черен негър с белег от бръснач на лицето, — и почвахме да хвърляме камъни, додето Нанси се покаже на вратата съвсем гола и вземе да върти глава.

— Какво сте ми зачукали по къщата? — ще се провикне тя. — Ах, вие, дяволчета такива!

— Татко рече да дойдеш да ни сготвиш — ще се обади Кеди. — Час и половина, вика, я чакаме, веднага да идва!

— Хич не ми е до вашата закуска — отвръща Нанси. — Я ме оставете да си доспя!

— На бас, че си пияна! — ще каже Джейсън. — Татко казва, че си пияна. А, Нанси? Пияна ли си?

— Кой казва, че съм пияна? Не съм си доспала. Да ви се не види и закуската!

Така след известно време се отказвахме да хвърляме камъни по хижата на Нанси и се връщаме у дома. Дойдеше ли най-сетне, аз вече бях закъснял за училище. Дълго мислехме, че това е от уискито, докато един ден не я арестуваха пак. Като я водили към затвора, минали покрай мистър Стоувъл. Беше касиер в банката и дякон в баптистката църква. Нанси се разприказвала:

— Кога ще ми платиш, бели човече? Кажи, бели човече, кога ще ми платиш? — А мистър Стоувъл я ритнал. Тя продължила да нарежда: — Кога ще ми платиш? Вече три пъти, откакто... — мистър Стоувъл я ритнал още веднъж, този път с тока право в устата, та шерифът го дръпнал назад, а Нанси, просната на улицата, изведнъж се разсмяла. Извърнала глава, изплюла малко кръв и няколко зъба и рекла: — Вече три пъти, а и цент не си ми дал.

Така Нанси загуби зъбите си. Целия ден разправяха какво ли не за мистър Стоувъл и Нанси, а цяла нощ ония, които минавали край затвора, я слушали как пее и пици. Виждали й ръцете на решетките, мнозина се спирали до оградата да я послушат, а тъмничарят се мъчел да й затвори устата. Не млъкнала до сутринта и тогаз на тъмничаря му се счуло, че на горния етаж нещо бумти и дращи, качил се и какво да види — Нанси виси на прозореца, обесена на решетката. Според него, било от кокаина, не от уискито, защото никой негър нямало да си

посегне на живота, освен ако не се натъпче с кокаин, а пък негър, който гълтал кокаин, не бил вече никакъв негър.

Тъмничарят я свалил от прозореца, съживил я, а после я напердашил, с бич я нашибал. Била се обесила с роклята си. Всичко натъкмила както трябва, но нали когато я арестували била само по една рокля, нямала с какво друго да си завърже ръцете и затуй не могла да се пусне от перваза. Точно в това време тъмничарят чул шума, изтичал и намерил Нанси гола-голеничка, виси с вече издут като балон корем.

Когато Дилси се разболя и легна в хижата си, и ни готвеше Нанси, почнахме да забелязваме, че престилката ѝ се издува: това бе още преди татко да забрани на Джизъс всякакво приближаване до нашата къща. Джизъс седеше в кухнята зад печката, а белегът от бръснача на черното му лице бе също като мръсна връвчица. Той ни каза, че под престилката си Нанси имала диня.

— Само че не е от твоя бостан — каза му Нанси.

— Бостан ли? Какъв бостан? — попита Кеди.

— Аз тоя бостан знаеш ли какво го праввам? — каза Джизъс.

— Бе ти какво си се разломил пред децата? — скара му се Нанси. — Защо не си на работа? Нали яде! Или искаш да те пипне мистър Джейсън, като се въртиш из кухнята и ги говориш разни пред децата.

— Какви ги говори? — попита Кеди. — Кой бостан?

— Значи, аз не мога да се въртя из кухнята на един бял, а белият може да се върти в моята кухня! — рече Джизъс. — Белият може да ми влезе в къщата, а аз нямам право да не го пусна. Рече ли белият да ми влезе в къщата, все едно, че не е моя. Да го спра не мога, ама и той не може да ме изрита. Не може!

Дилси продължаваше да боледува. Татко бе казал на Джизъс да не идва вече у дома. А Дилси още болна. Сумата време мина. Един път, след вечеря, седим си ние в гостната.

— Нанси още ли не е свършила в кухнята? — пита мама. — Откога е почнала да мие чинии.

— Куентин да иде да провери — вика татко. — Куентин, я иди виж какво прави Нанси. Кажй ѝ да си ходи.

Отидох в кухнята. Чиниите прибрани, огънят угасен, а Нанси седнала до студената печка. И ме гледа.

— Мама пита дали си свършила — казвам.

— Да — вика Нанси. И пак ме гледа. — Свърших.

— Какво ти е? — питам. — Има ли нещо?

— Нищо, само дето съм негърка. Ама виновна ли съм аз?

Седнала на стола пред изстиналата печка и ме гледа, а на главата ѝ моряшката шапка. Върнах се в гостната. Имаше нещо в кухнята — студената печка ли, какво... Човек си представя една кухня топла, оживена, весела. А с тая студена печка, приборите чинии... по това време никой не сяда да яде...

— Свършила ли е? — пита мама.

— Да — викам.

— Какво прави?

— Нищо не прави. Свършила е.

— Ще ида да видя — казва татко.

— Сигурно чака Джизъс да я заведе — обажда се Кеди.

— Няма го Джизъс — казвам аз. Нанси ни бе разказала: събужда се една сутрин, а Джизъс изчезнал. „Напуснал ме е — разправяше, — и май в Мемфис е отишъл. Нека и градската полиция да поразиграе.“ „Добре сме се отървали — бе казал татко. — Дано там си остане.“

— Нанси се страхува от тъмното — вика Джейсън.

— И ти се страхуваш — казва Кеди.

— Не е вярно — казва Джейсън.

— Страхливо коте — заяжда го Кеди.

— Не съм! — сърди се Джейсън.

— Стига, Кендис! — обажда се мама. В това време татко се върна.

— Ще ида да изпратя Нанси до пътеката — вика. — Джизъс се върнал.

— Видяла ли го е? — пита мама.

— Не. Ама някакъв негър и съобщил, че е в града. Няма да се бавя.

— И сега ще ме оставиш, да изпрацаш Нанси? — вика мама. — Значи, нейната безопасност ти е по-скъпа, така ли?

— Няма да се бавя — казва татко.

— И ще оставиш тия деца без закрила? Точно като се е върнал оня?

— И аз ще отида — вика Кеди. — Нека бе, татко!

— Че какво може да им стори? — казва татко.

— Джейсън! — Този път мама на него се скара. Това си личеше и по гласа, и как му произнесе името. Сякаш е била сигурна, че татко цял ден се е мъчил да измисли най-неприятната за нея история и през цялото време си е знаела, че рано или късно ще я измисли. Мълчах си, защото знаехме с татко, че сети ли се овреме, мама ще го накара да ме остави при нея. Ето защо татко не ме и погледна. Бях най-големият. Бях на девет, Кеди на седем, а Джейсън — на пет години.

— Глупости! — вика татко. — Няма да се бавим.

Нанси ни чакаше с шапката. Стигнахме до пътеката.

— Джизъс винаги е бил добър с мене — каза тя. — Има ли два долара, единият е за мене. — Продължихме по пътеката. — Само да минем пътеката, после ми е лесно.

Тук винаги беше тъмно.

— На това място Джейсън се уплаши на Все светители — обади се Кеди.

— Не съм се уплашил — каза Джейсън.

— Леля Рейчел нищо ли не може да направи? — попита татко. Леля Рейчел беше много стара. Живееше съвсем самичка оттатък хижата на Нанси. Косата ѝ бе побеляла и по цял ден седеше на прага, пушеше с лула и отдавна не работеше. Казваха, че била майка на Джизъс. Понякога и тя признаваше същото, друг път твърдеше, че нямала нищо общо с него.

— Уплаши се! — повтори Кеди. — Като жаба се уплаши. Като заек. Повече от негър.

— С него никой нищо не може да направи — каза Нанси. — Била съм разбудила дявола в него и само едно нещо можело да го успокои.

— Добре, сега нали го няма? — каза татко. — От какво се боиш? Не оставай насаме с бели мъже и толкоз.

— Какви бели мъже? — попита Кеди. — Как насаме?

— Никъде не е отишъл — рече Нанси. — Просто го усещам. И сега го усещам, тук на пътеката. Чува ни, като си говорим, всяка думица чува и дебне. Не съм го видяла и я го видя още веднъж, я не, ама само като си го представя с бръснача в уста... Държи го на връв под ризата, на гърба. Хич няма и да се изненадам...

— Не се уплаших — каза Джейсън.

— Ти се дръж както трябва и стой настрана — рече татко. — Сега няма страшно. Сигурно е вече в Сент Луи и кой знае дали не си е намерил друга жена. Тебе те е забравил.

— Само да е посмял! Хич да не ми се мярка! Като им застава над главите, посегне ли да я прегърне, ръцете ще му отсека! И главата ще му отсека, а на нея корема ще разпоря...

— Шшшт! — рече татко.

— Чий корем ще разпориш, Нанси? — попита Кеди.

— Не се уплаших — каза Джейсън. — И сам мога да мина по пътеката.

— Да — рече Кеди, — ама ако не бяхме ние, и носа си нямаше да покажеш.

II

Дилси продължаваше да боледува и затова всяка нощ изпращахме Нанси. Най-сетне мама каза:

— Докога ще продължава това? Да стоя всяка вечер сама в тая грамадна къща, а вие да изпращате една черна страхопъзла?

Тогава ѝ постлахме да спи в кухнята. Една нощ се събудихме от някакъв звук. Не беше пеене, нито плач, а идваше от тъмното стълбище. В стаята на мама светеше, а долу в хола чухме татко да отива към задните стълби. Слязохме с Кеди в хола. Подът беше много студен. Навирихме си палците от студ и се ослушваме. На песен прилича, ама не е песен, негърска работа.

После замлъкна и чухме татко, слизаше по задните стълби. Приблжихме се и ние до стълбите. И пак се разнесе, този път на самите стъпала, тихо, и тогава видяхме очите на Нанси, долу на стълбата, до самата стена. Приличаха на котешки, сякаш до стената е застанала някаква грамадна котка и ни гледа. Като слязохме при нея, отново млъкна. Подир малко от кухнята се показа и татко с пистолет в ръка. Върнаха се с Нанси и после пак дойдоха. Носеха ѝ дюшека.

Проснахме го в нашата стая. Когато в мамината стая светлината угасна, отново забелязахме очите на Нанси.

— Нанси — прошепна Кеди, — спиш ли, Нанси?

Нанси измънка нещо като „ох“, нищо не ѝ разбрах. Сякаш никоой не се е обадил, гласът е дошъл отнякъде и се е запилял нанякъде, като че Нанси изобщо я нямаше. Тъй втречено я бях гледал в очите там, на стълбата, че ми се бяха отпечатали зад клепачите, също като слънцето: гледаш го, после затваряш очи, а то пак там.

— Джизъс — изпъшка Нанси, — Джизъс.

— Джизъс ли беше? — попита Кеди. — Да не се е промъкнал в кухнята?

— Джизъс! — изстена Нанси. — Джииниизъс — и гласът ѝ замря, угасна като клечка кибрит.

— Виждаш ли ни, Нанси? — прошепна Кеди. — Очите ни виждаш ли?

— Негърка съм аз, негърка! Нищо повече — рече Нанси. — Господ знае, господ знае.

— Какво ти се случи долу в кухнята? — продължаваше да шепне Кеди. — Кой се опитваше да влезе при тебе?

— Господ знае — отвърна Нанси. Виждахме ясно очите й. — Господ знае.

Дилси се справи и дойде да ни приготви обета.

— Да беше полежала още ден-два — рече й татко.

— Защо? — каза Дилси. — Още един ден да не бях дошла, всичко тука щеше да отиде по дяволите. Я се измитайте от кухнята, че да си подредя нещата.

Дилси приготви и вечеря. Същата вечер, преди да се стъмни, Нанси пристигна в кухнята.

— Отде знаеш, че се е върнал? — попита я Дилси. — Не си го видяла.

— Джизъс е негър — рече Джейсън.

— Усещам го — каза Нанси. — Усещам го, че лежи отгатък в ямата.

— Сега ли? — вика Дилси. — И тази вечер ли е тука?

— И Дилси е негърка — обади се пак Джейсън.

— Ти по-добре гледай да хапнеш — каза Дилси.

— Нищо не искам — рече Нанси.

— Но аз не съм негър — каза Джейсън.

— Пийни едно кафе — рече Дилси и напълни една чаша. — Знаеш ли го, че е в ямата и тази вечер? Как пък разбра, че е там?

— Знам си аз — вика Нанси. — Там е той, чака. Знам си. Толкоз време съм живяла с него. Знам го какво ще направи, преди да го е измислил.

— Пийни си кафе — рече Дилси. Нанси вдигна чашата до устата си и духна. Устните й се източиха като на смок, като гумени, и сякаш с духането на кафето от тях се източиха и всичките им цвят.

— Аз не съм негър — повтори Джейсън. — Ти негърка ли си, Нанси?

— Аз, детето ми, съм изчадие адово — отвърна Нанси. — И както е тръгнало, скоро ще се върна, откъдето съм излязла.

III

И надигна чашата. Но както пиеше, хванала чашата с две ръце, отново взе да издава оня звук. Звукът се чу в чашата и кафето се разплиска по ръцете и дрехите ѝ. Обърна очи към нас, подпряла лакти на коленете си и хванала чашата с две ръце, чашата цялата мокра, а в нея оня звук.

— Погледнете Нанси — обади се Джейсън, — сега вече няма да ни готви. Дилси нали оздравя.

— Млък — рече Дилси. А Нанси държеше чашата и ни гледаше, продължавайки да издава звука, сякаш са две Нанси — едната, която ни гледа, и още една, която издава звука. — Защо не помолиш мистър Джейсън да телефонира на шерифа? — попита я Дилси. Нанси млъкна, без да сваля чашата от дългите си кафяви ръце. Опита се отново да отпие глътка кафе, ала то се разплиска от чашата по ръцете и дрехите ѝ. Тогава остави чашата. Джейсън не откъсваше поглед от нея.

— Не мога да го изпия — рече Нанси. — Гълтам, ама не влиза.

— Иди си в хижата — каза ѝ Дилси. — Фрони ще ти стъкми сламеника, а след малко ще дойда и аз.

— Никой негър не може да го спре — каза Нанси.

— Аз не съм негър — обади се Джейсън. — Негър ли съм, Дилси?

— Според мен не — рече Дилси и погледна Нанси. — Пък аз не мисля така. Иначе какво ще правиш?

Нанси ни изгледа. Очите ѝ бързаха, сякаш се боеше, че време няма да ѝ стигне. Изгледа ни и тримата, без да помръдва.

— Нали помните оная нощ, когато спях във вашата стая? — рече тя. И заразказва как сме станали рано сутринта и как сме играли на дюшека ѝ. Трябваше да пазим тишина, че да не събудим татко, а после стана време за закуска. — Идете и питайте майка си не може ли и тази нощ да остана при вас. Не ща сламеник. И пак ще си поиграем.

Кеди отиде да пита. С нея се повлече и Джейсън.

— Не пускам негри в спалните си — рече мама. Джейсън се разплака, а мама го заплаши, че ако не млъкне, три дни няма да получава десерт. Тогава Джейсън каза, че ще млъкне само ако Дилси направи шоколадова торта. И татко беше там. — Защо не се погрижиш? — попита го мама. — Тая полиция за какво е?

— Защо Нанси се страхува от Джизъс? — попита Кеди. — Мамо, тебе страх ли те е от татко?

— А какво може да стори полицията? — рече татко. — Щом Нанси не го е видяла, как могат те да го открият?

— Тогава защо се е подплашила? — каза мама.

— Казва, че бил там. Сигурна е, че и тази вечер е там.

— А за какво ги плащаме тия данъци? — каза мама. — Да чакам сама в тая къща, додето вие изпращате някаква си негърка?

— Много добре знаеш, че не съм залегнал в рова с бръснач в ръката — каза й татко.

— Няма да плача, ако Дилси направи шоколадова торта — обади се Джейсън. Мама ни заповяда да се махаме, а татко каза, че не знаел дали Джейсън ще получи шоколадова торта, но знаел какво друго ще получи след малко. Върнахме се в кухнята и разправихме всичко на Нанси.

— Татко каза да се прибереш и да заключиш вратата — рече Кеди. — И всичко ще бъде наред. А защо, Нанси? Сърдит ли ти е Джизъс? — Нанси отново бе поела чашата с две ръце, подпряла лакти на коленете си, загледана в чашата. — Какво си направила, че ти се сърди Джизъс? — попита Кеди. Нанси изпусна чашата. Не се счупи, но кафето се разля. А тя продължаваше да стиска въздуха. И звукът се появи отново. Тих, уж песен, а не е песен.

— Хайде — рече Дилси, — стига! Млъквай и се стегни! Стой тука, аз ще повикам Върш да те изпрати. — И излезе.

Погледнахме Нанси. Раменете й се тресяха, но звукът вече го нямаше.

— Какво иска да ти направи Джизъс? — попита Кеди. — Нали го няма.

Нанси ни погледна.

— Ама беше весело оная нощ, когато спях у вас, нали?

— На мен не ми беше — каза Джейсън.

— Защото спа при мама — рече Кеди. — Нямаше те.

— Хайде да ви водя у дома — предложи Нанси. — Пак ще ни бъде весело.

— Мама няма да ни пусне — казах аз, — много е късно.

— Сега не я тревожете — каза Нанси. — Ще ѝ обадим утре сутринта. Няма да се сърди.

— Няма да ни пусне — повторих аз.

— Няма да я питаме сега — каза Нанси, — защо да я тревожим.

— Не е казала, че не можем да идем — рече Кеди.

— Не сме я питали — казах аз.

— Ако отидете, ще ви обадя — каза Джейсън.

— Колко весело ще бъде — рече Нанси. — А те няма да се сърдят, само ще ви заведе у дома и толкоз. Я колко време ви работя!

— Мен не ме е страх да отида — каза Кеди. — Джейсън го е страх, той ще издрънка.

— Не е вярно — каза Джейсън.

— Страх те е — каза Кеди. — И ще издрънкаш.

— Няма да издрънкам — рече Джейсън. — Не ме е страх.

— Джейсън не се плаши, щом е с мене — каза Нанси, — нали, Джейсън?

— Ще ни обади — каза Кеди. Пътеката беше съвсем тъмна. Излязохме през портата на ливадата. — На бас, че ако сега нещо ни изскочи, Джейсън ще се разписка.

— Няма — каза Джейсън. Вървахме по пътеката. Нанси приказваше високо.

— Защо приказваш толкова силно, Нанси? — попита Кеди.

— Кой, аз ли? — каза Нанси. — Питайте Куентин, Кеди и Джейсън дали говоря високо.

— Говориш, като че ли сме петима — рече Кеди. — Все едно, че и татко е с нас.

— Кой, аз ли говоря високо, мистър Джейсън? — каза Нанси.

— Хе! Нанси нарече Джейсън „мистър“! — извика Кеди.

— Ах тия Кеди, Куентин и Джейсън! Чуйте ги само какви ги приказват — каза Нанси.

— Ние не говорим високо — каза Кеди. — Ти говориш, все едно, че татко...

— Шшт — каза Нанси, — тихо, мистър Джейсън.

— Нанси пак нарече Джейсън „мистър“...

— Шшт! — Нанси продължаваше да говори високо и когато се прехвърлихме през рова, и когато се провряхме през оградата, на онова място, където тя приклякваше с прането на глава. Озовахме се пред хижата ѝ. Крачехме бързо. Тя отвори вратата. Къщата миришеше на лампа, а Нанси — на фитил и сякаш се чакаха, че да замиришат заедно. Тя запали лампата, затвори вратата и я залости. След това млъкна и ни изгледа.

— Какво ще правим сега? — попита Кеди.

— Какво ви се иска? — попита Нанси.

— Нали каза, че ще се веселим — каза Кеди.

Освен миризмата на Нанси и на къщата, тук имаше нещо, което човек надушваше, без да ще. Дори Джейсън го долови.

— Не искам тука — рече той. — Искам у дома.

— Че върви си! — каза Кеди.

— Не искам сам — рече Джейсън.

— Сега ще се повеселим — каза Нанси.

— Как? — попита Кеди.

Нанси застана до вратата. Гледаше ни, а очите ѝ като празни, сякаш не си служи с тях.

— Какво ви се иска най-много? — попита Нанси.

— Разкажи ни една приказка — каза Кеди. — Знаеш ли приказки?

— Да — рече Нанси.

— Кажу една — каза Кеди. Обърнахме погледи към Нанси. — Само че не знаеш.

— Знам — каза Нанси, — как да не знам.

После се приближи и седна на стола до огнището. В него мъждееха въглени. Нанси ги разпали, макар че вътре вече бе доста топло. Лумна ярък огън. И почна да разказва. Приказваше, а очите ѝ — уж ни гледат, пък други, гласът уж същият, пък друг. Сякаш се намира на друго място, застанала някъде и чака. Беше извън хижата. Гласът ѝ бе вътре, тялото, онази Нанси, която можеше да се провере през оградата от бодлива тел с вързоп дрехи на главата, без да ги събори, все едно, че ни ги усеща, а са някакъв балон, тази Нанси бе тук. Но това бе всичко.

— И тъй, царицата стигнала до един ров, гдето се криел лош човек. Приближила рова и си казала: „Ако успея и този ров да

премина...“

— Какъв ров? — попита Кеди. — Като нашия тук ли? И защо ѝ е дотрябвало на царицата да минава през ров?

— За да се прибере у дома — каза Нанси. — Налагало ѝ се да прехвърли рова, да изтича до в къщи и да залости вратата.

— А защо искала да се прибере в къщи и да залоства вратата? — попита пак Кеди.

IV

Нанси ни изгледа. Млъкна и ни изгледа. Седнал в скута ѝ Джейсън протягаше право напред тънките си крачета.

— Мен тази приказка не ми хареса — каза той — Искам да си ходя у дома.

— Май ще е най-добре — додаде Кеди и стана от пода. — На бас, че вече ни търсят — и се отправи към вратата.

— Недей! — извика Нанси. — Не отваряй! — Скочи и настигна Кеди. Спря зад вратата, без да докосва дървеното резе.

— Защо пък? — опъна се Кеди.

— Ела при лампата — каза Нанси, — ще си поиграем. Няма защо да си ходите.

— Но ние трябва да си ходим — настояваше Кеди — И без това не се забавляваме. — И се върнаха с Нанси до огнището и лампата.

— Искам да си ходя у дома — каза Джейсън. — Ще ви се обадя.

— Знам още една приказка — рече Нанси. Стоеше близо до лампата и гледаше Кеди, както човек гледа изправена на носа му пръчка. За да види Кеди, трябваше да се наведе, но очите ѝ сякаш гледаха пръчката на носа.

— Не искам да слушам — каза Джейсън. — Ще ритам по дъските.

— Ама тази е хубава — рече Нанси. — По-хубава от първата.

— За какво се разправя? — попита Кеди. Нанси стоеше до лампата и затуляше светлината с дългата си кафява ръка.

— Ще се опариш на шишето — извика Кеди. — Не ти ли гори на ръката?

Нанси погледна ръката си и бавно я отдръпна. Вперила очи в Кеди, тя не помръдваше; само дългата ѝ ръка се гърчеше като завързана с връв за китката.

— Хайде да правим нещо друго — предложи Кеди.

— Искам да си ходя у дома — каза Джейсън.

— Имам пуканки — каза Нанси. Изгледа ни подред — най-напред Кеди, после Джейсън и накрая мен. После пак се обърна към Кеди. — Пуканки имам.

— Не обичам пуканки — рече Джейсън. — Обичам бонбони.

Нанси го погледна.

— Ти ще държиш ситото. — Ръката ѝ продължаваше да се гърчи, дълга, хрома и кафява.

— Добре — съгласи се Джейсън. — Щом ми даваш, оставам. Кеди не може да го държи. Ама дадеш ли го на Кеди, тръгвам си.

Нанси раздуха огъня.

— Вижте Нанси как си пъха ръцете в огъня — каза Кеди. — Какво ти е, Нанси?

— Имам пуканки — каза Нанси. — Не са много. — И бръкна под леглото за ситото. Беше счупено. Джейсън се разплака.

— Сега не можем да си направим пуканки.

— И без това трябва да си ходим — каза Кеди. — Хайде, Куентин!

— Чакайте — спря ни Нанси, — чакайте! Аз ще го поправя. Защо не ми помогнете да го поправим?

— Ама мене май не ми се иска — каза Кеди. — Късничко е.

— Тогаз Джейсън. Я ела да ми помогнеш. Не искаш ли?

— Не — отвърна Джейсън, — искам да си ходя.

— Шшт — каза Нанси, — шшт. Гледайте сега, така ще го поправя, че Джейсън ще ни изпече пуканките. — Взе парче тел и поправи ситото.

— Няма да държи — каза Кеди.

— Ще държи — каза Нанси. — Стой и гледай. Хайде сега ми помогнете да обелим малко царевица.

И царевицата беше под леглото. Оронихме малко в ситото и Нанси помогна на Джейсън да го закрепим над огъня.

— Не пукат — каза Джейсън. — Отивам си у дома.

— Чакай малко — каза Нанси. — Ей-сега ще почнат. След това ще измислим нещо забавно. — Тя клечеше до огъня. Фитилът на лампата бе вдигнат толкова високо, че пушеше.

— Защо не го смъкнеш малко? — попитах аз.

— Добре е така — каза Нанси. — После ще го подрежа. Вие само почакайте. Пуканките ей-сега ще почнат.

— Не ми се вярва — рече Кеди. — И без това трябва да тръгваме. Ще се тревожат.

— Не! — извика Нанси. — Ей-сега ще запукат. А Дилси ще им каже, че сте при мене. Толкоз време ви работя. Какво, като сте ми дошли на гости? Само почакайте. Всеки миг ще започнат да пукат.

В очите на Джейсън влезе дим и той се разрева. Изпусна ситото в огъня. Нанси грабна мокър парцал и обърса лицето на Джейсън, но той продължаваше да плаче.

— Тихо — скара се тя! — тихо! — Но той не млъкваше. Кеди извади ситото от огнището.

— Изгорели са — каза тя. — Трябва да сложим нова царевица.

— Ти нали всичката сложи — каза Нанси.

— Да — рече Кеди. — Нанси я погледна. После взе ситото, отвори го, изсипа изгорелите зърна в престилката си и почна да ги пробира с тия дълги кафяви ръце, а ние като сме я зяпнали...

— Нямах ли друга? — попита Кеди.

— Имам — каза Нанси, — имам. Не виждаш ли, тия не са изгорели. Трябва само да ги...

— Искам да си ходим — обади се Джейсън. — Ще ви обадя.

— Я тихо! — каза Кеди. Ослушахме се. Нанси бе вече обърнала глава към залостената врата, а в очите ѝ червеният пламък на лампата. — Някой идва.

И тогава Нанси отново почна да издава оня звук. Седнала до огъня, провеси дългите си ръце между коленете и тихо зави. Внезапно лицето ѝ се ороси на едри капки, които се стичаха по страните ѝ и носеха по едно въртящо се клъбце пламък, почти искрица, угасваща с отлепянето на капките от брадата ѝ.

— Тя не плаче — поясних аз.

— Не плача — каза Нанси. Очите ѝ бяха затворени. — Не плача. Кой идва?

— Не знам — каза Кеди. Изтича до вратата и надникна навън. — Сега вече си тръгваме — рече тя, — татко пристига.

— Ще ви обадя — каза Джейсън. — Вие ме накарайте.

По лицето на Нанси водата продължаваше да се стича.

— Чуйте — каза тя, — кажете му. Кажете му, че ни е весело. Кажете му, че ще се грижа за вас до сутринта. Или му кажете да ме

пусне при вас, на пода ще спя. Кажете му, Нанси не иска дюшек. И как ще се повеселим! Помните ли миналия път?

— Мен не ми е весело — каза Джейсън. — Ти си лоша. Пускаш ми пушек в очите. Всичко ще кажа.

V

Татко влезе. Изглежда ни един по един, а Нанси не стана от мястото си.

— Кажете му — рече тя.

— Кеди ни накара да дойдем — каза Джейсън. — Аз не исках.

Татко приближи огъня. Нанси вдигна очи.

— Защо не отидеш да спиш при леля Рейчел? — попита той. Нанси го погледна, а ръцете ѝ висяха между коленете. — Него го няма. Все щях да го видя. Жива душа няма навън.

— В рова е — каза Нанси. — Дебне в рова.

— Глупости — каза татко. — Отде знаеш, че е там?

— Видях знака — рече Нанси.

— Какъв знак?

— Прибрах го. Като се върнах, беше на масата. Свински кокал с още прясно месо, оставен до лампата. Там е той, чака. Излезете ли от тая врата, свършено е.

— Кое е свършено? — попита Кеди.

— Аз не съм портаджия — каза Джейсън.

— Глупости — каза татко.

— Там е той — повтори Нанси. — И в тоя миг гледа през прозореца, чака ви да си идете. После е свършено.

— Глупости — каза татко. — Заклучи вратата и ще те заведем у леля Рейчел.

— Няма полза — каза Нанси. Сега вече не гледаше татко, но той се вгледа в дългите ѝ хилави и разтреперани ръце. — Каква полза да се отлага?

— Тогаз какво искаш? — попита татко.

— И аз не знам — каза Нанси. — Не мога нищо да направя. Мога само да отлагам. А от това полза няма. Писано ми е. Каквото и да стане, писано ми било.

— Какво ще стане? — попита Кеди. — Кой ти е писал?

— Никой — рече татко. — Да вървите да лягате.

— Кеди ме доведе — каза Джейсън.

— Иди при леля Рейчел — каза татко.

— Няма полза — рече Нанси. Седеше пред огъня с лакти на коленете си, дългите ѝ ръце висяха. — Сега вече и от вашата кухня няма полза. И в детската стая на дъските да легна, пак същото — на сутринта кръв...

— Шшт! — каза татко. — Заклучи вратата, угаси лампата и лягай.

— Страх ме е от тъмното — каза Нанси. — Страх ме е да не стане в тъмното.

— И какво? Ще седиш със запалена лампа цяла нощ? — рече татко. Нанси пак почна да издава оня звук. Седеше пред огъня, а дългите ѝ ръце висяха между коленете. — Проклятие! — извика татко. — Хайде, деца! Времето за лягане мина.

— Отидете ли си, с мен е свършено — обади се Нанси. Сега говореше по-спокойно, лицето ѝ бе отпуснато, досущ като ръцете. — Но каквото и да става, при мистър Лъвлейди имам събрани пари за ковчег. — Мистър Лъвлейди беше дребен, мръсен човек, който събираше негърските застраховки и всяка събота обикаляше хижите и кухните да взема по петнайсет цента. С жена си живееха в хотела. Една сутрин жена му се самоуби. Имаха дете, момиченце. Той замина с детето и след седмица-две се върна, но сам. И в събота отново почнахме да го виждаме по задните улички и пътеките.

— Глупости — каза татко. — Утре като сляза в кухнята, най-напред тебе ще видя.

— Ще видите каквото има да се вижда — каза Нанси, — но само господ може да каже какво е.

VI

Оставихме я седнала пред огъня.

— Ела да залостиш — рече татко. Но тя не помръдна. Повече не ни погледна и остана да седи притихнала и неподвижна между огъня и лампата. Поехме по пътеката и след няколко крачки се обърнахме — през отворената врата видяхме, че още е там.

— Татко — обади се Кеди, — какво ще й се случи?

— Нищо — каза татко. Бе взел Джейсън на раменете си и сега Джейсън се намираше най-високо от всички. Спуснахме се в рова. Огледах се. Тихо. Там, където лунната светлина и сенките се сплитаха, не се виждаше нищо.

— Ако Джизъс се е скрил тук, ще ни види, нали? — попита Кеди.

— Няма го — рече татко. — Той отдавна замина.

— Вие ме доведохте — каза Джейсън отвисоко. Татковият силует на небето напомняше човек с две глави, едната голяма, другата по-малка. — Аз не исках.

Излязохме от другата страна на рова. Хижата на Нанси се виждаше и отгук, зърнахме отворената врата, но нея не видяхме — нали от умора бе седнала до огъня. „Уморих се — бе каза тя. — Какво съм аз? Една негърка. Виновна ли съм?“

Затуй пък я чухме. Щом излязохме от рова, и тя почна — оня звук, който бе уж песен, пък не приличаше на песен.

— Сега кой ще ни пере? — попитах аз.

— Аз не съм негър — обади се Джейсън отвисоко, откъм главата на татко.

— Ти си нещо по-лошо — каза Кеди. — Ти си портаджия. Сега да ни излезе нещо, ще пукнеш от страх. И от негрите си по-страхлив.

— Не съм — каза Джейсън.

— Ще ревнеш — каза Кеди.

— Кеди! — смъмри я татко.

— Няма! — каза Джейсън.

— Страхопъзльо! — каза Кеди.

— Кендис! — скара ѝ се татко.

ЧЕРНИТЕ ПАНТАЛОНИ

I

Застанал в овехтелите, избелели, но чисти черни дочени гащи, които Мени бе изпрала само преди една седмица, той чу удара на първата буца о чамовия сандък. После сам грабна една от лопатите и в ръцете му (на ръст надхвърляше шест стъпки и тежеше малко повече от сто килограма) тя заприлича на лопатките, с които си играят децата по крайбрежния пясък, а половината кубик хвърлена с нея пръст по нищо не се отличаваше от леките облачета, които вдигат детските лопатки. Един от другарите му, също работник в дъскорезницата, го побутна по ръката и рече:

— Нека аз, Райдър!

Но той не трепна. Докато лопатата се намираще още във въздуха, освободи едната си ръка, замахна назад и блъсна другия в гърдите, оня подскочи цял разкрач, и след това отново прихвана лопатата, понесла пръстта с кротък бяс, от който купчината растеше сякаш по своя воля, ненасипвана отгоре, а като че набъбваща отдолу, откъм земята, докато най-последно, ако не беше прясната му пръст да го отличава, гробът стана досущ като всички останали гробове, белязани в безреда из голото поле с парчетии от пръстени съдове, изпочупени шишета, стари тухли и всякакви други незначителни наглед предмети, всъщност наситени с дълбок смисъл, фатални за оня, който ги докосне, и неразбираеми за белия човек. Сетне се изправи, захвърли с една ръка лопатата и тя затрептя като забито копие на връх купчината пръст, обърна се и закрачи нататък, без да спира дори когато от рехавата група негови близки и приятели и неколцина стари хора, помнещи и него, и покойната му жена от деца, се отдели една бабичка и го дръпна за ръката. Беше леля му. Тя го бе отгледала. Родителите си изобщо не помнеше.

— Къде си тръгнал? — рече тя.

— У дома — каза той.

— Как тъй сам — рече тя. — Гладен си. Ела при мене да хапнеш.

— Отивам си у дома — повтори той, като издърпа желязната си ръка от нейната, сякаш не човек го бе хванал, а муха му е кацнала. Останалите дървари от дъскорезницата — той им беше началник — тихо се отдръпнаха да му сторят път. Но още не стигнал оградата, един от тях го настигна; нямаше защо да му обяснява, че е пратеник на леля му.

— Почакай, Райдър — каза другият. — Скрили сме в храстите едно шише... — После добави онова, което нямаше намерение да казва, което никога не бе допускарал, че ще издума при подобни обстоятелства, макар всички да го знаеха: каза му за мъртвите, които не искат или не могат да напуснат земята, въпреки че плътта, в която на времето са живели, вече е върната в нея; проповедниците нека си разправят колкото щат, да повтарят и да потретват, че мъртвите уж напуснали земята не само без жал, но дори и с радост, за да се възнесат във вечната слава. — Ами ако тя се върне? Лошо ще стане, ей!

Той погледна другия, без да спира, а някъде горе, на високата му и килната назад глава, се изцъклиха две зачервени в ъглите очи.

— Остави ме, Ейси — рече той, — не ми се бъркай!

И продължи, прескочи трите реда бодлива тел, без да забавя крачка, прекоси пътя и навлезе в гората. Когато излезе от другия ѝ край, приближаваше привечер, премина последната нива и пак на една крачка прескочи и тази ограда. В късния неделен час пътят беше опустял — нямаше ги семействата с фургоните, ездачите и поелите за църква да го заприказват и след туй, като отmine, с мъка да се сдържат да не обърнат глави подире му. Бледият, лек и сух като барут августовски прахоляк, по който бяха минали бавните неделни нозе, криеше някъде отдолу отпечатъците от копита и колела, оставени там през дългата седмица, заличени сега, но не изчезнали, запечатани и запазени в спечената прах; там бяха и тесните, с прибрани пети и щръкнали палци следи от босите нозе на жена му, която в съботен ден, докато той се измие, отиваше до лавката да вземе дажбите за седмицата; там бяха и неговите собствени следи, бележещи сега бързите му крачки, крачки като на дребосък, който се е забързал, а снагата му пореше въздуха, който нейното тяло бе опразнило, очите му галеха предметите — дървета и нивя, къщи и хълмове, — които очите ѝ бяха загубили.

Къщата им бе последната и не тяхна, а взета под наем от Карадърз Едмъндз, местния бял земевладелец. Редовно си предплащаше наема, че и нещо повече — за шест месеца постла пруста с нови дъски, доизгради и покри кухнята: работеше сам в съботните следобеди и в неделя, помагаше му единствено жена му. И печка купи. Защото не печелеше зле: на дъскорезницата работеше, откак навърши петнайсет, и сега, вече на двайсет и четири, водеше цялата дърварска бригада, а хората му от изгрев до залез извозваха една трета повече трупи, от останалите, понякога сам той преместваше такива дънери, каквито обикновено двама души влачеха с куки — може би го правеше от суетност, защото си съзнаваше силата. Никога не оставаше без работа, дори в ония отколешни дни, когато от пари много-много нямаше нужда, тъй като по-голямата част от онова, което му трябваше тогава, не струваше пари — не се налагаше да купува жените, били те светли или мургави, безименни и за каква да е цел, не се грижеше какво ще облече, а при леля му по всяко време на деня и на нощта за него имаше достатъчно храна, при това леля му не искаше двата долара, които ѝ предлагаше всяка събота; едничкото, за което трябваше да плаща, бяха заровете и уискито в събота и неделя, и то само до онзи ден преди половин година, когато срещна Мени, която бе познавал цял живот — него ден си каза „Край на всичко това!“, ожениха се, той нае хижата от Карадърз Едмъндз и още първата брачна нощ запали в огнището огън, който продължаваше да гори и досега — разправяха, че точно тъй постъпил преди четирийсет и пет години и чичо Лукас Бийчъм, най-старият изполичар на Едмъндз; вдигаше се по тъмно, ще се облече и закуси на лампа, ще бие после четири мили до дъскорезницата, по изгрев да е там, и точно един час след залез се връщаше у дома. Това се повтаряше до събота, когато неминал и час, откакто е превалило пладне, ще изкачи стъпалата и ще похлопа — не на стълба, нито по рамката на вратата, а горе, под самата стряха, ще влезе в кухнята и ще нареди върху изстърганата до бяло маса кръг от сребърни долари, един лъскав водопад от пари, а в това време на печката цъцри готовият обяд, горещата вода в калайдисаното ведро, кутията от бакпулвер, в която държаха сапуна, и пешкира, съшит от разпрани брашнени чували, го чакат заедно с чистите панталони и риза, а Мени ще събере парите и ще иде на половин миля до лавката да купи дажбите за идната седмица, внасяйки остатъка в касата на

Едмъндз, после ще се върне и ще хапнат двамата още веднъж, сега най-сетне от пет дни насам, без да бързат — малко месо, зарзават, царевичен хляб, мътеница и кейка, който тя всяка събота опичаше в новата печка.

Като посегна към вратата, изведнъж му се стори, че зад нея няма нищо. Къщата и без това никога не е била негова, но сега и новите дъски, и первазите, и гредите, огнището, печката и леглото — всичко бе част от спомена за някой друг; спря на полуотворената врата и като човек, който е заспал на едно място, а като се е пробудил, внезапно се е намерил на друго, каза си на глас:

— Какво търся тук? — После продължи и зърна кучето. Беше го забравил. Спомни си, че ни го е виждал, ни чувал от вчера, когато взе да вие малко преди зазоряване. Беше грамадно куче с кой знае откъде взела се кръв на тъпонос мастиф (месец след като се взеха с Мени, той й бе казал: „Трябва ми едно голямо куче. Че ти си ми едничкият човек, дето може да ме търпи повече от един ден.“); то се показва изпод пруста и го приближи, но без да тича, сякаш прелетя в полумрака и леко се облегна на крака му с вдигната глава, а когато той го докосна, обърна се към къщата; звук не издаде, като че с животинския си мозък схващаше, че досега, докато го е нямало, то е било оставено на пост и едва в тази минута го освобождават. Пред него гредите и дъските го гледаха корави и плътни и за миг си помисли, че не ще може да си влезе. — Но аз трябва да ям — каза той. — И двамата трябва да ядем — и запристъпя нататък, но кучето не го последва; тогава се обърна и го изруга. — Я ела тук! От какво те е страх? Тя и тебе обичаше, не само мене! — Изкачиха стъпалата, прекосиха пруста и влязоха в хижата, в единствената, сега потънала в дрезгавина стая, която начаса се изпълни с изминалите шест месеца, така се изпълни, че просто въздух не остана. Спомените се сгъстиха най-много пред огнището, където в дните, преди да купи печката, той я сварваше след четирите мили от дъскорезницата да привежда тесния си гръб и да клечи, протегнала една ръка, тясна и дълга, да си пази лицето от пламъка, над който другата държеше тигана — огънят, който трябваше да гори до края на живота им, се бе превърнал още вчера с изгрева на слънцето в сухо и светло петно от мъртви въглени и сега той стоеше над него, а последният светлик умираше върху силната и несломима пулсираща гръд, надигаща се на безспирни тласъци; бързането и лошият път през

нивя и гори не успяха да ги ускорят и застанал сега неподвижен в стихналата и чезнеща стая, той дори не смогваше да ги укроти.

И тогава кучето го изостави. Лекият натиск по крака му отслабна. Той чу хлопота и съскането на лапите му по дъските и отначало помисли, че бяга. Но то се спря пред вратата; виждаше го: навирило глава, почна да вие. Сега видя и нея. Стоеше на кухненския праг и го гледаше. Той се закова. Ни дъх си пое, ни проговори, додето не се увери, че гласът му няма да изневери, че е все същият и няма да я уплаши:

— Мени — рече той, — всичко е наред. Виж, не ме е страх. — После пристъпи към нея, бавно и все още без да вдига ръка, и спря. След това направи втора стъпка. Но този път, още непомръднал, тя почна да се стапя. Той замръзна на мястото си, затаи дъх и си пожела и тя да спре. Но тя не спря. Топеше се и изчезваше. — Почакай — каза той и си помисли, че никога не се е обръщал към жена си с по-галец глас. — Тогаз нека и аз да дойда с тебе, скъпа.

Но тя си отиваше. Вървеше бързо и той като че наистина усети падналата между тях непреодолима преграда — преградата на оная сила, която сама може да мъкне дънер, какъвто и двамина не могат, на онази кръв, кости и плът, които са твърде силни, за да бъдат победени от живота; веднъж завинаги той бе разбрал и видял със собствените си очи колко устойчиви при внезапната среща с всесилната смърт могат да бъдат не костите и плътта на младостта, а волята на тези кости и на тази плът да живеят.

Тя си отиде. Той прекрачи прага, на който бе застанала, и приближи печката. Лампа не запали. Нямаше нужда от светлина. Сам бе поставял печката, сам бе сковал лавиците за кухненските съдове. Напипа две паници, свали ги и от студената тенджерата на студената печка ги напълни с гозбата, която леля му вчера бе донесла и от която вчера бе хапнал и той, макар че сега не помнеше нито кога е ял, нито какво е било. Отнесе паниците на изстърганата до бяло гола маса под единственото тъмнеещо прозорче, изтегли два стола и седна, почака пак да се увери, че гласът му ще бъде какъвто го иска и грубо се провикна:

— Ела сега тук! Ела да си изядеш вечерята. На мен много не ми трябва... — той млъкна, свел очи към паницата, дишайки на дълбоки, силни тласъци, гърдите му се издуваха и спадаха; по едно време спря

да диша и за миг застана неподвижен, вдигнал лъжицата със студения лепкав грах. При допира до устните му втвърдената безжизнена маса сякаш отскочи. Без да се стоплят от устата му, граховете зърна се пръснаха, лъжицата издрънча о паницата; столът изпука назад и той се изправи, усети как мускулите на челюстта му се мъчат да разтворят устата, теглейки назад горната половина на главата. Но той прекъсна това, преди да се е превърнало в звук, отново се овладя, трескаво охраната от чинията си, прехвърли я в другата, излезе от кухнята, прекоси стаята и пруста, остави паницата на долното стъпало и се отправи към дворната врата.

Кучето го нямаше, но още неизминал и половин миля, то го настигна. Отгоре светеше месецът и двете им сенки ту пробягваха начупени и прекъснати между дърветата, ту се просваха дълги и цели по склоновете на пасбището и по старите запуснати ниви чак до хълма — човекът, полетял по земята, както би препуснал кон, готов да кривне всеки път, щом насреща му се изпречи осветен прозорец, а кучето — подскачащо по петите му; при един завой сенките им се скъсиха, после стъпиха върху тях, последната далечна светлинка бе изчезнала и сега сенките им отново почнаха да растат, а кучето продължаваше да върви по петите му дори когато едва ли не изпод нозете на човека изскочи заек, а след това легна до неговото изпънато тяло в сивото сияние на приближаващото утро, до непосилното издуване и спадане на човешката гръд, до дрезгавото, но гласовито хъркане, което ехтеше не като стон от болка, а като че безрък човек се е вкопчил в нестихващо единоборство.

В дъскорезницата беше само огнярят; по-стар от него, той тъкмо се връщаше откъм купчините дървен материал, изгледа го безмълвно, като прекоси празното място, закрачил тъй, сякаш ще мине не само под навеса, където се намираще парната машина, но и през или върху самата парна машина; панталоните, които вчера бяха чисти, сега се мятаха раздърпани, мръсни и мокри до коленете от роса, платнената шапка бе килната встрани, висеше над ухото му с върха надолу, както впрочем винаги я носеше, бялото на очите му зачервено, а те изпълнени с някакво напрежение и трескавост.

— Къде ти е канчето? — попита той. Огнярят не бе успял да отговори, когато той мина край него и откачи емайлирания съд от гвоздеа на стълба. — Искам само малко сухар.

— Изяж го всичкия — каза огнярят. — На обяд ще ям с друго канче. А ти си върви у дома и лягай. Не изглеждаш добре.

— Не съм дошъл да ти изглеждам — каза той, седна на земята, опрял гръб на стълба и прихванал канчето с колене, затъпка устата си с две ръце, лапайки като вълк — отново грах, също тъй твърд и студен, остатък от неделната пържена кокошка, няколко корави къса от днешното пържено месо, парче сухар колкото детска шапка — всичко размесено, неразлично и безвкусно. Почнаха да прииждат и другите, шумяха, разговаряха и се суетяха пред навеса; след миг се появи на коня си и белият надзирател. Той не вдигна поглед, остави празното канче до себе си, стана, все тъй без да поглежда никого, отиде до водата и като легна по корем, приближи лице до водата и загълта със същите дълбоки, могъщи и неравномерни вдишвания, с които хъркаше и с които снощи на свечеряване бе търсил свежия въздух в празната къща.

Затъркаляха се и камионите. Въздухът взе да пулсира от бързите удари на ауспусите, от хленча и звъна на трионите, камионите приближаваха рампата един по един, той се покатерваше подред отгоре им, запазвайки равновесие върху товара, който трябваше да освободи, избиваше клиновете, разхлабваше веригите и с дърварската си кука подреждаше трупите един по един — дъбове, кипариси и евкалипти — върху двете наклонени греди, задържаше ги там, докато следващите двама от бригадата му се освободяха да ги поемат и насочат нататък; така разтоварването на всеки камион се превръщаше в продължителен тътнещ грохот, разкъсан тук-там от изгрухтяващи повиквания, а когато падна утринната роса и ги обля потта, те си заподхвърляха и куплетите на песен, в която той не участваше. Пееше рядко, а тази сутрин едва ли би могла да се различава от останалите — той отново стоеше с цял човешки ръст над главите, които старателно отбягваха да го поглеждат, сега вече гол до кръста, захвърлил ризата и завързал над хълбоците презрамките на панталоните, гол, ако не се смята носната кърпа около врата му и шапката, прилепнала накривена някъде над дясното му ухо, а издигащото се слънце блестеше синьо в потта, избила върху сноповете мускули с цвета на нощта; тогава се разнесе свирката за обяд и той се обърна към двамата мъже в основата на рампата:

— Внимавайте, хей! Пазете се! — И плъзна дънера по наклона, кацнал отгоре му изправен сред главоломния трясък, запазвайки равновесие с бързи стъпки назад.

Чакаше го мъжът на леля му — висок колкото него човек, стар, слаб, почти сух, понесъл в една ръка тенекиено канче и покрита паница в другата; седнаха на сянка до вадата, недалеч от останалите, които също наотвориха своите канчета. В канчето имаше бурканче мътеница, увито в парче чист и влажен кеневир, а в паницата — още топъл пирог от кайсии.

— Леля ти го опече тази сутрин, за тебе — каза чичото. — И каза да дойдеш у нас. — Но той не отговори. Привиден и опрял лакти на коленете си, държеше пирога с две ръце, ръфаше, а сладкият полутечен пълнеж се размазваше и течеше по брадата му. Дъвчейки, той примигваше бързо-бързо, а бялото на очите му все повече се покриваше от плъпналата червенина. — Снощи ходих до вас, ама те нямаше. И днеска ме прати. Каза у дома да дойдеш. Снощи не угасихме лампата заради тебе.

— Че какво ми е — рече той.

— Не си добре. Бог дал, бог взел. Какво сега, в бога вярваш и толкоз. А леля ти все ще ти помогне.

— Да вярвам ли? В какво да вярвам? Какво му е сторила Мени? Кой го кара да ми се бърка в живота?

— Мълчи! — смъра го старецът. — Мълчи!

След това камионите отново се затъркаляха. Сега вече нямаше нужда да измисля причини, с които да си обяснява, че още диша, защото след малко му хрумна, че изобщо е забравил диша ли или не, тъй като в непрестанния трясък на сриващите се трупи не чуваше дъха си; щом разбра, че е забравил, изведнъж му стана ясно, че всъщност не е; ето защо вместо да гътне последното дърво към рампата, той се изправи, захвърли куката като изгоряла кибритена клечка и в замиращия ек от гръмовното падане на предпоследния дънер се хвърли между двете наклонени греди на рампата с очи към дървото, намиращо се все още на камиона. Беше го правил и преди — да грабне ствола с ръце, да го вдигне от камиона и като се обърне с него, да го стовари на рампата, но дънер като сегашния по-рано не бе му попадал. В настъпилото мъртвило, което удави всички звуци, освен пулсиращото пропукване на ауспуха и лекото, освободено ридание на триона, тъй

като сега всички очи, дори очите на белия надзирател се приковаха в него, той придърпа дънера до края на камионната платформа, приклепна и вкопчи дланите си под него. За миг всякакво движение секна. И сякаш немислещото неодушевено дърво преля в човека част от своята първобитна жизненост и го хипнотизира. Някъде се обади притихнал глас:

— Готово. Отлепи се от камиона.

И те видяха ивицата въздух под ствола, неописуемо бавното изправяне на стегнатите му нозе, докато коленете се допряха, движението, което неописуемо бавно се изкачи от глътнатия корем към обръчите на гърдите, по вратните жили, повдигайки по пътя си горната му устна от стиснатите бели зъби, изтегли главата му назад, непроменяйки единствено налятата с кръв втрещеност на очите, изпъпли по ръцете и по изопващите се лакти, додето стигна вече вдигнатия над главата му дънер.

— Само че как ще се обърне? — рече същият глас. — Ако рече да го тури обратно на камиона, ще се претрепе.

Ала никой не помръдваше. И тогава — той изобщо не се постара да сбере последни сили — дървото изведнъж подскочи назад през главата му, като че по своя воля, завъртя се, полетя и изтрещя върху рампата; той се обърна, прескочи с една крачка наклонената греда, мина сред тях — отдръпнаха се да го пуснат — и като прекоси празното място, пое към гората, макар че надзирателят се развика подире му:

— Райдър! — И след малко пак: — Хей, Райдър!

На залез той и кучето се намираха на четири мили, в крайречния мочур, на поляна не по-обширна от стая, където имаше колиба, по-скоро коптор от дъски и платнища — пред входа седеше брадясал бял човек, подпрял до себе си пушка. Той го приближи и протегна в дланта си четири сребърни долара.

— Искам една дамаджана — рече той.

— Дамаджана ли? — учуди се белият. — Сигурно искаш да кажеш половинка. Понеделник сме днес. Или вие май всичките сте хукнали, а?

— Аз напуснах — обясни той. — Къде ми е дамаджаната? — И в очакване, тъй като явно нищо не привличаше погледа му, запримигва бързо с кръвясалите си очи, отметнал леко глава назад, после се

извърна, а до крака му, обвесена на сгънатия среден пръст, висеше дамаджаната; в този миг белият внезапно и остро го погледна в очите, сякаш ги виждаше за пръв път — очите, които тази сутрин бяха напрегнати и трескави, а сега изглеждаха слепи, потънали в кръв.

— Я дай тука! — рече белият. — Дай дамаджаната! Не ти е притрябвал цял галон, само половинка ще ти дам. И после да се пръждосваш от тук и повече да не съм те видял... — Белият посегна и хвана дамаджаната, при което другият я дръпна зад гърба си и така силно замахна със свободната си ръка, че блъсна белия в гърдите.

— Внимавайте ей, бели хора! — каза той. — Тя си е моя. Платил съм си.

Белият изруга:

— Не си! Дръж си парите! И оставяй дамаджаната, черна мутро!

— Моя си е — каза той с притихнал, дори нежен глас и спокойно лице, ако не се смяташе бързото примигване на зачервените очи. — Платил съм си. — После обърна гръб на човека и пушката и прекоси поляната до мястото, където го чакаше кучето, за да тръгне отново по петите му. Поеха по тясната пътечка между високите стени непроницаема тръстика, която придаваше на сумрака някакъв златист отблясък и внушаваше същото онова чувство за натиск и липса на въздух, което бе изпитал и между стените на къщата. Но вместо да побегне, този път той спря и надигна дамаджаната, измъкна царевичния кочан, с който бе затъкната острата миризма на този непрепечен и вонлив алкохол, и почна да пие, поглъщайки течността, тежка и студена като ледена вода, без да усети ни вкус, ни парливост, и когато свали дамаджаната, тя заклокочи от въздух. — Хе! — рече си той. — Не е зле. Искаш да ме изпиташ, а? Изпитай ме, приятелю! Имам тук едно нещо, дето може да те убие.

Освободила се от задушавачата чернота на низините, луната отново се показва и хвърли дългата му сянка с надигната дамаджана — той продължаваше да пие, сетне всмукна сребърния въздух дълбоко в гърлото си, пое си отново дъх и заговори на стъклото:

— Хайде сега! Нали все разправяш, че си по-добър от мене. Хайде да те видим! Докажи! — И наново загълта студената течност, лишена от вкус и от парливост, усещайки я как тече тежка и ледена от огън, как обгръща мощните му, непрекъснато надигащи се дробове, додето накрая и те внезапно се освободиха и тялото му се втурна в

твърдата сребриста стена на въздуха. Всичко беше в ред, двете им сенки — неговата крачеща, на кучето подскачаща — се понесоха леко по хълма като облаци; после сянката отново се закова с надигнатата дамаджана, покривайки целия склон, и в този миг забеляза крехката фигура на чичо си, която пълзеше нагоре.

— От дъскорезницата ми казаха, че си напуснал — рече старецът. — Ама добре че знам къде да те търся. Ела у дома, синко. Това тука няма да ти помогне.

— То вече ми помогна. Аз съм си у дома. Който е хапан от змия, от отрова не се бои.

— Тогаз отбий се да видиш леля си. Друго не иска жената, само да те види, да те погледне един път... — Но той вече крачеше нататък. — Почакай! — извика старецът. — Почакай!

— Не можеш да ме стигнеш — рече той, говорейки на сребристия въздух, като го пореше с гърди, а той рукна от двете му страни с оня устрем, с който въздухът тече край галопирация кон. Тънкият чуплив гласец се изгуби в нощната безкрайност, неговата и кучешката сянка летяха над правите мили, а дълбоките и мощни тласъци на гърдите му подскачаха свободни и леки като въздуха, защото се чувствуваше отлично.

Надигайки отново дамаджаната, той откри, че в устата му вече не се излива никаква течност. Гълташе, но през гърлото му не минаваше нищо, гърлото и устата му се изпълниха с някаква гъста и неподвижна струя, която без отскок и без никакво отвлечение изскочи цяла, непокътната, все още запазила очертанията на глътката му, проблясна на лунната светлина, след това се разпиля и се загуби сред безбрежния шепот на мократа трева. Надигна пак дамаджаната. Гърлото му се изпълни и от ъглите на устата му потекоха две ледени струйки; недокоснатата, течността отново изскочи сребърна, блестяща и тръпнеща, а той задъхано поемаше мразовития въздух с изправена пред устата си дамаджана:

— Добре де! — каза той. — Пак ще опитам. Като се научиш да си стоиш, дето те турям, ще те оставя на мира. — И пак пи, напълвайки за трети път гърлото си и само миг след като свали дамаджаната, светлата струя отново бликна, а той, задъхан, вдъхна студения въздух. Запуши внимателно дамаджаната с кочана и застана задъхан, примигващ, дългата му сянка самотно падаше пряко хълма и

се изтягаше нататък, в мъгливата безкрайност на скованата от мрака земя. — Добре — повтори той, — значи съм сбъркал нещо. Колкото е могло, помогнало ми е. Така, сега съм отлично и нищо повече не ми трябва.

Като прекоси пасбището, зърна осветения прозорец, отмина зиналата черно-сребърна песъчлива яма, в която като дете бе играл с празни кутийки от емфие, ръждясали куки от хамути и халки от синджири, а понякога и с някое истинско колело, отмина градинската леха, където, запролетеше ли се, той грабваше мотиката и копаеше под наблюдението на леля си, застанала на кухненския прозорец, и прекоси безтревния двор, в чийто прахоляк се бе въргалиял и пълзял, преди да проходи. Влезе в къщата, в стаята, в самата светлина и спря на прага с изпъната назад глава, като че не вижда, с увиснала на средния му пръст дамаджана:

— Чичо Алек каза, че си искала да ме видиш.

— Не само да те видя — рече леля му. — Да дойдеш при нас, да ти помогнем.

— Аз съм добре — каза той, — нямам нужда от помощ.

— Не е тъй! — каза тя, надигна се от стола, пристъпи към него и му хвана ръката, както вчера на гроба. И отново, както вчера, ръката му бе като от желязо. — Не е тъй! Като се върна Алек и ми каза как си напуснал дъскорезницата, преди да е залязло слънцето, разбрах защо и къде си отишъл. Туй няма да те оправи.

— То вече ме оправи. Вече нищо ми няма.

— Недей да ме лъжеш — каза тя. — Никога не си ме лъгал. И сега недей да ме лъжеш.

И тогава отново прозвуча истинският му глас, неговият, без тъга и без учудване, тих, идещ от великанските тласъци на гърдите му, които само след миг щяха да почнат да се задушават между тия стени. Но след миг той нямаше да е тук.

— Истина е — рече той, — нищо не може да ме оправи.

— Как ще може! Разбира се, че нищо. Само господ. От него искай помощ. Всичко му разкажи. Той иска да те чуе, пък после ще ти помогне!

— Щом е господ, какво ще му разправам? Ако е господ, значи всичко знае! Хубаво, ей ме де съм, нека слезе да ми помогне!

— Бързо на колене! — извика тя. — На колене и да се помолиш! — Ала на пода стояха не коленете, а ходилата му. В един миг той дочу зад гърба си нозете ѝ по дъските на преддверието и гласа ѝ, който го викаше в тъмнината: — Спут! Спу-ут! — викаше след него над нашарения от лунната светлина двор, викаше името, което бе носил като дете и като юноша; едва по-късно мъжете, с които тръгна да работи, и мургавите или светлите жени, които минаваха безименни и забравени през ръцете му до момента, когато срещна Мени и каза „Край на всичко това!“, едва по-късно почнаха да го наричат Райдър.

Минаваше полунощ, когато стигна дъскорезницата. Кучето бе изчезнало. Не си спомняше къде и кога. Спомни си само, че по едно време замахна към него с празната дамаджана. Но след това дамаджаната се оказа в ръката му, при това не празна, защото всеки път, когато я надигнеше, от ъглите на устата му потичаха двете струйки, попиваха се от ризата и панталоните, а той продължаваше безспирно да крачи във вледеняващия студ на течността, лишена от вкус, от парливост и мирис.

— Освен това — каза си той — никога не бих го замерил. Ако има нужда и ако е близо, може да го ритна, ама да утрепя куче...

Като се озова на празното място, дамаджаната все още бе в ръката му. Спря сред онемелите купища изрусени от луната трупи. Бе стъпил точно в средата на собствената си сянка, олюляваше се, мигаше към натрупаните дъски, рампата и дънерите, чакащи утрото, към навеса на парната машина, сега стихнала и побеляла от лунната светлина. След миг отново бе добре. Раздвижи се. Но не за да ходи, а да пие течността, студена, бърза и безвкусна, влизаща без гълтане, поради което се озадачаваше дали тече вътре или вън. Но нали беше добре! Сега вече закрачи, дамаджаната бе изчезнала, без да разбере къде и кога. Прекоси празното място, влезе под навеса на парната машина, прескочи откачения ремък на банцига и приближи вратата на склада за сечива, забеляза между дъските мъждивия отблясък на фенера, живи сенки, които се издигат и снишават, чу гласове, които гъгнат, чу приглушеното изтрополяване и търкаляне на заровете и като удари оглушително залостената врата, извика високо:

— Отворете! Аз съм. Змия ме ухапа, умирам.

Сетне премина някак през вратата и се озова в склада. Все същите познати лица — трима от неговата бригада, още трима-

четирима други от дъскорезницата и белият нощен пазач с тежкия пистолет в задния джоб, пред когото на пода се виждаше купчина монети и омазнени банкноти. А Райдър, онзи, когото наричаха Райдър, стоеше над наклеяките в кръг, олюляваше се и примигваше, мъртвите мускули по лицето му изписали нещо като усмивка. Белият не го изпускаше от очи.

— Направете ми място, комарджии такива! — каза той. — И аз да седна. Змия ме е хапала и от никаква отрова не ме е страх.

— Ти си пиан — рече белият. — Марш оттука! Я бе, някой от вас черните, отворете вратата и го изхвърлете!

— Полека, шефе — каза той с равен глас и лице, все тъй замръзнало в далечното подобие на измъчена усмивка под примигващите зачервени очи. — Не съм пиан. Само не мога да ходя направо, защото ми тежат ей тия пари.

И коленичи, оставяйки до себе си последните шест долара от седмичната заплата, примигващ, с усмивка към лицето на белия човек насреща му; след това със същата усмивка загледа как заровете минават от ръка на ръка, докато белият удвоява залозите, видя купчинката омазнени и измачкани от шепите им банкноти пред белия, която постепенно и непрекъснато растеше, забеляза как белият хвърли заровете и спечели два удвоени залога, а след това изгуби двацет и четири цента и накрая заровете стигнаха до него, потропвайки приятно в сгънатия юмрук. Той метна в средата една монета.

— Един долар — рече той и хвърли, но белият хвана заровете и му ги върна. — Защо? Толкоз залагам — каза той. — Мен змия ме е хапала и мога всичко да изгубя. — И отново хвърли заровете, но този път един от негрите ги спря. — Толкоз залагам — повтори той и хвърли трети път, трепвайки с трепването на белия и хвана китката му, преди да е посегнал към заровете: и двамата клекнали, приближили лица над заровете и парите, лявата му ръка стискаше китката на белия, лицето му продължаваше измъчено и безжизнено да се усмихва, а гласът му бе равен, почти безразличен: — Мен ме бива дори да загубя. Но тия тука, другите момчета... — Шепата на белия най-сетне се разтвори и на пода изтрополя вторият чифт зарове. Белият се отскубна, скочи на крака, дръпна се назад и посегна към джоба, където стърчеше пистолетът.

Бръсначът висеше между плешките му, вързан на памучна връв около врата и скрит под ризата. С едно движение на ръката той измъкна бръснача над рамото си, отвори острието и го освободи от връвта, острието отскочи тъй, че тъпият му ръб легна върху кокалчетата на свития му пестник, палецът натисна дръжката между пръстите и в мига, преди да изтреци полуизваденият пистолет, той замахна към гърлото на белия — не с острието, а с помитация удар на юмрука си, който вървеше след острието, тъй че първата струя кръв изобщо не докосна ръката му.

II

Не продължи много; на следния ден откриха затворника, увиснал на въжето от камбаната на негърското училище на около две мили от дъскорезницата; следователят бе произнесъл заключението си за настъпилата смърт пред някакво непознато лице, или може би лица, и след пет минути бе предал трупа на най-близките му. И когато всичко свърши, помощник-шерифът, който официално бе натоварен с тази история, реши да я разкаже на жена си. Намираха се в кухнята. Жена му приготвяваше вечеря. Бяха вдигнали помощник-шерифа от леглото вчера, малко след полунощ, когато доведоха престъпника, и оттогава не бе подвивал крак, беше в непрекъснато движение и сега бе капнал от безсъние и от нередовно хранене набързо и по никое време, затова, седнал до печката, той изглеждаше малко нервен.

— Проклети негри! — разправяше той. — Кълна се в господ, цяло чудо е, дето нямаме с тях кой знае колко главоболия. И то защо? Защото не са хора. Приличат на хора, ходят на два крака като хората, говорят ти, разбираш ги, мислиш, че и те разбират, най-малкото отчасти. Но като опре до нормални човешки чувства, можеш да ги смяташ за стадо диви биволи. Вземи например тоя, днешния...

— Хич не ми го давай за пример — грубо го прекъсна жена му. Беше едра, навремето хубава жена, сега вече посивяла, с очебийно къс врат. Съвсем не изглеждаше ядосана, напротив, бе сдържана, ала избухлива. Същия следобед бе посетила клуба, където се играеше шах, и бе спечелила първата награда от петдесет цента, но се намери една членка, която настояваше да преразгледат резултатите и да отменят целия турнир. — По-далеч от мойта кухня! И вие сте ми едни шерифи! Седите си по цял ден в съда и бръщолевите. Нищо чудно, че двама-трима души са могли да се набутат в затвора и да ви измъкнат затворника под носа. И столовете, и масите ви, че и первазите на прозорците ви ще отнесат, докато не се размърдате и не си отлепите задниците.

— Такива като Бърдсонг не са двама-трима — рече шерифът. — Ако искаш да знаеш, четирийсет и два действителни гласа са това. Един ден бяхме взели с Мейдю изборните списъци и ги преброихме. Та слушай де... — Жена му се извърна от печката с чиния в ръка. Той бързо прибра нозете си от пътя ѝ, а тя едва не го връхлетя и отиде в трапезарията. Шерифът повиши глас, да преодолее увеличеното разстояние. — Жена му умира. Дотук добре. Но да го видим колко му е мъчно! На погребението той е най-припреният. Казаха ми, че още неспуснали ковчега, грабнал една лопата и почнал да хвърля пръстта отгоре ѝ по-бързо и от скрепер. Но и това добре. — Жена му се върна. Той отново прибра нозе и поради скъсеното разстояние понижи глас. — Може би тъй му е дошло. Още няма закон против мъжете, които бързат да погребат жена си, стига само да не са бързали да я доведат до гробищата. Както и да е. На другия ден се явява на работа пръв, само огнярят бил преди него. Пристига в дъскорезницата, оня още огъня незапалил, камо ли пара да вдигне. Пет минути по-рано. Още тогава са могли с огняря да събудят Бърдсонг, да си отиде у дома човекът, да си легне и да се наспи, или пък, като е решил, можел е още тогава да му пререже гърлото, да си нямаме тези неприятности. Идва, значи, пръв на работа. А МакАндрюз и всички останали се надяват, че тоя ден ще си го вземе като свободен; дори за един негър няма по-добро извинение да не ходи на работа от това, че жена му е умряла. Всеки бял ще си вземе деня, най-малкото от уважение, никой не го пита мъчно ли му е, радва ли се; децата имат повече ум, как няма да си вземеш свободния ден, като знаеш, че ти се плаща! Той обаче — не! Идва пръв, почва да скача от камион на камион, дори свирката за почване на работа не дочакал, вдига кипарисови трупи по три метра и ги хвърля като кибритени клечки. И когато най-сетне всички решават, че сигурно отсега нататък такъв трябва да го приемат, той напуска работа наред следобеда, без довиждане, без много съм ви задължен, мистър МакАндрюз, без нищо, купува си цял галон от онова магарешко уиски, дето може да ти пръсне черепа, връща се в дъскорезната, точно когато ония играят, а Бърдсонг лъже негрите с фалшиви зарове, дето петнайсет години ги е лъгал, сяда и той, дето мирно и тихо редовно е загубвал поне деветдесет и девет на сто заплатата си, откак е порасъл да разпознава точките по тия загубени зарове, и след пет минути прерязва гърлото на Бърдсонг чак до врата.

— Жена му отново мина край него и влезе в трапезарията. Шерифът дръпна нозе и повиши глас. — Отиваме ние с Мейдю. Не че се надяваме с нещо да помогнем, защото си правим сметка, че докато се съмне, оня сигурно ще е вече в Тенеси; освен това най-лесният начин да го хванеш е да не се отделяш от хората на Бърдсонг. Разбира се, спипат ли го те, хич не си прави труд да го водиш в града, но с това случаят се приключва. Беше просто чиста случайност, дето отидохме до къщата му. Дори не помня защо отидохме, но както и да е. Отиваме ние и той там. И какво мислиш — седи зад вратата с отворен бръснач на едното коляно и със зареден револвер на другото? Нищо подобно. Спи! На печката една грамадна тенджерата, в която е имало грах, празна. А той легнал в задния двор и заспал на слънце. Само главата си пъхнал под пруста, а до него едно куче, ще речеш мелез между мечка и вол, лае и сипе огън и жупел. Събуждаме го ние, става той и вика: „Няма що, бели хора, аз го направих. Само не ме затваряйте.“ А Мейдю му говори: „Те и хората на Бърдсонг няма да те затворят. Пипнат ли те, до гуша ще ти дойде от чист въздух.“ А оня продължава: „Аз го направих, само не ме затваряйте.“ Съвети дава, учи шерифа да не го затваря; той бил виновен, жалко, не знам какво, само че сега точно не трябвало да се лишава от чист въздух. Набутахме го в колата и ето ти, идва някаква старица — майка му ли, леля му ли — пъшка по пътя в кучешки тръс, и тя иска да дойде с нас. Мейдю се мъчи да ѝ обясни, че и на нея може да ѝ се случи нещо, ако ни стигнат хората на Бърдсонг, преди да сме го затворили, тя не ще и да чуе. А Мейдю вика: „Абе, хайде да я вземем, няма да е зле, в случай че Бърдсонговите хора ни спипат по пътя, защото в края на краищата никоя намеса в работите на закона не подлежи на оправдание, дори ако ония пак ни бият като миналото лято.“ Та взимаме, значи, и нея и ги караме в града и право в затвора. Предадох го аз на Кечъм, Кечъм го води на горния етаж, а бабето върви подире му до килията и разправя на Кечъм: „Аз — вика — гледах да го възпитам както трябва. И добро момче беше. Досега никога не е изпадал в беда. И ще изтърпи каквото му се полага, само — вика — не го давайте на белите.“ А Кечъм ѝ казва: „А защо не си е помислил за тия работи, преди да почне да бръсне белите без сапун, а?“ Затвори ги в килията и двамата. И той като Мейдю се досети, че нейното присъствие може да повлияе на момчетата на Бърдсонг, че току-виж утре и той си поставил кандидатурата за шериф. След туй Кечъм слезе

долу, след малко се прибра и наказателната команда, качиха се хората, влязоха си в общата килия и той вече си мислеше, че всичко е в ред, когато изведнъж се чува виковете. Не някакви приказки да речеш, ами викове, без дуети. Грабна си той пистолета и тича по стълбите към килията на командата, но като минава покрай килията на ония двамата, какво да види: бабичката се дръпнала в единия ъгъл, свила се, а оня ми ти негър, като отскубнал железното легло от пода — те са приковани с болтове! — застанал насред килията, държи леглото над главата си като бебешка люлка, крещи и дума на старата: „Ти не се бой! Нищо няма да ти сторя.“ Па като метнал леглото в стената, пипнал се за железната решетка на вратата и я изкъртил цялата, заедно с пантите, с тухлите, всичко, излиза в коридора и подхвърля решетката над главата си, като че ли е мрежа за прозорци, и вика: „Всичко е наред. Всичко е наред. Няма да избягам!“ Кечъм, разбира се, можел да го застреля на място, но нямаше да е законно. Тогаз да видиш — хората на Бърдсонг най-напред него щяха да близнат. Кечъм не стреля, а се хвърля назад, дето са негрите от наказателната — там решетката не може да го стигне — и вика: „Хванете го бе! Свалете го на земята!“ Само че негрите се дръпнали. Тогаз Кечъм се приближил повечко, та да може да подритне тия, дето са му най-близко, почнал да ги блъска с дръжката на пистолета. Най-послед спуснали се към оня, ама той, както разправя Кечъм, ги ловял един по едни, както излизат от килията, и ги мятал до другата страна като парцалени кукли. „Няма да избягам бе!“ — викал. Най-послед го повалили и на пода като станала една бъркотия от негърски глави, ръце и крака... Но и тогаз от време на време от купчината ще изхвърчи някой негър, досуц като летяща катерица, и ще пльосне в другия край на коридора с очи, облещени като автомобилни фарове. Накрая го задържали някак си и Кечъм се приближил и почнал да ги вдига един по един и най-послед видял и него — лежи на пода под всичките и се смее, а по лицето му текат сълзи колкото стъклени топчета, стичат му се край ушите и като паднат на пода, пукат, сякаш някой пуска отвисоко птичи яйца, смее се и говори: „Бе то, както изглежда, аз не мога да се откажа от мисленето. И все си мисля. Не се отучих и туйто.“ А? Какво ще кажеш?

— Ще кажа, че ако искаш да вечеряш, трябва да го сториш до пет минути — обади се жена му от трапезарията, — после вдигам масата и отивам на кино.

ПЪРСИ ГРИМ

В град Джеферсън живееше млад човек на име Пърси Грим. Към двайсет и пет годишен, той бе вече капитан от щатската национална гвардия. Роден в града, прекарал в него целия си живот, той го напускаше само лете — тогава се включваше в летните военни учения. Беше твърде млад, за да е участвал в Европейската война и едва в 1921 или 1922 година му стана ясно, че никога няма да прости на родителите си за това. Търговец на железария, баща му не разбираше тия неща. Просто си мислеше, че момчето е мързеливо и току-виж станало пълен безделник, докато в същност момчето страдаше от ужасната трагедия, че се е родило не само много късно, а и недостатъчно късно, за да не може да схване, че е пропуснал времето, когато е трябвало да бъде мъж, а е бил дете. И сега, когато лудостта бе стихнала и ония, които по нейно време бяха най-гръмогласни, та дори и героите, служили и изстрадали, почваха да се гледат малко накриво, той нямаше с кого да сподели, кому да открие сърцето си. Всъщност за първи път се сби сериозно с един бивш войник, когато оня подхвърли, че наложи ли му се отново да се бие, този път щял да застане на страната на Германия, против Франция. А Грим веднага го засече:

— Значи и против Америка?

— Ако Америка е толкова глупава пак да помага на Франция... — не довърши войникът. Грим моментално замахна; беше по-дребен от войника, нямаше още двайсет. Резултатът беше предварително решен, дори Грим без съмнение знаеше това. Но той изтърпя наказанието и накрая се стигна дотам, че войникът взе да моли стоящите наоколо да хванат момчето. После носеше белезите от тази битка с оная гордост, с която по-късно щеше да носи и униформата, за която тъй слепешката се бе хвърлил в бой.

Спаси го новият закон за военната служба. Приличаше на човек, който сякаш години наред е живял в мрак, в тресавище. Като че не само не виждаше пред себе си път, а и знаеше, че път няма. И тогава изведнъж животът се откри пред него, определен и ясен. Пропилените

години, през които не бе показал никакви способности в училище, в които минаваше за мързелив, непослушен и без амбиции, бяха вече зад гърба му, забравени. Сега той виждаше как животът се разгръща пред очите му, прост и неизбежен като гол коридор, през който трябва да минеш, завинаги освободен от нуждата отново да разсъждаваш или да решаваш, а бремето, което поемаше сега, беше блестящо и леко и войнствено като месинга на копчетата и отличителните знаци. Обзе го върховната, с нищо ненарушима вяра въз физическата сила и сляпото подчинение, вярата, че бялата раса е най-висша от всички раси, че американецът е най-висш от всички бели и че американската униформа стои над всичко, при това единственото, което се изискваше да отдаде за тази вяра и тази привилегия, бе само собственият му живот. Всеки национален празник, който имаше и най-малък военен оттенък, той обличаше капитанската униформа и слизаше в града. И ония, които сега го срещаха, отново си спомняха оня ден, когато се сби с бившия войник, а той, целият сияещ със значката за отлична стрелба (беше добър стрелец) и нашивките, вървеше сред цивилните сериозен, изправен, с онази полувойнственост и неосъзната гордост, с каквито се отличава всяко момче.

Не членуваше в Американския легион^[1], но това не бе негова грешка, а на родителите му. Въпреки това в съботния следобед, когато доведоха от Мотстаун Джо Кристмъс, мулата, когото обвиняваха в убийството на мис Джоана Бърдън, той бе вече посетил командира на местната ветеранска група. Неговото предложение и думи бяха съвсем прости и прями:

— От нас се иска да пазим реда — рече той. — И трябва да оставим законът да действа. Законът, нацията. Никой цивилен няма право да съди на смърт. За това трябва да се погрижим ние, войниците от Джеферсън.

— А ти отде знаеш, че някой има намерение да постъпва другояче? — каза командирът на легиона. — Чул ли си нещо?

— Не знам. Не слушам. — И той не излъга. Защото за него нямаше почти никакво значение какво могат или не могат да говорят цивилните граждани. — Не е там въпросът. Важното е ние като войници, носещи тези униформи, първи да изявим какво мислим. Направо да покажем на тия хора как разсъждава по тия въпроси правителството на страната ни. И че изобщо не им е дотрябвало да се

занимават с приказки. — Планът му беше абсолютно прост: местната група на легиона да се разшири във взвод под негово командване и съобразно чина му. — Но ако не искат аз да командвам, лесна работа. Ако кажат, ще застана на второ място. Мога и сержант да бъда, и ефрейтор. — И той беше сериозен. Не търсеше празната слава. Защото бе твърде искрен. Толкова искрен и сериозен, че командирът на легиона преглътна безцеремонния отказ, който щеше да изрече.

— Все пак не мисля, че има нужда от това. Ако имаше, ние всички щяхме да действаме, но като цивилни граждани. Не мога да използвам легиона за такова нещо. В края на краищата вече не сме войници. И да можех, нямаше да се съглася.

Грим го погледна без гняв, сякаш пред него стои не човек, а някаква буболечка.

— Все пак навремето сте носили униформа — каза той уж търпеливо. — И предполагам, няма да използвате авторитета си да ми попречите да разговарям поотделно с другите. Нали?

— Няма. Нямам власт да направя това. Но не забравяй, само по частен път, като с отделни граждани! Името ми изобщо не бива да споменаваш.

И тогава Грим на свой ред го сръза:

— Дори не мисля — каза той и си отиде.

Това бе в събота, около четири часа. До края на следобед той обиколи магазините и канцелариите, където работеха членовете на легиона, тъй че на свечеряване се бяха събрали вече достатъчно настроени в неговата гама хора, от които можеше да се сформира почти пълен взвод. Той бе неуморим, сдържан и все пак настойчив; в него имаше нещо неотразимо и пророческо. Въпреки това събраните доброволци бяха съгласни с командира си в едно: да стоят по-далеч от официалното предназначение на легиона — при което, без преднамерени усилия, Грим бе постигнал първоначалната си цел: начело сега стоеше той. Събра ги точно преди вечеря, разпредели ги в отделения, назначи командири и щаб; по това време по-младите, които не бяха се били във Франция, почваха вече да се разгорещават. Обърна се към тях накратко и хладно:

— ... Ред... законност... нека всички видят какви хора са носили униформата на Съединените щати... И още нещо — сега вече той мина към по-фамилиарен тон, както става с полковите командири, които

познават хората си по име, — всичко това оставям на вас. Ще постъпя тъй, както вие решите. Смятам, че няма да е лошо, да не събличам униформата, докато не уредим въпроса. Така всеки ще разбере, че чичо Сам е с нас не само по дух.

— Но него го няма — тозчас се обади някой, очевидно човек със схващанията на стария командир, който между другото не присъстваше на срещата им. — Безредиците все още нямат нищо общо с властта. Шерифът Кенеди може да не е съгласен. Тук става дума за Джеферсън, а не за Вашингтон!

— Ще го накараме да се съгласи — каза Грим. — Каква е целта на вашия легион, нали да защитава Америка и американците?

— Не — рече другият. — Според мен по-добре ще е да не превръщаме нещата в демонстрация. Можем да правим каквото си искаме без такива работи. По-добре е. Не е ли така, момчета?

— Добре тогава — каза Грим. — Ще направим както казвате. Но всеки ще трябва да носи пистолет. След един час на същото място ще направим преглед на оръжието. Всеки трябва да се яви.

— А какво ще каже Кенеди за тия пистолети? — попита някой.

— Аз ще се погрижа за това — рече Грим. — Явете се тук точно след един час с оръжие. — И ги разпусна. Прекоси стихналия площад и влезе в канцеларията на шерифа. Казаха му, че шерифът си бил у дома. — У дома? — повтори Грим. — Сега? Какво прави там?

— Вечеря, предполагам. Мъжага като него има нужда да яде по няколко пъти на ден.

— У дома! — повтори Грим. В погледа му нямаше блясък, беше същият студен и отнесен поглед, с който бе удостоил командира на легиона. — Яде! — Излезе и забърза. Мина отново през пустия площад, опустял, защото хората мирно и тихо седяха на трапезите си в мирния и тих градец на мирната и тиха околия. Отиде до дома на шерифа. Първата дума на шерифа беше „не“.

— Какво? Да се съберат на площада двайсет души с пистолети в джобовете? Не! Това няма да го бъде! Не мога да допусна. Не може. Остави на мен тая работа.

Грим го изгледа, след това се обърна и вече забързал, каза:

— Добре, щом така искаш. Няма да ти се бъркам в работата, но и ти няма да ми се бъркаш. — Думите му не прозвучаха като заплаха. Бяха изречени твърде равно, категорично и без излишно

разгорещаване. Тръгна бързо към вратата. Шерифът погледна след него, после го повика. Грим се обърна.

— Остави къщи и своя пистолет — каза шерифът. — Чуваш ли? — Грим не отвърна. Продължи пътя си, а шерифът смръщено го проследи с очи, додето се изгуби.

След вечеря шерифът се върна в града — нещо, което не бе правил от години, освен ако не го викаха по бърза и неотложна работа. Пред затвора видя пост от хората на Грим, друг пост пред съда, трети патрулираше по площада и околните улици. Другите, свободни от наряд, били, както му казаха, в кантората на памучната компания, наета сега от Грим и използвана за команден пункт. Шерифът срещна Грим на улицата, когато минаваше да инспектира постовете.

— Момче, я ела насам — рече шерифът. Грим спря, но не се приближи. Шерифът пристъпи към него и го потупа с тлъстата си лапа по задния джоб. — Нали ти казах да си оставиш това у дома. — Грим мълчеше. Наблюдаваше шерифа с безизразни очи. Шерифът въздъхна. — Добре, щом не щеш, ще се наложи, смятам, да те произведа в нещо като специален помощник. Но ако аз не ти кажа, хич да не показваш тази цев! Чуваш ли?

— Разбира се — каза Грим. — Ти положително няма да ме накараш да го извадя, ако няма нужда.

— Само ако ти разреша, ясно ли е?

— Естествено — побърза да каже Грим, без да се горещи, търпелив. — Нали и двамата говорим едно и също. Не се безпокой. Ще бъда, където трябва.

По-късно, когато градът утихваше в припадналата нощ, когато киното пусна и почнаха да затварят един по един подкрепителните пунктове, взводът на Грим взе да се разпада. Той не се противопостави, погледна на това съвсем хладнокръвно. Бяха почнали да стават малко овчедушни, предпазливи. Без да осъзнае, той и този път бе хвърлил коза си навреме. От това, че усетиха боязън и че изгубиха неговия хладнокръвен плам, на другия ден те отново щяха да се върнат, най-малкото да се представят. Останаха малцина. И без това беше събота вечер, някой взе отнякъде столове и седнаха да играят покер. Играта продължи цяла нощ, макар че от време на време Грим (той не играеше; нито пък позволи на своя заместник, единствения, който имаше неговия чин, да играе) изпращаше по няколко души да

наобиколят площада. Към тях се бе присъединил и помощник-шерифът, дежурен за през нощта; той също не играеше.

Неделята бе спокойна. Нарушаван само от периодичните обиколки, покерът продължи тихо и през този ден, а кротките черковни камбани събраха паството на пъстри групи от летни багри. По площада вече се знаеше, че утре ще заседава специалният съвет на съдебните заседатели. Самият звук на тези две думи с техния подтекст, тайнственост и безвъзвратност, напомнящ онова скрито, вечно будно и всевластно око, което наблюдава хорските дела, почна някак да възвръща вярата на събраните от Грим хора в техния собствен маскарад. Човек тъй бързо, несъзнателно и без да е подозирал се изменя, че преди да разберат какво мислят, жителите на града изведнъж взеха да се отнасят към Грим с уважение и дори с известно страхопочитание, с истинска вяра и доверие, сякаш бе станало тъй, че неговото намерение, патриотизъм и местна гордост в този случай са се оказали по-навременни и по-истински от техните. Хората му доловиха и приеха това; след безсънната нощ, напрежението, празника те напълно се отдадоха, отстъпиха и стигнаха едва ли не дотам, че с готовност да умрат за него, ако положението наложи това. Движеха се сериозни и внушаващи страх и почит в отразената му светлина, почти толкова осезаема, колкото и бозавите униформи, които Грим ги караше да облекат, искаше да носят, та всеки път, сберат ли се в дежурната стая, да ги вижда пременени в приветливите и неумолимо тържествени парцали на своята мечта.

Така мина и неделната нощ. Покерът продължи. Предпазливостта и потайността, в които бе забулено всичко, бяха вече изчезнали. Сега в тях имаше нещо прекалено самоуверено, избистрено, спокойно, стигащо до самохвалство. Вечерта, когато чуха стъпките на нощния полицаи по стълбите, някой каза: „Внимание! Военна полиция!“ За миг се изгледаха с твърди, светнали, дръзки очи; тогава някой се обади на висок глас: „Изхвърлете го тоя кучи син!“, а през издадените устни на друг прозвуча познат от памтивека звук. И тъй, на следната утрин, в понеделник, когато заприиха първите селски коли и каруци, взводът отново бе в пълен състав. Сега всички бяха с униформи. Но важното бяха лицата им. Повечето бяха хора на възраст, от поколение с опит. Ала имаше нещо повече. Застанали сред тълпящия се народ, сега те излъчваха някаква дълбока и студена

сериозност, мрачни, неприветливи, несмутими, с празни и хладни погледи към бавната навалица, която се носеше около тях, чувствайки, усещайки, без да разбира, поспираше, зяпаше и ги ограждаше с безизразни лица, безмълвни и неподвижни като муцуните на крави, които ту се приближават, ту се отдалечават, за да дойдат други. Цяла сутрин, тихо питащи и отговарящи, се носеха гласове: „Ето го, минава! Онзи, младия, с автоматичния пистолет. Той им е началникът. Специален офицер, изпратен от губернатора. Всичко се ръководи от него. Днес шерифът няма думата.“

По-късно, когато вече бе наистина късно, Грим каза на шерифа:

— Ако ме беше послушал... Да ме беше оставил да го изведа от килията с едно отделение мъже, вместо да го прекарваш през площада само с един полицай, без белезници, и то в тая тълпа, където оня проклет Бъдфорд не посмя да стреля, че голяма работа, щял да улучи някоя оборска врата!

— А как можех да знам, че е имал намерение да бяга и че ще му хрумне тъкмо там и по това време? — рече шерифът. — Нали съдията Стивънз ми беше казал, че се е признал за виновен и щял да се помири с доживотната присъда?

Но сега вече бе късно. Всичко бе свършило. То стана насред площада, на половината път до съда, сред тълпата, гъста като на панаир, макар че Грим схвана какво става още като чу пистолета на полицая, който гръмна два пъти във въздуха. Веднага разбра, но в този миг се намираше в съда. Откликна незабавно и решително. Хукнал по посока на изстрелите, той извика през рамо на човека, който от приблизително четирийсет и осем часа се мъкнеше подире му като полуадютант, полуординарец:

— Пусни сирената на пожарната!

— Сирената на пожарната ли? — попита адютантът. — Какво...

— Пусни сирената! — извика Грим. — Няма значение какво ще си помислят хората. Нека знаят, че има нещо... — но не довърши, защото бе изчезнал.

Тичаше сред тичащи хора, настигаше ги, задминаваше ги — той имаше цел, а те нямаха. Те просто тичаха и машинално му отваряха път, черна, мъглява и огромна бразда като от плуг. Наблюдаваха напрегнатото му кораво младо лице с празни погледи и зяпнали уста: закръглени и оградени със зъби отверстия. От всички се изтръгваше

продължителен звук, въздишка: „Отгук мина... натам отиде...“ Но Грим бе вече съзрял полицая, който тичаше с вдигнат пистолет. Грим се огледа и наново подскочи напред; в навалищата, която явно бе следвала полицая и затворника по площада, той видя неизбежния тронав младеж с униформата на пощенската компания Уестърн Юниън, който теглеше велосипеда си за кормилото, сякаш е стара оглупяла крава. Грим пхна пистолета си в кобура, блъсна момчето встрани и се метна на велосипеда, без да забавя движението си.

Велосипедът нямаше ни тромба, ни звънец. Въпреки това го чуваха и му даваха път; изглежда и сега му помагаше увереността, сляпата и несмутима вяра в правотата и безпогрешността на неговите постъпки. Като настигна полицая, забави велосипеда. Полицаят извърна към него запотено и зяпнало от викове и тичане лице и извика:

— Свърна! Ей там, в оная уличка...

— Знам — рече Грим. — С белезници ли е?

— Да — каза полицаят. Велосипедът подскочи напред.

*Значи, не може да тича много бързо — помисли си Грим. Скоро ще трябва да спре. Само че като се измъкне от откритото. И бързо зави в уличката. Тя минаваше между две къщи, после от едната ѝ страна се проточваше дървена тараба. В този миг прозвуча сирената на пожарната команда, бавно и постепенно повиши глас, който се превърна в продължителен крясък и сякаш излезе от границите на слуха, навлизайки в селенията на усета за някакво беззвучно трептене. Грим продължаваше да върти педалите, мислите му течаха бързо, логично, с някаква свирепа, ала сдържана радост: *Първото, което ще направи, е да се скрие.* Огледа се. От едната страна уличката бе открита, от другата стърчеше високата шест стъпки ограда, която накрая внезапно свършваше с дървена порта, нататък се простираше ливада и отвъд нея бе дълбокият дол, една от забележителностите на града. Короните на високите дървета, които растяха в дола, се подаваха на хоризонта; там можеше да се укрие и разположи цял полк.*

— Аха! — каза си той на глас. Без да спира и без дори да забавя, той обърна велосипеда и се засили обратно към улицата, от която бе свърнал насам. Воят на сирената замираще, отново навлизаше в границите на слуха и когато, намалявайки скоростта, той излезе на улицата, за миг му се мярнаха тичащи хора и една връхлитаща отзаде му кола. Макар да въртеше педалите с всичка сила, автомобилът го

настигна; хората в него се наведоха навън и извикаха в неподвижното му, приковано напред лице:

— Ела тука! — викаха те. — Прехвърли се при нас!

Но той не отвърна. Дори не ги погледна. Колата го бе отминала и почна да забавя; сега той я надмина с бързото, тихо и непрекъснато натискане на педалите; автомобилът пак избърза и мина пред него, а хората се навеждаха и се взираха напред. Но и той не забавяше, а се носеше безшумно с едва доловимия летеж на призрак, като неумолим праволинеен Джаганат^[2], като съдба. Зад него сирената отново почна да възвисява глас. И когато хората от автомобила се огледаха за него, той бе изчезнал.

С пълна скорост Грим бе свил в друга уличка. Лицето му напомняше камък, спокойно, все тъй светнало с израза на пълно задоволство, на мрачна и безумна радост. Уличката бе по-изровена от първата, вдлъбнатините бяха по-дълбоки. Най-сетне тя излизаше на голо възвишение, където, скачайки на земята, при което велосипедът продължи да лети напред и след това падна, той можа да обгърне с поглед целия пролез в крайнината на града: очите му се спряха на две-три негърски хижи по ръба на дола. Сега той беше напълно неподвижен, притихнал, усамотен, съдбовен, почти като пътепоказател. В града зад гърба му ревът на сирената отново почна да спада.

И тогава съзря Кристмъс. Видя го смален от далечината да излиза от дола с приближени една до друга ръце. И докато го наблюдаваше, в ръцете му нещо проблясна, сякаш огледалце бе отразило попадналите върху белезниците слънчеви лъчи. Стори му се, че дори отгук дочува отчаяното запъхтяно дишане на човека, който и сега не беше свободен. След миг дребната му фигурка отново побягна и се скри зад най-близката негърска хижа.

Грим също хукна. Тичаше бързо и все пак в него не се забелязваше припряност, нямаше усилие. В него нямаше и нищо отмъстително, нито гняв, нито бяс. И Кристмъс разбра това. Защото в един миг се спогледаха почти очи в очи, когато Грим се готвеше да кривне зад ъгъла на хижата. В този момент Кристмъс скочи от задния прозорец и като фокусник високо вдигна окованите си ръце, които заблестяха като подпалени. Спогледаха се — единият замръзнал в приклякването си след скока, другият насред своя бяг — и след миг

инерцията на Кристмъс го отнесе зад ъгъла. В този проблясък той видя, че Кристмъс държи тежък никелиран револвер. Грим се извъртя, подскочи назад към другия ъгъл и изтегли автоматичния си пистолет.

Разсъждаваше бързо и спокойно, с тиха радост: *Той може да направи две неща. Може да се опита отново да се хвърли в дола, или да остане до хижата и да обикаля, докато един от нас не падне. А долът е откъм неговата страна.* И без много да мисли, светкавично се хвърли към ъгъла, от който току-що се бе отдръпнал. Направи го сякаш под закрилата на някаква магия или на провидението, или може би знаеше, че Кристмъс няма да го чака там с револвера. Без да спира, заобиколи и другия ъгъл.

Сега се намираше до брега на дола. Спря се и застина. Над тъпото студено дуло на пистолета лицето му сияеше с чистата неземна светлина на ангелите от църковните стъклописи. И още неспрял, отново полетя, подчинявайки се сляпо, бързо и послушно на Играча на шах, който и да е той, който го местеше като пионка по своята дъска. Спусна се към дола. Но още в началото на скока си сред гъсталаците, които прикриваха стръмния спусък на брега, той се обърна, разпервайки ръце. Едва сега забеляза, че хижата е построена на колове две стъпки над земята. В бързината си преди не бе обърнал внимание на това. Стана му ясно, че е загубил една точка. Значи, Кристмъс през цялото време е наблюдавал краката му изпод хижата. „Добър човек“ — каза си той.

Скокът го бе отнесъл доста далеч, преди да се опомни и се изкатери отново. Изглеждаше неуморен, сякаш не бе от плът и кръв, сякаш Играча, който го местеше по дъската, сам му вдъхва сили. Без да се бави, в устрема, който го бе измъкнал от рова, той се спусна нататък. Заобиколи хижата и в този миг видя, че Кристмъс прескача някаква ограда на около триста крачки по-нататък. Не стреля, защото сега негърът тичаше през малката градина право към къщата. Хукнал отново, той видя как Кристмъс подскочи на стъпалата и се скри в задния вход на къщата.

— Ха! — рече Грим. — Та това е къщата на проповедника. Къщата на Хайтауър!

Не забави крачки, заобиколи къщата и излезе на улицата. Автомобилът, който го беше отминал и изгубил от очи, се бе върнал обратно и сега се оказа тъкмо там, където бе пожелал Играча. Без да

им дава сигнал, хората в колата спряха и скочиха трима. Грим се обърна безмълвен, изтича през двора и влезе в къщата, в която сам-самичък след изпадането си в немилост живееше старият пастор, тримата го последваха, втурнаха се в хола и спирайки, донесоха сякаш в неговата застояла отшелническа мрачина нещичко от неукротимата лятна жегга, от която току-що се бяха измъкнали.

Тя беше над тях, излъчваше се от тях: безсрамно дива и озарени от нея, лицата им като че грееха, увиснали безтелесно като ореоли; наведоха се да вдигнат Хайтауър, който лежеше с разкъравено лице на пода, където Кристмъс го бе повалил, нахълтвайки с вдигнати, въоръжени и оковани ръце, светнали и блестящи, подобни на светкавици, от което приличаше на отмъстителен и гневен бог, произнасящ, своето проклятие. Изправиха стареца на нозе.

— В коя стая? — попита Грим и го разтърси. — Коя стая, старче?

— Господа! — рече Хайтауър. После добави: — Хора! Хора!

— В коя стая, старче? — изкрещя Грим.

Крепяха Хайтауър изправен — в полутъмния хол и след слънчевия блясък навън, той им се стори страхотен с плешивото си теме, дългото бледо лице и потеклата по него кръв.

— Хора! — завика той. — Чуйте ме! Оная нощ той беше при мене. В нощта на убийството. В бога се кълна...

— В Исуса Христа? — викна Грим. Младият му глас бе чист и силен като на млад пастор. — Нима всеки пастор и всяка стара мома в Джеферсън са решили да си свалят гащите пред този бълзлив негодник? — Блъсна стария човек и изтича навътре.

Сякаш само бе чакал Играча отново да го помести — с ненапускащата го увереност той се спусна направо към кухнята и още нестигнал прага, вече стреляше, преди да различи в ъгъла прекатурената маса, хваналите се за горния ѝ ръб блестящи ръце на човека, клекнал зад нея. Грим изпразни пълнителя си в масата; покъсно някой покри и петте дупки от куршумите с една сгъната носна кърпа.

Но Играча още не бе свършил. Когато останалите приближиха кухнята, видяха масата, сега повалена на другата страна, и до нея Грим, който се навеждаше над тялото. След още няколко крачки — да разберат какво прави той — видяха, че човекът не е мъртъв, а като им стана ясно какво върши Грим, един от тях нададе сподавен вик,

залитна към стената и заповръща. Тогава Грим скочи на нозе, захвърляйки встрани кървав касапски нож.

— Сега вече и в пъкъла няма да закачаш белите жени! — каза той.

Но човекът на пода не помръдна. Той просто лежеше с отворени очи, в които нямаше нищо друго, освен искрица съзнание, а около устата му играеше нещо като сянка. Дълго време той ги гледа с мирни, бездънни и непоносими очи. След това лицето, тялото, всичко сякаш рухна, свлече се върху себе си и от раздраните дрехи около слабините му насъбралата се черна кръв рухна като отприщена въздишка. Тя бягаше от побледнялото му тяло като искрите подир изстреляна нагоре ракета и над този черен взрив човекът сякаш се издигаше към небето, за да остане в спомените им завинаги там. Те нямаше никога да го забравят, където и да идат — било в мирните долини, било край ведрите и възвръщащи спокойствието потоци на старостта, щяха да го виждат отразено в детските лица като отминали беди и бъдещи надежди. То щеше да бъде там, замислено, тихо, вечно, без да избледнява и без особено да ги плаши, но спокойно в себе си, и за себе си тържествуващо. Малко по-заглушен от стените, откъм града отново долетя воят на сирената, извисил се към невероятното си кресчендо, за да излезе вън от царството на слуха.

[1] Американски легион — организация на ветераните от Първата световна война (учредена в 1919 г.), по-късно и на тези от Втората. — Б.пр. ↑

[2] Джаганат (Jagannath, Juggernaut) — индуско божество, превъплъщение на Кришна, което смазвало всичко по пътя си. — Б.пр.

↑

ВИСОКИТЕ

Отминаха тъмния корпус на памукочистачката. Сега вече забелязаха къщата, цялата в светлина, и още един автомобил, купето на лекаря, което спря пред градинската врата и разляя кучето.

— Стигнахме — каза старият помощник-шериф.

— Чия е тази кола? — попита по-младият, пришелецът, щатският следовател.

— На доктор Шофийлд — рече помощник-шерифът. — Когато се обадох по телефона да кажа, че идваме, Лий Маккалъм ме помоли да го пратя.

— А, значи, си ги предупредил? — рече следователят. — Телефонираш, че идвам със заповед за арестуването на тия двама кръшкачи. Така ли изпълняваш нарежданията на правителството на Съединените щати?

Роден и цял живот живял в тази околия, помощник-шерифът беше сух, чист възрастен човек и дъвчеше тютюн.

— Доколкото разбрах, вие искате да арестувате момчетата на Маккалъм и да ги отведете в града — каза той.

— Исках! — извика следователят. — А ти ги предупреждаваш и им даваш възможност да избягат. И сега правителството трябва да ги гони с войска на свои разноски. Кога забрави, че и ти имаш собствени задължения?

— Не съм забравил — рече старият. — Откак сме тръгнали от Джеферсън, непрекъснато се мъча да ви кажа нещо, което не бива да забравяте. Но струва ми се, Маккалъмови ще ви го набият в главата... Спрете зад другата кола. Първо ще трябва да разберем кой тук е болен и колко е болен.

Следователят сви зад другия автомобил, изключи мотора и угаси фаровете. „Какви хора“ — каза си той и се замисли. *И тоя досаден старец с тютюна, и той е от тях, въпреки честта и гордостта, която му дава службата; заради нея поне трябваше да е по-различен.* Само си го помисли, не го каза, измъкна ключовете, излезе от колата,

вдигна прозорците и заключи вратите, като си мислеше: *Какви хора! Лъжат наляво и надясно и крият, че имат земя и имуществото, за да не изпуснат държавните помощи, срещу които изобщо нямат намерение да работят, лежат си на конституционното право, че няма защо да работят, провалят цялата помощна система с дребнави и прозрачни извъртания, само и само да получат някой безплатен дюшек, който после ще се помъчат да продадат; хора, които и работата ще зарежат, стига да получат безплатна храна и някое ъгълче в града, па дори и да е миша дупка; ако са фермери, дават лъжливи сведения, за да получат зърно в заем, а после няма да го използват както трябва и като ги хванат, правят се на изненадани, злословят и вдигат страшна олелия. И когато накрая застрашените и изтормозени власти им поискат една единствена отплата, само една — да впишат имената си в списъците за запасна военна служба, — тогава отказват.*

Старият помощник-шериф бе влязъл. Следователят го последва през солидната небоядисана порта на оградата от колове, по широката, покрита с тухли пътека между две редици стари и одърпани кедри към безразборно построената и също небоядисана двуетажна къща, в чието отворено антре светеше мека светлина и чийто долен етаж, както установи следователят, беше облицован с дърво.

Антретото, изпълнено с меката светлина, се намираще зад ниска и здрава небоядисана веранда, минаваща покрай цялата предна дървена част на стената; изпод верандата, отново джафкащо, изскочи кучето, което бяха чули, огромен пес, който приклепна на четири крака посред пътеката срещу тях и продължи да вие, докато от къщата не се обади някакъв мъжки глас. Той последва шерифа по стъпалата на верандата. На вратата стоеше човек, който ги дочака да се приближат — мъж на около четирийсет и пет, не висок, но набит, със загоряло неподвижно лице и ръце на коняр; погледна веднъж следователя, мигновено и остро, след това отклони очи и заговори шерифа:

— Здравейте, мистър Гомболт! Заповядайте.

— Здравей, Рейф! — каза шерифът. — Кой е болен?

— Бъди — каза другият. — Следобед се подхлъзнал и си прерязал крака в ковачницата.

— Лошо ли? — попита старият.

— Мен ако питате, лошо — каза другият. — Затуй не го заведохме до града, ами повикахме доктора. Не можем да спрем кръвта.

— Лоша вест — каза помощник-шерифът. — А това е мистър Пирсън. — Следователят усети, че другият отново го поглежда с неподвижните си кафяви очи, достатъчно любезни за обгорялото лице, а ръката, която протегна, беше твърда, но с безжизнено, направо студено ръкостискане. Старият продължи: — От Джексън. От наборното бюро. — След това добави, а следователят не долови никаква промяна в тона му: — Носи заповед за задържане на момчетата.

Следователят не можа изобщо да долови каквато и да било промяна в каквото и да било. Безжизнената ръка просто се отдръпна от неговата, а неподвижното лице се обърна към шерифа.

— Значи, войната вече е обявена?

— Не — каза шерифът.

— Не е там въпросът, мистър Маккалъм — обади се следователят. — От тях не се искаше нищо друго, освен да се запишат. А номерата им едва ли щяха да бъдат изтеглени. И според теорията на вероятностите, това едва ли щеше да стане този път. Но те са отказали, или с други думи са пропуснали да се запишат.

— Разбирам — каза другият, без да поглежда следователя. Следователят не можеше със сигурност да каже дали гледа и към стария помощник-шериф, макар че сега се обърна към него. — Искате ли да видите Бъди? Докторът е при него.

— Почакайте — каза следователят, — много съжалявам за инцидента с брат ви, но аз... — Шерифът го стрелна в миг, рунтавите му сиви вежди се извиха и в погледа му той долови нещо едновременно угодническо и все пак малко нетърпеливо и в този кратък момент следователят усети, че както и другият, тъй и шерифът го гледат по един и същ начин. Следователят беше малко повече от средно интелигентен и вече почваше да схваща, че тук нещо не е съвсем тъй, както бе очаквал. Но нали беше работил в щатското бюро за подпомагане няколко години, беше се разправял изключително с провинциалисти и все още мислеше, че ги познава. Погледна стария шерифски наместник и си помисли: *Да. Едни и същи, въпреки ранга, службата, властта и отговорностите, които би трябвало да ги*

направят различни. Какви хора! Какви хора! — Имам намерение да взема нощния влак за Джексън — рече той. — Вече съм запазил място. Подчинете се на заповедта и ще...

— Елате — каза старият помощник-шериф. — Време има колкото щете.

И той ги последва — друго не можеше да стори, — пушейки и процеждайки дима, като в краткото разстояние на антрето се помъчи да възстанови контрола над себе си, за да може да контролира и цялото положение, защото сега разбра, че ако положението бъде контролирано, не другиму, а нему ще се падне да го контролира; че ако заминаването с арестантите бъде ускорено, то не старият наместник на шерифа, а той ще трябва да го ускори. Беше прав. Едва кретащият стар служител по сърце бе наистина като всички останали и очевидно с влизането си в тази къща отново бе придобил старата вродена и неизменна мудност, на която не може да се разчита. Последва ги през антрето до някаква спалня, в която се огледа не само с удивление, но едва ли не и с ужас. Беше просторна стая с гол, небоядисан под и освен леглото, в нея имаше само два-три стола и някакъв старомоден шкаф. Въпреки това на следователя му се видя тъй претъпкана с грамадни мъжища, като че изливани в калъпа на оня, който ги бе посрещнал, че стените й сякаш щяха да се пръснат. Все пак те не бяха едри, нито високи и в тях нямаше нито жизненост, нито бликаща енергия, защото не издаваха звук, а чисто и просто безмълвно го наблюдаваха, застанал на вратата, с лица, носещи почти еднакъв печат на родството: един, ще речеш трошлив, старец на около седемдесет, малко по-висок от другите, още един старец, белокоп, но в пълна прилика с човека, който ги посрещна на вратата; третият — приблизително на годините на тоя, който ги посрещна, само че с нещо нежно в лицето и нещо трагично, тъмно и диво в същите тъмни очи; двамата съвършено еднакви синеоки младежи; и накрая синеокият мъж на леглото, над което се навеждаше докторът, който с приличния си градски костюм би могъл да бъде кой да е градски лекар — всички до един се обърнаха да го погледнат, когато влязоха с шерифа. Зад гърба на лекаря той съзря разпрания панталон на човека в леглото и оголения кървав смазан крак, повдигна му се и спря току до вратата под техния смълчан и вперен поглед; а шерифът пристъпи до легналия, който пушеше с глинена лула; на масата до него стърчеше голяма старомодна, оплетена

с раката дамаджана, в каквато дядото на следователя държеше едно време уискито си.

— Е, Бъди — каза шерифът, — лошо, а?

— Абе, аз съм си виновен — рече човекът в леглото. — Стюърт все ме предупреждаваше за тая рамка, ама на!

— Вярно е — каза вторият старец.

Другите все тъй мълчаха. Погледнаха следователя тихо и твърдо, а шерифът се извърна и рече:

— Това е мистър Пирсън от Джексън. Носи заповед за момчетата.

Тогава човекът на леглото попита:

— За какво?

— По оная, наборната история, Бъди — поясни шерифът.

— Но нали сега не сме във война — каза човекът в леглото.

— Не сме — рече шерифът. — Новият закон е такъв. Не са се записали.

— Какво ще правите с тях?

— Заповед, Бъди. Арест.

— Но това значи затвор.

— Заповед — повтори старият помощник-шериф. Следователят забеляза, че човекът на леглото го гледа и едно след друго дърпа от лулата.

— Налей ми малко уиски, Джек — каза той.

— Не — рече лекарят, — и без това доста е пил.

— Налей ми малко уиски, Джек — каза човекът в леглото. Дърпаше от лулата, без да спира, и гледаше право в следователя. — Значи, правителството ви праща, а?

— Да — каза следователят. — Трябвало е да се запишат. Друго не се е искало от тях. А те не са... — Гласът му секна, а седемте чифта очи се впериха в него; оня на леглото продължаваше да пуфка.

— Че нали сме тука — каза човекът от леглото. — Нямахте да избягаме. — Той обърна глава. Двете момчета стояха едно до друго в края на леглото. — Анс, Лушъс! — извика ги той.

На следователя се стори, че отговарят в един глас.

— Да, татко.

— Този джентълмен е пристигнал чак от Джексън да каже, че правителството е готово за вас. Мисля, че най-близкото място, където

можете да се запишете, е Мемфис. Качете се горе и си стягайте багажа.

Следователят трепна и пристъпи напред.

— Почакайте! — извика той.

Но Джек, най-старият, го бе изпреварил.

— Чакайте! — бе казал и той. — А крака му?

Сега всички погледнаха доктора.

— Вижте — рече докторът, — почти си го е ампутирал сам. Не може да чака. А сега вече не може и да мърда. Ще трябва да дойде сестрата да ми помогне и малко етер, дано само не е прекалил с уискито, че да го хване упойката. Някой от вас може да иде до града с моята кола. Аз ще телефонирам...

— Етер ли? — попита човекът в леглото. — За какво? Нали сам казваш, че почти е отрязан. Още две глътки и като хвана касапския нож на Джек, ще му плюя отгоре и сам ще го довърша. Хайде, свършвай!

— Нов шок едва ли ще понесеш — каза лекарят. — Говориш тъй, защото си пил.

— Глупости! — каза другият. — Един ден във Франция, както бягахме през една пшеничена нива, гледам аз точно в житата се подава картечница и си викам — ще я прескоча, както се прескача телена ограда, ако ти е опъната на височината на кръста; добре, ама не можах. Паднах на земята и като се постъмни, взе да ме наболява, и точно по това време нещо като каза „прас“ по каската ми изотзад, все едно, че наковалня си ударил, и като се събудих, нищо не помня. Един куп хора бяхме, наредени покрай стената на полевия лазарет, само че додето докторът ни обиколи всичките, сума време мина и почна страшно да боли. А това тук — нито боли, нито нищо, не си струва да говориш за него. Свършвай по-бързо. Ако имаш нужда от помощ, Стюърт и Рейф ще ти помагат... Налей ми да пия, Джек!

Този път лекарят вдигна дамаджаната и погледна докъде е изпразнена.

— Близо един квартал е отишъл — каза той. — Ако от четири часа досега си изпил един квартал, съмнявам се дали ще те хване упойката. Кажи какво мислиш, ще издържиш ли сега да те оправя?

— Да, карай! Сам си го направих, искам да се отърва от него.

Лекарят обиколи с поглед неподвижните и еднакви лица, които го наблюдаваха.

— Ако беше в града, в болницата, да имаше сестра да го наглежда, положително щях да почакам да му мине първият шок и щях да му изкарам уискито от организма. Но сега трябва да лежи неподвижно, а тъй не мога да спра кръвта, па дори и да имах етер или местна упойка...

— Глупости! — каза човекът на леглото. — Не знам господ да е създал по-добра местна или пълна упойка от това, дето е в дамаджаната. И после този крак не е нито на Джек, нито на Стюърт, нито на Рейф, нито на Лий, а мой. Аз го започнах и си мисля: само да поискам, мога и да го довърша.

Лекарят не сваляше очи от Джек.

— Кажете, мистър Маккалъм — рече той, — вие сте най-старият. Вместо него отговори Стюърт:

— Да — рече той, — свършвай! Какво ще ти трябва? Предполагам гореща вода.

— Да — отвърна докторът. — Няколко чисти чаршафа. Имате ли някоя голяма маса, да я преместим тук?

— Кухненската — каза човекът, който ги бе посрещнал на вратата. — Аз и момчетата...

— Почакай — обади се оня в леглото, — момчетата нямат време да ти помагат — и отново ги изгледа. — Анс, Лушъс!

На следователя отново се стори, че отговарят в един глас:

— Да, татко.

— Тоя джентълмен там взе да ми изглежда нетърпелив. По-добре тръгвайте. Само дайте да помислим, май няма нужда от багаж. След ден-два ще ви дадат униформа. Вземете камиона. Сега няма кой да ви откара до Мемфис и да върне камиона, затуй го оставете при Гейосо Фийд Къмпани, ще пратим някой да го докара. Ще ми се да се запишете в Шести пехотен, дето бях и аз. Ама сигурно няма да можете, ще идете, където ви пратят. Влезеш ли един път, вече няма значение. По мое време правителството постъпи добре с мен, ще постъпи добре и с вас. Запишете се там, дето искат да ви пратят, дето имат нужда от вас, и се подчинявайте на сержантите и на офицерите, човек тъй става войник. Подчинявайте се, но помнете кои сте и от никого нищо не взимайте! Сега вървете!

— Чакайте! — отново извика следователят; отново пристъпи в средата на стаята. — Протестирам! Съжалявам за случилото се с

мистър Маккалъм. Съжалявам за цялата история, но тя вече не е нито в мои, нито в негови ръце. Обвинението за невписване в армията е направено съгласно закона, издадена е заповед за задържане. Не може да се заобиколи по този начин. И преди да се направи следващата стъпка, сегашната трябва да се доведе до край... Да са му мислили, когато са отказали да се запишат. И ако мистър Гомболт откаже да изпълни заповедта, ще я изпълня аз и ще отведа момчетата в Джеферсън да отговарят пред прокурора. Трябва да предупредя мистър Гомболт, че ще го докладвам за мъмрене!

Старият помощник-шериф се обърна, рошавите му вежди наново се сбраха и заговори на следователя, както се говори на дете:

— Вие не разбрахте ли, че нито вие, нито аз няма да мръднем оттук още доста време?

— Какво? — викна следователят и се огледа: сериозните лица и сега го наблюдаваха с безучастни, отвлечени погледи. — Заплашвате ли ме? — извика той.

— Изобщо никой не ви обръща внимание — каза шерифът. — Само помирувайте малко, всичко ще се нареди и след малко ще можем да се върнем в града.

Следователят трябваше и този път да се помири, а сериозните замислени лица още веднъж го освободиха от своя безличен и непоносим поглед, той видя как двете момчета приближават леглото, навеждат се едно по едно, целуват баща си по устата, после се обръщат като един и излизат от стаята, минавайки покрай него, без да го погледнат. Седнал отново в меко осветеното антре до стария помощник-шериф — вратата на спалнята се бе затворила, — той чу мотора на камиона, който прави маневра на заден ход, после обръща и потегля по шосето, замирайки и стихвайки нататък, след което тихата гореща нощ на това циганско лято край Мисисипи, прехвърлило вече половината ноември, отново се изпълни с пронизителните последни писъци на летните жетварчета, които сякаш долавяха не по-зле приближаващите студове и смъртта.

— Спомням си стария Анс — почна шерифът с оня приятен и разговорлив тон, с който възрастните говорят на непознати деца. — Умря преди петнайсет-шестнайсет години. Беше на шестнайсет, когато избухна старата война. Вдигна се пеша чак до Вирджиния, за да участва в нея. Можеше да се запише и да се бие и тук, но майка му

беше по баща Картър, тъй че не му оставаше нищо друго, освен да бие целия път до Вирджиния и там да воюва, макар че дотогава никога не беше виждал Вирджиния. Върна се в една земя, която никога не е и виждал, и се записа в армията на Стоунуол Джексън и с нея измина пътя от долината горе до Чансълързвил, където едни момчета от Каролина по погрешка застреляха Джексън и точно нея утрин на шейсет и пета кавалерията на Шеридън заварди пътя от Апоматокс за към долината, по който можеха отново да се измъкнат. Тогава се върна в Мисисипи — с каквото бе отишъл, с това се и върна, ожени се и вдигна първия етаж на тази къща, тоя с дървените стени, в който сме сега, и почна да ражда момчета — Джек, Стюърт, Рафаел, Лий и Бъди. Бъди се роди късно, достатъчно късно, тъй че го взеха за другата война, във Франция. Чухте го. Донесе два медала, един американски и един френски, и никой не разбра как ги е получил и какво толкова е направил. Не вярвам дори и на Джек и на Стюърт да е казал. Едва се беше върнал с разните му там номера по униформата, нашивката за раняване и двата медала, и си намери момиче, ама начаса я намери и след година се родиха близнаците, момчетата, направо живи подобия на стария Анс Маккалъм. Ако старият беше седемдесет години помлад, ще речеш, че са трима близнаци. Помня ги — две малки изчадия, като две капки вода, диви като млади сръндаци, вършееха наоколо ден и нощ с една сюрня черни псета, докато поотраснаха и почнаха да помагат на Бъди, на Стюърт и Лий във фермата на памукочистачката, оправяха се с конете и мулетата на Рейф, защото по едно време той и с това се занимаваше, хранеха ги, отглеждаха ги, караха ги с влака до Мемфис да ги продават; това беше до преди три-четири години, когато изведнъж решиха да се запишат в селскостопанския колеж, че да научат нещо повече за кравите — една година изкараха. Това беше, след като Бъди и останалите се отказаха от памука. И това помня. Беше, когато правителството за пръв път почна да си пъха носа и да учи хората как трябвало да обработват собствената си земя и как да отглеждат памука. Стабилизиране на цените, използване на излишъците — как ли не му викаха и зараждаха на хората съвети и помощи, без никой да им ги иска. Сигурно ги забелязахте момчетата тази вечер: необикновени хора, ще каже всеки. Първата година, когато областните агенти се мъчеха да разясняват новата система на фермерите, дойде и тук един агент и се мъчи да обясни на Бъди, на

Лий и на Стюърт как трябвало да намалят посевите, а правителството щяло да доплати на фермерите разликата и тъй щели да изкарат повече, вместо да се блъскат с цялата земя. „Дадено — вика Бъди, — много сме ви задължени. Ама ние нямаме нужда от помощ. Ще си отгледаме памука, както винаги сме го отглеждали; пък ако нищо не излезе, наша грешка, наша загуба, пак ще опитаме.“ Не подписаха никакви документи, никакви карти, нищо. Карат, както си знаят, и сеят памука, както ги е учил старият Анс; просто не им се вярва, че правителството се стреми да помогне на човека, без да го пита иска ли, не иска ли, ами му се бърка колко да изкарва с труд и пот на своята собствена земя, дето и бере, и чисти със собствени средства, както си е било от памтивека, че после го кара в града за продан; като закараха всичкия памук до Джеферсън, какво да видят — не може да се продаде, първо, защото много са изкарвали, и второ, защото нямат карта, на която да пише колко им се полага да продават. Та и те — върнаха памука обратно. В склада не можаха всичкия да го поберат, затуй туриха една част под навеса на Рейф, дето си държеше мулетата, останалото — ей тука, в антрето, дето сме седнали — цяла зима го обикаляха и все си викат дано не забравят догодина да попълнят картите. Само че и на следващата година никакви карти не попълниха. Все още не им се вярва, все си мислят, че щом човек е годен и иска да работи, дай му свобода, нали е гарантирана от онова правителство, което едно време старият Анс искаше да разкъса на две, ама не успя и после чистосърдечно си призна, че бил в грешка и се съгласи с последствията, онова правителство, дето даде медал на Бъди и дето го хранеше далече от дома, в чужда страна, ранен. Засяха, значи, втори път. Но и тоя път на никого не можаха да продадат, защото няха карти. Взеха, че построиха навес, нарочно за памука. Помня как втората зима Бъди отиде един ден в града при адвоката Гейвин Стивънз. Не да иска съвет как да съди правителството или тоя-оня, дето не му купили памука, нищо че не е имал карта, а просто ей тъй, да разбере. „Готов съм — разправяше Бъди — да се съглася и да подпиша. Щом като новият закон е такъв... Поговорихме каквото поговорихме, а Джек — Джек не е фермер, но най-добре си спомняше баща ни — вика: Татко ако беше жив, щеше да каже «не!» и мен ми се стори, че ще да е прав човекът.“ Тъй че зарязаха памука; събра им се доста, можеха да изкарат от него ехе... към двайсет и две бали беше, ако не се

лъжа. Заловиха се тогава с добитък, обърнаха памучните ниви на стария Анс в пасбища — то и старият тъй би ги посъветвал, след като няма друг начин да отглеждат памук, освен да слушат правителството, то да им определя колко могат да засеят, колко да продават и за колко, къде и кога и после да им плаща за несвършената работа. Само че и когато се отказаха от памука, всяка година взе да идва едно младо момче от името на областния агент и да мери засятите пасбища, че да знае колко да им плати. „Добре дошъл си да гледаш какво правим — казваше му Бъди, — само не чертай много по картите.“ „Но вие за това пари можете да спечелите — вика младият. — Правителството ще ви плати, дето сте засели.“ А Бъди казва: „Ние и така ще му вземем парите. Не вземем ли, ще опитаме друго. Но не от правителството! Давам само на оня, който иска да купи. Можем да се оправим.“ И това е. Ония двайсет и две бали сирашки памук сега са в склада, там има място, защото вече не използват машината. А момчетата, като пораснаха, записаха се една година в стопанския колеж да понаучат нещичко за кравите и после се върнаха. Странни хора са тия тука, живеят си откъснати от света, дето е пълен с красиви неоновни светлини, че и денем светят, а пари — лесно спечелени, бързо спечелени пари се въргалят навсякъде, всеки да си грабне по малко, всеки тръгнал с нов, лъскав автомобил и като гледаш, поизносил го малко и вече го захвърля, още по-нов купува, а за стария не е доплатил... И навсякъде всеки гледа да се докопа или до Агенцията за селскостопанска реформа, или до Бюрото за управление на труда и какви ли не още разни там фирми, само и само да не работи. И после пристига тая история с наборните комисии и тия тука, каквито са, и там не се записват, а вие биете път от Джексън с една редовно подписана и подпечатана хартийка в джоба, идваме тук и след малко ще се върнем в града. Човек доста свят вижда, нали?

— Да — каза следователят. — Смяташ ли вече да се връщаме?

— Не — рече старият със същия любезен тон, — още не. Но след малко тръгваме. Разбира се, ще изпуснете влака. Но утре има друг.

И той се надигна, а следователят нищо не чу. Проследи го с поглед до вратата на спалнята, той отвори, влезе и затвори зад гърба си. Следователят седеше, мълчаливо заслушан в звуците на нощта, и не откъсваше очи от вратата. Скоро тя пак зейна и помощник-шерифът се показва, носейки нещо, увито в кървав чаршаф.

— Вземете — каза той, — подръжете минутка.

— Има кръв — рече следователят.

— Нищо — каза помощник-шерифът. — Като свършим, ще се измием. — Следователят пое вързопа и застана с него, а старият се върна, изчезна от антрето и след малко се появи със запален фенер и лопата. — Елате — каза той, — още малко и свършваме.

Следователят го последва — излязоха от къщата, прекосиха двора — носеше с пръсти кървавия, разхлабен и тежък вързоп, който, както му се стори, излъчваше някаква топлина; помощник-шерифът крачеше напред, фенерът се люлееше до крака му и хвърляше по земята огромната сянка на крачещата ножица, а гласът му прескачаше рамото и се връщаше все тъй разговорлив и весел:

— Да, сър. Човек обикаля и доста неща вижда; сумата хора в какви ли не положения. Бедата е, че сме свикнали да смесваме положенията с хората. Вземете себе си например — все тъй разговорливо и любезно продължи той, — нямате лоши намерения. Но тъй е станало, че главата ви се е замъглила от правила и разпореждания. Там ни е бедата. Изобретихме толкова много азбуки и закони и предписания, че нищо друго не можем да видим. И ако туй, дето го виждате, не отговаря на азбуките и разпоредбите, загубени сме. Заприличахме на същества, които докторите, ако седнат, могат и в лаборатория да направят — измъкват ти костите и червата, ама пак живееш, поддържат те жив безкрайно, вечно, а ти хич и не усещаш, че си без кости и без черва. Измъкнаха ни гръбнаците, защото сме решили, че човек вече няма нужда от гръбнак; старомодно е да имаш гръбнак. Но каналът, дето е бил гръбнакът, още го има и някой ден отново ще си го нанижем. Не мога ти каза точно кога и точно колко мъки ще преживеем, додето се научим, но все някой ден...

Дворът бе останал зад тях. Сега се изкачваха по някакъв склон; някъде напред следователят забеляза нова горичка от кедри, съвсем малка, някак смешно тържествена на това звездно небе. Шерифът влезе между дърветата, спря, остави фенера на земята и следвайки го с вързопа, следователят видя правоъгълник от пръст, ограден с ниско тухлено зидче. После различи и двата гроба, по-скоро надгробните плочи — два плоски, щръкнали от земята гранитни къса.

— Старият Анс и жена му — поясни шерифът. — Жената на Бъди пожела да я погребат при нейните. И на мен ми се струва, че тук,

при Маккальмови, щеше да се чувства самотна. Дай сега да видим — постоя миг, хванал се за брадата; следователят си представи, че гледа старица, която се чуди къде да си посади ново храстче. — Редът беше отляво надясно, като се почне с Джек. Но след като се родиха момчетата, Джек и Стюърт ще дойдат тука, до майка си и баща си, значи Бъди може малко да мръдне и да им направи място. Горедолу тука се пада. — Той премести фенера по-наблизо и взе лопатата. Тогава забеляза, че следователят още държи вързопа. — Оставете го. Нали трябва да копая.

— Ще го подържа — каза следователят.

— Глупости, оставете го — повтори помощник-шерифът. — Бъди няма да се сърди.

Следователят остави вързопа на тухленото зидче, а шерифът почна да копае, бързо и майсторски, все тъй бърборейки нескончаемо и весело:

— Да, сър. Забравихме хората. Евтин им стана животът, а живот евтин няма. Животът е нещо страшно скъпо. Нямам предвид да мъждукаш с помощите на разните бюра и агенции, а честта и гордостта, оная дисциплина, която прави човека достоен за закрила, която му дава цена. Ето, това трябва отново да научим. Неприятности, страшни неприятности ще си имаме, додето се научим: може би старият Анс го научи, когато отиде пеша до Вирджиния, нали майка му беше оттам, загуби войната и се върна. Както и да е, явно го е научил и добре го е научил, че и на момчетата си го завеща. Забелязахте ли как Бъди друго нищо не им каза, каза им само: „Момчета, дойде време да тръгвате, защото правителството има нужда от вас.“ И как се сбогуваха? Големи мъже, а се целуват, без да се крият, без да се срамуват. Ето, това се мъча да ви кажа... Готово — додаде той, — май стига толкова.

Движенията му бяха бързи, сръчни, докато следователят се усети, той бе преместил вързопа в тесния трап и вече го зариваше, също тъй бързо, както бе копал, а накрая заравни пръстта с лопатата. Изправи се и вдигна фенера — висок, сух старец, който диша въздуха леко, без да се задъхва.

— Сега вече можем да се върнем в града — каза той.

СМЪРТ НА КОСЪМ

I

Аеропланът се появи над града неочаквано, едва ли не като привидение. Летеше бързо и преди да разберем какво става, той вече бе направил лупинг точно над площада, нарушавайки както градските, така и правителствените наредби. При това лупингът не струваше — беше изпълнен зле, немарливо и при максимална скорост, сякаш пилотът е или много нервен, или много бърза, или пък се е мъчил да направи дадената маневра по най-съкратения начин, за да пести бензина (това научихме от един бивш военен летец, който живее в нашия град). Когато самолетът се появи от север към юг, той тъкмо излизаше от пощата и видя прибързания и грозен лупинг. Самолетът се спусна от горния край на кръга с едното крило напред, като че искаше да направи завоя на Имелман. След това се завъртя на половин вретено, обиколи в три-четвърти кръг и при неотслабващото виене на мотора, форсиран до краен предел, все тъй с максимална скорост и с внезапността на привидение изчезна на изток, към нашето летище. Първите момчета, които стигнаха аеродрума, завариха самолета на земята, изтеглен до един ъгъл на оградата, в края на летището. Стоеше неподвижен и празен. Наоколо не се виждаше никой. Излегнал се в почивка, мъртъв и празен, кърпен и разпокъсан, несръчно боядисан с един единствен пласт мъртвешко черно, той отново ни се стори някак призрачен, сякаш бе долетял, направил лупинга и кацнал сам-самичък.

Нашето летище се намираще в съвършено първобитно състояние. Градът ни е построен на хълмове, а полето, навремето засаждано с памук, представляваше четирийсетина акра буци и трапища, над които след съответното разкопаване и попълване успяхме да опънем две кръстосани писти, отговарящи на ветровете, които преобладават в нашия край. Самите писти са достатъчно дълги, но както и градът, летището се управляваше от хора на средна възраст, а първо започнаха да летят по-младите и затова не винаги условията бяха добри. В единия край имаше горичка, която собственикът ѝ не разрешаваше да изсекат; в другия пък — стопанският двор на една

ферма: навеси и постройки, дълъг хамбар с покрив от прогнили греди и копи сено. Самолетът бе оставен в ъгъла до хамбара. Момчетията, един-двама негри и един бял, дошъл от спрялата на пътя каруца, стояха занемели наоколо, когато ненадейно иззад хамбара се показаха двама с шлемове и вдигнати очила. Единият беше висок, в мръсен комбинезон. Другият — съвсем нисък, с брич и навуца и светло омазнено палто, сякаш навлечено мокро, а после изсъхнало на него. Ходеше с очебийно накуцване.

Спряха до ъгъла на хамбара. Уж не се озъртаха, а като че светкавично, с един поглед разбраха какво става. Високият проговори:

— Кой е този град?

Едно от момчетата му каза името на града.

— Кой живее тук? — попита високият.

— Кой живее тук ли? — повтори момчето.

— Чий е аеродрумът? Частен ли е, какво?

— А, това ли? Градски е.

— Всичките ли живеят тук? Тия, дето се грижат за него?

Белият, негрите, момчетата — всички зягнаха високия.

— Искам да кажа има ли в града хора, които летят, да имат аероплани. Или все пришълци го използват.

— Да — рече едно момче, — има тук един, дето е летял през войната в английската армия.

— Капитан Уорън е бил в Кралските въздушни сили — допълни друго момче.

— Точно това и аз викам — каза първото.

— Ти каза английската армия — каза второто.

Сега се намеси ниският, тоя, дето накуцваше. Обърна се към високия тихо, с тайнствен глас и произношение, каквито ще чуеш във водевилите на Уебър и Фийлдз.

— Какво жначи това? — рече той.

— Нищо — отвърна високият и пристъпи напред. — Май че го познавам.

Ниският го последва, патрав, ужасяващо грозен, като рак. Под двудневната си брада високият имаше дръгливо лице. Очните му ябълки изглеждаха пожълтели, с напрегнат и втрещен израз. Носеше мръсен шлем, ушит от евтин тънък плат, макар че бе януари. Очилата му бяха доста овехтели, но дори ние можахме да познаем, че са скъпи.

Но скоро всички отместиха поглед от него, за да огледат ниския; по-късно, когато го видяхме и ние, възрастните, казахме си, че по-трагично от неговото лице никога не сме виждали — то имаше израза на отчаяние, доведено до крайност, отчаяние решително и несломимо, като на човек, който сам си е избрал да носи в джоба си бомба, която всеки ден в определен час може и да избухне, и да не избухне. Носът му беше такъв, че би бил голям и за човек висок шест стъпки. Поради нахлупения шлем цялата горна половина на главата му до върха на носа би подходдала повече на едър мъжага. Ала надолу, под линията, която презполовяваше лицето му от носа до тила, челюстта и долната част на главата бяха едва три пръста. Челюстта му представляваше дълга плоска ивица, която се затваряше под носа като челюст на акула, тъй че върхът на носа и върхът на брадата почти се допираха. Очилата му се състояха от прави късове прозоречно стъкло, вместени във филцова рамка. Шлемът му беше кожен. На тила, от темето до долния си край, той беше жестоко разпран и се крепеше благодарение на две почернели парченца лейкопласт, сложени горе и долу, мръсни и мазни.

В този момент иззад хамбара се появи трети човек, с такава внезапна неподвижност, сякаш се бе взел направо от въздуха, макар че когато го забелязаха, той вече се движеше към групата. Над спретнат цивилен костюм бе облякъл палто, имаше шапка. Беше малко по-висок от куция, широкоплещест и набит и красив по някакъв свой неясен, тих начин. От лицето му можеше да се отсъди, че не е от разговорливите. Като се приближи, събраните решиха, че и той е евреин като куция. Разбраха тоест, че двамина от непознатите са по-различни от тях, без да могат да кажат в какво по-точно се състои тази разлика. Може би момчето, което се обади първо, посочи разликата със следващия си въпрос. Както другите момчета, и то наблюдаваше куция.

— И ти ли си бил във войната? — попита момчето. — Въздушната война.

Куцият не каза нищо. Двамата с високия гледаха вратата. Събраните се също погледнаха натам и видяха един автомобил, който влезе и се отправи по края на летището към тях. От него слезоха трима мъже и дойдоха по-наблизо. Куцият тихо запитва високия:

— Тожи ли е?

— Не — рече високият, без да го погледне, наблюдаваше новодошлите и местеше очи от лице на лице. Накрая се обърна към най-стария: — Добър ден, ваш ли е аеродрумът?

— Не — каза новодошлият. — Трябва да се отнесете до секретаря на панаирното дружество, само че е в града.

— А да го използваме такса трябва ли?

— Не знам. Според мен дори ще се радват да го използвате.

— Иди да платиш — намеси се куцията.

Тримата новодошли погледнаха самолета с онзи празноват, всезнаещ и почтен израз, който имат всички земни твари. Той се подпираше на калните си колела с неподвижно витло, настръхнал, застинал, но сякаш готов за скок, пълен с движение. В носа си имаше грамаден мотор, крилата му опнати, а корпусът оплескан с масло зад ръждеещите ауспухови тръби.

— Вие нещо по работа ли? — попита най-старият.

— Ще ви дадем представление — каза високият.

— Какво представление?

— Каквото си искате. Ходене по крило, смърт на косъм...

— Смърт на косъм ли? Какво е то?

— Ами, пускаш отгоре човек върху покрива на автомобил и после го изтегляш. Колкото повече хора се съберат, повече неща ще ви покажем.

— Ще си струва парите — добави куцията.

Момчетата продължаваха да го разглеждат.

— Ти бил ли си на война? — попита първото момче.

До този момент третият непознат мълчеше. Сега каза:

— Да отидем в града.

— Правилно — рече високият. Говореше все общи приказки с равен, замрял глас, същия глас, с който очевидно си служеха и тримата непознати, сякаш им беше общ език. — Откъде да вземем такси? В града имате ли?

— Ние ще ви откараме до града — казаха тия, които бяха дошли с автомобила.

— Ще си платим — каза куцията.

— Но това за мен е удоволствие — обади се шофьорът. — Нищо няма да ви взема. Сега ли искате да тръгнем?

— Разбира се — каза високият. Тримата непознати се качиха в колата и седнаха отзад. Другите трима се настаниха отпред. Трите момчета ги последваха до автомобила.

— Мистър Блек, нека се кача до града — рече едно от момчетата.

— Качете се — каза шофьорът. Момчетата се метнаха на страничните стъпала. И автомобилът потегли към града. Тримата отпред чуваха тримата отзад. Говореха тихо, със снижени, замрели гласове, някак безшумно, но трескаво — спореха за нещо помежду си, като най-много приказваха високият и хубавият. От куция тримата отпред чува само едно изречение:

— Няма да вжема по-малко...

— Разбира се — каза високият. Наведе се и повиши глас: — Къде мога да намеря тоя Джоунз, секретаря?

Шофьорът обясни.

— В редакцията на вестника или в печатницата? Имам нужда от афиши.

— Ще ви покажа — обеща шофьорът. — Ще ви помогна да се оправите.

— Чудесно — каза високият. — Елате днес следобед, ако имам време, ще ви повозя.

Автомобилът спря пред редакцията на вестника.

— Тук ще ви направят афишите — каза шофьорът.

— Добре — рече високият. — А кантората на Джоунз къде е? Пак ли на същата улица?

— И там ще ви заведе — каза шофьорът.

— Тогава вие се вижте с редактора — разпореди се високият, — пък аз мисля да потърся Джоунз. — Слязоха от колата. — Тук ще ви намеря — каза високият и продължи по улицата с леки стъпки, мръсен комбинезон и шлем. Пред редакцията към групата се бяха присъединили други двама. Влязоха всички, напред вървеше куцият, следван от трите момчета.

— Ишкам малко афиши — почна куцият. — Ей като тожи — извади от джоба си сгънат лист розова хартия. Отвори го; редакторът, момчетата и петимата мъже се наведоха да видят. С тлъсти черни букви там пишеше:

ДЕМОН ДЪНКАН

ВЪЗДУШНИЯТ СМЕЛЧАГА

показва как си играе със смъртта.
Под покровителството на...

Днес следобед в 2 часа.
ЕЛАТЕ! ЕЛАТЕ! ЕЛАТЕ ВСИЧКИ ДА ВИДИТЕ
КАК ДЕМОН ДЪНКАН ПРЕДИЗВИКВА СМЪРТТА
В СМЪРТОНОСЕН СКОК И СМЪРТ НА КОСЪМ!

— Ишкам ги за един час — каза куцията.

— А какво да се пише тук, на празното място? — попита редакторът.

— Вие какво имате в града?

— Какво имаме ли?

— Чие покровителство? Американският легион? Ротарианшки клуб? Търговска палата?

— Имам ги и трите.

— Шлед минутка ще ви кажа — рече куцията, — нека се върне партньорът ми.

— Но преди да организирате представлението, трябва да имате гарант, нали? — каза редакторът.

— Естествено. Да не мишлите, че правим безразсъдства без гаранция? Да не мишлите, че скачам от аероплана само за едно петаче?

— Кой ще скача? — попита един от новоприсъединилите се. Беше шофьор на такси.

— Вие не се безпокойте — погледна го куцията. — От вас се ишка да си платите. Платите ли, има да ви скачаме колкото си ишкате.

— Аз просто питах кой от вас е скачачът.

— Питам ли ви аз как ще ми платите, в сребро или в хартия? — сопна се куцията. — Питам ли ви?

— Не — рече шофьорът на такси.

— Относно афишите — намеси се редакторът, — казахте, че ги искате за един час.

— Не можете ли да почнете и да оштавите това мяшто празно, докато се върне партньорът ми?

— Ами ако не дойде, а ние ги извъртим?

— Е, та аз ли ще бъда виновен?

— Добре — каза редакторът. — Платете си.

— Да не ишкате да плащам, беж да има покровителство?

— Пък аз не се занимавам с тия работи, защото си имам други — каза редакторът.

— Да почакаме — каза куцията.

Зачакаха.

— През войната летец ли бяхте, мистър? — попита момчето.

Куцията обърна към него дългото си трагично и клето лице.

— Войната ли? Защо ми е трябвало да летя през войната?

— Помислих си, като ви гледам крака. И капитан Уорън куца, а той е ходил на война. Тогава, значи, го правите само за удоволствие.

— За удоволствие? Какво за удоволствие? Да летя? И таж хубава! Де да ми паднеше сега тожи, дето е открил аеропланите! Мражня ги! Щях да го туря в оная машина на полето и на гърба му щях хиляда пъти да напиша „Недей!“

— Тогава защо го правите? — попита човекът, който бе влязъл с шофьора на таксито.

— Жаради тоя републиканец Кулидж^[1]. Бях търговец, а Кулидж съсипа търговията, съсипа я. Затуй! За удоволствие, а? И таж хубава!

— Предполагам, че имате разрешително — каза вторият новоприсъединил се.

Куцията го погледна.

— Разрешително ли?

— За аеропланите не се ли иска разрешително?

— О! Разрешително! За аеропланите. Да се лети. Яшно, ражбирам. Ражбира се. Имаме. Да ви го покажа ли?

— Трябва да го показвате на всеки, който ви поиска.

— Естествено. Ишкате ли да го видите?

— Къде е?

— Къде може да бъде? Жаковано е на аероплана. От властите. Да не мишлите, че е жаковано на мене? Сигурно си мишлите, че трябва да имам и мотор, и крила. На аероплана е. Вземете такси, идете при аероплана и го вижте.

— Аз имам такси — каза шофьорът.

— Имайте си. Вземете тожи джентълмен и го закарайте на летището да види ражрешителното на аероплана.

— Ще струва четвърт долар — каза шофьорът. Но куцията не му обърна внимание. Беше се навел над писалището. Видяха, че извади от джоба си пръчковидна дъвка, разви я и я пъхна в устата си. — Казах, че ще струва четвърт долар, мистър — повтори шофьорът.

— Ама вие на мен ли говорите? — каза куцията.

— Разбрах, че искате такси до летището.

— Аз? Жа какво ми е? Притрябвало ми е да ходя на летището. Нали оттам идвам. После аз не ишкам да видя това ражрешително. Виждам съм го. Когато властите го жаковаха на аероплана, аз нали бях там!

[1] Става дума за Калвин Кулидж (1872–1933), президент на САЩ от 1923 до 1929 г. — Б.пр. ↑

II

Капитан Уорън, бившият летец, тъкмо излизаше от магазинчето, където се видели с високия в мръсния комбинезон. Същата вечер, когато самолетът бе вече заминал, капитан Уорън разправяше в бръснарницата:

— Не бях го виждал от четиринайсет години, тоест откак напуснах Англия на път за фронта в седемнайсега година.

„Значи, ти го извъртя тоя лупинг с двама пътника и с тая бръмчилка Хисо от дваеста година?“ — викам му аз.

„Друг някой видя ли ме?“ — пита той. И взе да ми разказва; уж стои, а час по час се върти и поглежда през рамо. Болен човек. По едно време един се спря зад гърба му да даде път на две дами, а той, Джок се казва, като се въртна, ще речеш ей-сега ще застреля човека, само дето нямаше револвер. Докато бяхме в кафенето, някой отзад блъсна врата, а мен ми се стори, че цял ще изскочи от глупавите си дрехи. „Малко съм нервен — вика, — ама иначе съм добре.“ Помъчих се да го измъкна оттам и да го заведа у дома на обяд, не ще. Почна нещо да обяснява, че трябвало да се скача, че не можел тъй да яде и прочие. Тръгнахме след това по улицата и като минаваме покрай кафенето, изведнъж вика „Отивам да ям!“, че като се въртна, шмугна се вътре като заек, сяда с гръб към стената и поръчва на Вернън да му донесял нещо, дето най-малко се чака. Изпи три чаши вода, а Вернън му носи още в бутилка от мляко и още не му донесли яденето, презполови водата в бутилката. Като си свали шлема, гледам му косата — доста побеляла, макар че е по-млад от мене. Поне минаваше за по-млад, като бяхме в Канада на обучение. Тогава ми каза от какво бил толкова нервен — от Гинзфарб. Тоя малкия, дето скочи от стълбата.

— Защо, какво се е случило? — попитахме ние. — От какво ги е било страх?

— От инспектори — отвърна Уорън. — Нямали никакви разрешителни.

— Че нали на самолета имаше.

— Да, ама било от друг самолет. Когато Гинзфарб купувал сегашния, някакъв инспектор им забранил всякакви полети. Разрешителното било за друг самолет, но оня се разбил и някой там помогнал на Гинзфарб да се насоса още повече, като му продал това разрешително. Джок бил загубил своето още преди две години, катастрофирал с един голям аероплан, пълен с излетници по случай Четвърти юли^[1]. Двата мотора отказали и той рекъл да кацне. Самолетът малко се посмачкал, прекъснал един петролопровод и всичко щяло да бъде наред, ако някакъв пътник не бил драснал клечка кибрит от страх, било вече на стъмване. Джок не бил чак толкова виновен, но пътниците изгорели до един, а властите са строги. И тъй, нямало как да се вземе друго разрешително. Гинзфарб не се съгласил да плати поне за парашутна карта. И останали без никакви документи. Пипнат ли ги, всички отиват в дранголника.

— Нищо чудно, че му е побеляла косата — рече някой.

— Не било от това — каза Уорън. — Ей-сега ще ви кажа. Та значи, тръгнали те по малките градове, като нашия, разберат на бърза ръка има ли кой да ги хване и като няма, дадат си представлението и офейкат, отиват в друг град. От големите градове стоят настрана. Пристигат, значи, и поръчват афиши, а Джок и другият гледат да хванат подпис от някоя организация, някое местно дружество. На Гинзфарб не давали да се занимава с тая част, защото се заинатявал за сумата, почвал дълги пазарлъци и току-виж изгубят всичко. Затуй с този въпрос се захващали те двамата, вземат колкото могат, а не им ли дадат колкото искал Гинзфарб, баламосвали го до последния момент — тогаз вече е късно. Добре, ама този път Гинзфарб се разритал. Май множко му дошло. И така, срещам аз Джок на улицата. Изглежда ми зле и му предлагам да пийнем по нещо, а той — не, и цигари вече не пушел. Можел само вода да пие; каза, че обикновено изпивал по един галон, и нощем дори ставал да пие.

„Както те гледам, ти за сън ще умреш“ — викам му.

„Не — вика, — добре си спя. Лошото е, че нощите ми са къси. Да можех от септември до април да живея на Северния полюс, а от април до септември — на Южния! Тогава щеше да ми стига.“

„Теб — казвам му — дълго няма да те бъде, за да се добереш дотам.“

„Сигурно — казва. — Иначе моторът е добър. Гледам го.“

„Искам да кажа, ще те тикнат в затвора.“

„Мислиш ли? — вика. — Смяташ ли, че могат?“

Тогаз отидохме в кафенето. Разказа ми за номера и ми показва един от тия плакати, дето пише Демон Дънкан.

„Защо пък Демон Дънкан?“ — питам.

„А защо не? Кой ще си даде парите, за да гледа някой си Гинзфарб, дето скача от аероплан?“

„Аз — казвам — по-скоро ще платя за него, отколкото за някой си Дънкан.“

Това не му беше идвало на ум. Взе да пие вода и ми каза, че Гинзфарб поискал за акробатиката си сто долара, но той и другият можали да осигурят само шейсет.

„И какво — питам го — ще правите сега?“

„Ще гледаме да го залъжем, додето си свърши номера, и веднага се измитаме.“

„А кой — викам — е Гинзфарб? Ниският, дето прилича на акула ли?“

А той пие вода. Изпразни на един дъх и моята чаша и я тупна на масата. Вернън му донесе друга. „Сигурно сте жаден“ — вика му Вернън.

„Нямате ли една кана?“ — пита го Джок.

„Мога да ви донеса в бутилка от мляко.“

„Давай! — казва Джок. — И докато чакам, ако може още една чаша вода.“ И ми разправи за Гинзфарб и защо му побеляла косата.

„От колко време вършите тая работа?“ — питам.

„От двайсет и шести август“ — вика.

„Ами сега сме януари“ — казвам.

„Че какво от това?“

„Няма и шест месеца.“

А той ме гледа. Вернън му донесе шишето с вода. Джок си наля една чаша и я гаврътна. Че като почна да се тресе, седи си и се тресе, целият плувна в пот и се мъчи пак да си напълни чашата. И взе да ми разправя, ама говори бързо и непрекъснато се налива с вода. Джейк (третият се казвал Джейк Еди-кой си, тоя, хубавелякът) карал автомобила. Автомобил под наем. А Гинзфарб се прехвърлял от стълбата на автомобила. Джок трябвало да докара самолета точно над форда или шевролета, минавал само на три цилиндъра, и гледал

Гинзфарб да не скочи на повече от двайсет-трийсет стъпки, за да пести бензина и в самолета, и в колата. Тогаз Гинзфарб излизал на долното крило със стълбата си, връзвал я на една от пречките, а другия край завързвал за себе си и скачал; всички на земята решавали, че е направил точно онова, което са дошли да видят, тоест, че е паднал и се е пребил. Това той наричал смъртоносния скок. След това се прехвърлял от стълбата върху покрива на автомобила, самолетът се връщал назад, той се хващал за стълбата и отново се издигал. Това пък било смъртта на косъм. И тъй, до деня, в който косата на Джок почнала да побелява, Гинзфарб правел за икономия всичко наведнъж. Нагласял се над автомобила, скачал със стълбата, докосвал автомобила и както разправя Джок, всичко свършвало за по-малко от три минути. Добре, ама него ден наетият автомобил нещо не бил в ред или кой знае какво, та Джок трябвало пет-шест пъти да обиколи летището, докато колата се приготви, а Гинзфарб, като видял, че парите му ще изхвърчат през ауспуха, решил накрая да не чака сигнала на Джок и скочил. Добре станало, само че разстоянието между самолета и автомобила било по-малко от дължината на стълбата и Гинзфарб се ударил в колата, а на Джок едва му стигнал кураж да форсира и повлякъл Гинзфарб както си е на стълбата, преминали над някакви жици с високо напрежение и в продължение на двайсет минути набирал височина, за да може Гинзфарб да изпълзи със счупения си крак. Кормилото придържал с колене, пълен газ, а моторът грабел по сто и десет; присегнал се Джок назад и отворил със свободната си ръка онова сандъче, дето е в задния край на кабината, измъкнал оттам някаква чанта и подпрял с нея кормилото, за да може да излезе на крилото и да издърпа Гинзфарб. Прибрал Гинзфарб и кацнал, а Гинзфарб го попитал „Колко време летяхме?“ Джок му казал, че са летели с пълен газ половин час, а Гинзфарб взел, та се сопнал: „Да не искаш да ме разориш?“

[1] Националният празник на САЩ. — Б.пр. ↑

III

Останалото е сложно. Това, което видяхме ние, земните жители, население и гръбнак на едно градче, взаиморазменими и повтарящи десетте хиляди малки мъртви петна човешки живот на земята, бе пречистено, избистрено от познавача, човека, който със собствените си очи е виждал самотната си сянка, носеща се по лицето на далечната, нищожна земя.

Тримата непознати се появиха на летището с наетата кола. Като слизаха от автомобила, караха се с напрегнати и приглушени гласове — пилотът и хубавецът с куция. Капитан Уорън ни каза, че спорели за парите.

— Искам да ги видя — казваше Гинзфарб. Бяха застанали близо един до друг; хубавецът извади нещо от джоба си.

— Ето ги. Виждаш ли ги? — каза той.

— Дай да си ги преброя — рече Гинзфарб.

— Хайде, хайде! — изсъска пилотът с напрегнат и приглушен глас. — Нали ти казахме, че сме взели парите. Какво искаш, някой инспектор да вземе и парите, и самолета и да ни тикне зад решетките? Я виж колко хора чакат!

— По-рано ме ижлъгахте — каза Гинзфарб.

— Добре — дръпна се пилотът, — дай му ги! Дай си му и самолета! Като се върне в града, той ще плати за автомобила, а ние... след петнайсет минути има влак от тука...

— Вие и по-рано ме ижлъгахте — настояваше Гинзфарб.

— Но сега не те лъжем. Хайде! Погледни тия хора!

Тръгнаха към самолета. Гинзфарб ужасно куцаше, гърбът му схванат, лицето — печално, бясно, студено. Доста хора се бяхме събрали: все фермери с работни комбинезони; мъжете представляваха една обща тъмна маса, на която се открояваха светлите дрехи на жените и момчетата. Момчетата и няколко мъже бяха вече наобиколили самолета. Видяхме как куцията извади от него разни неща:

парашут, въжена стълба. Хубавецът приближи витлото, а пилотът се настани на втория люк.

— Марш! — остро и неочаквано извика той. — Пазете се, хора! Сега ще завъртим шията на тая дърта птица.

На три пъти се опитаха да запалят мотора.

— Хей, мистър, тук имам едно муле — подвижна един от фермерите. — Колко давате да ви издърпам?

Пришълците не се засмяха. Куцият беше зает, връзваше въжената стълба за едното крило.

— Я не ми ги разправяйте на мене! — обади се една от жените. — Тоя за такъв глупак ли го имате?

В този момент моторът подхвана. Витлото едва не вдигна от земята едно момченце, застанало отзад, за да го издуха встрани като лист. Зяпнахме го, а то се преобърна и се изтърколи по земята.

— И туй нещо щяло да хвърчи, а? — каза жената. — Господ очи ми е дал и виждам, че не хвърчи. Излъгаха ви, хора!

— Чакай! — обади се друг глас. — Нали трябва да обърне срещу вятъра.

— Че малко ли е вятър, там или тук, все един вятър! — каза жената. Но самолетът полетя. Обърна се срещу нас, а шумът стана оглушителен. Докато ни отминаваше и останахме встрани, не ни се стори да се движи много бързо, но между колелата и земята вече се виждаше празно, въздух. Уж не вървеше бързо, а увисна над земята и в следния миг оттатък и под него дървета и земя полетяха назад със зашеметяваща скорост, после се килна нагоре и се втурна към небето с рев, какъвто издава трионът на банцига, щом захапе дънер от бял дъб. — Ами че той е празен! — извика жената. — На мен ще ми ги разправят!

Третият, красавецът с шапката, бе вече в наетата кола. Всички я знаехме: една таратайка, чийто собственик би я дал под наем всекиму, който му брой капаро от десет долара. Стигна до края на летището, обърна се към пистата и спря. Отново погледнахме аероплана. Беше високо и се спускаше към нас; ненадейно някой изписка с тънък и мизерен гласец:

— Вижте! Отвън на крилото! Виждате ли?

— Нищо — рече жената. — Не вярвам!

— Нали ги видя, че се качиха ма! — каза някой.

— Не вярвам! — повтори жената.

И всички въздъгнахме. Рекохме „Ааааа!“ Под крилото на самолета забелязахме падаща точка. Разпознахме човек. Кой знае как усещяхме, че тази самотна нищожна падаща фигура е жив човек, човек като нас. Падеше. Стори ни се, че пада години; накрая, когато изведнъж спря във въздуха, без да се вижда ни въже, ни нищо, разбрахме, че е не по-далече от самолета, отколкото е върхът на крилото, наподобяващо в профил драсването на перодръжка.

— Това не е човек! — изкрещя жената.

— Защо си кривиш душата? — каза един. — Нали го видя, като се качи.

— Все едно! — настояваше жената. — Това не е човек! Заведете ме у дома!

Останалото трудно може да се разкаже. Не защото видяхме твърде малко; видяхме всичко, което стана; а защото нямахме достатъчно опит с тия неща, за да има с какво да ги сравняваме. Видяхме стария очукан автомобил, който се движеше по летището все по-бързо, друсайки се в януарската размекната кал, след това боботенето на самолета го заглуши и той почти спря; видяхме размаханата стълба и човека с акулското лице, който се люлееше в долния ѝ край под боядисания като смъртта аероплан. Стълбата помете покрива на автомобила от край до край, куцията все тъй висеше на нея, а от колата се подаваше нахлупената шапка на хубавеца. Оградата на летището се приближаваше, самолетът летеше по бързо от автомобила и го задмина. И нищо не се случи.

— Чуйте! — извика някой. — Говорят си!

Капитан Уорън ни обясни за какво — акулското лице на люлеещата се стълба, която сега приличаше на паяжина, и другият в колата си подвикваха, единият отгоре, другият отдолу, а оградата и краят на летището се приближаваха.

— Хайде! — викаше човекът в автомобила.

— Колко платиха?

— Скачай!

— Ако не са дали сто, не скачам!

Самолетът изрева, стрелна се и разлюляната фигура на ефирната стълба полетя след него. Докато шофьорът отново нагласи автомобила, самолетът два пъти обиколи летището. И колата отново потегли;

самолетът отново се спусна със своето диво трионено бръмчене, което премина в пърпорене, когато стълбата и завързаният на нея човек се залюляха към автомобила изотзад; и ние отново чухме двата заглушени гласа, кряскащи един-другиму, едновременно нелепи и ужасяващи: единият идваше право от горе, от въздуха, и се дереше за нещо, което се добива с пот само на земята и има стойност само там, никъде другаде.

— Колко каза?

— Скачай!

— Какво? Колко дадоха?

— Нищо! Скачай!

— Нищо? — човекът на стълбата проплака и гневният му писък замря. — Нищо? — Самолетът наново безвъзвратно провлачи стълбата покрай автомобила и приближи края на летището, оградата, дългия хамбар с прогнил покрив. Ненадейно до нас застана капитан Уорън. Говореше слова, каквито никога не бяхме чували от устата му:

— Хванал е кормилото с колене! О, възвишен господар на човечеството! Сладникав и свещен символ на вечния покой!

Бяхме забравили пилота, онзи, който все още се намираше в аероплана. Видяхме как машината му вдигна нос, а той, изправен в задната кабина, се наведе встрани, размахал две ръце към човека на стълбата. Чухме го да вика, а оня на стълбата отново премина край автомобила и го задмина, крещейки:

— Няма да шкоча! Няма да шкоча! — И докато крещеше, самолетът пак се извиси; видяхме го как се سماлява в едно викащо над дългия покрив на хамбара петно, увиснало във въздуха. — Няма! Няма!

Преди, когато петънцето се отдели от самолета и почна да пада, за да бъде задържано от стълбата, ние знаехме, че това е жив човек. Сега, когато петното се откъсна от стълбата и взе да пропада, пак знаехме, че това е жив човек и че този път няма друга стълба, която да го задържи. Видяхме как прекоси студеното празно януарско небе и потъна в очертанята на хамбара; дори от това разстояние доловихме неговата побесняла неумолимост в жабешката поза. Някъде в тълпата една жена изпищя, но викът ѝ бе удавен в трясъка на самолета. Той се насочи към небето с дивия си разкъсващ гръм — под него празната

стълба се проточи назад, — а моторът сякаш застена, стон на облекчение и безнадеждност.

IV

Събота вечер капитан Уорън ни разказваше в бръснарницата.

— Ама той наистина ли скочи върху хамбара? — питахме ние.

— Да. Скочил е. И през ум не му е минавало, че може да се пребие, дори за нараняване не си е мислил. И затова не се нарани. Беше много луд, бързаше да получи възмездие. И не дочака да слезе с аероплана. Провидението е знаело, че бърза и че заслужава справедливост, затова постави под него оня хамбар с прогнилия покрив. Той дори не си е помислял, че ще улучи хамбара. Ако беше тъй, ако в това вселенско равновесие се помъчеше да изостави вратата си и да се тревожи за падането, сигурно нямаше да улучи хамбара и щеше да загине.

Нищо не бе му се случило, ако не се смята дългата драскотина през лицето, от която изтече сума кръв, и скъсаното по гърба палто, сякаш разпраното върху тила на шлема бе продължило и върху палтото му. Още не бяхме стигнали хамбара, когато той изскочи тичешком оттам. Навря се между нас с окървавеното си лице, размахваше ръце, а палтото му висеше на двете рамене.

— Къде е секретарят? — питаше той.

— Кой секретар?

— Тожи там, на Американския легион. — Накуцвайки, той забърза към група хора, сред които и три припаднали жени. — Нали кажахте, че давате сто долара, ако шкоча върху автомобила. Ние за него наем имаме да плащаме, и това и онова, и жатуй вие ще трябва...

— Получихте шейсет долара — каза някой.

Човекът го изгледа.

— Шейсет? Кажах сто! Жначи ме накарахте да повярвам, че са сто, а са били шамо шейсет! И аз рискувах живота си за шейсет?

Самолетът бе кацнал. Никой от нас не го забеляза, додето изведнъж пилотът не се нахвърли върху куция. Преди да успеем да го спрем, той разблъска хората наоколо и го повали. Хванахме го, а той се

боричкаше и плачеше, сълзите му се стичаха по изцапаното, небръснато лице. Внезапно се появи капитан Уорън и улови пилота.

— Стига — каза той. — Стига!

Пилотът млъкна. Впери очи в капитан Уорън, после се снижа и седна на земята — в мръсното тънко облекло, небръснат, изцапан, със зачервени, хленчещи очи.

Махнахме се и наобиколихме другия, куция. Бяха го изправили, той придърпваше двете половини на палтото си върху гърдите и ги гледаше.

— Махнете се — каза капитан Уорън, — оставете го за малко сам!

След това рече:

— Ишкам малко дъвка. — Някой му подаде. Друг му предложи цигара. — Благодарим! — каза той. — Аз пари не горя. Нямам толкоз. — Налапа дъвката — Ишкате да ме метнете, а? Ако мишлите, че рискувам живота си за шейсет долара, лъжете се.

— Дайте му останалите — обади се някой, — ето аз давам от себе си.

Куцият дори не се огледа.

— Направете ги сто и ще шкоча на автомобила, точно както е на афиша.

Някъде зад него изпищя жена. След това се разсмя и в същото време заплака.

— Не! — едновременно разплакана и смееща се, извика тя. — Не го оставяйте!

Отведоха я. Куцият стоеше неподвижен. Само обърса лице в ръкава си и се взря в кръвта. В това време капитан Уорън приближи.

— Колко не достигат? — попита той. Казаха му. Уорън извади пари и ги подаде на куция.

— Ишкате ли да шкоча на автомобила?

— Не — каза Уорън. — И махайте тази бричка колкото може по-бързо!

— Добре, ваша работа — каза куцият. — Има швидетели, че съм ви предлагал да шкоча. — После се отмести. Направихме му път. Зяпнали разкъсаното, висящо на две половини палто, видяхме, че приближава самолета. Той стоеше на пистата и моторът продължаваше да работи. Третият вече бе седнал в предната кабина. Куцият изпълзя,

беше грозна гледка, и се настани зад гърба му. И двамата обърнаха поглед напред.

Пилотът понечи да се надигне. Застанал до него, Уорън каза:

— Стой! Идваш с мен у дома.

— По-добре да си вървим — каза пилотът, без да поглежда Уорън. След миг протегна ръка — Добре...

Уорън не пое ръката му.

— Ела с мен у дома — каза той.

— А кой ще се грижи за този мръсник?

— Който иска.

— Някой ден ще ми падне! И тогава ще види дяволи по пладне!

— Джок! — прекъсна го Уорън.

— Не! — рече другият.

— Имаш ли палто?

— Разбира се.

— Лъжец! — И Уорън посегна да се съблече.

— Недей — каза другият, — не трябва. — И тръгна към машината. — Пак ще се видим — каза през рамо. Видяхме го как се качи, чухме как моторът се оживи, заживя отново. Пилотът махна с ръка, сковано и само веднъж. Двете глави в предната кабина останаха неподвижни. След това си отидоха, звукът умря.

Уорън се обърна.

— Ами какво ще правим с колата?

— Той ми даде четвърт долар да я върна в града — обади се едно момче.

— Можеш ли да караш?

— Да, сър. Нали аз я докарах. Казах му откъде да я наеме.

— На този, дето скочи ли?

— Да, сър — момчето отмести глава. — Само че малко ме е страх да карам. А вие сигурно няма да дойдете с мене.

— Защо те е страх? — попита Уорън.

— Този човек нищо не е платил, а мистър Харис искаше предплата. Каза на мистър Харис, че може и да не му потрябва, но ако я използват, щял да му даде не десет, колкото искаше мистър Харис, а двайсет долара. Поръча ми да я върна и да кажа на мистър Харис, че не са я използвали. Кой знае дали мистър Харис ще повярва. Може да се ядоса.

ЧИЧО УИЛИ

I

Знам какво разправяха. Не казваха, че съм избягал от къщи, а съм бил уж излъган от един шантав, който, ако аз не го убия пръв, щял мене да убие до края на първата седмица. Ако бяха разправяли, че жените, добродетелните жени в Джеферсън, са прокудили чичо Уили от града и че аз съм тръгнал с него и съм направил това, защото съм знаел, че за чичо Уили е дошла последната възможност и че пипнат ли го този път, ще му бъде завинаги, щяха да бъдат прави. Защото нито бях подмамен, нито чичо Уили беше шантав, па макар и след всичко, което му бяха причинили. Не че бях длъжен да тръгна; нямаше и да се мръдна, ако чичо Уили не беше ме поканил; той просто не можа да повярва, че искам да го придружа. Отидох, защото чичо Уили беше най-чудесният човек, когото съм познавал, защото дори жените не успяха да му се наложат, защото напук на тях така си подреждаше живота, че да му е приятно, дето живее, а като умря, извърши най-приятното от всички неща, нали бях там да му помагам. Ето ви една работа, за която повечето мъже, па дори и повечето жени, хич не се и сещат, нито дори ония жени, за които най-забавно е да се бъркат в живота на другите.

Той не беше ничий чичо, но ние всички, и малки, и големи, го наричахме или си го представяхме като чичо Уили. Нямаше никакви други роднини, освен една сестра в Тексас, омъжена за петролен милионер. Живееше в родната си малка, стара, но спретната бяла къща в края на града със стария негър Джоб Уайли, който беше по-възрастен и от самия него; негърът готвеше, наглеждаше къщата и работеше в дръгстора, основан още от бащата на чичо Уили, който сега чичо Уили държеше с едничката помощ на стария Джоб; дванайсет или четиринайсет години (толкова време ни трябваше от деца да станем момчета) — точно тогава той взимаше някакви наркотици — ние често го посещавахме. Обичахме да ходим в магазина му, защото там винаги беше прохладно, мрачно и тихо, тъй като никога не миеха витрините; обясняваше ни, че нямало нужда да ги подрежда, защото и тъй и тъй

никой нямало да ги гледа; по този начин и горещината си оставаше навън. При него не идваха други клиенти, освен фермери — купуваха си само готови лекарства, предварително насипани в разни шишенца — и негри, които купуваха карти за игра и зарове; доколкото знам, от четирийсет години никой не му беше донасял рецепти, пък и помпа за сода не си сложи, тъй като откак баща му завъртял търговията през хиляда осемстотин и не знам коя си година, старият Джоб миеше чашите, бъркаше сиропите и правеше сладоледа; ето защо старият Джоб вече недовиждаше и татко казваше, че според него то не е защото старият Джоб взима морфин, а защото ден и нощ дишал въздуха, който чичо Уили издишвал.

За нас сладоледът идваше точно на място, особено като нахълтвахме след разгорещените бейзболни мачове. Имахме си в града дивизия от три отбора, а чичо Уили ни даваше награди за всеки мач: топка, бухалка или маска, макар че нито един път не дойде да ни погледа; след мача и двата отбора, па дори и трите, ще отидем в магазина да гледаме как победителите си получават наградата. Тогава изяждахме по един сладолед и после се струпвахме зад рецептурната маса да видим как чичо Уили ще запали спиртничето, ще напълни спринцовката и ще навие ръкав над множеството сини точици, следи от предишни убождания, които почваха от лакътя и се губеха нагоре някъде под ризата. А на другия ден ще е неделя, ние ще го чакаме по дворовете си и мине ли покрай къщите ни, тръгнахме с него за неделното училище; бяхме с него в един клас, ние си разказвахме уроците, а той си седеше. Мистър Барбър, учителят от неделното училище, никога не го изпитваше. Свършим ли урока, заговаряхме за бейзбол до следващия звънец, а чичо Уили пак си мълчеше, седеше си спретнат и чист, с чиста яка без вратовръзка, лек като комар, а очите му зад очилата — помътнели като бъркани яйца. След това всички отивахме в магазина, изяждахме сладоледа, останал от събота, и сетне отново се скупчвахме зад масата да гледаме: спиртника, ръкава на празничната риза и иглата, която бавно се забива в посинялата му ръка; някой от нас питаше: „Не боли ли?“, а той казваше: „Не. Хубаво ми е.“

II

После го накараха да се откаже от морфина. Веднъж ни бе казал, че го взима от четирийсет години, а сега, вече на шейсет, му оставаха най-много още около десет, само че това той не казваше, защото отде накъде ще разправяш на четиринайсетгодишни хъшлаци такива неща. Накараха го да се откаже. Не им струваше много. Започна се една неделна утрин и свърши в петък; тъкмо си бяхме седнали по местата в класа и мистър Барбър току-що бе започнал, когато внезапно се появи преподобният Шулц, пасторът, наведе се към чичо Уили и додето се опомним, той вече го теглеше от мястото му, дърпаше го да стане и говореше с оня тон, с който проповедниците говорят на четиринайсетгодишните момчета и който, струва ми се, не могат да понасят дори най-изнежените момчета:

— И така, брате Крисчън, знам, няма да ти е по сърце да напуснеш класа на брат Барбър, ала нека идем с теб при брата Милър и другите мъже, да чуем какво имат да ни кажат по онзи приказен и сърцестоплящ текст.

А чичо Уили все тъй се мъчеше да се отскубне, погледна ни с доближените си очи, мигащи и сякаш казвайки по-ясно от думи: „Какво е всичко това? Какво е това, приятели? Какво са намислили да правят с мен?“

И ние знаехме, колкото и той. Свършихме си урока; за бейзбол този ден изобщо не стана дума; минахме край беседката, където се събираше мъжкият клас по библия на мистър Милър, и както всяка неделя пасторът Шулц седеше сред другите, все едно че е най-обикновен човек като всички останали, и все пак някак изпъкваше между тях, тъй като не му трябваше да се движи или да приказва, за да им напомня, че не е какъв да е човек; пък аз все си спомнях един първи април, когато мисиз Калаган най-напред ни провери по списъка, после слезе от катедрата и каза: „Днес и аз ще бъда ученичка“, намери свободен стол и като седна, взе да ни вика по име и ни пращаше на катедрата ние да водим урока и можеше много смешно да стане, ако не

си знаехме, че утре вече няма да е първи април, нито вдругиден. Чичо Уили седеше до пастора Шулц, изглеждаше още по-дребничък от преди и аз си спомних оня ден през миналото лято, когато водеха един селянин на име Бъндърън за приюта в Джексън, но той не беше чак толкова луд да не разбира къде са го повели зад прозореца на вагона, и то прикован с белезници за тлъстия помощник-шериф, захапал димящата си пура.

После неделното училище свърши и ние излязохме да го почакаме, че да идем в магазина и да изядем сладоледа. Но той не се появи. Не излезе, додето не пусна църква — доколкото знаехме, той за пръв оставаше на църковна служба; по-късно татко ми обясни, че и другите не били чували нещо подобно — показва се тогава с мисиз Меридю от едната му страна и пасторът Шулц, който все още го държеше за ръката — от другата; сега той отново ни погледна и очите му отново, само че с отчаяние, сякаш рекоха: „Какво е това, приятели? Приятели, какво е това?“, а преподобният Шулц го натика в автомобила на мисиз Меридю, при което мисиз Меридю изрече на висок глас, сякаш е още на амвона:

— А сега, мистър Крисчън, ще ви заведе право у дома, ще ви приготвя чаша чудна студена лимонада, после ще хапнем за обяд една чудесна кокошка, вие ще си подремнете на моята люлка, а след туй брат и сестра Шулц ще дойдат и ще хапнем чуден сладолед.

А чичо Уили вика:

— Не! Почакайте, госпожо, почакайте! Трябва да отида в магазина, от сутринта съм обещал да изпълня една рецепта...

Но те го бутнаха в колата, а той се обърна назад и ни погледна; така го и загубихме от очи, седнал в колата до мисиз Меридю като Дарл Бъндърън до помощник-шерифа във влака, а тя сигурно го е държала за китката, макар че според мен не е имало нужда от белезници, додето чичо Уили ни е хвърлил този кратък поглед, пълен с удивление и безнадеждно отчаяние.

Защото в него момент той бе вече закъснял цял час за иглата, а следобеда, когато най-сетне можа да се изплъзне от мисиз Меридю, закъснението му бе пораснало на пет часа, поради което не можа да пъкне ключа в бравата, тъй че мисиз Меридю и пасторът Шулц го пипнаха отново; този път той не приказваше и никого не погледна, само се дърпаше като полудива котка, която се мъчи да се отскубне.

Заведоха го у дома му, а мисиз Меридю телеграфира на сестра му в Тексас — чичо Уили не се появи в града цели три дни, защото мисиз Меридю и мисиз Хоувис се редуваха да го пазят денонощно, докато пристигне сестра му. Бе вече ваканция, в понеделник играхме бейзбол, но следобед магазинът беше затворен, затворен си остана и във вторник, а в сряда следобед видяхме чичо Уили — тича ли тича.

Беше без риза, небръснат, не можа да пъхне ключа в дупката, само пъхтеше, скимтеше и повтаряше:

— Тя заспа! Най-сетне заспа!

Някой от нас взе ключа и му отключи. Наложихме се пак ние да запалим спиртника и да напълним спринцовката; този път иглата не влезе в ръката му бавно, той като че имаше намерение да си пробие костта. Чичо Уили не се прибра в къщи. Каза, че можел да спи как да е, нямал нужда от постеля, даде ни пари, пусна ни през задния вход, отидохме до кафенето да му купим сандвичи и кафе в едно шише и го оставихме на мира.

На другия ден ето ти мисиз Меридю, пастора Шулц и още три жени — накарали един полицаи да разбие вратата — нахълтаха при него, а мисиз Меридю хвана чичо Уили за врата и като го разтърси, изсъска му:

— Ах, ти, мръсник с мръсник! От мен да се изплъзнеш!

А пасторът Шулц ѝ вика:

— Хайде, сестро! Хайде, овладей се!

Другите жени като се развикаха „Мистър Крисчън!“ „Чичо Уили!“ и „Уили!“ — всяка според възрастта си или според това откога живее в Джеферсън...

Същата вечер пристигна и сестра му от Тексас, а ние се събрахме пред къщата и гледаме жените на предната веранда, влизат, излизат, сегиз-тогиз пасторът Шулц се очертаваше сред тях като в класа по библия на мистър Милър; успяхме да пропълзим зад живия плет и през прозореца чухме как чичо Уили плаче, ругае и се мъчи да стане от леглото, а жените му говорят:

— Недейте, мистър Крисчън! Недей, чичо Уили! Недей, бате! — нали и сестра му беше там; а чичо Уили вика, моли се и ругае. Като дойде петък, отказа се. Усетихме как го притискат в леглото; това, струва ми се, ще е бил последният му опит, сега вече никой от

останалите нямаше време да му говори; по едно време се заслушваме: гласът му отслабнал, ала ясен, диша тежко и нарежда:

— Вижте какво, за последен път ви моля. Няма ли да ме оставите на мира? Няма ли да се махнете оттука? Моля ви се, защо не отидете по дяволите и не ме оставите да си живея, както си знам?

— Не, мистър Крисчън — рече мисиз Меридю, — ние правим това да ви спасим.

Една минута нищо не се чуваше. Тогава доловихме как чичо Уили се отпусна в леглото, направо се катурна назад и каза:

— Добре, добре.

Стана както в библията, нали и там принасят една овца в жертва. Сякаш тя сама се бе покачила на олтара и там, падайки по гръб с изправена шия, бе рекла: „Хайде, карайте да свършим. Отрежете проклетото ми гърло и се пръждосвайте, да легна спокойно в пламъците!“

III

Той боледува дълго. Заведоха го в Мемфис и разправяха, че щял да умре. Сега магазинът през цялото време си стоеше заключен и след няколко седмици нашата бейзболна дивизия се разпадна. Не ни беше само до топки и до бухалки. Не ни беше до това. Минавахме край магазина, поглеждахме огромния стар катинар на вратата и витрините, през които нищо не се виждаше, не успяхме дори да зърнем там ъгъла, в който лижехме сладолед и му разказвахме кой победил и кой играл добре, а той си седеше на стола, спиртничето гореше, морфинът вреше и бълбукаше, спринцовката чакаше в ръката му, а той ни гледаше с мигащите си приближени очи зад очилата, през които и зениците му дори не можехме да съгледаме за разлика от очите на повечето хора. Негрите и селяните, които обикновено пазаруваха при него, идваха, поглеждаха катинара и ни питаха как е той и кога ще се върне отново да отвори. Но дори след като магазинът отново се отвори, те не пожелаха да пазаруват при продавача, когото мисиз Меридю и пасторът Шулц поставиха на негово място. Сестрата на чичо Уили бе поръчала да не се тревожат за магазина и да го оставят затворен, защото оправи ли се чичо Уили, тя щяла да се грижи за него. Но мисиз Меридю не се съгласи — тя не само имала за цел да излекува чичо Уили, а щяла да му осигури и пълно възраждане, да го върне не само към истинската християнска вяра, но и към света на всекидневието, в който да има едно място, което да го чака, тъй щото да можел да изправи глава сред своите съграждани не само с чест, а и с гордост; казваше, че в началото единствената ѝ надежда била така да го изцели, че да не трябва един ден да застане пред своя създател тялом и духом роб на морфина, но сега, понеже се оказало, че имал поздрав организъм, отколкото можело да се повярва, тя искала той отново да заеме онова място в света, което му било дадено заедно с фамилното име далеч преди той да го опозори.

Така тя и пасторът Шулц намериха продавача. Бе пристигнал в Джеферсън преди около шест месеца. Носеше препоръчителни писма

до църквата, но освен пастор Шулц и мисиз Меридю, никой нищо не знаеше за него. Те го направиха продавач в магазина на чичо Уили, друг никой не го познаваше. Но старите клиенти на чичо Уили не искаха да купуват от него. Ние също. Не че щяхме да му направим кой знае какъв альш-вериш и освен това не се и надявахме да ни дава сладолед, па и да беше ни предложил, мисля, че нямаше да вземем. Защото не беше от чичо Уили; съвсем скоро и сладоледът стана друг, защото първото нещо, което новият продавач направи, след като изми витрината, бе да изгони стария Джоб, само че старият Джоб отказа да напусне. Въртеше се из магазина, мърмореше си нещо, продавачът го гонеше от предната врата, а старият Джоб заобикаляше и влизаше през задната и видеше ли го отново, продавачът почваше да псува шепнешката, така псуваше стария Джоб, че кой знае как е получил тия писма до църквата. Най-сетне отиде, подписа клетвена декларация и полицаят каза на стария Джоб да стои по-далеч от магазина. Тогава старият Джоб се премести на отсрещната страна на улицата. По цял ден седеше на тротоара и наблюдаваше оттам вратата, а мернеше ли му се новият продавач, развиваше се:

— Ще им кажа аз на тях! Ще видят те!

Ето защо дори ние престанахме да минаваме край магазина. Още от ъгъла свивахме на другата страна, да не гледаме чистата витрина и новата търговия, която продавачът завъртя в града — сега му бе потръгнало, — и само поспирахме при стария Джоб, колкото да го питаме за чичо Уили, макар да бяхме вече научили вестите, които всеки ден идваха от Мемфис, и да знаехме, че старият Джоб няма как да ги знае, защото не би могъл да ги приеме дори ако някой му обадеше какво става, тъй като той изобщо не можа да повярва, че чичо Уили е болен; вярваше само, че мисиз Меридю го е отвлякла някъде насила и някъде го държи на легло, а той не може да стане и да се върне у дома; старият Джоб седеше на тротоара, примигваше към нас с малките си насълзени и зачервени очи като чичо Уили и казваше:

— Ще им кажа аз на тях! Държат го там някъде, а тоя си е развързал пояса и си прави каквото си иска с магазина на господаря Хоук Крисчън! Ще им кажа аз на тях!

IV

Чичо Уили не умря. Дойде си един ден, а кожата му като лой, олекнал, има-няма четирийсет и пет кила, очите му все такива мътни като бъркани яйца, само че сега мъртви яйца, яйца, които са били счупени толкова отдавна, че дори вече не миришат на развалено. Вгледаш ли се обаче в тях, ще видиш, че може да са всичко, но не и мъртви. Разбрахме това, когато той отново ни позна. Не искам да кажа, че напълно ни беше забравил. Той сякаш и сега ни обичаше като момчета, само че все едно никога преди не беше ни виждал и трябваше тепърва да ни учи имената и да запомня кое име с кое лице върви. Сестра му си бе заминала в Тексас, защото сега за него щеше да се грижи мисиз Меридю, докато напълно се излекува, напълно. Да, именно излекува!

Спомням си оня първи следобед, като се върна в града: отидохме в магазина, чичо Уили погледна чистата витрина, през която сега можеше всичко да видиш, погледна новите клиенти, които никога не бяха пазарували при него, погледна продавача и каза:

— Значи вие сте моят продавач, а?

А продавачът взе да говори нещо за мисиз Меридю и пастора Шулц, но чичо Уили го прекъсна:

— Добре, добре — каза той и застанал с нас в ъгъла като купувач, опита сладоледа, продължавайки да се оглежда, ближеше сладоледа и като ни погледна с очите, които съвсем не бяха мъртви, рече: — Както се вижда, моят стар и проклет негър май повечко ви е порботил, отколкото на мене. — Продавачът пак почна да обяснява нещо за мисиз Меридю, а чичо Уили го прекъсна. — Добре, добре. Намерете веднага Джоб и му кажете, че ще искам от него да идва всеки ден и отсега нататък да поддържа магазина в тоя вид.

После отидохме зад тезгяха, чичо Уили и тук се огледа, видя как е подредил продавачът, видя новата голяма ключалка на шкафчето, където стояха лекарствата и разните му там работи, погледна с тия очи, дето никой не би казал, че са мъртви, който и да е той, и каза:

— Вървете да му кажете на тоя човек, че си искам ключовете. — Но сега не ставаше дума за спиртника и спринцовката. В оня ден мисиз Меридю бе счупила и двете. Не му беше до тях. Продавачът ни приближи и взе да приказва нещо за мисиз Меридю и пастора Шулц, чичо Уили го слушаше и казваше: — Добре, добре. — Никога не бяхме го виждали да се смее, лицето му и сега не се промени, но ние разбрахме, че вътрешно се смее. После излязохме. На площада той рязко свърна и се отправи по негърската улица към магазина на Сони Барджър, аз извадих пари, купих от Сони джинджифилов сок, настигнах ги, отидохме с чичо Уили до къщата му, разположихме се на поляната, той пи сок и още веднъж реши да ни повтори имената.

През нощта се срещнахме на посоченото от него място. Той взеше количка, а в количката — лост. Разбихме задния вход на магазина, след това шкафчето с новата ключалка, измъкнахме бидона със спирт, отнесохме го у чичо Уили и го заровихме в плевнята. В него имаше почти три галона и цели четири седмици чичо Уили никакъв не се вясна в града, отново се разболя, а мисиз Меридю беснееше из къщата, вадеше чекмеджета, разтваряше долапи и изхвърляше всичко навън; чичо Уили си лежеше на леглото и я наблюдаваше с очи, които бяха всичко друго, но не и мъртви. Тя не можа нищо да намери, защото сега всичко се бе свършило, и освен това не знаеше какво търси, тъй като търсеше спринцовка. През нощта, когато чичо Уили отново се оправи, ние грабнахме лоста и бегом до магазина, но какво да видим: шкафчето отворено, чичо Уили седнал на прага, а на стола, всички да я видят, бутилка спирт. Тогава разбрах, че продавачът е узнал кой краде спирта, но не ми стана ясно защо не е съобщил още тогава на мисиз Меридю, а й каза чак две години по-късно.

Две години нищо не знаех, а вече цяла година чичо Уили ходеше всяка събота в Мемфис с колата, която му бе дала сестра му. Писмото го написах аз — чичо Уили надничаше иззад рамото ми и диктуваше как здравето му се подобрявало, но не толкова бързо, колкото би искал лекарят, как лекарят бил казал, че не бива да ходи до магазина пеша и затова, ако можело, да има един автомобил, не от скъпите, просто малък автомобил, той сам да си го кара или да намери някое негърче да му шофира, стига сестра му да реши, че така ще е по-добре. Тя прати пари, а той намери едно момче-негърче с възлеста глава, на ръст колкото мене и на име Секретар. Секретар каза, че можел да шофира,

но всъщност те и двамата се учеха по време на нощните си набези до хълмовете, където купуваха царевично уиски; в Мемфис негърчето ще да се е научило да кара доста бързо, защото ходеха там всяка събота и се връщаха в понеделник сутринта, чичо Уили седеше безчувствен на задната седалка, а дрехите му воняха на оная миризма, чийто източник нямаше да мога да открия, додето не се минаха още няколко години, а до него се търкаляха две-три полупразни бутилки и едно тефтерче, изпълнено с телефонни номера и имена, като Лорин, Били и Джек. Нищо не разбирах, докато един понеделник две години по-късно не дойде шерифът, който заключи с катинари и запечата каквото бе останало от имуществото на чичо Уили, а когато се помъчиха да намерят продавача, не можах да установят с кой влак е офейкал от града; бе горещо юлско утро, чичо Уили се бе проснал на задната седалка, а отпред, до Секретар, седеше жена, два пъти по-едра от чичо Уили, с червена шапка, розова рокля, с мръсно бяло кожено палто, праметнато на облегалото, и два сламени куфара на страничните стъпала, косата ѝ бе с цвета на съвсем нов пиринчен кран, а по страните ѝ течеше размекнат аркансил и от потта пудрата бе станала на каша.

Това бе по-лошо от всичко, дори да бе почнал отново с морфина. Ще си помислиш, че е донесъл в града едра шарка. Помня как същия следобед мисиз Меридю телефонира на мама; къде беше къщата ѝ, а по жицата се чуваше, като вика, сякаш е застанала на задния вход за кухнята:

— Женен! Оженил се! Курва! Курва ти казвам!

Точно така продавачът ругаеше Джоб, може би в такива случаи църквата позволява подобни думи, защото сигурно хората, които ходят на църква, най-добре знаят или поне им е позволено да знаят кога могат за миг-два да забравят и религия, и всичко. Татко също се разпсува, но ей тъй, по ничий адрес; знаех, че не ругае нито чичо Уили, нито дори новата жена на чичо Уили и изведнъж ми се дощя мисиз Меридю отнякъде да го чуе. Само че ако беше у нас, едва ли щеше да чуе нещо, защото разправяха, че хукнала по домашен халат, напъхала пастора Шулц в автомобила си и отишли при чичо Уили; сварили го на легло както винаги в понеделник и вторник, а жена му изгонила мисиз Меридю и пастора Шулц от къщата, показвайки им разрешителното за женитба, както се показва пистолет или нож. Помня как цял следобед

— чичо Уили живееше на една тиха странична улица, на която всички къщи бяха малки и нови, вдигнати от селяни, преместили се в града през последните петнайсет години, кои като пощаджии, кои като дребни търговци, — как цял следобед по тихата уличка се тълпяха пощурели жени с накривени сламени бонета, мъкнеха подире си дребни дечурлига и вече пораслите момичета, а после се отправиха към кметството и дома на пастора Шулц, как младите мъже и момчетията, които не бяха на работа, пък и някои от старите мъже, които бяха, минаваха напред-назад пред къщата на чичо Уили да зяпат жена му — седнала на верандата, пуши цигари и пие нещо с чаша; помня как на следния ден тя слезе в града на пазар, сега с черна шапка и рокля на бели и червени райета, от което приличаше на огромна захарна пръчка и трижди по-едра от чичо Уили, как мина по улицата, а мъжете изскачаха от магазините като куршуми, сякаш минавайки, тя дърпаше навързани на канап спусъци, двете половини на задника ѝ играеха надолу-нагоре под роклята като помпи и някой изведнъж се провикна с отметната назад глава: „Иха-а-а!“ или нещо такова, а тя само се връцна, без да спира, и тогава завикаха всички.

На другия ден пристигна телеграма от сестра му и татко в качеството си на адвокат, а мисиз Меридю като свидетел, отидоха у тях, жената на чичо Уили им показва разрешителното и им препоръча да се откажат, защото независимо от това, дали е живяла на Мануел стрийт, сега била вече омъжена както се полага и като всяка друга надута кучка в Джеферсън или другаде, при което татко рече:

— Вижте, какво мисиз Меридю, вижте какво, мисиз Крисчън...

После съобщи на жената, че сега чичо Уили е във фалит и може дори къщата си да загуби, жена му попита, че нали има сестра в Тексас, да не вземе татко да разправя, че и петролната компания банкрутирала и да не я размива. Тогава пратиха нова телеграма на сестра му, пристигнаха хилядата долара и не им оставаше нищо друго, освен да върнат автомобила на жената на чичо Уили. Същия следобед тя замина за Мемфис, шофирайки сама, изпърпори през площада със сламените куфари и с черна дантелена рокля, вече достатъчно запотена под новия грим, защото времето бе още горещо, спря пред пощата, където мъжете чакаха следобедните вестници, и каза:

— Елате ми някой път на гости на Мануел стрийт! Такива номера ще ви покажа, дървеници недни, после ще можете и сами да си

правите.

Същия следобед мисиз Меридю отново се премести в къщата на чичо Уили и татко разправяше, че писмото, което написала до сестра му, било единайсет страници, всичко ѝ обяснявала, тъй като оная никога нямало да прости на брат си, че е фалирал. Иззад живия плет я чувахме, като викаше:

— Вие сте луд, мистър Крисчън! Луд! Помъчих се да ви спася и да направя от вас нещо повече от животно, но търпението ми вече се изчерпва. Още една възможност ще ви дам и край! Ще ви заведа в Кийли и ако и това пропадне, лично ще ви заведа при сестра ви и насила ще я накарам да ви тикне в приют!

А сестрата прати от Тексас декларация, че чичо Уили е невменяем и че назначава мисиз Меридю за негова настойница и попечителка, след което мисиз Меридю го заведе в Кийли, И това беше всичко.

V

Предполагам всъщност, че хората са смятали това за всичко, защото са мислели, че този път чичо Уили положително ще умре. Сега дори татко го мислеше за луд, тъй като и той повтаряше, че ако не бил чичо Уили, нямало да избягам, че следователно не съм избягал доброволно, а съм бил прилъган от един луд човек; само чичо Робърт казваше, че не бил луд, защото човек, който продаде недвижим имот в Джеферсън, докато е затворен в институт като Кийли, съвсем не може да бъде луд, нито дори пиян. Никой не знаеше, че той вече не е в Кийли, дори мисиз Меридю научи чак два дни след изчезването му, когато съобщиха, че не могат да го открият. Така и не разбраха нито къде е, нито как е избягал, а и аз не знаех, докато не получих писмото му, с което ме молеше да взема автобуса за Мемфис в този и този ден и да се чакаме на еди-коя си спирка в покрайнините на Мемфис. Не съзнавах, че от две седмици не съм виждал нито Секретар, нито стария Джоб. Той съвсем не ме прилъга. Отидох, защото поисках, защото той беше най-святният човек, когото познавам, защото цял живот бе живял весело, напук на това, което другите искаха да му сторят, и защото се надявах, че ако поживея малко с него, и аз ще се науча на същото, та като остареея, и на мен да ми бъде весело. Или може би съм знаел повече неща, без да знам, че ги зная, както например знаех, че бих направил всичко, за което той ме помоли, каквото и да е то, нали точно така му помогнах да се вмъкне в магазина и да дигне спирта, той си е знаел, че ще му помогна, без да пита, а после пак заедно го скрихме от мисиз Меридю. Може би дори съм предчувствал какво ще направи старият Джоб. Не това, което стори, а онова, което би сторил, ако се наложи. Може би съм знаел, че това е последният му шанс и че ако аз не съм с него, той отново ще трябва да се възправи срещу старото ужасяващо и плахо придържане към ония тъпи и смазани от нормите неща, чието възплъщение за него бе Джеферсън и които, макар и далеч от Джеферсън, старият Джоб все още представляваше.

И така тая седмица се хванах да кося трева и спечелих около два долара. Взех автобуса в уречения ден, а той ме чакаше край града, този път с открит форд, на чието предно стъкло още можеше да се прочете написаното с тебешир „85 долара в брой“, върху задната седалка имаше сгъната съвсем нова палатка, отпред седяха чичо Уили и старият Джоб; чичо Уили изглеждаше чудесно с карирания каскет, нов, ако не се смята голямото мазно петно, обърнат с козирката назад и с прикрепени към него шофьорски очила, колосаната му яка бе току-що изпрана, без вратовръзка, носът му се белеше от слънцето, а очите блестяха зад очилата. Навсякъде бих тръгнал с него; бях готов и сега, особено като знаех какво ще се случи. И сега, както и по-рано, не беше нужно да ме моли. Настаних се върху палатката и потеглихме, но не към града, а в обратна посока. Попитах къде отиваме, а той само ми каза да почакам и така настъпи газта, като че и на него му се струваше, че се движим твърде бавно; по гласа му познах, че ни предстои нещо неопикуемо хубаво, най-хубавото досега, по-хубаво от всичко, което човек може да измисли; старият Джоб се свиваше отпред, държеше се с две ръце и току подвикваше на чичо Уили да не кара толкова бързо. Да. Може би още тогава съм разбрал от стария Джоб, че чичо Уили може да е избягал от Джеферсън, но само е избягал, а не се е махнал завинаги.

Стигнахме табела със стрелка и надпис „Аеродрум“, свихме нататък и аз попитах:

— Какво? Това пък какво е?

А чичо Уили рече:

— Почакай! Само почакай!

Защото и сам той едва имаше търпение, прегърбен над кормилото, развял бели коси изпод каскета, а колосаната му яка отзад се бе откачила, тъй че между нея и ризата му се показваше вратът му; старият Джоб мърмореше (о, да, още тогава го предчувствах!):

— Купил го е, май с човек! Рече и го стори. Но аз му казах. Карай да върви! Предупредих го!

Така стигнахме летището, чичо Уили внезапно спря, посочи нагоре, без да слиза от колата, и каза:

— Гледай!

Беше кръжащ самолет. Чичо Уили се втурна покрай пистата с носна кърпа в ръка, взе да маха и да тича нагоре-надолу, додето от

самолета го видяха, снишиха се, кацнаха и тръгнаха към нас — беше малък самолет с двуцилиндров мотор. Пилотираше Секретар, също с нов кариран каскет и очила като на чичо Уили; казаха ми как чичо Уили купил каскет и на стария Джоб, но старият Джоб не рачил да го носи. Тази нощ — пренощувахме в малък туристически стан на около две мили от летището, където и за мен имаше готов каскет и очила; едва сега разбрах защо не са могли да го открият — чичо Уили ми разказа как купил аероплана за част от парите, които му останали след продажбата на къщата, защото в края на краищата сестра му я откупила, нали и тя била родена в нея, само че капитан Бийн от аеродрума не искал да го учи на пилотаж, тъй като трябвало да представи медицинско („Бога ми — рече чичо Уили, — да пукна, ако тия републиканци, демократи и хикс-игрек-зет накрая не докарат работата дотам, че да не можеш и водата в нужника си да пуснеш без разрешително!“), а той не можел да отиде при лекар, защото току-виж лекарят решил да го върне отново в Кийли или вземе, та обади на мисиз Меридю къде се намира. Ето защо решил първо Секретар да се научи — имало вече две седмици, откак взимал уроци по пилотаж, тоест четиринасет дни повече, отколкото му беше необходимо да се научи да шофира, когато тръгнаха с първия автомобил. Чичо Уили купил вчера форда, палатката и разните там лагерни принадлежности и утре сме щели да потеглим. Първо сме щели да отидем на едно място, наречено Ренфроу, където никой не ни познава и където имало обширно пасбище, така му били казали, щели сме да останем там една седмица, додето Секретар научи чичо Уили да кара самолета. После ще тръгнем на запад. А като ни свършат парите, щели сме да спрем в някой град, да превозваме пътници и да спечелим колкото за бензин и храна, та да се доберем до следващия град: чичо Уили и Секретар със самолета, пък аз и старият Джоб — с автомобила; старият Джоб седеше на стола до стената, примигваше към чичо Уили с малките си отслабнали, зачервени и помръкнали очи, а чичо Уили се изпъна на походното легло, както е с каскета и очилата, с колосаната яка без вратовръзка, която изобщо не бе прикрепена към ризата, само закопчана около врата, ту закривена встрани, ту обърната назад като на пастор от епископалната църква, очите му грееха зад очилата, а гласът му звучеше ясен и бодър.

— А за Коледа ще бъдем в Калифорния! Помисли си:
Калифорния!

VI

Та как можеха да разправят, че съм бил подлъган? Как можеха? Сигурно още тогава съм подозирал, че всичко това едва ли ще стане, че не може да стане, защото е твърде хубаво, за да бъде истина. Струва ми се, познавах дори как ще завърши само от навъсените погледи на Секретар всеки път, когато чичо Уили мечтаеше гласно да научи управлението на самолета, или от особения израз на стария Джоб и не толкова от онова, което той направи, а от готовността му да направи нещо, стига да му падне случай. Защото аз бях вторият бял. Нищо, че и Секретар, и старият Джоб бяха по-стари от мене, аз бях бял и каквото и да направех, то щеше да бъде на място. Сякаш още тогава съм знаел, че каквото и да се случи с чичо Уили, той за нищо на света не би умрял; затова си мислех, че само да мога и аз като него да живея, каквото и да ми се случи, също никога не бих умрял.

И така, тръгнахме на следното утро, щом се развидели, тъй като според една друга глупава наредба Секретар можеше да излита едва след като на летището всичко се вижда и му разрешат да потегли. Заредихме самолета с бензин и Секретар се покатери отгоре му, уж отново да се упражнява. След това чичо Уили ни накара незабавно да се качим на колата, защото, както каза той, аеропланът можел да вдига до шейсет мили в час и Секретар щял да пристигне в Ренфроу много преди нас. Но като стигнахме в Ренфроу, от Секретар нямаше и помен. Разпънахме палатката, хапнахме за обяд, а него все го няма, чичо Уили почна да ругае, след това вечеряхме, стъмни се, а Секретар още го няма и чичо Уили здравата се разпсува. Появи се чак на другия ден. Чухме го, изскочихме от палатката и го гледаме — прелетя над нас, но идва не откъм Мемфис, а точно от обратната посока, префуча отгоре ни, ние всички се развикахме и взехме да махаме. Но той се скри, чичо Уили заподскача и заруга, натоварихме палатката в автомобила и се приготвихме, щом се върне, да го погнем по земята. Но този път моторът му изобщо не се чу, витлото беше неподвижно и като че Секретар нямаше намерение да кацне на пасбището, а някъде в

дърветата на другия му край. Но самолетът мина на един пръст от дърветата и се блъсна в земята, а ние хукнахме нататък и гледаме Секретар: седи в самолета със затворени очи, лицето му пепеляво и говори:

— Капитане, кажете моля как да намеря Рен... — но в този момент отвори очи и ни видя. Разправи ни как вчера кацал седем пъти и все не било Ренфроу, казвали му как да стигне до Ренфроу, пак излитал, но пак не стигал Ренфроу; снощи спал в самолета и не бил ял, откак сме напуснали Мемфис, защото похарчил трите долара, които чичо Уили му остави за бензин, и ако бензинът не се бил свършил ей-сега преди малко, изобщо нямало да ни намери.

Чичо Уили ме накара да прескоча до града и да взема бензин, та веднага да почне упражнението със самолета, но Секретар не се съгласи. Направо отказа. Обясни, че аеропланът наистина принадлежи на чичо Уили, че и той сам принадлежи на чичо Уили, поне докато се приберат у дома, но че сега машината си е дала даването за днес и повече не може. Ето защо чичо Уили почна на другия ден.

По едно време си помислих, че трябва да тръшна стария Джоб на земята и да не му давам да стане, защото изведнъж се развика:

— Не се качвай на туй нещо! Аз ще го науча него!

В това време наблюдавахме самолета — със Секретар и чичо Уили на борда, той като че подскочи във въздуха, преметна се и след това заора надолу, сякаш чичо Уили бе решил да стигне до Китай по най-прекия път — през земното кълбо, после отново се устреми нагоре, най-сетне се задържа в приблизително права линия, почна да обикаля поляната и се приготви да кацне. Старият Джоб викаше по чичо Уили всеки ден, от околните ниви взеха да се показват фермери, хора с каруци спираха на пътя да гледат самолета, като каца или като ни отминава, а в него чичо Уили и Секретар, един до друг, абсолютно еднакви, не толкова по лице, а просто като двата върха на градинско гребло, преди да се забие в земята; виждахме очите на Секретар и проточените му напред устни и дори ни се струваше, че го чуваме, като вика „Хуууууу!“ А очилата на чичо Уили блестяха, косата му се вееше изпод каскета и над колосаната яка, която переше всяка вечер преди лягане и слагаше без вратовръзка — и всичко това префучаваше край нас, а старият Джоб ревеше: „Слизай оттам! Слизай от туй чудо!“, след което се обаждаше и Секретар: „Отпускай, чичо Уили! О-

т-п-у-с-к-а-й!“, самолетът продължаваше нататък, ту с носа, ту с опашката нагоре, ту с едното крило по-ниско от другото, ту обратно, след това тръгваше на една страна и дори първия път тъй щеше и да кацне, да се разбие, да се вдигне олелия и прахоляк, но след миг се изправи и Секретар отново се развика: „Отпускай, чичо Уили!“ Нощем очите на чичо Уили продължаваха да светят в палатката, вълнението му не го напускаше и той не спираше да говори и не искаше да заспи, а мен ми се струваше, че откак е решил да си купи самолет, капка спирт не е слагал в устата си.

О, да, известно ми е какви ги дрънкаха, когато всичко свърши, какво приказваше баща ми, когато той и мисиз Меридю пристигнаха нея сутрин: че аз съм бил вече голям, и при това бял човек, а Секретар и старият Джоб — просто безотговорни негри. И все пак именно старият Джоб и Секретар се помъчиха да му попречат. Защото точно тъй стана. Ето, това те не можах да проумеят!

Помня последната нощ, когато Секретар и старият Джоб заедно го придумваха и накрая старият Джоб накара Секретар да каже на чичо Уили, че никога няма да се научи да лети, а чичо Уили млъкна, изправи се и погледна Секретар.

— Ти не се ли научи за две седмици? — каза той. Секретар кимна. — Ти това, един проклет, пиклив, нищожен, неграмотен и твърдоглав негр! — Секретар отново кимна. — И ти ми ги разправяш на мен, дето съм завършил университета и четирийсет години съм въртял търговия за петнайсет хиляди долара, че нямало да се науча да управлявам това нищо и никакво аеропланче, дето струва хиляда и петстотин? — После ме погледна. — Ти вярваш ли, че мога да го карам?

Вдигнах очи и рекох:

— Да. Вярвам, че всичко можеш.

VII

А сега не мога да им кажа. Просто не мога да говоря. Едно време татко разправяше, че който знаел, той можел и да каже. Но може би оня, който е съчинил тая приказка, не е имал пред вид четиринайсетгодишни момчета. Защото аз съм предчувствал какво ще стане. И чичо Уили ще да е знаел, че ще дойде подобен момент. Сякаш и двамата сме били наясно и дори не ни е трябвало да съпоставяме онова, което сме знаели, не е било нужно да си говорим. Нито за него е било необходимо да ми казва оня ден в Мемфис „Ела с мен, че да си наблизю, ако ми потрябваш“, нито за мен е било необходимо да се моля „Нека и аз да дойда, че да ти помагам.“

Защото старият Джоб бе телефонира на мисиз Меридю. Чакал да заспим, измъкнал се и та-рам, та-рам, добрал се пеша до града, че да ѝ се обади. Нито пари имал, нито някога през живота си е виждал телефон, но все пак се обадил и на сутринта тича в росата (а градът и телефоните бяха на пет мили) точно когато Секретар пали мотора; разбрах го какви ги е оплескал още преди да се е приближил достатъчно. Тичаше, препъваше се из пасбището и се разкрещя:

— Спрете го! Спрете го! Ония пристигат всеки миг. Задръжете го само десет минути, додето пристигнат!

Всичко ми стана ясно, изтичах да го пресрещна, този път го хванах, а той взе да се боричка, да ме удря и да крещи по чичо Уили в самолета.

— Значи, телефонира? — питам го аз. — На нея? А? На нея? И ѝ обади къде сме, така ли?

— Да — викаше старият Джоб. — А тя рече, че щяла да викне татко ти, веднага щели да тръгнат и към шест са тука! — Държах го, ала сякаш стисках сноп сухи и трошливи клечки, чувах дробовете му, като свирят, дори сърцето му усещах; в това време дотича Секретар и старият Джоб отново се развика: — Свали го оттам! Идват! Всеки миг са тука! Задръж го!

А Секретар го пита:

— Какво? Кого?

Старият Джоб му извика да задържи самолета, Секретар се извърна, аз се помъчих да го хвана за крака, но не успях, видях, че чичо Уили гледа към нас, а Секретар приближава самолета, паднах на колене, също се развиках и заръкомах. Чичо Уили едва ли ме е чул от мотора. Но нали ви казвам, не беше нужно да ме чуе, защото и двамата си знаехме; стоях на колене и притисках стария Джоб до земята и в това време видяхме как самолетът потегля, Секретар продължаваше да тича след него, машината подскочи във въздуха, наведе се напред и после пак подскочи, след това сякаш увисна неподвижна над дърветата, където първия ден си помислихме, че Секретар е решил да кацне, наклони се зад тях и се скри, а Секретар вече се връщаше обратно, така че станахме и ние със стария Джоб и тръгнахме.

Да, известно ми е какви ги приказваха по мой адрес; известно ми беше още същия следобед, когато се отправихме за дома — начело катафалката, после фордът със Секретар и стария Джоб, а ние с татко в нашата кола на опашката; Джеферсън се приближаваше все повече и тогава внезапно се разплаках. Защото умирането не представляваше нищо, то засяга само външната страна, онова, което носиш около себе си за удобство и леснина, като дреха; плачех, защото старите дрехи, които и пукната пара не струваха, са напуснали единия от нас двамата, а изоставеният бях аз; татко праметна ръката си през рамото ми и рече:

— Недей! Недей плака! Ти нищо не си направил. Никой не те обвинява.

Разбирате ли? Това беше всичко. Помогнах на чичо Уили. И той знае, че му помогнах. Знае, че не би сторил нищо без мене. Знае. Като тръгвахме, не бе нужно дори да се спогледаме. Това е.

Но те никога няма да разберат, нито дори татко. А няма кой друг да им обясни, освен аз. Ала как да им кажа, как да ги накарам да разберат? Как?

ЕЛИ

Скована покрай стръмния спусък на пропастта, дървената ограда приличаше на детска играчка. Тя следваше извивката на пътя като прегръдка, тънка като косъм, и летеше край автомобила, размазана в крехко продълговато петно. След миг изхвърча назад и изчезна, сякаш ножица бе срязала опната лента.

След малко се разминаха с табелата, първата табела *Милз Сити 6 мили*, и с фатална почуда Ели си помисли: „Още малко и сме там. Вече е късно.“ Погледна Пол до себе си, ръцете му на кормилото, неговия профил, прикован в летящия път.

— Е, Пол — каза тя, — какво да направя, за да се ожениш за мен? — И си помисли: „На оная нива имаше орач, видя ни, като излизахме от горичката, Пол носеше онова одеяло, а после се качихме в колата.“ Мислеше разсеяно, с не особено внимание, защото сега имаше нещо друго, което бе заличило предишното. „Нещо страхотно, което забравям — наблюдаваше бързите зачестяващи табели, които приближаваха Милз Сити, — нещо ужасно, ще се сетя след малко.“ И добави на глас, но тихо: — Нищо не мога да сторя, нали?

Пол все тъй гледаше напред.

— Нищо — каза той, — нищо не можеш да сториш.

Сега тя си спомни какво е забравила. Спомни си баба си, старицата с мъртъв слух и неотвратимите студени очи, която сега я чака в Милз Сити безмълвна и недоумяващо отчаяна. „Как можах да я забравя? Как можах? Как?“

Осемнайсетгодишна, тя живееше с баща си, майка си и бабата на двеста мили отгук, в Джеферсън; къщата им не беше от малките. Имаше дълбока, затулена с лози веранда, тъмна и неосветена. И почти всяка нощ се излягаше в тази сянка с различни — най-напред с момчета и младежи от града, а по-късно едва ли не с всеки, който би минал през градчето и когото би срещнала или умишлено, или случайно, стига само да изглежда почтен на вид. Нощно време никога не се взеше с техните автомобили и скоро всички повярваха, че знаят

защо, макар че не винаги губеха кураж от първия път, докато най-сетне часовникът на съда не удареше единайсет. Пет минути след това те, които всъщност са мълчали час, час и нещо, вече разговаряха с настойчив шепот:

„А сега си тръгвай.“

„Не. Не сега.“

„Да. Сега!“

„Защо?“

„Ей тъй. Уморена съм. Спи ми се.“

„Аха. Толкова пъти, а нищо не става. Така ли?“

„Може би.“

И тя се вдървяваше в сянката, хладна, вече отсъстваща, неподвижна, оттеглила се сякаш в своето потайно царство на присмеха. Той си тръгваше, а тя ще влезе в помръкналата къща, ще вдигне поглед към самотния квадрат светлина, падаща над горната площадка на стълбите, и напълно ще се промени. Уморена, с походката на старица, изкачваше стъпалата и минаваше покрай отворената врата на осветената стая, в която седеше баба й, изправена, с разтворена книга в ръце и обърнати към хола очи. Обикновено не поглеждаше към стаята. Но сегиз-тогиз надзърташе. Тогава в миг и двете заставаха лице в лице: старата студена, с пронизващ поглед; момичето — уморено, капнало, с безплодна омраза, изписана по лицето и в тъмните разширени очи. След това продължаваше, влизаше в стаята си, облягаше се на вратата, за да чуе след малко как баба й ще угаси лампата си, понякога тихо и безнадеждно плачеше, шептейки: „Стара кучка!“ Минаваше и това. Събличаше се, поглеждаше лицето си в огледалото, изучаваше устата си — бледа, с изтрито червило, натежала и малко сплескана (така й се струваше), изтощена и затъпяла от целувки, и си помисляше: „Боже мой! Защо го правя? Какво ми е?“ След това се питаше как утре отново ще се яви пред старата жена със следите от последната нощ, останали на устните й като драскотина, с чувството за безцелността и празнотата на живота, сега още по-дълбоко от гнева или от мисълта, че е преследвана.

Така един следобед тя се запозна с Пол де Монтини, беше на гости у своя приятелка. Когато той си отиде, двете момичета останаха сами. Погледнаха се безмълвно в очите като дуеланти с фехтовачни мрежи на лицата.

„Значи го харесваш — каза приятелката. — Странен вкус имаш, не мислиш ли?“

„Кой? — попита Ели. — Не разбирам за кого говориш.“

„О, така ли? — рече приятелката. — Тогава значи не си забелязала косата му. Като плетена шапчица. А устните? Едни такива подути.“ — Ели я погледна.

„Какви ги приказваш?“ — каза тя.

„Никакви — отвърна приятелката. Огледа се, после извади от пазвата си цигара и я запали. — Нищо не знам. Само чух. Как на времето чичо му убил един човек и го обвинили, че има негърска кръв.“

„Лъжеш!“ — каза Ели.

„Добре — рече другата и изпусна дим. — Питай баба си за неговото семейство. Нали е живяла в Луизиана?“

„А ти? — сопна се Ели. — Ти го каниш у дома си.“

„Но не се крия в килера да ме целува.“

„Тъй значи? — каза Ели. — Може би не можеш.“

„Да, докато не си махнеш мутрата от пътя ми“ — отговори другата.

Нея нощ тя и Пол бяха на засенчената веранда. Ала в единайсет тя се вдърви и настойчиво каза:

„Не, не! Моля ти се, недей!“

„Хайде и ти! Страх ли те е?“

„Да, страх ме е. Иди си, моля те!“

„Тогава утре?“

„Не. И утре не. Никога.“

„Значи, утре.“

Като минаваше този път покрай вратата на баба си, не погледна. Нито се облегна на своята врата да поплаче. Задъхана, в едва доловима възбуда, тя си повтаряше полугласно: „Негър! Негър! Чудно, какво ли би казала, ако знаеше.“

На другия ден следобед Пол се качи на верандата. Ели седеше на люлеещ се стол, баба й — на разкрач от нея. Надигна се да посрещне Пол на стъпалата.

„Защо идваш тук? — попита го тя. — Защо?“ — После се обърна и сякаш наблюдавайки се какво върши, тръгна и го поведе към съсухрената старица, която седеше изправена, твърда и неумолимо

целомъдрена в това населено с духове потайно място, духове безбройни и безименни, в отделни мигове сякаш превъплъщения на Ели, говорещи като че през една уста. Тя се наведе и изкрещя: „Това, бабо, е мистър де Монтини!“

„Какво?“

„Мистър де Монтини! От Луизиана!“ — извика тя и видя как баба ѝ рязко се дръпна назад, само от кръста нагоре, като змия, която се готви да клъвне. Това стана следобед. Тази нощ Ели за първи път изостави верандата. Отидоха с Пол в гъстака на поляната. В този див и гъст мрак Ели за миг се почувствува загубена, кръвта ѝ закрепя от отчаяние, тържествуване и оправдание и някъде вътре в нея, на самата граница на отстъплението, ѝ говореше: „Ах, сега да е тук да види! Да е тук да види!“ В този момент — досега бе тихо — някой извика и тя като полудяла несръчно подскочи. Точно отзад, над тях, стоеше баба ѝ. Кога е дошла и колко време е стояла не разбраха. Но тя бе там, безмълвна; в продължителното спадане на напрежението Пол се откъсна от нея, без да бърза, а Ели се изправи с глупавата мисъл „Хванаха ме в грях, преди да съм съгрешила.“ След това се прибра в стаята си, облегна се на вратата, мъчейки се да успокои дъха си, послуша се да чуе кога бабата ще се изкачи по стъпалата и ще се прибере. Но стъпките на старицата спряха пред нейната врата. Ели изтича до леглото и се просна с дрехи, запъхтяна, с незамлъкваща кръв. „Ясно — мислеше си тя, — утре, утре сутрин тя ще му каже.“ Почна да се гърчи, мятеше се олекнала встрани: „Дори не успях да съгреша — задъхано си казваше тя с учудващо съжаление. — А тя си мисли, че съм. И ще ме обади, а си останах девствена. Тя ме тласна към това, а в последния миг ми попречи. — Слънцето огря в очите ѝ и я намери все тъй облечена в леглото. — Тази сутрин — мислеше си тя, — днес! Боже мой! Как можах! Как можах! Не искам никакъв мъж! Нищо не искам.“

Когато баща ѝ слезе за закуска, тя вече чакаше в трапезарията. Но той нищо не каза, очевидно не знаеше. „Сигурно е казала на мама“ — помисли Ели. Но след малко се появи и тя и направо замина за града, без да спомене каквото и да било. „Значи, още не е казала“ — рече си Ели и се изкачи по стълбите. Вратата на баба ѝ беше затворена. Открехна я и видя старицата — седнала в леглото си, четеше вестник;

тя вдигна студен, смълчан, неумолим поглед, а Ели закрепя в празната къща:

„Какво друго мога да направя в това мъртво и безнадеждно градче? Ще отида да работя. Не искам да безделнича. Само ми намерете работа — всякаква, където и да е, само да е по-далеч, та вече никога да не чувам тази дума Джеферсън! — Бе кръстена на баба си, Ейлантия, макар че баба ѝ не бе чувала ни своето име, нито името на внучката си кажи-речи петнайсет години, освен ако не ѝ крещяха, както сега крещеше Ели: — Снощи не можа нищо да се случи! Не вярваш ли? Така е! Нищо не стана! Най-малкото щях... щях... — А другата я наблюдаваше с хладното, неподвижно и втренчено изражение на глухия. — Добре! — извика Ели. — Тогава ще се омъжа! Ще бъдеш ли доволна?“

Същия следобед тя се срещна с Пол в града.

„Как мина снощи? — попита я той. — Защо, какво има? Нима те...“

„Не, Пол. Хайде да се венчаем. — Седяха в дъното на дръгстора, почти скрити от рецептурната маса, макар че всеки момент зад нея можеше да се появи някой. Тя се облегна на гърдите му с изпито, ала напрегнато лице, а начервените ѝ устни напомняха открита рана. — Ожени се за мен, Пол. Инак... инак ще стане твърде късно.“

„Аз не се женя — рече Пол. — Хайде, съвземи се!“

Натежала и обещаваща, тя се облягаше на него. Гласът ѝ бе отслабнал, но настойчив:

„Но ние снощи... Ако се оженим, ще се съглася.“

„Ще се съгласиш? Преди или след?“

„Да. Още сега. Когато поискаш.“

„Съжалявам“ — каза той.

„Дори ако се съглася сега?“

„Остави! Съвземи се!“

„О, говориш, но не ти вярвам. А ме е страх сама да опитам.“ — Заплака. Той говореше с лека, растяща досада:

„Стига, казвам ти!“

„Добре. Няма, няма повече. Значи, не искаш. Аз пък ти казвам, после ще бъде късно, много късно.“

„По дяволите! Аз не се женя, вече чу.“

„Добре тогава. Значи, сбогом. Завинаги.“

„Съгласен съм. Щом смяташ, че е най-добре. Видим ли се някой ден, знаеш какво те чака. Но не и сватба. И ще се погрижа следващия път да няма публика.“

„Следващ път няма да има“ — каза Ели.

На следния ден той си замина. Седмица по-късно вестниците в Мемфис обявиха годежа ѝ с някакъв млад мъж, когото познаваше още от детинство. Помощник-касиер в банката, за него разправяха, че един ден щял да стане директор. Сериозен и трезв, той имаше безукорен характер и навици и близо цяла година я посещаваше строго официално. Всяка неделна вечер го канеха на вечеря, а пристигнеха ли в града редките пътуващи трупи, винаги купуваше билети за себе си, Ели и майка ѝ. Дойдеше ли на гости, дори след като обявиха годежа, те никога не сядаха на затъмнената веранда. Може би не знаеше, че там в полумрака са седели други. Сега там изобщо не се излизаше и Ели прекарваше еднообразните си дни в тъпо смирение. Понякога си поплакваше нощем, но вече не тъй често. Отвреме-навреме оглеждаше устата си в огледалото и хленчеше тихо от кротко отчаяние и униние. „Както и да е, сега поне мога спокойно да живуркам — мислеше си тя, — мога да дочакам края на този мъртвешки живот тъй спокойно, сякаш вече съм умряла.“

Един ден, без никакво предупреждение, като че ли и тя бе приела примирението и капитулацията ѝ, бабата замина при сина си в Милз Сити. Къщата сякаш се уголеми, стана по-празна, а Ели изпита чувството, че баба ѝ е била единственото друго същество в нея. Сега всеки ден идваха шивачки да приготвяват чеиза, но Ели безшумно и безцелно се носеше от празна стая в празна стая като в някакво пусто пространство, без мисъл, без разум, примирила се с едно бъдеще, твърде познато и твърде безметежно, за да бъде все още опечалващо. Часове наред стоеше на прозореца в спалнята на майка си, наблюдаваше бавните и нежни мустачета на повета, който с приближаването на лятото пълзеше и закриваше покрива на верандата. Така изтекоха два месеца; до сватбата оставаха три седмици. Един ден майка ѝ съобщи: „Баба ти иска да се върне в неделя. Идете с Филип до Милз Сити, ще изкарате събота вечер при вуйчо си и в неделя ще я доведете.“ Пет минути по-късно Ели стоеше пред огледалото, гледаше отражението си, както се гледа човек, току-що избавил се от страшна

опасност, и си мислеше: „Боже мой! Какво трябваше да направя? Какво трябваше?...“

След един час намери Пол по телефона — обади се отвън, избяга, взе всички мерки, каквито в бързината можеше да вземе, да не я усетят.

„В събота сутрин ли?“ — попита той.

„Да. На мама ще кажа, че Фил... че той иска да тръгнем рано, на разсъмване. Няма да те познаят. И колата няма да различат. Аз ще бъда готова и веднага тръгваме.“

„Добре — тя чуваше сякаш жицата, разстоянието; изпитваше чувството на избавление, на неописуема радост. — Но ти знаеш какво значи това. Както ти казах.“

„Не ме е страх. Не ти вярвам, но сега не ме е страх.“

И отново чу жицата:

„Аз няма да се оженя за теб, Ели.“

„Добре, мили. Нали ти казвам, сега не се боя. Точно на разсъмване. Чакам те.“

Оттам отиде направо в банката. След малко Филип се освободи и дойде при нея — тя го чакаше с изопнато и пребледняло под грима лице, със светнали, но твърди очи.

„Трябва да направиш нещо за мен. Не ми е лесно да те помоля и, струва ми се, трудно е да се извърши.“

„Какво е то? Разбира се, ще го направя.“

„Баба се връща в неделя. Мама иска да идем в събота да я доведем.“

„Чудесно. В събота ще се освободя.“

„Да. Но, разбираш ли, нали ти казвам, че не е тъй лесно. Не искам да идваш.“

„Не искаш да идвам?... — Той се вгледа в нейното измъчено, прибеляло лице. — Искаш да идеш сама? — Тя не отвърна. В миг само се приближи и се притисна о него, заучено, машинално. Пое ръката му и я постави на кръста си. — Аха! — каза той. — Разбирам. Искаш да отидеш с друг.“

„Да. Сега не мога да ти обясня. По-късно. Мама никога няма да разбере. И няма да ме пусне, ако знае, че не си ти.“

„Ясно — тя държеше безжизнената му ръка. — Искаш да заминеш с друг мъж.“

Тя се засмя невисоко и кратко.

„Не бъди глупав. Така е. В играта участва още един мъж. Човек, когото не познаваш и когото едва ли вече ще видя, като се оженим. Но мама няма да ме разбере. Затова моля теб. Съгласен ли си?“

„Да. Разбира се. Ако не си вярваме един другиму, за какво ни е да се женим.“

„Точно така. Трябва да си вярваме — тя пусна ръката му. После го погледна изпитателно, със студено и заинтригувано презрение. — И ще накараш мама да повярва...“

„Имай доверие. Знаеш.“

„Да. Знам, че мога да ти вярвам — и тя внезапно му протегна ръка. — Сбогом!“

„Сбогом?“

Тя отново се наведе към него и го целуна.

„Внимавай — смърта я той, — може да видят...“

„Тогаз до скоро виждане! Докато ти обясня — и тя се дръпна, изгледа го внимателно, но с угаснали очи и добави: — Надявам се това да бъде последната неприятност, която ти причинявам. Но може би си струваше да я преживееш. Сбогом!“

Това бе в четвъртък следобед. На разсъмване в събота, когато Пол спря пред още тъмната къща, появила се начаса, тя вече тичаше през лехите. Скочи в колата, без да отваря, завъртя се на седалката, наведе се, цялата изпъната и обладана от стремителност — като животно, което бяга.

„Бързо! — каза тя. — Бързо! По-бързо!“

Но той задържа колата още миг.

„Нали помниш? Казах ти, върна ли се, това ще значи нещо... Нали?“

„Чух. Не ме е страх да рискувам. Само побързай!“

И сега, десет часа по-късно, когато знаците, сочещи към Милз Сити, зачестяха с безвъзвратното намаляване на разстоянието, тя отново попита:

— Значи, няма да се ожениш за мен? Не искаш?

— Откога ти повтарям.

— Да, но не ти вярвам. Не ти вярвам. Мислех, че след като... след като... а сега вече нямам какво повече да ти дам.

— Нямаш — каза той.

— Нямам — повтори тя. И се разсмя. Гласът ѝ ставаше все по-невъздържан.

— Млъкни, Ели!

— Добре, добре — каза тя. — Сетих се само за баба. Бях я забравила.

Забавяйки се на завоя на стълбището, Ели долови разговор в стаята долу — там, с вуйчо ѝ и леля ѝ, бе останал Пол. Спря смълчана и умислена, сякаш дева-монахиня, която позира, сякаш за миг бе попаднала на място, където забравяш откъде идваш и накъде си искал да отидеш. Часовникът в хола удари единайсет и тя отново се раздвижи. Изкачи тихо стъпалата, приближи стаята на братовчедка си, в която щеше да нощува, и влезе. Недалеч от тоалетната масичка, безразборно покрита с обичайните вещи на всяко младо момиче — стъкълца, пухчета за пудра, фотографии, цяла редица покани за танци, затъкнати една до друга в рамката на огледалото, — на нисък стол седеше баба ѝ. Ели спря. Двете кръстосаха погледи и додето старицата заговори, сякаш мина цяла минута.

— Не ти стига, дете мамиш родители и приятели, ами водиш негър в къщата на сина ми.

— Бабо! — извика Ели.

— Да ме караш да седам на една маса с черен!

— Бабо! — Ели извика със съскащ шепот, а лицето ѝ се изкриви, бледо и уморено. Ослуша се. По стъпалата идваха нозе, гласове, чу леля си, после Пол. — Шшшт! — прошепна тя, после изкрещя: — Тихо!

— Какво? Какво каза?

Ели се спусна към стола, наведе се и сложи ръка върху тънките и обезкръвени устни на старицата; едната обезумяла от упоритост, другата обезумяла от неумолимост, двете се гледаха в очите, а гласовете отминаха вратата и замлъкнаха. Ели дръпна ръка. После грабна една от картичките, пъхнати в рамката на огледалото, завъртя я на копринената ѝ панделка и съгледа късото моливче. На гърба на картичката написа:

Той не е негър. Бил е във Вирджиния, следвал е в Харвард.

Баба ѝ прочете написаното и вдигна поглед.

— Харвард разбирам, ама Вирджиния... Виж му косата, ноктите. Щом имаш нужда от доказателства. Аз нямам. Четири поколения носят неговото име. Познавам ги — и върна картичката. — Този човек не може да спи под нашия покрив.

Ели измъкна втора картичка и бързо надраска:

Ще спи. Той е мой гост. Аз го поканих. Ти си ми баба и не бива да ми позволяваш да се отнасям с гостите си като с кучета.

Баба ѝ прочете и това.

— С него не се връщам в Джеферсън. И крака си няма да сложа в колата му. Ти също. Ще се върнем с влака. Никой от моята кръв няма да пътува с него.

Ели дръпна трета картичка и вбесена написа:

Аз ще пътувам! Не можеш да ме спреш. Само опитай!

Баба ѝ прочете написаното и я погледна.

— Тогава ще кажа на баща ти.

Ели вече пишеше наново. Още несвършила, тикна картичката към баба си, но в същия миг се помъчи да си я върне. Ала старицата вече бе успяла да хване ъгълчето и сега се облещиха една срещу друга, а картичката ги съединяваше като някаква необикновена пъпна връв.

— Пусни — извика Ели. — Пусни я!

— Не дърпай! — каза старицата.

— Почакай — проплака Ели с шепнещ глас и отново затегли, извивайки картичката. — Сбърках нещо. Аз... — С изненадващо движение бабата прегъна картончето нагоре и Ели го изпусна.

— Аха! — каза баба ѝ и прочете на глас. — *Кажу ми! Какво знаеш?* Така значи. Виждам, не си го довършила. Какво знам ли?

— Да — каза Ели и заговори с яден шепот: — Кажу му! Кажу му, че тази сутрин се скрихме в една горичка и останахме там цели два часа! Кажу му! — Баба ѝ грижливо и безшумно сгъна картичката и се надигна. — Бабо! — извика Ели.

— Бастона ми! — рече бабата. — Ей го там, до стената.

Като остана сама, Ели отиде до вратата, превъртя ключа и отново прекоси стаята. С тихи движения измъкна от гардероба на братовчедка си една роба и бавно, като спираше да се прозее от ужас, се съблече. „Господи, уморена съм“ — каза си и пак се прозя. После седна пред тоалетката и се залови да лакира ноктите си с принадлежностите на братовчедката. На масичката имаше малък часовник от слонова кост. Отвреме-навреме хвърляше към него бърз поглед.

След малко часовникът долу удари полунощ. Подпряла глава на лъскавите си нокти, тя изчака последния звън, погледна пак часовника от слонова кост и си помисли: „Не искам да пътувам с влака.“ А на лицето ѝ отново изплува умореното отчаяние от следобеда. Отвори вратата и излезе в тъмния хол. Застана в мрака, боса, с наведена глава, хленчейки тихо със замаяното самоокайване на малко дете. „Всичко е против мене — мислеше тя. — Всичко.“ Когато се отмести, нозете ѝ не издадоха никакъв звук. Тръгна в тъмното с протегнати напред ръце. От усилието да види нещо, стори ѝ се, че слепи и празни, очите ѝ се обръщат навътре. Влезе в банята и заключи. Сега отново я обзе настойчивост и припряност. Долепи се до ъгъла на стената, отвъд която беше стаята за гости, наведе се, направи с дланите си фуния и прошепна:

— Пол! Пол!

Замиращ и настойчив, нейният шепот пропадна зад студената мазилка и тя затаи дъх. Наведе се пак, несръчна в чуждата роба, а очите ѝ се напругаха слепи и с растящо отчаяние в мрака. Напипа в тъмното крана и пусна водата да капе умерено, с пронизваща монотонност. После отвори вратата и застана на прага. Долу часовникът удари половината час. Леко трепереща като от студ, тя не помръдна, докато не удари един.

Чу, че Пол излиза от гостната. Чу го как се приближава през хола. Чу ръката му, която търсеше ключа на лампата. И когато светна, разбра, че е затворила очи.

— Какво е това? — попита Пол. Беше облякъл една от пижамите на вуйчо й. — Какво по дяволите...

— Заклучи вратата! — прошепна тя.

— Глупости! Глупачка такава! Проклетата глупачка!

— Пол! — Хвана го, сякаш се боеше да не избяга. После затвори вратата зад гърба му и заопипва за ключа, но той хвана китката й. — Изведи ме от тук! — Отпусна се, все тъй разтреперана, и отново го хвана. Очите й бяха празни. — Тя ще каже на татко! Чуваш ли, Пол, утре ще му каже. — В недомлъвките на шепота й водата продължаваше да капе в бавна, миньорна последователност.

— Какво ще му каже? Какво знае тя?

— Прегърни ме, Пол.

— Стига, по дяволите! Да се махаме.

— Хайде! Ти можеш да помогнеш. Само ти можеш да й попречиш.

— Как да й попреча? Вятър! Пусни ме!

— Нека каже, но тогава вече няма да има значение! Обещай ми, Пол! Кажи, че ще го направиш.

— Кое? Да се ожения за тебе? За това ли приказваш? Вчера ти казах, че няма. Пусни ме, казвам ти!

— Добре, добре. Сега ти вярвам. В началото не вярвах, но сега вярвам. Няма защо да се жениш за мен. Можеш да помогнеш и без това — притисна се о него, а косите и тялото й натежаха от замайваща похот. — Няма да се ожениш за мен. Но ще го направиш ли?

— Кое?

— Слушай. Нали помниш оня завой с малката бяла ограда, дето пропастта е страшно дълбока? На това място ако някой автомобил прескочи оградата...

— Да, та какво?

— Чуй! Ти и тя ще тръгнете с колата. Тя няма да знае, просто няма да има време да се усъмни. А старата оградка няма да може нищо да спре и после всички ще кажат, че е било злополука. Стара е, много не й трябва. Възможно е само от сътресението... а ти си млад, кой знае... Пол! Пол! — С всяка дума гласът й сякаш заглъхваше, замираще от отчаянието и настойчивостта, преминаващ в умирающ финал, а той гледаше побелялото лице, очите, обещаващи някаква отчаяна плътска наслада. — Пол!

— А ти къде ще бъдеш през това време? — Тя остана неподвижна, с лице на сомнамбул. — Разбирам. Ти ще се върнеш с влака. Така ли?

— Пол — повтори тя с провлачен и замиращ шепот. — Пол!

В мига на удара ръката му като че отказа да се подчини на волята, отвори се и докосна лицето ѝ с бавно, изтръпнало движение, почти милувка. Като я хвана за врата, той наново понечи да я удари, ала и този път ръката кой знае как отказа. Когато я отблъсна, тя се препъна и залитна към стената. Той застина и водата изпълни тишината с постоянния си небързащ звук. След малко часовникът удари два, тя се раздвижи уморено и тежко и затвори крана.

Но това, изглежда, не прекъсна звука на водата. Тя продължаваше да капе в тишината и след като Ели се изпъна по гръб на леглото, без да спи, без дори да размишлява. Тя все тъй капеше и когато, надянала замръзналата гримаса на болката, слезе и взе участие в обряда на закуската и сбогуването. На единствената предна седалка баба ѝ седна между нея и Пол. Дори шумът от автомобила не можа да удави капките. Най-сетне тя внезапно се сети, че това са крайпътните табели и се загледа в тях — сега те редееха в обратната посока. „Спомням си тази; значи остават към две мили — помисли си тя. — Ще почакам до следващата; и тогава... не, сега, сега!“

— Пол — каза тя, — ще се ожениш ли за мене?

— Не. — Тя дори не го погледна в лицето. Гледаше ръцете му, които леко и непрекъснато въртяха кормилото. Между тях баба ѝ седеше изправена и вдървена, със старовремското черно боне, и гледаше право напред; профилът и бе сякаш изрязан от пергамент.

— Ще те питам още веднъж. След това ще бъде късно. Чуваш ли, Пол, след това ще бъде много късно... Пол?

— Не! Казах вече. Ти не ме обичаш. И аз не те обичам. Никога не сме си казвали, че се обичаме.

— Нищо. Тогава без любов. Няма ли да се ожениш без любов? Помни, ще бъде късно!

— Няма.

— Но защо? Защо, Пол? — Той замълча. Автомобилът летеше. Ето я първата табела! „Значи сме съвсем близо — помисли тя. Другия завой.“ — И продължи на глас, а думите ѝ прескачаха глухите уши на старицата. — Защо не, Пол? Ако става дума за оная история с

негърската кръв, аз не вярвам. Не ме е грижа. — „Да — помисли си тя, — ето го завоя.“ Пътят навлизаше в завоя с наклон. Тя се облегна и забеляза, че баба ѝ е обърнала лице към нея. Но сега не направи опит да заблуди израза в очите си, нали и без това не се старееше да не я чуе. — Ами ако родя дете?

— Ако родиш ли? Нищо не мога да сторя. Да си мислила по-рано. Не забравяй, ти ме повика. Аз не съм настоявал.

— Разбира се, не си настоявал. Аз те повиках. Аз те накарах. И това е за последен път. Казвай — да или не! Бързо!

— Не.

— Чудесно — каза тя. Облегна се. На това място пътят сякаш стихваше да си почине, преди да се спусне стръмно надолу към пропастта; бялата ограда полетя край тях. Когато Ели запретна поли, видя, че баба ѝ все тъй я наблюдава; и когато полегна над коленете на старицата, лицата им се разминаха очи в очи — източеното разочаровано момиче и старата жена, чийто слух отдавна пропускаше всичко, но от чийто поглед нищо не можеше да избяга, — разминаха се в едно мигновение на отчаяно, изпратено откън душа предупреждение и неумолим отказ. — Тогава умрете! — извика тя в лицето на старицата. — Умрете! — И сграбчи кормилото; Пол се помъчи да я отблъсне. Но тя успя да провре лакът в кръга на волана и отпусна цялата си тежест, просна се върху тялото на баба си и здраво пипна кормилото. Пол я удари през устата с юмрук. — О! — изкрещя Ели. — Ти ме удари! Удари ме! — Когато автомобилът се блъсна в оградата, тя се освободи от кормилото и след миг, като птица, която каца, леко се свлече върху гърдите на Пол, с отворена уста, със закръглени от изненада очи. — Ти ме удари! — проплака тя. След това полетя свободна и сама в пълната и мирна тишина, в някакво безвъздушно пространство. Лицето на Пол, баба ѝ, автомобилът — всичко изчезна, стопи се като по магия; пред погледа ѝ мина строшената ограда, после ронещият се ръб на пропастта, на който с шепот се надигна кълбо прах, увисна като детско балонче и безмълвно се завдига към небето.

Някъде горе премина и замря звук — бръмченето на мотор, продължителното съскане на гуми в едрия пясък; след това вятърът отново завъздиша в дърветата и върховете им затрептяха в небето. До дънера на едно от тях в неразличима и плътно споена купчина лежеше автомобилът, а Ели седеше на килим от счупено стъкло и тъпо се

оглеждаше. „Нещо стана — хленчейки, мислеше тя. — Той ме удари. А сега са мъртви. Аз съм ранена, но никой няма да дойде. — Изстена и отново захълца. След малко, зашеметена от удивление, тя вдигна ръка. Дланта ѝ бе червена и мокра. Хлипайки тихо, тя почна като малоумна да чопли раната си. — Влязло е стъкло, а не мога да го видя — рече си тя, взря се в дланта си, а топлата кръв бавно обагреше полата ѝ. Високо горе отново се разнесе натрапчивият рев на мотор и заглъхна. Тя вдигна очи и проследи звука. — Още един минава — и изхълца. — Не искат да спрат, поне да видят не съм ли ранена.“

БРОШКАТА

I

Събуди го телефонът. С отварянето на очите си той вече бързаше, посегна в тъмното за халата и чехлите, защото знаеше още преди да се е разсънил, че съседното легло ще е все тъй празно, а телефонът се намираще на долния етаж, точно срещу вратата, зад която от пет години, подпряна високо в завивките, лежеше майка му. Събуждайки се, той вече знаеше, че е закъснял, защото тя вече е чула звъна, тъй както чуваше всичко, което по всяко време става в къщата.

Майка му минаваше за вдовица, а той бе единствен син. Когато замина да учи в колежа на Шарлотсвил, Вирджиния, с него тръгна и тя и в продължение на четири години, докато той не си взе дипломата, държа там къща под наем. Била е дъщеря на заможен търговец. Съпругът ѝ бил търговски пътник, който едно лято пристигнал в града с две препоръчителни писма — едното до пастора, другото до баща ѝ. Три месеца по-късно търговският пътник и дъщерята се венчали. Казвал се Бойд. След една година си подал оставката, преместил се в дома на жена си и от него ден убивал времето си на приказки пред хотела с адвокати и плантатори на памук. Бил мургав човек и се отличавал със страшно галантни жестове, особено когато свалял шапка на дамите. На втората година се родил синът. Половин година по-късно Бойд заминал. Просто си отишъл, оставяйки на жена си бележка, с която я уведомявал, че повече не може да понася да я гледа нощем в леглото как навива на празни макари канапите, които събирала от опаковките на домашните покупки. Жена му не чула повече нищо за него, но въпреки това отказала баща ѝ да анулира брака и да прекръсти сина си.

Търговецът умрял и завещал цялото си имущество на дъщерята и внука, който, макар от седем-осем годишна възраст вече да не носел костюмчета а ла малкия лорд Фонтлъррой, дванайсетгодишен и делник ходел с дрехи, в които изглеждал не дете, а джудже; по всяка вероятност той едва ли можел дълго да играе с другите деца, дори да имал позволенията на майка си. Майката своевременно намерила

училище за момчета, където без страх от наказание синът ѝ можел най-сетне да носи жакет със закръглени ревери и твърда мъжка шапка, макар че по времето, когато и двамата се преместили в Шарлотсвил за следващите четири години, той вече не приличал на джудже. Сега напомнял повече герой на Данте — мъж, малко по-крехък от баща си, но с подобна на неговата мургава хубост, който дори и непридружен от майка си, пак извърщал глава, разминавайки се на улицата с младите момичета на Шарлотсвил, а по-късно и на затъntenото селце в Мисисипи, където след време се преместили; лицето му имало изрза на младите монаси, или по-точно ангели от алегиите на петнайсетия век. Тогава майка му получила въпросния удар; не се минало много и приятелките ѝ се заели да я осведомяват в леглото за приблизително оня тип момиче, който и самата тя подозирала, че синът ѝ не само ще намери, но и ще вземе за жена.

Тя се казваше Ейми, дъщеря на кондуктор по железниците, загинал при катастрофа. Живееше с леля си, която бе собственица на пансион. Бе живо, дръзко момиче, чиято по-късна репутация бе по-скоро резултат от измишльотините и кастовите предрасъдъци на южняшкия градец, отколкото на някакви лоши качества; в тия приказки имаше повече дим, отколкото пламък; макар винаги да получаваше покани за повечето балове, името ѝ бе станало нарицателно, особено сред по-възрастните жени, дъщери на стари западащи фамилии, подобни на тази, в която бе роден и бъдещият ѝ съпруг.

Така след време синът доби известна ловкост, като се прибира в къщата, да минава безшумно покрай вратата, зад която, подпряна на възглавниците си, лежеше майка му, да се промъква по стълбите и в тъмното да се добира до стаята си. Но една нощ не успя. Когато влизаше, прозорчето над майчината му врата бе както обикновено тъмно, но дори и да не беше, той едва ли би се досетил, че тъкмо днешния ден майка му е била посетена от своите приятелки, които са ѝ разказали за Ейми, и че майка му цели пет часа е лежала будна, подпряна в леглото, да наблюдава в мрака невидимата врата. Той се вмъкна тихо и както обикновено с обувки в ръка, но още незатворил пътната врата, тя го повика. Гласът ѝ бе спокоен. И го извика само веднъж:

— Хауърд!

Той откряна вратата. В този миг лампата до леглото ѝ светна. Бе поставена на масичка, на която имаше и часовник е мъртъв циферблат — да спре часовника бе първата работа на майка му, когато преди две години все още можеше да движи ръце. Приблужи, а тя го наблюдаваше — тлъста и отпусната жена, чието лице имаше цвета на лой, а тъмните очи, наглед без зеници и без ириси, светеха под съвършено бялата коса.

— Какво — каза той, — да не ти е зле?

— Ела по-близо — рече тя. Той се приближи. Сега и двамата се гледаха. И той разбра, може би защото го бе очаквал.

— Знам с кого си приказвала — каза той. — С ония дърти лешояди.

— Радвам се да чуя, че става дума за мърша — рече тя. — Сега мога да съм спокойна, че няма да я доведеш в нашия дом.

— Продължавай! Защо не каза „моя“ дом?

— Не е необходимо. Дом, в който живее почтена жена. — Гледаха се в светлината на лампата, пръскаща онова застояло сияние, което се среща само в стаята на болник. — Ти си мъж. Не те укорявам. Не съм дори изненадана. Само искам да те предупредя, преди да си станал за смях. Не смесвай къщата с плевника!

— С кое? Ха! — Върна се и отвори вратата със замах, напомнящ безочливата театралност на баща му. — С твое разрешение — каза той и не затвори вратата. Тя лежеше изправена на възглавниците си, вглеждаше се в тъмния вестибюл и го чу да отива до телефона, да звъни на момичето и да ѝ предлага утре да се венчаят. После отново се появи на прага. — С твое разрешение — повтори той и с нахалството, присъщо на баща му, затвори вратата. След малко майка му угаси лампата. Защото в стаята бе настъпило утрото.

Те обаче не се венчаха на следващия ден.

— Страх ме е — бе му признала Ейми. — От майка ти ме е страх. Какви ги приказва за мене?

— Не зная. С нея не разговарям за тебе.

— И дори не си ѝ казал, че ме обичаш?

— Много важно! Нека се венчаем.

— И да живеем с нея? — Спогледаха се. — Ще тръгнеш ли на работа да си направим наша къща?

— Защо? Пари имам достатъчно. А и къщата е голяма.

— Нейната къща! Нейните пари!

— Ще бъдат мои... наши. Един ден... Моля те.

— Хайде пак да танцуваме — бе казала тя. Това се случи в салона на пансиона, където тя напразно се мъчеше да го научи да танцува. Музиката не му говореше нищо. Шумът и по-скоро допирът на тялото ѝ нарушаваха и малкото чувство за координация, което би могъл да си изработи. Затова пък я водеше на баловете в Провинциалния клуб. Всички знаеха, че са сгодени. Въпреки това тя танцуваше с другите мъже и се заседяваше из спрелите в тъмните алеи автомобили. Веднъж той се помъчи да отвори дума за тия неща, да си поговорят и за пиенето.

— Защо не седнеш да пиеш с мене? — каза той.

— Ти си ми годеник. С тебе не е интересно.

— Да — рече той с онова послушание, с което приемаше всеки отказ; след миг обаче спря внезапно и застана пред нея. — Какво не ти е интересно с мен? Какво? — Тя политна, защото я стисна за рамото. — Какво не ти е интересно, а?

— О — рече тя, — не стискай толкова, боли.

— Знам. Какво не ти е интересно с мен?

Приблужи ги друга двойка и той я пусна. Само един час покъсно, по време на една от паузите, той я измъкна съпротивляваща се и викаща от един тъмен автомобил и я повлече през дансинга, опразнил се внезапно и заобиколен от матрони-придружвачки на младите момичета, наредени сега като театрална публика, дръпна един стол, праметна я на скута си и я напердаши. На утрото пропътуваха двайсет мили до съседния град и там се венчаха.

Този ден Ейми нарече мисиз Бойд „мамо“ за пръв и последен път, ако не се смята оня път, когато го произнесе може би от изненада или от възбуда. От немай-къде същия ден мисиз Бойд подари на Ейми брошката: една старовремска, глупава, ала все пак ценна вещ. Ейми я отнесе в стаята си и той видя как стои да я разглежда, съвсем хладнокръвна и съвсем непроницаема. После я остави в едно чекмедже — отвори го, вдигна я с два пръста, пусна я вътре и после обърса пръсти в роклята си.

— По някой път ще трябва да я слагаш — каза Хауърд.

— О, разбира се. Няма да се покажа неблагоприятна. Не се безпокой.

След известно време почна да му се струва, че Ейми изпитва удоволствие да си я слага, защото я носеше все по-често. После схвана, че е било не удоволствие, а просто акт на отмъщение, съчетан с абсолютна несъвместимост: носеше я по цяла седмица, забодена на басмяната престилка, с която вършеше къщната работа. Освен това я слагаше винаги, когато мисиз Бойд може да я види, винаги, когато, пригответи се да излизат, тя и Хауърд се отбиваха в стаята на майка му да ѝ пожелаят лека нощ.

Живееха на горния етаж, където година по-късно се роди детето им. Занесоха го на мисиз Бойд да го види. Тя извърна глава на възглавницата и го погледна.

— Жалко — каза тя, — не познавам бащата на Ейми. Та и колко ли съм пътувала по влака!

— Дъртата!... Тази мръсна... — разплака се Ейми и разтреперана се сгуши в Хауърд. — Защо ме мрази толкова много? — Какво съм ѝ сторила? Да се махнем от тук! Можеш да се заловиш за някаква работа.

— Няма нужда. Тя няма да живее вечно я.

— Ще живее! Вечно ще живее, само и само да ме мрази.

— Не — рече Хауърд. На следната година детето умря. Ейми отново се помъчи да го убеди, че трябва да се преместят другаде.

— Където и да е. Не ме интересува как ще живеем.

— Не! Не мога да я оставя тъй безпомощна и по гръб. Ти защо не почнеш да излизаш? Ходи на танци! Тогава няма да ти е толкова тежко.

— Да — рече тя поуспокоена. — Ще трябва. Повече не мога да понасям.

Единият казваше „ти“, другият „аз“, но нито един не рече „ние“. И така всяка събота вечер Ейми се приготвяваше, а Хауърд връзваше шала и обличаше палтото си, понякога направо върху ризата, слизаха долу, спираха се на вратата на мисиз Бойд, после Хауърд настаняваше Ейми в автомобила и я чакаше да се скрие. След това влизаше отново в къщата и с обувките в ръка, както едно време, преди да се оженият, се качваше по стълбите, отминавайки осветеното прозорче над вратата на майка си. Малко преди полунощ, пак с палтото и шала, той се смъкваше по стълбите, отминаваше все още осветеното прозорче и

чакаше на верандата завръщането на Ейми. След това влизаха и двамата и надникваха в стаята на мисиз Бойд да ѝ кажат лека нощ.

Една нощ тя се върна след един часа. Бе я чакал близо час по пижама и чехли на верандата, а бе ноември. Прозорчето над вратата бе тъмно и те не се отбиха.

— Някакъв идиот беше върнал часовника — обясни тя. Не го погледна, смъкна дрехите от себе си и заедно с другото бижу захвърли брошката на тоалетната масичка. — Надявах се, че няма да си толкова глупав да стоиш буден и да ме чакаш.

— Другия път като върнат часовника, вече няма.

Изведнъж тя застина и го погледна през рамо.

— Наистина ли? — Но той не я гледаше; само чу, усети нейното приближаване. Докосна го по рамото. — Хауърд! — Той остана неподвижен. Тя се притисна о него, смъкна се в нозете му и диво се разрида. — Какво става с нас? — И се блъскаше в него с безумно отчаяние. — Какво? Какво? — Той я успокои, но след като всеки се отправи към леглото си (вече имаха две отделни легла), чу, а след това и усети, че тя прекосява разделящото ги разстояние и отново се хвърля към него със същото диво и ужасено отчаяние, в което нямаше нищо женско, а по-скоро нещо детинско, прегърна го в мрака и зашептя: — Не че трябва да ми вярваш, Хауърд! Ти можеш! Можеш!

— Да — каза той. — Знам. Хайде сега, успокой се. Няма нищо.

След този случай малко преди дванайсет той навличаше палтото, връзваше шала, промъкваше се на пръсти по стълбите и покрай осветеното прозорче, шумно отваряше и затваряше външната врата, после открехваше вратата на майка си, която седеше изправена, подпряна на високите възглавници, с отворена книга и опряно на коленете си чело.

— Върнахте ли се най-последно? — питаше тя.

— Да. Ейми се качи направо. Искаш ли нещо?

— Не. Лека нощ.

— Лека нощ.

И тогава се качваше, лягаше и след време (но само понякога) заспиваше. Преди да дойде това „поякога“, което понякога го отвеждаше в царството на съня, той размишляваше и си казваше с оня примиренчески и фаталистичен песимизъм на импотентен интелегент: *Но това не може да продължава вечно. Някоя нощ нещо неминуемо*

ще се случи и тя ще залови Ейми. И я знам какво ще направи. Но аз какво ще направя? Признаваше си, че не му е ясно. Всъщност една част от съзнанието му казваше, че знае какво ще направи, но той отхвърляше това; и в него пак се проявяваше интелигентът — не да погребее една мисъл, а да избяга от нея, да я захвърли встрани, и в невъзможността му отново се обаждаше мисълта: *Защото никой мъж не знае как би постъпил при определени обстоятелства; другите, помъдрите, може би щяха да си направят изводи, но не и той.* На сутринта Ейми се намираще в леглото си и при светлината на деня всичко се стапяше. Но сегиз-тогиз мисълта се връщаше дори и през деня и тогава от отдалечението на мозъчната си дейност, наблюдавайки живота си, това объркано цяло, една трета от което бе техен плод, чиято липса не можеха с нищо да запълнят, той си казваше: *Да, знам какво тя ще направи, знам също и какво ще ме помоли да сторя и съм сигурен, че няма да го сторя. Но какво тогава?* Но и това не бе за дълго, защото след малко си помисляше, че все още нищо не е станало и че до следващата събота има още шест безкрайни дни, и това бе гласът на безизходицата и вече не на разума.

II

Ето как стояха нещата, когато се пробуди от пронизителния звън на телефона; вече знаеше, че съседното легло е още празно. Не по-зле разбираше, че докато стигне до телефона, ще бъде вече късно, колкото и да избърза. Забрави чехлите, втурна се по ледените стъпала, видя как прозорчето над майчината му стая светва, стигна телефона и грабна слушалката:

— О, Хауърд, страшно съжалявам — беше Марта Рос, — прости, че те безпокоя, но знаех, Ейми ще се разтревожи. Намерих я в колата, като се върнахме, кажи й.

— Добре — каза той, — в колата.

— В нашата кола. Тя нали си загуби ключовете, докарахме я до вас и я оставихме на ъгъла. Как ли не я убеждавахме да дойде у нас да хапне малко шунка с яйца, ама тя... — Гласът замря. Той държеше студената слушалка до ухото си и чуваше тишината в другия край на жицата — тишина, изпълнена с нещо като слисване, като поет и неизпуснат дъх, нещо, продиктувано от женския инстинкт, самозащитно. Но паузата почти не беше пауза, защото почти незабавно гласът продължи, сега вече напълно променен, плавен, гладък, сдържан: — Ейми си е легнала, нали?

— Да, в леглото е.

— Много съжалявам, че те обезпокоих, събудих те. Но като знам, ще се разтревожи, нали е от майка ти, фамилна ценност. Ако още не е забелязала, не й казвай. — Жицата напрегнато забръмча. — Ало, Хауърд?

— Няма — каза той, — сега няма да я будя. Обади й се утре сутринта.

— Добре. Прости за безпокойството. Дано не съм събудила майка ти.

Той остави слушалката. Беше измръзнал. Усещаше студа под босите си нозе, подът бе сякаш от лед. Оттатък безжизнената врата майка му сега седи изправена на своите възглавници, той виждаше

нейното хлътнало лице и тъмни непроницаеми очи, косата, която според Ейми приличала на пожълтял памук, а до нея часовникът, чиито стрелки бе спряла сама един следобед преди пет години, показващи и досега четири без десет, часа, в който за пръв път се раздвижи след първия си удар. И когато отвори вратата, картината бе абсолютно същата, точна дори до положението на ръцете.

— Няма я в къщи, нали? — каза мисиз Бойд.

— Напротив. В леглото е. Ти знаеш кога се върнахме. Просто си забравила у Марта Рос един пръстен. Марта телефонира...

Но тя очевидно не го слушаше.

— Значи, можеш да се закълнеш, че в този миг си е вкъщи?

— Да, разбира се, тук е. Спи, нали ти казвам.

— Тогаз кажи ѝ да слезе да ми каже лека нощ.

— Глупости. Няма да ѝ кажа.

Гледаха се в очите, а между тях стърчеше дървената табла на леглото.

— Значи, отказваш?

— Да.

Погледаха се още миг: той понечи да се обърне, чувствайки, че тя не сваля очи от него.

— Тогава нещо друго ми кажи. Загубила е брошката, нали?

Но той не отвърна. Затваряйки вратата, погледна я още веднъж: и двамата странно подобни, смъртни и неумолими врагове в свирепата вражда на кръвта. След това излезе.

Върна се в спалнята, запали лампата, намери чехлите си, после хвърли няколко буци въглища върху жаравата в камината и я разрови да пламнат. Часовникът на полицата над камината сочеше един без двайсет. Изведнъж го обля топлина; вече не трепереше. Върна се в леглото, угаси светлината и сега остана да попуква само огънят, пулсираше и проблясваше по мебелите, по стъклените и огледалата на тоалетната маса, в по-малкото огледало над неговия скрин, върху който стояха трите сребърни рамки за фотографии — в двете големи той и Ейми, малката между тях празна. Лежеше и за нищо не мислеше. Мина му само: *Значи, това е то. Сега, надявам се, ще разбера какво трябва да сторя.* И после нищо, дори не се върна към тази мисъл.

Като упорито ехо пронизителният телефонен звън като че все още изпълваше къщата. След това дочу часовника над камината,

незамлъкващ, студен, тих. Запали лампата и взе от масата разтворената и оставена по очи книга, но му стана ясно, че не може да се съсредоточи в думите, пречеше му часовникът. Стана и приближи камината. Стрелките показваха вече два и половина. Посегна, спря го и обърна циферблата към стената. Донесе книгата до огъня и сега вече думите почнаха да влизат в разума му, техният смисъл бе ясен и неразмътен от времето. Тъй и не разбра кога е спрял да чете; изведнъж вдигна глава. Нищо не бе чул, но знаеше, че Ейми се е върнала. Не му стана ясно как е разбрал; седеше затаил дъх, неподвижен, вдигнал безобидната книга, в очакване. И чу Ейми:

— Аз съм, мамо.

Тя каза „мамо“ — помисли той, но остана неподвижен. — *Пак я нарече „мамо“*. Раздвижи се, остави внимателно книгата, отбелязвайки докъде е стигнал, и прекоси стаята — ходеше естествено, не се стараеше да заглушава стъпките си; отвори вратата и в този миг забеляза, че Ейми излиза от стаята на майка му. Тя заизкачва стълбите, също така естествено, токовете ѝ отекваха необичайно и остро в тъмната къща. Изглежда, майка му я бе повикала. Ейми се изкачваше, още не бе го видяла, в мъждивата светлина на вестибюла лицето ѝ бе някак далечно, напомняше листче от цвят върху яката на коженото ѝ палто и вече изпускаше пред себе си, към него някакъв кристално чист аромат на рози, сякаш избистрен от мразовитата нощ, от която бе дошла. След това го зърна на горното стъпало. Запря, но само за миг и още неизтекъл мигът, тя отново се движеше и отминавайки го, преди да влезе в спалнята, заговори:

— Много ли е късно? С Росови бях. Оставиха ме на ъгъла. Изгубих си ключа от колата в клуба. Сигурно автомобилът я събуди.

— Не. Отдавна е будна. От телефона.

Тя се приближи до огъня и протегна ръце. Като че изобщо не го чу, стоеше с палто, лицето ѝ розовееше от огъня, самото ѝ присъствие изпускаше сякаш това ухание на студ, този мразовит аромат, който я бе изпреварил по стълбите.

— Така и предполагам. В стаята ѝ светеше. И щом отворих входната врата, разбрах, че сме загубени. Още не бях влязла, а тя ми вика: „Ейми!“ Казвам: „Аз съм, мамо“, а тя — „Ела, влез, моля ти се.“ Седи на леглото с ония очи, дето нямат никакви очертания, и с оная коса, дето като че ли е скубана от бала миналогодишен памук, и вика:

„Ти, естествено, разбираш, че трябва да напуснеш този дом още тази минута. Лека нощ.“

— Да — каза той. — Будна е от около дванайсет и половина. Не можех нищо друго да направя, освен да настоявам, че вече си в леглото и спиш.

— Искаш да кажеш, че изобщо не е заспивала.

— Не. Събуди я телефонът, нали ти казах. Към дванайсет и половина.

Все тъй с протегнати над огъня ръце, тя го погледна през рамото на коженото си палто. Лицето ѝ бе розово, очите като никога светли и натезали, като очите на жена, която е изпитала удоволствие, и в тях се четеше нещо като небрежно-конспираторско състрадание.

— Телефонът ли? Тук? В дванайсет и половина? Що за абсолютно глупава... В същност все едно.

Сега се обърна с лице към него, като че бе чакала да се постопли; скъпото палто бе разтворено над крехкия блясък на роклята; в този момент от нея се излъчваше някаква хубост — и тя идваше не от лицето, чието безупречно копие наднича от кориците на хилядите списания всеки месец, нито от фигурата, от формите на преднамерено женско предизвикателство, в които километри целулоиден филм са приковали женското тяло на една цяла раса; тази хубост бе просто въплъщение на нещо съвсем истинско в стария и вечен смисъл на тази дума, примамливо и самоуверено, а когато го приближи, вече вдигнала ръце — и нещо безмилостно:

— Да, всяко зло за добро! — Ръцете ѝ го обгърнаха, тялото ѝ се отдръпна от кръста нагоре да го погледне в лицето, а нейното лице изразяваше тържество, на мястото на стопилото се мразовито ухание сега тя изпущаше топъл женски аромат. — Тя каза веднага. Значи, можем да тръгваме. Ясно ли ти е? Разбираш ли? Веднага можем да се махнем. Дай ѝ всичките пари! За какво ни са, ти можеш да намериш работа. Все едно къде ще живеем, как ще живеем. Сега вече няма за какво да стоиш тук. Тя сама... как се казваше... те освобождава от себе си. Само че загубих ключа от колата. Но и това няма значение. Ще вървим пеша. Да, пеша! И нищо няма да взимаме, нищо нейно.

— Сега? — попита той. — Посред нощ?

— Да! Тя каза веднага. Значи сега.

— Не — рече той. И това бе всичко, тя не разбра на кой от въпросите ѝ отговаря, какво отрича. Ръцете ѝ продължаваха да го притискат, само че изразът ѝ се промени, все още жив и все още необхванат от ужас; премина просто в недоверие, заприлича на дете, което не вярва на ушите си.

— Значи, пак не искаш? И сега няма да я напуснеш? Или може би искаш да кажеш, че тази вечер ще ме заведеш до хотела и утре ще се върнеш? Или изобщо няма да останеш с мен в хотела? Само ще ме заведеш, ще ме оставиш там и после... — Очите ѝ се впиха в неговите. — Чакай, чакай. Тук трябва да има нещо, има някаква причина... Почакай! — извика тя. — Телефонът, казваш. В дванайсет и половина? — Не отместваше поглед, ръцете ѝ се свиха, зениците заприличаха на точки, а лицето се наля с кръвожадност. — Ясно! Това е причината. Кой се намери да ме търси? Кажи! Настоявам да кажеш. И ще ти обясня. Кажи!

— Марта Рос. Каза, че са те оставили на ъгъла.

— Лъже! — извика тя начаса, още нечула името. — Лъже! Наистина тогава ме доведоха, но беше още рано и реших да отида у тях да хапнем шунка с яйца. Извиках на Франк, преди да обърне колата, и продължих с тях. Франк ще докаже! Тя те е излъгала! Ей-сега ме оставиха на ъгъла.

В неподвижния миг, който последва, те се спогледаха.

— Тогава къде ти е брошката? — попита той.

— Брошката ли? Каква брошка? — Но той вече бе видял как ръката ѝ се вдигна под палтото; освен това лицето ѝ показва оня детски захлас, когато децата в миг спират дъха си, преди да заплачат с неудържимо и все пак сковано отчаяние, заговори през сълзите като дете, което се задушаваше в пълното си малодушно отстъпление. — О, Хауърд! Ти не заслужаваше това! Не трябваше да го правя!

— Нищо — рече той. — Стига, Ейми. Замълчи, ще те чуе.

— Добре, ето виж, мъча се. — Но продължаваше да го гледа с внезапно смачканото си лице, странно неподвижно под невероятния поток вода, сякаш не само очите, а и всички пори изведнъж са бликнали; сега и тя заговори направо, тъй както течаха мислите ѝ, без да споменава въпроси или обстоятелства, не вече нападателно и не в оправдание: — Щеше ли да тръгнеш с мен, ако не беше разбрал?

— Не. Пак не бих тръгнал. Не мога да я оставя. И няма да я оставя, докато е жива. Нито тази къща. Не мога... — Гледаха се, тя се вглеждаше в очите му, като че виждаше там не отражението си, а пергаментното лице от долния етаж — купчината мръснобяла коса, жестоките и неумолими очи; собственият ѝ образ бе сякаш изтрит от нещо, надхвърлящо и слепотата: нещо твърдо, непобедимо, разпънато на кръст.

— Да — каза тя. Измъкна отнякъде парченце марля и леко почна да попива очите си, дори сега инстинктивно внимаваща да не размаже вече размития аркансил. — Бити сме. Тя ни би, както си лежи в леглото. — Обърна се, отвори шкафа, извади пътна чанта и нахвърля в нея кристалните принадлежности от тоалетната маса. След това отвори едно чекмедже. — Сега не мога да си взема всичко. Ще трябва...

Сега се раздвижи и той. От скрина, върху който се намираше малката празна рамка, измъкна портфейла си, взе от него банкнотите и ги пхна в ръката ѝ.

— Май не са много. Но до утре пари няма да ти трябват.

— Да — съгласи се тя. — Тогава можеш да ми пратиш и другите неща.

— Добре — каза той. Тя сгъна банкнотите между пръстите си. Не го гледаше. Трудно можеше да се разбере къде гледа, но във всеки случай не парите. — Нямаш ли някаква чанта или портмоне да ги прибереш?

— Имам — каза тя. Не преставаше да мачка парите, без да ги поглежда, без да им обръща никакво внимание, сякаш нямат никаква стойност и тя ги е взела просто разсеяно и несъзнателно. — Да. Бити сме. Просната на онова легло, от което никога няма да мръдне, додето не я изнесат някой ден, изнамери тази брошка и ни би. И двамата. — И се разплака. Гласът ѝ бе странно притихнал. — Детенцето ми! Горкото ми детенце!

Този път не ѝ каза да замълчи. Само я изчака отново да избърше очи — живо и енергично, погледна го с израз почти като усмивка, усмивката на едно грижливо гримирано вечерно лице, сега отпуснато, набраздено и натежало от умората и облекчението, което идва след сълзите.

— Е? — обади се тя. — Вече е късно. — Наведе се, ала той предугади и вдигна чантата; по стълбите слязоха заедно; над вратата

на мисиз Бойд видяха осветеното прозорче.

— Жалко, че не си с колата — каза той.

— Да. Изгубих ключа в клуба. Но се обадох в гаража. Утре ще донесат нов.

Спряха във вестибюла, той телефонира за такси. Докато чакаха, от време на време казваха по нещо.

— Най-добре веднага си лягай.

— Да. Уморена съм. Доста танцувах.

— Как беше музиката? Биваше ли я?

— Да. Всъщност не знам. Предполагам. Като танцува човек, обикновено не забелязва каква е музиката.

— И аз тъй мисля. — Таксито пристигна. Излязоха, той по пижама и халат; земята бе замръзнала, корава като желязо, а небето — ясно и хапливо. Помогна ѝ да се качи.

— Прибирай се бързо — каза му тя. — Поне палтото си да беше сложил.

— Сега — рече той. — Ще ти донеса другите неща рано.

— Не съвсем рано. А сега бягай. — Тя се облегна, плътно загърнатата в палтото. Той вече бе забелязал как по едно време, докато още бяха в спалнята, топлата ѝ женска дъхавина отново се прибра и сега тя пак излъчваше лекия дъх на мраз, чуплив, непроницаем и безнадежден. Автомобилът потегли и той повече не се обърна. Като затваряше вратата, майка му го повика. Но той не спря, дори не вдигна поглед към вратата ѝ. Изкачи се по стълбите, далеч от този мъртъв, равен, буден и безапелационен глас. Огънят бе угаснал. Огледалата и полираното дърво хвърляха силно розово сияние, мирно, безметежно и топло. Книгата все така лежеше разтворена на стола. Вдигна я, приближи се до масата между леглата, потърси и намери целофанената опаковка от чистачката за лула, с която си отбелязваше мястото, докъдето е прочел, сложи я между страниците и остави книгата. Беше джобното издание на „Зелените дворци^[1]“. Бе открил тази книга в юношеските си години и оттогава все нея четеше. По онова време го интересуваше само оная част, в която се разправя за пътешествието на тримата, които тръгнали да търсят несъществуващата Риолама — намираще страниците и скришом ги препрочиташе, тъй както всяко нормално момче нормално поглъща баналната еротика или по-пикантното четиво, възкачваше се и той на планината заедно с Рима, за

да пристъпи към пещерата, без да разбира, че всъщност го е привличал символът на пещерата, а накрая се спасяваше от него, изпитвайки като Рима същото желание и същата необходимост да избяга, проследяваше я покрай пещерата, додето спре, нетрайна като пламъчето на кибрита и също тъй слаба под студената и безчувствена луна, дори неподозираща неговото присъствие. С тогавашната си невинност вярваше, внезапно обзет от отчайваща радост, че нейната загадка изобщо не е загадка, тъй като е само физическа, че тя е телесно недосегаема и непълна; и както всички млади, оправдаваше и бранеше с кротко отчаяние собственото си същество (както му се струваше, станало такова или инакво не по своя вина), търсейки за това подкрепата на прочетеното в книгите. След като се ожени, престана да препрочита книгата, докато не умря детето и не почнаха съботните вечери. Сега той вече избягваше пътешествието до Риолама. Сега четеше само този пасаж, където Авел (единственият мъж на земята, който знаел, че е сам) странства из глухия запретен лес, изпълнен с песента на птиците. Отиде до скрина и отново дръпна чекмеджето, в което държеше портфейла си, постоя за момент, опрял ръка на ръба.

— Да — рече си той спокойно и на глас, — изглежда, винаги ми е било ясно как ще постъпя.

Банята се намираше в дъното на коридора, пристроена към къщата по-късно; вътре бе топло от приготвената за Ейми електрическа печка, която бяха забравили. Тук държеше и уискито си. Бе започнал да пие, след като майка му получи удара, и отначало си въобразяваше, че в това ще намери някакво освобождение; след смъртта на детето в банята винаги имаше едно двугалонно буре, пълно с царевично уиски. И макар че банята бе откъсната от къщата и се намираше точно в противоположната страна от стаята на майка му, той грижливо затъкна отворите около и под вратата с хавлиени кърпи, но след малко ги махна, върна се в спалнята и взе пухената завивка от леглото на Ейми. Намерил се отново в банята, натъпка кърпите обратно и закачи завивката на вратата. Но и това не го задоволи. Изправи се замислен и подпухнал (откакто се отказа да учи танци, не бе правил никакви физически упражнения, а сега, с това постоянно пиене, в осанката му нямаше почти нищо от едновременната стойка на римски войник), увиснала, ръката му държеше пистолета. Заоглежда се. Погледът му попадна на изтривалката, праметната върху ръба на

ваната. Усука ръката и пистолета в нея, насочи го към задната стена и дръпна спусъка. Изстрелът го разтърси, но бе приглушен. Въпреки това остана неподвижен, наостри уши, като че от това разстояние майка му можеше да чуе нещо. Нищо не долови; все пак освободи вратата, изтича бързо по коридора до стълбите и погледна надолу към тъмното прозорче над вратата. Без да спира, върна се обратно, чувайки в ушите си студеното и безсилно умозаклучение: *Като баща си — изглежда, не можеш да живееш и с двете неща; но за разлика от баща си, изглежда, не можеш да живееш без тях.* Каза си тихо: „Да, изглежда, това е истина. И тя ни е познавала по-добре, отколкото аз нея.“ Отново затвори вратата на банята, затъкна внимателно кърпите, но този път не закачи пуха. Метна го върху себе си, клекна, сгуши се в него и ухапа дулото на пистолета между зъбите си като лула, притисна пуха плътно около главата си, бързайки, с поривисти движения, защото бе почнал вече да се задушава.

[1] Роман от английския писател Уилям Х. Хъдсън (1841–1922)
— Б.пр. ↑

СТРЪВНИЦАТА

Този път имаше и човек, и куче. Два звяра, като се брои Старата Бен, стръвницата, и двама души, като се има пред вид Бун Хоганбек, в чиито жили течеше част от същата кръв, която течеше и у Сам Фадърз, макар че Бун беше от плебейския клон на фамилията; само Сам, Старата Бен и мелезът Лайън бяха чисти, неопетнени и непокварени.

I

Беше шестнайсетгодишен. Ловуваше вече шест години. И за шест години бе чул най-интересните разкази. Това бяха разкази за дивата пустош, за големия лес, по-голям и по-стар от всеки писмен документ, за белите хора, достатъчно гламави да вярват, че са купили някакъв си парцел от гората, и за индианците, достатъчно непреклонни в предявяваното право, че била тяхна, за да може да се приписва томува или ономува; това бе гора, по-голяма от майор Де Спейн и от късчето хартия, с което, разбирайки повече от всички, той твърдеше, че била негова; по-стара от стария Томас Сътпен, от когото майор Де Спейн я бе получил и който разбираше още повече от всички; по-стара дори от стария Икемотуби, вожда на племето чикасо, от когото я бе взел старият Томас Сътпен и който на свой ред разбираше най-много от всички. Тя принадлежеше на хората — не бели, не черни и не червени, а просто хора, ловци с волята и упоритостта да понесат всичко, с кротостта и уменията да оцеляват; на кучетата, на мечката и елените, противопоставени, но открояващи се в нея, командвани и насилвани в границите на тази пустош от древното и неспирно съперничество, съгласно древните и несмекчаеми правила, които изключват всякакво съжаление и не признават пощада — най-хубавата от всички игри, най-хубавото, за което си струва да дишаш, и винаги най-хубавото, за което да слушаш — тихите, тежки и замислени гласове, които се връщат назад и сред многото трофеи — разбити пушки, глави и кожи — си припомнят с точност какво е било — или в гостните стаи на градските къщи, или в канторите на плантаторските имения, или (което е най-хубавото) в самите биваци, където все още неначенато виси топлото месо, а мъжете, които са го нарязали, седят пред пламтящите дърва в огнището, ако има градеж и огнище, или ако няма — около окадената камара вършини, лумнали пред опнати платница. Там винаги присъстваше и по някое шише, тъй че усещаше как тези остри и пламенни изблици на сърцето и ума, на мъжеството, лукавството и слуката се утаяват и пречистват в кафеникавата течност,

която ни жени, ни момчета, нито деца, а само ловците пият; и пият не кръвта, която са пролели, а някакъв гъст сок от дивия безсмъртен дух, пият го умерено, дори смирено, не с долния ищах на езичника или с неоснователната надежда да добият от него ония добродетели, които се наричат хитрина, сила и сполука, а тъкмо в тяхна чест. Ето защо в това декемврийско утро му се стори не само естествено, но и наистина най-подходящо да се почне с уиски.

Отпосле осъзна, че началото е било поставено много по-рано. Всичко бе почнало още в онзи ден, когато за първи път написа възрастта си с две цифри и братовчед му МакКаслин Едмъндз за пръв път го заведе в големия лес на бивака, сам да си извоюва от пустошта името и положението на ловец, при условие че и той на свой ред ще бъде достатъчно търпелив и смирен. Още тогава, без дори да я види, той наследи и голямата стара стръвница с наранена от капан лапа; в пространство от почти сто квадратни мили тя си бе спечелила името и определения образ на жив човек — това бе една предълга легенда за събаряни и опустошавани обори, за млади нерези и стари свине и дори телета, отвличани в леса, за да бъдат погълнати там, за опропастявани капани и вълчи ями, за разкъсани и удушени кучета и за изстрели от карабина и дори винтовка, дадени в упор, ала свършили почти толкова работа, колкото и шепите грахови зърна, които дечурлигата духат през разни тръбички — всичко това бе една просека от разрушение и жалки останки, почната още преди раждането на момчето, по която тази огромна рунтава фигура крачеше не бързо, а по-скоро с безмилостното и неудържимо преднамерено упорство на локомотив. Тя се носеше в съзнанието му още преди да я види. Тя изникваше и изпълваше сънищата му още преди да зърне непознатия брадва лес, из който тя оставяше разкривения си отпечатък, рунтава, грамадна, червеноока, не зла, а просто голяма, твърде голяма за кучетата, които се мъчеха да я сдавят, за конете, които се мъчеха да я надбягат, за хората и за куршумите, които пращаха срещу нея; твърде голяма за тази земя, която ограждаше нейния обсег. Момчето сякаш бе вече предугадило онова, което неговите чувства и мисъл все още не можеха да обхванат: осъдения пущинак, чиито краища хората непрекъснато и незабележимо гризяха с плугове и секири, но се страхуваха от него, защото е пущинак, хора неизброими и безименни дори един за друг в този край, където старата стръвница си бе спечелила име, земя, през

която не смееше да мине нито един смъртен звяр, освен този упорит и непобедим анахронизъм от едно остаряло, мъртво време, този фантом, връхна точка и апотеоз на остарялата природа, която малките нищожни хорица полазваха и връхлитаха в беса на своята ненавист и ужас като пигмеи в нозете на задрямал слон — старата стръвница, единствена, несломима и сама, овдовяла и бездетна, надарена с безсмъртие подобно стар Приам, изоставен от всички и надживял синовете си.

Още като дете, когато му оставаха отпървом три години, после две и накрая една, той също можеше да бъде един от тях; всеки ноември наблюдаваше фургона с кучетата, завивките, храната и пушките, братовчеда си МакКаслин и Джим, сина на Тени, а също и Сам Фадърз, който най-после се премести да живее в лагера, наблюдаваше ги как потеглят за Биг Ботъм, голямата гора. За него те не отиваха на лов за мечки и елени, а да не пропуснат редовната си годишна среща със Старата Бен, която дори не мислеха да убиват. Връщаха се подир две седмици без трофеи, без никакви кожи. Не се учудваше. Дори не допускаше този път във фургона заедно с останалите глави и кожи да има и нещо друго. И през ум не му минаваше, че като минат три, после две и после една година, и той ще бъде с тях, че може би неговата пушка ще извърши това. Вярваше, че едва след като почиракува в гората, с което ще докаже, че го бива за ловец, вероятно ще му позволят да тръгне по разкривения отпечатък и че дори и тогава, в продължение на две ноемврийски недели, той просто ще оставя и своята следа заедно с братовчед си и майор Де Спейн, с генерал Компсън и Уолтър Юъл, и Бун и кучетата, които не смееха да я нападнат, и карабините и винтовките, които не успяваха дори да й пуснат малко кръв в ежегодната церемония по случай нейното упорито безсмъртие.

Най-сетне удари и неговият час. От колата, в която бяха братовчед му, майор Де Спейн и генерал Компсън, в лекия ноемврийски ръмеж точно над ледената преграда той съгледа дивата гора и му се стори, че завинаги ще я вижда, или поне ще я запомни точно такава — висока и безкрайна стена от гъсти ноемврийски дървеса в чезнещия следобед, когато годината умира, навъсена, непроницаема (все още не му беше ясно как и откъде смятат да навлязат в нея, макар да знаеше, че там ги чака с фургона Сам Фадърз); колата се движеше сред скелетите на голи памучни стебла и царевици,

в последните предели на откритата земя, в последните селения на човека, който в нищожеството си гризеше този незапомнен хълбок на леса, додето, смазана от това съотношение в просто смешен мащаб, колата сякаш престана да се движи (но това той разбра по-късно, години по-късно, когато, вече мъж, бе видял морето) и като самотна лодчица увисна в уединената си неподвижност, подхвърляна само нагоре-надолу из необозримата пустош на океана, а водата — в случая непроницаемата наглед гора — я приближава, без да се забележи никакво движение, мудро се поклаща и разтваря гостоприемен залив, където трябва да се хвърли котвата. Той навлезе в нея. Сам Фадърз ги чакаше, загърнат с черга, седнал във фургона зад търпеливите и димящи мулета. Навлезе в своето послушничество сред тази истинска пустиня, а до него беше Сам и също както в началото, когато почна малко по малко да чиракува, за да стане мъж, и пак с него гонеха зайци и други подобни, седяха и сега, загърнати двамата във влажната, топла, навярно негърска черга, а пустинята се затвори зад него, както за миг се бе отворила да го приеме, отваряйки се пред неговото пристъпване и затваряйки се след напредването му в нея; фургонът не следваше определен път, а някакъв ров, който на десет крачки напред не съществуваше и десет крачки след него преставаше да съществува, сякаш фургонът напредва не по своя воля, а вследствие триенето на всичко заобикалящо ги, уж недокоснато, пък подвижно, дремещо, глухо, почти без светлина.

Струваше му се, че на десетгодишна възраст бе присъствал на собственото си раждане. Но това не го учудваше. Бе го изпитвал и преди, и то не само насън. Видя лагера — небоядисано бунгало с шест помещения, издигнато на купчини земя над равнището на пролетните води — и разбра, че е знаел как ще изглежда. Помогна в трескавото и прилично безредие по настаняването и дори движенията, които извършваше, му бяха познати, известни отпреди. Две недели яде простата, набързо приготвена храна — безформения вкиснат хляб, непознатото месо на дивеч, еленско и мечешко, пуйки и миещи се мечки, каквито не бе кусвал преди — с това се хранеха мъжете; готвеха мъже, които са първо ловци и чак тогава готвачи. Спа в груби завивки без чаршафи, както спят ловците. Всяка сутрин сивата заря го сварваше вече на крак със Сам Фадърз, в прикритието, което му бяха предоставили. Беше най-лошото, най-зле уреденото. Бе очаквал това; в

себе си още не смееше да се надява, че от първия път ще чуе хукналите кучета. Но ги чу. Беше на третата сутрин — един идващ от никъде, почти неразличим ропот и все пак разбра какво значи, макар никога да не бе чувал толкова много кучета, побягнали вкупом; ропотът се усили, премина в отделни, различаващи се гласове, докато най-сетне можа да назове имената на петте кучета, които братовчед му бе пуснал да вървят с останалите.

— Хайде сега — каза Сам, — вдигни пушката, дръпни и двете петлета и не мърдай!

Но не, още не бе дошъл неговият ред. Нали трябваше да има смирение — той бе научил това. И можа да се научи на търпение. Беше само на десет години и само от една седмица тук. Мигът го отмина. Стори му се, че почти съзира елена, мъжкар, с цвят на пушек, удължен от бързината — скри се, а лесът, сивата самотност все още кънтяха дори след като гласовете на кучетата замряха; някъде отдалече между смръщените дървета в сивото кашаво утро долетяха два изстрела.

— А сега пусни петлетата — каза Сам. Послуша го.

— И ти си знаел — каза той.

— Да — рече Сам. — Искам да се научиш какво трябва да правиш, ако не си стрелял. Най-много хора и кучета се избиват, когато мечката или еленът вече са минали и заминали.

— Но това не беше тя — каза момчето. — И обикновена мечка не беше. Само един елен.

— Да — рече Сам, — само един елен.

Една сутрин, вече през втората неделя, той отново дочу кучетата. Този път не дочака Сам да се обади и сам зареди твърде тежката и твърде дълга мъжка пушка, както го бе научил Сам, макар да знаеше, че сега кучетата и еленът ще преминат по-далеч от всеки друг път, та едва ще ги чуят. Дори не личеше да тичат — нещо, което му бе вече познато. Тогава откри, че до него се е приближил Сам, който го учеше първо да зареди пушката и като заеме позиция, от която ще може най-добре да вижда във всички посоки, повече да не мърда.

— Ето — каза той, — слушай!

Момчето се послуша — това не беше хоров рефрен, мощен и ясен след чистата диря, а безразборно джафкане с една октава по-високо и с нещо повече от нерешителност и дори с жалка окаяност, — той не успя веднага да разбере това — кучета, които се двоумят, не тичат, а

вървят бавно и оставят във въздуха ехото на едно слабо, почти човешко безумство, уничително, по човешки мъчително, ала този път пред него нямаше нищо, нито дори чувството за някаква полетяла и невидима фигура с цвета на пушек. Той чу как Сам диша до рамото му. Видя и надигналите се криви очертания на вдишващите му ноздри.

— Старата Бен! — шепнейки, извика той.

Сам не помръдваше, ако не се смята бавното постепенно извъръцане на главата му по посока на замиращите гласове и лекото и непрекъснато свиване и разширяване на ноздрите му.

— Ха! — рече той. — Дори не тича. Ходи.

— Чак тук — извика момчето. — Тук при нас?

— Всяка година прави така — каза Сам. — По един път. Аш и Бун разказват, че идвала тук да разпъди другите по-малки мечки. Да им каже да си обират крушите и да не се вестяват, додето има ловци и кучета. Кой знае... — Момчето вече нищо не чуваше, но главата на Сам продължаваше бавно да се извърта и най-сетне той видя тила му. После се обърна и сведе към него очи: същото лице, сериозно, добре познато, безизразно, ако не се смее, същите старчески очи, в които бавно угасна нещо мрачно и пронизително искрящо, страстно и горделиво. — Вече й е все едно, няма страх ни от други мечки, ни от бога, ни от хората. Идва да види кои сме тука, кой е новият тази година, може ли да стреля или не, дали заслужава да остане в лагера, дали вече сме си намерили куче, което ще може да я сдави и да я държи, додето пристигне човек с пушка. Защото е най-главната. Тя е тарторът. — Всичко угасна, стопи се; очите му отново бяха предишните очи, които е познавал цял живот. — Ще ги накара да я проследят до реката. И там ще ги отпрати да си ходят. И ние можем да си ходим, виж ги само на какво ще приличат, като се приберат в лагера.

Кучетата бяха стигнали първи, десет от тях се гушеха под кухненските дъски, а той и Сам клекнаха да надникнат в мрака, гдето лежах утихнали, въртящи светнали и чезнещи очи, без звук, издаващи единствено някакви зловонни изпарения, които момчето все още не можеше точно да определи, защото в тях имаше нещо повече от кучешко, нещо по-силно от куче, не просто животинско, а направо зверско. Защото пред тяхното уничително и болезнено джафкане не бе имало нищо, освен една самота, една пустиня; ето защо, когато късно следобед се прибра и единайсетото куче и той и Джим, синът на Тени,

хванаха неподвижната и все още разтреперана кучка, а Сам намаза разпокъсаното ѝ ухо и раздрано рамо с терпентин и катран, разбраха, че не живо същество, а самата дива гора се е навела за миг и с леко потупване ѝ се е скарала за безразсъдната смелост.

— Също като човек — каза Сам, — като хората. Откога е отлагала храбростта си, ама си е знаела, че рано или късно ще ѝ потрябва да я покаже поне веднъж, та да има право и занаят да се нарича куче; още отначало си е знаела какво ще ѝ се случи, като се прояви.

Не разбра кога е заминал Сам Фадърз. Просто усети, че го няма. Следващите три сутрини ставаше и закусваше, а Сам го нямаше да го дочака. Отиваше в прикритието самичък — намираше го без чужда помощ и стоеше там, както го бе учил Сам. На третата сутрин отново чу кучетата — те пак тичаха, силни и волни, по истинска следа; пригответи пушката, нали вече бе научил как, но хайката премина край него, преди да я зареди — само за тези две седмици той и не заслужаваше друго, твърде къс бе този период в сравнение с целия му живот, който с търпение и кротост бе вече посветил на тази пустош; отново чу изстрел, само един, единствената гръмовна вест от пушката на Уолтър Юъл. И тъй като можеше не само да намира прикритието без ничия помощ и след това да се връща в лагера, а и да си служи с компаса, даден му от братовчеда, той стигна Уолтър и го завари в очакване сред неразборията на кучетата около извадените вътрешности на елена, изпреварвайки всички други, освен майор Де Спейн и Джим, дошли на коне, изпреварвайки дори чичо Аш, който пристигна с едноокото муле от фургонния впряг — то не обръщаше никакво внимание на миризмата на кръв и казваха, че не го тревожела дори миризмата на мечка.

Но върху мулето беше не чичо Аш, а Сам Фадърз. Върнал се. Сам го изчака да свърши обеди и после той на едноокото муле, а Сам на другото яздиха повече от три часа в този бързо намаляващ безслънчев следобед, без път, без следа, и излязоха на място, което не бе виждал преди. Тогаз разбра защо Сам го е накарал да язди едноокото муле, което не би се сепнало от миризмата на кръв и диви животни. Другото, здравето, неочаквано спираше и се мъчеше да хвърля къчове дори след като Сам слизаше от него, мятеше се и дърпаше поводите в ръцете на Сам, който ги държеше и гласно го

придумваше да върви напред, не смееше да го пришпорва, а го теглеше напред; момчето слезе от едноокото и то спря. И тогава, застанал до Сам във величавия гъст сумрак на прастарата гора и замиращия зимен следобед, той погледна безмълвно надолу към прогнилия дънер, издълбан и белязан с отпечатъци от лапи, и във влажната земя до него съзря следата на една огромна и безформена двупръста нога. Сега разбра онова, което бе доловил в гласовете на кучетата сутринта и което бе подушил, когато надникна под кухнята, където се бяха сгушили. То се появи и у него, малко по-различно, защото те бяха закоравели зверове, а той — не, но само малко по-различно: една скрита жажда, една окаяност, чувството за собствената му крехкост и безсилие пред вечната гора, но не съмнения и страх; във внезапния прилив на слюнка усети някакъв пиринчен вкус, един остър и силен гърч в мозъка, или може би в стомаха (не можа да определи къде, пък и това нямаше значение); разбираше само, че за първи път му става ясно как мечката, която се носеше в слуха му и изникваше в сънищата, откакто се помни, положително е съществувала и в ушите и сънищата и на братовчед му, и на майор Де Спейн, и дори на стария генерал Компсън, откакто те се помнят; че тази мечка е простосмъртно животно, а всеки ноември те са тръгвали за бивака, без ни най-малкото намерение да я убиват — и то не защото не може да бъде убита, а защото досега те нито веднъж не са вярвали, че могат да сторят това.

— Значи, утре — каза той.

— Искаш да кажеш да се опитаме утре — поправи го Сам. — Но още нямаме куче.

— Как, нали имаме единайсет? В понеделник те я гониха.

— А ти ги чу — каза Сам. — И ги видя. Не, още нямаме кучето, което ни трябва. Едно е нужно. Ама го няма. Може и никъде да го няма. Иначе не ѝ остава нищо друго, освен да налети на някого, който носи пушка и знае как да стреля.

— Няма да съм аз — рече момчето. — Или Уолтър, или майорът, или...

— Възможно е — каза Сам. — Ти само внимавай утре. Защото тя е умна. Затуй още живее. Попадне ли в клопка и се наложи да избира на кого да връхлети, ще избере тебе.

— Мене? — сепна се той. — Откъде ще знае?... — Замълча. — Според теб тя вече ме познава и знае, че досега не съм бил в Биг

Ботъм? Че кога е имала време да разбере дали... — И отново замълча с вторачени в Сам очи. После добави кратко, без учудване: — Значи, мене е наблюдавала! Ами то, един път да ме види и...

— Ти утре внимавай! — каза Сам. — А сега по-добре да се връщаме, че додето стигнем лагера, отдавна ще се е стъмнило.

На другия ден тръгнаха три часа по-рано от обикновено. Тръгна дори чичо Аш, готвачът, който иначе нямаше много работа, освен дето приготвяваше храната за ловджийските и лагерни угощения на майор Де Спейн и затова се назоваваше лагерен готвач; но вследствие най-обикновеното си противопоставяше на пущинака, дори той беше белязан от него, от което бе придобил навиците на всички останали; тъй беше и с момчето, което до преди две седмици изобщо не бе виждало гора, а сега изведнъж трябваше да се сблъска с разкъсаното ухо и рамо на едно куче и с отпечатъка на една крива нога върху педя влажна пръст. Яздеха. Разстоянието беше голямо, за да ходят: момчето, Сам и чичо Аш във фургона с кучетата, братовчед му, майор Де Спейн, генерал Компсън, Бун, Уолтър и Джим, синът на Тени — по двама на конете. Първите сиви лъчи на утрото отново го свариха в прикритието, където в онова първо негово утро преди две седмици го бе завел и оставил Сам. С твърде голямата за него пушка, която се пълнеше отзад и която дори не бе негова, а на майор Де Спейн, и с която бе стрелял само веднъж, първия ден, подпрян на един дънер да види какво значи пушка да рита, да се научи да я пълни с мукавените патрони, застана до един грамаден евкалипт; наблизо се виждаше малко блато, чиято черна скована вода изпъзляваше неподвижна от сноп тръстики в другия край на полянката и отново се вмъкваше сред други тръстики и там някъде невидима птица, големият кълвач, наричан от негрите „господ-бог“, чукаше по някаква умряла коруба. Прикритието беше като другите, различаваше се от ония, в които бе стоял през останалите сутрини, само по някои дреболии: мястото наоколо бе ново и все пак не по-малко познато от другото, което бе повярвал, че за две недели едва-едва е опознал — същото уединение, същата самотност, през която боязливият и крехък човек просто е минавал, без нищо да измени, без да остави ни отпечатък, ни резка; точно тъй ще да е изглеждало то и когато първият праотец на Сам Фадързовите предшественици от племето чикасо е проникнал тук и се е огледал с приготвена тояга, каменна брадва или изпънат костен лък; сега то беше

различно само защото, клекнал до кухнята на бивака, той бе подушил под нея раболепно сгушените псета, бе видял разкъсаното ухо и рамо на кучката, която, както казваше Сам, е трябвало веднъж да бъде смела, за да се нарича и утре куче, а вчера на пръстта до поваления ствол съзря и следата на една жива лапа. Не се чуваха никакви кучета. В същност той изобщо не ги чу. Долови само, че тропането на кълвача е престанало и усети, че стръвницата го наблюдава. Но не я видя. Не узна откъде го гледа — от тръстиките или зад гърба му. Не помръдваше, стискаше безполезната пушка, с която, стана му ясно, никога не би стрелял в нея — ни сега, ни друг път, — и усети в слюнката си онзи вкус на пиринч, който му се натрапи, когато надничаше под кухнята към сгушените кучета.

След малко тя си отиде. Сухото почукване на кълвача продължи също тъй внезапно, както бе спряло. После му се стори, че дочува кучетата — само някакъв ропот, без отчетлив звук; може би го чуваше две-три минути, преди да осъзнае какво е — то изплуваше в слуха му, после отново заглъхваше. Не се приближиха. Не можа да се закълне кучета ли чу и ако са кучета, мечка ли бяха подгонили, друга мечка, разбира се. От тръстиките изникна Сам, прескочи блатото, а ранената кучка го следваше по петите със стъпки, на които учат птичарите. Приблужи се и приклепна до крака му, цялата разтреперана.

— Не я видях — рече той. — Не можах, Сам.

— Знам — отвърна Сам. — Тя те е гледала. И не си я чул, нали?

— Не — каза момчето, — аз...

— Умна е тя — рече Сам. — Много е умна. — Момчето отново забеляза в очите му познатите и притъмнени, замислени искри; Сам погледна леко и непрестанно треперещата кучка до крака на момчето. От издраното ѝ рамо като ярки малини бяха бликнали капки прясна кръв. — И е много голяма. А ние все още нямаме куче като хората. Но може би някой ден...

Защото *някой ден* щеше винаги да има. Сега беше само десетгодишен. Струваше му се, че се вижда заедно с нея, двамата, прилични на сенки в преддверието на ада, откъдето времето тръгва и се превръща на време: старата стръвница, освободена от своята смъртност, и сам той, поел част от нейната. Защото сега му ставаше ясно онова, което бе надушил в сгушените кучета, което бе усетил в собствената си слюнка; едва сега той позна страха, тъй както юношата

познава предадените му по наследство, ала далеч не в негово владение любов, страсти и опит, когато за първи път случайно се намери в присъствието или просто в спалнята на жена, която е обичала и е била обичана от много мъже. *И тъй, аз ще трябва да се срещна с нея* — мислеше той без ужас и дори без надежда. — *Ще трябва да я погледна в очите.* Така дойде юни следващата година. Отново бяха в лагера и празнуваха рождените дни на майор Де Спейн и генерал Компсън. Макар че единият бе роден през септември, а другият — посред зима и приблизително трийсет години по-рано, всеки юни двамата, МакКаслин, Бун и Уолтър Юъл (а отсега нататък и момчето) прекарваха по две седмици в лагера, ловяха риба, стреляха по катерици и пуйки, а нощно време взимаха кучетата и тръгваха да бият миещи се мечки и диви котки. В същност с рибата, катериците и дивите котки се занимаваха Бун и негрите (а сега и момчето), тъй като доказаните ловци, не само майор Де Спейн и старият генерал Компсън (които прекарваха двете седмици на столовете-люлки край огромния железен котел със супа, бъркаха и опитваха, а чичо Аш се караше, че не се правело така, пък Джим, синът на Тени, само наливаше уискито в калаения черпак и оттам го пиеше), но дори МакКаслин и Уолтър Юъл, които все още бяха достатъчно млади, не одобряваха друг вид стрелба, освен с пистолет по дивите пуйци за облог или да изпитат вярното си око.

И тъй, братовчед му МакКаслин и останалите си мислеха, че ходи за катерици. На третата вечер той реши, че и Сам Фадърз мисли същото. Всяка сутрин след закуска напускаше бивака. Сега вече имаше собствена пушка, подарък за Коледа; щеше да я притежава и да стреля с нея още почти седемдесет години, а от двете новички цеви, затворени в новия приклад, един ден щеше да остане само посребреният предпазител, на който бяха гравирани неговото и на МакКаслин имена и датата 1878. Той намери дървото до малкото блато, където бе стоял в онази утрин. С помощта на компаса обиколи наоколо; без да съзнава какво прави, продължаваше да се учи и да става все по-опитен от обикновените горски ловци. На третия ден намери дори дънера, където за първи път бе видял следата. Стволът бе напълно свлечен, но се изцеляваше с невероятна бързина и с някаква страстна и почти видима ревност търсеше отново земята, от която бе израсъл. Сега обикаляше лятната гора, мрачна от зеленина и много по-

смръщена, отколкото в сивото ноемврийско мъртвило; дори по пладне слънцето проникваше само тук-таме, колкото да прошари с безветрените си петна земята, която никога не изсъхваше напълно и гъмжеше от змии — мокасинови ли не щещ, водни, гърмящи, всичките пъстри като нашарения мрак и затова рядко можеше да ги забележи, додето не шавнат. Връщаше се в лагера все по-късно и по-късно, първия ден, втория ден, а привечер на третия ден мина край дървената оградка, затваряща плевнята, в която Сам вечерно време прибираше животните.

— Още не търсиш, където трябва — каза му Сам.

Той се спря. Замълча за момент и след това мирно и тихо избухна, както избухват момчетата, когато поточето отнесе струпаното от тях язче:

— Добре де! А как? Ходих на блатото. Намерих и онова дърво...

— Мен ако питаш, всичко това добре. Ама тя те е дебнала. Не й ли видя дирята?

— Не — каза момчето, — аз изобщо не мислех...

— Всичко е от пушката — рече Сам. Бе застанал до оградата, неподвижен и стар, син на негърка-робиня и вожда на чикасо, с избелели и протъркани гащи и едва държаща се шапка от пет цента, от ония сламени шапки, дето бяха станали символ на негърската робия и с нищо не показваха, че който ги носи, е свободен. Лагерът — поляната, постройката, плевнята и дворчето, с които майор Де Спейн на свой ред едва забележимо и мимолетно дращеше хълбока на леса — всичко избледня в сумрака, потъна в незапомнения мрак на гората. *Пушката* — размисли се момчето, — *пушката*. — Трябва да избереш — добави Сам.

На следната утрин тръгна преди светлика, без да хапне, дълго преди чичо Аш да се е пробудил в завивките си на кухненския под и да е запалил огъня. Носеше само компаса и една тояга за змиите. Щеше да извърви почти миля, преди да му се наложи да погледне компаса. Приседна на един пън с невидимия компас в ръка, а потайните нощни звуци, секнали при движението му, рукнаха отново и по-късно напълно замряха, кукумявките млъкнаха, предавайки се на събудените дневни птици, в посивялата влажна гора проникна светлина и той можа да различи стрелката. Продължи бързо и все тъй тихо, несъзнавайки, че е станал още по-опитен; прескочи една кошута и еленчето й, прогони ги

от леговището им, а те изпращаха в съчките, подметнаха бели опашки, еленчето хукна подир майка си и той се учуди, че тича толкова бързо. Вървеше в правилната посока, срещу вятъра, както го бе учил Сам, но сега това нямаше значение. Бе оставил пушката. По собствена воля и отречение бе приел не игра, не избор, а условия, които нарушават не само досегашната и ненарушима тайнственост на стръвницата, но и всички древни правила на равновесието между ловец и жертва. Сега нямаше да се страхува, дори в мига, когато страхът напълно ще го обземе: и кръвта, и кожата, червата и костите и споменът от онова отдавнашно време, непревърнато се още в спомен — всичко, освен прозрачната и бистра неутолима яснота, едничкото, което го отличаваше от стръвницата и от всички други мечки и елени, които отсега нататък щеше да преследва едва ли не цели седемдесет години. Сам Фадърз му бе казал: „Плаши се колкото щеш. Без това не може. Но не се страхувай! Нищо в гората няма да ти причини лошавина, ако не го притиснеш на тясно, или ако не подуши, че се боиш. Мечката и еленът, както и храбрите хора, не понасят страхливците.“

По пладне отдавна бе преминал малкото блато, намираще се много по-навътре в тази нова и враждебна земя, отколкото преди; движението си проверяваше не само по компаса, но и с помощта на стария, тежък и дебел като кифла сребърен часовник, останал от баща му. Имаше девет часа, откакто бе напуснал бивака; девет часа по-късно мракът щеше да е вече едночасов. Чак сега спря за пръв път, откак бе станал от дънера, където можа да види компаса, огледа се и обърса с ръкав потното си лице. Вече бе предал волята си в името на неизбежността, смирен, спокоен и без никакво съжаление, но и това очевидно не бе достатъчно, малко бе да изостави пушката. Поспря като дете, чуждо и загубено в зелените, извисени мрачнотии на непрогледната пустиня. И напълно ѝ се отдаде. Да, компасът и часовникът! Значи, още не е изцяло непорочен. Откачи от панталоните си верижката на единия и примката на другия, провеси ги на един храст, подпря тоягата до тях и продължи.

Когато разбра, че се е загубил, постъпи, както го учеше Сам: обиколи в кръг, за да засече собствените си следи. Два-три часа вървя бавно, доста по-бавно, отколкото след като остави компаса и часовника на храста. Затова забави още — дървото не можеше да бъде много далече; и наистина, намери го, преди да е очаквал, обърка се и тръгна

към него. Ала под него нямаше ни храст, ни компас, нито часовник; тогаз направи следващото, на което го бе учил Сам: отново избиколи, но в обратна посока, в много по-голям кръг, тъй че все някъде да засече следите си. Но не намери ни следи, ни белези — нито от собствените си, ни от чужди нозе. Сега вече забърза, макар все още спокоен, а сърцето му захвана да бие по-бързо, но все още самоуверено и силно; този път не можа да открие дори дървото — сега под него имаше повален ствол, какъвто не бе видял преди това, а зад него — малко тресавище, просмукана някъде между земята и водата влага; и тогава реши да прибегне до следващото и последното, на което го учеше и упражняваше Сам, и както седеше на ствола, забеляза кривата стъпка, изкорубения отпечатък в мократа пръст, който пред очите му се пълнеше с вода, напълни се и водата запрелива, а очертанията му взеха да се размиват. Като вдигна поглед, съзря следващата стъпка, стана и видя третата, тръгна — още една, уж не бързаше, а затича, само и само да не ги изгуби — те се появяваха пред него, сякаш направени от въздух, една крачка напред; загубеше ли ги, завинаги щеше да се изгуби и той, неуморен, нетърпелив, без капка съмнение или страх, задъхваше се от силния и бърз чук на сърцето си и ненадейно излезе на малка горска поляна. Лесът се сля в едно и безшумен и вкаменен се завъртя — дърветата, храстът, компасът и часовникът, блещукащи в проникващия слънчев лъч. И тогава видя стръвницата. Отникъде не изникна, отникъде не дойде: стоеше просто там, неподвижна, като закована в задяната безветреност на пъстрата обедна горещина, съвсем не толкова едра, колкото си я представяше, но почти толкова огромна, колкото очакваше, малко по-голяма, несъразмерна в пъстрия мрак. Гледаше го. После се раздвижи. Прекоси полянката, без да бърза, за миг излезе в пълния блясък на слънцето и пак се скри, спря отново и извърна през рамо очи. След това си отиде. Не тръгна навътре в гората, а избледня, потъна обратно в пустошта, без да се помръдне — сякаш бе наблюдавал риба, някой грамаден стар костур, който се спуска в тъмните дълбини на своя вир и изчезва без да е трепкал с перки.

II

Трябваше да мрази Лайън и да се страхува от него. Вече бе навършил тринайсет. Бе застрелял първия си елен и Сам Фадърз го беляза по лицето с топлата кръв, а през ноември уби и мечка. Но още преди това посвещаване в рицарство, той бе станал толкова опитен в гората, че се мереше с мнозина от възрастните, имаше вече тяхната опитност. Сега той беше и по-добър от повечето мъже. На двайсет и пет мили от лагера нямаше кътче, което да не му е познато — блата, била, белязани дървета и пътеки; можеше да преведе всекиго направо до кое да е място и да го върне обратно. Познаваше пътища на дивеча, които дори Сам Фадърз никога не бе изнамирал. На третата есен откри леговището на елен и без братовчед му да го усети, взе пушката на Уолтър Юъл и залегна да издебне елена, а на утрото, когато животното се връщаше, той го застреля — Сам казваше, че точно тъй правели и дедите му от чикасо.

Сега вече познаваше следата на старата стръвница по-добре и от своята — и не само кривата. Видеше ли стъпката на кой да е от трите здрави крака, моментално я различаваше от всички останали, и то не само поради размерите. В тези петдесет мили имаше и други мечки и те оставяха не по-малки или поне подобни следи, тъй че нейните изглеждаха по-големи само при сравнение. И нещо повече. Ако Сам Фадърз беше негов настойник, а зайците и катериците в задния двор — негова забавачница, лесът, управляван от старата стръвница, стана негов колеж, а самата тя, стръвницата, толкова отколе сама и бездетна, за да му бъде безполова родоначалница, се превърна в негов университет.

Сега можеше да намира изкривената следа винаги когато пожелае — било на десет мили, било на пет, някога и съвсем близо до бивака. Застанал на пусия в следващите три години, той на два пъти дочу как псетата улавят дирята ѝ и веднъж дори я налетяха, случайно, а гласовете им се извисиха окаяни и почти човешки в своето безумство. Веднъж, тръгнал без кучета и с пушката на Уолтър Юъл,

той я видя, като прекосява един дълъг коридор от повалени дървета, изсечен от преминалия там ураган. Тя сякаш не стъпваше, а се провираше из хаоса от дънери и клони също като локомотив, по-бързо, отколкото му се чинеше, че може да се движи мечка, едва ли не като елен, при това еленът би преминал разстоянието повече във въздуха; тогаз разбра защо е необходимо куче — не само неимоверно смело, но и достатъчно голямо и бързо, за да я сдави. У дома си имаше едно пале, мелез, негрите му викаха мъниче, мишкар, не много по-голямо от плъх — то имаше кураж, отдавна престанал да минава за храброст и превърнал се в безразсъдна смелост. Едно лято го взе със себе си и като избра момента, сякаш се канеше да иде на среща с друго човешко същество, понесе го, скрил главата му в чувал, а Сам Фадърз водеше на въже двойка грамадни песове. Залегнаха на дирята по посока на вятъра и зачакаха стръвницата в засада. Бяха толкова близо, че тя попадна в клопката — по-късно му дойде на ум, че е станало тъй, защото се е изненадала и смаяла от пронизителния луд лай на мъничето. Попадна в клопката точно до дънера на един висок кипарис и се изправи на задните си крака. На момчето се стори, че непрекъснато расте и се възправя все по-висока, а двата песа като че се заразиха от отчаяния и безразсъден кураж на палето. Сети се, че мъничето съвсем не мисли да спира. Хвърли пушката и изтича. Когато настигна и сграби полудялото като дива въртележка кученце, стори му се, че се намира точно под мечката. Усети миризмата ѝ, силна, гореща и противна. Проснал се на земята, вдигна очи — тя се издигаше, същинска кула, и надвисваше отгоре му като буреносен облак. Спомни си нещо познато и се досети: точно такава я бе виждал в сънищата си.

След това изчезна. Не забеляза кога. Коленичи, хванал побеснялото пале с две ръце, и чу стихналото скимтене на двата песа, които се отдалечаваха; показа се Сам с пушката. Тихо я остави до момчето и застана да го гледа.

— За втори път я срещаш, и то с пушка в ръка. Този път нямаше как да не улучиш.

Момчето се изправи. Продължаваше да стиска мъничето. Макар и в ръцете му, то не спираше бясното си джафкане, подскачаше и се пънеше към заглъхващия лай на кучетата, напомняйки вързоп стоманени пружини.

— Ти също — отвърна момчето задъхано. — Пушката беше у тебе, защо не стреля?

Сам сякаш не чу. Протегна ръка и докосна, кученцето в ръцете му — то продължаваше да джафка и да се премята, въпреки че двете псета вече не се чуваха.

— Отишла си е — каза Сам. — Ти сега млъкни, че да си починеш за другия път — почна да гали кученцето и то постепенно се успокои. — Ей такава ни е трябвало — рече той. — Нищо, че не си голямо. Ще пораснеш. Само че трябва, като станеш по-голям, да станеш и по-умен, а най-вече по-храбър — и дръпна ръка от главата на палето, загледал се в леса, дето се скриха стръвницата и кучетата. — Един ден някой и това ще свърши.

— Зная — каза момчето. — Затуй трябва да е някой от нас. Няма да е тъй вечно я! И на нея ще ѝ омръзне.

Ето защо трябваше да мрази Лайън и да се страхува от него. Дойде четвъртото лято, за четвърти път взимаше участие в празненствата по случай рождените дни на майор Де Спейн и генерал Компсън. Рано през пролетта кобилата на Де Спейн бе добила жребче. Една вечер, когато Сам водеше конете и мулетата да ги прибере в яхъра, забеляза, че жребчето го няма, и едва можа да вкара побеснялата кобила в двора. Най-напред му хрумна да остави кобилата сама да го отведе там, където е оставила кончето. Но тя не поиска. Изобщо не обърка глава наникъде, към никоя част на гората, в нито една посока. Направо побягна като заслепена и бясна от ужас. После се обърна, и връхлетя върху Сам, сякаш в пълното си отчаяние бе решила да го нападне, като че за миг забравила, че е човек и стар приятел. Най сетне я прибра в двора. Бе вече много тъмно и нямаше смисъл да я пуска по обратните следи, защото, без съмнение, щеше да поеме в погрешна посока.

Така Сам дойде в къщата и разказа на майор Де Спейн. Естествено, тук имаше замесено животно, и то голямо животно, а жребчето, където и да е, бе сигурно мъртво. На всички бе ясно.

— Това е пантера — веднага рече генерал Компсън, — същата оная. Помните ли кошутата и еленчето през март? — За това се бе разбрало, когато Сам съобщи как Бун Хоганбек дошъл в лагера да види как е презимувал добитъкът и намерил кошутата, с разкъсано гърло; звярът се нахвърлил и убил и безпомощното ѝ еленче.

— Сам не каза, че е пантера — обади се майор Де Спейн. Сам мълчеше, застанал зад майор Де Спейн, загадъчен и в очакване да млъкнат, за да се прибере, а очите му сякаш нищо не виждаха. — Пантерата може да е скочила на кошута, а после какво ѝ струва да настигне и малкото. Но никоя пантера няма да се хвърли на жребче, особено ако и майката е там. Това е работа на Старата Бен — каза майор Де Спейн. — Разочарован съм от нея. Нарушава правилата. Според мен не трябваше да постъпва така. Утрепа мои кучета, на МакКаслин, но хайде, това нищо. Пожертвахме кучетата, проиграхме ги и си дадохме взаимно предупреждение. Ама сега ми влиза в къщата и без да гледа кое време е, накърнява имуществото ми. Правилата нарушава! Това е Старата Бен, Сам. — Сам продължаваше да мълчи, стоеше и чакаше да се изкаже Де Спейн. — Утре ще ѝ завъртим една клопка, пък да видим!

Сам си тръгна. Не живееше в лагерното бунгало; беше си построил хижа, малка, ала здрава и стегната, до блатото на четвърт миля разстояние, и плевня, в която слагаше царевица за шопара — всяка година отглеждаше по един. На сутринта, додето другите се събудят, той вече ги чакаше. Бе вече открил жребчето. Дори не закусиха. Не беше далече — на около петстотин крачки от яхъра — тримесечното конче лежеше на една страна с прегризано гърло, а единият му бут и вътрешностите бяха изядени. Лежеше не като паднало, а като блъснато и повалено, без котешки следи наоколо, без отпечатъци от лапите на пантерата, която би го сграбчила, търсейки гърлото. Забелязаха следите на скачалата в кръг пощуряла кобила и накрая се втурнаха със същото крайно отчаяние, с което тя бе нападнала Сам Фадърз предишната нощ, попаднаха в следите на един мъртъв от ужас галоп и дирята на звяр, който дори не се е спуснал към кобилата, а просто е направил две-три крачки към нея и тя е хукнала.

— Господи — каза генерал Компсън, — какъв вълк!

А Сам мълчеше. Докато мъжете коленичиха да мерят следите, момчето го изгледа. На лицето му се бе появило нещо: нито възбуда, ни радост, нито надежда. Много по-късно един мъж, сегашното момче, разбра какво е било, разбра, че Сам през цялото време си е знаел от какво са тия следи и кой през пролетта е разкъсал гърлото на кошутата и убил еленчето. Нея утрин по лицето на Сам е било изписано предзнанието. *И се е радвал* — каза си той. — *Беше стар. Ни деца*

имаше, ни близки, кого ли можеше да срещне по земята от своята кръв? Та дори да беше срещнал, не би го докоснал, не би му проговорил — малко ли е седемдесет години да минаваш за негър? Тогава е бил краят и той се е радвал.

Върнаха се в лагера да хапнат и пак дойдоха с пушки и кучета. По-късно момчето осъзна, че и те, не по-зле от Сам Фадърз, ще да са знаели кой е убил жребчето. Но това не беше нито първият, нито последният път, когато хората изведнъж стигат от погрешното до разумното заключение. Бун, който стоеше до трупа на кончето, разгони кучетата с колана си и те завряха нос в дирите. Едно от тях, още младо и неразумно, се вдигна на стойка и след това затича по нещо като следа. После спряха и се заоглеждаха за хората, нетърпеливи, без да са смаяни, просто питащи сякаш: „А сега?“ След това се втурнаха назад към жребчето, където Бун заплююща с колана по тях.

— Не бях виждал диря толкоз бързо да изстива — обади се генерал Компсън.

— Може би вълците-единаци, а те са едни грамади, че могат и жребчето, и майката да сдавят, кой знае, може да не миришат на нищо — каза майор Де Спейн.

— А може да е било дух — подхвърли Уолтър Юъл и погледна Джим, сина на Тени. — А, Джим?

Тъй като кучетата не искаха да продължават, майор Де Спейн накара Сам да разучи дирите на стотина метра напред и тогава отново натириха кучетата по тях, а младото отново направи стойка и никой не разбра, че кучето не се изправя като ловджийско, което е спипало дивеча, а просто лае като най-обикновено селско куче, в чийто двор е влязъл непознат пес. Генерал Компсън се обърна към момчето, Бун и Джим, ловците на катерици:

— Я бе, момчета, вървете с кучетата! Сигурно се е скрил наоколо и чака да закуси от кончето. Току-виж сте го намерили.

Но те не тръгнаха. Момчето си спомни как ги наблюдаваше Сам, когато потеглиха за гората с вързаните кучета — индианското лице, в което, не се ли засмееше, никога нищо не можа да прочете, освен едва забележимото извиване на ноздрите в оная първа утрин, когато кучетата бяха надушили Старата Бен. На другия ден отново поведоха кучетата, но като стигнаха мястото, където се надяваха да влязат в

нови дири, трупът на кончето бе изчезнал. На третата сутрин, като ги изчака да закусят, Сам каза:

— Елате. — И ги заведе до хижата си и плевнята зад нея. Бе извадил царевичата, а от вратата направил капан с трупа на кончето; като надникнаха между гредите, видяха животно с цвета на пушка, на синя пистолетна цев — не можаха точно да го определят, защото нямаше време да се занимават с цвят и форма. Не клечеше, нито стоеше. Беше в непрекъснато движение, във въздуха, хвърляше се към тях — едно тежко тяло, което с огромна сила блъскаше вратата, а тя, колкото и дебела, подскачаше и дрънчеше в рамката си; още недокоснало земята, за да се отхвърли, животното наново се нахвърляше на дъските. — Елате — каза Сам, — додето не си е счупил врата.

Оттеглиха се, но тежките отмерени удари продължиха, здравата врата подскачаше и дрънчеше всеки път, а от звяра — ни звук, нито стон.

— Какво, по дяволите, е това? — попита майор Де Спейн.

— Куче — каза Сам, а ноздрите му едва видимо, но непрестанно се извиваха и спадаха, в очите му отново се появи оная неумолима млечност, която момчето бе забелязало първия ден, когато кучетата надушиха старата стръвница. — Кучето.

— Кучето ли? — учуди се майор Де Спейн.

— Дето ще хване Старата Бен.

— Куче? Дяволи! — каза майор Де Спейн. — Предпочитам самата Бен в кучешката глутница, отколкото тоя звяр. Застреляйте го!

— Не — каза Сам.

— А как ще го опитомиш? Нима очакваш от това животно да направиш послушно същество?

— Не ми трябва да е опитомено — рече Сам. Момчето пак се вгледа в ноздрите му и в безумната млечна светлина в очите. — По-добре да не го е страх нито от мене, нито от нищо! И така си е, от нищо не го е страх.

— И какво ще правиш с него?

— Ще видите — каза Сам.

През втората седмица всеки ден ходеха до плевнята на Сам. От покрива той бе махнал няколко греди и след затварянето на капана бе изтеглил оттам с въже трупа на жребчето. Всяка сутрин пускаше през

дупката ведро вода, а кучето неуморно се мятеше о вратата, падаше назад и скачаше отново. Нито веднъж не издаде звук, в движенията му не доловиха нищо неистово — само една студена и мрачна, неукротима решителност. Към края на седмицата престана да се хвърля във вратата. Въпреки това по нищо не личеше, че силите са го напуснали; не можеше да се приеме и другото — че е разбрало неподатливостта на вратата. Като че просто му бе омръзнало повече да скача. Но не клюмна. Никой никога не го видя да клюмне. Стоеше на крака и сега го виждаха ясно — малко еърдейл, малко мастиф^[1], все така по малко от може би една дузина други породи, ала в гърба пошироко с трийсет инча от най-големите и на око тежко най-малко петдесет кила, със студени жълти очи, огромни гърди и този необикновен цвят на синя цевна стомана.

Така минаха двете седмици. Готвеха се да напускат бивака. Момчето се примили да остане и братовчед му разреши. Премести се при Сам Фадърз в хижата. И всяка сутрин го гледаше как спуска ведрото в плевнята. Към края на седмицата кучето клекна. Надигаше се и къде пълзешком, къде на крака, довлчаше се до ведрото, пийваше вода и отново рухваше. Една сутрин не можа и водата да достигне, не можа нито един крак да отлепи от пода. Сам грабна една къса тояга и се приготви да влезе при него.

— Почакай — спря го момчето, — да взема пушката.

— Няма нужда — рече Сам. — Няма да шавне.

Така и стана. Сам го докосна, а то, отпуснало на една страна изпосталяла снага и глава, лежеше неподвижно с широко разтворени жълти очи. Те вече не бяха жестоки, нямаше я дребнавата злоба, а само студена и почти безлична неприязън, явила се там като естествена сила, и не виждаха нито Сам, нито момчето, надзъртащо между дъските.

Сам почна отново да го храни. Първия път се наложи да му вдигне главата, за да излочи кашата. Същата нощ на разстояние, което кучето можеше да достигне, той остави паница с каша, в която бе нахвърлял късове месо. На сутринта паницата беше празна, кучето лежеше по корем с вдигната глава и вперени във вратата жълти очи, но когато Сам влезе, в тях не се забеляза никаква промяна — бяха все тъй студени, а то, дори като скочи неуверено и безцелно от слабост — все тъй мълчаливо; Сам едва успя да го цапардоса с тоягата, да изхвъркне

от плевнята и да тръшне вратата. И тогава, като че изобщо не бе гладувало две недели, кучето се хвърли към вратата, явно без да усеща земята под себе си.

По обяд същия ден през гората откъм лагера се зададе някой с радостни викове. Беше Бун. Приблужи и погледна през пролуките грамадното куче, отново легнало по корем с вдигната глава и сънливо замигало към нищото с жълтите си очи: неукротимия и несломен дух.

— По-добре да освободим тоя кучи син — каза Бун, — да хванем Старата Бен и да я пуснем след него. — После обърна към момчето загоряло от времето и сбърчено като цвекло лице. — Събирай си партушините! Кас рече да се връщаш у дома. Доста си губил време с тоя безобразник, дето яде конско.

Бун бе довел в лагера муле, взето назаем, а каручката чакаше на ръба на падината. Тази нощ момчето си беше вкъщи. Разказа на МакКаслин всичко.

— Сам пак ще го държи гладно, докато успее да влезе и да го пипне. После пак ще го нахрани и ако трябва, още един път ще го държи гладно.

— Но защо? — попита МакКаслин. — С каква цел? Дори Сам няма да успее да опитоми тая хала.

— За какво ни е опитомен? Искаме го такъв, какъвто е. Работата е да го накараме да разбере, че не прави ли това, което Сам или някой друг му заповяда, няма да излезе от плевнята. Това е единственият пес, който ще се опъне на Старата Бен и ще я задържи. Вече му измислихме име, казва се Лайън.

Най-после дойде и ноември. Върнаха се в бивака. Заедно с майор Де Спейн, генерал Компсън, братовчед си, Уолтър и Бун, той стоеше в дворчето сред пушките, завивките и сандъците с храна и гледаше: по пътеката се задаваха Сам Фадърз и Лайън — индианецът, старецът с протърканите дочени панталони и гумени ботуши, с проскубан овчи кожух и шапката, оставена му от бащата на момчето, и песът-грамада, тежко стъпващ до него. Кучетата се спуснаха да ги посрещнат, но спряха, освен младото, все тъй неразумно и лишено от правилна преценка. То изтича до Лайън и взе да се умилква. А той, без да губи време и без дори дъх да си поеме, просто го цапна с едната си лапа, както би направила мечка, и то се претъркули с вой на пет-шест

крачки. След това Лайън пристъпи в двора, сънливо примигващ и никого не гледащ, а Бун рече:

— Исусе! Ще ми даде ли да го пипна?

— Можеш — каза Сам. — Все му е едно. Пет пари не дава за нищо.

Момчето видя и това. И бе свидетел на тази история цели две години — от момента, в който Бун докосна Лайън по главата и след това коленичи до него да му опипа костите и мускулите, силата му да види. Лайън бе сякаш жена, а може би Бун беше жената. Това май бе по-вероятно — огромното, смръщено, на вид сънливо куче, което по думите на Сам Фадърз от нищо не се интересуваше, и невъздържаният, безчувствен и твърдолик човек с капките далечна индианска кръв и мозъка на дете. Той видя как Бун пое от Сам и чичо Аш храненето на Лайън. Виждаше го да клечи в студения дъжд до кухнята, докато Лайън яде. Лайън не спеше и не ядеше с другите кучета, макар че никому не беше ясно къде спи. Едва през втория ноември, мислейки дотогава, че Лайън спи в колибата си до хижата на Сам Фадърз, братовчед му МакКаслин спомена съвсем случайно нещо пред Сам и Сам му обади. Същата нощ момчето, майор Де Спейн и МакКаслин взеха една лампа и влязоха в задната стая, където спеше Бун — това бе тясно, задушно помещение, което вонеше на немития Бун и мокрите му ловджийски дрехи. Легнал по гръб и захъркал, Бун се събуди, а до него се вдигна главата на Лайън, за да ги изгледа със студените си сънливи жълти очи.

— Проклятие, Бун! — каза МакКаслин. — Да махнеш това куче от тука! Утре сутрин трябва да гони Старата Бен. Как, по дяволите, мислиш, че ще подуши нещо по-слабо от пор, след като ти е дишал вонята цяла нощ?

— Не съм забелязал моят нос досега да се е повреждал от моята си воня — отвърна Бун.

— И да се е повредил, много важно! — обади се майор Де Спейн. — Няма ти да гониш стръвницата. Изкарай го! Да върви отдолу при другите кучета.

Бун се надигна.

— Нали ще убие първото, което му се прозее или му смръкне в муцуната!

— Не мисля — каза майор Де Спейн. — На никое от тях не му стиска да му се прозява в муцуната и да го докосва, па дори и насън. Хайде, махай го. Утре нюхът му трябва да е бистър. Миналата година Старата Бен го излъга. Сега вече да не се повтаря!

Бун нахлузи обувките си, без да ги връзва; поведе Лайън и както беше по долна риза, дълга и мръсна, и с разрошена от спането коса, излязоха. А останалите се върнаха в предната стая при покера — на масата ги чакаха картите на МакКаслин и майор Де Спейн. След малко МакКаслин рече:

— Искаш ли още един път да надникна?

— Не — каза майор Де Спейн. И се обърна към Уолтър Юъл. — Аз говоря. — После отново към МакКаслин: — И да надникнеш, не ми казвай. Почвам да усещам първите признаци, че остарявам: не обичам да разбирам, че заповедите ми не се изпълняват дори когато още от самото начало съм сигурен, че ще е така... Малък чифт — каза той на Уолтър Юъл.

— Колко малък? — попита Уолтър.

— Много малък — каза майор Де Спейн.

Легнало под натрупаните черги и одеяла в очакване на съня, момчето също знаеше, че Лайън е вече обратно при Бун в леглото му, че така ще е до сутринта и след това на другата нощ, през всички нощи на ноември, после през следващия ноември. И си помисли: *Чудно, какво ли мисли Сам? Можеше да задържи Лайън дори ако Бун беше бял. Щеше да се примоли на майор Де Спейн или на МакКаслин. И не само това. Нали неговата ръка се допря до Лайън? Лайън не може да не знае това.* После, като стана мъж, разбра. Всичко е било в ред. Така е трябвало да бъде. Сам Фадърз беше вождът, а плебеят Бун — неговият кучкар. С кучетата трябваше да се занимава Бун.

Първата сутрин, когато Лайън поведе сюрията след Старата Бен, в лагера пристигнаха седмина непознати. Бяха от блатата — изпити, смъкнати от малария мъже, които изведнъж се явиха от нищото; обикновено поставяха капани за миещи се мечки, а може би обработваха памучни и царевични нивици; в облекло бяха малко по-добре от Сам Фадърз, но далеч не пристегнати като Джим, сина на Тени, носеха овехтели пищови и пушки и с пукването на зората ги видяха да клечат търпеливо в страничния двор под студения дъждец. Имаха си и представител; след това Сам Фадърз разказа на майор Де

Спейн как цяло лято и есен идвали поединично, на двойки или по трима и се завъртали около бивака да погледат Лайън и после си отивали.

— Брутро, майоре — почна представителят им. — Чухме, че днеска ще пущате това синьото куче по дъртата саката стръвница. Пък си рекохме, я да отидем да погледаме, ако нямате нищо против. Няма да стреляме, само ако ни налети...

— Добре сте дошли — каза майор Де Спейн. — Може и да стреляте. Тя, стръвницата, е повече ваша, отколкото наша.

— Бе то не е лъжа. Колко крави съм й дал! Да не говорим за нереза преди три години.

— И аз й имам зъб — обади се друг. — Само че не я излапа. — Майор Де Спейн го погледна. Оня дъвчеше тютюн. Плю и продължи: — Юница си имах аз, един път. Миналата година. Намерих я накрая на същия хал като вашето жребче миналия юни.

— Ох! — въздъхна майор Де Спейн. — Бъдете ми добре дошли. Пък видите ли там, че моите кучета са подгонили дивеч, гърмете!

И този ден никой не застреля Старата Бен. Никой не я видя. Кучетата я вдигнаха на няколкостотин метра от горската поляна, където момчето я бе видяло в оня летен ден, когато беше единайсетгодишно. Сега той се намираше на не повече от четвърт миля. Чу като я вдигнаха, но сред гласовете на кучетата не можа да различи нито един непознат и следователно на Лайън; помисли си, че Лайън не е бил с тях. Дори фактът, че тичаха много по-бързо от друг път, когато са по петите на Старата Бен, и че в лая им липсваше оная висока нотка на безумството, не бе достатъчен, за да му отвори очите. Едва вечерта когато Сам му обясни, разбра, че Лайън никога не би се обадил в хайката.

— Той ще се разлае, когато пипне Старата Бен за гърлото — каза Сам. — Иначе хич няма да се обади. Колко му беше гласът, като се хвърляше на оная двуинчова врата? Това е то, синьото в него, как му викахте?

— Еърдейл — рече момчето.

Лайън бе тръгнал с другите псета. Вдигнали я доста близо до реката. Когато Бун се върна с Лайън към единайсет вечерта, взе да се кълне, че Лайън спрял Старата Бен, но кучетата не го последвали и Старата Бен се отскубнала, ударила към реката и заплувала по

течението няколко мили, а те с Лайън поели по брега и като минали десет мили, прехвърлили се на другия бряг, но не могли да намерят дирята, където Старата Бен вероятно е излязла от водата, освен ако не е продължила и оттатък брода, по който минал той с Лайън. После почна да псува кучетата, изяде си вечерята, която чичо Аш му бе отделил, и отиде да си легне, а след малко момчето откряна вратата на спарената стаичка, която се тресеше от хъркане, огромното и мрачно куче вдигна глава от възглавницата на Бун, примигна и пак отпусна глава.

На следващия ноември, когато дойде последният ден, сега вече по традиция запазван специално за Старата Бен, в бивака чакаха най-малко дузина чужди хора. Този път не всички бяха от блатата. Имаше граждани от други околийски градове като Джеферсън — чули за Лайън и Старата Бен и дошли да видят огромното синьо куче на редовната му годишна среща със старата двупръста мечка. Някои бяха дори без пушки, а ловджийските им дрехи и ботушите до вчера са били по рафтовете на магазините.

Този път Лайън вдигна Старата Бен на повече от пет мили от реката, стащи я и я задържа; този път и кучетата се присъединиха, сякаш в някаква отчаяна надпревара. Момчето ги чу — беше твърде близо. Чу Бун да вика от радост; чу двата изстрела, когато генерал Компсън изпразни и двете си цеви — едната с пет сачми за елени, другата с една единствена сачма; това бяха изстрели по стръвницата, ала от разстоянието, на което конят му, почти неудържим в тази минута, бе склонил да застане. Чу кучетата, когато мечката отново се изскубна. Сега той тичаше, пъхтеше, препъваше се, дробовете му щяха да се пръснат и стигна мястото, откъдето бе стрелял генерал Компсън и където Старата Бен бе убила две кучета. Видя кръвта от изстрелите на генерал Компсън, но повече и крачка не можа да направи. Спря, облегна се на едно дърво да си поеме дъх, да отпочине сърцето му и дочу воя на кучетата, който глъхнеше и замираще надалеч.

Същата нощ в лагера — гостуваха им петима от все още ужасените пришълци с новите ловджийски костюми и ботуши, които се бяха губили целия ден, додето Сам не отиде да ги намери — той научи останалото: как Лайън отново спрял и задържал стръвницата и как се приближило само едноокото муле, дето пукната пара не даваше за миризмата на дива кръв, а на мулето бил Бун, който пък, както се

знаеше, нито веднъж не бе улучвал. Той стрелял в стръвницата пет пъти и нищо не ударил, а Старата Бен утрепала още едно куче, отново се отскубнала, стигнала реката и изчезнала. Бун и Лайън и този път я преследвали по брега, докато могли. Доста далече било. Преминали оттатък тъкмо на свечеряване и мракът ги стигнал още на първата миля. Този път Лайън надушил в тъмнината прекъснатата диря, може би това били капките кръв, но Бун, за щастие, го държал вързан, та слязъл от мулето и доде го накара да се върнат в лагера, трябвало да се хванат с него гуша за гуша. Сега Бун дори не ругаше. Стоеше на вратата кален и капнал, а голямото му птиче лице издаваше непрекъснато удивление и трагизъм.

— Изпуснах я — каза той. — Бях на двацет и пет стъпки от нея и пет удара изпуснах!

— Но нали й пуснахме кръв! — обади се майор Де Спейн. — Генерал Компсън й пусна кръв. По-рано никога не ни се е случвало.

— Ама я изпуснах — каза Бун. — Пет пъти! А Лайън стои и право в мене гледа.

— Нищо — рече майор Де Спейн. — Беше преследване и половина! Нали и пуснахме кръв! Другата година ще накараме генерал Компсън или Уолтър да яхнат Кати и тогава ще й видим сметката.

— Къде е Лайън, Бун? — попита МакКаслин.

— Оставих го при Сам — рече Бун. Вече се канеше да излиза. — Не мога да спя с него.

Ето защо трябваше да мрази Лайън и да се бои от него. Но не се боеше. Долавяше, че в него се крие нещо фатално. Струваше му се, че нещо започва, че вече е почнало, но не знаеше какво. Сякаш предстоеше последното действие на някаква пиеса. Това бе началото на края на нещо, което му бе неизвестно; знаеше само, че няма да му е мъчно. Той ще бъде смирен и горд, за да има честта да бъде действащо лице или най-малкото свидетел.

[1] Породи кучета. — Б.пр. ↑

III

Беше декември. Беше най-студеният декември, който си спомняше. Двете седмици в бивака бяха изтекли и вече четири дни чакаха времето да поомекне, за да пуснат Лайън на редовното му надбягване със Старата Бен. След това щяха да се приберат у дома. И поради тези непредвидени допълнителни дни, в които освен да чакат времето нямаше какво друго да се прави, удариха го на покер, само че уискито свърши и тогава ги изпратиха с Бун до Мемфис — дадоха им един куфар и бележка от майор Де Спейн до мистър Семз, производителя, да донесат още. Всъщност майор Де Спейн и МакКаслин изпращаха Бун да донесе уиски, а него — да гледа, щото Бун да се върне с по-голямата част или поне с известна част.

Джим, синът на Тени, го събуди в три. Облече се набързо, целият изтръпнал — не толкоз от студ, тъй като в огнището вече бумтеше и пращеше току-що запаленият огън, а от ранния зимен час, в който кръвта и сърцето са още бавни и си недоспал. После прекоси разстоянието между бунгалото и кухнята — под булото на кристалната непроницаема нощ земята бе като желязна и утрото над нея нямаше и след три часа да настъпи — усети с език и небце та чак до дъното на дробовете си увехналата тъмнина и влезе в кухнята, в нейната осветена от лампата топлина, идваща от запалената печка и замъглила прозорците — Бун седеше на масата и закусваше, превит над чинията, едва ли не в чинията, неспирната му челюст вече синкава от покаралата брада, лицето му невидяло вода, а грубата конска грива настръхнала като гребен: четвърт индианец, внук на жена от племето чикасо, който при случай се опълчваше с твърдите си невъздържани юмруци против всякакъв намек за една едничка капка чужда кръв, а в други случаи, обикновено след уиски, със същите юмруци и същия бяс потвърждаваше, че баща му е бил чистокръвен чикасо и дори главатар и че майка му е била само наполовина бяла. На ръст беше шест стъпки и четири инча; имаше мозъка на дете, сърце на кон и малки колкото копчета за обувки очи без дълбочина и без низост, без щедрост и без

порочност, нежност или нещо подобно. Лицето му бе най-грозното, което момчето бе виждало. Напомняше намерен от някого орех, само че малко по-голям от футболна топка, върху който с ковашки чук някой е издялал чертите му и после го е боядисал предимно в червено; не индианско червено, а едно такова бистро и ярко, с което може би уискито имаше нещо общо, но най-вече бе онази руменина, дето идва от безгрижие и живот на открито; бръчките му не представляваха утайката на четирийсетте години, през които бе преминал, а идеха от непрестанното мръщение срещу слънцето и сумрака на тръстиките гъсталаци, из които дебнеше дивеча, спечени след туй от лагерните огньове, до които бе лежал, мъчейки се да заспи на студената ноемврийска или декемврийска земя в очакване на зората, та да стане и пак да хукне на лов, сякаш времето бе нещо, през което минаваше и заминаваше, както през въздуха, и колкото от въздух се остарява, толкова и от него. Беше смел, верен, немарлив и непостоянен; ни професия имаше, ни занаят, но затуи пък беше с един порок и с една добродетел: уискито и абсолютната си неоспорима преданост към майор Де Спейн и братовчеда на момчето МакКаслин. „Понякога ми се струва, че и двете неща са добродетели“ — бе казал веднъж майор Де Спейн. „Или пороци“ — бе добавил МакКаслин.

Хапна и той и чу изпод дъските на пода кучетата, разбудени от миризмата на пържено месо и ходещи отгоре им нозе. Лайън се обади само веднъж, кратко и безапелационно, както става във всеки лагер — най-добрият ловец казва едно нещо веднъж, и то важи за всички, освен за глупците, а никое от кучетата на майор Де Спейн и МакКаслин не можеше да се мери с Лайън по големина, по сила и може би по храброст, макар да не бяха глупци; последният глупак между тях бе убит от Старата Бен миналата година.

Като привършиха, влезе Джим, синът на Тени. Фургонът бе готов. Аш решил да ги откара до линията, по която свличаха трупи, и там да махнат на влака, а за мръсните чинии трябваше да се погрижи Джим. Момчето знаеше защо. Не за пръв път бе слушал как старият Аш вади душата на Бун.

Беше студено. Колелата на фургона дрънчаха и клопаха по замръзналата земя; небето бе неподвижно и бистро. Той не тръпнеше, трепереше цял, бавно, безспирно и здравата; току-що излапаната храна

натезаваше отвътре топла-топла, а отвън той трепереше бавно и безспирно, сякаш стомахът му се носи свободно накъдето си иска.

— Днес май няма да я гонят — рече той. — В такова време никое куче не може да души.

— Освен Лайън — каза Аш. — На Лайън нос не му трябва. Дай му мечка на него. — Бе увил краката си в кълчищени чували, а на главата си бе метнал юргана от своята постеля на кухненския под и така го бе загърнал около себе си, че на бистрата и слаба звездна светлина му се стори като нещо, което никога не е виждал. — Ще я гони и през хиляда акра лед! И ще я хване. Тия, другите псета, хич не ги смятай. Надуши ли Лайън мечката, не ги сравнявай с него!

— Че какво им е на другите кучета? — каза Бун. — Дявол да го вземе, ти какво разбираш от тия работи? Откак сме дошли, сега за пръв път си показваш опашката вън от кухнята. За две-три дръвца всеки знае да излезе.

— Нищо им няма — рече Аш. — И докато разчиташ на тях, все тъй нищо няма да им има. Едно, дето не можах да се науча от тях: цял живот да си гледам кефа.

— Добре де, днеска няма да излизат — каза Бун. Гласът му бе дрезгав, но сигурен. — Майорът обеща. Доде не се върнем аз и Айк...

— Времето днеска ще се пречупи. Ще омекне. А до довечера и дъжд — Аш се засмя, захихика някъде в юргана, който скриваше дори лицето му. — Хайде, мулета такива! — извика той и тръсна поводите, мулетата подскочиха напред, дръпнаха залитация и дрънчащ фургон и след няколко стъпки отново забавиха, за да минат в своя жив и ситен тръс. — Освен туй искам да знам защо му е на майора да ви чака. Лайън нали е тука! Досега не съм чул да разправят, че някой от вас е докарал в лагера било мечка, било друго месо.

Сега Бун ще изругае Аш, а може и да го удари — помисли си момчето. Но Бун не направи нито едното, ни другото. Момчето знаеше, че никога не би посегнал, макар преди четири години да бе стрелял с взет назаем пистолет по един негър на улицата в Джеферсън — и тогава резултатът не бе по-друг от миналата есен, когато пет пъти гръмна по Старата Бен.

— За бога — каза Бун, — додето не се върна нощес, няма да пуснат нито Лайън, нито другите. Обеща ми човекът. Удари ги тия мулета бре! Бий ги! Да не искаш да замръзна?

Стигнаха линията и накладоха огън. След малко от гората в бледнеещия изток се показва и самият влак с трупите и Бун почна да маха. В топлия пощенски вагон момчето отново задряма, а Бун се заприказва с кондуктора и спирачите за Лайън и Старата Бен, както по-късно хората щяха да говорят за Съливан и Килрейн, а още по-късно — за Демпси и Тъни^[1]. В просъница, клатушкан в раздрънкания и подскачащ вагон, той ги чуваше да приказват за нерези и телета, избити от Старата Бен, за оборите, които бе повалила, за ямите и капаните, които бе разрушила, за това, че под кожата си положително носи доста олово — Старата Бен, двупръстата саката стръвница на околността, на която от петдесет години насам хората наричаха всяка мечка с наранена от капан лапа или Двупръстата, или Трипръстата, или пък Куцата; Старата Бен обаче бе нещо извънредно (Главната, както ѝ викаше генерал Компсън) и затова си бе спечелила слава, каквато и хората с удоволствие биха споделили.

Стигнаха Хоук на изгрев. Измъкнаха се с ловджийските си дрехи от топлия вагон — ботушите им кални, палтата кирливи, челюстите на Бун небръснати. Но това нямаше значение. Хоук бе само една дъскорезница, едно пълномощничество, два магазина и една товаръчна шахта на страничната линия и тук всички мъже носеха ботуши и бозави палта. Подир малко пристигна влакът за Мемфис. Бун купи от вестникопродавеца три пакетчета пуканки с меласа и една бутилка бира, а момчето отново заспа, унесено от неговото джвакане.

Но в Мемфис беше друго. Тук, в сравнение с високите сгради и каменните паважи, изящните фойтони и конски коли, мъжете с колосани яки и вратовръзки, техните ботуши и палта изглеждаха още по-груби и още по-кални, а брадата на Бун — по-дълга и по-страшна; лицето му все повече се превръщаше в нещо, което не би трябвало да показва вън от гората, или най-малкото много далеч от майор Де Спейн, МакКаслин, или някой, който го познава и би могъл да каже: „Не бойте се! Нищо няма да ви направи!“ Бун премина лъскавия под на гарата, а лицето му се въртеше на всички посоки, защото чистеше с език пуканките от зъбите си; ходеше с вдървени крака, разкрасено, сякаш стъпва по намазано с масло стъкло, а брадата му синееше като металическите части на нова пушка. Първата кръчма отминаха. Дори през затворените врати момчето надуши миризмата на дървени

стърготини и смрадта на разлян алкохол. Бун се разкашля. След минутка се поуспокои и рече:

— Да ѝ се не види и настинката! Къде ли я пипнах?

— На гарата — каза момчето.

Бун бе закашлял отново, но спря и погледна към Айк.

— Какво викаш?

— Нищо ти нямаше, като тръгнахме, и във влака нищо ти нямаше.

Бун го гледаше и примигваше. После спря да мига. И кашлицата му мина. Само тихо рече:

— Дай ми един долар назаем. Хайде. Имаш. Вчера ако си имал, и днес имаш. Не искам да кажа, че си стиснат, защото не си. Ти просто май никога не се сещаш имаш ли нужда от нещо, нямаш ли. Аз като бях на шестнайсет, банкнотата се стопяваше, преди да съм успял да прочета името на банката, дето ги пуска. — И съвсем тихо додаде: — Айк, дай ми един долар.

— Ти нали обеща на майора. И на МакКаслин обеща. Докато не се върнем...

— Добре бе — смирено и търпеливо каза Бун, — какво мога да направя с един долар? Втори няма да ми дадеш.

— Дяволски си прав, че няма — каза момчето, също тихо и ледено гневно, но в този миг си припомни: Бун хърка на твърдия стол в кухнята, за да следи часовника и да ги събуди с МакКаслин, та да ги откара на седемнайсет мили в Джеферсън и оттам да хванат влака за Мемфис; спомни си дивото, незапрягано никога пъстро пони от Тексас, което по негово настояване МакКаслин му разреши да купи и което той и Бун купиха на търг за четири долара и седемдесет и пет цента и после го доведоха вкъщи, вързано между две добри и стари кобили с парчета бодлива тел, понито, дето никога в живота си не бе виждало ронена царевица и дори не знаеше какво е, а сигурно си мислеше, че са някакви буболечки, и Бун (тогава той беше десетгодишен, а Бун си остана десетгодишен цял живот) реши, че понито вече е омекнало, сложиха му един кълчищен чувал на главата, викнаха четирима негри да го държат и го запрегнаха в една стара двуколка, а той и Бун се качиха и Бун извика „Готово, момчета! Пускайте!“, един от негрите — Джим, синът на Тени — дръпна чувала и веднага отскочи да си спаси живота: първото колело хвъркна от единия стълб на разтворената

порта и в същия миг Бун хвана Айк за яката и го метна в канавката, та останалото видя на части: другото колело, което префуча през страничната врата, търкулна се през задния двор и скочи на верандата, и след това парчетиите от двуколката, пръснати по пътя, а Бун, светкавично политащ по корем в експлозия от прахоляк, но продължаващ да стиска юздата. След два дни най-после откриха понито на седем мили, хамутът му още на шията, оглавникът — охлузен и каишите намотани около врата — същинска херцогиня с два реда гердани. И даде на Бун искания долар.

— Добре — каза Бун, — влез и ти, не стой на студено.

— Не ми е студено — отвърна той.

— Можеш да си поръчаш лимонада.

— Не искам лимонада.

Вратата хлопна зад гърба му. Слънцето се беше издигнало. Почваше ясен ден въпреки приказките на Аш, че до вечерта щяло да вали. Постополи се. Утре можеше да я подгонят. В сърцето му отново бликна старият живот, първобитен като всеки път и като в оня първи ден; той никога нямаше да го загуби, колкото и да остарее в това преследване и в този лов — то бе най-хубавото, за което си струва да живееш: унижението и гордостта. Но сега не бива да мисли за това. Вече му се струваше, че тича обратно на гарата, по самите релси — първият влак, който отива на юг; не, не трябва да мисли за това! Улицата бе оживена. Наблюдаваше големите нормански впрегатни коне, издокараните фиакри, от които слизаха мъже с фини палта и розовички жени в кожи и влизаха в салона на гарата. Преди двайсет години баща му бе дошъл в Мемфис с кавалерията на полковник Сарторис под командването на Форест^[2], минали по главната улица (бе чувал от хората) и право в салона на хотел „Гейозо“, а там офицерите на янките^[3] насядали в кожените кресла и храчат в лъскавите високи плювалници, после си отишли...

Вратата зад гърба му се отвори. Бун обърса уста с опакото на ръката си.

— Сега да си свършим работата и да се омитаме от тука.

Отидоха и напълниха куфара. Не разбра къде и кога Бун е докопал още една бутилка. Без съмнение, бе я получил от мистър Семз. Когато на залез същия ден стигнаха Хоук, тя беше празна. Обратният влак за Хоук тръгваше след два часа. Върнаха се направо на гарата,

както беше наредено на Бун от майор Де Спейн и от МакКаслин и за изпълнението на което пратиха и момчето, да следи. Бун надигна бутилката най-напред в нужника. Там обаче се яви човек с униформена фуражка и каза, че мястото не е за пиене, погледна Бун в лицето и нищо повече не издума. След това Бун си напълни една водна чаша — под ръба на масата в ресторанта, — но управителката заяви, че и там не може да се пие и затова Бун се върна в нужника. После разказа на келнера-негър и на всички останали в ресторанта, които по неволя трябваше да го слушат и които никога не бяха чували за Лайън, пък и не ги интересуваше, всичко им разказа за Лайън и Старата Бен. След това изведнъж се сети за зоологическата градина. Бе разбрал, че за Хоук има още един влак в три часа и реши да разгледат градината и да хванат влака в три, за да му остане време да се отбие до нужника трети път. Тогаз щели да вземат първия влак за бивака, да поведат Лайън и да се върнат в зоологическата градина, където, казваше той, мечките се хранели само със сладолед и женски пръстчета и затова трябвало да ги оставят на Лайън.

Така изпуснаха първия влак — този, който по начало трябваше да вземат, но той успя да доведе Бун за следващия в три часа. Сега всичко беше в ред. Бун изобщо не отиде до края на вагона, а си пиеше на пътеката и плещеше за Лайън, а хората, които задържаше да го слушат, вече не смееха като оня на гарата да му кажат, че тук не се пие.

Когато на залез стигнаха Хоук, Бун спеше. Момчето го събуди, свали го заедно с куфара от влака и дори го убеди да хапне нещичко в лавката на дъскорезницата. Като се качиха наново в пощенския вагон на дърварския влак за гората, Бун вече се чувстваше добре, слънцето залязваше цялото червено, небето вече тъмнееше и им бе ясно, че тази нощ земята няма да замръзне. Този път заспа момчето — сви се зад нажежената печка, а вагонът, нали беше без яйове, подскачаше и дрънчеше; Бун, спирачът и кондукторът разговаряха за Лайън и за Старата Бен, защото те вече знаеха за какво става дума, тук вече си бяха у дома.

— Облачно и вече се топи — каза Бун. — Утре Лайън ще я хване.

Лайън или някой друг. Но не и Бун. Никой никога не бе виждал Бун да удари нещо по-голямо от катерица, ако не се смята негърката в деня, когато пет пъти бе стрелял по негъра. Беше грамаден негър и

само на десет стъпки, а Бун стреля пет пъти с пистолета, взет назаем от негъра-кочияш на майор Де Спейн; негърът, по когото Бун стреля, измъкна един от ония пистолети дето ги пращат по пощата за долар и половина, и сигурно щеше да направи Бун на решето, но неговият заяде, пет пъти се чу едно „сник-сник-сник-сник-сник“, а Бун гърмеше ли гърмеше, счупи стъклото на един прозорец, което излезе на МакКаслин четирийсет и пет долара, и улучи в крака една негърка, която случайно минавала оттам, само че за това плати майор Де Спейн — двамата с МакКаслин сякоха колодата да решат кой ще плати прозореца и кой крака на жената. А тази година, още в първото утро на лагера, еленът мина точно над главата на Бун; момчето чу старата му пушка, изпафка пет пъти и след това се разнесе гласът му: „Бог да го убие! Дръжте го! Дръжте го!“ Когато стигна на мястото, видя, че между дирите на елена и петте гилзи на Бун няма и двацет разкрача.

Тази нощ в лагера бяха дошли и пет души гости от Джеферсън: мистър Баярд Сарторис и синът му, синът на генерал Компсън и двама други. На сутринта погледна от прозореца в тънкия сив ръмеж на утрото, който Аш беше предрекъл, и какво да види: прави и наклекали под дъжда има-няма две дузини хора, от тия, дето десет години са хранили Старата Бен с царевица, с нерези и телета, нахлупили вехтите шапки, с ловджийски палта и дочени гащи, дето ни един градски негър няма да държи и ще ги хвърли или ще ги изгори, и само гумените им ботуши здрави и сваястни, едни с износени почернели пушки, други без. Докато хапнат, надойдоха още дузина, кой на кон, кой пешком: дървари от сечището на тринайсет мили по-долу и бичкиджии от Хоук — между тях с пушка беше единствено кондукторът на дърварския влак. И тъй като не всички бяха въоръжени, хайката, която майор Де Спейн поведе в леса нея сутрин, бе почти толкова силна, колкото бойните групи, които бе водил през последните мрачни дни на 64-а и 65-а. Малкият двор не можа да ги побере. Преляха от него на поляната, където майор Де Спейн оседлаваше кобилата си, а чичо Аш с мръсната си престилка натискаше мазните патрони в карабината му и като се качи на коня, подаде му я. До стремената му, не като куче, а като кон стоеше грамадно навъсено синьо куче, примигващо със сънливите си топазени очи към нищото, глухо дори за воя на псетата, които Бун и Джим водеха на каишки.

— Днес генерал Компсън ще яхне Кати — нареди майор Де Спейн. — Миналата година ѝ пусна кръв; ако тогаз беше с муле, дето да не мръдне, щеше...

— Не — обади се генерал Компсън, — стар съм вече да се мотая из гората на седло, ни муле ми трябва, ни кон. Пък и миналата година ми беше късметът, изпуснах го. Днес отивам на пусия. Нека момчето да яхне Кати.

— Чакай — рече МакКаслин, — Айк има да гони мечки цял живот. Нека друг...

— Не! — настояваше генерал Компсън. — Аз искам Айк да вземе Кати. Той е станал вече по-добър и от тебе, и от мене и подир десет години ще бъде като Уолтър.

Най-напред не можа да повярва, но майор Де Спейн го потвърди. Метна се тогава на едноокото муле, дето не трепваше пред кръвта на диво животно, и погледна кучето, неподвижно до стремето на майор Де Спейн — в струещата отгоре сива светлина то изглеждаше по-голямо от теле, по-голямо дори и от себе си — с грамадна глава, с гърди едва ли не като неговите, със синята козина, под която мускулите трепваха и се дръпваха при всякакъв допир, тъй като сърцето което ги хранеше с кръв, не обичаше никого и нищо. Стоеше като кон и все пак не кон, защото конят внушава тежест и бързина, а Лайън внушаваше не само кураж и всичко останало, необходимо за укрепването на волята и желанието да преследваш и убиеш, но и някаква издръжливост, волята и желанието да издържиш над всякакви възможни граници на плътта, за да надделееш и да умъртвиш. И кучето го погледна. Отмести глава и го изгледа сред обичайния вой на другите кучета, с ония жълти очи, които бяха също тъй бездънни и лишени от смисъл, щедрост, доброта или порочност като очите на Бун. Бяха просто студени и сънливи. След това примигна и Айк разбра, че вече не го гледа, че изобщо не го е гледало.

Той чу първия вик. Лайън бе вече изчезнал, а Сам и Джим оседлаваха мулето и коня, които запрягаха във фургона. Видя как и останалите кучета се пръскат, душейки и скимтейки, и също изчезват. Тогава то, майор Де Спейн, Сам Фадърз и Джим, синът на Тени, потеглиха след тях и чуха първия вик от мократа топяща се гора, на не повече от двеста метра напред, висок, с онази почти човешка окаяност, която познаваше добре; кучетата присъединиха гласовете си и най-

сетне свъсеният лес откликна и закънтя. Препуснаха. Струваше му се, че наистина вижда огромното синьо куче, което мълчаливо се провира напред, и мечката: гигантската тлъста маса с размерите на локомотив, която бе видял в оня ден преди четири години да прекосява повалените от урагана дървета по-бързо, отколкото бе вярвал, че мечка може да се движи, по-бързо и от кучета, и от мулета. Чу се изстрел. Лесът се отвори, препускаха бързо, шумотевицата се стапяше напред; отминаха човека, който бе стрелял — един от блатарите, една сочеща ръка, едно изпито лице, един малък черен отвор, ограден с изгнили зъби, от който излизаха викове.

Чу нова нотка в лая на кучетата и ги забеляза на двеста метра напред. Стръвницата се бе обърнала. Видя как Лайън я връхлетя, а тя го отхвърли встрани, втурна се към лаещите кучета, уби едно от тях, завъртя се и отново побягна. Изведнъж се намериха сред вълна от летящи кучета. Чу виковете на майор Де Спейн и Джим и куршумения трясък на кожения бич, с който Джим се помъчи да ги върне. След това той и Сам Фадърз останаха сами. Едно от кучетата бе продължило да тича с Лайън. Позна го по гласа. Младото, което и преди една година нямаше вярна преценка и което в сравнение с хитростта на останалите, още можеше да мине за глупаво. *Може би това е именно храбростта* — помисли си той.

— Правилно — каза Сам Фадърз зад гърба му. — Съвсем вярно. Трябва, ако можем, да й отрежем пътя към реката.

Пред тях се изпречиха тръстиките: препятствие. Но той знаеше през тях пътека. И Сам я знаеше. Измъкнаха се от храсталака и безпогрешно налучкаха началото на пътеката. Тя пресичаше препятствието и излизаше на висок открит хълм над реката. Чу равното изтрещяване от пушката на Уолтър Юъл, след това още две.

— Не — каза Сам. — Още чувам кучето. Давай!

Измъкнаха се от тесния тунел на шипащата и съскаща тръстика и все още в галоп излязоха на хълма, под който гъстата жълта вода на реката, мътна в сивата неравномерна светлина, сякаш не помръдваше. Сега и той чу кучето. Но то не тичаше. Викът му бе преминал в пронизителен френетичен вой. По стръмния бряг тичаше Бун, на гърба му, вързана с въже от плужен впряг, подскачаше и го удряше старата му пушка. Като ги видя, стрелна се и хукна към тях с подивяло лице; хвърли се към мулета зад момчето и се развика:

— Проклетата лодка! Кой я остави на отсрещния бряг? А тя прекоси направо! Лайън беше по петите ѝ! И малкото куче. Нямахше как да стрелям, Лайън беше току до нея. Бързайте! Бързайте! — и риташе с пети хълбоците на мулето.

Спуснаха се по брега; размякната, пръстта бе станала хлъзгава, върбалакът изпука и се намери в водата. Той не усети нито удар, нито студ и заплува от едната страна на мулето, хванал с една ръка лъка на седлото, в другата вдигнал пушката; от другата страна на мулето плуваше Бун. Някъде зад тях беше и Сам. В този миг водата около тях се напълни с кучета. Те плуваха по-бързо от мулетата и вече се катереха по отсрещния бряг, докато мулетата търсеха под нозете си твърдата почва. От брега зад тях викаше майор Де Спейн и като се обърна, той видя Джим, сина на Тени, който навлезе с коня си във водата.

Гората пред тях и натежалият от дъжд въздух се превърнаха в един рев. Кънтеше и откликваше, ехото се връщаше и се разбиваше в брега зад тях, отскачаше и наново кънтеше, додето накрая му се стори, че всички кучета, които някога са ловували из тези земи, са се сбрали да лаят по стръвницата. Щом мулето се показа от водата, възседна го. Бун не се реши да язди отново. Докато изкачваше брега, момчето пхна и другия си крак в стремето и навлезе в гъсталака, който растеше по края. Тогава видя стръвницата изправена на задните си крака, подпряла гръб на едно дърво, а наоколо се въртяха лаещите кучета. Лайън отново се нахвърли, просто полетя във въздуха.

Този път мечката не го удари. Хвана кучето с две лапи, едва ли не галовно, и падна заедно с него. Той скочи от мулето. Запъна и двете петлети на пушката, ала от развилнялата се пъстра маса кучешки тела не можа нищо да види. След малко мечката отново се показа. Бун крещеше нещо, което не разбра. Лайън продължаваше да се държи за гърлото на мечката, а тя, полуизправена, удари с лапа едно от другите кучета, отхвърли го на пет-шест крачки и продължи да се възправя, все по-нагоре, сякаш няма намерение да спре да расте, изправи се и почна да дере Лайън с предните си лапи. След това Бун се затича. Момчето видя в ръката му блясъка на острие и в следващия миг Бун скочи сред кучетата, разпъди ги с ритници и с един отскок яхна стръвницата както се яхва муле, склучи крака под корема и пресегна с лявата си ръка, под

гърлото ѝ, където висеше Лайън, и след това блясъкът на ножа се издигна и потъна надолу.

Потъна само веднъж. В миг заприличаха на някаква статуя: кучето, мечката, човекът на гърба ѝ, въртящ и наместващ бързото острие. След това се стовари на земята — теглена от тежестта на Бун, тя падна назад и го затисна. Най-напред се появи гърбът ѝ, отново възседнат от Бун. Той не изпускаше ножа и момчето още веднъж схвана с най-малките подробности движенията на ръката и рамото му — Бун търсеше и опипваше; стръвницата внезапно се изправи, вдигна със себе си и човека, и кучето, обърна се и все тъй, с човека и кучето, направи няколко крачки към гората, проходи просто като човек и като човек се строполи. Не рухна, не се преви. Падна цялата, както падат дърветата, и след падането сякаш и тримата — човек, куче и мечка — отскочиха веднъж и се успокоиха.

Джим и той се спуснаха нататък. Бун бе коленичил до главата на мечката. Лявото му ухо бе разкъсано, левият му ръкав го нямаше, десният му ботуш бе разпран отгоре до долу; по крака му се стичаше тънка струя ясна кръв и се размиваше от ситния дъжд, кръв имаше по ръката му и по лицето, което сега вече не изглеждаше диво, а съвсем спокойно. Всички заедно отделиха челюстите на Лайън от гърлото на звяра.

— По-полека, ще ви вземат дяволите! — извика Бун. — Не виждате ли, всичките му черва са излезли! — И взе да се съблича. После със спокоен глас се обърна към Джим — Докарай лодката! Ще я видиш до брега на около стотина метра. Там беше.

Джим, синът на Тени, се изправи и тръгна. И тогава — не запомни: вик ли бе или просто възклицанието на Джим, или пък случайно бе вдигнал очи — видя Джим да се навежда и съзря Сам Фадърз да лежи неподвижно по очи в отъпканата кал.

Не че мулето го бе хвърлило. Той си припомни, че когато Бун се затича, Сам вече бе слязъл от седлото. По него не откриха никакъв белег и когато той и Бун го обърнаха по гръб, очите му бяха отворени и им каза нещо на оня език, на който едно време си говореха с Джо Бейкър. Но не можа да мръдне. Джим докара лодката; чуха го да вика през реката на майор Де Спейн. Бун зави Лайън с палтото си и го свали до лодката, а те пренесоха Сам. После се върнаха и с каишите на Джим вързаха стръвницата за лъка от седлото на едноокото муле, дотътраха я

до лодката, а Джим оставиха да преведе коня и двете мулета през реката. Майор Де Спейн хвана носа на лодката, а Бун скочи, преди да се е ударила в насрещния бряг. Де Спейн погледна Старата Бен и тихо каза:

— Добре — после нагази във водата, наведе се и бутна Сам Фадърз, а Сам го погледна и му каза нещо на оня стар език, дето само Джо Бейкър го разбираше. — Не знаеш ли какво се е случило? — попита го той.

— Не, сър — отвърна момчето. — Не е било от мулето. Просто от нищо. Когато Бун се спусна към стръвницата, той беше слязъл. После го гледаме — паднал на земята.

Бун крещеше на Джим, който все още се намиралше посред реката:

— Бързо бе, дявол да го вземе! Дай ми мулето!

— За какво ти е муле? — попита го майор Де Спейн.

Бун дори не го погледна.

— Отивам в Хоук за доктор — спокойно каза той. Под съхнещата бистра кръв лицето му също изглеждаше спокойно.

— Ти сам имаш нужда от доктор — каза майор Де Спейн. — Джим...

— Глупости! — рече Бун и се обърна към майор Де Спейн. Лицето му бе все така спокойно, само в гласа се долавяше леко повишен тон. — Не виждате ли, че всичките му черва са навън?

— Бун! — извика майор Де Спейн. Сега и двамата се гледаха. Бун беше с една глава по-висок от майор Де Спейн; сега дори момчето бе станало по-високо от майор Де Спейн.

— Но аз трябва да намеря доктор, иначе тия проклети черва...

— Добре — рече майор Де Спейн. От водата се показа Джим. Конят и второто муле вече бяха надушили Старата Бен; дърпаха се и подскачаха по целия път до върха на брега и теглеха Джим и той едва ги спря, върза ги и се върна. Майор Де Спейн откачи ремъка на компаса от илика на ревера си и го подаде на Джим. — Върви в Хоук и доведи доктор Крофорд. Кажи му двама са болни. Вземи моята кобила. Можеш ли да намериш пътя от тука?

— Да, сър — каза Джим.

— Бягай тогава! — каза майор Де Спейн и се обърна към момчето: — А ти подкарай мулетата и коня и се върни да вземеш

фургона. Ние ще слезем по реката до моста Куун. Там ще се чакаме. Ще го намериш ли?

— Да, сър — отвърна момчето.

— Тръгвай!

Върна се при фургона и едва сега разбра колко далече са отишли. Превалияше обед, когато мулетата най-сетне налучкаха верните следи и тогава върза коня за задната врата на фургона. Моста Куун стигна но мръкнало. Лодката го бе изпреварила. Още невидял ни лодка, ни вода, трябваше да скочи от наведения фургон и все още с поводите в ръце, да го заобиколи, за да хване мулето, най-напред за опашката и след това за ухото, да забие пети в земята и тъй да го задържи, додето по брега се покатери Бун. Въжето на коня се бе скъсало и той бе изчезнал по пътя за лагера. Обърнаха фургона, изкараха мулетата, а той отведе здравето, плашливо муле на стотина метра и го върза там. Бун бе вече донесъл Лайън, Сам Фадърз седеше изправен в лодката и когато го вдигнаха, помъчи се да ходи и сам да изкатери брега до фургона, опита да се качи в колата, но Бун не го остави, грабна го и го постави на седалката. После привързаха Старата Бен за едноокото муле, повлякоха я по стръмния бряг и с помощта на два кола, подпрени на задната врата, я натикаха във фургона, той доведе здравето муле, което Бун насила застави да си провере главата през хамута, и като го биеше по коравата муцуна, която кънтеше като куха, впрегна го, а то цялото трепереше. Тогава рукна дъждът, сякаш цял ден ги бе чакал да свършат.

Прибраха се в лагера в дъжда, в поройния и непрогледен мрак и дълго преди да видят светлините, чува роговете и откъслечните изстрели, с които им сочеха пътя. Наближавайки малката стъмена хижа на Сам, той се помъчи да стане. Отново промърмори на езика на дедите си, после ясно каза:

— Пуснете ме. Пуснете ме.

— Той няма огън — рече Де Спейн. — Продължавай!

Сам се олюля и понечи да стане.

— Пуснете ме, господарю! — каза той. — Да си ида у дома!

Момчето спря фургона, Бун слезе и вдигна Сам. Този път не го изчака да пристъпи, направо го отнесе в хижата, а майор де Спейн разрови покритите въглени в огнището, припали късче хартия и запали лампата; Бун настани Сам на одъра, изу му ботушите, а майор Де

Спейн го покри. Момчето го нямаше, в това време държеше мулетата — здравето и сега бе направило опит да избяга, защото със спирането на фургона миризмата на Старата Бен отново се понесе напред в поройната чернилка на въздуха; сигурно Сам Фадърз пак бе отворил очи с оня поглед, който вижда по-далеч и от тях, и от хижата, по-далеч от смъртта на една мечка или агонията на едно куче. После продължиха към неспирните вайкаци се рогове и гърмежите, които сякаш оставаха недокоснати някъде в сгъстената мрачина, додето следващият изстрел не се присъединеше и слееше с тях, към светналите измити прозорци и тихите лица, които посрещнаха влизането на Бун, окървавен и съвсем спокоен, понесъл вързопа от палтото си. Той остави Лайън върху сламеника на своя вмирисан нар, чиито дипли дори Аш, сръчен в домакинската работа като жена, нито веднъж не можа да оправи.

Лекарят на дъскорезницата в Хоук бе вече пристигнал. Бун не му даде да го докосне, преди да се е погрижил за Лайън. Лекарят не пожела да рискува с хлороформ. Прибра му червата и го заши — майор де Спейн държеше главата на кучето, а Бун — краката. Но Лайън не шавна. Лежеше с отворени към нищото жълти очи, а мълчаливите мъже с нови ловджийски дрехи се тъпчеха в душната стаичка, пълна с вонята на Бун и неговите парцали, и гледаха. Лекарят след това почисти и дезинфекцира лицето, ръката и крака на Бун, превърза го и после — момчето ги поведе с фенера — той, МакКаслин, майор Де Спейн и генерал Компсън се отправиха към хижата на Сам Фадърз. Джим, синът на Тени, бе наклал огън; завариха го да клечи до него и да дреме. Откак Бун го бе оставил на одъра, Сам не бе помръдвал, лежеше все той покрит от майор Де Спейн с одеялата, но отвори очи и подред изгледа лицата над себе си. МакКаслин го докосна по рамото.

— Сам — каза той, — докторът сега ще те прегледа.

Сам измъкна ръце от завивките и се засуети с копчетата на ризата си, а МакКаслин го спря.

— Остави, ние ще ти помогнем.

Съблякоха го. Меднокафяво и без косми, пред тях лежеше тялото на старец, на един дивак, комуто не се събираше и едно поколение, откак е излязъл от леса, бездетен, без близки и без народ — неподвижен, с отворени, но вече никого не виждащи очи. Лекарят го

прегледа, дръпна одеялата нагоре и прибра стетоскопа в чантата си, после щракна ключалката и само момчето разбра, че и Сам ще умре.

— Изтощение — каза докторът, — може би удар. Човек на неговите години да преплува реката през декември... Ще се оправи. Ден-два да лежи. Има ли кой да го наглежда?

— Все още има някой — каза майор Де Спейн.

Върнаха се във вмирисаната стаичка, където Бун продължаваше да седи на сламеника, хванал под ръка главата на Лайън, а мъжете — тези които бяха тичали след Лайън, и другите, които никога не бяха го виждали до днес, минаваха мълчаливо един по един да го видят и си отиваха. После се съмна и всички се събраха на двора да погледат старата Бен — и нейните очи бяха отворени, а бърните ѝ заголваха прогнилите зъби; видяха премазаната лапа и малките твърди подутини под кожата — това бяха отколешните куршуми (преброиха петдесет и два — еленови сачми, топчести и остри куршуми от бойна пушка), видяха и едничката, почти неразличима резка под лявото рамо, където ножът на Бун най-сетне бе намерил ключа на живота ѝ. Аш заудря дъното на тигана с лъжица да ги вика за закуска и момчето установи, че сега за първи път не чува глъчката на кучетата под кухнята. Сякаш дори мъртва на двора, старата стръвница все още бе онзи могъщ ужас, който те не смееха да срещнат очи в очи без присъствието на Лайън.

Дъждът бе спрял през нощта. Към средата на утрото слънцето се показва, бързо прогори мъглите и облаците и стопли земята и въздуха. Почваше един от онези безветрени декемврийски дни по Мисисипи, които са нещо като разгара на сиромашкото лято. По хрумването на Бун изнесоха Лайън на пруста, на слънце.

— Проклятие! — говореше той. — Нали знаете, все не му се стоеше вътре, а аз го задържах. — Грабна един от железните лостове и разкова дъските от нара си, та да вдигнат и изнесат Лайън, без да го разместват, заедно със сламеника, след това го преместиха на пруста и го оставиха с очи към гората.

После докторът, майор Де Спейн, МакКаслин и Айк прескочиха до хижата на Сам Фадърз. Този път Сам не отвори очи, а дишането му бе тъй стихнало и тъй спокойно, че едва се долавяше. Докторът не извади слушалката, не го докосна дори.

— Добре е — каза той. — И не е настинал. Просто му е минало.

— Минало? — повтори МакКаслин.

— Да. Със старите хора понякога се случва. Като се наспят, или пък само една глътка уиски и...

Върнаха се в къщата. И тогава заприиждаха — жителите на блатата, изпитите мъже, които поставяха капани и живееха от хинин, миещи се мечки и речна вода; фермери с царевични и памучни нивици в крайнините на леса, чиито парчета земя, обори и свинарници познаваха добре лапите на старата мечка; дървари от сечището и бичкиджии от Хоук; граждани от по-далечни места, чиито гончета стръвницата бе избивала, разрушавала капаните и вълчите им ями. Идваха на коне и пеша, с коли влизаха в двора, хвърляха ѝ по един поглед, после минаваха пред пруста, гдето лежеше Лайън, напълниха двора и преляха от него, събраха се почти сто души, едни налякали, други изправени в топлата и дремлива светлина на слънцето, разговаряха тихо за лов, за дивеч и за кучета, за мечки, елени и хора, вече изчезнали от лицето на земята, а от време на време огромното синьо куче отваряше очи, не защото ги слушаше, а просто да погледне гората за миг и отново да ги затвори, да си спомни леса и да види дали още всички са наоколо. Умря на залез слънце.

Същата вечер майор Де Спейн реши да напусне бивака. Отнесоха Лайън в гората (всъщност носеше го Бун), загърнат в една от неговите черги; никому не бе разрешил да го доближи. Бун носеше Лайън, а момчето, генерал Компсън, Уолтър и още петдесетина мъже крачеха след него с фенери и факли от борина, мъже от Хоук и от подалече, които трябваше да потеглят с конете си по тъмно, блатари и трапери, които трябваше да се прибират пешком в своите пръснати и скрити хижи. Бун не даде никому да изкопае гроба, спусна Лайън в ямата, покри го и тогава над главата на кучето застана генерал Компсън — блясъкът и димът на борината се носеха нагоре в зимните клони — и заговори, както се говори за човек.

Прибраха се в бивака. Майор Де Спейн и МакКаслин бяха опаковали багажа. Фургонът бе вече запрегнат и мулетата гледаха навън, към края на леса, всичко бе натоварено, кухненската печка — изстинала, по масата се търкаляха остатъци студена храна и твърд хляб, само кафето бе горещо. Когато момчето влезе в кухнята, МакКаслин бе вече ял.

— Какво? — развика се той. — Какво? Аз оставам!

— Тази вечер се прибираме — рече МакКаслин. — Де Спейн иска да се връщаме.

— Не! — сопна се той. — Аз оставам.

— В понеделник си на училище. Вече си изпуснал цяла седмица. До понеделник трябва да наваксаш. Сам Фадърз е добре. Нали чу какво каза доктор Крофорд? При него ще останат Бун и Джим, додето се оправя.

Задъхваше се. Надойдоха и другите. Бързо и почти безумно изгледа всички лица. Бун бе намерил нова бутилка. Надигна я, удари дъното с длан, после захапа подалата се тапа и я изплю на пода. След това отпи.

— Правилно! — каза Бун. — Връщаш се на училище. Иначе аз ще ти подпаля опашката, ако Кас не ще, пък хич не ме интересува дали си на шестнайсет или на шейсет! Какво по дяволите, мислиш да правиш без образование? Я виж Кас! Ами аз? Какво щеше да излезе от мен, ако не бях ходил на училище?

Отново погледна МакКаслин. Усещаше как дъхът му става все по-чест и по-плитък, сякаш в кухнята от толкова много хора въздухът не му стига.

— Днес е четвъртък. Ще си дойда в неделя вечерта с някой от конете. В неделя ще се прибера. И през нощта ще наваксам каквото съм изпуснал. МакКаслин!

— Не! Казах вече. Сядай да вечеряш — рече МакКаслин. — А ние да излезем...

— Почакай, Кас — намеси се генерал Компсън. Момчето не бе го видяло и сега изведнъж усети ръката му на рамото си. — Какво има, момчето ми?

— Трябва да остана — каза той. — Трябва!

— Добре — каза генерал Компсън. — Можеш да останеш. Ако от една пропусната седмица в училище можеш да останеш толкова назад, че после да се потиш, за да разбереш какво са наблъскали платените даскали между кориците на една книга, по-добре изобщо да се откажеш! А ти, Кас, млъкни — обърна се той към МакКаслин, макар че МакКаслин и дума не бе изрекъл. — Ти си с единия крак на фермата, а с другия в банката! Още не си можел да ходиш, без да се подпираш, когато това момче е било вече зрял мъж, преди още вашите проклети Сарторисовци и Едмъндовци да са измислили фермите и

банките, които ви попречиха да разберете, че това момче се е родило знаещо какво го чака и може би малко уплашено, но безстрашно! Я как върви по десет мили с компаса! И пожела да застане очи в очи със стръвницата, която никой от нас нито веднъж не приближи на един куршум разстояние. А после се върна по компаса среднощ! Бог ми е свидетел, тия ваши ферми и банки май за това са създадени, а? Няма ли да кажеш?

МакКаслин мълчеше.

— Трябва да остана — рече момчето.

— Дадено! — каза генерал Компсън. — Храна има колкото щеш. Но се връщаш в неделя, както обеща на МакКаслин, чу ли? И не в неделя вечерта, а в неделя!

— Да, сър — каза той.

— Добре — отсече генерал Компсън. — Сядайте да ядем, момчета. Да почваме, че додето се приберем, студ ще стегне.

Ядоха. Фургонът бе вече натоварен и готов да тръгне. Оставаше им само да се качат. Бун щеше да ги откара до пътя, до оборите на фермата, където бе оставена каручката. Застана до фургона — само един силует, откроен на небето — с превързана глава, сякаш е с пайтански^[4] тюрбан, по-едър от всички останали, с надигната бутилка. После я отлепи от устата си, без дори да я навежда, тя се завъртя и проблесна на слабата звездна светлина, както проблясват само празни бутилки.

— Тия, дето тръгват — каза той, — да се качват на проклетия фургон! Тия, дето остават, да се махат от проклетия път!

Качиха се. Бун скочи на капрата до генерал Компсън и фургонът се раздвижи, отправи се в тъмното, потъна в нощта и момчето го изгуби от очи. Но той още го чуваше — бавно и отмерено потракваше дървената рама, подскачаща от камък на камък. И когато вече фургонът заглъхна, до него долетя гласът на Бун — пееше дрезгаво, без мелодия и с пълни гърди.

Това бе в четвъртък. В събота сутринта Джим, синът на Тени, взе дърварските коне на МакКаслин, които ни веднъж от шест години не бяха напускали гората, и късно същият следобед прекрачи вратата на лавката, където МакКаслин раздаваше на изполичарите и надничарите си дажбите за идната седмица. Този път МакКаслин реши да не рискува и да не чака, докато майор Де Спейн склони да впрегне своята

кола. Взе своята — Джим вече спеше на задната скамейка — и подкара към Джеферсън. Там почака, додето майор Де Спейн се преоблече и нахлузи ботушите, същата нощ в тъмното изминаха трийсетте мили и на утрото в неделя се прехвърлиха на очакващите ги муле и кобила; с възкачването на слънцето излязоха от леса и се спуснаха към ниското било, гдето бе погребан Лайън. Ниската купчина неизсъхнала пръст, по която личаха следи от лопатата на Бун, бе на мястото си, а отвъд гроба се виждаше скован между четири кола от прясно одялкани клони чардак, върху който лежеше загърнат в одеяло вързоп. Бун и момчето клечаха между чардака и гроба, Бун бе махнал, просто отлепил превръзките от главата си и на слънцето дългите драскотини от ноктите на Старата Бен напомняха засъхнала смола. Бун скочи и се нахвърли срещу тях със старата пушка, която, както се знае, никога нищо не бе улучвала, но МакКаслин бе вече слязъл от мулето, ритвайки стремената, и пристъпваше към Бун.

— Стой там! — каза Бун. — Няма да ти дам да го пипнеш. Спри, МакКаслин, казвам ти!

Но МакКаслин продължаваше да пристъпва, без да бърза.

— Кас! — извика майор Де Спейн. — Бун! Хей, Бун! — Скочи и той от кобилата, момчето бързо се надигна, а МакКаслин пристъпваше бавно, приближи гроба и като протегна непоколебимо ръка, внезапно и все пак не бързо, хвана пушката по средата и застанаха с Бун един срещу друг от двете страни на гроба на Лайън, и двамата хванали пушката, лицето на Бун изтощено, ала несломимо, смаяно и неистово и една глава по-високо от МакКаслин, покрито с черните драскотини от лапите на звяра; гърдите на Бун почнаха да се издуват, сякаш в леса въздухът изведнъж се свърши и нямаше как да го поделят, сякаш не стигаше за всички в тази пустош, за него и за някой друг едновременно, дори само за него.

— Пусни, Бун — каза МакКаслин.

— Слушай, проклето дърво такова! — рече Бун. — Не знаеш ли, че мога да я измъкна? Не знаеш ли как мога да ти я вържа около шията като вратовръзка?

— Знам — каза МакКаслин. — Пусни я, Бун!

— Той така поиска. Заръча ни. Заръча ни точно какво да направим. И ей богу, ти няма да го пипнеш! Направихме каквото ни

заръча и оттогава не съм мръднал оттук да гоня тия проклети диви котки и пакостници...

МакКаслин дръпна пушката, наведе я, измъкна затвора и петте патрона изскочиха тъй бързо, че петият се показва преди още първият да е паднал на земята. След това МакКаслин хвърли пушката до себе си и без да откъсва поглед от очите на Бун, попита:

— Ти ли го уби, Бун? — Бун се отмести. Обърна се и като че още пиян и за миг ослепял, протегна ръка и се понесе към голямото дърво, поспря на две крачки от него и след това полетя, падна, вдигайки и двете си ръце да се хване о кората, извърна се с гръб, сякаш да подпре на ствола своето диво, белязано и изпито лице, а гърдите му тежко-тежко се надигаха и потъваха; МакКаслин го последва, отново застана пред него и нито за миг неоткъснал очите си от неговите, повторно попита: — Ти ли го уби, Бун?

— Не! — изрева Бун. — Не!

— Кажу истината! — рече МакКаслин. — И аз бих го направил, ако ми беше заръчал.

Момчето застана помежду им с лице към МакКаслин; сълзите му изригнаха и потекоха сякаш не от очите, а като пот, от цялото лице.

— Остави го на мира! — викна Айк. — По дяволите! Остави го на мира!

[1] Американски шампион по бокс, свръхтежка категория. Джон Съливан побеждава Джек Килрейн в 1889, а Джийн Тъни — Джек Демпси в 1926 и 1927. — Б.пр. ↑

[2] Генерал Натан Форест (1821–1877) — офицер от армията на Юга през Гражданската война, Конфедерацията. — Б.пр. ↑

[3] Намек за Гражданската война, в която южняците наричат войските на Север „янки“. — Б.пр. ↑

[4] Пайтани — племе в Индия. — Б.пр. ↑

IV

След това навърши двайсет и една. И вече можеше да каже, че той и братовчед му са противопоставени не на горската пустош, а на усмирената земя, която е трябвало да бъде негово наследство, земята, която дядо му, старият Карадърз МакКаслин, бе купил с парите на бледоликите от диваците, чиито прадеди са ловували из нея с голи ръце, после я бе опитомил и турил в ред, или по-скоро е вярвал, че я опитомява и туря в ред, тъй като човешките същества, които са му робували и над чиито живот и смърт е имал пълни права, са махнали гората от тази земя и в дъжд от пот са почнали да дращят по повърхността ѝ на има-няма две педи дълбочина, за да поникне от нея нещо, което преди това не е расло тъдява, но би могло наново да се превърне в парите, които той, вярвайки, че я купува, е трябвало да заплати за нея, пък и нещо да му остане: по тая причина и разбирайки повече от другите, старият Карадърз МакКаслин отгледал децата си, своите потомци и наследници, внушавайки им, че тази земя е негова и негова ще си остане, та да я приписва след това; защото с целия си цинизъм силният и безмилостният предварително познава собствената си суетност и горделивост, знае силата си и ненавижда онова, което притежава; точно както, разбирайки повече от другите, майор де Спейн с неговия дял от този пущинак, който бе по-голям и по-стар от всякакъв писмен документ; точно както, разбирайки още повече от другите, старият Томас Сътпен, от когото майор Де Спейн бе получил своя дял за пари; точно както Икемотуби, вождът на племето чикасо, от когото Томас Сътпен бе получил същия дял срещу пари или ром, или каквото и да било там, те всички, всеки на свой ред знаеха, че не притежават нищо, камо ли дял, за да могат да се отказват от него или да го продават...

не на горската пустош, а на земята, не от жажда и от стремежи, а защото я отстъпи в лавката, както би трябвало да бъде, може би не сърцето, а по-скоро слънчевото сплитане на онова, което бе отстъпил: квадратната и заобиколена с веранди дървена постройка, приклепнала

като поличба над полето, която и досега държеше тружениците си в робство, независимо от това, имало ли е 1865^[1] или не, цялата облечена с афиши за тютюн и церове против настинка, за мазила и тинктури, произвеждани и продавани от белите, с които негрите могат да си избелят кожата или да си изправят косите, та дано заприличат на оная раса, която двеста години ги е държала в робство и от която още сто години и дори още една кървава гражданска война пак не биха ги напълно освободили...

той и братовчед му сред застоялите миризми на сирене и осолено месо, газ и сбури, вмирисаните рафтове с тютюн работно облекло, шишета с лекарства и конци, палешници и варели и бъчви с брашно, пшеничено или царевично, меласа и гвоздеи, плужни поводи и оглавници на закачалките по стените, скоби за хамути и синджири, масата и лавицата над нея, където МакКаслин държеше тефтерите, отбелязващи бавното изтичане на храни и други разни провизии и стоки, които всяка есен, след като продаяха очистения памук, се връщаха обратно (две нишки, крехки като истина и непресичащи се като два екватора, ала тъй стоманено здрави, че обвързваха до живот ония, които произвеждат памука, със земята, по която ръсят потта си); там имаше и други, още по-стари тефтери, нескопосни и архаични по форма и размери, по чиито пожълтели страници ръцете на баща му Теофилъс и чичо му Амодиъс разкривено и вече избеляло бяха отбелязали още двайсет години преди Гражданската война освобождаването на робите, принадлежащи на Карадърз МакКаслин.

— Откажи се — каза МакКаслин, — откажи се! Ти, прекият наследник по мъжка линия на оногова, конто е пипнал случая и се е възползвал от него, та е купил, взел или заграбил земята, това не е важно, за да я припише, не е важно как, когато е била една пустош с диви зверове и още по-диви хора, да я почисти и да я превърне в завещание за децата си, та да им даде сигурност и гордост, да ги улесни, че да прославят името му и делата му. И не само наследник по мъжка линия, ами едничкият и последен наследник по мъжка линия от третото поколение, защото аз не само съм четири поколения след Карадърз МакКаслин, ами съм и по женска линия и това „МакКаслин“ в името ми е станало мое единствено благодарение на съгласието, благоразположението и гордостта на баба ми от делата на тоя човек, чието наследство и паметник ти си мислиш, че можеш да отхвърлиш.

А той:

— Не мога. Никога не е било мое, за да се отказвам от него. Не е било ни татково, нито на чичо ми Бъди, за да ми го завещаят и да не го искам, защото и дядово не е било — той на тях да го завещае, а те на мен да го завещаят, защото никога не е било дори на стария Икемотуби, та да го продава на дядо и той да го завещава и прочие. И на бащата на бащата на Икемотуби не е било, та да речеш, че са му го завещали да го продава на дядо или пък другиму, защото в момента, когато Икемотуби е открил и разбрал, че може да продаде тая земя за пари, в тоя същия момент тя завинаги е престанала да бъде негова или чиято и да било, от единия баща на другия и третия и този, който е купил земята, нищо не е купил.

— Нищо не е купил?

А той:

— Нищо не е купил. Защото в Книгата^[2] е казано как Той създал земята, направил я, поогледал я и казал „добре“, а след това създал човека. Най-напред земята сътворил и я населил с неми същества, а после създал човека като Свой надзирател на земята, сюзерен да бъде и на земята, и на животните в Негово име, не да задържи за себе си и потомството поколения наред своята нерушима титла, а да пази земята цяла и обща в безименната общност на братството; и какво е искал срещу всичко това? Състрадание и покорство, издръжливост и страдания и потта от челото за хляба. Зная сега какво ще ми кажеш. Ще кажеш, че въпреки всичко дядо ми...

А МакКаслин:

— ... я притежаваше. И не беше първият. Не единственият и не първият след, както казва твоят Съдник, изгонването на човека от рая. Нито вторият в цялата тази изтъркана и уморителна хроника на Неговите избраници, произлезли от Авраама и от синовете на ония, които са лишили Авраама от собственост, или пък в ония петстотин години, през които половината от познатия тогава свят и всичко по него е било собственост на един единствен град, както тази плантация и всичкият живот по нея са собственост в неотменимо робство на тая лавка и тия тефтери там, писани още от дядо ти; така е било и в следващите хиляда години, когато хората се счепкали за дялове и земи и всичко е пропаднало и най-сетне земите са били изтощени, а човеците са ръмжали над оглозганите кости на един стар свят, който е

заязвал, защото нищо не е струвал, додето едно случайно яйце^[3] не им е показало другото полукълбо. Тъй че искам да кажа: независимо и въпреки всичко старият Карадърз е притежавал тази земя. Взел ли я е, купил ли я е, няма значение; дадена ли му е била, той ли я задържал — и това не е важно. Завещава я човекът. Иначе защо си дошъл тука да се отказваш от нея и ръце да вдигаш? Задържал я е, гледал я е петдесет години, за да можеш ти да се откажеш, а Той, този твой Съдник, този Съзидател, този Посредник опрощава, така ли? Поглежда надолу и вижда, а? Или нищо не прави. Гледа, а не вижда, или видял, а може би не разбрал, защото е неспособен, извратен, или сляп? Кое от трите?

А той:

— Лишен от собственост.

А МакКаслин:

— Какво?

А той:

— Лишен от собственост. Не неспособен. Той не опрощава. Не е и сляп, защото всичко вижда. Аз да ти кажа: лишен от рая. Лишен от Ханаан и тези, които са Го лишили, са Го лишили вече лишен, а тия петстотин години са били години на укрити по римските публични домове земевладелци, и после хиляда години варвари от лесовите на Севера са ги лишавали и са поглъщали ограбените от тях земи и на свой ред са ограбвали, та накрая, както викаш, заръмжали в непрогледния здрач на стария свят над оглозганите му кости и взели да петнят името божие, додето най-сетне Той взел едно най-обикновено яйце, за да им открие друг, нов свят, където можело да се създаде нация от хора, основана на смирието, състраданието, съгласието и взаимната гордост. А дядо ми наистина е притежавал земята, независимо и въпреки всичко, защото му е било позволено от Него; Той не е неспособен, нито всеопрощаващ, нито е сляп, защото всичко си върши по Негова воля и Той следи. Но Той е видял, че земята е прокълнатата още когато е била в ръцете на Икемотуби и на бащата на Икемотуби, стария Исетибиха, и на бащата на Исетибиха, била е вече покварена още преди да я притежава който и да било бял, покварена от онова, което дядо и другите като него са донесли в новите земи, с които Той ги е удостоил от жал и мълчаливо съгласие при условие, че ще бъдат и те жалостиви и смирени, стговорни и търпеливи, за да ги

изведе от развалата и непрогледния мрак на стария свят, а то като че поквареният вятър, дете им е надувал платната...

А МакКаслин:

— А-ха.

— ... и никаква надежда да получат земя, докато Икемотуби и потомците на Икемотуби един след друг я владеят. Тогава Той може би е разбрал, че само като лиши за известно време земята от кръвта на Икемотуби и я замести с друга кръв, ще успее да реши Своята задача. Може би вече е знаел каква ще е тая друга кръв, може би най-справедливото е било, че в момента е разполагал само с кръвта на белите, та от самата нея да излезе и тяхното проклятие. Било е повече от отмъщение.

А МакКаслин:

— А-ха.

— ... когато е решил да си послужи с кръвта, която е донесла злото, за да бие злото, както докторите изгарят треската с треска, отровата с отрова. И от всички може именно дядо ми да е избрал. Сигурно е бил на ясно, че дядо няма да постигне Неговата цел, защото и той е бил роден да живее кратко, но нали дядо е щял да има потомци, истински наследници? Сигурно е предвиждал вече как от дядо ще излезе семето на три поколения, колкото е пресметнал, че ще са нужни, за да освободят поне част от Неговите пълноправни човеци.

А МакКаслин:

— Синовете на Хам^[4]! Ти, който си служиш с библията! Синовете на Хам!

А той:

— Едни неща Той е казал в Книгата, а други неща, които му се приписват, не е. И аз знам сега какво ще кажеш: че щом за мен истината е едно, а за теб — друго, как ще разберем кое е истината? Няма какво да разбираме. Сърцето вече знае. Тази Книга не е написана да се чете от такива, дете ще си избират това или онова, както им отърва, а от сърцето, не от мъдреците на земята, защото те може би нямат нужда от нея, или може би мъдрите вече нямат сърце, а от осъдените и низшите, които нямат с какво друго да четат, освен със сърцето. Защото хората, които са Му написали тази Книга, са писали за истината, а истина има само една и тя се отнася до всичко, което минава през сърцето.

А МакКаслин:

— Значи, тия, които са Му писали Книгата, понякога са и послъгвали.

А той:

— Да. Защото са хора. Искали са от цялата сложност, която движи сърцето, да впишат само истините на сърцето, за да служат на всички смутни и оплетени сърца, които ще туптят след тях. Онова, което са искали да кажат, което Той е искал от тях да кажат, е много просто. Хората, за които са записвани Неговите слова, не биха ги разбрали. Трябвало е да бъдат предадени с прости всекидневни думи, дето са им познати и дето ги проумяват, и то не само тия, които ще слушат, ами и тия, които ги пишат, защото ако те, които са били толкова близо до Него, за да ги избере измежду многото живи да запишат и предадат словата Му, ако те са могли да разбират истината единствено чрез плетениците на страстите, алчността, омразата и страха, що движат сърцето, какво разстояние до истината ще трябва да изминат ония, до които истината може да стигне само чрез изреченото слово?

А МакКаслин:

— Мога и да ти отговоря, като си захванал с един и същ текст да доказваш своите твърдения, а да опровергаваш моите. Но ще замълча, защото ти сам си отговори: никакво разстояние, щом, както казваш, сърцето, неизменното и непогрешимо сърце само открива истината. Може би си прав, но макар да признаваш, че от стария Карадърз до теб са три поколения, те не са три. Не са и пълни две. Чичо Бък и чичо Бъди. Те не са били нито първите, нито единствените. За по-малко от две, а дори и от едно поколение, са минали хиляди други Бъковци и Бъдиевци в тая земя, дето казваш, че била от господата сътворена, а от човека молепсана и покварена. Да не говорим за 1865.

А той:

— Да. Много повече от татко и от чичо Бъди...

И дори не хвърли поглед към лавицата над масата. МакКаслин също. Нямаше защо. Струваше му се, че тефтерите с излющените и попукани кожени корици се вдигат един по един по своя избледняващ ред и се разтварят на някаква маса, или може би на някакъв апокрифен амвон, или дори олтар, или пък пред самия Трон — за последен прочит и поглед и въздишка на Всезнаещия и тогава пожълтелите страници и

рядкото кафяво мастило, с което са били записани неправдите и една съвсем малка част от възмездията, завинаги се стапят в онази безименна първоначална прах...

пожълтелите страници, надраскани с бледнеещо мастило първо от ръката на дядо му, а след това от баща му и чичо му, ергени — единият до петдесет, другият до шейсет, единият управляващ плантацията и обработването ѝ, другият в грижа за къщата и прехраната, което бе продължил да върши дори след женитбата на близнака си и раждането на момчето...

двамата братя, които, щом погребяха баща си, напуснаха грандиозно замислената и напомняща хамбар постройка, която той не бе успял да довърши, и заживяха в едностайна дървена хижа, скована от тях двамата; по-нататък ѝ пристройваха и други стаи, но не допуснаха никой от робите им да се докосне дори до летвите освен когато трябваше да издигнат основните стълбове, което двама души не можеха да свършат. Всички роби натикаха в голямата къща и затулиха едни от прозорците ѝ с дъски, а други — с мечи и еленови кожи, заковани върху празните рамки; всяка вечер братът, който се занимаваше със земеделската работа, караше негрите да минават под строй, както правят фелдфебелите, преди да разпуснат ротата, и волюневолю, мъже, жени и деца ги вкарваше като стадо, без въпроси, без протести и без изключение, в огромната недоносена сграда, която бе останала почти в зародиш, сякаш дори старият Карадърз МакКаслин бе зяпнал в изумление пред циментовото доказателство за безграничната изобретателност на своята суета; преброяваше ги наум и ги вкарваше като стадо, а после ги заключваше с един кован клин колкото нож за дране на китове, който висеше на къс еленов ремък над халката на вратата, къщата, на която липсваха половината прозорци, нямаше и задна врата, а само зеещия ѝ отвор, тъй че още тогава, та и петдесет години след това, когато момчето бе вече достатъчно голямо да чува и разбира, из околността се носеше нещо като народно предание: как по цели нощи наоколо бродели робите на МакКаслин; блъскали пътищата на лунна светлина да идат на гости до съседните плантации и как имало нещо като негласно джентълменско споразумение между двамата бели господари и двайсетината черни, че преброи ли ги единият на залез и пъхне ли домашно изкования клин във вратата, ни единият, ни другият повече да не обикаля къщата и да

следи задния вход, но на сутринта, когато братът изтегли клина, всички негри, влезли от предния, да са налице...

близнаците, които си приличаха дори в почерка, освен ако не разполагаш със саморъчните им мостри за сравнение; на една и съща страница се срещаха и двата почерка (както често е ставало, сякаш недоволни само от устната връзка, те са прибягвали до катадневно напредващите страници, за да водят неизбежната работа по принуждението, преминало цялата дива пустош на Северен Мисисипи в 1830–1840) и тогава и двата изглеждаха като писани от едно и също напълно нормално десетгодишно момче, та дори и в правописа, който изобщо не се е подобрил с постепенното и последователно изпълване на споменаваните робски имена с плът и кръв и бавното разкриване на един смътен живот с неговите страсти и затруднения, докато страниците са се затискали една друга, а годините са текли; техните роби, които Карадърз МакКаслин е наследил и купил — Рошъс, Фийби, Тъсидис и Юнис и техните потомци, Сам Фадърз и майка му, срещу които е дал на стария Икемотуби, вожда на чикасо, от когото е купил и земята, един недохранен и вечно вървящ в тръс скопен жребец, Тени Бийчъм, която близнакът Амодиъс спечелил от един съсед на покер, и необяснимо защо наричащият се Персифал Браунлий, когото братът Теофилъс, без ни самият той, ни брат му да знаят точно защо, купил от Бедфорд, Форест, когато бил още търговец на роби, а не генерал (всичко бе нанесено на една страница, не много дълга, отразяваща по-малко и от една година, по-точно седем месеца, начената с почерка, който момчето се бе научило да приема за бащин:

Персифал Браунли 26 год. чиновник и книговод.
купен от Н. Б. Форест в Колд Уотър 3 мар. 1856 265 долара.

и под това, пак със същия почерк:

5 мар. 1856 Никакъв книгов. Не може да чете. Пише само името си но аз вече го написах. Казва че може да оре но ми се не вярва. днес пратен на полето 5 мар. 1856.

и пак със същия почерк:

6 мар. 1856. И да оре не може. Казва че искал да стане пропов. значи може да води говедата на реката

след това вече идва другият почерк, който той добре различаваше като почерка на чичо си:

Мар. 23тий 1856 И това не го бива, освен по едно говедо. Да се отървем от н.

после пак първият:

24 мар. 1856 Кой по дяволите ще го купи

след това вторият:

19тий апр 1856 Никой Преди 2 мес. ти го докара от Колд Уотър. Не ти казвам продай го, освободи го.

първият:

22 апр 1856 Ще се отърва от него.

вторият:

Юни 13тий 1856 Как? 1 дол. год. за 265 г прави, 265 дол. Кой ще подпише докум. за освоб.

после пак първият:

1 окт 1856 Муле джозефина строши крак & застреляна, не тази ясла Ни този негър Всичко наопък. 100 долара

и същият:

2 окт 1856 Освободен Дебит МакКаслин & МакКаслин 265 дол

след това отново вторият:

Окт 3тий Дебит Теофилъс МакКаслин Негър 265 дол. муле 100 дол вс. 365 дол Още не си е отишъл Защо Татко не е тука

после първият:

3 окт 1856 Кучи син не иска да напусне. Какво би правил татко

вторият:

29тий окт 1856 Би го прекръстил

първият:

31 окт 1856 Би го прекръстил но как

вторият:

Коледа 1856 Спинтриъс

всичко бе вписано там, не само общата и опростена несправедливост и бавната ѝ амортизация, но и особените трагедии, които не са били опрощавани и никога не могат да се амортизират: нова страница и нов тефтер и почеркът, който сега веднага познаваше, че е на баща му:

Татко умря Лушъс Куинтъс Карадърз МакКаслин Калина^[5] 1772 — Мисисипи 1837. Поч. и погреб. 27 юни 1837.

Роскъс. Отгледан от дядо в Калина Не си знае годините. Освободен 27 юни 1837 Не иска да напусне. Поч и погреб. 12 ян 1841 Фиби Роскъс. Жена му купена от дядо в Калина казва че е Педесе. Освоб. 27 юни 1837 Не иска да напусне. Поч. и погреб. 1 авг 1849 Тъсидис. син Роскъс & Фиби род в Калина 1779. Отказва 10 акра от Завещанието на татко 28 юни 1837. Отказва 200 дол в брой от А&Т МакКаслин 28 юни 1837 Иска да остане да ги отработи.

и след това и в продължение на следващите пет страници и почти толкова години — бавното и всекидневно натрупване на надниците, дадени му заедно с храната и дрехите: меласата, месото и царевичното брашно, евтините, но трайни ризи и панталони от син док и обувките, а сегиз-тогиз и някое палто срещу дъжда и студа — съпоставени и пресметнати спрямо бавно, но непрекъснато растящата сума на баланса (на момчето му се струваше, че вижда черния, роба, когото неговият бял господар е освободил за вечни времена с един акт, от който черният не би могъл никога да се освободи, поне докато трае споменът, виждаше го да влиза в лавката и да иска позволение, може би от сина на белия, да надникне в оная страница от тефтера, която и да прочете не би могъл, без да настоява за гаранции, че белият ще

удържи на думата си, тъй като би трябвало да я приеме, защото под слънцето няма абсолютно никакъв начин да я провери, да види докъде му е стигнала сметката и колко още му остава, докато напусне, за да не се върне никога, пък дори да се премести само на седемнадесет мили в Джеферсън); тъй се стигаше до последните редове, приключващи историята:

3 ное 1841 В брой на Тъсидис МакКаслин^[6] 200 дол
Станал ковач в Дж. дек 1841 Поч. и погреб, в Дж.

17 фев 1854. Юнис купена от татко в Ню Орлеанз
1807 го. за 650 дол Омъж. за Тъсидис 1809 Удавила се в
реката Коледа 1832.

чак сега за първи път в тефтера, се появяваше другият почерк и той позна, че това е чичо му, готвачът и къщовникът, когото дори МакКаслин, който познаваше и него, и баща му цели шестнайсет години преди раждането на момчето, помнеше да седи по цял ден на люлеещ се стол пред кухненския огън, на който е готвел:

Юни 21вий 1833 Самоудавила се

следван от първия:

23 юни 1833 Кой е чул негър да се дави сам

и пак от втория, небързац, нанесен с някаква безапелационна категоричност; двете напълно идентични бележки са могли да бъдат направени едва ли не с един и същ гумен печат, ако не беше другата дата:

Авг. 13тий 1833 Самоудавила се

и той се питаше *Но защо? Защо?* По това време беше навършил шестнайсет. Не му бе за първи път да стои сам в лавката, нито за първи път да сваля старите тефтери, които, откак се помни, знаеше все там, на лавицата над масата. Още като дете и особено като беше на девет, десет и единайсет години, когато вече можеше да чете, той често вдигаше поглед към олющените и попукани кожени гърбове, но не изпитваше никакво желание да ги разтваря и макар да възнамеряваше някой ден да ги прегледа — защото схващаше, че те може би съдържат някакъв хронологичен и доста по-изчерпателен, но без съмнение скучен материал, какъвто едва ли би могъл да събере от другаде, сведения не само за себе си, но и за хората е неговата кръв, не само за белите, а и за черните, които бяха станали почти такава част от родословието му, каквато бяха и неговите бели деди, за земята, която са притежавали и задружно обработвали, която ги е хранила и която винаги ще бъде тяхна обща, независимо от цвета на кожата или титулярното собственичество, — разбираше, че това ще стане в някой свободен ден, когато вече е стар и малко отегчен, тъй като след години и съдържанието на старите книжа ще е вече неизменно закрепено, нещо свършено, непоправимо и безвредно. Но тогава беше на шестнайсет. И знаеше какво ще открие, преди да го е открил. След полунощ, когато МакКаслин заспа, измъкна ключа на лавката от стаята му, влезе, заключи се отвътре и забравеният фенер отново замириса в мъртвия и без това вонящ студен въздух на лавката, а той се наведе над пожълтелите страници, питайки се не защо се е удавила, а какво ли си е помислил баща му, като е прочел първата поправка на брат си: защо е мислил чичо Бъди, че се е самоудавила? На следващата страница почваше да открива неща, които знаеше, че ще открие, само че това още не бе обяснението, тъй като се казваше следното:

Томасина за по-кратко Томи, дъщеря на Тъсидис & Юнис род. 1810 поч. при раждане юни 1833 и погреб. Год. когато падаха звезди

а след това:

Търл, син на Томи Род. юни 1833 Год. когато падаха
звезди Завещанието на татко

и нищо повече, никакви други скучни данни, освен надниците всеки ден, храната и облеклото, раздадени срещу тях, никакво съобщение за смъртта и погребението на този Търел, защото той бе надживял белите си полубратя, а книгата, които МакКаслин Едмъндз водеше, не включваха некролози: само *Завещанието на татко*; той бе виждал и него — големите и разкривени букви на стария Карадърз, далеч по-нечетливи от буквите на синовете му и с още по-лош правопис, слагал главна буква на всяко съществително и сказуемо, без да си дава труд да слага препинателни знаци или да подрежда мисълта си, без дори да обяснява, камо ли да заблуждава какво значи наследство от хиляда долара за сина на една неомъжена робиня, което е трябвало да се изплати, щом детето стане пълнолетно; дядо му, понесъл сам последиците от една постъпка, при което все още липсваха ясни и неопровержими доказателства, че той си я признава, но затуй пък за назидание задължава синовете си в случай на бащинство от тяхна страна да понесат в брой също такава глоба; това дори не е било подкуп за мълчание в името на репутацията му, тъй като тя би станала уязвима само след като него вече го няма да я пази, а направо и едва ли не презрителното подхвърляне, както се подхвърля шапка или чифт обуца, на хиляда долара, които при тези обстоятелства за него вече са нямали никакво значение и кой знае дали биха означавали нещо и за негъра, за роба, който няма да ги види, додето не навърши двайсет и една, когато е твърде късно тепърва да научи какво са парите. *Ясно, това е било по-лесно, отколкото да наречеш един негър Сине мой — помисли си момчето. — Макар че Сине мой са само две думи. Но в такъв случай трябва да е имало любов. Каква да е любов. Дори онова, което той е наричал любов, а не чисто и просто едно следобедно или вечерно облекчаване!* И той си ги представи — стария човек, само пет години преди смъртта си, отдавна вдовец, а синовете му не само още ергени, но и вече навлизащи в средна възраст, сам в къщата и без съмнение отегчен, защото плантацията му е вече укрепнала и работеща като машина, пари има достатъчно, твърде много пари за човек, чиито пороци съвсем

очевидно са далеч под неговите средства; представи си и момичето, младо, без мъж, в деня, когато е родила само двацет и три годишна. Може би най-напред от самота е поискал да му я доведат, да има в къщата един млад глас и едно движение, повикал я, помолил майка ѝ да му я праща всяка сутрин, за да премита и да подрежда леглата, и майката се е съгласила, тъй като вероятно всичко вече се е подразбирало и е било предварително решено: едничкото дете на двойката негри, които не са били земеделски ратаи и които може би затова са стояли малко по-горе от другите роби, само дето бащата, както и неговите родители, са били завещани на сегашния бял господар, още от неговия баща, а самият той, белият господар, се е вдигнал и е пропътувал триста мили и повече на кон и с параход до Ню Орлеанз, за да му купи жена и майка за момичето...

и това бе всичко. Старите крехки страници сякаш се отгръщаха сами, а той си мислеше: *Със собствената си дъщеря! Своята собствена дъщеря! Не! Не!* И така се върна до онази страница, където се казваше, че белият господар (тогава още не вдовец), който никога никъде не е пътувал и който съвсем не е имал нужда от още един роб, е изминал целия този път до Ню Орлеанз да си купи. Когато момчето бе на десет години, Търел, синът на Томи, бе още жив и от собствено наблюдение и спомени той схващаше, че в жилите си Търел вече е имал бяла кръв, преди да получи от баща си нова; и сега, петдесет години по-късно, загледан в пожълтялата страница под жълтото сияние на димящия и миризлив фенер в студената воня на среднощната лавка, той сякаш я видя как нагазва леденостудената вода на реката в оня коледен ден, шест месеца преди да се роди детето на нейната дъщеря и на нейния собствен отколешен похитител (*Първият ѝ любовник — помисли си той, — първият мъж в живота на Юнис!*), самотна, твърда, без скръб, тържествена, в миг и завинаги отрекла се от скръбта и отчаянието, защото вече е трябвало да се отрече от вярата и надеждата си...

това бе всичко. Повече не му трябваше да разлиства тефтерите; в своя бледнеещ и неумолим бяг пожълтелите страници бяха вече станали неделима част от неговото съзнание и щяха да останат завинаги там:

Тени Бийчъм 21 год. Спечелена от Амодиъс МакКаслин от Хюбърт Бийчъм. Тройка от тройки срещу кент 1859. Омъж. за Търл на Томи 1859.

и никаква дата за освобождаването ѝ, защото нейната свобода, както и свободата на първото ѝ оживяло дете, е дошла не от Бък и Бъди МакКаслин в лавката а от един чужд и непознат човек във Вашингтон^[7], никаква дата на смърт и погребение, не само защото братовчед му МакКаслин не пишеше в книгата си некролози, а и защото тогава, в 1883 година, тя бе още жива и щеше да дочака внук от своето последно останало живо дете:

Амодиъс МакКаслин Бийчъм. Син на Търл на Томи & Тени Бийчъм 1859 поч 1859

след това навсякъде следваше почеркът на чичо му, тъй като баща му вече е бил в кавалерията на оня човек, чието име като търговец на роби не е могъл дори да напише:

Щерка търл на Томи и Тени 1862

после идваше следващото, без никакви обяснения, дори полът му не се казваше, ала момчето се досети, защото тогава МакКаслин е бил тринайсетгодишен и си спомни, че освен във Виксбърг храната почти никъде не е достигала:

Дете на Търл на томи и тени 1863

и тогава същият почерк известяваше за още едно дете, този път оживяло, сякаш упоритостта на Тени и чезнещият размит призрак на стария Карадърз и неговата немилост най-сетне са преодолели дори

гледа; написаното бе по-ясно, по-чисто и с по-малко грешки, като че старият чичо, който преди всичко е трябвало да се роди жена, в старанието си да управлява плантацията, докато го е нямало брат му, докато си е почивал от готвене, от грижи за себе си и за четиринайсетгодишния сирак, е приел за добро предзнаменование факта, че най-сетне един безименен наследник на робите ще оживее за да получи име:

Джеймс Тъсидис Бийчъм, син, на Търл на Томи и Тени Бийчъм. Род 29-ти декември 1864 И двамата Добре. Искаха да го кръстят Теофилъс но ги Разубедих. Роден два часа сл. пл.

но нищо повече, нищо; щяха да минат още две години и тогава момчето, вече почти мъж, щеше да се завърне от едно безуспешно пътешествие до Тенеси с все още непокътнатата третина от наследството на стария Карадърз, завещано на сина му негър и неговите наследници, сума, която с очевидното намерение на трите оживели деца да оцелеят и занапред, техните бели получичовци бяха увеличили на хиляда долара третината; и той сам щеше да допълни страницата в един ден, когато всеки роден през 1864 (пък и в 1867, когато сам той е видял белия свят) отдавна би престанал да се надява, камо ли да иска още малко да поживее; щеше да напише със своя почерк, странно различен от почерците на баща му и чичо му, но напомнящ този на дядо му, ако не се смята правописът:

Изчезнал някъде през нощта на своя двайсет и първи рожден ден, 29 дек. 1885: Джеймз (Джим) Бийчъм. Проследен от Айзак МакКаслин до Джексън, Тенеси, но там изгубен. Неговата третина от наследството, равна на 1000.00 долара, върната на МакКаслин Едмънз, Настояник, на 12 януари 1886.

но трябваше да минат още две години. Сега отново идваше почеркът на баща му, чийто бивш командир бе зарязал военната служба и търговията с роби; той се появяваше в тефтера още веднъж за последен път, още по-нечетлив и от преди, почти неразгадаем — ревматизъм бе схванал всичките му стави, кажи-речи напълно скаран с каквото и да било правопис, като че тези четири години, в които бе следвал сабята на едничкия жив човек, който успя да му продаде негър и да го излъже в сделката, го бяха убедили не само в празната суета на надеждата и вярата, но и на правописа:

Мис софонсиба р дщр т т & т 1869

ала не и на волята, защото тя присъстваше там, черно на бяло, нанесена, както му бе разказвал МакКаслин, с лявата ръка, още веднъж и за последен път в тефтера; момчето бе едва на една година, а когато шест години по-късно се роди Лукас, баща му и чичо му бяха вече мъртъвци, и двамата умрели преди пет години в разстояние на дванайсет месеца. Сега той, който бе там и видя всичко в 1886, трябваше да допише останалото; тя бе седемнайсетгодишна, две години по-млада от него; той се намираще в лавката, когато на свечеряване изведнъж влиза МакКаслин и казва:

— Иска да се ожени за Фонсиба.

Той погледна зад МакКаслин и видя човека, непознат, по-висок от МакКаслин, дрехите му по-хубави от тия, които носеха МакКаслин и останалите бели, влиза в лавката също като бял и застава като бял, сякаш бе оставил МакКаслин да върви напред, не защото кожата му е бяла, а просто защото МакКаслин е тукашен и му показва откъде да мине; говореше като бял, погледна го веднъж през рамото на МакКаслин, кратко, но проницателно и повече не го удостои с поглед, загуби всякакъв интерес, както би постъпил всеки зрял и самоуверен бял, не прояви нетърпение, но като че не разполагаше с много време.

— Да се ожени за Фонсиба ли? — извика той. — За Фонсиба? — След това млъкна и повече не се обади, само гледаше и слушаше МакКаслин и негъра:

— Казваш, ще живеете в Аркансо?

— Да. Имот имам там. Ферма.

— Имот? Ферма? Твоя?

— Да.

— А „сър“ не казваш ли?

— Само на по-старите от мен.

— А-ха! Северняк, а?

— Да. От дете.

— Но баща ти е бил роб.

— Да. Едно време.

— Тогаз как може да имаш ферма в Аркансо?

— Отпусната. На баща ми. От Съединените щати. За военна служба.

— Ясно — каза МакКаслин, — в армията на янките.

— На Съединените щати — каза непознатият.

Тогава се обади пак той, извика иззад рамото на МакКаслин:

— Да повикаме леля Тени! Отивам да я викна...

Но МакКаслин не му обърна внимание. Непознатият не погледна натам, отдето дойде гласът му. Двамата продължаваха да разговарят, сякаш него изобщо го няма:

— След като смяташ, че всичко е уредено, защо все пак си правиш труда да ме питаш? — каза МакКаслин.

— Не ви питам — каза непознатият. — Вас ви признавам само дотолкова, доколкото вие признавате своята отговорност към нея като член на семейството, чиято глава сте понастоящем. Не ви искам позволение. Аз...

— Стига! — извика МакКаслин. Но непознатият не трепна. Не защото не обръщаше никакво внимание на МакКаслин и не защото не го чу. Той просто съобщаваше, съвсем не като извинение и не точно като оправдание, един факт, правеше изявление, каквото създадената ситуация безусловно изискваше и налагаше да се направи в присъствието на МакКаслин, пък МакКаслин ако ще да слуша, ако ще — да не слуша. Говореше сякаш на себе си, да чуе сам изречените от себе си думи. Бяха застанали очи в очи, не много близо, на един удар разстояние, изопнати, без повишаване на гласа, не нападателни, просто сдържани:

— Аз ви съобщавам, информирам ви предварително като глава на нейното семейство. Повече не би сторил никой човек с чест. Освен

това, вие си имате, разбира се, по свой начин и според умствените възможности и възпитанието...

— Казах стига! — прекъсна го МакКаслин. — До мръкнало да те няма! Марш! — Но другият и сега остана за миг неподвижен, втренчил в МакКаслин разсеян и безстрастен поглед, като че в зениците му виждаше отразен дребния образ на огромната си фигура.

— Е, да — каза той, — в края на краищата вие сте в собствения си дом. И според собствените си разбирания... но нищо. Прав сте. Това наистина е достатъчно — обърна се към вратата, поспря, но само за миг и чак на излизане добави: — Бъдете спокоен, ще се грижа за нея — и изчезна.

— А тя как се е запознала с него? — извика момчето. — Не съм го и чувал. Фонсиба! Дето никъде не ходи, освен на църква!

— Ха! — рече МакКаслин. — Те и родителите никога не успяват да разберат как е могла седемнайсетгодишната им дъщеря да се запознае с мъжа, който ще я вземе. После е късно.

На другата сутрин бяха отпътували — непознатият и Фонсиба. МакКаслин повече не я видя, той също, защото жената, която срещна пет месеца по-късно, нямаше в себе си нищо познато. И сега носеше третината от трихилядното наследство, както преди година, когато напразно бе търсил в Тенеси Джим, сина на Тени. Непознатият бе оставил на Тени някакъв адрес, а три месеца след заминаването им дойде писмо — бе написано от него, макар че Алис, жената на МакКаслин, бе учила Фонсиба и на четмо и на писмо. Клеймото нямаше нищо общо с адреса, който бе оставил на Тени. Най-напред се наложи да пътува с влака, докдето имаше влак. След това се прехвърли на пощенски дилижанс, после на една гемия за добитък и накрая пак взе влак: сега вече той бе опитен пътник и хитра хрътка и щеше да успее, защото трябваше да успее. В бавното, нескончаемо пъплене по пустите и кални декемврийски пътища, когато нощ сменяше нощта в хотели, в крайпътни кръчми, сковани от груби дъски, в които нямаше нищо повече от един тезгях, в хижите на чужди хора и в сеното на самотни хамбари, където нито веднъж не посмя да се съблече заради препасания на голо пояс със златните монети, сякаш бе маскиран влъхва, тръгнал инкогнито на поклонение, той непрекъснато си повтаряше: *Трябва да я откроя! Длъжен съм! Един вече загубихме. Но този път ще я намеря!* И я намери. Прегърбен под тихия леден

дъжд, яхнал наета и вече съсипана кранта, опръскана до над гърдите, той я видя — една самотна дървена постройчица с глинен комин, която дъждът искаше сякаш да смие в безименна и незначителна плоска купчина от запустение сред тази непрорязана ни от път, ни от пътека, разградена и ялова пустиня от гъсталаци; ни хамбар, ни обор, нито дори кокошарник: само една дългнеста колиба, издигната от непохватна ръка, един жалък куп от несръчно нацепени дърва за горене, които не биха стигнали и за един ден, а когато конят приближи, не се показва дори кльоцаво куче, да лавне веднъж; ферма, но в зародиш, може би добра ферма, може би един ден и плантация, но не сега, не и след години, а по-късно, и то с много труд, упорит и мъчителен труд без почивка; ритна разскърцаната кухненска врата, увиснала в кривата си рамка, и се озова във вледеняващ сумрак, където не гореше дори готварски огън, и след малко различи, клекнало в един от ъглите зад груба маса, кафявото лице, което помнеше толкова отдавна, а вече не познаваше, тялото, което бе родено на сто крачки от стаята, в която бе роден и той, в което течеше малко и от неговата кръв, сега вече изцяло принадлежащо на ония поколения, за които всеки ненадейно явил се бял човек на кон е нает от господаря надзирател, понякога с пистолет в ръката, ала винаги с бич от змийска кожа; влезе в стаята, единствената стая на хижата, и там намери мъжа, в люлеещ се стол пред огнището, единствения тук стол, отворил книга пред мизерния огнец, който можеше да гори само още двацет и четири часа, в същото проповедническо облекло, с което преди пет месеца бе влязъл в лавката, и с чифт златни рамки за очила без стъкла — четеше книга сред това запустение, в тази кална, разградена и непрорязана дори от пътека пустош, в която нямаше дори навес, гдето да прибереш добитъка, и над всичко това, проникваща навсякъде, залепнала о самите дрехи на този човек и струяща от кожата му — вонята на една безпочвена и малоумна заблуда, ненаситната и безгранична лудост на залъганите от северняците-авантюристи последователи на победоносните северни армии.

— Не виждаш ли? — развика се той. — Не виждаш ли? Цялата земя, целият Юг са прокълнати и всички ние, дето сме родени и сме сукали от нея, и бели, и черни, сме прокълнати! Съгласен съм, че това проклятие идва от моята раса. Сигурно затуй потомството ни не може да го превъзмогне и да се бори с него, а ще търпи, дано преживее,

додето клетвата се вдигне. И тогава ще дойде ред на вашата раса, с нашия ние злоупотребихме. Но не сега, още не! Не разбираш ли?

Другият се изправи, негладените дрехи все тъй наподобяваха проповеднически, книгата бе затворена върху пръста, който бележеше докъде е прочетено, другата ръка държеше празните рамки като палка на учител по музика, изправи се и заговори отмерените и напевни глупости на безмерната лудост и безпочвената надежда:

— Вие грешите. Проклятието, което вие, белите, донесохте на тази страна, вече е вдигнато. То е лишено от смисъл, захвърлено. Свидетели сме на нова ера, ера, посветена, както са възнамерявали и нашите основатели, на свободата и равенството за всички и всички ще живеем в тази страна като в един нов Ханаан.

— Свобода ли? От какво? От труд? Ханаан! — той замахна и описа цял кръг с ръката си, при което му се стори, че всичко изведнъж се е събрало наоколо и ясно се вижда в тази ветровита, влажна, студена и тъжна негърска стая — празните поля без плуг и без семе, без огради за добитъка, който не съществува дори в несъществуващите обори. — Тук в кой край на Ханаан се намираме?

— В лошо време ни виждате. Сега е зима. Никой не обработва земята зимно време.

— Ясно. И, разбира се, нуждите на Фонсиба от храна и от дрехи ще чакат, докато полето стои неразорано.

— Имам пенсия — каза другият, сякаш казваше *Имам Божието благоволение* или *Имам златна мина*. — Получавам и пенсията на баща си. Ще дойде на първо число. Кой сме днес?

— Единайсети — отвърна той. — Още двацет дни. А дотогава?

— Взел съм малко зарзават от търговеца в Миднайт, имам сметка при него, той ми внася пенсията в банката. Дал съм му правото да управлява моите средства...

— Ясно. Ами ако зарзаватът не стигне за двацет дни?

— Имам още една свиня.

— Къде?

— Вън — каза другият. — В нашия край е нещо съвсем обикновено през зимата да си пуснеш животните на свобода, сами да си търсят прехраната. Чат-пат наобикаля. Но и да не дойде, по следите ще я намеря, стига да стане нужда...

— Да! — извика той. — Защото какво от това, нали си имаш пенсията! И човекът в Миднайт ще я получи, ще си удържи за колкото сте му изяли, пък остане ли нещо, ваше собствения си дOMETВИЕС краищата на края — в, той казаве. А дотогава свинята или ще бъде изядена, или няма да я хванеш. И после?

— После ще настъпи пролет — рече другият. — Напролет възнамерявам...

— Ще настъпи януари, след туй февруари. После повече от половината на март...

Когато отново поспря в кухнята, тя все тъй седеше там, не се познаваше диша ли, жива ли е, само очите й го наблюдаваха; направи крачка към нея, ала тя остана неподвижна, пък и нямаше накъде да отстъпи: само огромните бездънни очи с цвета на мастило върху това изпито удължено кафяво лице го гледаха с тревога, но без да го познаят, без да прочете в тях надежда.

— Фонсиба — рече той, — Фонсиба! Добре ли си?

— Свободна съм — отвърна тя.

Миднайт представляваше една кръчма, един яхър за кираджийски коне, голям магазин (тук ще е мястото, където за взаимно улеснение идват чековете с пенсията — помисли си той), по-малък магазин, хан и ковачница. Имаше и банка. Собственик бе някой си от Мисисипи, който също бе служил в кавалерията на Форест; едва сега му олекна и за първи път, откакто бе тръгнал преди осем дни, разпаса златния пояс, извади молив и хартия, умножи три долара по дванайсет месеца и с полученото раздели хиляда — по този начин сумата се разпределяше за около двайсет и осем години; значи, двайсет и осем години тя поне нямаше да гладува. Банкерът обеща да праща трите долара с куриер на всяко петнайсетото число от месеца и лично да й ги дава, а той се върна у дома. Всичко това стана, защото в 1874 баща му и чичо му бяха мъртви и старите тефтери никога вече не слязоха от лавицата над масата, където баща му ги бе оставил за последен път в оня ден на 1869. Но той можеше да допълни:

Лукас Куинтъс Карадърз МакКаслин Бийчъм. Син и последно останало живо дете на Търел, сина на Томи и Тени Бийчъм, Март 17, 1874.

само че нямаше защо. Не *Лушъс Куинтъс и пр. и пр. и пр.*, а *Лукас Куинтъс*, макар че не възразяваше да го наричат и *Лушъс*, тъй като чисто и просто изпусна тази дума от името си — не отказвайки се от самото име, защото все още използваше една трета от него, а просто като го измени от име на бял в свое собствено име, измислено от самия него и самия себе си наследил...

и това бе всичко: в 1874 момче, а 1888 мъж, отхвърлен, отречен и свободен, а в 1895 и съпруг, макар и не баща, не вдовец, но без жена и сигурно отдавна разбрал, че човек никога не може да бъде напълно свободен, просто не би издържал на това. Ожени се и заживя в Джеферсън в малкото ново бунгало, което бащата на жена му им бе дал. Една сутрин Лукас ненадейно отвори вратата на стаята, където Айзак четеше мемфиския вестник; той погледна датата на вестника и се сети: *Днес е рожденият му ден. Днес навършва двацет и една*. А Лукас каза:

— Къде е остатъкът от ония пари, оставени от стария Карадърз? Искам си ги. Всичките.

Това бе всичко. А МакКаслин:

— Много повече от Бък и Бъди, за да човъркат истината, така оплетена за тия, които я говорят, и така неясна за ония, дето слушат, че някога е имало 1865 година.

А той:

— Но не достатъчно. На татко и на чичо Бъди нещо не им е достигнало да налучкат истината, нищо, че са били три поколения, пък дори и три не са били тия, които са почнали от дядо; ако пред очите на Провидението е нямало никой, освен дядо, то тогава Той не е имал друг избор. Но Той бил решил да опита. Знам какво ще кажеш. Че още като ги е създавала, на Му е било ясно — не за надежда ги създава, а за мъка. Но Той не се надявал, Той просто чакал. Не само защото им е вдъхнал живот и ги е пуснал по земята, а защото твърде дълго се тревожил с тях. Дълго се тревожил, защото видял как всеки един от тях бил способен на всичко, да достигне всякаква висина и всякаква дълбочина и там на небето си спомнил, че и пъкълът е бил създаден от Него, та ето защо трябвало или да ги приеме при себе си, или да признае, че някъде има Негов равен, а туй значело Той вече да не е бог. Затуй е трябвало да се нагърби с отговорността за това, което сам е сътворил, та да живее и занаяпред спокоен и сам в Своето самотно и всевише

небе. Той положително е знаел, че всичко е навсуе, ала пак ги е създал всеможещи, нали са произлезли от Първоначалното Нищо, което съдържало всичко! И после ги е наблюдавал с личните им въздвижения и падения, без те да знаят защо, как и кога; додето най-сетне заключил, че всички са събрани в един, в дядо, и че избраниците, най-добрите, които е можел да очаква (забележи! не да се надява!), ще бъдат Бъковци и Бъдиевци, ама и те няма да са достатъчни и след три поколения не Бъковци и Бъдиевци, а...

А МакКаслин:

— А-ха!

А той:

— Да. Щом е могъл да предопредели от дядо да произлязат татко и чичо Бъди, Той ще да е знаел и за мене — един Исак, роден за живот след Авраама и отхвърлил жертвоприношението: без баща и следователно свободен да изостави олтара, защото и този път разгневената Ръка надали би спасила детето...

А МакКаслин:

— Бягство.

А той:

— Добре, бягство. Докато един ден ще Си каже онова, което ти каза на мъжа, дете бе дошъл за Фонсиба, в същата тази стая оня следобед. *Стига. Това е достатъчно.* Не от яд и гняв и не просто от смъртна умора, както беше тогава с тебе, а просто *Достатъчно* и за последен път ще се огледа да види тия, които е създал на тази земя, в този Юг, за който е сторил толкова много, дал му е лесове за дивеча, потоци за рибата, дълбока и богата почва за семената и тучна пролет, за да никнат, дълго лято да узряват, ведри есени за жетва, краткотрайни, меки зими за хора и животни, а никъде надежда; ще погледне тогаз по-нататък, накъдето може би е отишла надеждата, на Изток и на Север и на Запад, където лежи цялата необятност на този изпълнен с надежди континент, определен за светилище и убежище на свободата от онова, което ти наричаш безцелната привечер на стария свят, и ще види богатите потомци на търговците с роби, жени от двата пола, за които черните, в чиято защита се провикват, не са нищо друго, освен още една мостра и още един трофей, като оня бразилски папагал, донесен от пътешественика в клетка, ще ги види как гласуват резолюции в своите топли зали, гдето въздух не прониква, ще чуе

гръмотевичната канонада на политици, печелещи гласове, ще види фокусите на оратори, печелещи входните такси на Шатокуа^[8], за които безчинството и несправедливостта са също такива отвлечени понятия като данъците, среброто, или безсмъртието, които си служат с веригите на блюдолизничеството и печалните дрипи на коронованите привилегии, както и с всички останали дреболии, знамена и лозунги, огън и жупел; ще съгледа завъртените колела, които за едната печалба произвеждат първобитни заместители на предишните окови, тъй като и те се износват, предат памука и коват памукочистачните машини, колите и корабите, които го пренасят, и хората, които въртят колелата за печалба, ще забележи и ония, които установяват и събират налозите, навлата и комисионните; Той би могъл да се отрече от тях, защото са негови създания от нине и вовека, всички поколения до едно, и тогава не само старият свят, от който ги е спасил и извел, ами и този тука, новият, дето им го разкри за убежище и светилище, и той ще се превърне в също такава нищожна скала сред морето и морето ще се дръпне от нея и тя ще изстине в последната си алена вечер... Ето защо Той още веднъж ще се обърне към тази земя, която все още не би погубил, след като е сторил толкова много за нея...

А МакКаслин:

— Какво толкова?

А той:

— Още е длъжен на тия хора, нали са Негови създания?

А МакКаслин:

— Да се обърне към нас ли? С лице към нас?

А той:

— Негови създания, чиито жени и дъщери им варяха супи и бъркаха сладка, когато се разболяваха, и в калта разнасяха подносите до вмирисаните им колиби, че и зиме, седяха по хижите да им стъкват огнищата, изпитанията идваха и заминаваха, но това не бе всичко; покосеше ли тежка болест, пренасяха ги в голямата бяла къща, слагаха ги в общите стаи и ги гледаха там; това белият човек би сторил и за всяко свое болно говедо и тогава Той, който ги е създал и вече не знае що е мъка, ни що е надежда или гордост, ще им рече: *Излиза, че на нищо не можете да се научите без страдание, нищо да запомните, освен ако не е подчертано с кръв...*

А МакКаслин:

— Веднъж Ашби^[9], както си яздел един следобед да посети някакви далечни братовчедки на майка си, или може би просто нейни приятелки, случайно се натъкнал на банална престрелка между предни постове, слиза от коня и както си е с червения сюртук, същинска мишена, повел шепа войници, които изобщо не бил виждал, срещу окопалите се и обучени в пуцинаците стрелци. А заповедта на Лий^[10] за атака? Увита около връзка пури и без съмнение захвърлена с изпушването на последната, бива после намерена от един разузнавач на янките на пода в кръчмата, след като Лий вече е разделил войските си пред Шарпсбърг. А Джаксън^[11]? Тъкмо натиснал на Планк Роуд фланговете, които Хукър^[12] смятал за съвършено сигурни, и само чакал да отmine нощта, че да продължи страхотното и непрестанно бѣхтене, с което би натикал целия фланг обратно в скута на Хукър, който в туй време пиел ром на една веранда в Чансълързвил и телеграфирал на Линкълн, че е сразил Лий, този същият Джаксън пада прострелян от ръката на своята охрана, от толкова дребни офицери куршумът него улучва и по старшинство командването се поема от Стюърт^[13], този безстрашен човек, който сякаш се е родил на седлото, препасан със сабя и знаещ всичко, дето има да се знае за една война, освен бруталната ѝ глупост. И този същият Стюърт напада пенсилванските кокошки, когато Лий би трябвало да разузнае всичко за Мийд^[14]. А Лонгстрийт^[15] при Гетисбърг? В тъмното пада пронизан от коня, застрелват го по погрешка неговите хора! А ти ми разправяш, че Неговото лице било обърнато към нас!

А той:

— Как иначе да ги накара да се бият? Кой друг, освен Джаксъновци, Стюъртовци, Моргановци и такива като Форест и Ашби? Фермерите от Централния и Средния запад, чиито земи се броят на единици акри, а не на десетици, нито на стотици, дето сами си обработват земята и не вадят и по една реколта памук, тютюн или захарна тръст, не притежават роби, защото нямат нужда и не искат роби, а очите им са обърнати към Тихия океан, дето няма и две поколения, откак са се поселили там, спрели по тия места, защото по една щастлива злополука точно там я вол им е умрял, я ос на фургона се счупила. Ами машинистите от Нова Англия? Те и земя нямат и всяко нещо мерят с теглото на водата, с надницата, дето въртят колелата; и оная шепа търговци и собственици на кораби, чиито очи

пък са обърнати назад, отвъд Атлантика, с тая земя ги обвързват единствено техните банки. И налудничавите фалшификатори, които продават несъществуващи градове в места, гдето човешки крак не е стъпвал; и bankerите, които държат ипотеките на земите, откъдето фермерите само чакат да се вдигнат и с влакове и параходи да продължат още по на запад; фабриките и машините, и жилищата под наем, в които живеят работниците; и ония бостънски (макар и да не са родени в Бостън) стари моми и ергени, потомци на безкрайни родословни дървета от също такива неплодни лели и чичовци, чиито ръце мазол не знаят какво е, защото не са държали друго, освен обвинително насочени пера и за които дивото е почвало от гребена на прилива и затова не са гледали другаде, освен към небето; да не споменавам шумната глъч на ония, дето вървят по петите на пионерите, мученето на политиците, сладкогласните хорове на самообявилите се за божи хора...

А МакКаслин:

— Чакай, чакай...

А той:

— Остави ме сега да говоря! Искам да обясня пред тебе, главата на моето семейство, нещо, което трябва да извърша, а сам много добре не разбирам, не за да се оправдавам, а да изясня, ако мога. Трябва да кажа, че не зная защо постъпвам така, но зная защо съм длъжен. Защото цял живот ще остана сам и едничкото, което искам, е да живея в мир със себе си. Но ти си глава на моето семейство. Нещо повече. Отдавна съм разбрал, че никога няма да съжалявам за баща си дори ако той току-що бе осъзнал колко му липсва син. Та ставаше дума за осребрителите на полицаи и бръснарите на кесии, за даскалите, дето се самоназначават да учат и водят другите, за цялата тая сган от полуграмотни с бели ризи, ама единствените им, та изцапат ли се, премяна нямат, за тия, дето с едното си око все за себе си гледат, а с другото се дебнат помежду си. Кой друг би могъл да ги накара да се бият? Така да ги слиса от страх и ужас, че да застанат рамо до рамо и да погледнат в една посока, да млъкнат за малко и дори след две години още да ги държи в страх, та някои от тях най-сериозно да заприказват за пренасяне на собствената си столица в друга земя, че току виж ги нападнал един народ, чиито бели мъже едва ли ще напълнят и един от градовете им. Кой друг, освен Джаксън и три

различни армии, които се мъчат да го заловят, а никой не знае отстъпвали от бойното поле, или в нов бой влиза; или Стюърт, който заобикаля с хората си най-голямата въоръжена сила, която този материк познава, само защото иска да я види как изглежда в гръб; или Морган, който повежда кавалерията в атака срещу един заседнал боен кораб^[16]; кой друг би могъл да обяви война на една сила, разполагаща с десет пъти повече земя, сто пъти повече хора и хиляда пъти повече средства, освен хора, които са вярвали, че за да водиш победоносна война, не трябва проникателност и ловкост, политичност и дипломация, пари, единство и проста аритметика, а само любов към земята и кураж...

— И неопетнено и безстрашно родословие и умението да яздиш кон — каза МакКаслин. — Не забравяй това!

Свечеряваше се, спокойният залез на октомври бе забулен с пушека на запалени дърва. Памукът бе отдавна обран и почистен и сега фургоните по цели дни сновяха от полето до хамбарите, препълнени с царевица — още една процесия върху тази търпелива земя.

— Кой знае, може би Той така е поискал. Поне това получи.

Този път я нямаше пожълтялата процесия на бледнеещите и невинни страници от тефтерите. Това бе хроникарирано в друга, по-груба книга, и МакКаслин, тогава на четиринайсет, петнайсет и шестнайсет, бе видял всичко с очите си, а момчето го бе наследило както внуците на Ной са наследили потопа, без да са го виждали никога: онова смутно, опорочено и кърваво време, когато три различни народа са се мъчили да се пренагласят не само един спрямо друг, но и към една нова земя, наследена и създадена, в която е трябвало да се живее, защото ония, които са я били загубили, са можели да я напуснат така свободно, както и тези, които са я спечелили — хората, върху които свободата и равенството са били стоварени изневиделица в една нощ, а те и представа са нямали нито как да се възползват от тях, нито как да ги понесат и затова са злоупотребили с тях — не като децата и не защото са били твърде дълго във вериги и ненадейно освободени, а са злоупотребили с тях тъй, както хората винаги злоупотребяват със свободата; *Явно има една мъдрост — мина му през ум, — която е нещо повече от усъвършенстването чрез страдание и тя е необходима на човека, за да прави разлика между свободата и своеволието.* Онези, които четири години се бяха борили и не успяха

да запазят едни условия, при които техните привилегии са били аномалия и парадокс, се вдигнаха не защото са се опълчили срещу свободата като свобода, а от оня древен подтик, който винаги е карал хората (не генералите и политиците, а просто хората) да се бият и да загиват във войните: желанието да запазят едно статукво, или най-малкото да осигурят на децата си някое по-добро; и накрая, като че горчилката, омразата и страхът още не бяха достатъчно, та трябваше да се намеси и този трети народ, още по-враждебен към народа, на когото приличаше по цвета на кожата си и по еднаквата кръв в жилите, три пъти по-многочислен и враждуващ дори със себе си, подчиняващ се само на една обща свирепа воля — да граби и плячкосва, — събран от синовете на средновековни интенданти, казармени лавкаджии и спекуланти с войнишки одеяла, обуца и товарни мулета, следвали битките, в които сами не са участвали, за да наследяват завоевания, за които с нищо не са помогнали, но утвърждавани, защищавани, едва ли не благославяни — оставили костите си, ала след едно поколение сменени от бясната стопанска конкуренция на дребни, суникакви ферми, натъпкани с негрите, които уж те са освободили, и с белите потомци на бащи, които никога не са притежавали роби и са били уж лишени от наследство, за да дойде после третото поколение, което ще се пръсне из дребните околийски градчета като бръснари, гаражни механици, помощник-шерифи, памучни и текстилни работници и огняри от електроцентралите, и най-напред в обикновени дрехи, а покъсно в съвсем официалните одежди от качулати чаршафи, със заклинания и пламтящите християнски символи ще поведе линчуващите тълпи против расата, която дедите им уж са дошли да освобождават. Припомни си и онази безименна орда от спекуланти с човешката мизерия, шмекеруващи с пари, политика и земя, която пъпли след катастрофите, за да ги поддържа, както скакалците, орда, която не се нуждае от благословия, не ръси потта си над плуга и брадвата, а тлъстее и дори кости не оставя подире си, тъй като е без род и потомство, без плътта на смъртните, без да е оставила ни едно свидетелство, най-малкото за страстите си или поне похотта си; и тогава евреинът, който също дойде без опека, тъй като за две хиляди години бе отвикнал да го защитава някой и не се нуждаеше от това, самотен и все пак смел, защото не пристигаше е мисълта за обикновен грабеж, а за своите правнуци, дирейки място да ги настани, че да

оцелеят, макар и завинаги чужди и молепсани: един парий върху лицето на западния свят, който и след двайсет века му отмъщаваше за легендата, с която го бе завладял. МакКаслин Едмъндз бе видял всичко това, а момчето, дори осемдесетгодишен мъж, никога нямаше да бъде в състояние ясно да разграничи онова, което бе видял, от онова, за което бе слушал; че това е една безпросветна и изкормена празна земя, в която жените клечат със сгушените деца зад залостени врати, а въоръжените с бели чаршафи и маски мъже яздят из притихналите пътища, където по самотните клони висят телата на бели и черни, жертви не толкова на омразата, колкото на обезвереността и отчаянието: мъже, разстреляни в избирателните кабинни с още незасъхнали пера в ръката и непопълнена бюлетина в другата; един служител на Съединените щати в град Джеферсън, който подписва книжата си с кръстче... Този път МакКаслин не рече „Виж“, а просто вдигна ръка, дори не посочи съвсем точно лавицата с тефтерите, а масата, ъгъла, в който се намираше тя, до издълбаното място на пода, където двайсет години бяха заставали тежки обуца, а белият господар зад масата е събирал и умножавал, и вадил. И този път нямаше защо да гледа, сам го бе виждал и двайсет и три години след капитулацията и двайсет и четири след Прокламацията^[17] продължаваше да го вижда: тефтерите, сега вече нови, бързо изпълващи се, догонващи се един-друг, съдържащи много повече имена, отколкото са мечтали старият Карадърз или дори баща му и чичо Бъди; нови имена и нови лица, придружаващи имената, сред които старите имена и лица се губеха, бяха изчезнали: Търел на Томи бе мъртъв, дори трагичният и клет Персифал Браунлий, който не можеше да води книжата и да пасе говедата, бе открил най-сетне истинското си призвание, появи се в 1862, когато баща му отсъстваше, и чичо му разбра, че живее в някаква плантация и води импровизирани религиозни събрания сред негрите, проповядва и пее с приятния си сопранов глас; после отново изчезна — пешком и с пълна пара — и се появи за трети и последен път в антуража на един пътуващ военен ковчезник — двамата преминаха през Джеферсън с кола тъкмо когато и бащата на момчето (беше 1866) прекосявал площада, колата и пасажерите й препускали в тази тиха пасторална идилия, и не само на баща му, но и на останалите минавачи заприличали на скришно излязъл в празничен ден мъж със слугинята на жена си, която отсъства; по едно време Браунлий вдигнал глава и

като видял бившия си господар, хвърлил му един срамежлив женски поглед, скочил от колата и офейкал, този път изчезнал завинаги, та само по една случайност двацет години по-късно МакКаслин чул, че се преместил в Ню Орлеанз, и вече остарял и напълнял, държал там един от най-изисканите вертепи. Джим, синът на Тени, също бе изчезнал — никой не знаеше къде, — Фонсиба живееше в Аркансо със своите три долара месечно и учения си съпруг с празните рамки, сюртука и плановете за напролет. Бе останал само Лукас, малкият, единствен освен момчето, с прокълнатата и фатална кръв на стария Карадърз — тази кръв, която у мъжете сякаш разваляше всичко, до което се допре — нали затова той се надяваше да ѝ се изплъзне, като се откаже от себе си. Четиринасетгодишният Лукас, чието име досега не бе влязло и още шест години нямаше да се появи в забързаните страници и новите корици, които сега не задържаха прах, защото МакКаслин всекидневно ги сваляше от лавицата да вписва продължението на онази хроника, за чието попълване двеста години не стигнаха и в още сто години нямаше да се изчерпи — една хроника, представляваща в миниатюр цялата земя, а тя на свой ред — целия Юг двацет и три години след капитулацията и двацет и четири след Прокламацията — онова бавно изтичане на меласа, брашно и месо, на обуца, сламени шапки и дочени панталони, на плужни поводи и хамути, клинове за подкови, лостове и какво ли не, което наесен се връщаше като памук — две нишки, крехки като истина и непресичащи се като два екватора, ала тъй стоманено здрави, че обвързваха до живот ония, които обработват памука, със земята, по която ръсят потта си.

А той:

— Да, обвързват ги, още малко ще ги обвързват. До края на живота им и може би до края на живота на синовете им, а може би и до края на синовете на тия синове. Но не вечно, те ще оцелеят. Те ще ни надживеят, защото са... — и млъкна, не да си почине, още по-малко защото бе сгрешил и не биваше да говори на МакКаслин, да му обяснява своето отречение, което дори нему, който бягаше, се струваше ерес (може би такава бе действителността и истината на необходимостта от бягство); защото дори и в бягството отнасяше със себе си не малко от онзи зъл и духовно загинал старец, който можеше да извика при себе си едно човешко същество, понеже той е господар, а тя е негова собственост, жена и вече на достатъчно години, да я

повика в спалнята си на вдовец, да ѝ направи дете и след това да я изгони, понеже е от низша раса, а после да припише на детето хиляда долара, защото е знаел, че умре ли, не ще трябва да ги плати. — Да. Той не е искал. Но е бил длъжен. Защото те ще оцелеят. Те са по-добри от нас. По-силни. Техните пороци са пороци, научени от белите, белите и робството са им ги дали: немарливост, несдържаност и усукване — не леност, усукване! — все неща, които белите са им наложили, не за тяхно възвеличаване или удобство, а за свое...

А МакКаслин:

— Добре! Продължавай тогава: насилие, безразборно спане на всеки с всяка, несигурност и липса на контрол, неспособност да различиш моето от твоето...

А той:

— Как да го различат, като от двеста години за тях „мое“ изобщо не съществува?

А МакКаслин:

— Добре, да продължим. Техните добродетели?

А той:

— Да. Техните! Търпеливост...

А МакКаслин:

— Всяко магаре е търпеливо.

А той:

— ... състрадателност и търпимост, вярност и обич към децата...

А МакКаслин:

— И кучетата са такива!

А той:

— ... децата, техни или чужди, черни или не. И още: онова, което притежават, не е от белите и не дори въпреки белите, защото са го притежавали още от свободните си деди, много по-дълго свободни, отколкото ние изобщо сме били...

Трябваше само да погледне МакКаслин в очите, за да го види там — онзи летен здрач от преди седем години, близо една неделя, откак си бяха дошли от бивака, а Сам Фадърз разправяше на МакКаслин за една стара мечка, свирепа и безжалостна, не от стремежа да оцелее, а безжалостна от свирепата си гордост на свободна и волна, ревнива и достатъчно горда със свободата си и когато я застрашавали, тя посрещала това не със страх и дори не с тревога, а с някаква радост,

сякаш умишлено и по своя воля е поставяла волността си на изпитание, та по-добре да я вкуси, да проверява старите си здрави кости и плът дали са все тъй гъвкави и пъргави да я запазят; това бяха те: един старец, син на негърка-робиня и на индиански вожд, от едната страна потомък на дългата хроника за един народ, който се е научил на покорност чрез страданието и на гордост чрез търпението, което е по-силно от страданието, а от другата страна — на хрониката за един народ, дошъл в тази земя в незапомнени времена и досега живуркащ единствено в самотното братство на старата и безплодна чужда негърска кръв и дивия и несломим дух на една стара стръвница; едно момче, което искаше да се научи на смирение и гордост, за да може с умението си да заслужи честта на леса, но разбра, че умението идва много бързо, и се уплаши, че може би никога няма да бъде достоен, защото не е могъл, не е успял да научи смирението, колкото и да се мъчеше, докато един ден старецът не го заведе за ръка там, където една стара мечка и едно малко куче смесена порода му показаха, че притежава ли едното, ще притежава и другото; и едно куче, безименен мелез, което всички галеха и което, макар и порасло, не тежеше повече от три кила и беше безопасно, тъй като не можеше да се намери звяр по-малък от него, не свирепо, защото това би могло да се нарече само шум, не смирено, защото бе вече твърде близо до земята, за да коленичи, и не гордо, защото с никого не се сближи, та да узнае кое хвърля тази сянка, несъзнаващо, че няма да иде на небето, тъй като другите вече бяха решили да не дирят в душата му нищо безсмъртно — тъй че не му оставаше друго, освен да бъде храбро, макар че и това по всяка вероятност биха нарекли шум. *„А ти не стреля — каза МакКаслин. — Близо ли беше?“*

„Не знам — каза той. — Само че на задния ѝ крак имаше голям белег. Видях го. Но бях без пушка“.

„А като си бил с пушка, не си стрелял — рече МакКаслин. — Защо?“ МакКаслин не дочака отговора му, стана, мина по кожата на мечката, която бе убил преди две години, после по другата, още по-голяма, убита от него преди раждането на момчето, отиде до библиотеката под препариранията глава на първия си елен и се върна с книгата, седна и я разтвори. „Слушай — каза той. Прочете петте четиристишия и затвори книгата. След това вдигна поглед. — Добре, слушай пак — и отново зачете, но сега само едно четиристишие, след

това затвори книгата и я остави на масата: — Тя няма да си иде, макар че ти не си благословен, все тъй ще я обичаш ти, а тя все тъй ще бъде откровена^[18].“

„Но той говори за жена“ — обади се момчето.

„Нали все трябва за нещо да говори — каза МакКаслин. — Говори за истината човекът. Истината е една. Неизменна. И важи за всичко, до което се докосне сърцето — и чест, и гордост, и състрадание, и справедливост, и кураж, и любов. Разбираш ли?“ Но той не можеше да разбере. Бе му се струвало някак по-просто от това в книгата да се говори за мъж и жена, които съвсем не е длъжен да жали, след като никога не би се приближил до тях, а и не би отишъл много далече. Бе чувал за една стара стръвница и най-сетне порасна достатъчно, за да я подгони, четири години вървя по дирите ѝ и накрая я срещна с пушка в ръка, ала не стреля. Защото едно куче... Но той би могъл да стреля много преди палето да изтича двайсетте крачки до чакащата мечка. И Сам Фадърз би могъл да стреля, докато Старата Бен стоеше на задните си крака... МакКаслин го наблюдаваше и продължаваше да му говори с тих глас и тихи думи, каквато бе и припадащата вечер: „Кураж и чест, гордост и състрадание, любов към справедливостта и свободата. Те всички докосват сърцето и онова, което сърцето задържа, се превръща в истина — такава каквато познаваме истината. Ясно ли ти е сега?“

Той и сега чуваше тези думи, все същите в сегашния здрач, както и преди осем години, все тъй тихи, защото са вечни. Трябваше само да погледне МакКаслин в очите над едва забележимата горчива усмивка, едва доловимото повдигане на устната, което трябваше да означава усмивка — насреща му стоеше негов роднина, кажи-речи баща, роден твърде късно в старото време и твърде рано за новото — сега противопоставени и чужди заради разсипаните си наследствени имоти, оная тъмна и разбита бащина земя, простряна възнак и още запъхтяна от операцията без упойка.

— Да бъде тогава! Значи, тази земя, за себе си и от себе си е несъмнено прокълната.

А той:

— Прокълната е.

А МакКаслин още веднъж вдигна ръка, без да продума и без дори да посочи старите тефтери; и както лещата събира в едно

множеството дреболии, които е видяла, така и това леко и пъргаво движение събра в малката претъпкана и спарена сумрачна стая не само тефтерите, а цялата плантация в нейната размазана и заплетена цялост — земята, нивите и онова, което представляваха те в очистен и продаден памук, мъжете и жените, които хранеха и обличаха и на които по Коледа даваха и по малко пари в брой срещу труда, който сееше, отглеждаше, береше и чистеше памука, машините и мулетата, чието поддържане и заместване с нови също струваше пари — цялата сложна и забъркана плетеница, основана на неправдата, сътворена от една безмилостна хищност, и досега навремени управлявана с открита жестокост не само към хората, но и към безценните животни, и все пак доходоносна и плодородна, та и нещо повече: не само непобутната, а разширявана — приета такава от МакКаслин още в детските му години и изведена от разложението и хаоса преди двайсет години, когато оцеляваше едва един на десет души, уголемена сега, за да расте и в бъдеще, доходоносна, плодородна и ненакърнена и все повече разширяваща се, докато са живи МакКаслин и неговите наследници, макар че може би един ден те няма да се казват повече Едмъндз.

А той:

— Да бъде! Защото е такава. И то не толкова тя, колкото ние. И не толкова кръвта ни, колкото името, не цвета на кръвта, а нейното местоназначение. Едмъндз, бял, но по женска линия, не може да носи друго име, освен името на баща си. Бийчъм по мъжка линия, но черен би могъл да носи всякакво име, стига да му харесва, и никой няма нищо против, всякакво име, освен името на баща си, който няма име...

А МакКаслин:

— И понеже знам, че знаеш, ще ти кажа само едно: и никой друг, освен най-старият мъж, пряк, единствен и бял наследник на МакКаслин до трето поколение, все още МакКаслин и прочие...

А той:

— Аз съм свободен. — Този път МакКаслин не отмести ръка, не намекна за бледнеещите страници, за фокуса на лещата, а за крехката стоманена нишка, здрава като истината и несломима като злото, подълга и от живота, достигаща далеч отвъд записаното и наследствените имоти, за да го обвърже с лъстивата похот и страсти, с надеждите, мечтите и тъгите, с костите, чиято плът, дори и жива и

способна, старият дядо на Карадърз не е и чувал. — И от тези неща съм свободен.

А МакКаслин:

— И предполагам избран, да кажем, от Него за своето време, както разправяш, че за своето време са били Бък и Бъди. Трябвали са Му само една мечка, един старец и четири години, за да се спре на тебе. А на теб са били нужни четиринайсет, за да стигнеш дотук, на Старата Бен сигурно още повече, и над седемдесет на Сам Фадърз. Но ти си само един. Докога тогава? Докога?

А той:

— За дълго. Друго никога не съм казвал. Но така ще е справедливо, защото те ще ни надживеят...

А МакКаслин:

— А ти ще бъдеш свободен, така ли? Не, нито сега, нито тогава, никога — ние от тях и те от нас. Отхвърлям това, дори да знам, че е вярно. Но съм длъжен. И ти виждаш, друго не мога да сторя. Аз съм това, което съм. И винаги ще бъда такъв, какъвто съм се родил. Нищо повече. Все същият. Каквито са били Бък и Бъди в Неговия пръв божествен план, който се е провалил.

А той:

— Аз също.

А МакКаслин:

— Не. Ти не. Защото виж какво: разправяше, че в момента, когато Икемотуби разбрал как може да продаде земята на дядо, тя завинаги престанала да бъде негова. Добре, да продължим нататък. Значи е принадлежала на Сам Фадърз, неговия син. А от Сам Фадърз кой я наследи? Ти! Разбира се, сънаследник с Бун, който се отказа.

А той:

— Да. Сам Фадърз ме освободи.

И това щеше да бъде той: Айзак МакКаслин, още не чичо Айк, още много преди да е станал чичо на половин околия, без никому да е баща, живущ в претъпканата неотоплена стаичка на една странноприемница в Джеферсън, където по време на съдебни заседания отсядаха безличните членове на съда, където преспиваха пътуващите търговци на коне и мулета, ограден от набора новиновенички дърводелски сечива, пушката, която МакКаслин му бе дал и на която със сребро бе гравирано името му, компаса на стария генерал

Компсън (а когато генералът умря — и неговият инкрустиран със сребро рог), железното легло, сламеника и завивките, които повече от шейсет години всяка есен щеше да носи в леса, лъснатия калаен чайник...

бе останало едно наследство от вуйчо му Хюбърт Бийчъм, негов кръстник, същия онзи грубоват, плещест, гръмогласен и детинест човек, от когото чичо Бъди бе спечелил на покер в 1859 година Тени, дете се омъжи за Търел, сина на Томи. Не ставаше дума за някакво избледняло изречение или редове, надраскани с ръка, свита от страх пред смъртта, слаба и трепереща в последния си отчаян опит за отплата, а истинско завещание, тежко, като го вдигнеш, солидно, като го погледнеш, та и да го чуеш може: една сребърна чаша, пълна с жълтици, увита в зебло и с восъчния печат от пръстена на кръстника му, направен още преди смъртта на Хюбърт и дълго преди неговото пълнолетие, когато трябваше да наследи тази не само легенда, но и едно от домашните божества-пазители на семейството. Когато баща му се ожени за сестрата на вуйчо Хюбърт, преместиха се обратно в голямата къща, огромната пещера, започната и недовършена от стария Карадърз, изгониха останалите негри и със зестрата на майка му я доизкараха — поставиха липсващите врати и прозорци и заживяха в нея. Само чичо му Бъди не пожела да напусне хижата, която бяха построили с близнака си. Преместването бе станало по настояване на булката, макар никой да не разбра дали е искала да живее в къщата, или предварително е знаела, че чичо Бъди ще се откаже. Две седмици след неговото раждане в 1867 година майка му за първи път го свали на долния етаж: нея нощ на разчистената маса в трапезарията стояла сребърната чаша, отгоре блестяла лампата и пред очите на майка му, баща му, МакКаслин Едмъндз и Тени (неговата бавачка тогава) — тоест всички без чичо Бъди, — вуйчо му Хюбърт изсипал една по една лъскавите монети в чашата, завил я в зеблото, награл восъка и я запечатал, след което я отнесъл обратно у дома си, където вече живеел сам, нямало я вече сестра му да го укротява, както казваше МакКаслин, или да го подкокоросва, както казваше чичо Бъди, нямаше ги и повечето от негрите му (в ония тъмни времена в Мисисипи), а и тия, които бяха останали, не му бяха нужни; само кучетата били там и чичо Бъди разправяше, че докато Нерон отивал да гони лисиците, вуйчо Хюб Бийчъм свирел на цигулка...

бяха отишли да я видят; най-сетне майка му се бе наложила и тръгнаха с каруцата — всички, освен чичо Бъди и МакКаслин, който остана да му прави компания (една зима чичо Бъди взе да издиша и оттогава насетне нямаше кой да му разправя какво е било, той вече сам си спомняше), — дойдоха Тени и Търел, който караше каруцата. Изминаха двайсет и две мили до съседната околия, до двата стълба на големия портал; върху единия, спомняше си по-късно братовчед му МакКаслин, момчето се качвало да надува рога за закуска, обед или вечеря и скачало да отваря на всеки минувач; тогаз обаче нямаше никакъв портал, а само една порутена и обрасла врата и отвъд нея Уоруик — майка му настояваше мястото да се нарича Уоруик, тъй като един ден брат й Хюбърт, ако истината излезе наяве и справедливостта надделее, щял да се окаже не друг, а самият лорд Уоруик^[19] — небоядисаната къща, която външно не се изменяше, но вътрешно всеки път му се струваше все по-обширна; той бе малък тогава да разбере, че всеки път вижда все по-малко от изящната покъщнина, розовото дърво, махагона и ореховите мебели, които за него не са съществували никога и никъде, освен в съзливите жалби на майка му; сегиз-тогиз някой дребен предмет се привързваше някак о покрива или задницата на каруцата, с която се връщаха у дома. (Спомняше си и нещо друго: едно мигновение, в което се чу гласът на майка му „Че и роклята ми! Моята рокля!“, силен невъздържан в голия непометен вестибюл; едно младо женско лице, по-светло от лицето на Търел, което тутакси изчезна зад една тръшната врата, една вихрушка, част от копринената дреха и блясъчето на една обеща: привидение внезапно, крещящо и неясно за детето, още съвсем малко, задъхано, възбудено и заинтригувано, сякаш като два чисти и прозрачни ручея, които се сливат, детето, какъвто бе тогава, е постигнало чрез тази едва доловена и безименна, неразгадаема женска плът на мулатката абсолютно ясното и пълно разбирателство с момчето, съществувало шейсет години в една и съща неизменна фаза на ненакърнимо и безсмъртно юношество у вуйчото; роклята, лицето и обещите се скриха в мига на изумлението, за да долети гласът на вуйчо му: „Тя ми е готвачка! Новата ми готвачка. Или не трябва да имам готвачка?“ Появи се и сам вуйчо му, също тъй смаян и разтревожен, а лицето му — все така невинно и някак дори непоколебимо момчешко. Сега те на свой ред се отдръпнаха към предната веранда, а вуйчо му продължи с болка, макар

и още сепнат, като че правеше отчаян опит да възвърне ако не самообладанието си, то поне самоувереността си: „Нали сега са свободни! Нали и те са хора като нас!“ А майка му: „Така значи! Така значи! В майчината ми къща! Да я оскверниш!“ и после пак вуйчо му: „Поврага, Сиби, дай ѝ поне време да си събере нещата.“ И всичко свърши, крамолата, виковете, всичко. Той и Тени — припомни си нейното неразгадаемо лице до прозореца със счупената щора в голата стая, която навремето е била салон — проследиха с поглед една фигура, препъваща се по алеята и през изровения двор на покорния му вуйчо, нейния гръб и безименното лице, което бе зърнал само за миг, роклята, която преди е била с обръчи, а сега се размяташе и издуваше като балон под едно мъжко палто, овехтялата и тежка чанта, шибаша коляното ѝ, млада и самотна в своето бягство през пустата алея, все тъй интересна и вълнуваща с копринения флаг, завладян в сърцето на тази цитадела на целомъдрието, незабравима.)

чашата, загадъчното запечатано зebло на полицата в заключения шкаф, вуйчо Хюбърт отключва, изважда я и тя тръгва от ръка на ръка: през майка му, баща му, МакКаслин и дори Тени. Хюбърт настоява всеки да види колко е тежка и да я разтърси, за да чуе недвусмисления звън, а сам той стои разкрячен пред студената и неизчистена камина, в която дори тухлите се ронеха, за да се превърнат сами в сажди, прах и мазилка, гръмогласен, невинен и все тъй неукротим. Дълго време му се струваше, че само той е забелязал как този път вуйчо му сложи чашата в неговите ръце, просто извади я от шкафа и я подаде само нему, изчака го послушно да я тръсне, че да се чуе звънът ѝ, и я заключи преди някой друг да е посегнал към нея. Дори по-късно, когато не само си спомняше, но и вече разсъждаваше, той не можа да каже какво е имало вътре и дали изобщо е имало нещо, макар че торбичката бе пак тъй тежка и пак иззвъня. Не се сети и когато след смъртта на чичо Бъди баща му, повален на легло за първи път от седемдесет и пет години, един ден рече: „Я иди вземи тази проклета чаша! Пък ако трябва, доведи и тоя проклет Хюб!“ , защото тя и тогава дрънчеше, нищо, че вуйчо Хюбърт не му я даде, а сам я разклати пред всички подред, казвайки: „Чувате ли? Чувате ли?“ със същото невинно, не толкова сепнато, а учудено лице; по-късно, след като бе умрял и баща му, един ден напълно опразнената къща, в която бе живял, приготвявал гозбите си и спал вуйчо му, пламна без предупреждение

и без никаква причина загоря с мирни пламъци в някакво спокойно, внезапно и безпричинно единодушно samozапалване, обхванало стени, подове и тавани — на сутринта все още си беше там, където преди шейсет години я бе издигнал бащата на вуйчо му, а на залез четирите почернели и бездимни комини стърчаха над леката бяла пепел и няколкото обгорени останки от греди, които дори не изглеждаха горещи; в последните минути на вечерта и в края на двацет и двете мили, яхнали и двамата старата бяла кобила, последното животно от едновременната конюшня, която МакКаслин си спомняше, пред вратата им пристигнаха двамата старци — вуйчо Хюбърт и сприхавият праядо на Тени — единият носеше на плетен ремък от еленова кожа своя рог за лов на лисици, а другият — торбата от зебло, увита в риза, и сега тази тъмнокафява, безформена и нацапана с восък буца застана отново на една много прилична на предишната лавица, а вуйчо му откряваше шкафа, хващаше дръжката с едната ръка, с крак подпираше вратата, приготвил ключа в другата ръка, лицето му напрегнато, но не и сепнато, а по-скоро непоколебимо учудено, стоеше пред полуотворения шкаф и поглеждаше безмълвно към буцата зебло, станала три пъти по-висока от преди, ала по-тясна; той отместваше поглед и търсеше сега не лицето на майка си, нито загадъчния израз на Тени, а тъмното орлово изражение на братовчед си МакКаслин, сериозно, безмилостно и забавляващо се; така една нощ го събудиха и полуспящ го докараха под светлината, усещайки в стаята мириса на лекарство, станал вече нещо обичайно, и миризмата на нещо друго, което не бе долавял преди, но се досети и завинаги запомни, а на възглавницата се търкаляше разбитото лице, от което все още гледаше момчето, невинно, безсмъртно, учудено и напрегнато, гледаше го и се мъчеше да му каже нещо, докато МакКаслин ровеше наоколо, после се надигна от леглото, бръкна в пазвата на нощницата си и измъкна оттам големия железен ключ на омазнена връв, очите казаха Да, Да, Да, скъса връвта и отключи шкафа, после донесе зеблото до леглото, очите се мъчеха да му кажат, че това не е всичко, а ръцете притискаха буцата дори когато я оставяха, очите бяха по-напрегнати от всякога и сякаш искаха още нещо да кажат, но не казаха; тогава той беше на десет години, майка му бе умряла и МакКаслин му рече: „Ти си вече наполовина пълнолетен. Можеш да го разпечаташ.“ Но той каза „Не! Като стана двацет и една.“ И когато стана двацет и една, МакКаслин

бутна лампата в средата на масата, до нея сложи буцата, остави отворения си нож до буцата и се дръпна встрани с израза на своята стара нетърпеливост, а той вдигна зеблото, което в една нощ преди петнайсет години бе напълно променило формата си, но все още при поклащане издаваше тънко, безтегловно, не съвсем напевно и странно приглушено подрънкване, ясното острие на ножа се вмъкна под оплетената връв, възлестите парченца восък с печата на вуйчо му Бийчъм се търколиха върху полираната маса и сред безпорядъка смъкнати кеневирени гънки се появи лъскавият калаен чайник, съвсем нов, съдържащ шепа медни монети и онова, което им придаваше приглушения тропот — нагънати хартийки, от които можеше да се свие цяло мише гнездо, откъснати от листове на тефтери, от празни полета на вестници, дори книжният етикет на чифт дочени панталони, всички до една подписани и датирани: първата носеше дата по-малко и от шест месеца след като всички го бяха видели да запечатва сребърната чаша в зеблото на същата тази маса, в тази стая, дори под светлината на същата лампа:

Дължа на племенника си Айзак МакКаслин 5 (пет) жълтици. Доказано чрез саморъчен подпис и при лихва 5%.
Уоруик 27 ноем. 1867. Хюбърт Фиц — Хюбърт Бийчъм

тук той се обади: „Виж, и той му е викал Уоруик!“ Но само този път. Следваха още:

Айзак 24 дек. 1867. Дължа 2 жълтици. Х. Ф. Х. Б.
На Айзак 1 жълтица. 1 яну. 1868. Х. Ф. Б.

след това пет, после три, една, пак една, и пак тази мечта, това сънувано чудесно обезщетение — не за нанесена рана или за загуба на доверие, а просто ей тъй, за един най-обикновен заем и дори не заем, съдружничество!

Дълга на Бийчъм МакКаслин или неговите наследници 25 (двадесет и пет) жълтици. Тази разписка анулира всички предишни и саморъчни при 20 (двадесет) процента годишно. Днес, 19 януари 1873.

Бийчъм.

и никакво указание за мястото, само дата и подпис с едното име, което стоеше не като име, а по-скоро като дума, тъй както старият и горд лорд саморъчно би надраскал *Невил*. Това правеше общата сума 43 жълтици — той не помнеше, но се говореше, че били петдесет. След това идваше последната бележчица, с дата след неговото преместване при тях, написана с треперящата ръка не на стар и пречупен човек, защото той никога не е бил пречупван, а с ръката на уморен старец, и то уморен само външно, а вътрешно все тъй неукротим; беше проста бележчица, но проста не от отчаяние, а от учудване, като коментар или забележка:

Една сребърна чаша.

Хюбърт Бийчъм

Тогава МакКаслин му каза: „Поне имаш доста медни. Но все още не са достатъчно стари, за да бъдат рядкост, или да ги завещаеш. Трябва да ги вземеш.“ Само че той не го чу и застанал безмълвен до масата, смирено съзерцаваше чайника. На другата нощ чайникът се мъдреше върху полицата над подобие на камина в претъпканата ледена стаичка в Джеферсън, а МакКаслин хвърли на леглото куп сгънати банкноти и все тъй изправен (защото нямаше къде да седне, освен на леглото), дори не свали палтото и шапката си.

А той:

— Като заем. От тебе. Само този път.

А МакКаслин:

— Не става. Нямам пари да ти давам назаем. Другият месец сам ще отидеш в банката да си ги вземеш, аз няма да ти ги нося. — Той и сега не чу МакКаслин, гледаше го смирено — този свой сродник, този

едва ли не баща и все пак, както излиза накрая, никакъв роднина, тъй както и бащите нямат нищо общо със синовете си. И каза:

— Това са седемнайсет мили, на кон и в студа. Остани да спиш тук.

А МакКаслин:

— Защо аз да спя тук, когато ти не искаш да спиш в собствената си къща? — и си отиде.

А той се огледа в лъскавия, недалгосан от ръжда чайник и не за пръв път се замисли колко е нужно да уредиш сметката на един човек (Айзак МакКаслин например), сети се за онази криволичеща, заплетена и все пак безпогрешна пътека, която човешкият (например на Айзак МакКаслин) дух си избира в света, за да го направи в края на краищата онова, което той е, не само за тяхно удивление (на тези, които са родили МакКаслин, който е родил баща му, чичо Бъди и сестра им, които са родили Бийчъм, който е родил вуйчо му Хюбърт и сестра му), но и за негово собствено, на Айзак МакКаслин удивление...

като заем ги взе и ги похарчи, макар да не е било необходимо. Майор Де Спейн му предлагаше стая в къщата си, да живее там колкото си иска и нито един въпрос не му зададе. Стариият генерал Компсън отиде още по-далеч: викаше го в собствената си стая, да сподели собственото му легло и направо в очите му казваше: „Ти ела спи при мене, пък додето мине зимата, ще ти открия болката. Сам ще си кажеш. Защото не ти вярвам, че просто ей тъй се отказваш. Така изглежда, но аз нали те наблюдавам толкоз време в гората, не вярвам ей тъй да си вдигнал ръце.“ Взе парите като заем, плати си наема и храната за един месец и купи сечивата, не просто защото го биваше в ръцете и възнамеряваше да си служи с тях, например да се занимава с коне, и не защото търсеше нещо обещаващо в сляпото подражание на Назарянина — така и младият комарджия ще си купи шарена риза, ако види, че старият е спечелил шарена риза на карти, — а защото ако Назарянинът е разбрал, че дърводелството е добър занаят за живота и целите, на които се е посветил да служи, то ще е добро и за Айзак МакКаслин, макар че целите на Айзак МакКаслин, колкото и прости в очевидно оправдателните си причини, бяха и винаги щяха да му бъдат неясни, а да би могъл да отиде срещу себе си, без да е Назарянин, никога не би си избрал този живот, достатъчно несломим в своите

изисквания. После върна парите. Бе забравил, че всеки месец МакКаслин ще внася в банката трийсет долара на негово име, ония, които първия път му хвърли на леглото и повече не повтори. Сега вече имаше съдружник, по-скоро той бе съдружникът на един сквернословещ профан, хитър и стар алкохолик, който бе строил кораби за пробиване блокадата в Чарлстън през 62-ра и 63-та година и оттогава бе станал корабен дърводелец, бе пристигнал в Джеферсън преди две години, никой не знаеше защо и откъде, и докато се пребори със своя делириум тременс, доста голяма част от времето си прекара в затвора; бе поставил нов покрив на конюшните, собственост на директора на банката, и когато отиде да му заплатят, директорът му каза: „Вместо да ви давам, аз от вас трябва да взимам пари назаем.“ Бяха минали седем месеца и чак сега се сети, че му се събират да взема двеста и десет долара. Сега за пръв път бе извършил някаква по-голяма работа и когато напусна банката, сметката му си остана двеста и десет долара, а подир още известно време, като му изчислиха и лихвите, оказа се, че на свое име притежава триста и трийсет. Каза си: „Ще ги прехвърля аз на друга сметка“, но директорът го спря: „Не може — вика. — МакКаслин ми е забранил. Ако имате друг начален капитал, тогаз може да ви открия нова сметка.“ Добре, рече си той, и почнаха монети и банкноти да се събират във възела, който държеше в чайника, и сега увит в стара риза, макар и не същата, с която прадядото на Тени го бе вдигнал от Уоруик преди осемнайсет години — държеше го на дъното на обкования със желязо сандък, който старият Карадърз бе домъкнал чак от Каролина, а хазяйката му веднъж каза: „И не го заключваш! Че и вратата си не заключваш! Ами поне като те няма бе, човек...“ Той я бе погледнал смирено, както през оная вечер в същата стая бе погледнал МакКаслин, уж никакъв роднина, а повече от роднина, колкото са ти роднини ония, на които плащаш да ти служат, и ония, които те нараняват, а уж са ти брат или жена...

сега той щеше да има и жена; измъкна стария дърводелец от затвора, доведе го в стаята си и двацет и четири часа ботушите си не изу, додето не го накара да изтрезнее, вдигна го, натъпка го с хляб и този път построиха цял обор. Тогава реши да се ожени: тя бе едно дете на майка и баща, малко момиче, а всъщност бе по-голяма, отколкото изглеждаше, по-солидна може би, с тъмни очи и страстно сърцевидно

лице. Намираще време да се навърта около него, той режеше с триона гредите по мярката на стареца, а тя го запита:

— Татко ми разказва. Вярно ли е, че фермата е твоя?

— И на МакКаслин — каза той.

— Има ли някакво завещание, дето се казва, че половината е негова?

— Защо трябва да има завещание — рече той. — Неговата баба е сестра на баща ми. Като братя сме.

— Вие сте втори братовчеди и такива ще си останете — каза тя. — Но това не е важно.

Ожениха се и той изведнъж се намери в нова страна, завещана му тъй, както и на всички — на земята, отвъд земята и все пак от самата земя, защото и нему тя бе завещана чрез предългата хроника на земята, негова, защото всеки трябва да я сподели с другото, за да се насели в нея, а в тази подялба тя става едно, за съвсем кратко време става едно, уж невидимо, а невъзвратимо и неспасяемо. Щяха да живеят в стаята под наем, макар и за малко, и тази стая, като му въздаваше своята слава сутрин на излизане и вечер, му се струваше без стени, без таван и без под. Баща ѝ бе вече взел място в града, бе доставил материала, а той и съдружникът му трябваше да вдигат къща — тя не биваше да знае, додето бунгалото не бъде готово да ги приеме; той така и не разбра кой ѝ обади, всеки случай не беше нито баща ѝ, нито съдружникът му, макар да го подозираше, че като пиян може да се е изпуснал — прибра се една вечер след работа, изми се и тъкмо да поотпочине преди вечеря, влезе в стаята (под наем, но все още съучастница в неговата слава) и тогава ѝ видя лицето.

— Седни — заговори тя. Седнаха на ръба на леглото, без да се докосват, а лицето и — напрегнато и ужасно. Гласът ѝ звучеше чувствено, в един чезнещ шепот на неизмерими обещания: — Обичам те. Знаеш, че те обичам. Кога ще се преместим?

— Кой ти каза? — сепна се той. — Аз... аз не зная... — Нейната длан свирепо затисна устата му, зъбите му едва не раздраха устните, а жестоко изкривените ѝ пръсти се забиваха в страните му, само дланта се отпусна да му даде възможност да отговори.

— На фермата — прошепна тя. — Нашата ферма. Твоята ферма.

— Аз... — понечи той, ала пръстите и дланта отново се стегнаха, сякаш носеха цялата ѝ тежест.

— Не! Не! — изсъска гласът ѝ, а пръстите като че търсеха през кожата и улавяха напъните му да проговори. Думите умираха в устата му, после отново чу шепота, дъха ѝ, пълнен с любов и невероятни обещания, дланта се отпусна. — Кога?

— Аз... — но тя и ръката ѝ се бяха махнали, сега стоеше с гръб към него и с наведена глава, гласът ѝ бе спокоен и по нищо не приличаше на нейния глас:

— Стани, обърни се и затвори очи! — Още неразбрал, тя повтори, той се изправи, застана със затворени очи и дочу долу звънеца за вечеря. — Заклучи вратата! — Той се подчини и опря чело о студеното дърво, все тъй затворил очи, чуваше сърцето си и още никакви звуци, после отново звънеца на долния етаж и сега му стана ясно, че звънят за тях, но леглото изскърца и той се обърна. Никога не бе я виждал гола, веднъж я помоли да се съблече, искаше да я види, защото я обичаше, и му се дощя да го погледне от голотата си, обичаше я, но оттогава повече не поиска и по-късно дори извърщаше лице, когато тя навличаше нощницата над роклята си, събличайки се вечер, а после роклята над нощницата — да се облече сутрин; не му даваше да ляга до нея, преди да угаси лампата и дори в летните горещини се завиваше с чаршаф. Хазяйката се качи по стълбите, похлопа и ги повика, но тя не се отмести, лежеше на леглото открита, с извърнато на възглавницата лице, сякаш нищо не чува и за нищо не мисли, дори за него; после хазяйката се върна надолу и тя се обади: — Съблечи се и ти! — Главата ѝ остана извърната, нищо не виждаше, нищо не мислеше, нищо не чакаше, дори него, ръката ѝ се повдигна като че по собствена воля, улови го за китката в момента, когато застана до леглото и той просто смени едното си движение с друго, сега надолу, ръката го теглеше, а тя най-сетне се разшава в онази телесна изгъвка, която е по-стара от мъжа, изцяло наследствена и никога преди неопитвана, вгледа се в него и продължаваше да го притегля е една ръка надолу и все по-надолу и внезапно гърдите му се опряха на дланта ѝ, която го задържа без никакво видимо усилие; сега вече не го гледаше, нямаше нужда, сега целомъдрената жена, съпругата, гледаше и виждаше всички мъже; и тялото ѝ стана друго, измени се напълно, такова той никога не бе го виждал — символизиращо женската плът, която мъжът по нейна воля винаги е свалял по гръб; и внезапно, отникъде, без дори движение на устните,

до слуха му стигна замирацията, ала непоколебим шепот: — Обещай ми!

— Да ти обещаая?

— Фермата!

Той се отместил. Ръката ѝ бе пустила гърдите му и отново го улови за китката, стисна я уж отпуснато, а с растящо стягане на пръстите, сякаш се бе превърнала в клуп на стоманено въже, затягаше го, а той се дръпна.

— Не — каза той, — не! — Тя все тъй не го поглеждаше и продължаваше да стяга. — Не, казвам ти! Няма! Не мога. Никога! — А ръката ѝ го стискаше и той за последен път се помъчи да говори ясно и си помисли: *Тя знае много повече неща от мен, нищо, че съм слушал приказките на мъжете в леса. Там не можеш да прочетеш това, което чуваш. А те се раждат надарени с нещата, които момчето добива едва на четиринайсет и петнайсет след толкова грешки и трепет от страх.* — Не мога — рече той. — Запомни! — Ръката го стискаше и мислите му се върнаха: *Тя е загубена. Загубени се раждат. Ние всички сме родени загубени.* След това престана да мисли и дори каза. — Да. — Всичко това бе толкова различно от мечтите му, още повече от разказите на мъжете. След миг се просна изтощен върху ненаситния и вечен бряг, а тя отново, с движение по-старо от мъжа, се обърна, отдръпна се и заплака в сватбената нощ, а той си помисли, че сигурно плаче за първи път, заровена в смачканата и усукана възглавница, гласът ѝ долиташе някъде изпод възглавницата и се превръщаше в кикот:

— Това е всичко! Толкова от мене! Ако от това не излезе оня син, за когото все говориш, той няма да е мой! — Лежеше настрани, с гръб към празната стая под наем, и се смееше ли смееше...

[1] Годината, в която Югът окончателно капитулира; Линкълн издава Прокламацията за равни права на 22 септември 1862 г. — Б.пр.

↑

[2] Книгата — т.е. библията. — Б.пр. ↑

[3] Намек за Колумб, т.нар. „колумбово яйце“. — Б.пр. ↑

[4] Хам (библ.) — един от синовете на Ной, когото апологетите на робството в САЩ са представяли за родоначалник на негрите, „хамитската“ раса. — Б.пр. ↑

- [5] Неграмотно изписване на щата Каролина — Б.пр. ↑
- [6] Робите са носели презимето на белия господар. — Б.пр. ↑
- [7] Т.е. Ейбрахам Линкълн. — Б.пр. ↑
- [8] Шатокуа (ам. ист.) — сдружение за сказки и просветна дейност, основано в 1874 г. — Б.пр. ↑
- [9] Търнър Ашби — полковник от кавалерията на Конфедерацията. — Б.пр. ↑
- [10] Робърт Е. Лий (1807–1870) — главнокомандващ войските на Конфедерацията през Гражданската война. — Б.пр. ↑
- [11] Т. К. Джаксън (1824–1863) — генерал от Конфедерацията. — Б.пр. ↑
- [12] Джоузеф Хукър (1814–1879) — генерал от армията на Севера. — Б.пр. ↑
- [13] Джеймс Ю. Стюърт (1833–1864) — генерал от Конфедерацията. — Б.пр. ↑
- [14] Дж. Г. Мийд (1815–1872) — генерал от Севера. — Б.пр. ↑
- [15] Дж. Лонгстрийт (1821–1904) — генерал от Конфедерацията, допринесъл за поражението на Юга при Гетисбърг, защото не предава навреме заповедта на Лий за атака. — Б.пр. ↑
- [16] Всъщност историческата истина говори, че въпросният съд, нападнат от ген. Дж. Х. Морган (1825–1864) е бил обикновен речен шлеп с един топ. — Б.пр. ↑
- [17] Законът за равни права на негрите — Б.пр. ↑
- [18] Из „Ода на един гръцки саркофаг“ от Кийтс. — Б.пр. ↑
- [19] Фамилия на известни английски държавници и царедворци, водеща началото си от лорд Ричард Невил Уоруик (1428–1471). — Б.пр. ↑

V

Той се върна в горския бивак още веднъж, малко преди там да се настани дърводобивната компания, която почна изсичането на леса. Майор Де Спейн повече не стъпи там. Разреши им да използват бунгалото и да ходят на лов, където поискат. През зимата след последния лов, когато загинаха Сам Фадърз и Лайън, генерал Компсън и Уолтър Юъл разработиха план за сдружаването на старата група в клуб, който да отдава под наем лагера и гората за лов — без съмнение измислица на доста вдетинения генерал, но затова пък достойна за Бун Хоганбек. Дори момчето разбираше, че тук се крие хитрина: след като не могат да променят леопарда, те искаха да изменят петната му, една илюзорна и неоснователна надежда, която известно време споделяше дори и МакКаслин, надеждата, че накарат ли веднъж майор Де Спейн да се върне в бивака, той може би ще се откаже от решението си. Но и момчето знаеше, че той няма да се съгласи. Така и стана. Не узна какво е било след отказа на майор Де Спейн, Нямаше го, когато са обсъждали въпроса, пък и МакКаслин не му разказа. Но дойде юни, времето за двойния рожден ден, а никой нищо не спомена; през ноември пак никой не подхвърли да тръгнат и той така и не разбра знаеше ли майор Де Спейн, че ще ходят на лов, макар че без съмнение старият Аш му бе обадил: той, МакКаслин и генерал Компсън (това бе неговият последен лов), Уолтър, Бун, Джим, синът на Тени, и Аш натовариха два фургона и за два дни изминаха почти четирийсет мили, озовавайки се в местност, далеч отвъд местата, които момчето познаваше, и две седмици живяха на палатки. На следната пролет чуха (и то не от Де Спейн), че Де Спейн е продал правата си за сеч на една мемфиска дърводобивна компания. През юни, беше събота, момчето и МакКаслин посетиха кантората на майор Де Спейн — голямата просторна, обиколена с библиотеки стая на втория етаж, от едната страна с прозорци, които гледаха към занемарените задни дворове на магазините, а от другата страна — с излаз на балкон над площада; в ниша, преградена със завеса, се мъдреха кедрово ведро за вода,

захарница, висока чаша и оплетена с канап дамаджана уиски, а над бюрото се клатеше веер от бамбук и хартия, чиято връв свършваше в ръцете на стария Аш, седнал до вратата на килнат стол.

— Разбира се — каза ми майор Де Спейн, — Аш сигурно ще поиска да дойде в гората, най-малкото да си почине от гозбите на Дейзи. Вие кого ще вземете?

— Никого, сър — каза той. — Но си мислех дали Бун... — От шест месеца Бун бе назначен за шериф на Хоук; майор Де Спейн бе постигнал с дърводобивната компания споразумение, или може би точно компромис, да го вземат на работа и компанията бе решила, че ще е по-добър като шериф, отколкото като водач на дърварска бригада.

— Да — каза майор Де Спейн, — още днес ще му телеграфирам. Може да ви чака в Хоук. Ще пратя Аш с влака, те двамата ще приготвят провизиите и на вас ви остава само да се качвате на конете и да вървите.

— Добре, сър — каза той, — благодаря. — Не беше сигурен, че ще каже още нещо, но разбра, че през цялото време все за това е мислел: — Пък ако вие... — И гласът му замря. Секна, без да знае как, защото майор Де Спейн замълча, след това се раздвижи, обърна се към бюрото и листовите, пръснати по него, но почти без да промени позата си, тъй като с влизането момчето го бе заварило седнал зад бюрото с някакъв лист в ръка; гледаше го сега, този дребен и подпухнал побелял човечец в тъмно сукно и безупречно блестяща риза, когото бе свикнал да вижда с ботуши и кални кадифени дрехи, небръснат, възседнал рошавата здрава и дългонога кобила, праметнал на седлото старата уинчестърска карабина, а до стремето — огромното синьо куче, неподвижно като бронзова статуя, двамата в онази последна година, когато бяха почнали да си приличат както двама души, неразделни в любовта и в делата, сякаш безкрайно дълго са били заедно и в любовта, и в делата. Майор Де Спейн повече не вдигна очи.

— Не. Много съм зает. Но на вас на sluка! Ако случите, можеш да ми донесеш някоя млада катерица.

— Добре, сър — каза той, — ще донеса.

Яхна тригодишната кобила, която сам бе отгледал и обзидил. Тръгна малко след полунощ и шест часа по-късно, в които тя дори не се изпоти, влезе в Хоук, малката гара на дърварската линия, която винаги бе смятал също за собственост на майор Де Спейн, макар че

той отдавна бе продал на компанията земята, върху която минаваха релсите, където бяха рамките за товарене и магазинчето. Огледа се изненадан и тъжно учуден, въпреки че му бяха казвали и си мислеше за подготвен: тук се издигаше наполовина завършена нова фабрика за обработка на дървото, която сигурно щеше да заема най-малко два-три акра — стори му се, че вижда неизброими мили от струпани стоманени релси, нови, все още червени от леката светла ръжда, която има още неизползваният метал, видя купища траверси с острия дъх на смола, преградени с бодлива тел яхъри и ясли за поне двеста мулета, палатките на хората, които се грижеха за тях; ето защо настаняването на кобилата му стана по-бързо, отколкото очакваше, а той се качи на пощенския вагон на дърварския влак с пушката си, намести се в купола с горното прозорче и повече не погледна наоколо — сега погледът му се прикова напред, към стената на пустошта, която поне още веднъж щеше да го заслони от всичко това.

Локомотивчето изпищя и потегли: едно енергично изригване на пара, сънливото, но преднамерено опване на отпуснатите куки, преминало назад по целия влак, после плиткият съсък на парата се смени от бавните и дълбоки удари на мощта, събрана в котела, вагонът му също се раздвижи и от прозорчето той видя как локомотивът направи първия и единствен завой по цялата дължина на линията, за да потъне след това в леса, теглейки подире си дългия влак, подобен сега на малка безопасна змия, която се скрива в тревите и повлича и него, за да стигне след миг максималната си скорост, при която потракването между двете стени на непознаващия брадва лес отново му напомни старите времена. Само преди пет години Уолтър Юъл бе застрелял от същото това прозорче елен, чиито рога имаха шест разклонения. Говореха и за случая с мечето — било по време на първия курс на влака по трийсетте мили на железопътната просека: мечето стояло между релсите с надигнато задниче като заиграло се кученце и ровело да види дали в тях няма скрити мравки или други буболечки, или може би да позяпа отблизо любопитните симетрични и четвъртити дървета с обелена кора, които явно се взели кой знае откъде и за една нощ са налягали тук в безкрайната си аритметична прогресия, ровело си там, а машинистът дръпнал спирачките и на петдесет стъпки от него надул свирката; то подскочило като пощуряло и се хвърлило на първото попаднало му дърво, ясенова фиданка не по-дебела от човешки крак,

покатерило се, докъдето могло, свило се и пъхнало глава между лапите си, досущ както би направил човек, като жена, а спирачът го замерил с бучки сгурия; когато след три часа влакът се върнал с първия товар трупи, мечето все още било на дървото, наполовина слязло, но отново се покатерило нагоре и пак се свило, а влакът отминал; следобед влакът още веднъж се качил нагоре, то било на дървото, привечер като се връщали, пак ги чакало там. Него ден, когато по пладне машинистът разказвал за мечето, в Хоук се случил Бун, бил дошъл с фургона за варел брашно. Бун и Аш, и двамата двайсет години по-млади, цяла нощ прекарвали под дървото да пазят някой да не застреля мечето, а на другата сутрин майор Де Спейн задържал влака в Хоук и малко преди изгрев слънце на втория ден Бун, Аш, майор Де Спейн, генерал Компсън, Уолтър и МакКаслин, който бил тогава на дванайсет, отишли да го гледат как ще слезе от дървото, гдето престояло кажи-речи три денонощия без вода: МакКаслин му бе разказвал как за миг си помислили, че ще спре при тях в подножието на хълма да пие вода, защото се засуетило, погледнало водата, после тях и после пак водата, но след това хукнало с разкривени крачета, две по две стъпващи в различни, макар и успоредни дири, както тичат всички мечки.

Тогава влакът беше безопасен. Понякога го чуваха от лагера, друг път не разбираха кога е минал, тъй като никой не си правеше труда да се ослушва за него. Чуваха го, като идва, лек и бърз, вагоните потракваха празни, съскането и пронизителната свирка на локомотива увисваха във въздуха за миг и след това заспалата и пренебрежителна пустош ги поглъщаше без ек. Чуваха го, като се връща, натоварен и вече не тъй бърз, но не отказал се да създава фанатичната и смешна илюзия за своята пълзяща скорост, без да свири, защото трябваше да пести пара, мятал своето непосилно и нищожно пуфкане във вековното лице на леса с побесняло, ала голо самохвалство, празно, шумно и детинско, понесъл без цел и без посока клечки, чиято липса не оставяше никъде следа, както пясъка, който децата пренасят и трупат от едно място на друго, после тичат за още, неуморни, бързи и неспирни, но далеч не толкова бързи като Ръката, която връща пясъка отново там, откъдето децата го вземат. Но сега вече бе друго. Беше същият влак, същите вагони, дори същите машинисти, спирачи и същият кондуктор, комуто Бун, пиан и трезв и после пак пиан и отново изтрезнял в продължение на четиринайсет часа, бе досаждал преди две

години да му разправя какво щели да направят на другия ден със Старата Бен; вървеше, създавайки същата илюзия на бясна скорост, между същите две стени на непроницаемия и недостъпен лес, минаваше покрай старите места, пресичаше старите пътеки на дивеча, по които бе преследвал ранени и неранени елени и неведнъж ги бе виждал да изскачат от гората, да прехвърлят насипа е релсите и отново да се шмугват в леса, уж като земни същества, а полетели като стрели, неземни, издължени, та му се струваха три пъти по-дълги, отколкото са и дори по-бледи, с по-друг цвят, сякаш между неподвижността и абсолютното движение има граница, при която масата се изменя дори химически, изменя се без болка и без страдание не само по обем и форми, а и по цвят, доближава се до цвета на вятъра; и все пак сега сякаш влакът (а и не само влакът, той също, не само зрението, което бе виждало, и паметта, която бе запомнила, но и дрехите, които в чистия непорочен поток на въздуха могат да носят неизчезналите изпарения на болничната стая или смъртта) донасяше в осъдения пущинак, изпреварил брадвите, сянката и призрака на новата фабрика, макар още недовършена, релсовата стомана и траверсите, макар още неположени, и сега той разбра онова, което бе забелязал сутринта в Хоук, но още не бе оформил в слова; защо майор Де Спейн не тръгна с тях и как след този път и той няма вече никога да се върне.

Наближаваха. Усети го преди още машинистът да изсвири, за да го предупреди. Видя Аш и фургона, походите без съмнение и сега омотани около дръжката на спирачния лост — нещо, което, спомняше си момчето, майор Де Спейн му бе забранил да прави още преди осем години, влакът забави ход, отпуснати куките задрънчаха и буферите се заблъскаха от вагон на вагон, приближиха фургона, той скочи с пушката, а кондукторът се наведе отгоре и даде знак на машиниста, пощенският вагон продължи да забавя, търкаляше се едва-едва, макар че буталата на локомотива вече плющяха в засилващ се ритъм сред неотекващия лес, опъването на куките отново премина по целия влак, този път отпред назад, и пощенският вагон наново забърза. После влакът изчезна, като че изобщо го е нямало. Вече не го чуваше. Лесът се извисяваше задрямал, пренебрежителен, многолик, зелен и вечен, по-стар от всяка фабрика, по-дълъг от всяко железопътно разклонение.

— Тук ли е вече Бун? — попита той.

— Изпревари ме — каза Аш. — Натоварил фургона, пригответил го и ми го оставил вчера в Хоук. Пристигам там, няма го, идвам тук — ей ти го на стъпалата. Отишъл е в гората от тъмни зори. Каза, при евкалипта щял да иде, натагък да тръгнеш и да се намерите.

Знаеше го къде е: самотният висок евкалипт на една от старите горски поляни; ако по това време на годината човек се промъкне нечуто и внезапно излезе на поляната, можеше понякога да хване десетина катерици, попаднали там като в клопка, тъй като наблизко нямаше друго дърво, на което да скочат. Ето защо не пожела да се качва на фургона.

— Отивам — каза той.

— Знаех си — рече Аш. — Взemi поне кутия патрони. — Подаде му ги и заразива поводите.

— Колко пъти по твоя сметка майорът ти е казал да не правиш това?

— Кое? — рече Аш. После добави: — И кажи на Бун Хоганбек, че обедът ще бъде на масата след един час, та ако искате, елате да хапнем.

— След час ли? — учуди се той. — Още няма девет. — Извади часовника си и показа стрелките на Аш. — Я погледни! — Аш не му обърна внимание.

— Това е градско време. Сега не сме в града. В гората сме.

— Тогаз погледни слънцето!

— Ти него не гледай — рече Аш. — Ако искате с Бун Хоганбек да обядвате, по-добре елате, когато ви казвам. Ще свърша навреме, нищо, че имам да сека дърва. И си гледай в краката, че са плъзнали едни...

— Добре — каза той.

И се намери в леса, не сам, а усамотен, уединението го заключи в лятната си зеленина. Той и лесът не се променяха и озовали се извън времето, нямаше да се променят, както лятната зеленина, огънят и есенните дъждове, както стоманеният студ и понякога снегът, като лятото, есента и мократа сапфирена пролет в тяхната неизбежна и безсмъртна последователност, тези незапомнени и лишени от смърт сезони на майката, която го бе направила мъж, майка и баща на стареца, роден от негърка-робиня и един вожд на чикасо, който бе неговият духовен баща, когото той тачеше, слушаше и обичаше, а

после изгуби, за да тъгува за него; един ден и той щеше да се ожени и в един кратък миг също щеше да притежава тази краткотрайна и безсъдържателна слава, която по своите собствени закони не може дълго да живее и затова може би се нарича слава; те също щяха и можеха да отнесат във времената поне спомена — тогава, когато плът с плътта повече не се сношават, защото споменът върши това; но и тогава лесът щеше да си остане неговата първа любов и жена.

Всъщност той не отиваше към евкалипта, а се отдалечаваше от него. Беше време, и то не много отдавна, когато нямаше да го пуснат тук самичък, с него винаги идваше и някой друг, а по-късно, когато почна да разбира колко много неща не знае, сам не би посмял да се навърта тъдява без другар; още по-късно, взел да налучква, макар и смътно, границите на незнанието си, той вече се опитваше и минаваше оттук с компас в ръка, не защото самоувереността му бе станала по-голяма, а защото МакКаслин, майор Де Спейн, Уолтър и генерал Компсън го бяха научили най-после да вярва на компаса, независимо от това, какво показва. Сега той вече не използваше компаса, а слънцето, и то несъзнателно, ала въпреки това по всяко време би могъл да определи по картата къде се намира с минимална грешка от сто стъпки; и разбира се, точно когато очакваше, земята почна леко да се възвишава, отмина един от четирите бетонни знаци, поставени от землемера на дърварската компания да показват четирите ъгъла на участъка, който майор Де Спейн бе изключил от продажбата, после застана на самата могила, от която се виждаха и четирите знака, все тъй белеещи дори след зимното брулене, местност безжизнена и обезпокоително чужда на това място, където самото запустение представляваше кипящ хаос от семеизхвърляне, зачатие и раждане, а смърт изобщо не съществуваше. След падналите за две зими покривки от листа и след водите на две пролети, нямаше и следа от двата гроба. Но ония, които идваха да ги намерят чак тук, не се нуждаеха от надгробни плочи, а щяха да ги открият тъй, както го бе учил Сам Фадърз: по особените белези на дърветата. С първото забиване на ловджийския нож, колкото да види дали е още там, попадна на кръглата тенекиена кутия от смазка за колела, в която вече изсъхналата разкривена лапа на Старата Бен почиваше над костите на Лайън.

Не ги смути. Дори не потърси другия гроб, в който онази неделна утрин преди две години той, МакКаслин, майор Де Спейн и

Бун бяха положили тялото на Сам, ловния му рог, ножа и лулата; нямаше защо. Бе стъпил върху него, може би сега стоеше отгоре му. Но в това нямаше нищо лошо. *Сигурно е знаел, че днес съм в гората още преди да съм дошъл* — помисли си той и приближи едно от дърветата, които подпираха чардака, където бяха заварили тялото на Сам — дървото и другата тенекиена кутия, прикована о него, ръждясала, смачкана, чужда, но вече срасла в съзвучната общност на леса, не издаваща дори беззвучен тон и празна, отдавна празна от храната и тютюна, който бе оставил него ден, както след време щеше да се изпразни и от това, което сега измъкна от джоба си: стиска тютюн, нова пъстра кърпа и малката кесийка ментови бонбони, които Сам толкова бе обичал — щяха да си отидат още преди да обърне гръб, не да изчезнат, а просто да се прелеят в многоликия живот, който оставя по тъмните грапавини на тия потайни и сенчести места своите нежни приказни следи, дишащи, мамещи и неподвижни, наблюдаващи го иззад всеки клон и лист. Той отново тръгна, сякаш не бе спирал, а само забавил крачки, слезе от могилата, която съвсем не бе убежище на мъртвите, защото смърт не се полагаше нито на Лайън, нито на Сам Фадърз; смъртта не бе прикована под земята, а свободна и не в земята, а от земята, многолика и въпреки това неотделима от всяка частица — лист, клон или пращинка, въздух, слънце и дъжд, роса и нощ, желяд, от него лист и после пак желяд, мрак и утро и после пак мрак и утро в неизменната си процесия и в своето многообразие една и съща. А също и Старата Бен! Да, Старата Бен! Те ще ѝ върнат лапата, разбира се, че ще ѝ върнат лапата. После безкрайното предизвикателство и безкрайната гонитба, в които няма сърце да се измъчва и преуморява, няма плът да се разкъсва и окървавява. Замръзвайки на мястото си, той си спомни прощалното предупреждение на Аш. Замръзнал и неподвижен, чу гласа ѝ. Единият крак тъкмо поемаше тежестта, пръстите на другия тъкмо се отлепаха от земята и дъхът му спря, усети отново и както винаги силния разтърсващ прилив, дошъл още от онова време, когато Айзак МакКаслин изобщо не е съществувал, погледна надолу и разбра: това бе страх, но още не ужас. Тя още не бе се навила, тракалото ѝ още мълчеше, само едно бързо и плътно свиване и встрани се протегна един клуп, пуснат сякаш за разнообразие, от който надигналата се глава можеше леко да се наведе назад; не, това още не бе ужас, но от главата до опашката имаше повече от шест стъпки,

главата се вдигаше все по-високо от коляното му и само на един лакът разстояние; старите, навремето ярки петна на младостта, сега тъмнееха в монотонна хармония със самотиите, из които пълзеше и се спотайваше старата, прокълната от древни времена отровна самотница, чийто дъх той изведнъж долови: неясен и отвратителен, напомнящ гнили краставици и нещо друго, безименно, свързано с всезнанието и древната мъдрост на факирите-парии, със смъртта. Най-после се раздвижи. Не главата. Тя си остана на същата височина и почна да се отдалечава, изправена, сякаш главата и третината от дължината ѝ, която я държи, са нещо, което се движи на два крака, освободено от всички закони на равновесието; така би трябвало да бъде, защото дори сега той не можа да повярва, че това движение, това изтичане на сенки след вървящата глава може да бъде една змия, която си отива и изчезва. Сега стъпи с другия крак, без да го усеща, застанал с вдигната ръка като Сам Фадърз в оня следобед преди шест години, когато го доведе в леса да му го покаже, а той се сбогува с детството си; без да мисли какво прави, той повтори ония думи, които Сам бе изрекъл на своя стар език:

— Главатарю! Дядо!

Не можа да се сети кога за пръв път чу звука, защото му се стори, че го дочува отдавна — някой като че удряше железопътната релса с цев на пушка, плътен, силен и небързащ звук, обгърнат в някакво безумие, сякаш този, който чука, е не само извънредно силен и съсредоточен, а и малко луд. Въпреки това не идваше откъм дърварската линия, защото, макар тя да се намираще точно в тази посока, до нея имаше най-малко две мили; звукът идваше най-малко от триста крачки. И като се замисли, сети се откъде — който и да е човекът, каквото и да прави, той е някъде близо до поляната с евкалипта, където трябваше да срещне Бун. Досега вървеше бавно и тихо, не откъсваше очи от земята и от дърветата. Сега обаче тръгна направо, с изпразнена пушка и наведена назад цев да не му пречи, като се провира през ниските гъсталаци и прорастъци, звукът ставаше все по-силен, дивото, някак обезумяло и необяснимо блъскане на метал с метал приближаваше, той се измъкна от дърветата и се озова в края на старата поляна, а точно през себе си забеляза самотния евкалипт. На пръв поглед му се стори, че дървото е оживяло от побеснели катерици. Стори му се, че най-малко петдесет подскачат и се хвърлят от клон на

клон, дървото се превърна в зелена буря от полудели листа и от време на време, на двойки и тройки, катериците се спускаха по дънера, извъръщаха се начаса и отново хукаха нагоре, като че всмукани обратно от безвъздушното пространство на бесния листовъртеж, в който се намираха техните събратя. Тогава забеляза Бун, седнал и опрял гръб на ствола, навел глава и диво чукащ нещо в скута си. Чукаше с цевта на разглобената си пушка върху разглобения ѝ магазин. Останалите части на пушката бяха пръснати наоколо. Навеждаше аленото си лице, струящо и напомнящо орех, и блъскаше цевта в магазина с неистовото увлечение на безумец. Не вдигна глава да види кой е. Все тъй чукащ, извика с дрезгав, приглушен глас:

— Махай се! Не ги докосвай! Те са мои!

1935–1942

РЕКВИЕМ ЗА ЕДНА СВЕТИЦА

ПЪРВО ДЕЙСТВИЕ

СЪДИЛИЩЕТО (ИЛИ ИМЕТО НА ГРАДА)

Съдилището е малко по-младо от града, родил се някъде в началото на века като търговска база на Агенцията за размяна на стоки с племето чикасо. Тъй продължило приблизително трийсет години, додето най-после открили не толкова, че им липсва място, където да си държат книгата и съвсем не че имат нужда от такова, а че само и единствено създавайки или поне обявявайки за създаването на нещо подобно, ще могат да се оправят с положение, което инак някому щяло доста пари да струва;

Поселището притежавало разни книжа; като се захване от простото обезземяване на индианците, положило основата на един нищожен архив, да не говорим за естествените хартиени отпадъци от хлабавия съюз на хората срещу обкръжението — в ония времена и в оная пустош — в нашия случай някое мизерно пожълтяло, оръфано, несвързано и понякога неграмотно листче я за отдаване на земя, я за прехвърляне и други поземлени дела, данъчни списъци и списъци на доброволните отреди, сметки от продажби на роби и банкови справки за фалшиви банкноти и валутни съотношения, актове, ипотеки и списъци на наградите за залавяне на избягали или откраднати негри и всякакъв друг добитък, всекидневно водени бележки за раждания, венчавки и погребения, публични обесвания и разпродажба на земи — всичко туй бавно се трупало за тия три десетилетия в нещо като пиратски железен сандък в задната стаичка на пощата, магазина и разменния център, които се намирали на едно място, додето дошъл онзи ден трийсетина години по-късно и тогава благодарение на едно бягство от затвора, станало с помощта на един дъвен чудовищен железен катинар, пренесен на кон на хиляда мили от Каролина, сандъкът бил преместен в новата малка пристройка, наподобяваща навес за дърва или сечива, скована два дни по-рано до външната стена на вече разклатения дървен и измазан с напукана кал затвор; така се родило съдилището на околията Йокнапатофа: по чиста случайност не само по-младо от затвора, а по начало дошло на тоя свят ей-така,

заради нещо непредвидено; и сандъкът, съдържащ документите, не че е бил местен от място на място, а просто пренесен само на едно място — от задната стаичка на разменния пункт, и то не заради някаква причина, криеща се в самата задна стаичка или в самия сандък, а напротив, защото той, сандъкът, не само никому не пречел в задната стаичка; там почнал да им липсва, когато го пренесли, тъй като служел за сядане сред буретата с барут и уиски и под каишите осолена сланина, окачани зимните ноци около печката; преместен бил по простата причина, че селището (за една нощ то щяло да се превърне в град, без изобщо да е било село, и една утрин след около стотина години щяло стреснато да се пробуди от своя задружен сън в един хаос от ротариански клубове, търговски камари и градски забележителности: в едно бясно тремоло на празни тъпани, водещи наникъде, но затрещели просто за да гърмят по-оглушително от всяко друго по-малко човешко сборище на север и на юг, на запад и на изток, наричайки се град, тъй както Наполеон се бе нарекъл император, и защитавайки своя напредък чрез натрупването на списъците от поредните преброявания — една треска, една лудост, която занаят предвечно щеше да смесва пресяването с движение, а движението с прогрес. Но до това щеше да се дойде чак след стотина години; сега тук минавала границата, а мъжете и жените били хора — пионери, храбри, прости, издръжливи, дошли да дирят пари, приключения, свобода, или просто избягали, без много да му мислят как / открило изведнъж, че е исправено не толкова пред въпрос, който трябва да се реши, а по-скоро под един дамоклев меч, от който трябвало да се спаси;

Дори бягството от затвора било случайно: една банда трима-четирима бандити от Начез (двайсет и пет години по-късно легендата щеше да уверява, а след сто — все още да твърди, че двама от бандитите били самите братя Харп, най-малкото Големия, тъй като обстоятелствата, начинът на бягството оставили подире си нещо като миризма, като аромат, някаква гаргантюанска и едновременно безгрижна игривост, смешна и ужасяваща, сякаш селището бе станало измамена жертва на някой безработен и капризен великан. Което — че са Харп — е невъзможно, тъй като по него време Харпови, пък дори и последните разбойници от шайката на Мейсън са били вече мъртви,

пръснати и следователно крадците по всяка вероятност са принадлежали на Джон Мъреловата банда, ако изобщо трябва да ги причисляваме към нещо друго, освен към едно най-обикновено братство от грабители) била случайно пипната от една случайна група цивилни военни доброволци и докарана в затвора на Джеферсън, който се случил най-близо; доброволците били част от сбралите се два дни преди това в Джеферсън за шишовете на открито по случай Четвърти юли, а самият гуляй на втория ден бил вече поусмирен чрез изключването на едно пияно множество, в което и най-упоритите оцелели били достатъчно уязвими и затова цивилното население ги изхвърлило от селището, като групата, която щяла да залови бандитите, била откарана с фургон, все още в състояние на несвоят, до едно тресавище на четири мили от Джеферсън, известно като Дъното на вихрушките, където опънали бивак да си възстановят силите, или поне нозете, и където същата нощ четиримата — или може би трима — бандити, връщайки се от последния си подвиг, ненадейно налетели на лагерния огън. Тук сведенията се размножават: едни казват, че сержантът, командващ отряда, познавал един от бандитите като дезертър от неговата собствена част, други твърдят, че един от бандитите познал в сержанта един от предишните си преследвачи. И в двата случая на четвъртата сутрин всички, хванати и хващачи, се върнали вкупом в Джеферсън, според някои дошли заедно да търсят още нещо за пиене, а според други хващаните докарали хванатите обратно в селището за отмъщение, дето ги били изгонили. И тъй като всичко ставало в ония пионерски, погранични времена, когато личното своеволие и свобода били едва ли не физическо удоволствие като пожарите, или като наводненията, и когато някоя човешка общност не можела да се намеси в нравите на другите, доколкото неморалните практикували другаде, тъй и Джеферсън, бидейки нито свързан с пътя за Начез, нито с Реката, а захвърлен някъде по средата, напълно естествено не жelaел да има нищо общо с престъпния свят;

Сега обаче, няма как, трябвало да има нещо общо, понеже бил изненадан, без нищо да знае и без предупреждение да се пази. Натикали бандитите в дървения и измазан с кал затвор, който досега изобщо не знаел що е ключалка, тъй като неговите посетители бивали все любители — местни скандалджии, пияници и забегнали роби, —

за които тежкото бичме, затъкнато в жлебовете отвън през цялата врата като колец на ясли, било напълно достатъчно. Този път обаче имало трима-четирима Джеси Джеймзовци на епохата, за чиито глави давали награда. Ето защо заключили затвора; провъртели по една дупка във вратата и в гредата, прекарвали през дупките тежка верига и пратили човек да притича до пощенско-търговската станция и да донесе от там стария Каролинов катинар от последната поща, дошла от Нешвил — желязното чудовище, тежко почти осем кила, с ключ дълъг като байонет — не само единствения катинар в околията, но и най-стария катинар в този ъгъл на Съединените щати, донесен тук от един от тримата мъже, които трябвало да станат равноправните основатели на околията Йокнапатофа, завещавайки ѝ три от най-старите имена в този край — Александър Холстън, дошъл като полуконяр и полутелохранилел на доктор Самуел Хабершам, полугледач и полуучител на осемгодишния докторов син — и тримата пристигнали на кон през Тенеси от Долината Къмбърленд заедно с Луи Грениър, хугенота, довел тук първите роби и получил първото земедарение, превръщайки се тъй в първия памукопроизводител; докато доктор Хабершам със своята черна износена торбица лекарства и всякакви ножове и своя набит и мълчалив телохранилел, както и детето-полусираче, се превърнал в самото поселище (за някое време преди да го кръстят то било известно като Докторхабершамово, после само Хабершамово и накрая просто Хабершам; сто години по-късно, по време на спора между два женски клуба за наименованието на улиците с цел бърза и безплатна пощенска служба, било предложено първо да се възстанови името Хабершам, а след това, като не успели — градът да се раздели на две и едната половина да се нарече на името на Хабершам, едновременния пионер, доктор и основател) — приятел на Исетибиха, главатаря на племето чикасо (останало без майка, момчето на Хабершам, сега вече двайсет и пет годишен младеж, се оженил за една от внучките на Исетибиха и през трийсетте години избягал в Оуклахома с безимотните роднини на жена си), първо неофициален, а после и официален представител на чикасо до мига, когато си подал оставката с едно гневно изобличително писмо, адресирано до самия президент на Съединените щати, когато неговият заместник и ученик Александър Холстън станал пръв общественик на селището и основал механата, и досега известна като Къщата на Холстън, чиито

първоначални дървени стени и бичени подове с дялани на ръка шарнири и днес се крият заровени някъде под съвременните стъклокерамични фурнири и неоновии тръби. Та катинарът бил негов;

Осем килограма безполезно желязо, мъкнато на хиляди мили през пустини, пропасти и мочурища, през води и суши, диви зверове, диви индианци и още по-диви бели хора, измествал сумата време други осем килограма, които биха могли да съдържат храна или семе за посев, или поне барут за защита, за да се превърне в условен знак за тезгяха на една забутана кръчма, без нищо да заключва и нищо да пази, защото зад тежките решетки и капаци нямало нищо, нуждаещо се от заключване и пазене; не можел да служи и за притискане на книжа, тъй като единствените хартии в Къщата на Холстън били усуканите хартийки в стария барутен рог над камината, с който припалвали тютюна; и все се пречкал, поради което постоянно го местели — от тезгяха на лавицата, от лавицата на камината, от там обратно на тезгяха, додето най-после се смислили и решили да го окачат на пощенската чанта, появяваща се веднъж на два месеца: позната, известна, най-старата непроменена вещь в селището, по-стара от хората след смъртта на Исетибиха и доктор Хабершам, още преди Александър Холстън да се вдърви на стари години от артрит и още отпреди Луи Грениър да създаде на огромната си плантация своето собствено поселение, от което една част не била дори в Йокнапатофа; по-стара от града, в който сега имало нови имена, макар в жилите на някои да течала старата кръв — Сарторис и Стивънз, Компсън и МакКаслин Сътпен и Колфийлд — и макар че сега вече не можело да застреляш мечка, елен или дива пуйка от прага на кухненската си врата, да не говорим за самата поща — писма и дори вестници, — която идвала от Нешвил на всеки две седмици, носена от нарочен куриер, който с нищо друго не се занимавал и получавал заплата от федералната власт; такава била втората фаза в живота на чудовищния катинар от Каролина;

Пощенската чанта не винаги идвала до селището на всеки две седмици, а понякога се бавела и месец. Но рано или късно тя пристигала и това се знаело от всички, защото тя — този самар от говежда кожа, дори недостатъчно голям да смести една пълна премяна

дрехи, съдържащ три-четири писма и един-два зле отпечатани вестници от по един или два листа, вече остарели с три-четири месеца и обикновено полу или напълно лъжливи и неверни в своята информация — защото тази чанта представлявала Съединените щати, властта и волята за свобода, никому не задължена, донасяща в тази все още непрекосена от пътеки пустош тъничкия, ала непреклонен глас на една нация, извоювала свободата си от един от най-мощните народи на земята и след това, още в живота на същото поколение, успешно защитила тази свобода, тъй непреклонен и ясен за всяко ухо, че куриерът, който носел чантата с галопиращия си кон, не бил дори въоръжен, ако не се смята калаеният рог, и месеци наред безгрижно, предизвикателно и почти презрително прекосявал област, в която само заради ботушите на краката му хората биха заклали всеки пътник, биха го изкормили като мечка или елен, или риба и като напълнят корема с камънак, биха потопили веществените доказателства в най-близката вода; той дори смятал за недостойно да минава тихо през места, където другите, макар въоръжени и на групи, се мъчели да се движат крадешком или поне без викове, и вместо това оповестявал самотното си приближаване толкова преди себе си, колкото можел да се носи воят на рога му. Така не се минало много и катинарът на Александър Холстън бил преместен на пощенската чанта. Не че чантата имала нужда от катинар — тя и без катинар изминавала триста мили от Нешвил. (Най-напред възнамерявали катинарът завинаги да си остане на чантата, тоест не само когато тя е в селището, но и когато се намира на коня по пътя между Нешвил и селището. Куриерът отказал с три думи, една от които не била за пред хора. Оправдал се с тежестта на катинара, изтъкнали му, че този довод не струва, тъй като осемте килограма — куриерът бил крехко човече, не по-тежко от петдесет кила — и без това не биха увеличили тежестта му до тази на един нормален мъж и чисто и просто ще заместят липсващите пистолети, за които правителството на Съединените щати било сигурно, че той препасва и дори му плащало да прави това; на което куриерът отново отвърнал сбито, макар и не тъй плавно, а именно, че катинарът си тежал осем килограма както на задната врата на магазина в селището, така и на вратата на пощата в Нешвил. Но тъй като Нешвил и селището се намирили на триста мили разстояние, докато конят го отнесе от едното място до другото, катинарът щял вече да тежи осем

килограма, умножени по триста мили, или две хиляди и четиристотин килограма. Това било очебийна глупост, физически невъзможна нито за самия катинар, нито за коня. И все пак нямало съмнение, че осем по триста прави две и четиристотин, било килограми или мили — додето пресмятали и не били на ясно кое точно, куриерът повторил първите си три думи, две от които не били за пред хора.) Тъй щото чантата най-малко щяла да се нуждае от катинар в задната стаичка на пощенско-търговския пункт, в пъпа на една цивилизация, където нейната цялост и присъствие доказвали, че няма нужда от такъв, щом е изминала тези триста мили по тоя пълен с разбойници път; едно, дето нямала нужда от катинар и, второ, не била пригодена за него — налагало се от двете страни на отвора да се направят разрези с нож, през които да минава желязната челюст на катинара, при което всяка друга въоръжена с нож ръка би могла да изреже целия катинар от чантата със същата леснина, с която бил и поставен. Така старият катинар нямало да бъде никакъв символ на сигурността, а по-скоро жест, поздрав от свободни люде до свободни люде, от цивилизация до цивилизация, откъсната не само на триста мили от Нешвил, но и на хиляда и петстотин от Вашингтон: жест на уважение без сервилност, на вярност без безличие пред една власт, за чието укрепване са помагали и са я приели с гордост, ала като свободни хора, все още свободни да се отдръпнат от нея в мига, когато се установи, че двете страни са станали вече несъвместими; и тъй вехтият катинар посрещал пощенската чанта, за да я заключи в своя железен и ненарушим символизъм, а в това време бездетният ерген Алек Холстън стареел и побелявал, схващал се не само в плът, но и в нрав, вдървявали се не само костите, но и гордостта му, тъй като катинарът все още бил негов — той просто го бил дал назаем и тъй в известен смисъл се чувствал прадядо не само на неприкосновеността на пощата, но и на свободното правителство от свободни хора, стига само да помнело, че всички трябва да живеят свободни не под, а успоредно с неговата власт;

Ето какво представлявал катинарът; поставили го на затвора. И свършили това бързо, дори не изчакали завръщането на пратеника от Къщата на Холстън с разрешението на стария Алек за преместването на катинара от пощенската чанта на новото му предназначение. Не че той би имал принципни възражения, нито пък би отказал да си даде

разрешението, освен ако не го подтикнел чистият инстинкт, тоест възможно било той пръв да предложи катинара, ако се сети за това, но би отказал, ако му хрумнело, че решението е взето, без да го попитат. А това знаели всички в селището, макар че не по тая причина не дочакали пратеника. В действителност пратеник изобщо не бил пращан; нямали време да пращат пратеник, камо ли да го чакат да се върне; катинарът не им трябвал, за да заключат с него бандитите, понеже (както се оказало по-късно) старото желязо не би ги спряло по-добре от обичайното бичме. Катинарът не им бил нужен, за да предпазят селището от бандитите, а да предпазят бандитите от селището. Защото още не стигнали до първите къщи и станало ясно, че едни били склонни веднага да ги линчуват, ей така, направо, без никаква подготовка — това била малка, ала твърдо решена група от хора, които се опитали да отвлекат задържаните от задържалите ги, докато доброволният отред все още умувал кому да ги предаде, и за малко щели да успеят, ако не бил човекът, наречен Компсън, дошъл в селището преди няколко години с един състезателен кон, който сетне дал на Икемотуби, наследника на главатаря Исетибиха, срещу една квадратна миля, оказала се най-ценната земя в бъдещия град Джеферсън; та той именно, както гласи легендата, измъкнал пистолет и задържал новите похитители на разстояние, додето напъхат бандитите в затвора, додето провъртят дупките и донесат катинара на Алек Холстън. Защото по него време в селището наистина вече имало нови лица и нови имена, за чийто произход старите жители нищо не можели да изровят, освен може би туй, че и те са млекопитаещи; може да се каже, че този ден в селището имало доста повече хора от сержанта на отреда, когото ако не всички, то поне един от бандитите сигурно познавал;

И тъй Компсън заключил дранголника, а куриер с два коня — най-добрите коне в селището, единият за езда, другият за смяна — резнал през горите да изпрепуска стоте мили и нещо до Начез с вестта за залавянето и с пълномощие да се пазари за наградата; същата вечер в кухнята на Холстъновата механа се състояло първото общинско събрание на селището, предшественик не само на градския съвет в бъдещия град, но и на Търговската камара в бъдещия околийски център, под председателството на Компсън, а не на стария Алек, който

бил вече твърде грохнал, мрачен и смълчан и дори в тази гореща юлска вечер седял пред тлеещия дънер в огромното огнище с гръб към масата (разискванията не го интересували; задържаните били негови, тъй като били заключени с неговия катинар; каквото и да било решението на събралите се, то трябвало преди всичко да се одобри от него и чак тогаз да се позволи някому да пипне катинара); около масата седели прародителите на Джеферсън като на военен съвет и разисквали не само прибирането на наградата, но и нейното запазване и охрана. Защото сега вече се били оформили две опозиционни фракции: не само тая за линчуването, но и доброволният отряд, който твърдял, че като разменен артикул за наградата задържаните все още принадлежали на ония, които са ги задържали, че те — доброволците — просто предали задържаните на съхранение, но не и правото си на награда, при мисълта за която отредът взел допълнително уиски от магазина и наклал неவிждан огън пред затвора: край този огън отредът и привържениците на линча се събрали на отцепническо събрание. Или по-скоро тъй си мислели. Защото в действителност Компсън, с цел разрешаването на кризата в обществения ред и законност, бил поискал официално докторската чанта на Пийбоди, наследника на доктор Хабершам, и заедно с него и търговеца (чието име било Ратклиф; сто години по-късно то още съществувало в околията, само че преминало през две поколения, щяло да изгуби „к“-то и да се чете Ратлиф) сложили в бурето с уиски тинктура опий и го проводили като подарък от селището на изненадания сержант, след което се върнали в кухнята на Холстън да почакаат стихването на последния шум; тогава привържениците на реда и законността извършили светкавичен набег, събрали цялата налягала в несвоят опозиция — отред и линчуватели — и ги натикали в затвора при задържаните, отново заключили и се прибрали по домовете си да спят до другата утрин, когато първите минувачи били посрещнати от гледка, напомняща декори за сцена на открито (така именно се зародила легендата за лудите Харп: нещо не само фантастично, но и неразбираемо, не просто плод на хрумване, а и малко страховито, макар че се минало без кръв, от което нито един от двамата братя Харп не би останал доволен): липсвал не само катинарът от вратата, липсвала дори не само самата врата, липсвала и цялата стена от дялани с брадва греди и напукана кал; педантично и тихо тя била разглобена през нощта и сега стояла прилично облеганата до

другите стени, от което затворът зеел към света подобно сцена, на която все още лежали разхвърляни в едва ли не мъртвешки сън дръзналите да застават в опозиция. Събрало се цялото селище да гледа Компсън, който се мъчел с ритници поне един от тях да събуди и в това време сред тълпата долетял един от робите на Холстън, мъжът на готвачката му, коняр и прислужник на масата, долетял и се развикал: „Къде е катинарът, къде е катинарът? Господарят пита къде е катинарът!“

Бил изчезнал, както били изчезнали и три коня, собственост на трима от линчовата партия. Не могли да открият дори тежката врата и веригата и в началото едва не решили, че бандитите са задигнали вратата, за да могат да откънат синджира и катинара, но в последния момент се усетили и здравият разум ги накарал да се откажат от подобно нелепо обвинение. Но все пак катинарът липсвал; не се минало много и селището схванало, че бедата не е в избягалите бандити и пропадналата награда, а в катинара, и то не простата ситуация, в която били изпаднали, а проблемът, който се очертавал — робът хукнал обратно към Къщата на Холстън и тутакси дотърчал отново, проврял се в тълпата и лично на Компсън предал: „Господарят каза да намерите катинара.“ И то не да му го прати, а лично да му го занесе. Тук именно почва да се явява, или по-скоро да изниква и самият пощенски куриер — тази крехка човешка тресчица без възраст, без коса и без зъби, която изглеждала твърде немоцна дори да се приближи до кон, камо ли да го язди по шестстотин мили всеки две седмици, макар че наистина правела това и дори намирала в себе си достатъчно въздух не само да предизвести, но и подире си да остави игровото тържество на своя рог, изпълнена с презрение към всякакви възможни, дори вероятни обирници, равняващо се само на презрението към официалните хартишки, които биха могли да му смъкнат, нищо друго, презрение, задържано в рамките на възпитанието, доколкото обирниците проявяват вкус и се въздържат. И така Компсън и неговите другари отишли в кухнята, където старият Алек все тъй седял пред своя тлеещ дънер все тъй с гръб към стаята, без да се извъръща. И това било всичко. Той им наредил незабавно да върнат катинара. Не било дори ултиматум, а най-обикновена заповед, декрет, към никого лично неотправен, не и към куриера, който бил вече

в групата. И нищо повече не рекъл, но и нищо не пропуснал, подобен на безтегловна изсъхнала или вкаменена птица, не, разбира се, лешояд, нито дори ястреб, но да кажем току-що излюпило се птеродактилче отпреди десет ледникови периода, толкова стар в простоватата си детинщина, че ти е чудно как може да бъде начало на целия следващ живот. Обяснили на стария Алек, че едничката причина за липсата на катинара е може би дето бандитите не разполагали с време и не могли да го измъкнат от вратата, че дори трима бягачи идиоти на крадени коне не могат да отнесат една дъбова врата шест стъпки висока твърде надалече и че група от младите индианци на Икемотуби вече са по следите на конете на запад към Реката и че, без съмнение, катинарът ще бъде намерен всеки момент, може би още в първия храст извън селището; но всъщност знаели отлично, че фантастичното, ужасното и нечуваното, на което хората са способни, нямат граници, а тези хора, само за да побягнат от един дървен затвор, вече били откачили цяла стена, дори я били щателно облегли край пътя; знаели, че нито те, нито старият Алек някога ще видят отново катинара;

Така и станало. Цял следобед и още цял ден, докато старият Алек пушел лулата си пред тлеещия дънер, овчедушните побеснели граждани на селището го търсили, накрая вече и с помощта на чикасите или поне в тяхно присъствие и под тяхното наблюдение: тези диваци, тези неукротими деца на природата, от която вече са изтръгнати, с още по-див и бездомен вид поради басмите, бархета, филца и сламата на белите, с които вече се обличали, застанали или клекнали, или вървящи отзад, сериозни, внимателни и заинтригувани, додето белите се потят и псуват из граничните храсталаци на тяхната едва удържана територия, и винаги куриерът Питигру, вездесъщ, навсякъде, без да помага при издирването, но никому непречещ, вечно присъстващ, непроницаем и свъсен, нищо непропускащ; додето найсетне някъде към заход слънце Компсън се измъкнал с трясък от последния храст, отърсил потта от челото си с движение, което би могло и трон да гътне, и бесен изрекъл:

„Добре де, по дяволите! Ще му го платим!“

Защото и тази последна възможност била вече обмислена. Съзнавали сериозността на положението и това проличало, когато

Пийбоди направил опит да се пошегува, а всеки знаел, че и Пийбоди не приема нещата хумористично:

„Да, и то час по-скоро, преди да се е посъветвал с Питигру, че ще ни го сметне на кило!“

„На кило ли?“ — учудил се Компсън.

„Нали Питигру го изчисляваше по триста мили от Нешвил! Алек може да почне от Каролина, а това прави осем хиляди килограма.“

„О!“ — казал Компсън. И събрал хората си с рога, който висял на врата на един от индианците, и отново всички решили да се посъветват. Пийбоди пак ги спрял:

„А кой ще плаща? Нали го знаете, ще поиска по долар на килограм, макар че както казва Питигру, го е намерил в пепелта на огнището си.“

Ако не другите, то поне Компсън положително бил обмислил и това; ето защо, пък и подтикван от присъствието на Питигру, бързал да ги заведе при стария Алек с подобно предложение, преди още някой да е намерил кураж и да се откаже от пропорционалното разхвърляне на сумата. Но ето че Пийбоди всичко развалил. Компсън ги изгледал запотен и сериозно ядосан.

„Туй значи Пийбоди да плати един долар — рекъл той. — А кой ще плати другите седем? Аз ли?“

Тогавя Ратклиф търговецът, собственикът на магазина, решил въпроса — решение тъй просто, тъй неограничено в маневреността си, че дори не се почудили, дето никой не се е сетил преди него; решение, което не само уреждало проблема, но го и ликвидирало; и не само този, но и всякакви други проблеми отсега нататък вовеки веков, разкривайки пред очите им, сякаш бил вдигнал някакво було, славно пророчество, грамадната, великолепна и безгранична панорама на Америка: тази земя на неограничените възможности, това отроче, създадено не от и не чрез народа, а за народа, също като едновременната манна небесна, неискащо нищо в отплата, освен да дъвче и да гълта, тъй като в несравнимата си вседоброта ще наложи да го подкрепят и ще увековечи масата на тружениците, посветили се на едничката цел да събират манната и да я слагат в отпуснатата му шепа или дори направо между челюстите — на невъзспираема, огромна земя, без начало и без край, не дарба и не отработена, а направо

благоволение, каквито са слънцето, дъждът и въздухът, неотменимо и неизменно.

„Да ги запишем в Книгата“ — рекъл Ратклиф. Книгата! Не какъв да е тефтер, а Тефтерът, тъй като бил може би единствен по рода си между Нешвил и Начез, освен ако случайно няма нещо подобно само няколко мили по-южно в разменния пункт за племето чоктоу — една начертана тетрадка с меки корици, каквито се срещат по училищата, в която начело със Съединените щати като длъжник и в името на Мохатаха (матриарх на племето чикасо, майка на Икемотуби и сестра на стария Исетибиха, която, понеже не можела да пише името си, изписвала някакви знаци с перото или калема, които по общо съгласие били смятани за валиден и законен подпис) се трупал разкривен и уморителен списъкът на басми и барут, уиски и сол, тютюн и дочени гащи и дългнести сладкиши, измъквани от рафтовете на Ратклиф заради нейните наследници, поданици и черни роби, поради което тя подписвала не само тях, но и всички отстъпки на земя от царството на сина си, преминаваща във владение на белите и така завинаги узаконена. Ето какво трябвало да стори селището: да прибави към списъка и катинара. При това щяло да е без значение на каква стойност ще го запишат. Можело да го изчислят съгласно таблицата на Питигру, тоест осем килограма, умножени по разстоянието, и то не само до Каролина, но и до Вашингтон, и никой никога нищо не би забелязал; могли да задължат Съединените щати със седемнайсет хиляди и петстотин долара и пак никой не би обърнал внимание. Така всичко било решено, изпълнено, приключено, ликвидирано. Нямащо защо дори да го обсъждат. Повече и не помислили по въпроса, освен може би сегиз-тогиз (вероятно с умисъл), колкото да се дивят на собствената си умереност, понеже нищо не поискали — най-малкото пък да избягнат справедливото обвинение — нищо, освен едно честно и прилично уреждане на въпроса с катинара. Върнали се при стария Алек, който седял с лулата си пред гаснещото огнище. Само че го били надценили; той изобщо не им искал пари, искал си катинара. При което и малкото останало търпение на Компсън се изчерпало:

„Твоят катинар е загубен — грубо рекъл той на стария Алек. — За него ще получиш осем долара — добавил и гласът му взел да тънее, защото дори и гневът познава безизходицата, стига да я забележи. И все пак гневът, безсилието, потта, многото работи, каквито и да били

те, придали на гласа му сила за още едно слово: — Или...“ След което млъкнал и оставил Пийбоди да продължи.

„Или какво? — попитал Пийбоди, обръщайки се не към стария Алек, а към Компсън. — Или какво?“

Тогаз се обадил Ратклиф:

„Почакайте — казал. — Чичо Алек ще получи за катинара петдесет долара. Гаранция за петдесет долара. Ще ни даде името на ковача в Каролина, който му го е направил, а ние ще поръчаме нов. Отиване, връщане и прочее ще струва около петдесет долара. Даваме на чичо Алек тия петдесет долара като гаранция, а като донесат новия катинар, той ще ни ги върне. Нали така, чичо Алек?“

И с това щяло да се свърши. Щяло да се свърши, но там бил и Питигру. Не че го били забравили или пък приобщили. Никой не го бил забелязал, а ето че той сега се оказал в средата, изправен редом с Компсън, Ратклиф и Пийбоди пред стола на стария Алек. Човек би казал, че просто се е прелял тук, ако не знае тая негова твърдост, която наистина в краен случай може да става невидима, ала никога безплътна и за нищо на света течна; заговорил с равен, разумен и безличен глас, застанал отпред всички да го гледат, крехък и не по-голям от дете, непроницаем като елмаз, лъхашч знамения и довел в тази загубена стаичка някъде на хиляди мили из тия непрекосени от пътека дивотии цялата неизмерима тежест на федерализма, без да представлява властта, нито сам да се чувства власт; за този миг поне той бил самите Съединени щати:

„Чичо Алек не е загубвал никакъв катинар — рекъл той. — Загубил е чичо Сам.“

След миг някой се обадил: „Какво?“

„Точно така — додал Питигру. — Онзи, който е поставил Холстъновия катинар на пощенската чанта, или е направил доброволен дар на Съединените щати, а за Съединените щати важи същият закон, който важи и за малките деца: можеш нещо да им дадеш, но не можеш да си го вземеш; или пък е направил нещо друго...“

Всичко го изгледали. След това отново някой се обадил, този път Ратклиф: „Какво друго?“ Все тъй равно, безлично и без да се горещи, Питигру отвърнал:

„Нарушил е един закон на Конгреса, нарочно съставен и приет за накърняване на правителствено имущество, който предвижда глоба от

пет хиляди долара или не по-малко от една година във федералния затвор, или и двете. Защото оня, който е пробил чантата на две места и е пъхнал там катинара, попада под закона за повреда или унищожаване на правителствено имущество с наказание десет хиляди долара или до пет години затвор, а може и двете. — Той все още не помръдвал, говорел право на стария Алек: — Рано или късно ще поискате може би да вечеряте както обикновено, малко или много...“

„Почакай — обадил се Ратклиф и се обърнал към Компсън. — Вярно ли е това?“

„Има ли, по дяволите, някакво значение дали е вярно или не? — казал Компсън. — Каква, според теб, ще му е първата работа, като се върне в Нешвил? — И гневно се обърнал към Питигру: — Нали вчера трябваше да заминеш за Нешвил? За какъв дявол още висиш тука?“

„Нямам за какво да ходя в Нешвил — отвърнал Питигру. — Не искате поща, нямате с какво да я заключвате.“

„Вярно — казал Ратклиф. — Значи ще оставим Съединените щати да намерят катинара на Съединените щати, а?“ Този път Питигру никого не погледнал и към никого не се обърнал, досущ като стария Алек, когато нареждал да му върнат катинара:

„Според закона преместването без разрешение и или умишлената употреба или злоупотреба или загуба на правителствено имущество се наказва с глоба в размер стойността на имуществото плюс петстотин до десет хиляди долара или от трийсет дни до двацет години затвор, а може и двете. А като прочетат, че сте прехвърлили стойността на един катинар от пощите към Бюрото по индианските въпроси, може и нов закон да гласуват. — И се размърдал. Сега вече говорел пак на стария Алек: — Отивам си при коня. Като свърши събранието и дойде време за готвене, пратете негъра да ме повика.“ Подир него излязъл. След малко Ратклиф казал:

„Според вас какво възнамерява да измъкне от тая работа? Награда?“ Но нямало защо да го казва, защото всички били наясно.

„Това, което иска, вече му е вързано в кърпа — обадил се Компсън и изругал. — Бъркотия. Просто една адска бъркотия.“ Но и това не било вярно и всички знаели, че не е, макар че само Пийбоди продумал:

„Не. Не бъркотия. Човек, който язди по шестстотин мили всеки две седмици и с нищо не се пази, освен с един рог, няма никакъв

интерес нито от бъркотия, нито от пари.“

И така те още не разбирали какво има Питигру в ума си. Но знаели какво ще стори. Тоест знаели, че изобщо не знаят нито какво ще стори, нито как ще го стори, нито кога, знаели, че нищо не могат да направят, додето не открият защо е необходимо. И сега разбирали, че по никакъв възможен начин не могат да направят това откритие. Сега схващали, че го познават вече цели три години, през които, крехък, недосегаем и праволинеен, предшестван на миля и повече от силните и сладостни сигнали на рога, той е яздил своя здрав и неуморен кон два пъти в месеца от Нешвил до селището, където три-четири дни ще живее сред тях, а те и досега нищичко не знаят за него и дори сега разбирали единствено, че не са посмели, просто не са дръзнали да узнаят нещо повече в стъмняващата се стая, където старият Алек продължавал да пуши с гръб към тях и към тяхната обърканост; после се пръснали по своите хижи да похапнат за вечеря с колкото апетит им е останал и подир туй веднага се върнали в летния мрак, когато по навик би трябвало вече да са в леглата, за да се сберат отново, този път в задната стаичка на Ратклиф, и там отново да насядат, докато Ратклиф се мъчел да направи някаква рекапитулация в смесицата си от недоумение, тревога (и още нещо, което другите приели за уважение, схващайки, че той, Ратклиф, е твърдо убеден в паричната цел на Питигру; според него Питигру съчинил и разработил един тъй богато възнаграждаващ план, че Ратклиф не само не бил в състояние да го провери, но дори не успял да се досети), но накрая Компсън го прекъснал:

„По дяволите — рекъл. — Всеки знае, че той не е в ред. Много е етичен. Проклет моралист.“

„Етичен? — удивил се Пийбоди. Гласът му прозвучал едва ли не сепнато и бързо добавил: — Много лошо. Как да развалим един етичен човек?“

„Че кой иска да го разваля? — попитал Компсън. — Искаме от него да си седне на коня, да си събере останалия в гърдите въздух и да надуе оня шантав рог!“ Но Пийбоди изобщо не чул. Едва ли не като в сън повторил:

„Етичен?“ После скокнал. „Чакайте! — Всички се обърнали към него. А той ненадейно, на Ратклиф: — Чувал съм го някъде. И ако някой от нас го знае, това си ти! Как му е името?“

„Името? — дръпнал се Ратклиф. — На Питигру? О! Малкото му име ли? Защо?“

„Нищо — рекъл Пийбоди. — Аз си тръгвам. Има ли някой с мене?“ Уж към никого не се обърнал и уж дал вид, че повече нищо няма да рече, но това било достатъчно; всички се умислили, а Компсън се изправил и продумал на Ратклиф:

„Тръгваш ли? — И тогава тримата поели заедно, а като се оказали на разстояние, откъдето никой нямало да ги чуе, Компсън казал: — Та какво?“

„Може и нищо да не стане — казал Пийбоди. — Но от вас двамата искам да ме подкрепите. Говоря ли от името на цялото селище, ти и Ратклиф ще потвърждавате. Ясно?“ Компсън изругал.

„Поне кажи какво трябва да потвърждаваме.“ Пийбоди им казал две-три думи, а на другата сутрин се озовал право в яхъра на Холстън, където Питигру чешел и пригладвал своя грозен тъпоглав кон с чиличени мишци.

„Решихме да не прехвърляме катинара на старата Мохатаха“ — подел Пийбоди.

„Така ли? — казал Питигру. Никой във Вашингтон нямаше да ви разбере. Поне тия, дето могат да четат.“

„Сами ще го заплатим — продължил Пийбоди. — Всъщност намислили сме още нещо. И тъй и тъй трябва да поправяме стената на затвора; при всички случаи ще трябва да издигнем нова стена. А като направим още три, ще се получи още едно помещение. Една и така и така ще правим. Направим ли още три, ето ти още едно помещение с четири стени. И това ще бъде съдилището.“ Питигру, който през цялото време тихичко съскал през зъби и размахвал чесалото като истински ирландски коняр, на това място спрял, ръката му с чесалото замръзнала наред път, и извърнал глава.

„Съдилище ли?“

„Нали ще ставаме град — казал Пийбоди. Църква вече си имаме, хижата на Уайтфийлд. И щом ни остане време, почваме да строим училище. Но съдилището днес ще го направим; и без това вече имаме какво да сложим в него, за да стане съдилище: железния сандък, дето все го подритваме от десет години в магазина на Ратклиф. И тогава се обявяваме за град. И на името вече се спряхме.“ Тук вече Питигру

бавно, много бавно се изправил. Изгледали се продължително, а Питигру рекъл:

„Нима?“

„Ратклиф разправя, че твоето име било Джеферсън.“

„Вярно — съгласил се Питигру. — Томас Джеферсън Питигру^[1]. Аз съм от Вирджиния.“

„Роднини ли сте?“ — попитал Пийбоди.

„Не. Майка ми ме кръстила на негово име, та дано и аз изляза човек с късмет.“

„С късмет?“

Питигру не се усмихнал. „Точно така. Тя беше неука женица, може да не е искала тъкмо това да каже, ама нали не е знаела...“

„Е, провървя ли ти? — рекъл Пийбоди. Питигру и сега не се усмихнал. — Извинявай — сепнал се Пийбоди, — аз само така, на шега... Та сме решили да кръстим града Джеферсън.“

Сега Питигру сякаш загубил дъх. Стоял мъничък и крехък, от момче по-дребен, един детинест ерген, непоправимо самотен и без всякакви близки, стоял и гледал Пийбоди. Сетне си поел дъх и като вдигнал чесалото, обърнал се към коня, а Пийбоди за миг помислил, че ще продължи да го чеше. Но вместо да замахне, Питигру облегнал ръката с чесалото о хълбока на коня, постоял така с обърнато лице и поприведена глава, после вдигнал очи и погледнал Пийбоди.

„Значи по индианския тефтер, катинарът се превърна в катран за колела.“

„Катран за петдесет долара?“ — почудил се Пийбоди.

„Да се смажат колелата на фургоните за Оуклахома“ — рекъл Питигру.

„Може — съгласил се Пийбоди. — Само че името му ще бъде Джеферсън. И това вечно ще се помни.“

Така се стигнало до съдилището — съдилището, което осъзнали, че нямат едва след като минали трийсетина години, когато схванали и че досега дори не им е трябвало, не им е липсвало; съдилището, което само шест месеца по-късно се оказало крайно недостатъчно. Защото някъде по средата между мрачината на първия ден и утрото на втория с тях нещо се случило. Почнали още същия ден. Възстановили стената на затвора, издялали нови греди, нацепили дъски и допрели до него

още една пристройка без под, след което пренесли железния сандък от задната стаичка на Ратклиф. Всичко станало само за два дни и нищо не им струвало, освен труда, а и той не бил много на глава от населението, защото на строежа се стекли всички мъже на селището, да не говорим за двамината роби — негъра на Холстън и оня на немския ковач; Ратклиф също: всичкото, което сторил, било да залости отвътре задната си врата, тъй като сега цялата му клиентела се виждала ясно като на длан как се поти и ругае сред гредите и дъските на полусъборения затвор отсреща, в това число и чикасите на Икемотуби, макар че те нито се потели, нито ругаели: сериозните червенокожи мъже, облечени с празничните си дрехи, но без гащите и панталоните, които носели грижливо навити под мишница, или завързани с крачолите на шията като наметала, като хусарски жакети, защото е трябвало да прегазват потока, били налягали и наклакали в сянката, любезни, заинтригувани, отпуснати (тук била дори самата Мохатаха, матриархът, босонога, с пурпурно копринено наметало и шапка с пера, седяла на стол ампир, позлатен с брокат и качен на фургон с двоен мулешки впряг, а момиченцето-робиня държало над главата ѝ парижки чадър със сребърна дръжка); това виждал Ратклиф, а другите бели, неговите събрата, или в първия ден — негови жертви, все още не били забелязали едно нещо, или по-скоро едно качество, нещо скрито и особено в неговото поведение и маниери — не че им се бъркал в работата и не че им пречел, нито дори на втория ден, когато се досетили каква ще е работата, защото Ратклиф бил все с тях, все много зает, също се потял и ругаел, но някак единично, на дребно и незабележимо в този неспирен поток — една едничка субстанция, чужда и непримирима, един едничък едва чут гласец, който се изцеждал в грохота на тълпата: „Чакайте... виште какво... чуйте ме...“.

Защото всички били страшно заети и енергично ръсели потта си посред съборените греди, мъкнели нови трупи от близката гора, дялкали и рендосвали, забърквали рядката глинена кал, с която сетне споявали и замазвали дъските; и чак на втория ден открили какво измъчва Ратклиф, защото едва сега имали време, макар че работата с нищо не се забавяла, нито дори ръсели по-малко пот — напротив, нищо подобно, работата сега вървяла дори малко по-бързо, защото вече им споряло: нямало вече припряност и яд, тъй като някъде между сумрака на първия и утрото на втория ден с тях нещо се случило —

мъжете, които изкарали първия безкраен и задушен юлски ден в пот и бяс заради разбития затвор и диво, кой където свари, пращали откачените дъски и заприличалите на дъски, съборени от опиума заключеници, за да построят нов, псувайки стария Холстън, катинара и тримата-четирима бандити и единайсетте доброволни отредници, които ги били арестували, псувайки Компсън, Питигру, Пийбоди и Съединените американски щати, — същите тия мъже се срещнали на строежа още преди изгрева на втория ден, който от рано обещаващо също да е задушен и безкраен, но сега вече яростта и припряността ги нямало, всички били стихнали, не толкова сериозни, колкото поотрезнели, малко смаяни, кротки, може би и примигващи и несмеещи да се погледнат в очите, малко чужди помежду си в тази нова жълтеникава светлина, и се огледали наоколо в мизерната купчина от грубо сковани хижи, издигнати без ред и нито една несъобразена с останалите, а всички заедно приличащи на куклени къщи в сравнение с исполинската стена на лесовете, които ги ограждали; нищожната поляна била едва-едва разчистена не само в единия край на тази непрекосена от пътеки пустош, тя била някакво петънце в слабините на природата, ала представлявала винаги хвърленият зар на техния живот, съдби, минало и бъдеще; в началото те дори не си говорели, защото всеки може би вярвал (и малко се срамувал), че само той мисли така, додето най-после един заговорил от името на всичките и тогава всичко се прояснило, словото било изречено на един дъх, тихо, предпазливо, опипом, както обикновено се духва за първи път в мундщука на нов и неопитан рог:

„За бога! Джеферсън.“

„Джеферсън, щат Мисисипи“ — добавил втори.

„Джеферсън, околия Йокнапатофа, щат Мисисипи“ — поправил ги трети, но кой бил той този път не било важно, защото думата все още била само дъх, едно общо сънно състояние, отнесено и неподвижно, което можело да продължи и след изгрева, но там бил Компсън: кърлежът, бодилът, катализаторът.

„Още не е. Първо да свършим с тая работа — рекъл той. — Хайде да почваме!“ Ето как този ден всичко било свършено: сега работели бързо, с леко сърце, съсредоточени, но и невнимателни — само и само всичко да завършат, при това бързо, и не само да го завършат, но и да се отърват от него; не да го свършат бързо, за да

могат час по-скоро да го притежават, а да могат да изтрият, колкото може по-скоро да премахнат тази мисъл, сякаш в тази първа жълтеникава светлина на утрото са разбрали, че това далеч няма да е достатъчно, че това не е дори началото, че малката пристройка нито ще бъде модел, нито тяхно бъдеще. Работили до обед, дошло време да починат и похапнат. По това време пристигнал Луи Грениър от Завоя на французина^[2] — там била неговата плантация, неговата къща, кухните и яхърите, кучешките колиби и робските хижи, градини, алеи за разходка и поляни, които само след сто години щели да изчезнат заедно с името и кръвта му и да не оставят нищо, освен наименованието на тази плантация и легендата за него, избледняваща и силно променена, подобно тънкия слой роден, неуловим и все пак неизбежен прахоляк, който ще се стеле край един загубен, небоядисан и вдигнат на кръстопът дюкян. Та пристигнал той от двайсетте мили до Завоя на французина с английска каляска, двама роби-кочияши и един спешен водач на впряга, който минавал за най-добрия вън от Нешвил и Начез, а Компсън казал: „Мисля, че това стига.“ Всички знаели какво иска да каже: не да изоставят работата, а да я довършат, но сега оставало толкова малко, че и двамата роби можели да се справят. Всъщност четиримата, тъй като макар че веднага щом станало ясно, че могат да използват двамата негри на Грениър, Компсън взел да се колебае, казвайки, че не смее да нарушава твърдо установения протокол на робството, нареждайки на роб-коняр и най-вече на домашен прислужник да се занимават с ръчен труд, още по-малко пък да си позволи да поиска подобно нещо от стария Луи Грениър. Тук Пийбоди веднага се намесил.

„Единият може да стои в моята сянка — казал. — Тя никога не намалява“ и дори предложил да стане посредник на стария Грениър, само че Грениър побързал да им намери работа. Отишли тогаз да обядват в механата на Холстън, а чикасите, неподвижно наклекали под жестокия пек на юлското слънце, тъй като сянката се била вече изместила дори от фургона, където старата Мохатаха продължавала да седи под парижкия чадър на робинята, наизвадили храна (обедът на Мохатаха и на свитата ѝ се намирал в една бяла кошница от лико на бял дъб), явно донесена от тяхната собствена плантация, както вече се изразявали, имитирайки белите; храната им била под мишниците, в насуканите на фитил панталони. После всички се преместили към

предния навес и не вече селището, а градът — то било град вече цели трийсет и един часа — се наредил да гледа как четиримата роби издигнали последната греда, ударили последния клип на покрива и закачили вратата, след което Ратклиф, държейки се едва ли не като дворцов камердинер в двора на средновековна крепост, се отправил към магазина, влязъл и излязъл от там с железния сандък; сериозните чикаси и потните роби на белите видели как тежката и неразгадаема вещ заела мястото си в своя нов олтар. И едва сега имали време и могли да научат какво тревожело Ратклиф.

„Тоя катинар!“ — рекъл Ратклиф.

„Е, та?“ — обадил се някой.

„Тая индианска смазка за колела!“ — казал Ратклиф.

„Е, та?“ — повторили неколцина. Но сега вече разбирали. Не ставало дума нито за катинара, нито за катрана; всичкото било до осемте долара, които могли да прехвърлят към държавното бюро за червенокожите чрез тефтерите на Ратклиф, където никой нямало нито да ги открие, нито да ги забележи. Не било алчност от страна на Ратклиф, най-малкото имал намерение да проповядва корупция. Дори мисълта му не била нова и съвсем нямало нужда от някакъв случаен човек, който на две-три седмици препуска на кон до селището, за да му разкрие възможността; за тия неща той бил мислил още първия път, когато вписал в тефтера първото пликче ментови бонбони за първия от четирийсетгодишните внуци на Мохатаха, но се въздържал да прибави още две нули към десетте цента цели десет години, питайки се всеки път защо се въздържа, удивен на собствената си добродетел, на силната си воля. Въпросът бил принципен. Той, те, селището, сега градът — именно те смятали да прехвърлят стойността на катинара върху Съединените щати, пък каквото ще да става после, когато някой федерален инспектор реши да се занимава с въпросите на племето чикасо; в края на краищата именно Съединените щати доброволно предложили да им покажат как катинарът може да се превърне в недоказуем, измислен катран за колела — малкият, суховат, подобен на дете човечец, невъоръжен, неприкосновен и спокоен, дошъл не да ги предизвиква и дори не като адвокат или представител на някакви съединени щати, а на самите Съединени щати, все едно, че Съединените щати, са им рекли „Молим, приемете този дар от осем долара“ (градът вече бил платил на стария Алек осем долара за

катицара; повече той не пожела да приеме), а те дори не са отклонили това предложение, а просто са махнали с ръка, тъй като още неизрекъл Питигру каквото имал да изрича, Съединените щати вече ги били загубили завинаги; излизало, че Питигру пуснал осем златни монети в ръцете на Компсън, или да кажем Пийбоди, а те на свой ред са ги пуснали в някой кладенец или миша дупка, без никому добро да сторят, нито да възстановят загубата, нито да заплатят на оня, който я е причинил, оставяйки по тоя начин цялата човешка раса във вечен и невъзстановим дефицит от осем долара, осем долара на червено;

Ето каква била тревогата на Ратклиф. Но те изобщо не го изслушали. Разбира се, чули го, но не го изслушали. А може би изобщо не го чули — насядали в сянката на Холстъновия навес, те вече гледали и виждали една година напред; било едва десети юли, предстояло дълго лято, светла мека и суха есен до ноемврийските дъждове, но този път нямало да се мине само с два дни — те имали нужда от две години, ако не и повече, от една зима, през която планове да чертаят и предварително да се готвят. На свое разположение имали изпълнител, който само чакал, едва ли не живо провидение: един човек на име Сътпен, дошъл в селището същата пролет, един грамаден, жилест и саможив, изхабен от страсти и мълчалив човек, който се носел в някаква бледа аура на безименност и жестокост, досущ като човек, току-що влязъл в топла стая, или най-малкото подслонил се где да е от снежната буря, довеждайки със себе си трийсетина роби, още по-диви и още по-съмнителни от местните диваци, чикасите, с които селището било вече свикнало; новите негри не знаели английски, говорели — според Компсън, който бил ходил в Ню Орлеанз — нещо средно между караибски, испански и французки; Сътпен бил купил, може би заграбил, или по някакъв начин получил парче земя в точно обратната посока и очевидно имал намерение да основе плантация на още по-амбициозни и грандиозни основи от Грениър; със себе си бил довел дори един парижки архитект, по всяка вероятност негов пленник, защото в задната стаичка на Ратклиф се говорело, че човекът спи в нещо като яма до строежа на двореца, който лично проектирал, завързан китка с китка о един от караибските роби на господаря си; и наистина стигало му на селището да го види само веднъж, за да разбере, че съвсем не е по-глупав от своя похитител — така

невестулката и гърмящата змия съвсем не са по-малко диви от вълка или мечката, пред които отстъпват, докато не бъдат напълно и безнадеждно сгасчени; архитектът не бил по-едър от Питигру, имал духовити, сардонични и нетрепкащи очи, които всичко са видели, ала на нищо не са повярвали, носел широкопола скъпа шапка, брокатена жилетка и дантелени ръкавели на полухудожник и полубулеварден лъскач; те — може би Компсън и положително Пийбоди — си го представяли в окаляни и раздърпани от храстите брокати и дантели как стои сред тия непребродени самотии и мечтае за колониади, фризове и фонтани в стила на Давид, а до всеки негов лакът — по един огромен полугол негър, двама абсолютно еднакви негри, които дори не го поглеждат, а само дишат и го следват стъпка по стъпка като двойна негова сянка, увеличена в гигантски размери;

Сега имали дори архитект. За една минута ги изслушал в задната стаичка на Ратклиф. Сетне замахнал в някакъв неразбираем жест и рекъл: „Хм, та вие нямате нужда от съвет. Много сте бедни. Имате само едни ръце и кал за тухли. А пари никакви. Няма дори от какво да гледате, как тогава може да сгрешите?“ Но ги научил как да вадят тухли от калъп, начертал и построил пещ за тухлите, каквито сега имало колкото щещ, сякаш в оная първа жълтеникава утрин им станало ясно, че само с една постройка няма да се мине. И макар че градът и съдилището били замислени в един и същи миг, проектирани едновременно още същата зима и строени в продължение на следващите три години, съдилището, естествено, било готово първо. През март архитектът грабнал колчета и макари с рибарска връв и в дъбака срещу механата и магазина очертал квадратните и прости основи, този неумолим план не само на съдилището, но и на града, и само толкоз им казал: „След петдесет години ще се мъчите да промените всичко това в името на тъй наречения прогрес. Но няма да успеете. Никога няма да се отървете.“ Но изправени до кръста в гъсталаците, те вече виждали или по-скоро знаели, че виждат — нали имали вече колчета и рибарска връв! — не, да кажем петдесет, но може би двайсет и пет години напред, а може и по-малко; виждали един площад, в центъра съдилището, всичко останало наредено наоколо в квадрат: магазините, двуетажните постройки с адвокатските кантори, лекарските и зъболекарските кабинети, а над тях стаите и залите на

ложата; училище, църква, механа, банка и затвор — всяко на своето място; четири широки улици, тръгващи прави като стрели в четирите посоки, за да се превърнат в координатната система на други улички и пътечки, додето всичко бъде покрито от тях: тези ръце, тези всичко хващащи пръсти, пъплещи и драпащи към светлината от сърцето на една изчезнала пустош, сякаш от година на година измъкващи се от дъното на едно отдръпващо се море, ширните и плодородни избуяли нивя, които от година на година настъпват все по-навътре в дивотиите и в гъсталака, чиито обитатели — дивата мечка, еленът, пуякът — бягат заедно с дивите хора (а може би вече не толкова диви, вече познати, вече безопасни, просто вече безинтересни, един анахронизъм, останал от едно мъртво време, от една мъртва епоха; достойни за съжаление и дори истински съжалявани от старците — пламенно като стария доктор Хабершам, или не толкова запалено, но при все това неутешимо и упорито като стария Алек Холстън и неколцина други, докато след година и друга и последният от тях ще си замине по реда; та това е страна на белите хора и такава им е съдбата, така им е писано); и това ще бъдат вените и артериите, потоците на пулса и на живота, по които ще тече богатеещата реколта: златото: памукът и зърното;

Но преди всичко съдилището: центърът, събирателната точка, пъпът — извисено в средата на градския кръг като самотен облак в пръстена на хоризонта, мятащо обширната си сянка до самия хоризонт, умислено, сериозно, символично и тежко, високо като облак, масивно като чукар, възправено над всичко: пазител на слабите, съдия и ограничител на страстите и сладта, съхранител и пазач на възжеланията и надеждите; надигащо се през това първо лято тухла по тухла, обикновен квадрат в колониалния стил на крал Джордж (нарочно проектирано така от парижкия архитект — а той по това време строил при Сътпен нещо като крило на двореца във Версай, само че видно в кошмарите на някой лилипут, — нарочно, за отмъщение, както щеше сто години по-късно да се изразява Гейвин Стивънз, когато към легендата за Сътпен щяха да прибавят и случая от онова време: архитектът някак сполучил да се измъкне от своя строеж и да побегне, а Сътпен, неговият надзирател и ловец го догонили с кучета в тресавищата и го върнали обратно); нали архитектът им бил казал, че

нямат достатъчно пари, за да си купят лош вкус, нито пък имат модел за имитация на лошия вкус, дотук все още нищо не им струвало, освен труда, а на втората година използвали само робски труд, тъй като в селището имало все повече и повече собственици на роби; селището, което било вече град с име още в оная жълтеникава утрин преди две години, когато се пробудили първите. Имало нови хора — не само Холстън и ковачът (сега Компсън бил ковач), които притежавали двама-трима негри, не само Грениър и Сътпен издигнали лагери край потока в ливадите на Компсън, за да настанят там негрите си до завършването на съдилището и затвора. Но се трудили не само робите, окованите, несвободните, защото все още имало и бели, същите ония, които в една гореща юлска утрин преди две, а сега вече преди три години, се били сбрали в своя бяс да доразрушат с гневната си пот и безвредна ярост тристенната пристройка — същите бели мъже (всеки със своята собствена работа, която би могъл да гледа и за която да му плащат), стоящи или излегнали се около скелето и купищата тухли и локвите глинени хоросан, докато само час-два или половин ден подир туй не скокнат да изблъскат някой негръ и да застанат на негово място било с мистрия, трион или длето в ръка, от никого невикани и от никого непоправяни, тъй като нямало кой от присъстващите да заповядва или да отхвърля; чуждият човек би казал, че тъкмо затова се залавяли с тая работа — просто защото нямало защо; само че не било точно така: сега се работело спокойно, нямало гняв и пристрастия, работело се двойно по-бързо — просто нямало защо да се бърза, понеже туй не приличало на натежала реколта (този парадокс никой не би могъл да обясни на хората, освен може би на Грениър, Компсън и Пийбоди, които от деца израснали с роби, дишали същия въздух и дори сукали от същата гръд заедно със синовете на Хам: черни и бели, свободни и несвободни, рамо до рамо в един и същ неуморен ритъм, сякаш имат еднакви цели и еднакви надежди, каквито в същност имали, доколкото негрът е способен на това; та дори и на Ратклиф, издънка на много стар и чист англосаксонски планински род, по каприз на съдбата баща на също тъй дълъг и чист род от бели сиромаси, фермери изполичари, които никога не са имали роби и никога не биха имали, тъй като още с майчиното си мляко всеки от тях се пропива не толкова от антипатия към робството, колкото към черната кожа; простите детински разсъдъци на робите тутакси

схващали, че помагат в изграждането не само на най-голямата постройка в околността, но може би и най-голямата изобщо; и това било всичко, но било достатъчно); то било тяхно, на белите, по-голямо от всичко останало, защото всичко събирало в себе си и бидейки такъв сбор, трябвало да извиси техните надежди и възжеления ведно с извисяващия се в небето купол; и така, запотени и неуморни, те се споглеждали някак срамежливо, малко смаяни, малко неловко, сякаш схващали или най-малкото в момента можели да повярват, че хората, всички хора, включително и те самите, са станали малко по-добри, може би малко по-чисти дори отколкото са ги мислели, очаквали или било необходимо. Все още малко ги смущавал Ратклиф с неговата тревога: парите, осемте долара за катинара-катрана; то не било вече истинска тревога, защото не им пречело с нищо, както и преди три години, когато историята била далеч по-близка; сега, три години по-късно, тревогата била невидима, тоест нечута, защото истинска жертва се оказал самият Ратклиф: той бил страдалецът — докато у другите имало безгрижие, малко хумор и сегиз-тогиз избледняваща досада и нетърпение, у него останал срамът, объркването, мъничко отчаяние като у човек, който се бори с някакъв вроден грях, безнадежден, непобедим, вече бит. Сега вече не ставало и дума за парите, за осемте долара. Сега оставал фактът, че ги отказали и вероятно по този начин са допуснали фатална, непоправима грешка. Той се мъчел да обясни: „Представете си сега горе господ и останалите, от които зависи късметът човешки, гледат надолу и си казват: Ето, тия проклети никакъвци не пожелаха осемте долара, дето им ги давахме ей тъй, за нищо. Значи, от нас нищо не искат. Тогаз да ги оставим както си е — да се потят и трудят и каквото направят, сами да си го направят.“

Градът така и постъпил, макар че съдилището още шест години не могло да се довърши. Но те вече го смятали за готово: просто и четвъртито, с наковани подове и с покрив, с готови прозорци, централен хол и четири кабинета — за шерифа, данъчния, за околийския канцлер (при когото щели да бъдат избирателните кабинети и урните), а на горния етаж — съдебната зала, стаята за съдебните заседатели и за съдията, та чак гълъбите и врабчетата, дошли от всички краища на атлантическия бряг, веднага щом градът станал град с име, преселници с градски дух — те обсебили стрехите и улиците

още преди последния удар на чука, едните влюбени в женските си и вечно размножаващи се, другите — бърбиви и безбройни. На шестата година старият Алек Холстън се поминал и върнал на града осемте долара от катинара; две години преди него умрял и Луи Грениър, а неговите наследници все още не били получили хиляда и петстотинте долара, оставени им по волята му до поискване. В околията имало и един новодошъл на име Джон Сарторис, човек с роби, с коли и с пари като Грениър и Сътпен, но той се оказал за Сътпен много по-непреодолим от Грениър, защото веднага станало ясно, че Сарторис е от ония хора, които могат да се справят дори със Сътпен, тоест както човек със сабя и достойно за нея сърце е в състояние да надвие човек с брадва; същото лято бил съставен комитет (парижкият архитект на Сътпен отдавна се бил върнал там, отдето е дошъл, но неговата тухлена промишленост продължила непрестанно да расте: неговите калъпи и пещи изградили затвора, сега издигали стените на две църкви, а до средата на века щели да издигнат онова, което в цял Северен Мисисипи и Източен Тенеси е известно под името Академията, Института за момичета): в комитета влизали Компсън, Сарторис и Пийбоди (и Сътпен, но задочно; градът никога нямало да узнае колко точно от допълнителните разноси били поети от Сътпен и Сарторис). На следната година един италиански кораб стоварил в Ню Орлеанз осем мраморни колони на части, оттам ги качили на параход, който ги откарал по Мисисипи до Викзбърг, оттам ги поел по-малък параход и по реките Язу, Сънфлауър и Талахачи ги докарали до старото пристанище на Икемотуби, сега собственост на Сътпен; оттук волове ги откъмнали до Джеферсън. Двата еднакви четириколонни входа били поставени на съдилището — единият на север, другият на юг, всеки с балкон от ковано нюорлеанско желязо, на един от които, южния, през 1861 година Сарторис щял да застане в първата за града конфедерационна униформа, а долу на площада строевият офицер от Ричмънд щял да записва и заклева войниците за полка, който Сарторис като негов полковник щял да поведе към Вирджиния, за да стане там ляв фланг на генерал Джексън^[3]; от тия два балкона в продължение на сто години мировите съдии по наследствен ред щели да се провикват без падежи, лица и числа и дори без препинателни знаци „Елате, елате, окръжен съд на Йокнапатофа, и ще бъдете изслушан!“; под тях пък, с изключение само на седемте години от 63-а до 70-а — което не са

чисти сто години, особено за някои непримирими възрастни дами — бялото мъжко гражданство на околията щяло да се изрежда, за да гласува за околийски и щатни чиновници (в 63-а, когато войските на Съединените щати^[4] изгорили площада и търговския квартал, съдилището оцеляло: по-здрово от топорите, по-упорито от огъня, по-силно от динамита; заобиколено от съборени и почернели развалини, то продължавало да стои, продължавали да стърчат опушените колони, макар и без капители, без покрив и надупчени, но все пак непокътнати, нито на косъм встрани от канапа на отвеса, с който ги бил вдигнал вече забравеният парижки архитект); тъй че сега не им оставало нищо друго (девет години го строили, двайсет и пет го възстановявали), освен да сложат нови подове на двата етажа и нов покрив, а на купола този път да инсталират часовник с четири лица и камбана, която да отмерва часовете и да бие за тревога; по това време площадът — банките, магазините, адвокатските кантори, лекарските и зъболечителските кабинети — всичко било вече възстановено, врабците се били върнали, защото изобщо не били бягали — това шумно и бърливо независимо множество, съпътстващо и неделимо от всекидневните човешки кавги, си присвоило корнизите и улуците още преди да забият и последния гвоздей; върнали се и гълъбите, нескончаемо гугукащи, засвивали гнезда и окупирали камбанарията на часовника, макар да изглеждало, че няма да свикнат с камбаната, защото при всеки удар се пръскали от купола като пощурял облак, трепкали и подскачали, додето ударите утихнат, и после отново се шумгували между наклонените греди, за да не остане нищо, освен неспирното шепнещо гукане, напомнящо стопяването на камбанното ехо, забравили причината на своята тревога, тъй както и въздухът забравя и не помни оня звън, който го кара да трепти. Това е така, защото врабците и гълъбите са издръжливи и са издържали сто години, най-старото нещо, освен самото съдилище, което се извисява безметежно над града, повечето от чиито жители вече не знаят кои са били доктор Хабершам, старият Алек Холстън и Луи Грениър; стогодишно и безметежно над всякакви промени: електричеството и бензина, неона и какофонния сгъстен въздух; издържали са дори негрите, минаващи под балконите, за да пуснат гласа си за същите белокожи негодници и демагози и привърженици на бялото господство, за които гласуват и белите. На всеки няколко години

белите старейшини на околията, мечтаещи за бакшиш, почват движение за събарянето на съда и построяването на нов и модерен, но в последния момент все търпят поражение. Опитват се пак и, разбира се, губят, губят дважд и толкова. Защото съдбата на съдилището е да стои тук, в сърцето на Америка: негова присъда е неговата дълговечност; както и у човека неговата проста възраст се измерва със собствената му вина, а тя след сто години ще стане вече непоносима. Но за сега все още не; за сега все още врабците и гълъбите — едните бърливо и независимо множество, другите — вечно влюбени в женските — ще продължават да живеят тук, ту пощурели, ту спокойни до новите удари на часовниковата камбана, с които дори подир сто години те едва ли ще свикнат и ще се пръснат в своята разпиляна експлозия от камбанарията, сякаш часовете, вместо да прибавят една нищожна частица към отколешния уморен свят от Битието насам, са разклатили девствения чист въздух с първия оглушителен звън на Второто пришествие.

[1] Думата е за Томас Джеферсън (1743–1826), известния американски държавник и трети президент на САЩ. — Б.пр. ↑

[2] Персонажът и местата у Фокнър често се повтарят. За Завоя на французина се говори в „Селцето“, първата книга от голямата трилогия за Флем Сноупс. Познаващият преведеното от Фокнър ще открие и други повторения на герои и ситуации. — Б.пр. ↑

[3] Събития, свързани с Гражданската война (1861–1865). — Б.пр. ↑

[4] Северните въоръжени сили през Гражданската война. — Б.пр.

↑

СЦЕНА ПЪРВА

Съдебната зала. 17 и 30 часа. Тринайсети ноември. Завесата е спусната. Със запалването на светлините се чува иззад завесата.

МЪЖКИ ГЛАС:

Подсъдимата да стане!

Завесата се вдига, символизирайки изправянето на затворничката на подсъдимата скамейка, и разкрива част от съдебната зала. Тя не заема цялата сцена, а само горната лява половина, при което останалата половина и дъното са в мрак, тъй щото видимата част е не само в центъра на светлината, но изглежда и леко издигната във въздуха — още един символ, който става ясен в началото на второ действие — символът на възвисения трибунал на справедливостта, от който настоящият околийски съд е само етап и далеч не най-висшата инстанция.

Виждаме част от залата — масата на съда, съдията, чиновниците, адвокатите, съдебните заседатели. Защитник на обвиняемата е адвокатът Гейвин Стивънз, човек около петдесетте. Прилича повече на поет, а не на юрист, и наистина е: ерген, издънка на едно от първите семейства в околията Йокнапатофа, завършил Харвард, а после и Хайделберг, върнал се на родна земя, за да стане нещо като един селски Цинцинатус^[1], борец не толкова за истината, колкото за справедливостта, често замесващ се, понякога и без хонорар, в страстите и дори престъпленията на ближните си, и бели, и негри, нещо, което в някои случаи е пряко противоположно на поста му като околийски адвокат, на който се намира от години.

Подсъдимата се е изправила. Всички други в залата са седнали. Негърка, около трийсетгодишна — в същност може да е между двайсет и четирийсет, — със спокойно, непроницаемо, почти вгълбено лице, тя е най-високата точка и всички очи са обърнати към нея, но тя никого не поглежда, а гледа някъде навън и нагоре, като че е невидим и далечен ъгъл на залата, в която сякаш се намира сама. Доскоро, по-точно допреди пет месеца, тя е била домашна прислужница, бавачка на две бели деца, второто от които, още бебе, преди пет месеца е удушила в люлката му. По тази причина сега ще бъде лишена от живота си. Но тя вероятно е вършила и много други неща: брала е памук, готвела е храна за полските работници — едва ли не всичко, което е било във възможностите ѝ, или по-скоро доколкото ѝ е позволявало времето и случаят. В малкия град на щата Мисисипи, където е родена, се е славела като скитница, обичала да попиива, навремени се залавяла с проституция, била е пребивана от някакъв мъж, а неговата съпруга, или може би втора любовница, се е опитвала да я коли. Може би е била и омъжвана, най-малкото веднъж. Името ѝ, както го изрича самата тя, е Нанси Манигоу.

В залата цари пълна тишина, всички са вперили погледи в нея.

СЪДИЯТА:

Имаш ли какво да кажеш преди прочитането на присъдата?

(Нанси не продумва и не помръдва; изглежда, че дори не чува какво ѝ се казва.)

Ти, Нанси Манигоу, на деветия ден от месец септември, умишлено и по своя воля си отнела живота на бебето на мистър и мисиз Гауън Стивънз в град Джеферсън, околия Йокнапатофа... Съдът постанови да бъдеш отведена в околийския затвор на Йокнапатофа и там, на тринайсетия ден от месец март, да бъдеш обесена. Нека бог се смили над душата ти!

НАНСИ:

Дай боже!

(Тя е спокойна и неподвижна. От невидимата публика се понася общо ахване, всички са шокирани от това нечувано нарушение на процедурата: почва нещо като шепот, като смут, като общ рев, сред който или по-скоро над който Нанси стои неподвижна. Съдията звъни със звънеца си, един от чиновниците скача, а завесата почва бавно и на пресекулки да пада, сякаш съдията, съдът искат час по-скоро да скрият този срам; някъде откъм невидимата публика в съдебната зала прозвучава женски глас — стон, плач, може би хленч.)

ЧИНОВНИК:

Моля за ред! Тишина в залата!

Завесата бързо се спуска, скрива сцената, светлините моментално угасват. Настъпва миг пълна тъмнина. Сетне завесата плавно и нормално се вдига.

[1] По името на римския пълководец Лициус Квинкциус Цинцинатус (5 в. пр.н.е.) — Б.пр. ↑

СЦЕНА ВТОРА

Домът на семейство Гауън Стивънз. 18,00 часът. Тринайсети ноември. Всекидневна, в средата маса с лампа, столове, канапе в левия заден край, още една лампа, но стояща на пода, други лампи на стените. Вратата вляво води към хола, в дъното отворена двойна врата разкрива трапезария, вдясно се вижда камина с газ. Обстановката е приятна, модерна, съвременна, и все пак в стаята се носи полъхът на друго време — високият таван, корнизите, някои от мебелите. Имаме чувството, че се намираме в стара къща отпреди Гражданската война, преминала най-сетне в наследство на някоя стара мома, която се е помъчила да я модернизира (газификацията в камината и двете издути кресла) и превърне в апартаментчета за даване под наем на млади двойки и семейства, които могат да си позволяват този лукс, само и само да живеят на същата улица, където живеят и други млади двойки, членуващи в съответния клуб и посещаващи съответната църква.

Чуват се стъпки, лампите се запалват, като че онзи, който е влязъл в къщата, е докоснал всички електрически ключове, вратата вляво се отваря и влиза Темпъл, следвана от мъжа си Гауън и адвоката Гейвин Стивънз. Около двайсет и пет годишна, тя е с много приятна външност, гримирана, с разкопчано кожено палто, шапка, ръкавици. Носи чанта. Напрегната и раздразнена, тя обаче съумява да се владее. По лицето ѝ, докато приближава масата и спира, не може нищо да се прочете. Гауън е три-четири години по-възрастен от нея, от тъй наречените „типични“ младежи, каквито в Америка и най-вече в Юга има с хиляди: единствени деца на финансово подсигурени родители, обикновено живеещи в апартаментите на градските хотели, завършили едни от най-добрите колежи в южните или източните щати, откъдето са и членове на съответните клубове; женени и вече бащи, те все си остават колежани, упражняват приемливи професии, които не са им по вкуса, но тъй или иначе винаги са свързани с парите: било продажба на памук или борсови акции. Но това лице тук е малко по-различно, в него има нещо повече. Нещо му се е случило, някаква трагедия, за която не е бил подготвен и е нямало как да се справи с нея; все пак той е приел нещата и искрено се мъчи (може би за първи път в живота си) да ги надмogne съгласно общоприетите норми. Той и Стивънз са с палта, шапките им са в ръцете. Адвокатът се спира току до вратата. Гауън хвърля шапката си на канапето и приближава Темпъл до масата. В момента тя почва да сваля едната си ръкавица.

ТЕМПЪЛ:

(Взема цигара от кутията на масата, после се мъчи да имитира обвиняемата от съда. Гласът ѝ, остър и сух, едва сега издава потиснатото напрежение.)

Дай боже! Виновна съм! Благодаря ти, господи. Щом така посрещаме вестта, че ще ни бесят, какво ли може да се очаква от съдията и съдебните заседатели...

ГАУЪН:

Стига, моля те! Млъкни! Запалвам камината и ще донеса нещо за пиене. *(Към Стивънз)* А може би Гейвин ще запали огъня, пък аз да се заема направо с напитките.

ТЕМПЪЛ:

Аз ще го запаля. *(Взема запалката.)* Ти донеси алкохол. Тогава чичо Гейвин няма защо да остава. Доколкото виждам, ще му се единствено да каже сбогом и после да ми прати илюстрирана картичка. Пък ако се постарее, може и с две думи. И да си ходи у дома.

(Приближава камината, коленичи, пуска кранчето на газта, приготвила запалката в другата си ръка.)

ГАУЪН:

(Ядосано) Е, де!

ТЕМПЪЛ:

(Щраква запалката и поднася пламъка до кранчето.) За бога, ще ми донесеш ли нещо да пийна?

ГАУЪН:

Разбира се, скъпа. *(Към Стивънз)* Хвърли си някъде палтото.

(Излиза през трапезарията. Стивънз остава неподвижен и наблюдава Темпъл. Пламъкът постепенно се усилва.)

ТЕМПЪЛ:

(Все още коленичила, с гръб към Стивънз.)

Щом ще оставаш, защо не седнеш? Или обратно. Отзад напред. Щом не сядаш, защо не си тръгваш? Остави ме, аз съм и ограбена, и бита, но ме остави да го преживявам насаме. И бог знае, че мръсотииите се изхвърлят насаме. Удовлетворението е също мръсотия...

(Стивънз я наблюдава. После се приближава до нея, изважда носна кърпа от вътрешния си джоб, спира зад гърба ѝ и протяга кърпата пред очите ѝ. Тя поглежда най-напред кърпата, после него. Лицето ѝ е съвършено спокойно.)

За какво ми е?

СТИВЪНЗ:

Ще ти свърши работа. Суха е. *(Продължава да държи кърпата.)*
Тогава за утре.

ТЕМПЪЛ:

(Живо се изправя.) О, за саждите от влака! Не, ще вземем самолет, Гауън не ти ли каза? В полунощ излитаме от Мемфиското летище; ще тръгнем чак след вечеря. А утре сутринта — Калифорния. Напролет може и до Хаваите да прескочим. Всъщност не, сезонът е неподходящ. Тогава Канада. Май и юни на езеро... *(Млъква, слуша се към вратата за трапезарията.)* Тъй че носна кърпа няма да ми е нужна. Нали не ме заплашваш, ти и без това нямаш с какво да ме заплашиш. И понеже е така, не ми трябва нищо твое, току-виж после си рекъл, че съм приела подкуп.

(И двамата чуват шума отвъд вратата на трапезарията, означаващ, че Гауън се приближава. Темпъл снижава глас и заговаря бързо.)

Или да го вземем другояче. Не зная какво искаш, защото не ме интересува. Каквото и да е то, няма да ми го вземеш. *(Шумът е вече по-близък, чуват се стъпки, звън на стъкло.)* Сега той ще ти предложи нещо да пийнеш и след това също ще поиска да узнае какво искаш и защо си дошъл с нас дотука. Вече ти отговорих. Не. Ако си дошъл, за да ме видиш, как плача, имаш много здраве! Но и нищо повече няма да получиш. От мене нищо! Разбираш ли?

СТИВЪНЗ:

Чувам.

ТЕМПЪЛ:

Искаш да кажеш, че не ти се вярва. Добре, трогната съм. *(Още по-бързо и припряно.)* Отказах да отговоря на твоя въпрос. Сега аз ще ти задам един...

(С влизането на Гауън тя моментално сменя темата и то тъй гладко наред изречението, че никой новодошъл не би доловил разликата в тембъра.)

... от нейните адвокати, сигурно ти е разправяла; дори една такава наркоманка, която избива малки деца, дори тя има може би някакво свое оправдание. Черна наркоманка и бяло бебе!...

ГАУЪН:

Нали ти казах, млъкни!

(Носи поднос, на който е наредил кана с вода, купа с лед, три празни високи чаши и три чаши, вече пълни с уиски. Бутилката се подава от джоба на сакото му. Приближава Темпъл и протяга подноса към нея.)

Нищо, нищо! Този път за разнообразие и аз ще пия. След осем години пауза! И защо не?

ТЕМПЪЛ:

Защо не?

ГАУЪН:

(След като тя взима една от пълните чаши, той подава подноса на Стивънз, който посяга към втората. После оставя подноса на масата и вдига третата чаша.)

Цели осем години нито една глътка! Сега е може би моментът пак да се почне. В края на краищата, не е малко. *(Към Стивънз)* Пий. Малко вода не щеш ли?

(Като че несъзнаващ какво е сторил, той оставя недокоснатата си чаша на подноса, налива вода от каната в една от празните чаши и я подава на Стивънз тъкмо когато оня е изпразнил първата си чаша и я сваля. Тогава Стивънз поема водата. Темпъл също не се е докоснала до чашата си.)

А сега може би околийският адвокат Гейвин Стивънз ще ни каже защо е дошъл?

СТИВЪНЗ:

Жена ти вече каза. Да си взема сбогом.

ГАУЪН:

Вземай! Пожелай ни добър път и си грабвай шапката!

(Изтръгва водата от ръката на Стивънз и връща чашата на масата.)

ТЕМПЪЛ:

(Оставя чашата си на подноса) Сложи ми малко лед и вода. Но първо вземи палтото на чичо Гейвин.

ГАУЪН:

(Вади бутилката от джоба си и прави поръчаното плюс втора чаша за Стивънз.) Не е необходимо. Щом може да вдига ръка в една бяла съдебна зала, за да защити една черна убийца, значи ще може да я сгъне и в по-твърд ръкав, поне колкото да вземе едно уиски от майката на жертвата. *(Към Темпъл)* Прощавай! Излиза, че може би ти винаги си била права, а аз съм грешал. И сигурно ще трябва да повтаряме тия неща, додето се отърсим от тях, не от всичко, но от някои...

ТЕМПЪЛ:

Добре, защо не? *(Обръща очи към Стивънз, който на свой ред я гледа мрачно и загрижено.)* Не забравяй и бащата, скъпи!

ГАУЪН:

(Приготовлява напитките) Разбира се. Та как да го забравя? Бащата на детето и без това като човек е нещастен. В очите на закона мъжете не бива да страдат, те са или ищци, или ответници. Законът е нежен само към жените и децата и особено към жените, а най-вече към черните наркоманки и курви, които убиват бели деца. *(Подава чашата на Стивънз.)* Тогава защо да очакваме от околийския адвокат Стивънз състрадание към един мъж и една жена, които по една случайност са родителите на убитото дете?

ТЕМПЪЛ:

(Сухо) Няма ли, за бога, да млъкнеш най-последно?

ГАУЪН:

Прощавай. *(Обръща се към нея, вижда пълната ѝ чаша.)* Няма ли да пиеш?

ТЕМПЪЛ:

Не искам. Донеси ми мляко.

ГАУЪН:

Веднага. Разбира се, горещо.

ТЕМПЪЛ:

Да, ако обичаш.

ГАУЪН:

(Обръща се) Дадено. Но нали съм от досетливите, още като наливах уискито и сложих млякото на печката. *(Тръгва към трапезарията)* Не пускай чичо Гейвин да си ходи, докато не се върна. Ако трябва, заключи вратата. Или по-добре телефонирай на оня, как му беше името, дете се бори за свобода на негрите...

(Излиза. Останалите се размърдват чак когато чуват захлопването на кухненската врата.)

ТЕМПЪЛ:

(Припряно) Какво знаеш? Не ме лъжи, не виждаш ли, нямаме време!

СТИВЪНЗ:

Време? За какво? До отлитането на самолета? Тя има време — до месец март, до тринайсети март има четири месеца.

ТЕМПЪЛ:

Знаеш какво искам да кажа... нейн адвокат... виждаш я всеки ден... тя негърка, а ти бял... дори ако трябва с нещо да я сплашиш... с малко кокаин или нещо друго от нея всичко можеш да купиш... *(Млъква, гледа го учудена, но и с отчаяние; гласът ѝ съвсем е притихнал.)* О, господи боже! Тя не ти е разказала всичко. Аз! Аз съм... аз съм тая, която... Не разбираш ли? Само че не мога да повярвам, няма да повярвам, невъзможно...

СТИВЪНЗ:

Невъзможно е да повярваш, че не всички човешки същества миришат на лошо, както ти се изразяваш. И дори една, според теб черна наркоманка и уличница? Не, нищо повече не ми е казала.

ТЕМПЪЛ:

Дори и да е имало нещо повече?

СТИВЪНЗ:

Дори и да е имало.

ТЕМПЪЛ:

Тогава какво мислиш, че знаеш? Няма значение откъде си го научил, само ми кажи какво е то!

СТИВЪНЗ:

Оная нощ тук е имало някакъв мъж.

ТЕМПЪЛ:

(Избързва да отговори) Гауън!

СТИВЪНЗ:

Оная нощ? В шест часа същата сутрин Гауън и Бъки тръгнаха с колата за Ню Орлеанз.

ТЕМПЪЛ:

Значи съм била права! Заплаши ли я или просто я подкупи?... Мъча се, истински се мъча и сигурно няма да ми е много трудно да разбера защо не миришат на лошо, по каква причина не миришат...

(Замлъква. Или е чула шум, от което е решила, че Гауън ще влезе, или може би, познавайки отлично къщата си, знае колко е необходимо, за да се притопли една чаша мляко. След миг продължава, бързо, по-тихо.)

Тук не е имало никакъв мъж. Ясно ли ти е? Казах ти, предупредих те, че от мен нищо няма да измъкнеш. О, знам си аз, готов си да ме изправиш ей-сега на подсъдимата скамейка, под клетва! Естествено, твоите съдебни заседатели никак няма да са доволни от подобно своеволно разпъване на една ограбена майка, но какво значи това в сравнение със справедливостта? Питам се, защо още не си го направил. Или пък имаш това намерение и ще ни причакаш, като прекосяваме границата с Тенеси довечера?... Окей, съжалявам! Ясно ми е. В крайна сметка сигурно ми е невъзможно да се съмнявам единствено в своята собствена лоша миризма. *(Кухненската врата*

хлопва, и двамата я чуват.) Защото кажа ли лека нощ и тръгна ли веднъж по стълбата, и Гауън дори няма да взема. Пък кой знае...

(Млъква. Гауън влиза, носейки по-малък поднос, на който има чаша мляко, солница и салфетка, и приближава до масата.)

ГАУЪН:

За какво си приказвате?

ТЕМПЪЛ:

За нищо. Казвам на чичо Гейвин, че има в себе си нещо от благородството на Вирджиния, може би го е наследил от дядо ти. Ще се кача горе да изкъпя Бъки и да му дам да вечеря.

(Пипва чашата да провери колко е топло млякото, после я взема. Към Гауън.)

Благодаря ти, скъпи.

ГАУЪН:

Нищо, мила. *(Към Стивънз)* Виждаш ли? Не каква да е салфетка, а точно салфетката за мляко! Това се казва обучение.

(Ненадейно спира, защото е забелязал Темпъл; тя не прави нищо особено, просто е застанала с млякото в ръка. Но той вероятно знае какво значи това и я пита.)

Какво има?

ТЕМПЪЛ:

И аз не знам.

(Той отива до нея, целуват се: не продължително, а най-обикновено, целувка между мъж и жена. Сетне, отнасяйки чашата с мляко, Темпъл се отправя към вратата за хола. Към Стивънз.)

Довиждане до юни. Бъки ще ти прати картичка. На Маги също. А може би греша и по отношение миризмата на Темпъл Дрейк. Ако ти падне да чуеш нещо, което не си чувал, но знаеш, че е вярно, готова съм да се съглася. Стига да вярваш, че можеш да чуеш нещо, което още не си чувал.

СТИВЪНЗ:

Ти не вярваш ли?

ТЕМПЪЛ:

Не, чичо Гейвин. Ако някой иска да иде на небето, коя съм аз да му преча? Лека нощ и довиждане.

(Излиза и затваря вратата. Стивънз се обръща мрачен и оставя чашата си на масата.)

ГАУЪН:

Защо не пиеш? И без това трябва да вечерям, багаж да стягам... Какво ще кажеш?

СТИВЪНЗ:

За кое? За багажа или за уискито? Ти няма ли да пийнеш? Поне една чаша...

ГАУЪН:

Може, разбира се. *(Взема първоначално напълнената по-малка чаша.)* Не е ли по-добре да си тръгваш? Остави ни да си кроим отмъщението.

СТИВЪНЗ:

Иска ми се поне то да те утеши.

ГАУЪН:

Дай боже! Бих искал да се окаже, че отмъщението ще е краят! „Око за око!“ Имало ли е по-празни думи? Но да разбереш, че са празни, трябва поне едного да си загубил.

СТИВЪНЗ:

И все пак тя ще трябва да умре.

ГАУЪН:

Защо не? Кой ще загуби — една негърка, уличница, пияница, наркоманка...

СТИВЪНЗ:

... скитница, загубила всякакви надежди, докато един хубав ден мистър и мисиз Гауън Стивънз я вдигат от локвата и от чисто съжаление и човечност ѝ предлагат един последен шанс...

(Гауън е неподвижен, само пръстите му стягат чашата още по-силно. Стивънз вижда това и без да го изпуска от очи, продължава)

И изведнъж, за отплата...

ГАУЪН:

Виж какво, чичо Гейвин, защо наистина не си тръгваш? Иди си у дома, по дяволите, където искаш...

СТИВЪНЗ:

Още малко, тръгвам. Затова ли мислиш, че тя е длъжна да умре?

ГАУЪН:

Не аз. Аз нямам нищо общо с тая работа. Не съм аз прокурорът. Нито пък съм инсценирал — така ли се казваше — този процес. Едничката ми връзка с тая история е, че по една случайност съм баща на детето, което тя... Кой, за бога, е нарекъл тази гадост напитка?

(Захвърля уискито заедно с чашата в купата за лед, моментално грабва една от празните чаши и вдига пълната бутилка да я напълни. В началото уж мълчи, но внезапно става ясно, че се смее: смях, който почва достатъчно нормално, но в следващия миг е вече извън неговия контрол, превръща се в истерично хихикане; уискито продължава да тече и чашата всеки миг ще прелее. Стивънз се пресяга, отнема му бутилката.)

СТИВЪНЗ:

Спри де! Стига ти толкова!

(Оставя шишето на масата, вдига пълната чаша и прелива половината ѝ съдържание в другата; сега вече подава на Гауън една далеч по-разумна доза. Гауън я взима, млъква. Очевидно се е овладял.)

ГАУЪН:

(Без да вкуси от питието) Осем години. Осем години въздържание и ето каква отплата: детето ми да умре от ръцете на една

черна наркоманка, уличница и прочие, която и да бяга дори не е посмяла, та поне да я беше застрелял някой полицай като бясно куче... Разбираш, нали? Осем години без капка. Каквото ми трябваше, получих, но си го и платих и сега отново мога да се пропия. Нали? А не ми се пие. Сякаш онова, което съм получил, не е било това, което искам, сякаш съм платил за нещо, което нищо не е струвало. И ми става смешно. Това е то да тържествуваш: сделката е отлична, без да си я искал. С намалена лихва. Две деца имах. И трябваше да заплатя за едното, та да осъзная, че всъщност нищо не ми е струвало. Половин цена: едно дете и една черна уличница на бесилото. Толкова ми струва имунитетът.

СТИВЪНЗ:

Няма такова нещо.

ГАУЪН:

В миналото. В лудата ми глава. В моето пиянство, в страха ми ако искаш...

СТИВЪНЗ:

И минало няма.

ГАУЪН:

Как сега да не се смееш? Само че по-тихо, нали? Да не смущаваме дамите, да не смущаваме мис Дрейк, мис Темпъл Дрейк... Разбира се, защо не и страх? Само че за благозвучие да го наричаме чисто и просто пре-трениране. Знаеш, нали? Гауън Стивънз, научен във Вирджиния да пие като джентълмен, се напива като джентълмен, като десет джентълмени и повлича една селска колежанка, момиче, а кой знае, може би и девствено, повлича го с колата си на мач в колежа от съседната околия, напива се повече и от двацет джентълмени, изгубва пътя, още пие, повече от четирийсет джентълмени, блъска автомобила, с което надминава осемдесет джентълмени, и изпада в пълно безсъзнание, а девственицата в това време е отвлечена в един публичен дом в Мемфис... *(произнася нещо неразбираемо)*

СТИВЪНЗ:

Какво?

ГАУЪН:

Разбира се, страх. Наречи го страх. Какво значение има благозвучието за женените хора?

СТИВЪНЗ:

Само че никой не те е карал след това да се жениш за нея.

ГАУЪН:

Естествено. Женитбата беше в най-чист вирджински стил. Сто и шейсет джентълмени.

СТИВЪНЗ:

Най-малкото намерението. Отвлечена в един публичен дом. И после?

ГАУЪН:

Къде ти е чашата? *(Посяга към нея.)* Вземи, глътни тая помия, на...

СТИВЪНЗ:

(Хваща чашата) Стига ми. Какво значи това: отвлечена в един публичен дом?

ГАУЪН:

(Рязко) Толкоз! Колкото си чул...

СТИВЪНЗ:

Ти май рече, че ѝ допаднало. Затова ли никога няма да можеш да ѝ простиш? Не за туй, че е била причина да дойде в живота ти миг, който нито някога ще си спомниш, нито ще го забравиш, нито ще си го обясниш, нито ще се утетиш, пък и да мислиш за него няма никога да престанеш, а само защото тя самата дори не е страдала, а напротив: дори ѝ допаднало, допаднал ѝ този месец и нещо; напомня ми епизод от един стар филм: бялото момиче попада пленница в шатрата на бедуинския принц. Че ти е трябвало да изгубиш не само ергенската си

свобода, но и своето мъжко самоуважение заради добродетелността на своята съпруга и на детето си; да заплатиш за нещо, което жена ти дори не е изгубвала, още по-малко съжалявала за него? И за това ли трябва да умре тази бедна, осъдена и нещастна негърка?

ГАУЪН:

(Напрегнато) Тръгвай си! Хайде!

СТИВЪНЗ:

Минутка... Иначе можеш да си пръснеш черепа. Спри да помниш, забрави, че не можеш да забравяш! Нищо. Потъни в нищото, удави се завинаги в него, да не ти трябва да помниш, да не се пробуждаш нощем в гърчове и в пот, защото не можеш да забравиш. И какво друго се е случило през този месец, когато оня безумец я заключил като пленница в онзи Мемфиски дом, какво, какво, което никой друг освен ти и тя не знае? А може би и ти не всичко знаеш.

(Все тъй неоткъсващ очи от Стивънз, бавно и пресметливо Гауън си оставя чашата на подноса, взима бутилката и я обръща с дъното нагоре над главата си. Тапата липсва и течността веднага руква по ръката му, ръкава, на пода. Той сякаш не разбира какво върши. Гласът му е напрегнат, едва разбираем.)

ГАУЪН:

Помогни ми, Иисусе! Помогни ми!...

(Само след миг Стивънз също оставя чашата си и без да се суети, се обръща, взима си шапката, заобикаля канапето, насочва се към вратата и излиза. Гауън стои още малко с навирената бутилка, вече празна. Сетне потръпва, въздъхва дълбоко, идва сякаш на себе си, оставя шишето на масата, забелязва непобутнатата си чаша, взема я, постоява, после се обръща и я запраща със сила към камината, право в горящия пламък на газовата горелка, застава с гръб към публиката, отново си поема дъх и прокаква дланите си по лицето. Поглежда мокрия ръкав, изважда носната си кърпа и връщайки се към масата, се мъчи да попие влагата от ръкава. После прибира кърпата, за да вземе неразтворената салфетка от малкия поднос, обърсва си ръкава, разбира, че нищо не прави и хвърля салфетката, вече смачкана, на масата. Сега, външно отново спокоен, като че

нищо не се е случило, събира чашите върху големия поднос, слага в него и малкия заедно със солницата и салфетката, вдига ги и тихо тръгва към вратата на трапезарията. Светлините почват да гаснат една по една.)

Цялата сцена е потънала в мрак.

Миг и отново всичко е залято от светлина.

СЦЕНА ТРЕТА

Всекидневната на семейство Стивънз. 22,00 часът. Единайсети март. Стаята е в същия вид, в какъвто я знаем отпреди четири месеца, само че сега гори само лампата на масата, а канапето е преместено тъй, че е почти обърнато към публиката. В него, загърнат с одеяло, лежи малък неподвижен предмет. Един от столовете е така поставен между лампата и канапето, че сянката на облегалото да пада върху предмета под одеялото, от което той е едва различим. Двойната врата на трапезарията сега е затворена. Телефонът се намира на малката стойка, където сме го видели и в Сцена втора. Вратата откъм хола се отваря.

Влиза Темпъл, следвана от Стивънз. Сега, е облечена с дълъг пеньоар; прибрана отзад, косата ѝ е привързана с панделка, очевидно приготвена вече за леглото. Този път Стивънз носи палтото и шапката си в ръка. Костюмът му е друг. Явно тя вече го е предупредила да пази тишина, това личи в поведението му. Тя спира и го пропуска да мине пред нея. Той оглежда стаята, вижда канапето и се заглежда в него.

СТИВЪНЗ:

Ето, това е истината.

(Доближава канапето — Темпъл го следи с поглед — и спира, навел очи към вързона в сянка. Тихо изтегля встрани заслепяващия стол и зад него се показва момченцето на около четири години, заспало под одеялото.)

ТЕМПЪЛ:

И защо не? Нали философите и разните там гинеколози непрекъснато разправят, че жената не подбира с какво оръжие ще отвърне на удара, дори ако то е собственото ѝ дете.

СТИВЪНЗ:

Включително и сънотворния хап, който ми каза, че си дала на Гауън?

ТЕМПЪЛ:

Да. *(Прави няколко крачки към масата.)* Ако повече не се съпротивлявам, кажи, колко време можем да спечелим? Върнах се от Калифорния, а все като че не мога да се съглася. Вярваш ли в съвпадения?

СТИВЪНЗ:

(Обръща се към нея) Не, освен ако не се налага.

ТЕМПЪЛ:

(Вдига от масата сгънатата телеграма, разгъва я и чете)

Джеферсън, шести март. До тринайсети имаш още една седмица. А после?

Подпис:
Гейвин.

(Сгъва отново телеграмата и я оставя на мястото ѝ върху масата. Стивънз непрекъснато я наблюдава.)

СТИВЪНЗ:

Е? Днес сме единайсети. Това ли е съпадението?

ТЕМПЪЛ:

Не. То беше на шести, следобед. Бяхме с Бъки на плажа. Аз чета, а той непрестанно нещо бърбори, нали знаеш, „Мамо, далече ли е Калифорния от Джеферсън?“; казвам му „Да, миличък“ и пак чета, по-скоро мъча се да чета, а той пак: „Много ли ще стоим в Калифорния?“ „Докато ни омръзне“, казвам, а той пак пита „Тука ли ще бъдем, когато обесят Нанси?“ И сега вече е твърде късно. Трябваше да предвидя, но сега вече става късно и му викам: „Да, миличък.“ И тогава да чуеш от тия уста, дето още на мляко миришат: „А после?“ После се връщаме в хотела и там ме чака твоята телеграма. Какво ще кажеш?

СТИВЪНЗ:

Какво да кажа?

ТЕМПЪЛ:

Нищо. Дай да свършваме, за бога! *(Отива до един от столовете.)* Вече и така и така съм тук, не знам по чия вина, ами по-добре кажи какво искаш. Нещо за пиене? Ще пиеш ли? И поне хвърли това палто и шапката.

СТИВЪНЗ:

Още не зная. Ти нали затуй се върна.

ТЕМПЪЛ:

(Прекъсва го) Аз съм се върнала? Не бях аз...

СТИВЪНЗ:

(Прекъсва я) Която каза „Дай да свършваме, за бога“.

ТЕМПЪЛ:

(След пауза) Добре. Остави си палтото и шапката.

(Стивънз слага палтото и шапката си на един стол. Темпъл сяда. Стивънз се намества на отсрещния стол, тъй че спящото дете на канапето остава зад тях, но точно по средата помежду им.)

И тъй, Нанси трябва да бъде спасена. Затова ме и повика. Ето ме. Излиза, че зная нещо, което още не съм казала? Или може би ти знаеш нещо, което да не съм казала? Какво впрочем мислиш, че знаеш? *(Той мълчи.)* Добре де. Какво знаеш?

СТИВЪНЗ:

Нищо. И не искам да знам. Единственото...

ТЕМПЪЛ:

Повтори!

СТИВЪНЗ:

Какво да повторя?

ТЕМПЪЛ:

Какво мислиш, че знаеш?

СТИВЪНЗ:

Нищо. Аз...

ТЕМПЪЛ:

Добре. А защо мислиш, че има неща, които още не съм разказала?

СТИВЪНЗ:

Върна се чак от Калифорния...

ТЕМПЪЛ:

Не стига. Опитай друго.

СТИВЪНЗ:

Ти беше там. *(Извърнала лице, Темпъл се пресяга към масата, рови по нея, намира кутията с цигари, вади си една със същата ръка, напива запалката и ги пуска в полата си.)*

На процеса. Всеки ден. От първия ден...

ТЕМПЪЛ:

(Все още без да го поглежда, с уж много свободни движения, напъхва цигарата в уста и заговаря, без да я пали, при което цигарата подскача.)

Една ограбена майка...

СТИВЪНЗ:

Да, ограбена майка...

ТЕМПЪЛ:

... наблюдаваща с очите си как се осъществява нейното отмъщение; тигрица над трупчето на застреляното тигърче...

СТИВЪНЗ:

... която сигурно е била така дълбоко потънала в тъга че не се и сещала за отмъщение.

ТЕМПЪЛ:

(Щраква запалката, поднася я до цигарата, пали, след това я връща на масата. Стивънз се навежда и тиква пепелника към нея. Едва сега тя вдига поглед.)

Благодаря. А сега, позволи ми аз да те науча какво да правиш. Няма никакво значение какво аз зная и какво ти мислиш, че зная, и какво е могло да се случи. Защото нямаме нужда от това. Имаме нужда от едно медицинско свидетелство, от което да се вижда, че тя е луда. От години.

СТИВЪНЗ:

Мислил съм за това. Само че сега е твърде късно. Това трябваше да се направи преди близо пет месеца. Сега вече процесът е минал и заминал, тя е била намерена за виновна и осъдена. В очите на закона тя е вече мъртва. За закона Нанси Манигоу вече не съществува. Дори да имахме и най-доброто основание...

ТЕМПЪЛ:

Така ли?

СТИВЪНЗ:

А ние нямаме.

ТЕМПЪЛ:

Така ли? *(Обляга се в стола си, пуши забързано и не изпуска Стивънз от очи. Гласът ѝ е мек, търпелив.)*

Вярно. Но се помъчи да ме изслушаш. Наистина се помъчи. Аз съм медицинското, аз мога да бъда и клетвена декларация. За какво иначе сме се събрали тук в десет часа посред нощ в навечерието на екзекуцията? За какво друго трябваше, както казваш, да се върна чак от Калифорния, да не говорим за, както пак ти би казал, фалшивото съвпадение, че по този начин ще спася и собствената си репутация? Сега трябва просто да решим какво и колко да се пише в една подобна декларация. Помъчи се... може би все пак трябваше да ти дам нещо да пийнеш, а?

СТИВЪНЗ:

Не точно сега. След малко. Достатъчно съм замаян от престъпни клетви и презрение към съда.

ТЕМПЪЛ:

Престъпени клетви?

СТИВЪНЗ:

Не такива, които могат да се купят. По-лошо: непотребни, След като моят клиент е не само обявен за виновен, но и осъден, аз отивам при главния свидетел на прокуратурата и предлагам доказателства за анулирането на цялото дело...

ТЕМПЪЛ:

Кажим им, че всичко съм забравила. Или по-скоро, че съм си променила решението. Кажим, че околийският адвокат ме е подкупил да си държа устата...

СТИВЪНЗ:

Темпъл!

ТЕМПЪЛ:

Или нещо още по-добро: няма не е видно? — една жена, чието бебе е удушено в люлката, иска отмъщение, на всичко е готова, само и само да отмъсти; като стига обаче до него, става й ясно, че не може да го преживее, че не може да пожертва един човешки живот, пък бил той и на една черна уличница.

СТИВЪНЗ:

Млъкни! Ако ще говорим, да говорим за едно и също.

ТЕМПЪЛ:

А за какво друго говорим? Нали за спасяването на една осъдена, чийто опитен адвокат вече си е признал, че се е провалил?

СТИВЪНЗ:

Значи, ти наистина не желаш смъртта й. Съвпадението е измислено от тебе.

ТЕМПЪЛ:

Та нали това ти казвам! За бога, хайде да свършваме!

СТИВЪНЗ:

Готово! И така, Темпъл Дрейк ще я спаси.

ТЕМПЪЛ:

Ще я спаси мисиз Гауън Стивънз.

СТИВЪНЗ:

Не. Темпъл Дрейк. *(Тя го гледа, пушейки. Бавно дръпва цигарата от устата си и все тъй не откъсвайки очи от него, протяга ръка да я смачка в пепелника.)*

Добре. Разкажи ми отново. Може би този път не само ще те слушам, но и ще се помъча да те разбере. Измъкваме отнякъде една клетвена декларация, от която се вижда, че убийцата не е била на себе си в момента на престъплението, била е невменяема.

ТЕМПЪЛ:

Слушал си. Кой знае...

СТИВЪНЗ:

Но на какво ще се базира?

ТЕМПЪЛ:

Кое?

СТИВЪНЗ:

Декларацията. На какво ще се базира? Какви доказателства?

ТЕМПЪЛ:

Доказателства ли?

СТИВЪНЗ:

Доказателства. Какво ще има в нея? С какво ще обясним, по какви причини досега не сме — в същност ти не си поставила въпроса, а си чакала едва след като...

ТЕМПЪЛ:

Отде да знам аз? Ти си адвокатът. Ти ще кажеш какво да има. Какво се пише в подобни декларации, от какво има нужда, за да свършат работа, сигурна работа? Няма ли в твоите книги мостри, в протоколите нямате ли прецеденти — оттам да видим... *(Замлъква. Гледат се втренчено, мълчат, просто се гледат, докато най-после тя въздъхва дълбоко; гласът ѝ пак е станал рязък.)* Тогава какво искаш? Какво повече искаш?

СТИВЪНЗ:

Темпъл Дрейк.

ТЕМПЪЛ:

(Остро, начаса) Не! Само мисиз Гауън Стивънз.

СТИВЪНЗ:

(Неумолим и спокоен) Искам Темпъл Дрейк. Истината.

ТЕМПЪЛ:

Истината? Нали се мъчим да спасим една осъдена убийца, чийто адвокат вече си е признал, че се провалил! Какво общо има истината с всичко това? „Ние“! Аз, АЗ, майката на удушеното, а не ти, Гейвин Стивънз, адвокатът! Аз, мисиз Темпъл Гауън Стивънз, майката! Нима не проумяваш, че всичко ще направя? Всичко!

СТИВЪНЗ:

Освен едно. А то е всичко. Нас смъртта не ни интересува. Тя е нищо: с нея може да се оправи една шепа дребни факти и някой и друг подписан документ. С това е свършено, не можем да го забравим. Сега нас ни интересува справедливостта. А с нея само истината може да се премери. Или любовта.

ТЕМПЪЛ:

(Остро) Любовта! О, господи! Любовта!

СТИВЪНЗ:

Да го наречем тогаз състрадание. Или кураж. Или най-обикновена чест, честност, или, ако щеш, борба за правото да спиш

нощем спокойно.

ТЕМПЪЛ:

И ти ми дрънкаш за сън, на мен, дето още преди шест години се научих вече да не съзнавам, че нощем не съм спала?

СТИВЪНЗ:

А съвпадението?

ТЕМПЪЛ:

Ще престанеш ли, за бога?... Добре тогава, щом смъртта ѝ е нищо, кажи какво искаш?

СТИВЪНЗ:

Казах ти. Истината.

ТЕМПЪЛ:

Пък аз ти казах, че онова, което имаш предвид, като ми плещиш за истината, няма нищо общо. Като отидеш пред — как се нарича по-висшата сбирщина от опитни юристи, върховен съд ли, що ли, — като отидеш там, ще имаш нужда от факти, книжа, документи, така подбрани и толкова убедителни, че никой да не може да се усъмни в тях.

СТИВЪНЗ:

Ние няма да ходим във Върховния съд. (*Учудена, тя го поглежда с широко отворени очи.*) С това е свършено. Ако ставаше така и ако можеше да има резултат, отдавна щях да се погрижа, още преди четири месеца. Ще отидем при губернатора. Тази нощ.

ТЕМПЪЛ:

Губернатора?

СТИВЪНЗ:

Може би и той няма да я спаси и по всяка вероятност няма да иска.

ТЕМПЪЛ:

Тогава защо и за какво да го молим?

СТИВЪНЗ:

Казах вече. Истината.

ТЕМПЪЛ:

(Слисана.) Само за това? И за нищо друго? Да я изкажем, да я издишаме на един дъх, в думи и в звуци. И то за какво? За да я чуе някой си, някъде си, непознат някакъв, дето хич не му влиза в работата. Но да я чуе, защото бог го е надарил със слух. Защо не си пуснеш риториката? Защо не ми кажеш, че всичко това е заради моята душа, нея да спася?

СТИВЪНЗ:

Казах ти. За да можеш да спиш спокойно.

ТЕМПЪЛ:

А аз ти напомних, че още преди шест години съм забравила какво значи спокоен сън.

(Тя го гледа, но той мълчи. Протяга ръка към масата, към цигарите, но ръката ѝ застива по средата, увисва.)

Значи, има и нещо друго. Сега май ще имаш точно попадение. Добре, стреляй!

(Той не отвръща, не помръква. Само след миг тя извързва глава и поглежда към канапето и спящото дете. Надига се, приближава канапето и изправена над него, гледа детето. Снижава глас.)

Значи клопка. Само дете не разбирах за кого. *(Поглежда детето.)* Прехвърлих живото си дете на тебе. Сега ти ми го връщаш обратно.

СТИВЪНЗ:

Имай пред вид, че не съм го събудил.

ТЕМПЪЛ:

Но нали си адвокат! Ще има ли нещо по-добро за неговото спокойствие и за чистия му сън от обесването на сестрината му

убийца?

СТИВЪНЗ:

Независимо как и заради чия лъжа?

ТЕМПЪЛ:

Независимо.

СТИВЪНЗ:

Все пак ти откри съвпадението.

ТЕМПЪЛ:

Откри го мисиз Гауън Стивънз.

СТИВЪНЗ:

Откри го Темпъл Дрейк. Мисиз Гауън Стивънз изобщо не е в тая категория. Това е категорията на Темпъл Дрейк.

ТЕМПЪЛ:

Темпъл Дрейк е мъртва.

СТИВЪНЗ:

Миналото никога не умира. То дори още не е минало.

(Тя се връща към масата, взема си цигара от кутията, лапва я и посяга за запалката. Той се навежда, сякаш да ѝ я подаде, но тя вече я държи, щрака и пали.)

ТЕМПЪЛ:

Слушай, ти какво знаеш?

СТИВЪНЗ:

Нищо.

ТЕМПЪЛ: Закълни се.

СТИВЪНЗ:

Ще ми повярваш ли?

ТЕМПЪЛ:

Не, но все пак се закълни!

СТИВЪНЗ:

Добре, кълна се.

ТЕМПЪЛ:

(Смачква цигарата в пепелника.) Тогава слушай, слушай внимателно. Темпъл Дрейк е мъртва. Темпъл Дрейк е умряла шест години преди Нанси Манигоу. И ако Нанси Манигоу трябва да бъде спасена от Темпъл Дрейк, горко ѝ! Сега си тръгвай!

(Тя не го изпуска от очи. Минава миг. Той се изправя, а тя не издържа на погледа му и обръща глава.)

Лека нощ.

СТИВЪНЗ:

Лека нощ.

(Приближава се до стола, където са палтото и шапката му, взима ги, после стига до вратата за хола и слага ръка на бравата.)

ТЕМПЪЛ:

Гейвин!

(Той спира с ръка на бравата и се обръща към нея.)

Може би в края на краищата трябва да ми дадеш носната си кърпа.

(Той пуска вратата, изважда кърпа от вътрешния си джоб и се връща към нея. Подава ѝ кърпата, но тя не я взема.)

Добре. Какво ще трябва да направя? Какво предлагаш?

СТИВЪНЗ:

Всичко.

ТЕМПЪЛ:

Няма да мога. Няма. Разбираш ме, нали? Най-малкото ме чуваш. Да почнем отначало, а? Какво ще трябва да разкажа?

СТИВЪНЗ:
Всичко.

ТЕМПЪЛ:

Тогава изобщо няма да ми трябва носна кърпа. Лека нощ. Като излезеш, моля те затвори входната врата. Взе да застудява.

(Той се обръща, приближава отново вратата за хола и без да се обръща, излиза и я затваря. Сега и тя не го гледа. За миг след затварянето на вратата тя стои неподвижна. Сетне притиска длани до лицето си, подобно на Гауън в Сцена втора. Лицето ѝ е спокойно, безизразно, студено. Отпуска ръце, обръща се, изважда от пепелника смачканата цигара и пак я пуска вътре, вдига пепелника и тръгва към камината, пътѝом поглеждайки спящото дете на канапето, изпразва пепелника в камината и го връща пак на масата. Този път спира до канапето, навежда се да затъкне по-добре одеялото върху заспалото дете и чак след това отива до телефона и вдига слушалката.)

Моля ви, три-две-девет.

(Докато чака, в тъмнината зад отворената в дъното врата се очертава някакъв силует, някакво движение, достатъчно тихо, за да не бъде чуто, но и достатъчно красноречиво да подсказже, че там нещо или някой се движи. Темпъл нищо не забелязва, тѝй като е с гръб. Телефонът дава връзка и тя се обажда.)

Маги, ти ли си? Тук е Темпъл... Да, ненадейно... О, не зная; просто може би много слънце ни се събра... Разбира се, утре ще намина. Исках нещо да ти предам за брат ти, Гейвин... Знам, ей-сега си тръгна. Но аз нещо забравих... Като се върне, нека да ми се обади... Да... Да... Моля ти се... Благодаря.

(Оставя слушалката и тѝкмо да се обърне с лице към стаята, телефонът извънхва. Тя вдига слушалката.)

Ало?... Да, отново съвпадение. Току-що го затварям, звънях на Маги... О, на бензиностанцията! Не мислех, че е минало толкова време. Мога да се приготвя за половин час. С твоята или с нашата кола?... Добре... Слушай... Да, тук съм, Гейвин. Какво ще трябва да разкажа? О, знам, знам. Ти вече осем или девет пъти си ми казал. Просто може да не съм разбрала точно какво. Какво ще трябва да разкажа.

(Ослушва се за миг, после бавно отпуска слушалката с вцепенено лице; гласът ѝ е тих, равен.)

Боже господи!

(Затваря телефона, озовава се до канапето, угасва лампата на масата, грабва спящото дете и с крак си отваря вратата за хола. Стаята е стъмена, единствената светлина сега идва през вратата. Още неизлязла с детето, откъм трапезарията влиза Гауън, напълно облечен, само че без сако и вратовръзка. Явно не е гълтал никакви сънотворни хапове. Приближава телефона, застава безшумно до него, ослушва се към вратата за хола и сега угасва и последната светлина. Сцената потъва в мрак.)

ГЛАСЪТ НА ГАУЪН:

(Тихо.) Три-две-девет, моля... Добър вечер, лельо Маги. Гауън се обажда... Чудесно, благодаря... Разбира се, утре по някое време. Като се върне чичо Гейвин, нека ми се обади, тук съм. Лека нощ.

(Чува се само затварянето на телефонния апарат.)

Завеса

ВТОРО ДЕЙСТВИЕ

ЗЛАТНИЯТ КУПОЛ (В НАЧАЛОТО БЕ СЛОВОТО)

ДЖЕКСЪН. Надморска височина 88 м.; Население в 1950 г. 201 092 жители. Мястото било определено от експедиция, състояща се от трима комисионери, избрани, назначени и проводени с тази едничка цел, на високия рид над реката Пърл в приблизително географския център на щата не за да бъде пазарен или промишлен град, дори не като място, дето да живеят хора, а да стане столица, столицата на една общност;

Тази заоблена могила, този позлатен цирей бил постановен още от самото Сътворение, много преди и вовеки след изпаренията, от които се родили светлината и мракът, една лишена от време, от годишни времена и най-вече от зима миазма, от която излиза не вода, или земя, или живот, а всичките заедно, неунищожима и неразкъсваема; един биологичен разтвор, едно вечно размножение, една майчина утроба, една неукротима подутина, едновременно баща и майка, едно грандиозно изхвърляне на семе, което се множи чрез деление във врящия хаос отпадъци от небесната работилница; това лазещо и пъпещо оплождане, което бележи с трипръстите мастодонтски следи сочнозелените повои на въглищата и земното масло, над които влечугите с техните колкото грахови зърна мозъци диплят тежкия, прорязан от криле въздух;

А после ледовете и все така тази заоблена могила, този пъпчив купол, това наполовина заровено кълбо; земята се олюлявала, надигала в мрака своите проточени хълбоци, провирала нагоре из под полярния похлупак тази неукротима екваториална утроба, при което мразовитите гилотини насичали в тази бяла и своеволна празнота и последния звук, последния вик, замрели, избледнели и повече непоявили се, а земята, заслепена и с отрязан език, продължавала да се върти и да подскача по своята отдавна вече объркана звездна орбита, замразена, безрадостна; и все пак имало там едно едва доловимо блясъче, една искрица, една позлатена трошица от вечния стремеж на

човека, този златен купол, предопределен и непроницаем, един огнец в зародиш, по-устойчив от леда и по-непоколебим от студовете; земята пак се заолюлявала, за да се отърси; едва-едва, раздирайки долините, разкъсвайки хълмовете, ледовете почнали да чезнат; земята пак се килнала да оттегли морските брегове с огърлието от кухите люспи на всякакви главоноги и да образува от тях концентрични очертания, досущ като пръстените по отрязания дънер, по които се броят годините на дървото; и в това оттегляне на юг към смълчания и приканващ блясък на пищните ливади за въздуха и светлината се открила широка и празна страницата на този континент, готова за първия знак в този отсега нататък редовен дневник — една лаборатория, която покривала двайсет днешни щата, построена и предопределена, за да създаде само един щат: с редовната и небързаща смяна на годишните времена, на дъжда със сняг, на поледицата с топене, със слънцето и ветровете да проникнат в почвата и да я отпуснат, със стоте реки, сливащи се в една огромна, в един Баща на реките, който ще понесе на юг и все на юг богатата тиня, ще разяде ридовете, та да мине по тях безконечната върволица от крайречни градчета, ще наводни низините на Мисисипи и ще напласти един връз друг тинестите пролетни наноси, издигайки така малко по малко, от година на година и от век на век земната повърхност, за да може тя след време да трепери под колелата на влаковете;

Тази дълбока и богата черна наносна почва, в която памукът ще расте по-висок от главата на конник, се покрила с джунгла, с непроходим гъстак от тръстики и увивни стебла, заплетени в небеустремени евкалипти, кипариси и хикори, горуни и брястове; из тях вече бродели, оставяйки дирите си, познатите силуети на мечки, елени и пантери, бизони, вълци и алигатори, и стотици други дебни животинки, както и хората, дошли, за да им дадат може би имена; хората също безименни, ала все пак предшественици, дошли да издигнат могили, та да се предпазват от пролетните разливи, и да оставят примитивните си сечива, тези отдавна изчезнали люде, ограбени от други, които на свой ред са били ограбени и изчезнали: дивите племена Алгонкуин, Чикасо, Чоктоу, Начез и Паскагула, изненадани взирайки се от високите ридове на своята девственост към водите на реката, където една ладия носела трима французи, едва

имали време да се извърнат и какво да видят: зад тях, откъм брега на Атлантика се задавали десет, после сто и после хиляда испанци: и това било един прилив, един прибой, едно тройно нахлуване и отдръпване, тъй неочаквано и бързо за бавната и спокойна хроника на наносните почви, че приличало на щракването с пръсти, което фокусникът прави, преди в следващия миг да покаже цялата колода: за миг французите, после испанците за още два мига, сетне пак французите за два мига и пак испанците за още един, после пак французите съвсем за кратко, за един полудъх, защото тогава пристигнал англосаксонецът, пионерът, едрият мъжага, който размахвал своето протестантско писание и варял уиски, в едната ръка с библия и глинена чаша, а в другата с туземната томахава, грубоват и буреносен не от порочност, а просто от преизтощение на всички видове жлези; вострастен към жената и полигамен: един женен непобедим ерген, повлякъл непразната си жена и почти всички от нейните най-близки роднини в непроходимите влажни лесове, принуждавайки я да ражда децата му зад стобори от надупчени с куршуми дъски, по места, ненанесени по никоя географска карта, на левги разстояние от никъде; после пак да я вдига на път, този път с още една жена, за да утоли сърбежа в нозете си, който ще го отведе до крайната цел, в същото време разпилявайки своето кипящо семе в стотици мургави утробы из тия хиляди мили пустош; невинен и измамван, плашлив от скъперничество, от състрадание, боязлив предварително да разсъждава, решил да променя лицето на земята: да изкоренява дървеса, расли по двеста години, за да измъкне от хралупите им някоя мечка или шепя див мед;

И също минал и заминал. Мечките и дивият мед отдавна изчезнали, ала той продължавал да събаря двестагодишните дървета; в коренищата им нямало нищо друго, освен по някой пор или опосум, чиито кожи не стрували повече от два долара, обърнал земята в едно плачевно нищо, от което пръв побягнал, не по петите, а заедно с бронзовокожите хора, които сам бил ограбил, защото и той като тях можел да вирее само в една природа, която го храни; така изчезнал, отнасяйки гладните часове на куркащите си черва и повече не се явил; оставил само своя призрак, един парий извън законите, сега вече без светото писание, въоръжен единствено с пищова на разбойника, на убиеца — да обитава покрайнините на тази пустош, разнебитена с

негова помощ, защото сега градовете край реката шествали по ридовете: Сейнт Луи, Падука, Мемфис, Хелена, Викзбърг, Начез, Батън Руж — градове, населени от мъже, непрестанно брътвещи юридическа терминология, с широки и пъстри жилетки и сюртуци, хора, които притежавали черни роби и спели в легла стил ампир, имали писани скринове и позлатени часовници, които крачели под ридовете и пушели пури; там, в една от своите последни вечери, пионерът се помъчил за сетен път да се разбунтува, за да изгуби и без това евтиния си живот от жестоките ками на своите пияни и евтини себеподобни — преследван и гонен в чезнещите си превъплъщения на Харп и Хеър, Мейсън и Мъръл, или застрелван на място, или измъкван насила от тайните му скривалища в горите край пътя за Начез и отвеждан в градовете за окончателния апотеоз в някоя съдебна зала, след която идвала бесилката на някой клон;

Отишли си тези дни, тези стари, храбри, невинни, буреносни дни, нямащи утре; последните каици и баржи (скоро те се превърнали в легенда и дори дядовците не можели да си ги спомнят — сега герой на реките бил парният плаващ игрален дом) били продадени на дъски за огрев, а храбреците от племената чоктоу и чикасо, с подстригани коси и гащеризони, стиснали остени вместо бойните брадви, вече се стягали да заминат на запад в Оуклахома и наблюдавали как прахоляците разорават и най-плитките, и най-отдалечените в лесовете реки, леко докосвайки с пернатите си колела затъналите в тинята кости на убитите от Хеърровци и Мейсъновци; било дошло ново време, нова ера, началото на едно хилядолетие; по речните прегръдки на това средище на континента се разпростряла като паяжина, като кръвоносна система, една огромна търговска мрежа; Ню Орлеанз, Питсбърг и Форт Бриджър в Уайоминг се превърнали в предградия помежду си, неделими в съдбата; хората все тъй брътвели за ред и законност, устата им звучала със звъна на парите, една единодушна златна мисъл поздравявала с вой безграничното, неизмеримо утро на нацията: печалбата плюс властта дава сигурност; една нация от общности; и този купол, този позлатен цирей се издигал като балон в една Идея, висял като буреносен облак над бившата пустош, привличайки всички погледи: Мисисипи — един щат, една общност, един триумвират на законодателна, съдебна и изпълнителска власт, но все още без столица,

упражнявана сякаш в полска главна квартира, сякаш все още на път към онова неизбежно и високо място в съзвездието от щати; ето защо в 1820 година, от своя полски команден пункт в Колумбия властта избрала, назначила и проводила троицата комисионери Хайндз, Латимор и Патън — не трима политици и съвсем не трима временно служещи на политиката, а войници, строители и патриоти — войникът да вземе предвид обстановката, строителят да вземе предвид възделенията, а патриотът да се придържа здраво о мечтата — трима бели мъже в индианска пирога тръгнали бавно към празните ръкави на една необятна река, както две столетия преди тях тримата французи със своята северняшка баржа;

Но тези не се оставили на водите да ги носят, а грабели, защото се движели срещу течението, те идвали в тайнствената непознатост не безволево, а да установят в дивотиите едно място, където хората ще обединят съзнание и свободна воля — нищо не пропускали, гледали по гъсто обраслите непроницаеми брегове, знаещи, че оттам може би ги следят враждебни, непоправимо враждебни очи, но вече без да им обръщат внимание, не защото смуглите обитатели на лесовете, вече и без това ограбени, били все още неизкоренени, а защото тяхната ладия носела не сантименталния окървавен кръст на Исуса и на свети Луи, а везните, меча и превръзката за очите — все нагоре по реката до могилата Лефлър, където бил разменният търговски пункт, основан от канадския пътешественик, чието име, произнасяно и писано „Лефлър“, щяло да бъде присвоено от наследствения главатар на племето чоктоу, полуфранцузин и полуиндианец, застанал на страната на бледоликите в Съвета на танцуващия заек, който щял да си остане в Мисисипи дори след като племето му се премести на запад, да се превърне в един от първите робовладелски плантатори, да отглежда памук и да остави подире си цяла околия и околийски център, носещи неговото име, и плантация, носеща името на една от любовниците на френския крал; най-после поспрели, но не преставали да гребат с веслата, за да задържат пирога срещу течението и не вдигнали погледи нагоре към тъмните сиромашки лица, които ги наблюдавали от върха на могилата, а се спогледали помежду си в усмирената ладия и си казали: „Тук ще е градът, тук ще е щатът.“

В 1821 година генерал Хайндз и неговите съкомисионери заедно с Ейбрахам Дефранс, надзирател на обществените строежи във Вашингтон, пристигнал като техен съветник, начертали града съгласно плана на Томас Джеферсън отпреди седемнайсет години и построили щатското събрание, десет на петнайсет метра тухли, кал и местен варовик, но все пак достатъчно широко, за да побере мечтата. Първото законодателно събрание се открило в 1922 г.

И кръстили града на името на един друг стар герой, боен другар на героя Хайндз от войната с англичаните и семинолите, който скоро щял да стане президент — старият дуелист, кавгаджията, този кльощав, свиреп, крастав, но издръжлив стар лъв, който постави добруването на нацията над Белия дом, а здравето на своята нова политическа партия — и над двете, а над всичко това не честта на жена си, а принципа, че трябва да се защитава честта, независимо дали я има или я няма; Джексън, този нов град, създаден не за да бъде град, а централен пункт за управляването на хората, може би взел нещо от куража, издръжливостта и късмета на войника;

И имал нужда от тях, най-малкото от късмета: през 1829 година Сенатът приел закон за преместването на щатската столица в Клинтън, но щатското събрание го отхвърлил; в 1830 година то самичко гласувало да се премести столицата в Порт Гибсън на Мисисипи, но в следващия миг размислило и решило да я премести във Викзбърг, но и от това нищо не излязло, защото не останал никакъв документ, от който да се вижда какво точно се е случило (Шерман ги изгорил в 1863 г. и писмено уведомил за това висшестоящия си началник генерал Грант.) За Конгреса това може би е било изпитание и безполезни прения в браздите на навика, далеч от единодушието и присъствието на тримата мечтатели, които гребели срещу течението и донесли мечтата; додето в 1832 година в самозащита или може би от умора най-после била написана конституция, определяща Джексън за столица, не за вечни времена, а поне до 1850-а, когато един може би по-зрял законодател щял вероятно да надрасне страха от промените;

А това за момента било достатъчно. Джексън бил вече сигурен в себе си, неподатлив на чужди капризи; твърд и здраво основан, той щял завинаги да издържи. Прииждали хора да живеят в него,

последвали ги железопътните линии и пресекли със стоманата си ерата на параходите: през 36-а година железница до Викзбърг, през 37-а — до Начез, а най-после съединили двете и се получил път от Ню Орлеанз до Тенеси, както и Южната железница до Ню Йорк и Атлантическия океан; твърд и здраво основан; в 1841-а под неговия купол пристигнал Хенри Клей и пак тук било свикано събранието, което обсъдило последния му компромис^[1]. Тук в 1861-а щатското събрание решило Мисисипи да стане третата звезда в едно ново съзвездие от щати, ръководещи се от принципа, че доброволните човешки общности трябва не само да бъдат свободни, но и откъснати от намесата на Вашингтонската федерация; този купол познавал генерал Пембъртън, излязъл в защита на същия този принцип, познавал Джоузеф Джонстън, познавал Шерман, познал и пожара, след който не останало нищо — само един град на голите комини (едно време по улиците ровели свини, а сега пльхове), град управляван сега от генерал на Съединените щати; а в това време продължавала да се влива нова кръв: хората притиснали федералните армии с мухлясало жито, развалено месо и болни от шап мулета, а на федералните коменданти предлагали дюшеци, натъпкани с празните бюлетини, на които новоосвободените роби трябвало да се подписват с неграмотните си хиксове;

И оцелели; властта, която побягнала от войските на Шерман през 1863-а, се върнала в 65-а и дори укрепнала, въпреки че градската управа от северняшки агенти останала още дълго, след като щатът я лишил от всякакви права; в 1869-а бил основан колежът за негри Тугалу, в 1884-а от Начез пренесли тук негърския колеж Джексън; в 1887-а жените от Джексън уредили прочутия бал, приходите от който трябвало да издигнат паметник на загиналите конфедерационисти (балът продължил три дни); в 1844-а Джеферсън Дейвис за последен път държал реч в стария capitoлий — в 1890-а най-голямото досега щатско събрание гласувало сегашната конституция;

И останали хората и железниците: Нюорлеанската и Великата Северна по долината на река Пърл, линията Гълф — Мобай и Северната североизточна; Алабама и черните източни прерии били просто на един хвърлей от една линия до Язу Сити и градчетата по

горното течение на реката превърнала петте езера в пет междуградски гьола; в Южен Мисисипи настъпил небивал разцвет на дърводобива и сред магнолиите и аромата на жасмин и олеандър изведнъж зазвучали чак чикагски гласове; за десет години населението се удвоило и утроило, в 1892-а отворил вратите си колежът Милсапс, заемайки мястото си между едни от най-първите заведения за висше образование; сетне дошли природният газ и петролът, подобно на прелетни птици из пътищата взели да се срещат коли с тексаски и оуклахомски номера, а извисените пламъци на петролните кули лумнали като нажежени пера над вековните пепелища от лагерните огънове на чикасите и размитите дири на елените; в 1903-а бил завършен новият capitoлий — златният купол, подутината, позлатеният цирей, по-вечен от миазмите и от гигантските химерични динозаври, по-устойчив от ледовете и от студа, който сковава земята на мръкване, възвисен, увиснал като ослепително кълбо над центъра на щата, нито да го гледаш, нито да извърнеш поглед, абсолютен, неотразим, вдъхновяващ;

ДЖЕКСЪН. Надморска височина 88 м.; Население в 1950 г. 201 092 жители.

Железопътни магистрали: Илиной — Централна, Язу & Мисисипи, Алабама & Викзбърг, Гълф & Шип Айлънд.

Автобуси: Три — Стейт транзит, Ванардо, Томас, Грейхаунд, Дикси — Грейхаунд, Оливър.

Въздушни съобщения: Делта, Чикаго & Съдърн.

Градски транспорт: автобуси, таксиметрова служба.

Преспиване: хотели, туристически лагери, частни квартири.

Радиостанции: две.

Развлечения (хронични): баскетболен турнир, музикален фестивал, лунапарк за юноши, първомайски фестивал, щатски турнир по тенис, регата на Червен кръст, щатски панаир, модно ревю на облекло за млади хора, конни надбягвания на скаутките, фестивал на коледарски песни.

Развлечения (остри): религия, политика.

[1] В този пасаж и надолу Фокнър споменава имена и събития, свързани с откъсването на южните щати в т.н. Конфедерация, както и с

Гражданската война, върнала ги обратно към САЩ. — Б.пр. [↑](#)

СЦЕНА ПЪРВА

Кабинетът на губернатора на щата. 2 часа след полунощ. Дванайсети март.

Както и в Сцена първа от Първо действие, предната част на сцената е в тъмнина, тъй че онова, което виждаме, е сякаш осветено от прожектор, сякаш увиснало във въздуха — намира се високо горе, в левия ъгъл, като символ на още по-високата инстанция.

Пред нас е само част от кабинета на губернатора, късно през нощта — часовникът на стената показва, че са минали две минути след два часа. Масивно писалище, по което, освен телефон и пепелник, няма нищо друго, зад него тежък стол с висока облегалка, напомнящ трион. На стената зад и над стола се вижда емблемата, официалният „герб“ на щата, разбира се митичен (нали част от този щат е и измислената Йокнапатофа): орел, взните на правосъдието, знаме и девиз на латински. Пред писалището има още два стола, поставени са почти един срещу друг в двата му края.

Губернаторът е застанал между писалището и своя стол, под емблемата. Той също е символичен: непознато лице, ни млад, ни стар, може би е просто плод на нечие въображение — не божие, а по-скоро това на Гавраил, и то не Гавраил преди разпъването на Христа, а след това. Очевидно току-що е бил вдигнат от леглото, или най-малкото досега е работил в частния си кабинет — облечен е с халат, под който обаче се вижда бяла риза и вратовръзка, косата му е грижливо сресана.

Темпъл и Стивънз току-що са влезли. Темпъл е със същото кожено палто, шапка, чанта, ръкавици и пр. като в Сцена втора на Първо действие, а Стивънз е с дрехите си от Сцена трета на предишното действие и носи шапката си в ръка. Приближават се до двата стола пред писалището.

СТИВЪНЗ:

Добро утро, Хенри. Ето ни и нас.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Да, сядайте. (След като Темпъл сядат). Пуши ли мисиз Стивънз?

СТИВЪНЗ:

Да, благодаря ти.

(Изважда пакет цигари от джоба на палтото си, като че отдавна се е приготвил за това. Разпечатва го и го предлага на Темпъл. Губернаторът бръква в джоба на халата си и вади ръка, в която стиска някакъв предмет.)

ТЕМПЪЛ:

(Взема цигарата) Как, без превръзка на очите ли?

(Губернаторът протяга ръка над писалището. В нея има запалка. Темпъл налага цигарата, губернаторът щрака запалката.)

Е да, много естествено. Лицето, което чака своята екзекуция се намира в Джеферсън. Тъй че не ни остава нищо друго, освен да дръпнем спусъците и да се надяваме, че залпът ще ни отърве от всякакви метафори.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Метафори?

ТЕМПЪЛ:

Превръзката на Темида. Стрелковият взвод. Или може би греша, като казвам метафора? Или просто се шегувам. Но няма защо да се извинявам. Шега, която се подлага на аутопсия, напомня желанието да оневиниш яйцето, нали? Едничкото, което ти остава, е и двете тутакси да забравиш.

(Губернаторът приближава пламъка до цигарата на Темпъл. Тя се навежда, пали и след това се обляга назад.)

Благодаря.

(Губернаторът затваря запалката, сяда на високия си стол зад писалището и все още със запалката в ръце, отпуска ги върху масата. Стивънз сяда на другия стол срещу Темпъл и оставя пакета цигари на писалището до себе си.)

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Какво има да ми каже мисиз Гауън Стивънз?

ТЕМПЪЛ:

Не да ви разкажа, а да ви помоля. Не, и това не е вярно. Можех да ви помоля да отмените изпълнението на присъдата, когато ви се обадохме... когато чичо Гейвин ви телефонира снощи. *(Към Стивънз)* Хайде, кажи му, нали си рупорът, ти сам казваш това. Нали адвокатите препоръчват на своите пациенти, тоест клиенти, никога да не се обаждат, Ако някой трябва да говори, това е адвокатът.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Така става само когато клиентът още не е застанал на свидетелската трибуна.

ТЕМПЪЛ:

А-ха, значи тук съм на свидетелска трибуна.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

След като идвате чак от Джеферсън в два часа посред нощ, какво друго име бихте дали?

ТЕМПЪЛ:

Ясно. Само че сега пред вас не е мисиз Гауън Стивънз, а Темпъл Дрейк. Спомнете си Темпъл Дрейк: абитуриентката от Мисисипи, която завърши образованието си в един публичен дом на Мемфис. Преди около осем години, помните ли? Не че е необходимо да се напомня това някому, най-малкото на първия платен слуга на суверенния щат Мисисипи, който положително преди осем години е чел вестниците или най-малкото е имал приятел, който преди осем години е чел вестниците или просто е чул.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Мисля, че си спомням. Е, и какво има да ми каже Темпъл Дрейк?

ТЕМПЪЛ:

Това не е най-важното. Първо, какво трябва да ви разкажа? Искам да кажа колко от онова, което още не знаете — няма смисъл да си губим времето с познати неща. Сега е два, може би искате, или просто имате нужда от малко сън, дори да сте първият платен слуга на народа; а може би тъкмо затова. Виждате ли, вече почнах да лъжа. Какво ме засяга мен колко спи първият платен чиновник на щата, пък и него какво го засяга Нанси Манигоу или Темпъл Дрейк, та да си губи от съня заради тях?

СТИВЪНЗ:

Не и лъжата.

ТЕМПЪЛ:

Добре, тогава измислицата. И щом негова светлост или негово превъзходителство — не зная как го наричат — отговори на въпроса ми, можем да продължим.

СТИВЪНЗ:

Питай тогава и да продължаваме.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Питайте. Колко от това, което вече зная ли?

ТЕМПЪЛ:

(След миг суетня) Чичо Гейвин е прав. Може би вие сте човекът, който трябва да задава въпроси. Само че, моля ви, направете ги колкото е възможно по-безболезнено. Защото малко... малко ще ме боли, благозвучно казано. Правилно си послужих с думата „благозвучно“, нали?

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Разкажете ми за Нанси Манихоу или Маникоу, как се пишеше?

ТЕМПЪЛ:

Никак. Тя не може да пише. Нито да пише, нито да чете. Ще я обесите под името Манигоу, но и то може да не е истинското, макар че вдругиден и това няма да има значение.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Ах да, Манигоу, стара Чарлстънска фамилия.

СТИВЪНЗ:

Дори още по-стара. Мейнголт. В кръвта на нейните бивши господари е текла норманска кръв.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Да почнем тогава с нея?

ТЕМПЪЛ:

Колко сте умен! Тя беше наркоманка и уличница която ние с мъжа ми измъкнахме от калта да ни гледа децата. Удуши едното и утре сутринта ще бъде обесена. И ние, нейният адвокат и аз дойдохме да ви помолим да я спасите.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Да, зная. Защо?

ТЕМПЪЛ:

Защо аз, майка на умъртвеното от нея дете, ви моли да я спасите? Защото вече съм ѝ простила.

(Губернаторът я наблюдава, и двамата със Стивънз изчакват. Тя също не сваля очи от губернатора и е цялата нащрек.)

Защото не е с всичкия си. *(Енергично дръпва от цигарата.)* Добре. Не искате да знаете защо ви моля да я спасите, а защо аз... защо ние наехме една уличница и скитница да ни бави децата, така ли?... За да ѝ дадем една възможност, нали и тя е човешко същество, нищо, че е негърка, че е пропаднала...

СТИВЪНЗ:

Не и това.

ТЕМПЪЛ:

(Бързо, с нотка на отчаяние) О, да, сега и измислиците не минават. Защо човек не може да се откаже от лъжата? Ей така просто, да спре за малко, както спира тениса, танците или алкохола, както спира месото през пости? Нали знаете, не толкова да се поправи, колкото за малко да си почине, да си прочисти системата, та като почне наново, други да му бъдат лъжите. Работата е да имаш с кого да говориш. Нали разбирате, трябва да ви кажа останалото, за да ви обясня защо ми бе необходима тази черна уличница като събеседница, защо Темпъл Дрейк, бялата, абитуриентката на Мисисипи, издънка на голям род от воини и държавници, вписани в гордите летописи на щата, не можа друго да си намери, комуто да си разтоварва душата, а се спря на една черна наркоманка.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Да, разкажете.

ТЕМПЪЛ:

(Бързо и последователно всмуква от цигарата, после се навежда и я смачква в пепелника. Изправя се и заговаря с припрян, лишен от всякакви емоции глас.)

Проститутка, наркоманка, безнадеждна и пропаднала още преди да се роди, живяла с едничкото оправдание да умре като убийца на бесилката. Преди да влезе в дома на уважавания Гауън Стивънз, тя лежеше в калта, но именно в тая същата кал е почнал и животът ѝ, там някъде в родното ѝ градче. Легнала с един бял в калта, а той решил да избие зъбите ѝ с ритник, езикът ѝ да откъсне. Ти помниш, Гейвин, как се казваше той? Още не бях дошла в Джеферсън, ти сигурно помниш — касиер в банката, стълб на църквата, верен на бездетната си жена. Една понеделнишка утрин отива той още пиян да отключи вратите на банката, а отпред вече чакат петнадесетина души. Нанси се вмъква в тълпата, приближава го и му вика: „Къде ми са двата долара, бели човече?“ А оня се обръща и я удря, после я изритал в канавката, взел да я тъпче и да я рита в лицето, дано млъкне, а тя все „Къде ми са двата долара?“ Най-после хората го хванали, а той продължава да я рита в лицето, шурти кръв, хвърчат зъби, а тя приказва ли приказва „Бяха два долара преди две недели. Оттогава още два пъти си идвал...“

(Млъква, притиска лицето си в дланите, постоява така, после ги отдръпва.)

Не, не искам носна кърпа. Преди да тръгнем, с адвоката Стивънз си разменяхме сухи носни кърпи. Докъде бях стигнала?

ГУБЕРНАТОРЪТ:

„Бяха два долара...“

ТЕМПЪЛ:

Сега вече трябва за всичко да кажа. Точно това представляваше Нанси Манигоу. Темпъл Дрейк е била в дом, където плащаха повече от два долара на сеанс...

(Навежда се и почва да чопли угасената цигара в пепелника. Стивънз взима пакета цигари и се готви да ѝ предложи. Тя отдръпва ръка от пепелника и се обляга. Към Стивънз)

Не, благодаря. Няма нужда. Оттук нататък всичко е вече развързка. Жертвата никога не усеща това, нали? Та докъде... Всъщност няма значение. Та я взехме за прислужница, първата ни платена прислужница от две години. Но защо да разправам, той сигурно е чел, нали? Още преди осем години. Така де, нима биха го избрали за губернатор дори на един щат като Мисисипи, ако най-малкото три години преди това не се е научил на четмо и писмо?

СТИВЪНЗ:

Темпъл!

ТЕМПЪЛ:

(Към Стивънз) Защо не? Измислици!

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Мълчи, Гейвин. (Към Темпъл) Продължете. Гейвин, дай й една цигара!

ТЕМПЪЛ:

Не, не искам... Всъщност благодаря, няма нужда. Както виждате, все забравям какво трябва да кажа, все ще скрия добрите си обноски, възпитанието, както е прието да се казва. Пропускам да изтъкна, че наистина произхождам от благороден род, не, разбира се, нормански рицари, но все пак хора, които няма да оскърбят домакина в собствената му къща, особено пък в два часа сутринта. Само че пак взех да се отплесвам... Тук вече не става и дума за измислици, по-скоро почнах да увъртам, нали така се казва? Представете си: изправяш се пред оградата — или ще я прескочиш, или ще си разбиеш мутрата. Не ти остава нищо друго, освен за миг да охлабиш юздата. И ето че сме пак там, откъдето почнахме. Кажете какво трябва да ви разкажа и колко да приказвам или може би да викам, та всеки, който има уши, да чуе за Темпъл Дрейк ония неща, които никога не съм мислила, че трябва да правя достойние, защото нищо не е могло да ме накара, нито дори смъртта на собственото ми дете или пък екзекуцията на една черна уличница. Но аз съм дошла при вас в два посред нощ да ви събудя, за да чуете! След като осем години съм била в безопасност или поне спокойна. Какво да разкажа, за да можете да отмените

присъдата? Колко? Нека да стане по-бързо, да се върнем всички по домовете си и да се насним! Разбира се, болезнено ще бъде. Струва ми се, казахте, че думата „благозвучие“ е на мястото си.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Смъртта е болезнена. Срамната смърт още повече. А в това няма никакво благозвучие, колкото и да го търсим.

ТЕМПЪЛ:

О, смъртта! Сега не разговаряме за смърт. Говорим за срама. Нанси Манигоу няма капка срам, но трябва да умре... За това ли е дошла тук Темпъл Дрейк? Защото Нанси Манигоу ще трябва да умре?

СТИВЪНЗ:

Кажи му каквото знаеш.

ТЕМПЪЛ:

Но той още не е отговорил на въпроса ми. *(Към губернатора)* Помъчете се да отговорите. Какво да ви разкажа? Само не казвайте „всичко“. Вече съм го чувала.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Зная коя беше Темпъл Дрейк: младата абсолwentка преди осем години, която една сутрин напуснала колежа с група колеги, за да отиде на бейзболния мач в съседния университет, но някъде по пътя изчезнала, стопила се просто и никой не можел да каже къде е, докато месец и половина по-късно не се появи като свидетелка в Джеферсън по едно дело за убийство, заведено от адвоката на същия човек, който, както се узна тогава, я бил отвлякъл и държал при себе си пленница...

ТЕМПЪЛ:

... в един публичен дом на Мемфис — не забравяйте това!

ГУБЕРНАТОРЪТ:

... държал я, за да докаже после неговото алиби в убийството...

ТЕМПЪЛ:

А Темпъл Дрейк отлично знаела по какви причини е извършено това убийство...

СТИВЪНЗ:

Чакайте. И аз искам да играя. Тя слезла от влака, с който пътували колегите ѝ, по настояванията на един младеж, който пресрещнал влака на една от междинните спирки с автомобила си. Намерението им било да продължат за мача с колата, само че по това време младежът бил вече много пиян, напил се още повече и блъснал колата. Двамата трябвало да се подслонят в къщата на един, който незаконно варял уиски, и където станало убийството. Оттам всъщност убиецът я отвлича и я завежда в Мемфис, да я държи, докато му потрябва за алиби. По-късно оня, младежът с автомобила, нейният кавалер и пазител по време на отвличането, се оженва за нея. И сега е неин съпруг. Моят племенник.

ТЕМПЪЛ:

(Към Стивънз) А ти? Нали си много мъдър? Защо не повярваш в истината? Нали се мъча да ви я разкрия? (Към губернатора) Докъде стигнах?

ГУБЕРНАТОРЪТ:

„А Темпъл Дрейк отлично знаела...“

ТЕМПЪЛ:

Да, да. Защото сама видяла как станало всичко. А неговият адвокат я повика в съда на Джеферсън, за да защити живота на човека, който бе обвинен в убийство. Това е. Казах ви нещо, което никой друг, освен адвоката от Мемфис не знаеше, а всъщност още не съм почнала. Виждате ли? Ние дори не можем да се споразумеем. Още не сте ми казала да или не, ще я спасите ли или няма, можете ли, искате ли, ще си помислите ли, няма ли. Която и да е, Темпъл Дрейк или мисиз Гауън Стивънз, най-напред това ще поиска от вас.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Първо за това ли искате да ме помолите?

ТЕМПЪЛ:

Не мога, не смея. Ако кажете „не“?

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Тогава няма да е необходимо да ми разказвате за Темпъл Дрейк.

ТЕМПЪЛ:

Необходимо е. Аз трябва всичко да кажа, нали за това дойдох. Но ако поне не вярвах, че може да кажете „да“, не виждам как ще смогна. Тук би трябвало някой да се трогне, може би господ, ако съществуваше. Ето на, виждате ли колко е ужасно? И от бога нямаме нужда. Простото зло ни е достатъчно. И след осем години пак ти стига. Преди осем години чичо Гейвин беше казал... да, и той беше там! И можеше да ви разкаже всичко това по телефона и в този момент щяхте да си спите в леглото... беше казал, че човек се корумпира дори когато само гледа злото, случайно дори... *(Млъква напрегната, неподвижна)*

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Вземи си сега цигара. *(Към Стивънз)* Гейвин...

(Стивънз взема пакета цигари и понечва да ѝ даде цигара, но тя махва с ръка.)

ТЕМПЪЛ:

Не, благодаря. Късно е вече. Започвам. Щом не можеш да прескочиш оградата, мини през нея...

СТИВЪНЗ:

(Прекъсва я) Което означава, че един от нас ще се намери от другата страна. *(На нейното учудване)* Да, аз също играя. Продължавай. И така: Темпъл Дрейк...

ТЕМПЪЛ:

Темпъл Дрейк, глупавата девственица, тоест девственица, дотолкова, доколкото никой не се е наемал да докаже обратното, но глупачка положително; седемнайсетгодишна и много по-глупава, отколкото девствена — нещо, което и възрастта не е в състояние да

извини; да се окаже способна на една глупост, каквато децата на седем, пък дори и на три години трудно ще извършат...

СТИВЪНЗ:

Позволи на коня си да се помъчи. Закарай го до оградата и го накарай да я прескочи, не минавай през нея.

ТЕМПЪЛ:

Намекваш за джентълмените с вирджинско възпитание. *(Към губернатора)* Става дума за мъжа ми. Завършил е университета на Вирджиния, възпитан както би казал чичо Гейвин, не само на алкохол, но и на добри обноски...

СТИВЪНЗ:

... за да забрави и двете в оня ден преди осем години, когато я свалил от влака и разбил автомобила при оная къща.

ТЕМПЪЛ:

Но затуй пък поне едното си възвърна: при първа възможност се ожени за мене. *(Към Стивънз)* Нали не се сърдиш, че казвам това на негово превъзходителство?

СТИВЪНЗ:

Възвърна си и двете. От него ден капка не е слагал в устата си. Негово превъзходителство може да има това предвид.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Ще го имам. Имам го.

(Прави умишлена пауза, с което иска да ги накара и двамата да замълчат и да го изслушат.)

Бих предпочел...

(Сега и двамата го гледат. Сега за първи път разбираме, че тук има и нещо друго, че губернаторът и Стивънз знаят нещо, което Темпъл не подозира. Към Темпъл)

... той да не беше идвал с вас.

СТИВЪНЗ:

За това по-късно, Хенри.

ТЕМПЪЛ:

(оживена и подозрителна)

Кой да не беше идвал?

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Съпругът ви.

ТЕМПЪЛ:

Защо?

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Дошла сте да ме молите за живота на една жена, която е убила детето ви. Но и съпругът ви е родител.

ТЕМПЪЛ:

Грешите. Не сме дошли в два часа сутринта, за да спасяваме живота на Нанси Манигоу. Тя няма нищо общо с тия неща, нейният адвокат ми каза още преди да тръгнем от Джеферсън, че вие няма да спасите Нанси Манигоу. Дойдохме и ви събудихме по това време само за да предоставим на Темпъл Дрейк възможността да страда, страдание заради самото страдание, както в онази, руска ли беше, каква беше, книга, дето е написана само за страданието, не да страдаш за нещо или от нещо, а просто ей така да страдаш. А може би не съм права, може би никой истински не страда вече заради страданието. Хората страдат за истината, за справедливостта, за срама на Темпъл Дрейк, за болезнения живот на черната Нанси Манигоу...

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Дай ѝ сега носната кърпа.

(Стивънз изважда чиста кърпа от джоба си, разтваря я и протяга ръка към Темпъл. Тя не се отмества, ръцете ѝ са кръстосани в скута. Стивънз се изправя, отива до нея и пуска кърпата в скута ѝ, после се връща на стола си.)

ТЕМПЪЛ:

Благодаря. Но това сега няма значение. Вече приближаваме края. Можеш дори да слезеш до колата и да запалиш мотора, да загрява, докато свърша. *(Към губернатора)* Виждате ли? Не ви остава нищо друго, освен да мълчите и да ме слушате. Пък ако не щете, може и да не слушате. Но поне мълчете, изчакайте ме. Няма много да ви задържам, отиваме си, гасите лампите и лягате. Нощта е пред нас: тъмнина, може би дори малко сън... Със същата ръка, с която ще угасите лампата и ще си оправите завивката, може завинаги да отхвърлите Темпъл Дрейк от мисълта си и да забравите какво сте сторили за нея, за Нанси Манигоу, ако изобщо сторите нещо, ако изобщо има някакво значение дали ще сторите или не. И край. Повече никакви тревоги. Чичо Гейвин е само отчасти прав. Не е работата никога да не поглеждаш злото, работата е там, че понякога не можеш другояче, защото просто не са те предупредили. Не е във вечното противопоставяне на злото, да му казваш „не“, преди да си го видял. Трябва да кажеш това „не“ много преди да си научил, че злото съществува. Сега вече мога да запаля цигара.

(Стивънз поема пакета, става и като изважда една цигара наполовина, ѝ го поднася. Тя взема цигарата и вече е почнала да говори; в същото време Стивънз връща пакета на писалището и хваща запалката, която губернаторът, без да откъсва очи от Темпъл, му е плъзнал по масата. Стивънз щраква и поднася запалката. Темпъл не прави опит да запали, държи цигарата в ръка и говори. После я оставя незапалена в пепелника, а Стивънз затваря запалката и отново сяда на стола си, като оставя запалката до цигарите.)

Темпъл Дрейк харесваше злото. Тя тръгна за онзи мач, защото трябваше да се качи на онзи влак, от който после да се измъкне на първата спирка и да се метне в автомобила, за да измине сто мили с един мъж...

СТИВЪНЗ:

... който не знае да пие.

ТЕМПЪЛ:

(Към Стивънз) Добре, нали аз говоря сега? *(Към губернатора)* Оптимист! Не младия мъж, той просто се държеше, както си знае. Не

той предложи това пътуване. Темпъл Дрейк!

СТИВЪНЗ:

Само че с неговата кола. Или по-скоро на майка му.

ТЕМПЪЛ:

(Към Стивънз) Добре, добре. *(Към губернатора)* Темпъл, беше оптимистка! Не че нещо е предвиждала, че предварително е имала някакви намерения. Просто беше уверена, че баща ѝ и брат ѝ познават злото и не биха се разминали с него, без да го познаят. Ето защо не ѝ оставаше нищо друго, освен да извърши единственото, което ако имаше как, биха ѝ забранили. А те бяха прави по отношение на злото; разбира се, и тя беше права, макар че дори тогава не беше лесно; наложи се дори да кара колата, след като стана ясно, че младият мъж не е на прав път, че твърде скоро се е дипломирал в областта на пиенето...

СТИВЪНЗ:

Гауън е познавал собственика на къщата, той е настоял да отидете там.

ТЕМПЪЛ:

И дори тогава...

СТИВЪНЗ:

А когато сте се блъснали, на кормилото е бил той.

ТЕМПЪЛ:

(Към Стивънз, рязко) И затова се ожени за мен. Нима трябва два пъти да плаща за това? А не си струваше и веднъж дори да се плаща, нали? *(Към губернатора)* И тогава...

ГУБЕРНАТОРЪТ:

А колко струваше това?

ТЕМПЪЛ:

Кое?

ГУБЕРНАТОРЪТ:
Женитбата му за вас.

ТЕМПЪЛ:
На него ли колко му е струвало? По-малко отколкото плати.

ГУБЕРНАТОРЪТ:
И той ли мисли така?
(Гледат се. Темпъл е нервно възбудена, осторожна и малко нетърпелива.)

Вие ще ми разкажете неща, за които той не знае, иначе бихте го довела със себе си. Нали?

ТЕМПЪЛ:
Да.

ГУБЕРНАТОРЪТ:
А щяхте ли да говорите, ако и той беше тук?
(Темпъл е приковала погледа си в него. Без тя да го забележи, Стивънз прави едва доловимо движение. Губернаторът го спира с жест, който Темпъл също не забелязва.)

След като сте дошла чак дотук и след като, както казвате, ще трябва всичко да разкриете, говорете! Не за да спасите Нан... тази жена, а защото още преди да тръгнете, сте решила, че не ви остава друго, освен да говорите.

ТЕМПЪЛ:
Как да ви кажа, не зная дали бих говорила...

ГУБЕРНАТОРЪТ:
Да кажем, че беше тук, седнал на мястото на чичо ви.

ТЕМПЪЛ:
Или може би в някое от чекмеджетата на вашето писалище, а? Той си е у дома. Дадох му приспивателно.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Но само да предположим, че беше тук. Щяхте ли пак да говорите?

ТЕМПЪЛ:

Да, щях. Но сега, моля ви, замълчете и ме оставете да приказвам. Ако не млъкнете с Гейвин, как... Дори не си спомням докъде бях стигнала. О, да! Аз видях убийството, или може би само неговата сянка, и човекът ме отмъкна в Мемфис. Зная, зная, имала съм очи да видя, имала съм крака да побягна, можех просто да изпищя по улицата на някое от градчетата, през които минахме, точно тъй, както бих могла да си отида още когато Гау... когато ние блъснахме колата в дървото. Можех да спра и някой автомобил да ме откара до най-близкия град или гара, или пък да се прибера в колежа, че дори и у дома, в ръцете на баща ми и брат ми. Но не, това Темпъл не можеше да стори. Аз избрах убиеца...

СТИВЪНЗ:

(Към губернатора) Беше психопат, макар че това на процеса не се изнесе, а когато стана ясно, или можеше да стане ясно, бе вече твърде късно. Бях там, видях го. Един черен дребосък с италианско име, подобен на щурец, само че доста деформиран щурец, мелез, полово импотентен. Но всъщност тя ще ти каже.

ТЕМПЪЛ:

(С горчив сарказъм) Скъпи чичо Гейвин! *(Към губернатора)* О, да, на всичко отгоре и това! Лош късмет! Да паднеш заради едно същество, което няма дори слабостта да бъде мъж, а само убиец... *(Млъква за миг и притваря очи, ръцете ѝ са пак скръстени в скута.)* Нали ще оставите да довърша, без да ме прекъсвате?

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Да, продължавайте. Не бил мъж.

ТЕМПЪЛ:

Той именно не беше... Беше по-лош от баща и от чичо. Щеше да бъде по-хубаво, ако бях богатата заложница на някоя застрахователна

компания. Но няма как, отведе ме в Мемфис и ме затвори в публичния дом на улица Манюел, подобно на десетгодишна годеница в испански манастир. А там съответната мадам, с по-орлов поглед и от майка. И една прислужница, негърка, която да пази вратата, когато мадам отсъства — къде ходеше, не знам; къде могат да ходят следобед съдържателните на подобни домове: или в полицията да си платят глобите и подкупите, или в банката, или просто някъде на гости. Не беше много лошо, защото прислужницата отключваше вратата, влизаше при мен и можехме... *(за секунда се поколебава)* да, точно така, можехме да си говорим. Затворница. Може би в позлатена клетка, но все пак затворница. С парфюми разполагах на килограми. Избираха ги, естествено, продавачките и не ми харесваха, но имах. Той ми купи и кожено палто. Разбира се, нямаше къде да го нося, нали не излизах, но все пак го притежавах. И фантанстично бельо и нощници, също избирани от продавачките, но все от най-хубавите и най-скъпите, според вкуса на портфейла в джоба на една от важните клечки на престъпния свят. Защото искаше нищо да не ми липсва, да съм доволна. Иначе хич и не помисляше дали съм щастлива. Държеше ме за в случай, че полицията го намеси в онова убийство. И не само не се питаше дали съм щастлива, но и труд не си направи да разбере. И така, най-после стигаме до главното. Ще ви го разкажа, за да видите, че е имало защо да ви безпокоим посред нощ с молбата да спасите една убийца.

(Млъква, посяга и взема незапалената цигара от пепелника, схваща, че не е запалена. Стивънз поема запалката от писалището и се наканва да се изправи. Губернаторът му прави знак да не става. Стивънз размисля, сетне плъзва запалката по писалището към Темпъл и сяда. Темпъл я хваща, запалва си цигарата, но само след едно всмукване оставя цигарата на пепелника, обляга се назад и продължава да говори в предишната си поза.)

А аз все още имах и ръце, и крака, и очи. Можех по всяко време да се смъкна по улука, но работата е, че не го направих. От стаята си изобщо не излизах, освен късно нощем — той идваше в затворена кола, с каквито карат ковчезите, сядаше отпред до шофьора, а мадам и аз отзад и тръгнахме с шейсет мили в час из улиците на квартала. Квартал на червените фенери. Повече от това не виждах. Не ми се разрешаваше да се виждам дори с останалите момичета от дома, да

седнем на приказка, след като са си свършили работата и си броят жетоните или драскотините... Да, приличаше ми на спалните помещения в колежа! Същата миризма на жени, млади жени, които мислят единствено за мъж. Само че тук бяха по-здрави в ръцете, по-спокойни и не така възбудени — седяха на временно опразнените си легла и разискваха какви реформи трябва да се въведат в техния занаят. Но без мене, без Темпъл Дрейк. Затворена в една стая по двайсет и четири часа на ден, без никаква работа. Правех си модни ревюта пред огледалото с коженото палто и лъскавото бельо. Само негърката сегиз-тогиз ще надникне. И висях така, суха и недокосната, в морето на греха и удоволствията, като че са ме спуснали в океана с водолазен звънец. А той искаше от всичко да съм доволна. Но Темпъл не искаше само това. Трябваше й нещо друго, нещо, което леките момичета наричат „да се влюбиш“.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

О-о!

СТИВЪНЗ:

Да, точно така.

ТЕМПЪЛ:

(Към Стивънз) Мълчи!

СТИВЪНЗ:

(Към Темпъл) Ти мълчи! *(Към губернатора)* Той, Вители, наричаха го Кривоогледия, сам й довел мъж. И този млад мъж...

ТЕМПЪЛ:

Гейвин! Млъкни, казвам ти!

СТИВЪНЗ:

(Към Темпъл) С такова удоволствие разправяш незначителните подробности, а като допре до истината, „недей“. *(Към губернатора)* Този млад мъж бил известен в съответните среди като Ред, Ред от Алабама. Не в полицията и не официално, защото не бил престъпник, още не бил станал. Просто един грубиян, вероятно измъчван повече от

стърженето на стомаха, отколкото от нещо друго, портиер и бияч в един нощен клуб от покрайнините, собственост и главна квартира на Кривогледия. Малко по-късно загинал на уличката зад затвора на Темпъл. Куршумът бил изстрелян от същия пистолет, с който било извършено и убийството в Мисисипи. Но преди да намерят пистолета и да направят връзката, Кривогледия вече бил също мъртъв, обесен в Алабама за убийство, което не е извършвал.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Разбирам. Значи този... Кривогледия...

СТИВЪНЗ:

... разбрал, че един от неговите служители му е изневерил и отмъстил по царски за опетнената си чест? Ще сгрешиш. Подценяваш тоя бисер, това цвете, този безценен камък. Вители! Какво име! Импотентен мелез. Беше обесен на следващата година. Но и това не беше правилно. Подобно премахване е твърде унижително, оскърбително; ако трябва да унищожиш човека, съобрази се с достойнството му. Трябваше да бъде смачкан, смачкан като паяк с огромна и тежка обувка. Той не я е продал. Обиждаш паметта му с такова грубо материалистично подозрение. Той беше пурист, но винаги любител. Дори не убиваше заради ползата. И не от жажда да убива. Беше гастроним, човек на лукса, каквито е имало само векове, хилядолетия преди него. По дух и по вътрешни секреции беше от оная ера на царствени деспоти, за които дори грамотността е била вулгарна, плебейска история; дай му на такъв да се излегне в коприните сред благоуханията и да повика робите-евнуси да му четат, а след всяко четене да взема на роба главата, по един всяка вечер, тъй че никой жив човек, бил той и евнухът-роб, никой да не чуе, да не разбере, да не съпреживее смисъла на съответната поема.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Не мисля, че те разбирам.

СТИВЪНЗ:

Помъчи се. Дай простор на онова отвращение, с което стъпваш върху червея. Ако Вители поне това не може да събуди в теб, то

животът му наистина ще да е бил празна работа.

ТЕМПЪЛ:

Изобщо не се опитвайте. Откажете се, за бога, откажете се. Запознах се с този мъж, няма значение как, и както се казва, влюбих се. Но и това не е толкова важно. Важното е, че писах писмата...

ГУБЕРНАТОРЪТ.

Ясно. Това са нещата, които мъжът й не знае.

ТЕМПЪЛ:

(Към губернатора) Има ли някакво значение? Дали знае, или не знае? Какво значат едно-две лица, някое и друго име в повече? Нали знае, че месец и половина съм живяла във вертепа на улица Манюел? И дали в леглото ми е имало един или двама? Или трима, или четирима? Мъча се да ви разкажа и това е достатъчно. Не разбирате ли? Само че нека аз сама! Накарайте го, за бога, да ме остави сама да разказвам.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

(Към Стивънз, но наблюдавайки Темпъл) Стига, Гейвин! *(Към Темпъл)* И така, влюбихте се.

ТЕМПЪЛ:

Благодаря ви. За думата ви благодаря. Там тя нямаше никакво съдържание. Но аз бях там, паднала и загубена. Можех да се измъкна по улука или дори по кабела на гръмоотвода, можеше и по-просто: да се преоблека като негърката-прислужница с една бохча мръсни чаршафи и малко дребни пари и да се изпаря през главния вход. Но аз писах писма. Всеки път пишех по едно... после, след като те... впрочем той, след като той си тръгваше. Понякога пишех и две, и три, зависи по колко дни имаше помежду, когато не идваха... когато той не идваше.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

За какво става дума?

ТЕМПЪЛ:

Нали знаете, да има нещо да върша, да си запълвам времето, нещо по-добро от модните ревюта пред огледалото. Хубави писма...

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Почакайте. Вие казахте нещо.

ТЕМПЪЛ:

Казах, че бяха хубави писма, дори за...

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Не, вие казахте, че това ставало след като те си отивали. *(Споглеждат се. Темпъл не отвърща. Към Стивънз)* Нима трябва да разбирам, че и оня, Вители, също е бивал в стаята?

СТИВЪНЗ:

Да. Нали за това е довел младото момиче. Сега сигурно ти става ясно какво искам да кажа, като го наричам гастроном и ценител.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

И какво искаше да кажеш с обувката и паяка? Но той е мъртъв.

ТЕМПЪЛ:

О, да. Мъртъв. И аз бих казала „пурист“. До последния миг. Обесиха го на другото лято в Алабама за убийство, в което не беше замесен, което никой друг от замесените не вярваше, че може да бъде извършено от него. Дори адвокатът му не можа да го убеди да си признае, че и да е искал, не би могъл да го извърши, или не би го извършил, дори да е мислил за това. Да, и той вече е мъртъв, но ние не сме дошли тук за отмъщение.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Да. Продължете. Писмата.

ТЕМПЪЛ:

Писмата. Хубави писма бяха. Опитвам се да ви обясня, че макар писани преди осем години, бяха такива, каквито човек не би показал

на мъжа си, каквото и да мисли той за миналото ти. *(Не сваля очи от губернатора. Признанието е доста мъчително.)* Не бихте очаквали нещо подобно от едно седемнайсетгодишно момиче, начинаещо при това. Мисълта ми е, че ще се учудите как едно седемнайсетгодишно момиче, незавършило още и колежа, е могло да научи... съответните думи. Всъщност би трябвало да прибегне до някой стар речник от времето на Шекспир — както казват, тогава хората не се изчервявали от словата. Всеки друг да, но не и Темпъл Дрейк. Тя нямаше нужда от речник, защото учеше бързо, и един урок само стигаше, камо ли три-четири, десет, двайсет или петдесет... Не, и един не беше нужен, защото злото си беше в нея, само чакаше. А тя не беше и чувала, че трябва да се противи на развалата не само преди да я срещне, а още много преди да знае на какво ще се противи. И така, аз пишех писмата, не помня вече колко, но достатъчно, повече от достатъчно. Това е всичко.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Всичко?

ТЕМПЪЛ:

Да. Сигурно знаете какво е изнудване. Разбира се, писмата излязоха наяве. И, разбира се, бидейки Темпъл Дрейк, едничкото, което можах да изчисля, за да си ги откупя, беше да създам материал за нова серия писма.

СТИВЪНЗ:

(Към Темпъл) Наистина това е всичко. Но му кажи защо това е всичко.

ТЕМПЪЛ:

Мисля, че казах. Написах няколко писма, които бихте помислили, че и една Темпъл Дрейк ще се засрами да напише. Тогава човекът, комуто ги пишех, умря, а аз се омъжих за друг и се поправих, най-малкото смятах, че съм се поправила, родих две деца и наех една също така поправила се проститутка, за да има с кого да разговарям, и дори мислех, че съм забравила за писмата, додето един ден не излязоха

наяве и тогава открих, че не само не съм ги забравила, ами не съм се и поправила...

СТИВЪНЗ:

Така. Искаш ли да разкажеш?

ТЕМПЪЛ:

Ти нали проповядваше сдържаност!

СТИВЪНЗ:

Проповядвах срещу задоволството от нея.

ТЕМПЪЛ:

(Хапливо) О, зная! Само страдание. Не за какво да е, заради страданието! Само защото е полезно, като очистителното. (Към губернатора) Е?

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Младият човек умря ли?

ТЕМПЪЛ:

Да. Беше застрелян от един автомобил, докато се промъквал по задната уличка: идваше да се покатери по същия улук, по който можех да избягам, за да се видим, за първи и единствен път да се видим сами; мислеше, че е успял да излъже оня, че ще останем сами, само двамата, без никой друг... Ако любовта може да означава нещо повече от това, че носи нови неща, че те учи, нещо повече от спокойствието, то е да си насаме с човека без капка срам, без дори да съзнаваш, че си гола, защото голотата е част от любовта... И тогава загина, убит, застрелян тъкмо когато си е мислел за мене, когато само след минута може би щеше да е в стаята при мен, вратата заключена, най-после сами! Но всичко се свърши, сякаш никога не е било. Така и трябваше, сякаш никога нищо не се е случвало... Само че стана още по-зле... После дойде съдебната зала в Джеферсън, на мене вече ми е все едно, баща ми, братята ми, после една година в Европа, Париж, на мене пак ми е все едно и накрая наистина ми стана по-леко. Знаете. Щастливи са хората. Чудесни просто. В началото си мислиш: и това да понесеш, и

после ще бъдеш свободен. А след това разбираш, че всичко можеш да понасяш и че това няма никакво значение. Защото изведнъж съзнаваш, че може и да не е било. Някой беше писал, може би Хемингуей, че на една жена всъщност нищо не може да ѝ се случи, ако е отказала да го приеме, нищо, че някой ще помни. И освен това хората, които можеха да помнят, бяха и двамата вече мъртви. Същата зима Гауън пристигна в Париж и се оженихме. В нашето посолство. После имаше прием в ресторант „Крийон“. И ако това не може да напарфюмира едно американско минало, какво друго под небето би премахнало лошата миризма? Да не споменавам новия автомобил и медения месец в една вила, тайно построена от някакъв мохемаденски принц за европейската му любовница на Кап Ферат. Само дето... *(Замлъква, колебае се за миг, после продължава)* ... ние, тоест аз, не желяех искрено да изтрия тази миризма... *(Напрегнато стиска юмруци в скута си)*. Нали знаете, една женитба не е достатъчна. Не посолство, не „Крийон“ и не Кап Ферат, а просто да коленичим двама и да си кажем „Грешили сме, прости ни!“ Може би щеше да има и любов, и спокойствие, да няма срам... Но като помнех, че има една недопита чаша, че нещо друго съм пропуснала... *(Отново се разколебава, после заговорва бързо)* Любов, но и нещо повече от любов. Да не зависиш само от любовта като връзка между двама души; тя да ги направи подобри, отколкото биха били поотделно. А трагедиите, страданието, твоето и причиненото — нали трябва да да има с какво да живееш дори след брака, защото и двамата знаете, че не можете да забравите. И тогаз почнах да вярвам в нещо повече: че има нещо по-добро и по-силно от трагедиите, което свързва двама души — опрощението. Но изглежда съм сгрешила. Може би не опрощението бе виновно, а чувството за благодарност; и ако има нещо по-лошо от това непрекъснато да отдаваш благодарност, то е да трябва да я приемаш...

СТИВЪНЗ:

Точно обратното. Лошото беше...

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Гейвин!

СТИВЪНЗ:

Замълчи малко, Хенри. Лошото не беше в доброто име на Темпъл. Нито дори съзнанието на мъжа ѝ. А неговата суета. Тренираният във Вирджиния аристократ, сварен с паднало до коленете благородство като госта в холивудските килери. Ето защо за него опрощението не беше достатъчно, или пък просто не е чел книгата на Хемингуей. Защото след около година неспокойството му под бремето на благодарността взе да се изразява в съмнение, че детето им не е негово.

ТЕМПЪЛ:
О, господи!

ГУБЕРНАТОРЪТ:
Гейвин! (*Стивънз млъква.*) Стига, казах. Приеми го като заповед. (*Към Темпъл*) Да, разкажете ми.

ТЕМПЪЛ:
Нали се мъча. Очаквах, че главната пречка ще бъде ограбената ищца, а то излезе, че е адвокатът на ответницата. Искам да кажа, мъча се да ви говоря за една Темпъл Дрейк, а нашият чичо Гейвин ви представя друга. Тъй че сега двама свършено различни хора ви молят за една и съща милост. И ако всеки, за когото стане дума, се раздвои по този начин, вие няма да знаете кого именно да спасите, нали? И понеже стана дума, стигнахме и до Нанси Манигоу. Малко остава. И така, да се върнем в Джеферсън, у дома. Нали разбирате: безчестието, срамът, всичко това осъзнато и завинаги забравено, без повече да ни преследва; заедно — ако ще воним, ще воним и двамата — обичаме се, всичко сме си простили, силни в любовта и във взаимното опрощение. И освен това, имаме всичко: семейство Гауън Стивънз, млади, известни, нова къща на съответната улица, в която могат да се почват съботните гуляи, клуб с млади клубни приятели, достойни, за да може махмурлукът от събота вечер да е достоен за всички клубни махмурлуци след събота вечер, собствени столове в съответната църква, на които да идваш на себе си след съботното пиянство, стига само да не си дотам гроги, че и на църква да не можеш да отидеш. После дойде синът и наследникът. Сега вече имаме и Нанси: бавачка, настойница, катализатор, спойка, както щете го наречете, да държи

всички заедно, магнит не само за наследника и за останалите принцове и принцеси, които ще последват, но и за двамата големи глупаци, направени от някаква там материя, чиста или боклук, но по божие подобие; център на нещо, което отчасти наподобява ред, уважение и мир; и съвсем не някоя от едновременните черни дойки, защото семейство Гауън Стивънз са млади хора, модерни хора, толкова млади и модерни, че останалите млади от клуба им ръкопляскаха, когато решиха да вземат тази бивша черна наркоманка и разпътница да им гледа децата. Но никой от тях и не подозираше, че тази бивша черна уличница е била избрана не от младите Стивънз, а от Темпъл Дрейк, защото черната бивша уличница бе единственото животно в Джеферсън, което можеше да говори на езика на Темпъл Дрейк... *(Взима горящата цигара от пепелника и бързо дръпва от нея няколко пъти, продължавайки да говори.)* О, да, и за това ще кажа. Довереница. Нали знаете: големият футболист, идолът на пиедестал, боготвореният и боготворящият, дребничкият ритнитопковец от последната провинциална дивизия, който както и да се мъчи, никога няма да се домогне до националния тим. И дългите следобеди, когато е натиснат и последният бутон по разните готварски, перални, чистачни и всякакви други машинарии, а детето, за щастие, е заспало, двете сестри по грях сядат в тихата кухня на кока-кола и почват да споделят професионални тайни и опит. Просто човек, на когото да говориш, всички имаме тая нужда, искаме, трябва да имаме такъв човек — не да разговаряш с него, не да се съгласява с тебе, а просто да мълчи и да слуша. Всички хора имат нужда от такива. На човек просто му се иска да се държи естествено, да бъде поне за миг това, което е; лошото възпитание, за което казват, че раждало скъперниците, извратените, убийците, крадците и всички останали антиобществени елементи, съвсем не е толкова лошо възпитание — въпросът е, че бъдещите убийци и крадци никога не са имали човек, който да ги изслушва; нима тази мисъл не е открита още преди две хиляди години от църквата? За жалост, тя не успя доникъде да доведе нещата, не е лесно да си църква и да се тревожиш за хората; а може би и църквата не е виновна, хората трудно се оправят. Виж, ако половината от човечеството бяха неми, безсловесни същества, на която нищо не им остава, освен да слушат, да слушат брътвежите на другата половина, тогава може би войни нямаше да има. Ето, с това се сдоби и Темпъл: някой, комуто плащаш

всяка седмица, за да те слуша. В началото мислех, че това ми стига, но после дойде друго дете, мъничкото, орисаната жертва. Може би смятате, че сега вече Темпъл наистина няма за какво повече да мисли, тя е в пълна безопасност, на нея може да се разчита — нали сега вече, има две котви, както се изразяват моряците. Само че и това не ми беше достатъчно. Защото Хемингуей е прав. Искам да кажа онова, което говори за жената. Имаш два избора — да откажеш, или да приемеш. Да, и когато разбереш, че трябва да... откажеш?...

СТИВЪНЗ:

Сега за писмата.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Мълчи, Гейвин!

СТИВЪНЗ:

Не, сега ще поговоря аз. Ще се придържаме докрай о спортната терминология. Да наречем всичко това е щафета, в която по-старшият състезател ще отнесе палката, дръвчето, клечката, издънката — както щеш му кажи — нагоре, до върха на символичния хълм.

(Светлините трепват, отслабват, но след малко отново възвръщат първоначалната си яркост, като че просто са дали някакъв сигнал, някакво предупреждение.)

Писмата. Изнудата. Изнудвачът беше братът на Ред, по-малък от него и, естествено, престъпник, но все пак мъж...

ТЕМПЪЛ:

Недей! Недей!

СТИВЪНЗ:

(Към Темпъл) Мълчи. Аз се изкачвам по хълма. Тук пропасти няма и освен това нося само една обикновена щафета. Преди писмата има нещо друго. Първото нещо беше благодарността. Така стигаме чак до съпруга, до моя племенник. И когато казвам „минало“, имам пред вид ония неща, които мъжът ѝ е знаел досега, а по негова преценка то му е било достатъчно. Защото много скоро открила, схванала, че едва ли не целият остатък от дните, пък и нощите ѝ, ще премине в

опрощение, тоест непрекъснато ще ѝ се напомня — разбира се, не може би пряко, но във всички случаи ще ѝ се дава да разбира, че за нещо и е било простено, та да бъде вечно благодарна на своя благодетел. Но затова пък от нея се е изисквал все по-голям такт и все по-голямо търпение, каквото тя сигурно не е подозирала, че притежава, понеже до този момент не ѝ е било нужно да го проявява, такт и търпение да прави благодарността си приемлива и може би достойна за високите изисквания на благодетеля. Мъжът ѝ, моят племенник, извършил по свое мнение върховна жертва, за да оправдае своята роля в нейното минало; а тя не се съмнявала в способността си да му дължи все по-голямо чувство на благодарност, толкова, колкото растящите апетити на опростителя изисквали срещу направената жертва. Тя смятала, че трябва и жертвата да приеме, тъй както приела и благодарността. Но да не забравяме, тя все още разполагала и с нозе, и с очи и можела по всяко време да си отиде, да избяга, макар миналото ѝ да показвало, че не е в състояние да използва двигателните си възможности за бягство от заплахата и опасността. Разбираш ли дотук?

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Да. Продължавай.

СТИВЪНЗ:

После открила, че детето, първото, скоро ще бъде повече от факт. В тия първи минути положително е изпитала нещо като обезумяване. Сега вече не можела да избяга, времето било минало. Но и нещо лошо. Като че за първи път ѝ се отварят очите и тя разбира, че всеки човек по някакъв начин е длъжен да заплати за миналото си. Може би е знаела и приемала това, но до този момент не му е обръщала достатъчно внимание, смятайки, че ще може с всичко да се справи, че е неуязвима. Но ето че сега щяло да се роди дете, крехко и беззащитно. Но нали човек никога не се отказва от надеждата, та дори и след като му стане ясно, че не само може всичко да понесе, но и ще го понесе! И още в минутите на безумство тя вече била открила своята надежда; крехката и беззащитна невинност на детето. Ако има бог, той би пазил него, не нея. Повече нищо не ѝ трябвало, нищо повече не искала; щяла някак да се справи, да понася, но детето трябвало да остане настрана

от нейното минало, защото било невинно, макар и за това да имала скрити съмнения... Разбираш ли какво ти говоря?

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Продължавай.

СТИВЪНЗ:

И тъй най-сетне ѝ олекнало. Не толкова истинска надежда, колкото лекота. Естествено, и тук трябвало да се балансира, но тя знаела как се ходи по въже. Излизало, че е подписала примирие с господата. Не се опитала никого да измами и родила момче, нейно и на мъжа ѝ. Не се опитала да махне детето, защото никога не разбирала бременността по-другояче, освен нормално; всъщност физическата болка на бременността и раждането ѝ напомняли за подписаната отдавна разписка, макар и измислена, за една полица, която всеки рано или късно плаща. И като решила, че ако има бог, той за всичко ще се погрижи, оставила се в ръцете му. Ясно ли ти е?

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Продължавай.

СТИВЪНЗ:

Сега можеш да разбереш какво става, когато идва второто дете. Вниманието ѝ изведнъж трябва да се разстрои, мисълта за трима почти не оставя място за предпазливост, трябва да се лута между три неща: бъдещето, съдбата и миналото — сделката с бога, опрощението и благодарността. Превръща се в жонгльор, но не с обикновените дървени бухалки или топки, а с три стъквени кълба, в които се плиска нитроглицерин, при това ръцете ѝ не стигат и за едно: с едната да предлага своето примирение, с другата да приема опрощението, а е необходима трета да отдава благодарността и може би още една, четвърта, все по-необходима с течение на времето, с която да поръсва захар и разни подправки върху тази благодарност, та да я прави по-вкусна и приемлива за нейния консуматор; откъде да намери време за всичко, как да бъде предпазлива, а е възможно да е дошло и отчаянието, или пък всичко се е случило, когато мъжът ѝ за пръв път е отхвърлил, или просто поставил под съмнение своето бащинство по

отношение на сина. Както и да е, тя отново е бременна; нарушила е думата си, унищожила е талисмана и вероятно петнайсет месеца преди писмата вече е знаела, че това ще е краят. И когато пристига човекът със старите писма, тя сигурно не се е изненадала: тя просто година и нещо се е питала в какъв вид ще се яви второто пришествие. А то трябва да се приеме. И заедно с него — облекчението. Защото най-сетне каквото е имало да става, ще стане: покривът се е продънил, лавината е изтрещяла и сега вече е свършено и с безпомощността, и с неспособността — старата чупливост на кости и плът вече не е фактор и кой знае, може от всичко това да дойде тържеството, гордостта. Чакал си разрушението, преживявал си го, било е неизбежно, нямало е на какво да се надяваш. И все пак не си извил и сгушил глава, не си примижал, не си вдигнал ръце да се запазиш; наистина не си гледал края непрекъснато в очите, но то не е било, защото си се страхувал от него, а защото си бил зает с друго: да стъпваш по тази земя, без да се олюлееш, без да загубиш равновесие, макар да си знаел, че всичко това е напразно; триумф на чупливостта, която сега вече не те засяга: най-страшното, което може да се очаква от една катастрофа, е да смаже и премахне тази чупливост — та ти се оказваш по-добрият, преживяваш дори катастрофата, задължаваш я бързо да отмине. И нямаш с какво да я посрещнеш, освен със същата тази чупливост. И от какво може да те лиши тя? От същите неща, които преди шест години сам си отписал като нямащи никаква цена.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Кажете за човека.

СТИВЪНЗ:

Мислех, че разбираш. Боляло я още за първия...

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Какъв пръв?

СТИВЪНЗ:

Първият мъж, Ред. Нима нищо не разбираш от жени? Не съм виждал нито Ред, нито следващия, брат му, но и тримата, двамата братя и мъжът й, сигурно много са си приличали, или поне постъпките им са

били едни и същи — поставяли са ѝ невъзможни, неизпълними изисквания, и тримата заплени дотолкова, че били готови да поемат всякакъв риск при едва ли не невероятни условия. Ще кажеш просто, че са първи братовчеди.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Добре, кажи сега за втория.

СТИВЪНЗ:

В началото той за нищо друго не мислел, от нищо друго не се интересувал, освен от пари — да вземе пари срещу писмата, да си плюе на петите и да изчезне. Разбира се, той и накрая пак за пари е ламтял, макар вече да е знаел, че ще се наложи да вземе и нея, и детето ѝ и да е можел спокойно да се откаже — за какво му е една избягала съпруга и едно невръстно детенце? Всъщност основната и фатална грешка на Нанси в оная фатална и трагична нощ била в това, че не дала на човека парите и скъпоценните камъни, които била намерила в скривалището на Темпъл. Така е щяла да вземе писмата и завинаги да се отърве от него, а не да крие парите и скъпоценностите от Темпъл. Сигурно същото си е мислела и Темпъл, тъй като го е излъгала за точния брой на сумата — казала му, че са само двеста долара, когато те били в действителност около две хиляди. Той наистина единствено парите е искал и колко много е държал на тях се вижда от това, че е бил готов на всичко. А има и друг вариант. Може да е бил още по-хитър и по-съобразителен за възрастта си, макар че кой знае дали тъкмо така е разсъждавал; все пак имал възможност да осъществи един нов вид отвличане, тоест да вдигне със себе си една пълнолетна жертва, която сама може да подписва чековете си, а за по-сигурно ще носи и пеленаче. При това нямало защо да я убеждава или насилва, защото тя щяла да стори това по собствена воля и тогаз, все тъй по мирен начин, щял да лежи по гръб и да ѝ тегли парите, използвайки крехкото здраве на бебето за опорна точка на своя лост. А може и да не сме на прав път, може би в началото и тя е мислела само за парите. Като си събрала скъпоценностите и разбрала къде държи мъжът ѝ ключа от касата (*дори си представям как една нощ, след неговото заспиване, тя отваря касата да преброи парите, или най-малкото да се увери, че този именно ключ отваря касата*), тя сигурно се е мъчила

да си изясни защо не е дала парите, за да си вземе писмата и да ги унищожи и завинаги да се спаси от тоя дамоклев меч. Но тя не постъпва така. Защото Хемингуей е напълно прав: човек или приема, или отхвърля. Важното е само предварително да ти кажат какво трябва да отхвърлиш; боговете са длъжни да ти дадат една ясна картина, за да направиш и точен избор. А не да се залъгваш от... кой знае?... от спомена за една нежност в ония следобеди в Мемфис, за оня меден месец в присъствието на трето лице; в този случай не е имало нищо по-добро — за самия Ред малко страх, малко невероятни надежди, едно нечувано удивление при вида на това щастие, което ти пада право от небето, а за Темпъл бягство от една банда при един само човек, който най-малкото ѝ показва една имитация на ухажване и ѝ дава възможност за пръв път да каже на мъж „да“, принуждавайки я да си вярва, че е могла евентуално да каже и „не“. Предполагам, че новият, изнудвачът, малко е приличал на брат си, просто един по-млад Ред, и — ако ми разрешите — не така опетнен, така че да си е помислила: ето, най-последно мога да забравя тия шест години на борба и напрежение, на ужас и наказание. И ако тъкмо това тя имаше предвид, права е. Той е бил мъж, най-последно мъж след цели шест години на опрощения, обезличили не само опрощаваната, но и нейната благодарност. Разбира се, недостоен човек, престъпник, способен на изнудвачество, порочен, орисан да носи само зло, провала и разрушение за всеки, който е достатъчно глупав да влезе в неговата орбита и да залага заедно с него. Но в сравнение с тези шест години, той поне е мъж, силен и безмилостен, неумолим в своята аморалност, а това му придава някаква цялост и чистота, човек, който никога няма да има защо, нито пък да пожелае да прощава някому за нещо, човек, който никога не би се досетил, че някой има нужда от неговата прошка; такъв човек няма да ѝ прощава, най-многого ще я насини, два-три зъба ще ѝ избие и ще я захвърли в канавката.

(Светлините почват бавно да помръкват, докато сцената потъва в пълен мрак, а Стивънз продължава да говори.)

В началото довереното лице била Нанси, която все още може би вярвала, че едничкият проблем е как да се намерят парите, които изнудвачът иска, без за това да разбере господарят, съпругът на господарката. Но скоро Нанси схваща, че всъщност не е никакво доверено лице, а по-скоро шпионка на господарката си: тя вижда, че

Темпъл е взела парите и скъпоценностите от касата на мъжа си, но не ги е дала на изнудвача и не е получила писмата, вижда, че Темпъл е замислила нещо повече от заплащането на писмата.

(Сега вече сцената е тъмна. Стивънз продължава.)

И Нанси на свой ред намира къде Темпъл е скрила тези пари и скъпоценности, взима ги и ги укрива от Темпъл; това става през нощта, когато Гауън замина за една седмица на риболов и взе със себе си момчето с намерението да го остави в Ню Орлеанз при баба му и дядо му и на връщане да го прибере. *(Към Темпъл в мрака)* Сега му разкажи нататък.

СЦЕНА ВТОРА

Интериор, будоарът на Темпъл. 21,30 часът. Тринайсети септември предишната година.

Вратата вляво води за останалата част от къщата. Вдясно друга врата свързва стаята на Темпъл с детската стая, където в люлката е заспало бебето. В дъното френски прозорци излизат на терасата: през тях в къщата може да се влезе откъм задната страна. Вляво шкаф с отворени врати. Около него по пода са нахвърляни дрехи, което показва, че някой безразборно и припряно е ровил и вадил каквото му попадне. Вдясно камина с газова горелка.

Бюрото в дъното е обърнато към публиката и от вида му личи, че и в него е ровено. На масичката в средата са шапката, ръкавиците и чантата на Темпъл, както и сак, какъвто обикновено употребяват за всякакви бебешки принадлежности. До масичката са поставени два пълни и вече затворени куфара. Цялата атмосфера подсказва предстоящо отпътуване на Темпъл и че някой трескаво, ала напразно е претърсвал стаята.

Със запалването на светлините до отворения шкаф виждаме Пийт, братът на Ред, да държи последния изваден къс дамско бельо. Около двайсет и пет годишен. Няма вид на престъпник, тоест, съвсем не е от познатите и широко известни типове на гангстери. Прилича повече на обобщения образ на мъжете, завършили колеж, на преуспяващ търговец на автомобилни части или нещо подобно. Носи обикновени дрехи, не скъпи и не фрапантни, просто облекло, каквото ще срещнеш всеки ден. Въпреки това у него има нещо подчертано „вироглаво“. Хубав, привлекателен за жените, съвсем не тайнствен, защото всекиму е ясно какво може да се очаква от него и всеки се надява, че може би тъкмо сега не би го сторил.

Има нещо грубо, безмилостно, не неморално, а по-скоро аморално.

Костюмът му е летен, от лек плат, килнал е шапката си на тила и както в момента е съсредоточен, напомня младия градски детектив от някой филм. Бързо и невнимателно пребърква ефирното дамско облекло в шкафа, хвърля наоколо си и когато се изправя, вижда, че нозете му са заплетени в извадените дрехи, изритва ги, отива до бюрото и отново начева да оглежда купчината, която сам е струпал отгоре му. В израза му се четат презрително отвращение.

Отляво влиза Темпъл. Облечена е с тъмен пътнически костюм с леко, разкопчано манто отгоре, без шапка. В ръка носи коженото палто, което вече познаваме, и бебешко одеялце, а в другата — пълен биберон. Спира и оглежда разхвърляната стая. След това приближава масичката. Пийт само обръща глава, без да се отместа.

ПИЙТ:

Е?

ТЕМПЪЛ:

Не. Хората, при които живее, казват, че не са я виждали, откакто е излязла сутринта.

ПИЙТ:

И аз щях същото да ти кажа. *(Поглежда ръчния си часовник)* Има още време. Къде точно живее?

ТЕМПЪЛ:

А после? Ще я гориш по стъпалата със запалена цигара?

ПИЙТ:

Това са петдесет долара, нищо, че ти може да си свикнала да ги броиш на стотици. Да не смятаме скъпоценностите. Какво предлагаш? Да повикаме полицията?

ТЕМПЪЛ:

Не. Няма защо да бягаш. Пускам те.

ПИЙТ:

Пускаш ме?

ТЕМПЪЛ:

Щом няма мангизи, няма и сметка. Нали така би се изразил?

ПИЙТ:

Май че не те разбирам.

ТЕМПЪЛ:

Можеш да си тръгваш. Да се чупиш. Да напуснеш. Да се измъкнеш. Да се спасиш. И да чакаш, докато се върне мъжът ми, та отново да почнем.

ПИЙТ:

Пак нищо не ми е ясно.

ТЕМПЪЛ:

Писмата са в тебе, нали?

ПИЙТ:

А, писмата ли? *(Бръква във вътрешния си джоб изважда пакет писма и ги хвърля на масичката.)* Ето ги.

ТЕМПЪЛ:

Преди два дни ти казах, че не ги искам.

ПИЙТ:

Разбира се. Но това беше преди два дни.

(Известно време се гледат. После Темпъл хвърля палтото и одеялцето на масата, внимателно оставя биберона, взима писмата и протяга другата си ръка към Пийт.)

ТЕМПЪЛ:

Дай ми запалката си.

(Пийт я изважда от джоба си и я подава на Темпъл, без да се отлепя от бюрото. Темпъл се вижда принудена да направи крачка, за да я поеме. После се връща до камината и щраква със запалката. Два-три пъти не се запалва, после пламва. Пийт не се е поместил от мястото си, само я наблюдава. За миг тя е неподвижна с писмата в едната ръка и запалката в другата. След това извързва глава към него.)

ПИЙТ:

Карай! Запали ги. Колкото пъти да ти ги дам, все ми ги връщаш, все нещо ново ти идва на ум. Изгори ги!

(Гледат се още миг. Сетне Темпъл се обръща, запалката все още гори в ръката ѝ.)

Тогавя остави тоя боклук и ела!

(Тя угася запалката, оставя писмата на масата и отива до Пийт. В този миг на вратата вляво се появява Нанси, но те не я виждат. Пийт прихваща Темпъл през кръста.)

И аз ти предложих изход. *(Притегля я)* Скъпа!

ТЕМПЪЛ:

Не ме наричай така!

ПИЙТ:

(Стяга прегръдката си) Така те е наричал Ред. Но и аз съм мъж, нали?

(Целуват се. Нанси безшумно се промъква в стаята и застава в средата. Облечена е със стандартното облекло за домашни прислужници, което се продава по магазините, но без шапчицата и престилката. Отгоре е метнала лек разкопчан шлифер. На главата си носи вехта и вече безформена филцова шапка, по всяка вероятност едно време мъжка. Пийт преустановява целувката.)

Хайде да се махаме оттук! И аз почвам да изпитвам някакви морални угризения. В тази къща не ми е приятно да се докосвам до тебе.

(Вижда Нанси през рамото на Темпъл и реагира. Темпъл бързо се обръща и също забелязва Нанси.)

ТЕМПЪЛ:

(Към Нанси) Какво търсиш тук?

НАНСИ:

Донесох си стъпалото за огъня на неговата цигара.

ТЕМПЪЛ:

Значи си не само крадла, ами и подслушваш.

ПИЙТ:

А може и крадла да не е. Може да ги е върнала. *(Нанси мълчи.)* Или пък не е. В края на краищата защо да не прибегнем до цигарата? *(Към Нанси)* Какво ще кажеш? Затова ли се върна?

ТЕМПЪЛ:

(Към Пийт) Мълчи. Взимай куфарите и ги носи в колата.

ПИЙТ:

(Към Темпъл, но наблюдава Нанси) Чакам те. А не мога ли с нещо да ти помогна тук?

ТЕМПЪЛ:

Върви, като ти казвам! Да се махаме оттук час по-скоро! Хайде, тръгвай!

(Пийт оглежда Нанси още миг. Тя е застанала с лице към тях, но не гледа нито единия, нито другия, неподвижна, едва ли не заспала. Лицето ѝ е тъжно, умислено, загадъчно. Пийт се обръща, доближава масата, взема запалката си, готов е да отмине, ала спира и колебливо взема и пакета с писмата, за да го върне обратно във вътрешния си джоб. Сега вдига двата куфара и минавайки покрай Нанси, се приближава до френския прозорец.)

ПИЙТ:

(Към Нанси) Не че не искам. Готов съм дори и за по-малко от петдесет долара. (Премества куфарите в едната си ръка, отваря прозореца и наполовина излязъл, се обръща към Темпъл.) Ще се ослушвам в случай че решиш нещо за цигарата.

(Излиза и затваря вратата зад гърба си. В този миг Нанси проговорва.)

НАНСИ:

Чакайте!

(Пийт спира отвън и посяга да отвори вратата, но Темпъл бързо го отпраща.)

ТЕМПЪЛ:

Върви, върви! За бога!

(Пийт изчезва, сега Темпъл и Нанси са сами.)

НАНСИ:

Сбърках, като си помислих, че като скрия парите и диамантите, ще мога да те спра. Вчера, като намерих къде ги криеш, трябваше веднага да му ги дам. И тогава само пушилката му щяхме да видим.

ТЕМПЪЛ:

Значи, ти си ги откраднала. И разбра какво добро си направила, така ли?

НАНСИ:

Ако на това викаш кражба, аз не викам. Защото първо на първо кражбата почна от тебе. Твои са само диамантите. Да не говорим, че парите са кажи-речи две хиляди, а ти ми разправяше, че са двеста и че на него си казала още по-малко, петдесет. Нищо чудно, дето не е чак толкова разтревожен — за едни нищо и никакви петдесет долара! Нямахте окото му да мигне и две хиляди да бяха, камо ли двеста, както ми разправяш. Все му е едно имаш ли пари или нямаш, важното е да се качиш в колата му. Той знае добре: пипне ли те един път, ще почака, все някой ще прати нови пари и нови диаманти, я мъжът ти, я баща ти. Само че тоя път ще си му под ръка и малко мъчно ще го излъжеш, че не са две хиляди, а само петдесет...

(Темпъл скача и удря Нанси през лицето. В същия миг от шлифера ѝ падат парите и кутията със скъпоценностите. Темпъл се сепва и навежда очи към тях. Нанси идва на себе си.)

Ето ти ги, само дето толкоз грижи ти причиниха. Ако не беше с тая кутия диаманти и с такъв мъж, дето можеш докато спи да му измъкнеш от джоба две хиляди, тоя едва ли щеше да дойде писма да ти продава. Ако не бях ги взела и скрила, щеше досега да му ги дадеш. Или трябваше аз вчера да му ги дам, да пипна писмата... А и сега мога да му ги занеса в колата и да кажа: Ето ти парите, човече...

ТЕМПЪЛ:

Опитай. Вдигни ги, отнеси му ги и виж. А можеш да ме почакаш да си опаковам нещата и да ми носиш сака.

НАНСИ:

Зная. Сега и писмата вече не са важни. И май че никога не са били. Работата е в оня, който ги е писал преди осем години, щом и досега предизвикват толкова мъка. Едни писма нищо не са. Можеше по всяко време да си ги получиш — той на два пъти се опитва да ти ги даде...

ТЕМПЪЛ:

Отдавна ли шпионираш?

НАНСИ:

През цялото време. Щеше да си ги получиш без пари и без диаманти. Една жена може да получава и другояче. Малко женственост и от мъжа всичко ще измъкнеш. Ей тук, в къщи можеше да го направиш. Защо ти трябваше да пращаш мъжа си на риба?

ТЕМПЪЛ:

Блестящ пример на курвенски морал! Но впрочем ако аз мога да те нарека така, ти също можеш, нали? Разликата е може би там, че аз се отказвам да бъда такава в къщата на мъжа си.

НАНСИ:

Не говоря за мъжа ти. Аз и за теб не говоря. Говоря за две малки деца.

ТЕМПЪЛ:

Аз също. Защо мислиш, че изпратих Бъки при баба му — нали за да го махна от една къща, в която човекът, комуто е бил научен да вика „татко“, може всеки миг да реши и да му каже, че няма такъв? След като си толкова находчива подслушвачка, положително си чула какви ги плещи мъжът ми...

НАНСИ:

(Прекъсва я) Чувала съм. Но и теб съм чувала. Да го разубеждаваш. И не заради себе си, а заради малкия. А сега от всичко се отказа.

ТЕМПЪЛ:

Да се откажа?

НАНСИ:

Да. Вдигна ръце. И детето захвърли. Може би ти се ще да рискуваш, повече никога да не го видиш... *(Темпъл не отговаря.)* Така е. На мен няма защо да се извиняваш. Кажи ми само онова, което твърдо си решила и на хората да разправяш, ако някой те попита. Ще рискуваш, така ли? *(Темпъл мълчи.)* Чудесно. Да кажем, че си ми отговорила. За Бъки толкоз. Сега друго ми кажи! Малкото на кого ще оставиш?

ТЕМПЪЛ:

Да я оставя? На шест месеца?

НАНСИ:

Точно така. Ясно, че няма да я оставиш. Та на кого ли би могла? Когато една жена бяга от мъжа си с друг мъж, тя на никого не оставя бебето си, защото не може да го вземе. Ей за това говоря аз. Може би ще я оставиш както си е в люлката? Ще поплаче, но нали е мъничка, тихичко ще плаче и сигурно никой няма да я чуе и никой няма да дойде, особено пък щом къщата е затворена и заключена чак до другата седмица, когато ще си дойде мистър Гауън. А дотогава то вече ще е млъкнало...

ТЕМПЪЛ:

Ти май наистина си просиш още един път да те цапна?

НАНСИ:

А и да го вземеш, няма да е много трудно. Само че ще дойде ден, когато ще пишеш на мистър Гауън или на баща си за пари, те няма да ти ги пратят толкоз бързо, колкото му се ще на новия ти мъж, и тогава той ще те натири заедно с детето. Хвърли го тогава в някоя кофа за боклук и край на тревогите, с един замах и от двамата ще се отървеш... *(Темпъл прави конвулсивно движение, не се овладява.)* Удари ме! И цигара си запали, нали ви казах, стъпалата ми са тука. Ето! *(Вдига краката си.)* Всичко съм изпитала, мисля, че и това ще издържа.

ТЕМПЪЛ:

(Побесняла) Затвори си устата! За последен път ти казвам, млъкни!

НАНСИ:

Млъкнах.

(Остава неподвижна на мястото си. Не гледа нищо определено, но в гласа и в поведението ѝ настъпва промяна; сега схващаме, че думите ѝ не са отправени към Темпъл.)

Помъчих се. Опитах всичко, което знам. Виждаш.

ТЕМПЪЛ:

Това никой не оспорва. Заплашваш ме с децата ми и дори с мъжа ми, ако той изобщо може да се нарече заплаха. Открадна ми парите. О да, никой няма да оспори, че си се помъчила! Нищо, че върна парите. Вземи ги!

НАНСИ:

Нали казваш, че не ти трябват.

ТЕМПЪЛ:

На мен не. Вземи ги!

НАНСИ:

И на мен не ми трябват.

ТЕМПЪЛ:

Няма значение, вземи ги. Ще си удържиш заплатата за другата седмица и останалите ще върнеш на мистър Гауън. *(Нанси се навежда, събира парите и скъпоценностите в кутийката, после ги оставя на масата.)* Нанси! Прости ми! Защо ме принуждаваш да се държа така, да те удрям и да ти крещя? Ти винаги си била толкова добра — и към мен, и към децата ми, а и към мъжа ми! Постара се да ни сплотиш, да направиш от нас семейство, след като на всички е ясно, че от нас нищо не става. И го направи не толкова в името на щастието, колкото в името на благоприличието.

НАНСИ:

Аз съм проста. Не ги разбирам тия неща. И освен това за никакво семейство и за никакво щастие не ти говоря.

ТЕМПЪЛ:

(Гласът ѝ е заповеден) Нанси!

НАНСИ:

За две дечица говоря...

ТЕМПЪЛ:

Казах ти да млъкнеш!

НАНСИ:

Не мога да млъкна. Още един път те питам: тръгваш ли?

ТЕМПЪЛ:

Да!

НАНСИ:

Аз може да съм проста. Искам с думи да ми го кажеш. Повтори:
„Ще тръгна.“

ТЕМПЪЛ:

Не чу ли, като ти казах? Ще тръгна!

НАНСИ:

Независимо от парите?

ТЕМПЪЛ:

Независимо.

НАНСИ:

И независимо от децата? *(Темпъл не отвърща.)* На единия оставяш едно, което той смята без баща, а на другия ще заведеш другото. Той деца не иска... Ако смяташ така да постъпиш, кажи.

ТЕМПЪЛ:

Да! Децата не ме интересуват! Сега ми се махай от очите! Вземи парите, които ти се полагат, и вълн! Ето...

(Приближава се живо до масата, взима една-две банкноти от снопчето пари и ги подава на Нанси. Нанси ги приема. Темпъл хваща останалите, взима чантата си и я отваря. Нанси тихо се отправя към детската стая и когато минава покрай масата, посяга за биберона, след което продължава. С отворена чанта в едната ръка и с парите в другата, Темпъл забелязва движението на Нанси.)

Какво правиш?

НАНСИ:

Биберонът е изстинал. Ще го стопля в банята.

(Спира се и поглежда Темпъл с такъв странен израз на очите, че Темпъл, която се готви да хвърли парите в чантата, също застива и не сваля поглед от Нанси. Нанси продумва, но това са пак неопределени слова, сякаш предназначени за съвсем други уши.)

Опитах всичко, което знаех. Ти виждаш!

ТЕМПЪЛ:

(Заповедно) Нанси!

НАНСИ:

(Безшумно се извъръща) Млъкнах.

(И излиза през вратата, водеща за детската стая. Темпъл слага парите в чантата си, затваря я и отново я поставя на масата. После оправя бебешкия сак, проверява съдържанието му, пъхва вътре кутийката със скъпоценности и затваря сака. Това продължава около две минути. Току-що е затворила сака, когато Нанси безшумно се показва откъм детската стая, вече без биберона, спира до масата, колкото да върне взетите преди малко пари, и се отправя към противоположната врата, през която е влязла в началото.)

ТЕМПЪЛ:

Сега какво? *(Нанси продължава към вратата.)* Нанси! *(Нанси спира, но не се обръща.)* Не ме споменавай с лошо! *(Нанси изчаква, неподвижна, с празен поглед. И когато Темпъл не продължава веднага, отново тръгва към вратата.)* Ако... ако някога стане дума... на всички ще разкажа, че всичко си направила. Че се постара. Права си. Не е до писмата. Истината е вътре в мен. *(Нанси не спира.)* Сбогом, Нанси. *(Нанси е вече при вратата.)* Имаш ключ. Парите ще оставя тук, на масичката. Можеш да ги вземеш... *(Нанси излиза) Нанси!*

(Тишина. Темпъл още миг се взира в празната врата, вдига рамене, после взема оставените от Нанси пари, оглежда се, отива до бюрото, откъдето донася една тежка попивателна и затиска с нея банкнотите. Сега вече с бързи и решителни движения грабва

детското одеялце от масата и влиза в детската стая. Секунда-две и чуваме писъка. Светлините примигват и бавно угасват, а писъкът продължава да ехти в пълния мрак.)

СЦЕНА ТРЕТА

Отново кабинетът на губернатора. 03,09 часът. Дванайсети март.

Светлините се запалват както и в Сцена първа. Всичко е същото освен това, че сега на мястото на губернатора зад голямото писалище е седнал Гауън Стивънз. Губернаторът вече го няма. Темпъл е коленичила пред писалището, хванала се е за ръба му с гръб към публиката и е навела глава. До нея стои прав Стивънз. Часовникът показва, че са минали девет минути след три часа.

Темпъл не знае, че губернаторът си е отишъл и че сега тук е съпругът ѝ.

ТЕМПЪЛ:

(Все още скрила лице.) И това е всичко! Дойде полиция, намериха убийщата в кухнята, седнала на тъмно и повтаря „Да, господи, направих го.“ После в килията на затвора продължаваше да повтаря същите думи...

(Стивънз се навежда и я докосва по ръката, сякаш да я вдигне. Тя се противи и упорито не желае да вдигне глава.)

Още не. Тук ще стоя, докато негово превъзходителство не отвърне на молбата ни. Или може би сбърках мизансцена, дори ако сега главата на суверенния щат извади от джоба на избрания с всеобщо избирателно право халат една чиста носна кърпа и ми я подаде? Защото... виж!

(Вдига лице, очите ѝ са затворени, но сълзи няма. Изобщо не поглежда към стола зад писалището, където в най-яркия сноп светлина сега е Гауън, а не губернаторът.) Сълзи няма!

СТИВЪНЗ:

Стани, Темпъл.

(Понечва отново да ѝ помогне, но тя се вдига сама, с гръб към писалището, неவிждаща нищо, вдига ръка към очите си, както правят момиченцата, когато ще заплачат, но просто заслонява поглед от силната светлина, докато очите ѝ привикнат.)

ТЕМПЪЛ:

И цигара не искам. Сега вече няма много да се бавим. И без това друго, освен „не“, няма да ни каже.

(Все така не се обръща пряко към стола зад писалището, макар сега да говори именно на губернатора, когото все още не вижда на старото му място.)

Защото няма да я спасите, нали? Защото всичко това бе направено не заради нейната душа — тя няма нужда, — а заради моята.

СТИВЪНЗ:

Първо довърши. Кажи останалото. Беше почнала нещо за затвора.

ТЕМПЪЛ:

Затворът... Погребението стана на другия ден. Гауън току-що стигнал в Ню Орлеанз и се наложи с нает самолет да се върне още същата сутрин. Всичко живо в Джеферсън плъпна за гробищата, а по пътя всеки ще се отбие до затвора. Кой каквато работа има из града, всеки тича под решетъчните прозорци на горкия етаж — там са килиите за негрите, размирници, незаконни търговци с уиски, скитници, убийци. Оттам затворените гледат навън и се радват на минаващите погребения. Попадне ли бял човек в затвора или в болницата, казващ си „Ау, колко ужасно“ и то не от срам и от болка, а защото са го заключили между четири стени и не го пускат, и знаеш, не знаеш каква е работата, пращаш му книги да чете, кръстословици да решава. С негрите не е така. Нито за книга се сецаш, нито за ребус. И ненадейно ти съмва пред очите, че те дори не знаят да четат. И минеш ли покрай затвора, виждаш ги... не, не точно тях, тях не можеш да видиш, виждаш само ръцете на решетките; не се движат, не се суетят, не стискат дори железата, както биха правили едни бели ръце, а просто стоят отпуснати между решетките, безжизнени, запазили формите на плуговете, на брадвите и мотиките, които са държали, на метлите и детските люлки. Накрая ти се струва, че взимат формата и на решетките, но все така спокойни и без мъка. Разбирате ли? Не свити и разкривени от работа, а като че направени и усъвършенствани от работа, загладени и дори меки, сякаш с простата пот са получили всичко онова, което белите ръце са длъжни да плащат с пари. Съвсем

не чужди на труда, а просто в братство с него и по тоя начин освободени: в мир с него. И тия същите ръце, продълговати, нежни и безбурни, ръце, които не искат и да знаят за мъката, гледат навън вместо хората, гледат кой минава, гледат погребенията, хората, свободата, слънцето, чистия въздух — ръце, а не очи. Едни ръце, отпуснати между решетките и загледани навън, ръце, които виждат плугове, мотики и брадви още в часовете преди зазоряване, които дори в мрака, без лампа да палят, знаят да намерят детето — не тяхното, а твоето, бялото, — знаят какво иска то, гладно ли е, жадно ли е, мокро ли е, и са готови да му помогнат. Разбирате, нали? О, да можех да плача! Имало един негър, още преди да отида в Джеферсън, сигурно чичо Гейвин го помни. Жена му умряла само половин месец подир сватбата, заровил я и най-напред тръгнал да обикаля пътищата, дано се умори, та мъничко да дремне. Нищо не излязло. Тогаз го ударил на пиене, от това дано му се доспи. И така не успял и една вечер, при игра на зарове излъгали го, скокнал и прерязал гърлото на един бял. Чак сега му се доспало. Шерифът така го и намерил: заспал на дъските в колибата, която бил взел под наем за жена си, за семейството си, за своя живот и за старини. В затвора тъмничарят и полицаят не могли да го укротят, та трябвало и петима други затворници да помагат, додето го свързали с веригите. Лежал на пода, над него половин дузина мъже пъхтели да го удържат, а той какво мислите, че повтарял? „Ах тия мисли! Не ме оставят тия мисли!“

(Замълчава, разкрива очи и протяга напосоки ръка към Стивънз, който вече е приготвил носната си кърпа и ѝ я подава. По лицето ѝ все още няма сълзи, но тя поема кърпата и притиска очи.)

Да оставим затвора. Сега идва процесът. И там същото. Естествено, чичо Гейвин беше репетираше с нея, а то не е много трудно. При обвинение в убийство, каквото и да те питат, ще отговаряш „Не съм виновен“. В противен случай не би имало и процес, а ще трябва да хукнат и друг убиец да дирят. И така, разпитаха я, коректно и официално, както се полага; съдии, адвокати, съдебни заседатели, прокурор, везните и мечът, знамето със звездите и прочие, да не говорим за очите и лицата на ония, които бяха дошли на безплатно представление (всъщност платено с данъците); никой нищо не слуша, тъй като от нея само едно можеше да се очаква. Но тя не го каза. Само вдигна високо глава, колкото да бъде ясно чува, и най-простишко

изрече „Виновна съм, господи“. Разби на пух и прах и върна назад с две хиляди години цялата система на юриспруденцията, размаза без остатък всички правила за доказателства и свидетелски показания, съчинявани от Цезар насам. И когато накрая ѝ обясниха, че да каже „Не съм виновна“ няма нищо общо с истината, а единствено със закона, и тя го каза, едва тогава съдебните заседатели можаха да я обвинят, че лъже и така всичко отново тръгна по вода. Тъй си мислеха, защото сега повече нямаше какво да я питат. На пак сгрешиха. Когато заседателите оповестиха „виновна“, а съдията рече „бесило“ и всеки вече си слагаше шапката да си върви, съдията казва „Бог да се смили над душата ти“, а тя — „Дай боже“ вика!

(Извързва се внезапно, рязко и тази припряност е тъй силна, че дори след като забелязва и разпознава Гауън, седнал там, където тя очаква да е губернаторът, продължава да говори, без да има време да реагира.)

И този път това е всичко. И сега вече ни кажете. Знам, че няма да я спасите, но поне кажете. Няма да ви струва много. Само една дума...

(Млъква, вцепенява се, но след миг се окопитва.)

Господи!

(Гауън се изправя, Темпъл се обръща към Стивънз.)

Защо тая вечна твоя мания да правиш клопки? Нима е нужно? Или просто така трябва? Защото си юрист?... Не, не съм права, прости ми! Аз бях тази, която почнах играта на криеница, нали? *(Към Гауън)* Ясно, ти изобщо не си гълтал приспивателното. А това значи, че изобщо не е трябвало да идваш тук и да принуждаваш губернатора да те крие зад вратата или под писалището, да те крие, за да подслушваш, защото по този начин опетняваш доброто му име на джентълмен, каквото би искал да има всеки губернатор на южен щат...

СТИВЪНЗ:

(Към Темпъл) Стига!

ГАУЪН:

А нима ние с теб не се крием цели осем години? И то не под писалище, а като че ли в бездънни ями, едната на Северния, другата на Южния полюс.

ТЕМПЪЛ:

Добре. Нямах криенето предвид. Съжалявам.

ГАУЪН:

Няма защо. Можеш само да си изтеглиш лихвите за осем години. *(Към Стивънз)* Ясно, ясно, кажи ми и на мен да млъкна! Всъщност сега е може би моментът аз да почна да се извинявам за следващите осем години. Дайте ми само малко време. Осем години благодарност е навик, с който трудно се скъсва. И така... *(Към Темпъл)* Съжалявам. Прости ми, забрави!

ТЕМПЪЛ:

Това аз трябва да ти кажа.

ГАУЪН:

Вече го каза. Сега го забрави! Не виждаш ли колко е лесно? Можеше да го правиш сама през тия осем години. Всеки път щом те молех да ми повтаряш, че съжаляваш, трябваше да ми отвърщаш „Да, а сега забрави!“ *(Към Стивънз)* Смятам, че това е всичко, а? Можем да си ходим. *(Излиза иззад писалището.)*

ТЕМПЪЛ:

Чакай! *(Гауън спира)* Къде отиваш?

ГАУЪН:

У дома, нали казах? Да вземем Бъки и да го занесем на неговото легло. *(Спогледат се.)* Дори не ме питаш къде е той сега? Къде си оставяхме децата, когато ни хрумнеше да излезем?...

СТИВЪНЗ:

(Към Гауън) Сега ще ти кажа да мълчиш.

ГАУЪН:

Само ме остави да довърша. При „най-удобните“ роднини... *(Към Темпъл)* Оставих го при леля Маги.

СТИВЪНЗ:

(Размърдва се) Мисля, че сега можем да тръгваме. Хайде.

ГАУЪН:

Хайде. *(Към Темпъл)* Решавай: с мен ли ще дойдеш или с колата на Гейвин?

СТИВЪНЗ:

(Към Гауън) Ти тръгвай! Върви да вземеш Бъки.

ГАУЪН:

Правилно. *(Обръща се и тръгва към стъпалата отпред, по които преди това дохождат Стивънз и Темпъл, но спира.)*

Не! Май ще трябва пак през шпионски вход да се измъкна.

(Обръща се и отново се отправя към писалището и вратата в дъното, вижда ръкавиците и чантата на Темпъл върху него, взима ги и протяга ръка към нея. Говори едва ли не грубо.)

Вземи. Това хората наричат доказателства! Не си ги забравяй!

(Темпъл поема нещата си, Гауън продължава към вратата в дъното.)

ТЕМПЪЛ:

(След него) Ти палто и шапка нямаш ли? *(Но той излиза, без да отговори.)* Господи!

СТИВЪНЗ:

(Докосва ръката ѝ) Хайде.

ТЕМПЪЛ:

(Все още неподвижна) Утре, и пак утре, и пак утре...

СТИВЪНЗ:

(Доизказва мисълта ѝ) И някой ден той отново ще разбие колата в някое дърво, не на място и не навреме, а ти отново ще трябва да му прощаваш в продължение на още осем години, докато още веднъж бльсне автомобила в някое дърво.

ТЕМПЪЛ:

И аз карах: Известно разстояние и аз бях на кормилото.

СТИВЪНЗ:

Тогаз утешавай се с това. *(Хваща я за ръката и я обръща към стъпалата.)* Хайде, късно е.

ТЕМПЪЛ:

(Дърпа се) Почакай. Той каза „не“.

СТИВЪНЗ: Да.

ТЕМПЪЛ:

А обясни ли защо?

СТИВЪНЗ:

Да. Не може.

ТЕМПЪЛ:

Не може? Губернатор на щат, комуто законът дава право да помилва? Той да не може?

СТИВЪНЗ:

Така е по закон. Ако беше само до закона, можех по всяко време да я обявя за невменяема и да не те водя тук посред нощ...

ТЕМПЪЛ:

Не само мен. И другия родител, не забравяй. Още не разбирам как го измайстори... А, да, Гауън е бил тук преди нас. Правил се е на заспал, като отнесох Бъки в леглото му. Да, тъкмо това ти наричаш изпускащ вентил, за да спрем на бензиностанцията за поправка, а Гауън да ни задмине.

СТИВЪНЗ:

Добре. А той за справедливост изобщо дума не каза. Въпросът беше за едно дете, за едно момченце...

ТЕМПЪЛ:

Точно така. Направете го добро. Онова същото момченце, заради чийто нормален дом убийцата, черната наркоманка и уличница не се поколеба да хвърли и последния си зар — своя собствен мизерен и евтин живот. Да, зная и това, и за него тази нощ стана дума: че децата не бива да страдат. И от злото може да произтече добро...

СТИВЪНЗ:

Не само че може, а трябва.

ТЕМПЪЛ:

Трогната съм. Но какъв нормален дом може да има това момче, когато баща му може всеки миг да му каже, че не му е баща?

СТИВЪНЗ:

Всеки ден в продължение на шест години ти сама отговаряше на този въпрос. Не ти ли отговори и Нанси, когато ти казваше, че се противиш не заради себе си, а заради него? Не да покажеш на бащата, че греши, нито да доказваш на малкия, че баща му греши, а да оставиш момчето само, с очите си да види, че нищо, което може да се случи в този дом, нищо не би му сторило зло.

ТЕМПЪЛ:

Но се отказах. Нанси и за това разказа.

СТИВЪНЗ:

Сега тя не мисли така. Това ли ще докаже в петък сутринта?

ТЕМПЪЛ:

Петък! Черният ден. Денят, в който човек не бива да тръгва на път. Само че пътят на Нанси няма да почне в изгрева или в развиделяването на този ден, както биха се изразили по-тактичните или поетични души; той е почнал в онази утрин преди осем години, когато слязох от влака... Боже мой, тогава също беше петък! Мачовете ставаха в петък... Виждаш ли?... Не разбираш ли? Ясно е, че няма да я спасим. Ако той я беше спасил, всичко щеше да свърши: Гауън щеше да ме изхвърли, което би могъл и сега да направи, или аз щях да изхвърля Гауън, но вече не мога, сега е твърде късно, завинаги късно;

или пък някой съдия щеше да ни изхвърли и да прати Бъки в приют за сираци и край. Сега обаче може да се продължи. Утре, и пак утре, и пак утре. Завинаги...

СТИВЪНЗ:

(Опитва се да я раздвижи) Хайде, Темпъл...

ТЕМПЪЛ:

(Пак се дърпа) Каж ми точно какво рече той. Не тази нощ. Не може да е било тази нощ... Или пък по телефона и не е било нужно...

СТИВЪНЗ:

Каза го още преди седмица...

ТЕМПЪЛ:

А-ха, когато ми прати телеграмата. И какво каза?

СТИВЪНЗ:

(Цитира) „Кой съм аз, та да мога с безсрамно безразсъдство да поставя нищожните права на своя пост в едни везни с тази проста, но неотклонима постъпка? Кой съм аз да унищожавам и да анулирам онова, което тя е купила с цената на своя беден, заплетен, изгубен и обезценен живот?“

ТЕМПЪЛ:

Много хубаво! Значи, съм дошла тук в два часа среднощ не дори и заради надеждата, че мога да спася живота й. Нито да ми се каже онова, което вече е решил. Не и да направя самопризнания пред мъжа си, а пред двама чужди — нещо, което цели осем години се мъча да откупя, та дано съпругът ми никога не узнае. Ето, виждаш ли — това е то страданието. Не за какво да е. Чистото страдание!

СТИВЪНЗ:

Ти дойде тук, за да потвърдиш онова, което със смъртта си утре Нанси ще узакони: че децата, малките деца, докато са малки, трябва да си останат непокътнати, необременени, неразкъсвани, далеч от ужаса.

ТЕМПЪЛ:

(Тихо) Добре. Направих го. Можем ли сега да си отиваме?

СТИВЪНЗ:

Да.

(Тя се обръща и тръгва към стъпалата. Стивънз върви до нея. На първото стъпало тя се поколебава, провлачва нозе като сомнабул. Стивънз я подкрепя, но тя рязко освобождава ръката си и почва да слиза.)

ТЕМПЪЛ:

(На първото стъпало) Да спася душата си... ако имам душа. Ако има бог да я спаси... стига да я поиска...

Завеса

ТРЕТО ДЕЙСТВИЕ

ЗАТВОРЪТ

И така, макар до известна степен затворът да беше едновременно и по-стар, и не толкова стар като съдилището, в действителност по време, по наблюдения и по памет той бе по-стар дори от града. Защото не може да има град, докато няма съдилище, и не може да има съдилище, докато приличната на заешка колиба постройка с гол землен под, приютяваща железния сандък, не бива откъсната от дървената подпирателна стена, за да бъде префасонирана в една новогръцко-джорджианскоанглийска постройка, поставена в центъра на онова, което след време щеше да стане известно като площад. В резултат на това самият град трябваше да се измести с една улица по на юг — всъщност не градът, защото град още нямаше; затворът именно го направи град: наложи се сред облаци от прах да разширяват пътеката, пътя, коловоза, минаващ през гората от дъб, бряст, хикори, клен, цъфтящ бъз, дрян, диви сливи и глог, като в едната страна остана механата на стария Алек Холстън заедно с налбантницата, а малко по-нататък — разменният пункт и магазин на Ратклиф с ковачницата; по диагонал, с лице към тях и отгатак прахоляка — затворът. Измести се с една улица на юг, цял и непокътнат, тъй че сега, век и четвърт по-късно, налбантницата и магазинът на Ратклиф вече не съществуваха, а механата на стария Алек и ковачницата бяха съответно хотел и гараж на главната улица, предимно търговска улица, при което затворът си остана насреща, макар вече преустроен в двуетажна тухлена сграда от ръцете (и най-вече спестовните книжки) на Сарторис, Сътпен и Луи Грениър, но гледащ с лице не към главната, а към страничната уличка;

И така, понеже бе по-стар от всичко, той и всичко бе видял: преустройства и промени и в този смисъл всичко бе записал — и така е наистина, или както би се изразил Гейвин Стивънз, градският адвокат, искаш ли да прочетеш непрекъснатата (по-скоро напластената) история на едно общество в нейната цялост, не търси църковните регистри и не се рови в съдебните протоколи, а разчопли последователните пластове от подово масло и вар по пода и стените на

затвора, тъй като единствено в принудителното си задържане човек намира достатъчно безработно време, в което да съчинява посредством простите и нецензурирани слова на своите прости и нецензурирани желаня и стремежи нецензурираните и прости рекапитулации на своето нецензурирано и просто сърце; те са невидими и натъпкани не само под ежегодната вар и подово масло вътре в килиите и карцерите, но и вън, по голите стени — най-напред дъсчените и мазани с кал, а по-късно симетричните тухлени зидове; и това са не само неграмотно надрасканите и повтарящи се без капка въображение криви и лишени от перспектива, почти праисторически сексуални стенописи, тук има образи, цяла една панорама не само на града, но и на неговите дни и години, изпълнени и с преобразования и промени от началото (общност, селище, село, град), но и с очертания, форми и движения, с жестове на страст и надежда, на труд и на издръжливост, на мъже, жени и деца в техните застигащи се поколения, останали дълго след като субектите, които са ги отразили, са изчезнали, за да бъдат заместени от други, които също щели да изчезнат; тъй става, когато застанеш сам в някоя празна и сумрачна стая и хипнотизиран под тежестта на невероятно издръжливото човешко минало, повярваш, че обърнеш ли само глава, ще зърнеш с крайчеца на окото си движението на ръка, блясъка на кринолин, една китка в дантели, а може би дори перо от шапката на кавалер — кой знае? Стига волята да е достатъчно силна, човек ще види и някое лице, триста години след като се е превърнало в прах — очите, две замръзнали сълзи, изпълнени със самоувереност и гордост, познаващи страданието и първите признаци на смъртта, казващи сега, през цели дванайсет поколения, „не“ на смъртта, и досега задаващи същия онзи стар безответен въпрос отпреди три столетия, макар да са научили чрез отразеното в себе си, че отговорът е без значение — така става, ако се вгледаш достатъчно дълго в някое мътно, неизмеримо в дълбините си старо огледало;

Но това огледало, тези стени и тези греди не са в полумрака, а в ярката светлина на опъстрената с дънери поляна (през ония първи лета), самотни отсам прашното разширение, сегиз-тогиз смущавано от колела, а най-вече от стъпките на хора и коне: конната поща на Питигру, докато най-сетне я заместиха с месечния дилижанс от Мемфис, състезателния кон на Джейсън Комсън, отдаден на

Икемотуби, син на старата Мохатаха и последен управляващ главатар на племето чикасо из тия краища, срещу един квадрат земя толкова обширен, че както се разкри при първото официално земеизмерване, новото съдилище е трябвало да влиза като една от многото други крайни Компсънови постройки в тази земя в случай, че градското дружество не бе закупило тези парцели на цена, определена от самия Компсън, за да не го сметнат за нарушител на чужда собственост; кобилата, която носеше износената черна чанта на доктор Хабершам, а по-късно, когато той много остаря и се вдърви, теглеше количката му; мулетата, които влачеха фургона, върху който на люлеещия се стол под френския чадър на черната робиня старата Мохатаха идваше всяка събота в града. За последен път тя дойде, за да положи своя X върху една хартия, за вечни времена узаконяваща обезземването на нейния народ: пак с фургона, както винаги босонога, но с пурпурната копринена рокля, донесена ѝ от Икемотуби от Франция, с шапка, коронована с оцветени като за царица пера, все така под чадъра, придържан от робинята, и придружавана от още едно робинче, носещо напуканите чехли, в които никога не бе пъхвало стъпалата си. В дъното на фургона беше натрупано нищожното останало имущество на неотбелязаната в никоя карта империя, толкова, че да може да се натовари на един фургон, който за последен път я изведе от лесовете до прашното разширение пред магазина на Ратклиф — там я чакаха федералният поземлен агент и неговият телохранител с хартията в ръка, спряха мулетата и насядаха, а останалите войници, нейни телохранители, безмълвно налякаха около фургона; от навеса пред магазина и от механата на Холстън селището стоеше и гледаше — Ратклифовци, Компсъновци, Пийбодиевци и Питигрувци (без Грениър, Холстън и Хабершам — Луи Грениър се отказа да гледа, по същата причина и старият Алек Холстън него следобед седеше сам пред тлеещия си пън, а доктор Хабершам бе вече мъртъв и синът му бе вече заминал на Запад с годеницата си, внучка на Мохатаха, и със своя тъст, синът на Мохатаха Икемотуби): дошли да гледат, тези непроницаеми лица без възраст, да гледат едно друго непроницаемо и сбръчкано лице без възраст и едно тлъсто безформено туловище, скрито под захвърлените парцали на някоя френска кралица, които върху нея напомняха неделния тоалет на богата съдържателна на публичен дом в Начез или Ню Орлеанз; седнала в един олющен фургон сред кръга от

наклякали млади индианци, също в неделни пътни каяфети. Тогава тя попита: „А къде е тази индианска територия?“ и те ѝ казаха: „На Запад.“ Тя заповяда: „Обърнете мулетата на запад“, някой стори това, тя пое перодръжката от агента и нанесе своето X на хартията, върна перодръжката, фургонът се заклати, младите индианци наставаха и тя потъна в летния следобед при съпровода на ужасяващия хленч от несмазаните колела, неподвижна под вечния чадър, гротескна и царствена случайна и отдавна умряла, сякаш забравата сама извеждаше от сцената собствената си забравена катафалка; не се обърна нито веднъж, нито веднъж не погледна назад към родния си край;

И най-вече от стъпките на хора — чепиците, които доктор Хабершам и Луи Грениър бяха донесли от атлантическото крайбрежие, кавалерийските чизми, с които Алек Холстън бе яздил зад Френсиз Мериън, и най-много от всички, повече и от нападалите листа — дирите на мокасина, на тези еленови цървули от леса, носени не само от индианците, но и от белите, от пионерите, от ловците, които сякаш не само бяха покорили пущинака, но се бяха и вмъкнали в обувките на прогонените (по мярка и твърде удобни, тъй като именно пешком бледоликният можа да покори Америка; единичните и двойни дъги от подковите на неговите коне и говеда винаги идваха след неговите дири, колкото да укрепят победата); затворът всичко бе видял: червенокожи, бели и черни — пионери, ловци, трапери с пушки, които оставяха същите леки и безшумни, най-вече от пръсти и почти никога от пети и токове дири, каквито имаха и ограбените от тях червени — бяха ги ограбили не защото притежават вито-набраздени цеви, а защото можеха да се намъкнат в родната среда на червенокожия със същите леки стъпки и същите дири; дърварите, които оставяха дълбоки отпечатъци от токове, защото носят на раменете си тежък товар: брадви, бичкии и плугове — сечивата, с които подгониха горските жители, защото с тези брадви, бичкии и рала те направо премахнаха, унищожиха средата, в която единствено можеше да съществува горският жител; после идваха продавачите на земя и продавачите на роби и уиски: подир тях настъпваха политиците, оставящи все по-дълбоки следи в прахоляка на разширението, додето най-сетне не остана и помен от стъпките на чикасите. Затворът ги наблюдаваше от

най-първия ден, когато доктор Хабершам и синът му заедно с Алек Холстън и Луи Грениър дойдоха като първи гости, а после и приятели на Икемотуби и неговото племе; после пристигна агентът по индианските въпроси, за да установи местен пост и разменен търговски пункт, след което Икемотуби и неговите чикаси ненадейно се оказаха гости, но не и приятели на федералната власт; после Ратклиф, когато разменният пункт престана да е само посолство при индианците, макар че все още ги посрещаха с добре дошли (нали в края на краищата земята бе тяхна!); после довтаса Компсън, водейки своя състезателен кон, и за кратко време стана собственик на всички индиански сметки, направени срещу тютюн, басми, дочени гащи и чайници и записани в тефтера на Ратклиф (след време той щеше да обсеби тефтерите и на самия Ратклиф), и ето че един ден Икемотуби се сдоба с коня на Компсън, а Компсън със земята, която бащите на града трябваше след туй да купуват от него, за да направят град; така пристигна и Питигру с пощата, после месечният дилижанс и новите лица заприиждаха тъй бързо, че старият Алек Холстън, вече схванат и раздражителен, сгърбен като стар мечок пред своето тлеещо огнище дори в знойно лято, се отказа да ги свързва с каквито и да било имена (от първите трима сега той бе останал вече сам, тъй като старият Грениър не идваше до селището, а доктор Хабершам бе мъртъв); така от прашното разширение изчезна и последната диря от мокасин, последната лека и бърза следа, сочеща за последен път на запад — тя бе заличена от погледа и паметта на кората от тежкия кожен ток, дошъл не за да издържа на трудностите, а за да печели пари — той отнесе не само дирята на мокасината, но и еленовите цървули, защото сега чикасите на Икемотуби носеха дочени гащи и обуца, произведени фабрично на Изток и продадени на кредит от магазина на Ратклиф и Компсън: те идваха в селището всяка бледолика събота, носейки чуждите обуца грижливо увити в чуждите гащи под мишница, спираха на моста при потока на Компсън, колкото да изплакнат нозе, после нахлузваха гащите, навличаха обуцата и пристигаха да наклеят под навеса пред магазина, дъвчейки сирене, бисквити и ментови бонбони, купени също на кредит, и сега вече не само те, а и Хабершам, Холстън и Грениър се бяха превърнали в едно анахронично страдание, отчуждени, все още не досадни, но чисто и просто неудобни;

Един ден си отидоха и те: затворът видя това: спрелия несмазан и олющен фургон с впряга от недохранени мулета, деветимата млади индианци, неукротими и горди, свободни в спомените на поколенията, синове на бащите си, наследници на царе — клекнали в очакване около фургона, тихи и сдържани, захвърлили древните смекчени от горската светлина еленови кожи на своята свобода и навлекли официално приетия необясним ритуален празничен костюм на бледоликите: панталони от вълнен плат и бели ризи с колосани предници (нали им предстоеше да пътуват, щяха да се покажат на външния свят, на чужденците; новоанглийските обуца щяха все така да носят под мишница, защото пътят ще е дълъг, а да се върви надалеко е по-лесно на бос крак), ризите без яки и без връзки, извадени над панталоните, но въпреки това блестящо опрани, изгладени; а в люлеещия се стол на фургона стоеше пълната безформена фигура на стария матриарх, скрита под чадъра на робинята, навлякла опетнената от пот пурпурна кралска коприна и наложила шапката с перата, естествено също боса, но нали е кралица, имаше още една робиня да и носи чехлите; тя постави своето кръстче в долния край на хартията и след това замина, изчезна бавно и ужасяващо при бавния и ужасяващ съпровод на скърцащите несмазани колела. Но така беше само наглед, защото в действителност, вместо да постави мастиленото кръстче в долния край на хартията, тя всъщност запали фитила на взрива, закопан под един яз, една дига, една преграда, която вече се издуваше и опъваше, надвиснала над земята и готова всеки миг да се разкъса, на която липсва само едно единствено леко драсване с перото в тази неграмотна кафеникава ръка; и фургонът съвсем не изчезна бавно и ужасяващо от сцената при бавния и ужасяващ съпровод на несмазаните колела, а бе направо пометен, вдигнат и запратен далеч не само от околията Йокнапатофа и щата Мисисипи, а изобщо въвн от Съединените щати, цял и невредим — фургон и мулета, неподвижната стара и безформена индианка и деветте глави около нея — изтеглени светкавично от сцената в страничните джобове, защото сценичните работници вече тътрят и коват декорите на следващото действие, невиждайки, че завесата не е имала време да падне;

Нямаше време; следващото действие трябваше само да разчиства сцената, без да дочака сценичните работници, или по-скоро дори не я разчисти както трябва, давайки началото на още по-следващото сред призраците на едно старо време, което вече е било изсмукано и изтощено, за да не се върне никога: като че ли простата и обикновена смяна на дните не бе достатъчна, та бе необходимо седмици, месеци и години да се сбият в един взрив, в една вълна, в един беззвучен рев, изпълнен от една едничка дума: град, град с името на Джеферсън; то се появи в устата на всеки човек (и на ония лица, на които старият Алек Холстън се бе отказал да дава имена); това бе едва вчера, а утре пътят и безкрайната върволица вече ще са изместили града с една улица на юг, оставяйки затвора на една задна, странична уличка — този затвор, който като старото огледало вече много дълго бе гледал и много бе видял, или като патриарха, който заповядал или не превръщането на измазаната с кал колиба в къща, бе най-малкото предвидил нуждата от затвор и сега не само е доволен, но дори предпочита стария стол на задната веранда, далеч от шумоленето на плановете и глъчката на архитектите;

Старият затвор не обръщаше внимание на всичко това, неизменен, изолиран чрез празното пространство от суетнята около раждането на града; измазани с кал, дървените му стени още пазеха като в карцер пяната на старото време, вече бързаща да изтече: ту някой избягал роб от време навреме, ту някой пиян индианец или рошав наследник на едновременните Мейсън, Хеър или Харп, които щяха да броят дните си до деня, в който, след привършването на съдилището, и затворът щеше да се превърне в тухлена сграда; но тези тухли щяха да бъдат само черупка, а отвътре старите греди и дъски щяха да си останат непокътнати; сега той вече не наблюдаваше, а просто си знаеше и помнеше: вчера бе един пуцинак, един магазин и една ковачница, а днес вече не и градче, а град с име, не съдилище, а Съдилището, което се издига подобно на ракета, още недовършено, но вече внушително, фар и пътеводна звезда, вече по-високо от всичко друго в бързо чезнещата дивотия — не че пуцинакът се отдръпваше пред прилива на богатата обработена земя, а по-скоро плантациите, богати и неизтощими под лемежите, надигащи се към слънцето от тресавища и блата, сами настъпваха през пречки и гъстащи, потоци,

урви и гори и гонеха техните обитатели, диви хора и диви животни, и примамваха като звезди мъже, жени и деца, момичета и невесты, младежи, стичащи се на пълчища със своите сечива и стоки, говеда и роби и златни пари, запретнали волове или мулета, накачулени по парните кораби, порещи старата река на Икемотуби; бе едва вчера, когато конният експрес на Питигру трябваше да отстъпи пред дилижанса, днес вече се говореше за железница на север, която да свърже Мемфис с Атлантическия океан;

И сега всичко ставаше бързо; не минаха и седем години и съдилището бе довършено, а заедно с него — и затворът; не, разбира се, нов, а старият, само че облечен с тухлена зидария и вдигнат на два етажа, с бели по краищата и зарешетени в средата прозорци; с една дума пооправиха му само фасадата, защото зад тухлите стояха същите стари, но неизкореними кости, старата неизкоренима памет: старите греди бяха взидани непокътнати в подредените тухли и под варта на мазилката, сега вече неспособни да гледат, да наблюдават новото време, което само след няколко години нямаше да си спомня, че там, зад тухлите, има греди; вече нямаше да има пияни индианци, щяха да останат само разбойниците по пътищата, прикачили свободата за късмета си, и бегълците негри, които, нямайки свобода да я залагат, залагаха само родните си краища; толкова бързо ставаше всичко: неукротимият архитект на Сътпен бе отдавна отпътувал и изчезнал там, където навремето бе сторил оня среднощен и неуспешен опит да си възвърне загубеното, който го прати да го хванат в тресавището не Сътпен (както знаеше градът) и не Сътпеновите диви индиански главорези или Сътпеновите ловджийски кучета, не дори съдбата на Сътпен или неговата собствена, а самия град; дългата невидима ръка на прогреса, протегнала се в среднощното тресавище, за да го измъкне от джафкация кръг кучета, голи негри и факли от борина, и да подпечата с него града като с губен печат, след което да го пусне — не да го захвърли като изстискана туба с боя, а по-скоро да разхлаби невнимателни пръсти; неговият печат бе ударен не само върху съдилището и затвора, но и върху целия град, защото притокът на неговите тухли повече не секна, неговите калъпи и пещи построиха двете църкви, после Девическата академия, чиято диплома, дадена на момиче от Северен Мисисипи или от Западен Тенеси, щеше да има

същото мистично значение, каквото притежава например една покана, изпратена от двореца Уиидзър и подписана от кралица Виктория;

Всичко вървеше бързо; на утрешния ден железницата премина без нито една злополука от Мемфис до Каролина, тънкоколесните локомотиви с крушообразни комини и дървено гориво запищяха край тресавища и тръстики, из които все още бродеха мечки и пантери, из разчистените лесове, в които все още като спокоен дим на бледи ивици се носеха елени. Зверовете останаха, преустроиха се, издържаха; щеше да дойде ден да побягнат или навеки да заспят, да се разбягат по откритите ливади, подгонени от ястребообразните сенки на пощенските самолети; но засега те издържаха, само човеците си бяха отишли, щеше да дойде ден и нито един от възрастните на Джеферсън нямаше да си спомня пияните индианци в затвора; още един ден — бърз, светкавичен, мълниеносен — и нямаше да остане ни един разбойник с истинската стара кръв на Хеър, Мейсън и лудите Харп; щеше да изчезне дори Мърел, техният трижди по-страшен наследник и апотеоз, който бе превърнал наследството от прост грабеж и жажда за кръв в кръвожадна мечта да създаде една империя извън закона — щеше да си иде забравен като Александър, зачеркнат не толкова от Човека, колкото от Прогреса, от непробиваемия вал на среднобуржоазния морал, който му отказа дори достойна екзекуция като престъпник и само жигоса ръката му като на джебчия от времето на Елизабет. От старото време остана за още малко беглецът роб, оставаше му само една минута, защото времената, земята, нацията, Америка се носеха все по-бързо и по-бързо към зейналата бездна на своята орис;

Все по-бързо и по-бързо; съдбата на земята, на нацията, на Юга, на щата, на околията вече скачаше в зейналата пропаст, но в началото щатът и Югът не разбираха това, защото в първите мигове на падането винаги ти се струва, че се изкачваш нагоре: едно безтегловно забавяне, предшествваща устрема, но не надолу, а нагоре, когато падащото тяло се обръща в този миг на превръщането и се насочва нагоре; настъпваше извисяването, приближаваше връхната точка, апотеозът на Юга, на неговата орис и гордост, в който не на последно място бяха и Мисисипи и Йокнапатофа; Мисисипи беше един от първите сред

единайсетте, които подписаха откъсването от Федерацията, а пехотният полк, който Джон Сарторис създаде със седалище Джеферсън, замина за Вирджиния под номер две в списъка на мисисипските полкове. Затворът видя и това, но не пряко, а по интуиция, защото бе вече на друга улица: онова пладне, полка, все още никакъв полк, а само доброволна сбирщина от необучени мъже, които знаеха, че са невежи, но се надяваха, че са храбри, четирите страни на площада, изпълнени с техните бащи и дядовци, с техните майки и съпруги, сестри и любовници, единствената в този миг униформа, в която с още девствена сабя и лъскави полковнишки пагони стоеше Сарторис, възкачен на балкона на съдилището, гологлав, защото баптистският проповедник в този миг се молеше, а строевият офицер от Ричмънд заклеваше полка; после полкът замина и сега не само затворът, но и градът увиснаха безжизнени в неподвижно затишие; издигащото се тяло бе вече така високо в пространството, че загуби чувството си за движение, застана безтегловно и неподвижно върху лекото въздушно налягане, без да забелязва ръба на пропастта, издуто колкото неиздуваемата повече земя: един град от старци, жени и деца, без да смятаме по някой и друг ранен войник (между които и сам Джон Сарторис, смъкнат от полковнишкия си пост чрез полкови избори след втората битка при Манасас, който се върна, ръководи събирането на реколтата от плантацията си и още преди да му доскучае, събра група нередовна кавалерия и я поведе към Тенеси на помощ на генерал Форест); за войната тук само се шепнеше, пускаха се слухове като за нещо на огромно, невероятно разстояние, нещо като далечен летен тътен; така беше до пролетта на 64-а, когато старата неподвижна, незастрашена земя изведнъж бе разтърсена от гръмогласния рев на падащи скали (рев така силен и оглушителен, понесъл пред себе си като лекия дъждец пред буря предварителната упойка за идващия удар, за да могат костите и плътта да не усетят нищо от агонията) — внезапна битка пламна около къщата в плантацията на полковник Сарторис само четири мили северно, като позициите край потока бяха дотолкова удържани, колкото да може главната сила на Конфедерацията да премине през Джеферсън и да се укрепи на бреговете височини южно от града, като кавалерията поведе ариергардни действия по улиците (и това бе началото на цялата

история, на всичко и градът е напълно оправдан да си мисли, че е имал време да види, забележи, отбележи и после дори малко да запомни);

После и това мина и същата нощ градът бе окупиран от федералните войски; две нощи по-късно той бе опожарен (площадът, магазините, канторите), разрушен (и съдилището), и почернелите назъбени зигзаги на обезглавените тухлени зидове оградиха като счупена челюст почернялата черупка на съдилището между двата реда обезглавени колони, които, бидейки по-здрави и от огъня, бяха само опушени и зацапани. Но затворът оцеля, избяга недокоснат, предпазен от безветреното пространство; пожарът сякаш запази и града, или по-скоро огради го с нажежено желязо и така го спаси от хаос и от изстъпления, а трясъкът бледнееше на изток заедно с чезнещата гълчава на битката; всъщност всичко това се случи цяла година преди Апоматокс^[1] (устояха, издържаха неутешими само непобедените жени, непобедимите жени, уязвими само от смъртта); сега още преди да са им измислили име (още като прототип, преди да се превърнат в каста), в Джеферсън запристигаха скитащи пътници с платнени торби — например един мизурец на име Редмънд, спекулант с памук и стока за войските, който в 61-а бе дошъл подир северните армии в Мемфис и (никой не знаеше как и защо) си вадел хляба в домакинството на самия бригаден командир, който бе окупираше Джеферсън. Но този Редмънд повече не продължи, спря се, остана, без никой да знае защо, защо тъкмо на Джеферсън хвърли око, избра си това чуждо, пометено от пожар и разрушения място (сам един от, или поне помагач на тия, които драснаха кибрита) и го обяви за свой дом. Появи се и един редник, немец, ковач, дезертър от Пенсилванския полк, пристигна през 64-а, яхнал муле, чийто самар (както се разправяше по-късно, когато неговите дъщери се превърнаха в родоначалнички и баби на новата градска аристокрация) се състоял от наредени един върху друг листове ненарязани още федерални банкноти. Така Джеферсън и Йокнапатофа се изкачиха до Голгота и цяла година по-рано достигнаха Апоматокс — войниците взеха да се завръщат, и то не само ранените в битката при Джеферсън, но и здрави мъже: не само отпускарите на Форест от Алабама, на Джонстън от Джорджия и на Лий от Вирджиния, но и бегълци, неосакатената мътилка и отпадък от битката, стягаща сега последния си фатален клуп от Атлантическия

бряг при Пойнт Къмфърт до Ричмънд, Чатануга, Атланта и обратно брега при Чарлзтън; не че бяха дезертъори, но повече не можеха да се върнат в никоя незасегната конфедеративна част, тъй като бяха вече отрязани от вражите войски; ето защо в почти угасналата привечер на този край камбаните на Апоматокс останаха нечути; когато през пролетта и ранното лято на 65-а официално пуснатите и уволнени войници почнаха като струйки да текат обратно в околията, настъпи и печалният завършек; те се върнаха в един край, който не само бе минал през Апоматокс цяла година преди това, но и бе имал цяла година на разположение, за да може да го асимилира, да погълне поражението, да го храносмели и след това да го изхвърли като тор за изтощената в тия четири години земя, която се мъчеха да оплодят цяла година преди камбаните на Вирджиния да са оповестили официалната промяна; хората на 65-а се връщаха, за да разберат, че са станали чужди за земята, в която са се родили и отрасли, за която четири години се бяха борили — идваха, за да намерят едно вече работещо и платежеспособно стопанство, основано на презумпцията, че може и без тях;

Такава беше историята, а градът и околията пак нямаха време, те бяха изпреварили Апоматокс и поддържаха своето първенство така, че Апоматокс изобщо не сколаса да ги застигне; наистина, беше време на теглила, ала — както разбраха по-късно — всичко стана в онази безценна и неповторила се 1865 година; в деня на Новата година, докато другаде из Юга седяха и взираха погледи в североизточния хоризонт, зад който лежи Ричмънд, подобно на семейство, вперило очи в затворената врата на болник, в Йокнапатофа възстановяването навършваше вече девет месеца; до Нова година 66-а съборените стени (дъждовете на две зими напълно ги измиха от чернилката и саждите) на площада бяха вече временно покрити и превърнати в дюкяни, работилници и кантори, бе започнало и възстановяването на съдилището: само че не временно, а точно както си е било, все така с двете колонади от двете страни, едната на север, другата на юг, оказали се по-здрави от динамита и огъня, защото са символ на околията и на града; знаеха кой и как ги бе построил; бяха се върнали полковник Сарторис и генерал Компсън, големият син на Джейсън, и макар че върху Сътпен се бе стоварила трагедия — не грешка на неговата

гордост, нито дори на неговата плът и кръв, а на онази плът и кръв, които бе смятал достойни да поддържат кулите на мечтите му — те все още пазеха старите планове на неговия архитект и старите му калъпи, а и нещо повече: пари (странно наистина) — Редмънд, натурализирания пришълец, символа на плячкаджийството, сляно като биологичен инстинкт, човека, комуто бе съдено да се нахвърли на целия Юг подобно на облак скакалци; в случая с този именно човек, неговото пристигане цяла година преди да му е дошло времето и отдаването му сега, отделяйки не малки части от плодовете на грабежа, на възстановяване на сградата, чието разрушение бе вдигнало завесата преди излизането му на сцената, се оказа и необходимата официална виза в паспорта му за по-нататъшен грабеж. До Нова година на 76-а същият този Редмънд със свои пари и с парите на полковник Сарторис и генерал Компсън бе вече построил железница от Джеферсън на север до Тенеси, за да се свърже е оная от Мемфис до Атлантическия океан; след още десет години (Сарторис и Редмънд се скараха с Компсън и Сарторис и Редмънд купиха — вероятно с пари на Редмънд — акциите на Компсън в железницата, а на следващата година се скараха Сарторис и Редмънд и година по-късно, ръководен само от най-обикновен физически страх, Редмънд уби Сарторис от засада на площада в Джеферсън и избяга, при което дори привържениците на Сарторис — той приятели нямаше, само неприятели и безкритични почитатели — започнаха да разбират резултата от ония полкови промени в есента на 62-а), след десет години железницата вече стана част от железопътната система, покриваща целия Юг и Изток досущ като жилите на дъбов лист и сама поотделно свързана с останалите не по-сложни пътища, опасващи остатъка от Съединените щати, така щото, като се качите в Джеферсън, с няколко прехвърляния и чакане от по няколко минути, можете да отиде навсякъде из Северна Америка;

Не толкова в Съединените щати, колкото в остатъка на Съединените щати, защото теглилата бяха най-послед преминали и само стареещите непобедими жени си оставаха неутешими, неутешени, отвърнати и безвъзвратно обърнати против цялото динамично единомислие на новата гледка, докато най-послед, стари и ненужни тресчици по гребена на прилива, те сами добиха чувството за движение, обърнати неутешимо назад към едновременни изгубени

битки, към една стара пропаднала кауза, към четири отминали години на разрушение, чиито физически белези дващесте и пет смени на годишните времена върнаха обратно в земята; дващест и пет, после трийсет и пет години; умрял беше не само един век и една епоха, мъртъв беше и един начин на мислене. Самият град написа епилога и епитафията: в 1900 година, в Деня на кавалерите от Конфедерацията, мисиз Вирджиния Дипър, сестра на полковник Сарторис, дръпна една връв и закаченото на пружинки платно се свлече, политна и разкри мраморния пехотинец на мраморен пиедестал, изправен на същото онова място, където преди четирийсет години ричмъндският офицер и баптисткия проповедник бяха заклели полка на полковника, а старците в сивите си куртки (сега всички до един офицери, не понизши от чин капитан) се изтъпаниха на слънцето и гръмнаха по един път в празното небе, надигайки лъкатушни старчески гласове в оня пронизителен, вдигащ перушина вик, които Лий, Джексън и Лонгстрийт, двамата Джонстъновци (а също Грант, Шерман, Хукър, Поуп, МакКлелън и Бърнсайд^[2]) бяха слушали сред дима и пукота на боевете; епилог и епитафия, защото очевидно нито дамите от дружеството „Дъщери на Конфедерацията“, които дадоха инициативата и купиха паметника, нито архитектът, който го бе проектирал, нито дори майсторите, които го издигаха, не бяха забелязали, че мраморните очи под засенчващата ги мраморна длан гледат не на север към врага, а на юг, към тила, търсейки може би — както подхвърляха шегобийците — подкрепления (сега, когато от войната бяха минали вече трийсет и пет години и с нея можеха и да се шегуват, да кажеш нещо подобно не беше никак страшно, освен може би за жените, неотстъпили и неутешими, които дори след нови трийсет и пет години щяха едва-едва да се дотърят в кината, прожектиращи „Отнесени от вихъра“); а може би това изобщо не беше боец, а просто някой от военната полиция, който търси дезертъори, или пък се оглежда сам къде да се укрие: защото старата война беше мъртва, синовете на пълещите старци в сиво бяха вече загинали със сините си куртки в Куба^[3] и зловещите паметници и светилища на новата война бяха вече присвоили земята доста преди изстрелите на празни патрони и безплатното свличане на платното да бяха открили последните спомени за старата;

Доиде не само нов век и нов начин на мислене, но и на поведениe, на живот. Сега човек можеше да си легне във влака в Джеферсън и да се събуди на другия ден в Ню Орлеанз или в Чикаго. В почти всяка къща на града имаше електричество и течаща вода (освен в колибите на негрите); градът бе закупил и донесъл от огромно разстояние някаква сива натрошена баластра, наречена макадам, и покри с нея цялата улица от депото до хотела, тъй че срещащите влака файтони, пълни с агитатори, юристи и свидетели за съда, вече нямаше защо да се провират и заобикалят зимните локви; всяка сутрин пред вратата ти ще спре кола с изкуствен лед, ще ти го сложат в сандъка за лед на задната веранда, а дечурлигата от съседните улици ще вървят подир негъра-ледар, който им чупи и раздава да дъвчат късчета лед. От това лято всеки ден по улиците почна да минава нарочно скована цистерна и да пръска свежест; настъпило бе ново време, нова ера. Прозорците вече имаха транспаранти и хората (белите) спяха спокойно и през летните ноци, сякаш у човека изведнъж се бе пробудило убеждението, че никой не може да го лиши от правото да бъде свободен от прах и буболечки;

Всичко се движеше все по-бързо и по-бързо: от скоростта на двата коня от двете страни на излъскания ок до скоростта на трийсет, после петдесет и още по-после сто коня, скрити под един тенекиен капак, не по-голям от корито, който едва ли не от първия си пукот трябваше да мине под контрола на полицията; в един заден двор из покрайнините на града бивш ковашки чирак, мъж, покрит с масла и с очите на бодърстващ калугер, създаваше бензинова кола, отливаше и сам провърташе цилиндрите си, буталата и биелите, изнамираше нов вид яйове и клапани, както дойдеше от нуждата, и накрая чудото тръгна: запълзя с гръм и воня по улицата тъкмо когато банкерът Байард Сарторис, син на полковника, минаваше с каляската си, в резултат на което в книгите на Джеферсън и до днес е записан закон, забраняващ използването на механично придвижвани превозни средства по улиците на града; същият банкер Сарторис умря в такова средство (какъв бърз напредък!), изплъзнало се от контрола на внука му по един заледен път малко след връщането на младия (това се казва напредък) от двете години, прослужени на аероплан на Западния фронт, откогато се люпи и боята на едно френско 75-милиметрово

оръдие, приклепнало до пиедестала на конфедерационния паметник. Но още преди да падне и последната боя, в града светнаха неони, изчезнаха и последните дървета от леса, които оформяха очертанията на площада и засенчваха непокътнатия балкон на втория етаж, където излизат адвокатските кантори и лекарските кабинети. На свой ред балконът засенчваше фасадите на магазините и тротоара отдолу; отиде си и самият балкон с парапета от ковано желязо, на който в дългите летни следобеди адвокатите подпиреха крака и разговаряха. Махна се и чугунената верига, провиснала от стълбче на стълбче около два двора на съдилището, от която фермерите връзваха впряговете си, изчезна и коритото с вода, в което ги поеа — беше си отишъл и последният фургон, който излизаше на площада за съботния пазар пролет, лете и наесен, и сега всички улици, влизащи и излизащи от площада, както и самият площад, бяха павирани и украсени с всякакви предупредителни и забранителни знаци, отнасящи се до всичко, което може да се движи с повече от трийсет мили в час. Отсякоха и последното дърво от двора на съдилището и го заместиха с традиционните синтетични храсти, които се оглеждат в разсадниците на Уаскърсин. В самото съдилище пък (едновременно и градска община) се настани една миниатюрна фракция по подобие, разбира се (което не беше нейна вина, а вина на самата околия, на града, на тяхното население и богатство), на други подобни в Чикаго, Канзас Сити, Бостън и Филадельфия и на всеки три-четири години тя на нова сметка се мъчеше да събори старата сграда на съдилището, за да издигне нова, не толкова защото не харесваше старата или пък искаше нова, а просто защото една нова сграда ще докара в града и околията още повече неспечелени федерални пари;

Сега вече се пука и боята по една противотанкова гаубица, клекнала на гумените си колела от другата страна на паметника. Няма ги вече по фасадите на магазините едновременните тухли от калъпите на Сътпенювия архитект — те бяха заместени от стъкла, по-високи от човека и по-дълги от фургон заедно с впряга, отвътре магазините се обляха с безсенчестата светлина на флуоресцентни осветителни тела и едновременно с това най-сетне си отиде и последната тишина: кухият въздушен похлупак над околията гръмна от воя на радиото и така не остана и помен от атмосферата на Йокнапатофа нито от тая на Мейсън и Диксън^[4], защото нахълта атмосферата на Америка: брътвеж на

комедианти, баритонови писъци на певици, барабанещ натиск да си купиш това, онова и пак това — всичко долитащо по-бързо от светлината през тия две хиляди мили от Ню Йорк или Лос Анжелос; един въздух — една нация: дифузната флуоресцентна блескавина, която къпе синовете и дъщерите на мъже и жени, и негри и бели, родени и минаващи целия си живот в басма и дочени гащи, доставяни срещу пари в брой или на изплащане, и скроени по моделите на „Харпърз Базар“ и „Ескуайър“ от последната седмица; защото бе изчезнало цяло едно поколение на фермери — не само от Йокнапатофа, но и от цялата земя на Мейсън и Диксън: самозадоволяващият се консуматор; машината измести човека, защото преселването на хората доведе дотам, че нямаше кой вече да застане зад мулето; и сега машината застрашаваше да унищожи и самото муле. Беше време, когато мулетата чакаха на ергелета в сивите утрини в мулетарниците на плантациите, а от еднаквите безлични редици на двустайните колиби, където живееха на ергелета със семействата си негрите или белите изполичари, в утрото тръгваха мулетарите, запрягаха и закрачваха след животните до залез-слънце по дългите еднообразни бразди; нямаше ги вече ни едните, ни другите — едните отидоха в планинските ферми от по петдесет-шейсет акра, докдето не се стигаше и по небелязани пътища, а другите се запиляха из гетата на Ню Йорк, Чикаго, Детройт или Лос Анжелос, най-малкото деветима от десет, а десетият оставяше дръжките на плуга и се прекачваше на твърдото тракторно седло, с което отнемаше хляба на другите девет и ги прогонваше, тъй както и самият трактор бе отнел хляба на осемнайсетте мулета, към които казаните девет души можеха да са придатък; тогава Варшава и Дюнкерк отнеха и десетия и сега на трактора се качиха още младите за войници фермерски синове; по-късно Пърл Харбър, Тобрук и Юта Бийч взеха и сина и на трактора седна самия фермер, по само за малко — така му се струваше, забравяйки, че победата или поражението се купуват на същата невероятна цена, каквато има всяка промяна. Една нация — един свят: млади мъже, които никога по-рано не са били по-далеч от Йокнапатофа, сега нехайно разговаряха за улични ъгли в азиатски и европейски столици, дошли да наследят безкрайните еднообразни и нескончаеми бразди на памучните нивя в Мисисипи и да живеят (в началото с жена, на следната година с жена и дете, на третата — с жена

и деца) в автомобилни ремаркета или войнишки бараки в околностите на колежите за свободни изкуства, а бащата (вече дядо) все тъй шпореше трактора през постепенно намаляващите поля под увисналите кореми на кабелите, носещи електричество от Апалачите, и над стоманените подземни артерии, по които течеше природният газ на западните равнини към малките, изгубени и самотни фермерски къщици, светнали и блеснали с автоматичните си печки, перални и телевизионни антени;

Една нация: вече не някъде, не дори и в околия Йокнапатофа, това последно неутешимо убежище и крепост, през което да влезеш в Съединените щати. Защото най-последно и последните стари и безжизнени непокорими и непобедени вдовици и дърти моми бяха мъртви, а старата безсмъртна Изгубена Кауза се превърна в избледняваща, макар и все още избрана, социална каста, или по-скоро начин на поведение, стига да се сетиш да я почетеш, раздавайки на гостуващи студенти от Бруклин малки сгънати байрачета на Конфедерацията, за да ги развяват по претъпканите футболни стадиони в събота; един свят: едно противотанково оръдие, пленено от германците в африканските пустини от полк японци в американски униформи, чиито бащи и майки по това време са били в концентрационните лагери на Калифорния, и донесено през цели седем хиляди мили, за да го поставят малко на чомпе на площада, сякаш подобие на летяща крепост; една вселена, един космос, събран в една Америка: една шеметно висока и неукротима постройка, изправена като къщичка от карти над пропастта на ипотекираните поколения; един възход, един мир: един гръмовен рев на ракета, изпълващ бляскавия зенит със златни пера чак до безграничния кръг на атмосферата, това огромно и ужасно бремене, под което се мъчиш да стоиш изправен и да вдигнеш измъчена и непокорна глава — тази субстанция, в която живееш и без която ще загинеш за секунди — този рев, в който се долавя шепотът на страха и ужаса, гласът на недоволство и присъда, на възжелания, мечти и неоснователни надежди, рев, който отскача към теб с радарните вълни на съзвездията;

А старият затвор устоя, заседнал в своята безмълвна задъненост, забравен встрани, където няма и годишни времена, а всъщност посред

суетнята и грохота на цивилизацията и обществените промени, подобно на старец, махнал яката си и останал по презрамки и по чорапи на задното кухненско стъпало, водещо във високо ограден двор: всъщност не изолиран от своето местоположение колкото от забравата: той, разбира се, пречеше и сигурно щеше да изчезне от лицето на земята заедно с целия град в онзи бъден ден, когато цяла Америка, след като отсече всички дървета и сравни всички хълмове и планини с булдозерите, ще трябва да се завре под земята, за да стори място и да се махне от пътя на автомобилите; засега обаче той приличаше на тунелен надзирател, зад когото трещи все по-гръмко идващият експрес и в последния момент открива, че се намира тъкмо до една от нишите, направени по негов размер в живата и непроницаема скала, шмугва се в нея и остава невредим, докато разрушението прогърми край него и заглъхне, непоколебимо вцепено в релсите на своето местоназначение и съдба; не си струваше и да го продават на Съединените щати заради някакъв финансов заем от държавната хазна, който би имал същата стойност; той вече не представляваше дори пешка, камо ли офицер или топ, върху политическата шахматна дъска на околията. Беше чисто и просто една скромна синекура за мъжа на нечия братовчедка, който пропаднал не толкова като баща, колкото като четвъртостепенен фермер или надничар;

Той преживя, оцеля; имаше своето неизкоренимо място в града и в околията и все още имаше какво да даде, макар и доста скромно да бе този дял, за тяхната история: някъде зад окадената тухлена фасада, между старите, формувани на ръка тухли и напоената със смола мазилка на вътрешните стени (макар вече малцина от града и околията да подозираха това) все още стояха старите греди (това градът помнеше, защото бе част от легендата), пазили някога си може би Уайли Харп; в оная 1864 година, през лятото, федералният бригадир, който бе подпалил площада и съдилището, бе използвал затвора за преден пост на военната полиция; и сега дори учениците помнеха, че в затвора е идвал губернаторът на щата, за да отмени трийсетдневната присъда за неподчинение на съда, издадена срещу отказалия да свидетелства по едно дело за бащинство негов лейтенант. Но все пак изолиран, дори в своите легенди, истински факти и история, уж

неоспорими по своята автентичност, а все пак малко позабравени, разкъсани, леко размити под тънкия безмълвен пласт на апокрифността. Защото сега в града имаше нови хора, чужденци, пришълци, те живееха в нови мънички къщи от стъкло, спретнати, подредени и антисептични като креватчетата в детска болница, разхвърляни из новите жилищни квартали с нови имена, които на времето са били градини или задни дворове на старите резиденции (тези древни, подпрени с колони къщи, все още стоящи посред тях подобно на престарели коне, внезапно пробудени от сън, за да се озоват в стадо овце); и тези хора никога не бяха виждали затвора. Впрочем бяха го поглеждали мимоходом, знаеха къде се намира и когато ги посещаваха техни роднини или приятели от Изтока, от Севера или от Калифорния, минаващи само през Джеферсън на път за Ню Орлеанз или Флорида, те можеха дори да повторят някоя и друга легенда. Но те нямаха нищо общо с него, той не бе част от живота им — те си имаха своите автоматични печки и маслобойни, своите градинки, големи колкото килим, купен на изплащане; те никога нямаше да ходят до него на сутринта след десети юни или Четвърти юли, след деня на благодарността, Коледа или Нова година, ако не и всеки понеделник, за да плащат глобата на своя прислужник или градинар, тъй като същият трябваше час по-скоро да се върне у дома, за да издои кравата, да почисти пещта или да окоси ливадата;

Ето защо само старите все още познаваха затвора — не старите хора изобщо, а старите граждани: мъже и жени стари не на години, а в постоянството на този град или може би против това постоянство, зависи как се придържаха о легендата за спора отпреди сто двацет и пет години по повод шепата бандити, заловени от една пияна група доброволни отредници, историята, немислима без един огорчен, ироничен и неподкупен пощальон и грамадения катинар от ковано желязо — тази именно постоянна, упорита и небързаща последователност на нещата, върху която или срещу която се размиваха безплътните, чезнещи, но вечно повтарящи се безопасни вълни на празния, лъскав и нетраен напредък, както става е блясъка на неоновия надпис върху къщата, все така известна под името Холстънова и разположена по диагонал отсреща — този блясък избледняваше с всяко утро и не оставяше и следа върху старите

тухлени стени на затвора. Само старите граждани все още го познаваха — тези непроследими и забравени от града хорица, които все така настояваха на печките с дърва, на кравите и зеленчуковите градини с работници, които след всеки празник трябва да освобождаваш под гаранция от затвора — тъкмо те, слугите, градинарите, готвачите — това бяха хората, които в същност прекарваха съботните ноци зад залостените врати и решетките на килиите и карцерите, доведени тук заради пиянство, побоища или хазарт; на другата сутрин те щяха да бъдат освободени от белите си господари. Освен тях имаше и още един вид (градът ги знаеше като Новите негри), независими, отработващи глобите си по улицата, а нощем прибирани тук да спят под бледия рубин на хотелския надпис, разквадратен като шахматна дъска от решетките на прозореца. Познаваше го и околията, защото крадците на говеда и незаконните производители на уиски поемаха към съдебната зала именно от тук, откъдето тръгваха и убийците на път към вечността (с помощта на електричеството — какво нещо е напредъкът!); в действителност затворът може би не беше кой знае какъв фактор, но бе най-малкото едно цяло число в политическата система на околията, нещо като лост за Съвета на инспекторите, нещо като сопа, която ни кости чупи, нито оставя дълготрайни белези;

Тъй че само старите го познаваха, непримиримите жители на Джеферсън и на Йокнапатофа, които са имали лично (и, без съмнение, твърдо възнамеряват и занаят да имат) вземане-даване със затвора в утрините на махмурлучестите понеделници или по време на полугодните околийски или федерални заседания на съда. И тогава внезапно вие, другокрайненецът, човек от, да речем, Изтока, Севера или Далечния запад, минаващ през градеца съвършено случайно или може би заради някое познанство или приятелство е някое от придошлите семейства, настанени в новите чисти и тихи квартали, свърнал от пътя си да се лута сред пътни знаци и бензиностанции от чисто любопитство, от желанието да научите, схванете, разберете какво именно е довело вашия братовчед или приятел тук да живее, тогава внезапно ще усетите, че тук е станало или става нещо странно: че вместо да отмрат с течение на времето, както им се полага, тия стари непримиримци като че в същност се умножават, сякаш всеки погребан се замества от двама нови: докато през 1900-та, само трийсет

и пет години след ония времена, едва ли е имало повече от двама-трима в състояние нещо да ви разкажат било от опит, по спомен или просто от желание, то в 1951-а, осемдесет и шест години по-късно, такива могат да се наброят вече десетици, а в 1965-а, тоест сто години след ония времена — стотици (сега почват да разбирате защо вашите сродници или познати са избрали това място и наричат живот живота си тук); тогава децата на второто нахлуване след последната война вече ще се изживяват като Джеферсънци и Йокнапатофци. И тези хора ще оставят всичката си работа — да седят на последната дървена скамейка под последното дърво сред конусообразните борчета, пъхнати със саксиите си в двора на съда, или на столовете по сенчестия тротоар пред Къщата на Холстън, където винаги подухва ветрец — и ще ви поведат към затвора от татък улицата, любезно и добросъседски ще се извинят на съпругата на тъмничаря, която върти на печката грах, грис и месо, с които ще нахрани затворниците (по една паница на глава) и за които плаща Околията, и това съвсем не е за пренебрегване при синекурата на мъжа ѝ, и ще ви покажат стъкления прозорец, на който в стари времена дъщерята на тогавашния тъмничар, положително руса, е издраскала името си и една дата — датата, в която дошлият с федералните войски лейтенант я грабнал на коня си и препуснал към хълмовете на Алабама;

Но това съвсем не е достатъчно: лицето зад стъклото. То съвсем не е символ на брачния матриархат, а фатален случай с цялата своя неумолима и безсмъртна безплодност, който повече нищо не иска, освен волята, надеждите, мечтите и въображението на всеки човек (вашите също), за да ги вплете в тази светла и крехка мрежа и капан; и не дори да ги хване с едно единствено безпогрешно хвърляне на ласото, а да ги придърпа, за да гледат търпеливо и едно по едно как се усуква златното задушавашо въже — да придърпа със сто години и вас двамата, вас и вашия домакин — вас, чуждия човек, дошъл с научна степен от Харвард или от Станфорд, минаващ през Джеферсън случайно, на път за някъде другаде, и вашия домакин, който от три поколения не е отивал по-далеч от Мемфис или Ню Орлеанз и който е чувал за Джени Линд не защото е чувал за Марк Твен или защото Марк Твен е казал хубави думи за нея, а по същата причина, която е накарала Марк Твен да говори добре за нея: не толкова, че е пеела

песни, а че ги е пеела в стария Запад в старото време; който е чувал, че човекът, комуто обществено е било разрешено да носи на пояса револвер, е бил неделима част от мечтите на Мизури и Йокнапатофа, но нищо не е чувал за Елеонора Дузе, Сара Бернар или Максимилиан Мексикански, да не говорим пък за това, че императорът на Мексико е бил дори женен („Казвате, че бил женен, така ли?“ ще попита вашият чичероне, а вие ще се учудите: „Защо не, нали е била момиче от Джеферсън?“); и ще стоите в тази топла чужда стая, в която се пържи мазнина, сред регистри и хроники, сред безсмъртния шепот на съблимвното и безсмъртните имена и лица, всепоглъщащи и неутолими и вечно незадоволени: светици-демони, ангели-вещици, императрици, сирени, Еринии: една Мистингет, непобедимата, притежаваща половин век повече години от трите двайсетици, с които се хвали, за да имате възможност за избор: толкова огромно, толкова необятно по способности е човешкото въображение, че може да разпръсне и да изгори дреболиите на факти и вероятности и да остави само истината и мечтата; а после излизате и отново сте въвн, под топлото обедно слънце. Късно е, вече сте изгубили твърде много време, сега ви предстои да се измъкнете сред пътните знаци и бензиностанциите обратно до шосето, което познавате и което ще ви върне в Съединените щати; не че това е много важно, и без това знаете, че нямате време, че няма пространство, че няма разстояния: има само една нежна драскотина по едно старо, почти непрозрачно стъкло и ясният не много далечен глас, долитащ сякаш от тънките радиоантени през едно огромно, огромно време: *Чуй ме, чужденце! Това бях аз.*

[1] Апоматокс — град във Вирджиния, където на 9 април 1865 г. Конфедерацията слага оръжие пред федералната армия. — Б.пр. ↑

[2] Известни американски пълководци от Гражданската война: първите петима на Конфедерацията (Юга), останалите на федерацията (Севера). — Б.пр. ↑

[3] Испано-американската война (1898). — Б.пр. ↑

[4] По името на двама английски астрономи, прокарали граница между Пенсилвания и Мериленд, разделяща щатите на свободни и робски. — Б.пр. ↑

СЦЕНА ПЪРВА

Интериор. Затворът. 10,30 часът. Дванайсети март. Общата стая. Намира се на втория етаж. Вляво тежка решетъчна врата, през която се влиза и тук, и в целия блок от килии — редица железни врати с малко решетъчно прозорче всяка опасват цялата дясна страна. Тесен проход в дъното води към останалите килии. На задната стена се вижда прозорец, също с решетки, който гледа към улицата. Слънчев ден.

Вратата вляво се отваря с тежкия дрънкат на ключалката. Влиза Темпъл, следвана от Стивънз и Тъмничаря. Темпъл е с друга рокля, но е пак с коженото палто и шапката. Стивънз е облечен досуц както във Второ действие. Тъмничарят е типичен дребен провинциален чиновник, по риза, без вратовръзка, и носи ключовете на голяма халка, както фермер би носил фенер. Влизайки последен, затваря вратата.

Темпъл спира насред сцената. Стивънз също. Тъмничарят заключва отвътре и се обръща.

ТЪМНИЧАРЯТ:

И тая нощ, и с песните ще се свърши, нали? (Към Темпъл) Вас ви нямаше. Нищо не знаете какво става тук...

(Улавя се и млъква. Има опасност да допусне страшна неучтивост, която според разбиранията на неговата класа е нещо повече от гаф и проява на лош вкус, особено в този случай: да говориш за убиеца в присъствието на пострадалия, макар че утре по същото време държавата вече ще е въздала своето обезщетение. Мъчи се да оправи работата.)

Абе то и аз да бях майка на...

(Отново замълчава: ето че пак ще се изпусне. Сега се обръща към Стивънз и говори само на него.)

От миналата неделя всяка вечер с изключение на снощи... Всъщност къде бяхте снощи, адвокат Стивънз? Липсвахте ни... Та всяка вечер Нан... тоест затворничката пее в килията си химни, а отвън ѝ приглася кой мислите? Адвокат Стивънз! Хайде, първия път както и да е — вие на тротоара, тя на прозореца, няма нищо лошо, просто църковни химни. Та нали всички ние тук в Джеферсън и в Йокнапатофа познаваме адвоката, нищо, че някои го мислят малко за...

(Той отново ще изпусне положението; съзнава това, но сега вече нищо не може да стори — като човек, който минава над река по

дънер: остава му само да побърза, та по-скоро да стъпи на твърда земя.)

Да защищаваш една черна убийца, още повече когато на собствената ти племенница... Да кажем, че мине някой чужд човек, турист — янки — те и без това се чудят за какво да ни критикуват — и какво? Застанал един бял човек на студа, а негърката, мръсницата, си стои горе в килията на топло... Така се случи, нея вечер не можахме да отидем с мисиз Тъбз на църква, поканихме ви. И право да си кажа, хареса ни. Щото като разбраха, че никой няма нищо против, и другите негри (аз имам още пет души, но ги заключих при възлицата, да сте по-спокойни)... та като разбраха и другите негри, лепнаха се и те и на втората, третата неделя хората взеха да се спират под прозорците и да ги слушат и никой не отива на църква. В другите дни, разбира се, негрите ги пускам, но като пийнат или се сбият в събота и хорчето се събира. Дори по едно време си мислех: я да кажа аз на шерифа да потърси по негърските колиби, ама не пияници и картоиграчи, ами баси и баритони.

(Почва гръмко да се смее, после пак се улавя и поглежда Темпъл с особено мило изражение на лицето, като дете, което са хванали на местопрестъплението.)

Извинете, мисиз Стивънз. Много приказвам. Но исках да кажа, че няма човек, мъж или жена, в околията и в целия щат Мисисипи, който да не... да не чувства... Ето пак, пак се разприказвах. Не искате ли да кажа на мисиз Тъбз да ви приготви по едно кафенце? Или може би кока-кола? Все още има една две бутилки в хладилника.

ТЕМПЪЛ:

Не, благодаря ви, мистър Тъбз. Ако може само да видим Нанси.

ТЪМНИЧАРЯТ:

Може, разбира се. *(Отправя се към дъното и се скрива в прохода.)*

ТЕМПЪЛ:

Отново превръзката на Темида. Само че тоя път от бутилка кока-кола или от чаша държавно кафе.

(Стивънз изважда от палтото си познатия пакет цигари, но Темпъл му отказва още преди да ѝ предложи.)

Не искам. Кожата ми вече закоравя. Не усещам... хората. Те наистина по сърце са мили, състрадателни и любезни. Ето това ме стяга и притиска... ей тук, в червата. Член на сганта, който спира цялата церемония, за да махне буболечките от цепеницата, която ще хвърли в огъня...

(Зад сцената се разнася трясък на друга врата — тъмничарят отключва килията на Нанси. Темпъл млъква, обръща се натам и се ослушва, после продължава.)

И сега трябва да кажа „Прощавам ти, сестро!“ На една чернокожа, която е убила детето ми. Не, още по-лошо! Налага се да стане обратното. Нов живот мога да почна само ако отново ми простят. Как да изкажа това? Помогни ми. Как?

(Отново млъква и се обръща, защото в този миг, следвана от тъмничаря през прохода в дъното влиза Нанси.)

ТЪМНИЧАРЯТ:

(Към Стивънз) Готово. Колко време ви трябва! Половин час? Цял час?

СТИВЪНЗ:

Десет минути.

ТЪМНИЧАРЯТ:

(Крачейки към изхода вляво) Дадено. *(Към Темпъл.)* Наистина ли не искате кафе или кока-кола? Мога да ви донеса и един стол-люлка...

ТЕМПЪЛ:

Благодаря, но няма нужда, мистър Тъбз.

ТЪМНИЧАРЯТ:

Окей. *(Отключва вратата)* Значи, десет минути.

(Отваря вратата, излиза, затваря и заключва от външната страна. Ключалката издрънчава, стъпките му заглъхват. Нанси е спряла там, където тъмничарят е избързал през нея. Лицето ѝ е

спокойно, непроменено. Облечена е както по-рано, без престилката, но със същата шапка.)

НАНСИ:

(Към Темпъл) Казаха ми, че си била в Калифорния. И аз все си мислех, че някой ден ще ида до там. Но много закъснях.

ТЕМПЪЛ:

И аз. Твърде късно. Късно отидох и късно се върнах. Това е, късно не само за тебе, но и за мен. Вече твърде късно. Трябваше да бягаме, да тичаме! Да бягаме като от смъртта, по-далече от диханието на всеки, който се нарича Дрейк или Манигоу.

НАНСИ:

Но не успяхме. И ти се върна. Снощи. Чух и за това. Знам и къде си била снощи с него заедно. (сочи Стивънз) Били сте при кмета.

ТЕМПЪЛ:

О боже, кмета! При губернатора бяхме, при големия човек, чак в Джексън. Ясно, разбрала си веднага щом си установила, че мистър Гейвин Стивънз няма да дойде да ти приглася в песните. Всъщност единственото, което не можеш да знаеш, е какво ни каза губернаторът. Не знаеш, колкото и да си проникателна. Защото изобщо не сме говорили за тебе. Отидох не да го моля, не да го увещавам, а защото бях длъжна. Не ме гледай така, Нанси!

НАНСИ:

Не те гледам. И освен това няма нищо. Знам какво тя е казал губернаторът. Още снощи можех да ти обадя какво ще ти каже, да си спестиш пътуването. Или да бях те предупредила, като научих, че си тук. Но не стана. Нищо.

ТЕМПЪЛ:

А защо? Погледни ме. Би било по-лошо, но другото беше ужасно.

НАНСИ:

Какво защо?

ТЕМПЪЛ:

Защо не ме предупреди?

НАНСИ:

Щеше да означава, че се надявам. Това, което най-трудно се изтръгва и захвърля, последното, което един грешник ще остави да му се изплъзне. Той друго може и да няма, но за това се държи, на него разчита. Да му предложиш спасение и да кажеш: избирай, старият грях все си е по-силен. Махаш с ръка на спасението и се улавяш за надеждата. Но какво пък...

СТИВЪНЗ:

Искаш да кажеш, че получиш ли спасението, изгубваш надеждата?

НАНСИ:

За какво ти е? От нищо няма нужда човек. Само да вярва...

СТИВЪНЗ:

В какво?

НАНСИ:

Да вярва. Затуй добре е било, дето снощи се досетих къде сте отишли. Но сега вече със сигурност знам и знам какво ви е казал големият човек. Хубаво. Аз свърших всичко отдавна, още в съда. Не, преди това! Оная нощ в детската стая, още преди да вдигна ръка...

ТЕМПЪЛ:

(Конвулсивно) Мълчи, мълчи.

НАНСИ:

Добре. Млъквам. Все едно. Готова съм за небето. Вече съм готова.

ТЕМПЪЛ:

Мълчи! Поне не богохулствай! Но коя ли съм аз, да те питам на какъв език разговаряш с бога, когато и сам той не може да те попита? Той друг език не ти е дал.

НАНСИ:

Какво толкова лошо съм казала? Исус също е човек. Той е длъжен. Мъжете го слушат за това, което казва. Но не и жените. Тях думите не ги интересуват. Те слушат, защото говори той!

ТЕМПЪЛ:

Нека и с мен да говори! Може би и аз съм готова за небето, стига той тъкмо това да иска. Всичко бих сторила, само да ми открие какво... А как? Зная какво трябва, зная, че трябва, че съм длъжна. Но как? Ние... аз си мислех, че остава само да отида до губернатора и да му разкажа, че не ти си убила детето ми, а аз, още в оня ден, когато слязох от влака. Мислех, че с това ще свърши. Но сгрешихме. Тогава решихме, че е най-добре да дойда тук, при тебе, да ти кажа, че е трябвало да умреш. Хм! Да пропътувам две хиляди мили от Калифорния, цяла нощ да караме до Джексън за един-два часа разговор и после да се върна пак тук, за да ти кажа, че трябва да умреш. И не само да ти донеса вестта, че трябва да умреш, което би могъл да стори всеки, ами цяла нощ да не спя и два часа да говоря, за да ти съобщя новината. Ти знаеш, отидох не да те спася, а за себе си, заради страданието, да се разплатя със себе си. Просто имах още малко време и след като щях да плащам за него, трябваше и още малко да изстрадам всичко. И какво, мислех, че това е краят. Нищо подобно. За тебе е било. По-лошо нямаше да стане и да не бях се връщала от Калифорния. Не би могла да бъдеш в по-лошо положение. А утре по това време и лошо вече няма да има. Но не и за мен. Защото за мен има още много дни. На теб не ти остава друго, освен да умреш. Нека Исус ми каже аз какво да сторя! Не, аз зная... разбрах това още онай вечер в детската стая. Но защо той нищо не иска да ми каже сега? Нека ми каже как. Как? Утре, вдругиден... Как?

НАНСИ:

Вярвай в него.

ТЕМПЪЛ:

Да вярвам в него? Виж докъде ме доведе! Нищо, може и да заслужавам. Не съм аз тази, която ще му нареждам какво да прави. Но виж с тебе какво направи! И все пак ми казваш да вярвам. Защо? Защото не остава друго ли?

НАНСИ:

Не знам. Но трябва да вярваш. Да платиш за страданието.

СТИВЪНЗ:

За чие страдание? И кой да плати? Всеки за себе си?

НАНСИ:

За общото. За всички. Всички грешници.

СТИВЪНЗ:

Спасението на света е в страданието на човека. Нали така казват?

НАНСИ:

Да, сър.

СТИВЪНЗ:

Но как?

НАНСИ:

Не знам. Когато хората страдат, сигурно не им остава време да вършат злини.

ТЕМПЪЛ:

Но защо именно страдание? Нали той е всемоушен, нали така ни учат? Не може ли той да измисли нещо друго? Или, ако трябва да е страдание, не може ли да бъде само твоего лично? Не може ли човек да изкупи греховете си чрез собствената си агония? Защо ти и детето ми трябва да страдате, когато някога си аз съм решила да отида на бейзболен мач? Нима човек трябва да изстрада болките на другите, за да повярва в бога? Що за бог е това, щом изнудва хората с мъката и падението на целия свят?

НАНСИ:

Той не иска от нас да страдаме. И той не обича страданието. Но какво да стори? Той е като човек, който има много мулета. Една сутрин се оглежда и внезапно вижда, че са толкова много, просто не може да ги преброи, камо ли да им намери работа. Знае, че са негови, защото никой никакви претенции към тях не предявява, знае, че снощи оградата на пасбището ги е държала на едно място и нищо не може да им се случи. На сутринта в понеделник влиза при тях, обяздва едно-две с гръб към останалите, дето не са още обяздени. Сложи ли им юздата, праща ги да се трудят и да вършат добрини, но пак внимава много-много да не им се вре и дори ги храни, не забравя, че някое може да се е промъкнало зад гърба му. И дойде ли събота, прибира ги пак на пасбището, където могат да грешат колкото си искат.

СТИВЪНЗ:

И ти ли трябва да грешиш?

НАНСИ:

Не трябва. Просто не може другояче. И той знае това. Но затова пък можеш да страдаш. Той не ти заповядва да не грешиш, само те моли. И не ти казва Страдай! Но ти дава една последна възможност най-доброто, което може да измисли. И ще те спаси.

СТИВЪНЗ:

И тебе ли? Убийцата? На небето?

НАНСИ:

Мога да работя.

СТИВЪНЗ:

Може би лирата и песните няма засега да подхождат на Нанси Манигоу. Но работа все още има — пране, метене, може и деца да трябва да гледаш да пазиш, да храниш.

(Замълчава за миг. Нанси остава безмълвна, неподвижна никого не гледа.)

А може и точно нашето дете.

(Нанси и сега остава в същото вцепенение.)

Нашето, Нанси. Защото го обичаше дори в момента, когато вдигна ръка. Ти знаеше, че нищо друго не остава, освен да вдигнеш ръка... На небето, където това дете няма за нищо на света да си спомни твоите ръце, а ще знае само любовта, защото Земята за него не е била нищо друго, освен един сън без значение. Така ли е?

ТЕМПЪЛ:

А може и да не е нашето, моето бебе; нали аз всъщност го убих, слизайки тогава от влака? И на мен ще ми е необходимо цялото опрощение, на което е способно едно шестмесечно момиченце. Може да е друго, твоето, за което си ми разправяла, дете като си била в шестия месец и онзи те ритнал в корема. Може и то да е.

СТИВЪНЗ:

(Към Нанси) Какво? Бащата те е ритнал в корема когато си била бременна?

НАНСИ:

Не знам.

СТИВЪНЗ:

Не знаеш кой те е ритнал?

НАНСИ:

Това знам. Мислех, че питате за бащата.

СТИВЪНЗ:

Значи, оня не му е бил и баща?

НАНСИ:

Не знам. Всеки можеше да бъде.

СТИВЪНЗ:

Всеки? И нямаш ли представа кой може да е?

НАНСИ:

(Нетърпеливо) Като си подложите гърба на банцига, ще познаете ли кой зъбец пръв ви е рязнал? *(Към Темпъл)* Ти какво ще кажеш?

ТЕМПЪЛ:

А ще бъде ли и то там да ти прости? Без баща и дори неродено? Ще има ли за него небе, откъдето да ти прости? Нанси има ли небе?

НАНСИ:

Не знам. Вярвам.

ТЕМПЪЛ:

Какво вярваш?

НАНСИ:

Не знам. Но вярвам.

(Всички замълчават, защото вън се чуват приближаващи стъпки. Обръщат се към вратата и в този миг се чува дрънченето на ключовете. Вратата се отваря, за да пропусне тъмничаря, който влиза и притегля вратата подире си.)

ТЪМНИЧАРЯТ:

(Заклучвайки) Трийсет минути. Вие си казахте, не аз.

СТИВЪНЗ:

Ще дойда по-късно.

ТЪМНИЧАРЯТ:

(Приближава ги) Стига само да не е много късно. Искам да кажа, ако почакате до довечера, може да имате и компания. Ако отложите за утре, ще останете без клиент. *(Към Нанси)* Намерих оня проповедник, когото искаше. Каза, че ще дойде на съмване. Май няма да е лош баритон. Но повече хора няма да ти трябват, нали, особено утре! Не ми се сърди, Нанси. Извършила си едно от най-тежките престъпления в околията и законът ще трябва да ти плати. И ако майката на детенцето... *(Запъва се)* Ето че пак се разприказвах. Хайде, щом адвокатът си е свършил работата. И утре сутрин добре да се подготвиш, че ти предстои дълъг и труден път.

(Отминава Нанси и енергично се отправя към прохода в дъното. Нанси се обръща да го последва.)

ТЕМПЪЛ:

Нанси! *(Нанси не спира.)* Ами аз? Дори и да има небе и някой ме чака там да ми прости, какво ще стане утре? И в дните, които идват? И ако се окаже, че там, накрая, никой не ме чака?

НАНСИ:

(Обръща се през рамо) Вярвай.

ТЕМПЪЛ:

В какво да вярвам, Нанси? Научи ме!

НАНСИ:

Вярвай.

(Излиза през прохода подир тъмничаря. Стоманената врата някъде зад сцената изгърмява, ключовете издрънчават. След миг тъмничарят се завръща, приближава и се отправя към изхода. Отваря и застава до вратата.)

ТЪМНИЧАРЯТ:

Да, сър. Дълъг и труден път. Да бях такъв глупак, че да извърша убийство и да ме чака бесилка, за нищо на света нямаше да искам проповедник. По ми се ще да вярвам, че след смъртта няма нищо.

(Изчаква, държейки вратата, и ги гледа. Темпъл е неподвижна. Стивънз леко докосва ръката ѝ. Тя понечва да тръгне, почти незабележимо се олюлява и също тъй незабележимо се овладява, че тъмничарят едва има време да реагира. Остава вратата отворена и загрижено се спуска към нея.)

Ето, седнете тук на пейката. Ще ви донеса вода. *(Към Стивънз)* По дяволите, адвокат Стивънз, защо ви трябваше да я водите?...

ТЕМПЪЛ:

Нищо ми няма.

(Тръгва уверено към вратата. Тъмничарят я проследява с поглед.)

ТЪМНИЧАРЯТ:
Сигурна ли сте?

ТЕМПЪЛ:
Да. Напълно.

ТЪМНИЧАРЯТ:
(Отново се обръща към вратата) Добре. Не сте виновна. Тук така вони, че не знам и негрите как го понасят.

(Минава през вратата и излиза, вече невидим, но все така държи вратата и чака да я заключи. Следвана от Стивънз, Темпъл се приближава до вратата.)

ГЛАСЪТ НА ТЪМНИЧАРЯ:
(Отвън, изненадан) Здравейте, Гауън, жена ви е тук.

ТЕМПЪЛ:
(В движение) Някой да я спаси. Някой, който ще поиска душата й. Пък ако няма, загубена съм. Всички. Всички сме осъдени. Проклети.

СТИВЪНЗ:
(В движение) Разбира се. Нима не сме го чували от небето цели две хиляди години?

ГЛАСЪТ НА ГАУЪН:
(Отвън) Темпъл!

ТЕМПЪЛ:
Идвам.
(Излизат. Вратата се затваря с трясък, ключът издрънчава. Трите чифта стъпки заглъхват.)

Завеса

Издание:

Уилям Фокнър, Слез на земята, Моисей
Издателство „Христо Г. Данов“, Пловдив, 1983
Художник: Антон Радевски, 1983

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.